UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01310445 0

MISCEL·LÀNIA PRAT DE LA RIBA

VOL. I

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
PALAU DE LA GENERALITAT
BARCELONA

3.00

Digitized by the Internet Archive
in 2014

https://archive.org/details/miscellaniapratd01alsr

MISCELLÀNIA PRAT DE LA RIBA

VOL. I

MISCEL·LÀNIA
PRAT DE LA RIBA

VOL. I

190016
21. 6. 24.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
PALAU DE LA GENERALITAT
BARCELONA

1870 - 1917

A

ENRIC PRAT DE LA RIBA

FVNDADOR I PROTECTOR MVNÍFIC

DE L'INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS

LA SOBIRANIA DE LES PERSONES POLÍTIQUES

I

INTRODUCCIÓ

§ 1. *L'Estat no és una categoria absoluta, sinó un concepte històric.*
§ 2. *Extensió actual dels serveis de l'Estat en vist la de les monarquies absolutes.*

§ 1. El concepte de l'Estat pren el seu contingut d'una realitat històrica. En les ciutats gregues i fenícies estudiades per Aristòtil (1) l'Estat era una creació humana diferent de la que va realitzar l'Imperi romà. Al debilitar-se el poder monàrquic amb els darrers reis de la primera i segona raça de França, el feudalisme produí un tipus d'Estat substancialment divers dels que ens donaren les ciutats del món antic. La Renaixença treu de la renovació de les tradicions clàssiques elements d'unificació que culminen amb noms diferents en la Revolució francesa.

Quan diem que l'Estat és un concepte històric no ens referim sols a les mutacions que experimenta en el temps. En els mateixos dies les grans races humanes han creat i mantingut diferents tipus d'estats. L'Imperi dels perses existeix al mateix temps que els estats urbans de Grècia. En els darrers anys de l'Imperi romà d'Occident viuen juntament al seu entorn les primeres mo-

(1) *Obras de Aristóteles*, puestas en lengua castellana por D. Patricio de Azcárate. Tomo III, *La Política*, Madrid. *Passim.*

narquies germàniques i les nacions de camí, com ara els huns. Fins arran del segle XIX la República municipal de Venècia ha sostingut el seu imperi entre les grans monarquies territorials modernes.

L'Estat no és, doncs, una categoria absoluta, sinó històrica. Ni hi ha un dogma de l'Estat, ni un ideal en el que sigui impossible encloure per a sempre les que es podrien anomenar, si existissin, les seves virtuts permanents. En cada temps, en cada raça, en cada cultura, en cada lloc, podrà donar-se un tipus d'Estat que actuï més completa i ajustadament la potència de realització que hi ha en el seu concepte continguda; mes segurament en aqueix mateix tipus, circumstancialment ideal, s'hi contindran alhora els gèrmens de les seves futures transformacions.

Es precís no donar a la condició històrica del concepte d'Estat un seny d'arbitrària transformació. Les grans races humanes manifesten una tendència marcada a imposar una característica predominant als diferents tipus d'Estat que en el temps realitzen. En els estats llatins la *sobirania* postula la unificació en el poble, en la Nació o en el príncep; en els estats germànics hi ha sempre un principi territorial que en els *feus* junta la propietat amb la jurisdicció, i en l'Imperi la varietat de jurisdiccions serva l'*autonomia*. Sense això no s'explicarien mutacions tan sobtades i radicals com la del segle IX, ni reaccions com la de la Renaixença clàssica, la del sistema colonial anglès i la del federalisme germànic.

Deixant de banda aqueixes qüestions etiològiques sobre les formes històriques de l'Estat, no tractaré d'elaborar ni de descobrir un concepte dogmàtic de l'Estat, per tant que no consideraré aqueix concepte com una cosa feta, sinó que s'està fent, no com una fi, sinó com un devenir. En els tipus d'Estat que està realitzant avui la civilització occidental, hi cercaré només els materials per arribar a una doctrina, no de la sobirania, sinó de les diferents sobiranies que en la societat política existeixen.

§ 2. Una de les més notables característiques de l'Estat d'avui és la constant extensió dels seus serveis. Les monarquies absolutes regien només que superficialment l'activitat individual i social dels súbdits, en vist la intervenció íntima i perfidiosa de nostres democràcies. La guerra, la justícia i l'ordre interior, amb els tributs necessaris per al manteniment d'aquests serveis, comprenien la clàssica concepció de l'Estat.

Avui no sols l'Estat ha extès la seva competència a serveis nous, sinó que de tal manera ha ampliat els antics, que un sol d'ells suposa una més gran complexitat que la total concepció clàssica. Els minúsculs exèrcits mercenaris han adquirit el desenvelopement de la Nació armada; un intent de justícia fibla en tots els ordres de la vida social, i la policia interior s'ha convertit en íntima ordinació de tots els aspectes de l'economia, de la cultura i de la religió.

Així que l'individu ve al món l'Estat l'inscriu en el seu Registre, i en alguns països, com ara a Noruega, la mare del fill natural té el deure d'avisar el seu prenyat a l'administració (2). L'Estat instrueix als infants, ensenya un ofici als adolescents, per la via de l'impost insinua als joves en la pràctica dels deures cívics, i se'n duu als homes a la caserna, a on els educa en la disciplina i en la preparació de la guerra.

Quan l'home es casa, o compra, o ven o empenya o bé disposa dels seus béns per a després de la mort, o funda o de qualsevol manera modifica una societat mercantil, o altrament inventa un procediment industrial, o crea una marca de comerç, o escriu un llibre, l'Estat, sempre amatent, registra l'acte, li ven el paper a on haurà d'atorgar-lo, el consagra amb la solemnitat de la fe pública i li cobra l'impost.

Si s'arrecera l'home en l'exercici de les pràctiques religioses, l'Estat, de dret o de tort, li nomena els clergues i els manté, l'ajuda a construir els temples, tracta de suplantar-li el registre de certs sagraments, li intervé les ordres religioses, li imposa o li garantitza el servei d'un culte oficial, i li disposa i li clou una terra sagrada per a l'etern descans del seu cos. Si l'home treballa, no troba secció de l'Economia nacional que l'Estat no orienti, intervingui, protegeixi o reguli: les hores de treball, el jornal de l'obrer, en certs oficis la forma de procedir, l'edat per a començar, el contracte individual o col·lectiu amb el patró, la inspecció dels aparells protectors de la vida humana, el dret d'associar-se i el de plegar, són fixats, regimentats i vigilats per l'Estat. Mitjançant l'organisme duaner, orienta i dirigeix totes les forces de la producció, establint entre elles un equilibri volgut, talment que arruïna les unes, protegeix i fa prosperar les altres, i fins en crea de noves, ajudant-se de la

(2) Article 12 de la llei de 1912 de Noruega. Avisats el metge o la llevadora en els tres mesos que precedeixen al part, aquests ho comuniquen a l'Autoritat administrativa del lloc.

direcció del crèdit, la fixació dels preus a l'interior, la congeminació dels transports, l'atorgació de primes i la concessió de béns o de drets, la prestació de màquines i de cavalls pares, i la constitució de privilegis i monopolis. I quan l'acció del treball individual resta en defecte, l'Estat, per les variadíssimes formes de l'assistència pública, intervé totes les funcions de previsió, organitza un cos de metges per tot el país, crea i manté hospitals, imposa pràctiques sanitàries, ajuda als pobres, fa indemnitzar als que sofreixen accidents en el treball, ataca i ailla les epidèmies, i en molts països passa pensió als malalts, als desvagats i als vells.

Ni l'ésser humà isolat, ni agrupat en famílies o associacions civils o mercantils o de classe, se sostrauen a l'acció de l'Estat, que vigila, registra, ensenya, estimula, castiga, imposa càrregues, regimenta, organitza, crea, empeny, orienta o retarda totes les activitats dels éssers aplegats sota del seu imperi. Milions d'ulls i de braços i d'orelles guaiten, forcegen i escolten en les diverses formes de l'acció de l'Estat que disposa de núvols de soldats, de funcionaris i de mestres. Ell construeix tota mena de camins i ferrocarrils, i canals i ports, replanta d'arbres les muntanyes, replega les aigües en els estanys, encén faroles en les costes, munta els correus, els telègrafs i els telèfons, adreça el curs dels rius i fixa les dunes dels sorrals, i observa els moviments dels vents i dels astres, i pretén fer devenir més freqüents les pluges del cel.

Mai com ara l'Estat havia fet penetrar en la vida de l'home i de tota mena de corporacions humanes el poliformisme de les seves antenes, que quan estem desperts fiblen en lo més íntim de la nostra existència, i quan dormim segueixen actuant damunt de les coses que ens són pròpies: per les quotes posades al temps i les regues marcades a l'acció contínua de tota mena de virtuts.

II

FORMACIÓ HISTÒRICA DEL CONCEPTE DE SOBIRANIA

§ 3. *L'«imperium» i la «potestas» en els textos romans.*
§ 4. *El poble expressió humana de la «civitas».*
§ 5. *Evolució feudal del «dominium» i la seva expressió en els «Usatges» de Barcelona.*
§ 6. *El principi territorial com a fonament d'un nou concepte de sobirania.*
§ 7. *Els elements constitutius de la Nació.*

§ 3. No hem de cercar en el dret de Roma una doctrina de la sobirania que s'avingui amb els objectius de la nostra ciència política. Probablement ni Ulpià ni Papinià entendrien l'exposició que alguns autors d'avui fan d'aqueixa doctrina en els temps de Roma. Per més que traduint a Demòsten digui Modestí (3) que la llei és *«communi sponsio civitatis»* («pacte comú de la ciutat»), no ha de cercar-se en els autors romans una posició filosòfica respecte a l'origen diví o humà de la llei. Lo que avui és per a nosaltres la sobirania va interessar als romans com un fet històric.

La cita d'uns pocs textos ens permetrà guiar en la seva forma original la doctrina romana.

Papinià es proposa exposar l'origen i el procés del dret (4). *Et quidem initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a Regibus gubernabantur* (I, certament, al comen-

(3) Marcià, *Institucions*, llibre I (*Digest*, llibre I, títol III, *De legibus senatusque consultis et longa consuetudine*. § 2).
(4) Papinià, *Enchiridii, libro singulari* (*Digest*, llibre I, títol II, *De origine iuris et omnium magistratum, et successione prudentum*, § 2).

çament de la ciutat, el nostre poble instituí que sense llei ni sense dret certs s'obraria i tot per la força dels reis seria governat.) I, dit això, continua explicant com Ròmul divideix al poble en trenta cúries, i com cuidava de la cosa pública pel parer d'aquelles parts. Segueix amb la tornada al dret incert per la caiguda dels reis i el posterior nomenament dels decemvirs, que havien de cercar lleis en les ciutats gregues i posar-les en els *Rostra* del fòrum gravades en taules de marfil per a que la ciutat fos fundada en lleis (*et civitas fundaretur legibus*).

La llei Hortènsia disposà que es tinguessin per lleis els acords de la plebs, i la necessitat per la successiva extensió de la República traspassà el govern al Senat (*necessitas ipsa curam reipublicae ad Senatum deduxit*). Així mateix la divergència dels partits féu necessari que un sol cònsol regís la República. *Igitur constituto Principe datum est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset.* (Constituït, doncs, príncep, li fou atorgat dret de que lo per ell constituït fos vàlid.)

Després de l'origen i procés del dret, exposa Papinià els noms i els orígens de les magistratures. *Initio civitatis*, diu, *Reges omnem potestatem habuisse.* (En el començament de la Ciutat els reis tingueren tota la potestat.) Així segueix estudiant el nomenament i la funció del *tribunum celerum*, lo que fou Iunius Brutus, autor de l'expulsió dels reis; els *cònsols*, als que es concedí el *summum ius;* els *censors;* els *dictadors*, que, contràriament a lo disposat per als cònsols, podien imposar la pena capital sense apel·lació davant del poble, per lo que tal vegada anomena el seu poder *summa potestas;* els *tribuns de la plebs;* els *edils*, que presidien a on la plebs prenia els seus acords; els *qüestors;* els *decemvirs;* els *tribuns militars;* els *edils curruls* nomenats entre els patricis; els *pretors;* i els altres magistrats dels camins, de la moneda i de les presons. Com es veu, en aqueixa exposició dels orígens i dels noms de les magistratures no es parla de l'*imperator*, del príncep, que no obtingué nominalment una magistratura nova, sinó que en reuní vàries en la pròpia persona.

Tres textos de les *Institucions* de Justinià ens aclareixen amb nova llum la qüestió: *Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti consule, constituebat. Plebiscitum est quod plebs, plebeio magistrato interrogante, veluti tribuno, constituebat. Plebs autem a populo eo differt, quo species a genere. Nam appelatione populi universi cives significantur, communerati etiam patricis et senatoribus plebis autem appelatione sine patriciis et senatori-*

bus ceteri cives significantur (5). (Llei és lo que constituïa el poble romà interrogat per un magistrat senatorial, com ara el cònsol. Plebiscit lo que constituïa la plebs interrogada per un magistrat plebeu, com ara el tribú. La plebs difereix del poble en lo que el gènere de l'espècie. Perquè és anomenada *poble* la universitat dels ciutadans, constant-hi també els patricis i els senadors, mentre que s'anomena *plebs* la resta dels ciutadans sense comptar-hi patricis ni senadors.)

Definits així el poble i la llei, la plebs i el plebiscit, exposa les altres fonts legals del dret, el *senatus consultum*, l'edicte del pretor, les *responsa prudentum*, i la costum. I, al parlar de les constitucions, diu: *Sed et quod principi placuit, legis habet vigorem, quum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem concessit* (6). (Però també lo que plau al príncep té vigor de llei, per tant com per la *llei regia*, que pel seu imperi fou dada al poble, concedí a ell i per a ell tot el seu *imperi i potestat.*)

Aqueixos *imperium* i *potestas* que el poble dóna al príncep per la *lex regia*, han ja rebut en temps de Justinià una mena de consagració religiosa que explica com la mateixa *Instituta* comença el proemi *in nomine domini nostri Iesu Christi*. Heu's aquí la noble definició d'aquest poder: *Imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oppotet esse armatam, ut utrumque tempus, et bellorum et pacis, recte possit gubernari, et princeps Romanus victor existat non solum in hostilibus proeliis, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellens, et fiat tam iuris religiosissimus, quam victis hostibus triumphator* (7). (La majestat imperial convé que no sols sigui honrada de les armes, sinó també armada de les lleis per a que tots els temps puguin ser governats en pau i en guerra i el príncep romà surti vencedor, no sols en les lluites contra els enemics, sinó també rebatent per llegítims tràmits les iniquitats dels calumniadors i sigui tan religiosíssim observador del dret com triomfador dels enemics vençuts).

§ 4. Aqueixa concepció de l'Estat correspon a l'existència d'una *civitas* com a única senyora de tota sobirania. No cal entrar aquí en l'estudi de lo que foren en els seus orígens les cúries i les tribus. Al formar-se el concepte

(5) *Instituta*, llibre I, títol II, *De iure naturali, gentum et civiti*, § 4.
(6) *Instituta*, llibre I, títol II, *De iure naturati, gentum et civiti*, § 6.
(7) *Instituta*, proemi.

de l'Estat tal com el trobem en les més antigues lleis romanes, la *civitas* ja és una perfecta unitat política; i, tant si les tribus i les cúries són noves divisions arbitràries com si són prolongació d'estats polítics anteriors més rudimentaris, ara la sobirania única, indivisible, resideix en la ciutat.

El *poble* és així l'expressió humana de la *civitas*. D'aquí se'n desprèn un concepte d'unitat física, corpòria, que ha influït fins avui en totes les idees relatives a la sobirania. Mentre l'Estat no és més que una irradiació del poder de la *civitas*, el poble pot ser considerat com l'única entitat política col·lectiva. I aquesta entitat política és susceptible de ser vista amb els ulls, d'ajuntar-se en el fòrum, obrant per divisió en cúries, tribus o centúries, però tota plegada, com un sol cos que ja en l'apòleg de Menenius Agrippa està posseït d'unitat orgànica universalment perceptible.

En el sí del poble, dos elements pugnen per atribuir-se la suprema decisió de les diferències: la riquesa, com a atribut de les diferents formes de selecció social, i el nombre. Mes ni els patricis ni els plebeus representen un intent de secessió, i, per tant, no ataquen la unitat de la *civitas*, que segueix essent una i indivisible en el sentiment dels uns i dels altres. Lo que hi ha és que en les lluites per l'hegemonia sorgiren i es consolidaren les característiques de dues grans classes socials, i la divisió en classes com a entitats polítiques acaba per rompre la unitat de la sobirania.

El fet és aquest. Qualsevol que fos el seny orgànic i jeràrquicament ordenador del poble de Roma, el cas és que, sense rompre la unitat de la *civitas*, va rompre en els temps de la República la unitat de la sobirania. El poble, interrogat pel cònsol, feia la llei; mes la plebs, interrogada pel seu tribú, feia el plebiscit, que d'ençà de la llei Hortènsia tenia totes les virtuts de la llei. I, com deia Ulpià (*Comentaris a l'Edicte*, llibre XVI), *non ambigitur, Senatus ius facere potest.*

No val a dir que el poble era l'únic sobirà, i que el cònsol i el tribú eren magistrats que prenien la *potestas* d'una sobirania única. El cònsol, tant en els temps que havia de ser patrici com després, que podia ser patrici o plebeu, rebia del poble la *summa potestas*. Mes el tribú inviolable rebia la *potestas*, que cap altra magistratura per damunt d'ell podía contrastar, no del poble, sinó de la plebs. Encara les *Instituta*, al cònsol, l'anomena *senatorio magistratu* al tribú li diu *plebeio magistratu* (llibre I, títol II, § 4).

L'Imperi crea una nova situació de fet sense variar la concepció jurídica

de l'Estat com a emanació de la *civitas*. El poble és sempre aqueixa unitat corpòria que constitueixen els ciutadans de Roma. Quan els súbdits lliures de l'Imperi, adquireixen la màxima capacitat política, vénen a ser ciutadans romans. I, en els aspectes il·lusoris i simbòlics que conserva l'exercici de la sobirania pel poble, són el Senat i el poble de Roma els que l'exerceixen. La *lex regia*, que dóna al príncep l'*imperium* i la *potestas*, no és obra mai dels homes lliures amb capacitat de ciutadà romà escampats per totes les províncies de l'Imperi, sinó el poder llegislatiu, que sols pot exercir-se en la ciutat de Roma.

La concepció romana no passa, doncs, mai de l'Estat urbà, i en ella la unitat de la sobirania prové de l'existència de la *civitas*, com a única entitat política col·lectiva. Però fins a dins d'aqueixa concepció, tan erròniament rehabilitada en els temps de la Renaixença, quan les lluites socials donaren lloc a la formació de la classe com a entitat política, la unitat de la sobirania fou radicalment trossejada.

§ 5. Des dels temps de l'Imperi al segle XI, el dret romà de propietat, el *dominium*, experimentà una transformació que havia d'influir fonamentalment en el concepte de la *sobirania*. Fins a l'acabar-se aqueixa transformació no apareix la paraula que li donarà un nom temps a venir (8). El *dominium* es deforma, i adquireix elements de la *potestas* entesa com a jurisdicció, i de l'*imperium* com a manament militar. Per una banda apareixen diferents graus de senyors damunt d'un mateix domini, i s'anomena *sobirania* el dret del senyor més alt. Per l'altra l'Estat traspassa la seva concepció urbana, i pren un caràcter territorial que ja no perdrà mai més.

Com una explicació del concepte, més aviat que amb l'intent de pendre peu de la seva formació històrica, veiem la hipòtesi de Fustel de Coulanges. El dret de propietat tal com era concebut en la societat romana i en la societat germànica, el *dominium*, la *proprietas*, l'*alou*, és la matriu d'on naixerà el règim nou: dret absolut que lliga la terra a l'home, es transmet per la sang o per la voluntat del propietari, i s'exerceix damunt del sol inanimat i dels éssers humans que en formen l'*instrumentum*.

(8) SUPREMITAS, Suprema potestas, Gall. Souveraineté. Homagium ann. 1150, apud Lobinell, tom. 2. Hist. col. 1133: Nec intelligebat admisse seu recepisse, aut admittere seu recipere verba per D. Ducem... neque eisdem consentire, in tantum quod juribus corone et Supremitatis sua prejudicare possent, etc. — DU CANGE. — Glossarium mediae et infimae latinitatis. — Tom. VIII, p. 677 Niort. 1886.

En el sí d'aqueixa propietat apareix un germen que en sembla molt diferent: la *posessio beneficiaria*. Es una concessió revocable que no dóna cap dret, que no neix d'un contracte, sinó d'un *prec*, i que posa al precarista en una situació de dependència quotidiana, com la del client respecte del patró, perquè deu al propietari tot lo que aquest li vulgui exigir: rendes o serveis, devoció personal, obediència i fidelitat.

La condició de client o fidel existia ja en temps de l'Imperi, mes no era reconeguda, sinó contrariada per la llei. Amb les invasions, el dret de propietat va conservar i augmentar la seva puixança, i per la concessió generalitzada de la immunitat s'alliberà de l'impost, jou que la feia dependent de l'Estat. Una aristocràcia de grans senyors territorials, servits pels seus beneficiaris, es va fer la llei, i el contracte d'arrendament va desaparèixer.

L'autoritat s'anà debilitant cada dia més, i el desori s'extenia a tot arreu. La misèria dificultava als pobres rellevar-se fins a l'adquisició del dret de propietat; els petits propietaris no pogueren conservar el seu dret. En el règim de força i de violència, com menys la llei protegia, més es cercava la protecció dels forts. La *recomanació* arribà a ser general: el pobre recomanava la seva persona, el petit posseïdor la seva terra; és a dir que abandonaven la seva terra i la seva llibertat a la discreció d'un altre home.

La subordinació, que en temps de l'Imperi es traduïa en rendiments, treballs per al senyor, o en serveis domèstics, sota els reis francs, quan la guerra no parava enlloc, va traduir-se, per damunt de tot, en servei de guerra. Continuada l'evolució a través dels reis merovingis i de Carlemany, la institució de la fidelitat fou reconeguda per les lleis; i, al desfer-se l'Imperi, els fidels es van descompartir, i amb els fidels les terres beneficials, com qui diu quasi totes, i amb elles els Estats i la societat (9).

Un dels estats que es formaren per la descomposició feudal de l'Imperi carolingi fou el comtat de Barcelona. Precisament aquí fou aplegada la primera compilació de costums que sorgeix en l'Occident tempestejat d'Europa (10) quan, per no haver-se refet gaire encara la centralització de l'Estat, és possible estudiar de viu en viu les formes preses per la propietat a l'absorbir

(9) Fustel de Coulanges, *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France*. (*Les transformations de la royauté pendant l'époque carolingienne*), p. 704 a 709. Paris, 1914.

(10) Guillermo M.ª de Brocá, *Historia del Derecho civil de Cataluña*, etc., vol. I, pàg. 116. Barcelona, 1918. (... formó el *Libro de los Usajes*, primer código consuetudinario que apareció en Occidente.)

l'*imperium* i la *potestas*. Els *Usatges*, promulgats en llatí cap a l'any 1064, les nomenades *Costumas de Catalunya*, i les *Commemoracions*, de Pere Albert, que també apleguen costums del país complementades amb constitucions fredericianes i el dret feudal comú, ens permetran estudiar una forma concreta, ja un poc avançada, principalment en la compilació del canonge barceloní, en el sentit de predomini del príncep.

El senyor territorial aplegava, sotmesos al seu *vas*, els fidels que l'havien acompanyat en *hosts* i *cavalcades;* i ell estava, alhora, sotmès al *vas* del príncep per raó del *feu*. Per això, quan hi ha dos o tres o més vassalls, l'un darrera l'altre, en algun castell, s'anomena al primer *senyor sobirà* (*Comm.* X).

El dret d'aquest *senyor sobirà* li pervé del *feu* rebut del príncep; i, a l'escriure's els textos que segueixo, ja s'havia fet hereditari, amb algunes limitacions en cas de successió o de mancament a la fe jurada. L'expressió més comprensiva del *feu* és el *castell termenat*, a que fa referència l'*Usatge* 114 (*Hoc quod iuris est sanctorum*) quan exclou els seus drets de tota prescripció. Si el castell és donat en feu, el que el rep s'anomena *castlà* (*Usatge* 32, *Castlani*). A dins del terme del castell hi podia haver *feus* i *alous*, i els feus, com s'ha dit, podien tenir *subfeus*. Els alous eren les terres lliures; i els seus propietaris que no havien de retre homenatge ni de servir al senyor, si tenien masos o cases o fortaleses en el terme d'algun castell havien de defendre al senyor i a tots els habitants del castell, i, en cas de guerra, venien obligats a fer *guaita* o *obra* i «afossar, adobar e altres coses que són faedores per defeniment del Castell» (*Comm.* XVI).

El príncep tenía un dret de *general jurisdicció:* així és que tots els homes, solius i no solius, aloers i vassalls, són del príncep per tant que damunt de tots *ha imperi, com totes les coses que són en el regne són del Rei quant a jurisdicció* (*Comm.*, XXXVIII). Tots els homes, *dels Vescomtes fins als pus baixos cavallers*, havien de jurar fidelitat al príncep (*Usatge* 48, *Omnes homines*)*;* i ell sol, en l'administració de justícia, per la seva cúria, pot penjar als malfactors, o trencar els peus i les mans, treure els ulls, *tenir presos en La vega lonc temps i a les fembres tolre lo nas, els lambrots, e les orelles e les mamelles, e si ops es, cremar en foc* (*Usatge* 94, *Quia justitiam*).

Mes els feus són emanació del príncep, i els homes solius i no solius que són del senyor del feu segueixen pertanyent al príncep, no sols per general jurisdicció, sinó també per *dret de fealtat* (*Comm.* XXXVIII). A l'adquirir

el feu, no passa al senyor *el mer o mixt imperi*, que serva el príncep de la terra; però, per raó de l'homenatge, té jurisdicció damunt de l'home soliu i de les seves coses, encara que no pertanyin al *feu, car hom soliu principalment s'estreny per rao de la sua persona* (*Comm.* XXXXIII). Amb l'emanació passa, doncs, una part de la sobirania del príncep al senyor del feu.

Es evident que, al produir-se els textos estudiats, l'*imperium* i la *potestas* anaven ja destriant-se del *dominium* per a constituir un mer o mixt imperi, i que la sobirania tornava a concentrar-se en el príncep. Però queden senyals evidents de la fragmentació i dispersió anteriors. Quan l'*Usatge* 93 (*Ex magnatibus*) prohibeix als magnats, vescomtes, comdors i vasvessors penjar per justícia, ni edificar castell contra el príncep, ni tenir força assetiada, ho mana per *de aci avant.* Els alous que no es tenen per feu del príncep recorden les terres que tenien per *aprissio* els *primi homines;* i el senyor aloer, que tenia homes propis en el seu alou, tenia dret de manar als seus homes que l'ajudessin contra el príncep si aquest injustament feia dany al senyor (*Comm.* XXXVI).

§ 8. D'aqueixa confusió en el domini d'accions públiques i privades va pervenir-ne un caràcter feudal a la propietat que encara avui subsisteix en l'emfiteusi, amb els seus drets de fadiga, laudemis i lluïsmes; i el que podríem anomenar *poder polític* en va treure un element territorial i una gradació jeràrquica.

El senyor del *feu* exercia la *potestas* per tant com tenia jurisdicció, i tenia l'*imperium* per tant com els seus homes li devien el servei militar. Mes el feu era inseparable del territori, perquè fins la jurisdicció exercida damunt de l'home soliu, *el que s'estreny per raó de la persona*, pervenia originàriament de ser un home del feu. Per altra banda, aqueixa jurisdicció que pervenia del feu no es podia partir (11), però podía subinfeudar-se talment que hi haguessen dos o tres o més vassalls *hu apres laltre*, i en aquest cas tots eren senyors.

Com el dret del senyor sobirà és la *sobirania*, tenim que, en la seva naixença, la *sobirania*, ben al contrari de l'*imperium* i de la *potestas* romans, suposa la subinfeudació, exercici graduat en una jerarquia d'un sol poder indivisible, del que s'en troba la més alta expressió en el *senyor sobirà*.

Respecte a lo que fou primerament la jurisdicció del feu, recordem que,

(11) «Dret e costuma de Catalunya es que negun Vassall puxa departir lo feu entrels fills o filles, ne entre altres persones». (*Costumas de Catalunya*, IX).

segons la hipòtesi de Fustel de Coulanges, no va ser originàriament una creació del príncep, sinó el resultat d'una evolució del domini que va sorgir malgrat l'oposició d'aquell i se li va imposar. Encara, en temps de Pere Albert, no es diu *senyor sobirà* al príncep, sinó al senyor major, i és aquest el que té o al qui se li deu la *potestat* (postat) del castell. Es més: per la forma com es reserven al príncep les funcions més característiques de la *sobirania*, es veu que, des del batre moneda fins al fer la guerra (vegin-se els usatges de *pau i treva*) i administrar la justícia civil o penal, va compendre's primitivament en la jurisdicció del feu.

No és llògic fer dir a les paraules d'aquell temps més de lo que en aquell temps volien dir. Per a la futura evolució de les que jo anomeno *sobiranies de les persones polítiques*, la transformació accidental del domini havia introduït un element territorial congeminat amb un altre de subinfeudació; i això, amb el temps, produirà nous resultats, que no és just suposar prematurament assolits. Això no obstant, he d'assenyalar, en la *Commemoració* XXIX, la definició d'un cercle o marge o camp de sobirania inferior en què el dret d'aqueix sobirà és inatacable per la potestat major del príncep (12).

Però encara és lícit observar com el *mitus* del *poble*, natural conseqüència de la concepció urbana de l'Estat, no es troba en els fonaments de la sobirania feudal. En els temps de Roma, fins a les darreries de l'Imperi, així com en les compilacions justinianees, el poble és sempre, de nom o de fet, el fonament primari de tota sobirania. Ni en els *Usatges*, ni en les *Commemoracions*, ni en les *Costumas*, el *mitus* del *poble* no existeix; i si aquell dret absolut del príncep, traspàs del poble fet per la *lex regia*, apareix en alguns *Usatges* (13), és opinió de Brocà que fou degut a variació introduïda després en època de franc romanisme (14).

(12) «... nos pot negar que los dits Homens — (alligats al Senyor per dret de jurisdicció i d'Homenatge) — no sien mes tenguts obeir al manament del Comte d'Empuries que del Rey, si lo Rey los apellas per rao *dalgun negoei, que no tocas publica utilitat* ne contrastaria encara, que apellats son a major cadira, ne encara quel Rey major sie simplement quel Comte, car no es vist esser major, per sguardament dels dits Homens, ans lo Comte es major per sguardament d'aquells, car aquell Rey no ha los dits Homens obligats, sino per un dret, ço es saber per dret de General jurisdicció, lo Comte empero ha aquells per doble dret alligats, segons la jurisdicció que ha en ells e per dret de Homenatge així com dit es» (*Comm.* XXXIX).

(13) «... ço que al Princep plau, ha força de Ley...» (*Usatge* 69, *statuerunt*).

(14) *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del civil, y Exposición de las Instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la Jurisprudencia*, por Guillermo M.ª de Brocá, Tomo I, pág. 152.

Substancialment, és el territori, de feu o d'alou, la causa originària de la sobirania del príncep, com ho és de la jurisdicció del senyor. El mer o mixt imperi, com el dret de general jurisdicció damunt dels homes i de les coses, no es comprenen, tal com vénen exposats en aquells textos, més que com a conceptes inseparables de la dominació d'un territori.

Els homes es lliguen amb el senyor no per la *llei*, que és pacte comú de la ciutat, sinó per l'homenatge, que compromet amb ell als homes i les coses en el territori dominat pel vassall. Es cada home lliure que pacta fidelitat al príncep, i no és tot el poble el que transmet l'*imperium* i la *potestas* per una *lex regia*. Quan, més tard, tractaran els francesos, desde Bodin a Montesquieu i Rousseau, de congeminar el concepte del poble i el de la sobirania territorial, hauran d'anar a raure a una síntesi tan falsa i buida com ho és la *Nació* en la Revolució francesa.

§ 7. No és el meu propòsit estudiar com es forma la *Nació*. S'han escrit fins ara treballs, que semblen definitivament ben orientats, que tracten dels orígens d'algunes de les nacions modernes. I, si els orígens de la nació catalana no han estat l'objecte d'una d'aqueixes obres que sempre més s'han de tenir per clàssiques, posseïm assaigs força interessants que ens han posat en la bona ruta. Sabem, doncs, com es formaren algunes de les nacions europees: lo que no s'ha estudiat prou és l'etiologia general de la Nació (15).

El fet és que en el segle VII no es pot dir que hi hagi formada cap de les nacions de l'Europa d'avui. Els pobles que vingueren en successives ruades damunt del món llatí, tenien algunes de les característiques de les nacions modernes. Mes, al començar l'onzèn segle, França ja és una nació, com ho és Catalunya. La Nació es deu a una més gran concurrència d'elements socials; però no sembla presentar cap dubte que la seva formació coincideix amb l'aparició del principi territorial i el de les subinfeudacions com a nous elements integrants de la sobirania.

(15) L'estudi que en fa Maurice Hauriou en el seu llibre *Principes de Droit public* (Paris, 2. édit., 1916) fa més aviat referència a la formació de l'Estat. I encara així i tot, la seva teoria del *synecisme* i de la superestructura és una hipòtesi basada en la reconstitució de l'Estat en el territori de França després del feudalisme. Amb el mateix dret podria construir un català la teoria de la formació de l'Estat per escissiparitat; teoria que tindria l'aventatge d'explicar el naixement dels Estats d'origen colonial. Contra lo que sosté Hauriou, lo cert és que quasi sempre l'Estat neix d'un altre Estat.

Una nació és veritablement un organisme col·lectiu que pot coincidir, però que no té res que veure, amb l'Estat, ni amb qualsevol de les seves divisions administratives. Pi i Margall no va tenir això prou en compte a l'estudiar un criteri per a la formació de les nacionalitats (16). Pocs eren, si és que n'hi havia algun, els Estats d'Europa que abans de la guerra coincidissin total i exclusivament amb una nació. Holanda i els estats escandinaus s'acostaven molt a la coincidència dels dos conceptes. Tots els altres estats comprenien nacions diferents o deixaven fora dels seus límits grups territorials de la nació pròpia.

La Nació és un organisme viu, com ho és la Ciutat, com ho és la Família, com ho és l'home. Els elements constitutius de la Nació són el territori, la unitat de cultura i la solidaritat col·lectiva. Els jueus, per manca d'un territori, no són avui pròpiament una nació, per més que existeixi entre els jueus de tot el món una certa solidaritat i una profunda unitat de cultura. La teoria del pacte, per tant com només mira a l'element solidari, és insuficient per a explicar el concepte íntegre de Nació.

La Nació està tan íntimament aferrada al seu territori, que fins ara cap empresa política ha pogut sosllevar-la i apartar-la d'ell. Diu que a la Florida la llengua castellana ha cedit i reculat davant de la llengua anglesa. Però la llengua no és la Nació: la Florida no era un territori castellà, sinó poblat per homes de llengua castellana. A Gibraltar la llengua anglesa no ha guanyat un pam de terra; i, fins els fills d'anglesos, a la segona o tercera generació hi perden la llengua originària. Al cap de set cents anys de separació arbitrària de Catalunya, el territori de Fraga segueix sent tan català com al ser afegit a l'Aragó. Tres cents anys després de la seva absorció per França, el territori comprès entre el Cap Cerver i l'estany de Salces segueix sent territori català. Podríem multiplicar els exemples: les experiències de Bismark per a la germanització de la Posnània són definitives.

De mes dels obstacles naturals que deturen i fixen les ruades dels pobles, hi ha un entroncament de famílies territorials i una especial divisió de la propietat, una organització de camins i una irradiació de les grans urbs més properes, que s'han de destruir tots a la mateixa hora per a que un sol d'ells

(16) En la seva obra cabdal confon els conceptes d'Estat i de Nació, talment, que la diversitat de llengües en els pobles de l'Imperi austro-hongarès li fa dir que la comunitat de llengua no és un criteri per a determinar la nacionalitat.

no produeixi l'irresistible retorn a la Nació. És com si la terra estigués solcada de nervis humans que fos quasi impossible desencarnar: talment, que, a l'últim, fins l'aspecte exterior del territori *s'assembla* a la Nació.

Per més que la llengua sigui una bella expressió de la unitat de cultura, no pot ser considerada com element característic i constitucional de la Nació. A dins d'una sola nacionalitat poden parlar-se diferents dialectes d'una mateixa llengua, com dues nacions poden parlar una sola llengua en formes dialectals lleument diferenciades. La unitat de cultura suposa una tradició, una història, un sentiment religiós, tot un tresor espiritual comú, en el que s'hi comprèn les glòries i les amargures del passat i una concepció del dret, de la riquesa i de la família. Es dubtós si la tradició d'una passada o present unitat política són indispensables per a la formació o conservació de l'entitat nacional: lo que no té dubte és que la unitat política empedreeix més la Nació. Provença i Euzcadi no la senten prou en la pròpia història.

No hi ha Nació sense el pacte comú constantment renovat, sense l'existència d'un sentiment solidari col·lectiu. El concepte de pacte no el considero, això no obstant, prou feliç, perquè el pacte suposa llibertat, coincidència de voluntats en un moment, essent així que l'home no és lliure de triar la seva nació, per tant com es sent atret per una força irresistible amb tota la puixança de les virtuts morals que en ell hi ha. No hi ha mentida més gran que aqueixa de la pàtria gran i de la pàtria petita. L'home només en sent una, de pàtria: la pàtria que és en ell i en la terra i en els éssers i en les coses que estima.

De vegades sembla que el sentiment solidari no existeixi: això podria ser un senyal de decadència i de dispersió, però més sovint és suspensió o ensopiment de la consciència col·lectiva. El sentiment nacional hi és, però resta endormiscat, i qualsevol atac directe el desvetllarà. En canvi, el pacte comú, per ell tot sol, no produirà una nació: ni deu ni vint milions d'homes aplegats en un territori, sense cap unitat de cultura, en constituirien ni en podrien constituir una.

Una nació és un ésser vivent constituït per homes, no per famílies ni per ciutats; i, com ésser vivent, és un sentiment i una voluntat i una intel·ligència. Sense considerar-ho així no pot trobar-se una solució científica a la qüestió de la sobirania de les persones polítiques.

III

EL CONCEPTE DE SOBIRANIA EN LA MODERNA ESCOLA FRANCESA DEL DRET PÚBLIC

§ 8. *La Nació en la Revolució francesa tal com la desenrotlla Maurici Hauriou.*
§ 9. *Contrast de l'escola francesa amb la teoria de Jellineck sobre la sobirania única.*
§ 10. *Idees de Berthélemy sobre la personalitat moral dels serveis públics.*
§ 11. *Separació de les tres formes de sobirania segons Hauriou.*
§ 12. *Idees de L. Duguit contràries al concepte de sobirania.*

§ 8. En la Revolució francesa, el concepte de *poble*, dimanat dels estats urbans, es confon amb el concepte de *Nació*, que dimana dels estats territorials. Totes les persones que viuen en el clos de la ciutat són el *poble*, mes no n'hi ha prou de dir que totes les persones vivents en el territori de l'Estat són una *nació*.

En la *Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà* feta l'any 1789, els *representants del poble francés*, constituïts en *Assemblea nacional*, en presència i sota els auspicis del Esser Suprem, reconeixen i declaren que *el principi de tota sobirania resideix habitualment en la Nació*, i cap cos ni cap individu pot exercir autoritat que no en pervingui expressament (article III). En la *Declaració* de l'any 1793 la *Nació* no hi és anomenada, però resta la sobirania nacional, que resideix en el *poble* i és una, indivisible, imprescriptible i in-

alienable (article XXV); i cap porció del poble pot exercir la potestat del *poble* sencer, encara que cada secció del sobirà reunida ha de fruir del dret d'expressar la seva voluntat amb entera llibertat (article XXVI).

El cos social, el poble i la Nació venen a ser una mateixa cosa (17). I, no obstant, en aquell temps, l'Estat francès comprenia, demés dels bretons, normands i provençals (a qui sols manca una solidaritat de sentiments per a constituir tres nacions diferents, un pacte comú d'independència), homes catalans, euskaldunes, flamencs i italians, que no formen ni han format mai part de la nació francesa.

Així, pels pensadors de la Revolució, l'Estat francès coincideix en límits territorials amb la Nació francesa, perquè la *Nació* la constitueixen tots els éssers humans, iguals en drets, enclosos a dins de l'Estat francès, talment que, si aquest s'engrandeix o escindeix, o devé més reduït, o es destrueix per la conquesta o per la derrota, la Nació s'engrandirà o s'escindirà, o es reduirà, o es destruirà.

Aqueixa concepció, abandonada pels moderns escriptors francesos, no ha deixat d'influir en la seva concepció de la sobirania. Maurici Hauriou (18) diu que «la Nació no és solsament una població assimilada, a la que una comunitat de raça, de civilització i d'aspiracions ha donat una certa unitat de vida, sinó també una població organitzada que la història ha emmotllat en classes, o en ordres (els tres ordres de la Nació) i a la que ha donat aqueixes institucions primàries comuns que la fan apta per a rebre la superestructura de l'Estat».

Més avall troba justament limitada la definició de Jellineck, que recull quasi exclusivament lo que jo n'he dit la solidaritat de sentiments, en aquesta forma: «Es veu, doncs, que la Nació no té una realitat exterior i objectiva.

(17) Venen a ser una mateixa cosa des del meu punt de vista. S'havia elaborat en 1789 una doctrina eclèctica que feia a la persona *Nació* subjecte únic de sobirania, i considerava l'electorat no com un dret dimanant de ser el ciutadà part integrant de la Nació, sinó com una funció pública a la que sols eren cridats els ciutadans que de més a més reunien determinades condicions censitaries. Hi havia, doncs, la ciutat passiva, constituïda per tots els francesos, i la ciutat activa, constituïda pels que tenien la funció electoral. Al redactar-se la *Declaració* de 1793 triomfaren les idees del *Contracte social*, de Rousseau, i es volgué destruir la distinció entre *ciutat activa* i *ciutat passiva*, i per això, en lloc de la *Nació-persona*, subjecte únic de sobirania, s'hi va posar el *poble*, format per tots els ciutadans. (Vegi's: Léon Duguit, *L'Etat, Les Gouvernements et les agents.* Paris, 1903, p. 88-101). Mes això no canvia el concepte des del meu punt de vista.

(18) Maurice Hauriou, *Principes de Droit public*, 2e édition, Paris, 1916, p. 321.

Més aviat entra en la categoria d'aqueixes grans manifestacions socials que no poden determinar-se amb l'ajuda de mesures i de medis d'apreciació exteriors. Es quelcom essencialment subjectiu, i com la resultant d'un cert estat de consciència. Un gran nombre d'homes prenen consciència d'una multitud d'elements de civilització comuns que entre ells hi ha i de que aqueixos elements els són propis: saben també que tenen el mateix passat històric: per on l'agrupació pren consciència de que és a part de les demés agrupacions d'homes, i verament en això consisteix la Nació.

Així és que prefereix com a més objectiva la definició donada per Neumann en la seva obra *Volk und Nation* (1888): «Nació és una certa població que, de resultes d'una civilització alta i particular, ha adquirit un caràcter comú que li és propi: aqueix caràcter es transmet d'un generè a l'altre damunt de vastes extensions de territori.» Fins no acceptant aqueixa definició, a on manca l'element característic de la solidaritat de sentiment, s'ha de reconèixer que Hauriou, en la forma que l'accepta, s'acosta molt al concepte que considero més exacte de la Nació (pàgs. 330-31).

Hi ha un moment en què sembla que Hauriou va a treure totes les conseqüències de la concepció nacionalista. «La conjunció exacta de la Nació i de l'Estat — diu — és un fenomen relativament rar.» En la França d'avui, l'Estat unitari, segons ell, es troba exactament aplicat damunt d'una nació; lo que, per lo dit abans, es compendrà que no puc acceptar. «Mes això — afegeix — és una conjunció rara i, sens dubte, momentània... Ella (la Nació) existeix per sota; i, si no va, sens dubte, a separar-se de l'Estat, almenys d'un cantó o de l'altre pot desbordar-lo» (pàg. 325). Per últim, la indecisió de la guerra gran li fa dir que, si un gran país definitivament vençut fos anexionat pel vencedor, aquest país subsistiria com a nació. Mes, emportat per la necessitat de sostenir el seu *synecisme*, diu que entre aqueixa nació i el seu estat acabaria per establir-se, al cap de temps, una unitat política (pàgs. 328-29).

Aqueix autor, un dels esperits més sotils de la moderna escola francesa, tan metòdicament donada a la penetració de la realitat, no treu les conseqüències del seu concepte de *Nació*, i quasi es limita a diferenciar la del *poble* al tractar de la sobirania, restant substancialment en l'erro de la Revolució francesa. «La Nació — diu — és el grup social pres en cos, amb tota la seva organització social i política, per consegüent, amb les seves classes directores

i el seu govern, com amb la seva classe popular. En suma, la Nació és una concepció corporativa i orgànica que implica el principi d'ordre. El poble, o *demos*, és una concepció anticorporativa i inorgànica, és una col·lectivitat, mes a on tots els estaments i totes les classes rauen confoses, a on no hi ha ordre establert, a on no hi ha ni orgues permanents de govern, a on els moviments del conjunt són determinats directament per l'impuls de la majoria dels individus reunits, la regressió a la caterva, al ramat, a la multitud, a lo que s'en diu, en sociologia, l'estat gregari» (pàg. 630).

D'aquí s'en treu pràcticament la conseqüència de ser la *sobirania nacional* (quasi tan arbitràriament unitària com abans) la dominació d'un tot organitzat que sugereix per si sola la idea d'un ordre de les coses establert, i condueix al govern representatiu, mentre que la *sobirania del poble* és el domini d'un tot inorgànic, l'assemblea del poble, que només sugereix la idea del poder del nombre, i condueix al govern directe de l'assemblea popular i, en definitiva, a l'Imperi (pàgs. 630-31).

La Nació torna a ser, com abans, el conjunt, encara que organitzat, dels ciutadans del país. «Aqueixa doctrina — diu — és la del començament de la Revolució, la de l'Assemblea *nacional* i de la Constitució de 1791... Aqueixa doctrina reapareix en 1814 i 1830, i més fortament encara en 1871...» (pàgina 632).

I en tota l'obra es parla dels departaments, que són divisions arbitràries de l'Estat, com a divisions de la Nació, amb la que no tenen res que veure. Quan parla de descentralització no se li acut que aqueixa podria ser un retorn de llibertats preses a les persones polítiques naturals, i tot lo més la concebeix com una reacció contra la superestructura de l'Estat. I, en les poques paraules que dedica a la concepció federal, no se li acut que fins la França podria organitzar-se federativament per la lliberació de les persones polítiques col·lectives que la formen, i es limita a dir naturalment que la França no hi guanyaria res a fraccionar-se en un federalisme interior, després de citar el federalisme provincial del Brasil (pàg. 321).

La Nació és, en el meu concepte, un orgue vivent de la humanitat d'avui, reunió orgànica d'homes que viuen damunt d'un territori nacional, que tenen consciència de la seva unitat de cultura i estan posseïts d'un sentiment solidari que els fa persistir en la voluntat de constituir una personalitat política col·lectiva. I aqueix ésser orgànic, que viu, pensa, sent i vol, pot coincidir o

no amb una estructura d'Estat, total o parcialment, sol o amb altres nacions o fragments de nacions, sense que això augmenti ni disminueixi el seu territori, ni alteri la seva unitat de cultura, ni destrueixi la seva solidaritat sentimental.

Aqueixa diferència de concepte, en vist el de Maurici Hauriou, produeix conseqüències radicalment diverses, per més que semblin afectar sols a elements secundaris. La vella ganga que resta encara amalgamada amb la concepció de M. Hauriou, la reté totalment aferrada a aqueixa idea antiga de la *sobirania nacional*, que substancialment deriva, en la seva estructura rígida i unitària, de la clàssica creació romana de la *civitas*, com a única persona política col·lectiva de l'Estat urbà.

§ 9. Per a millor utilitzar el contrast entre les darreres manifestacions de la teoria clàssica de la sobirania i les idees de la moderna escola francesa del dret públic, interpolaré aquí un breu estudi de la sobirania única, tal com l'exposa el professor alemany G. Jellineck (19).

Una primera afirmació ens servirà per a penetrar en la confosa concepció del professor de Heidelberga: no atribueix la sobirania a la Nació, sinó a l'Estat. Utilitzant els termes d'Hauriou, la sobirania és així una virtut de la superestructura política, no de la corporació orgànica que la suporta. «La sobirania resulta ser la propietat del poder d'un estat, per la que li correspon exclusivament la capacitat de determinar-se jurídicament i d'obligar-se a si mateix» (pàg. 134).

El poder de l'Estat és, al meu entendre, una cosa més o menys arbitrària, mes en tot cas diferent de la sobirania, que no és virtut arbitrària, sinó natural, de lo que per ara anomenaré, per a no anticipar conceptes, *persones polítiques*. Al referir a l'Estat tant el poder com la sobirania, cau Jellineck en una confusió, de la que pretén sortir-se dient que *la sobirania és una propietat del poder de l'Estat*, i, més avall, que el *poder sobirà no és tot el poder de l'Estat, sinó un poder jurídic* (pàg. 134).

Una segona afirmació podem apartar des d'ara en les idees de Jellineck: que en la sobirania s'hi comprenen un element negatiu, el més antic, i un de positiu. Per l'element negatiu és impossible limitar jurídicament la pròpia

(19) Per la comoditat del text, cito segons la traducció castellana de D. Fernando de los Ríos Urruti: *Teoría general del Estado*, por G. Jellineck, tomo II. Madrid, 1915.

voluntat per un poder estrany, sigui o no sigui el d'un Estat. En la definició abans copiada, aqueix element negatiu queda representat per la paraula *exclusivament*. L'element positiu consisteix en la capacitat que té el poder de l'Estat de dar-se un contingut que l'obligui, i en la de determinar en totes direccions el seu propi ordre jurídic (pàg. 134).

D'aquí resulta, per una banda, que el concepte de sobirania és de naturalesa purament formal, i no se'n pot deduir res respecte al contingut del poder de l'Estat (pàg. 138). La situació d'aquest canvia amb la història; i, si bé sempre té un ordre d'atribucions constants, varien la manera i l'extensió de la competència. Del fet que un estat no exerceixi la seva activitat en determinada direcció, i que no posseeixi determinats drets de dominació, no se'n pot treure cap conseqüència en quant a l'essència del poder (pàg. 139).

Per altra banda, la sobirania no és una categoria absoluta, sinó una categoria històrica: tant és així que la sobiranía no ha estat nota essencial dels estats de l'Edat mitja, ni dels mateixos de l'època del Dret natural, quan floria el dogma sobre la identitat entre Estat i poder sobirà. Hi ha, doncs, dues menes d'estats: sobirans i no sobirans.

Aqueixa divisió entre estats sobirans i no sobirans ens permet assenyalar un altre punt important en la teoria de Jellineck. La diferència entre uns i altres d'aqueixos estats consisteix en que l'Estat sobirà és l'únic que, dintre de les limitacions jurídiques que a si mateix es posa, pot ordenar d'una manera plenament lliure el camp de la seva activitat. Per un moment sembla que Jellineck està a punt d'entrar en la ruta de la veritat. «L'Estat no sobirà, diu, només es determina lliurement mentre l'esfera en què ho fa és aquella en què obra com a Estat» (pàg. 153).

Si no arriba a sobreposar el concepte de poder de l'Estat, que naturalment és propi de l'Estat, al concepte de sobirania, que és un atribut de la Nació, aqueixa idea d'una esfera en la que es determina lliurement l'Estat no sobirà l'hauria dut, probablement, a la concepció de les esferes d'activitat, a dins de les quals cada persona política es mou lliurement, o, més ben dit, té el dret de moure's lliurement, per la manifestació de la pròpia sobirania.

Per últim, el poder de l'Estat, segons Jellineck, és indivisible, i lo mateix pot dir-se de la sobirània, que és una propietat no susceptible d'augment ni de disminució, un superlatiu que no pot dividir-se. Per això ataca la doctrina de la divisió de poders exposada per Montesquieu, i la teoria de l'Estat federal

derivada de Tocqueville; perquè tant l'una com l'altra descansen en la vella confusió dels conceptes *poder de l'Estat* i *sobirania* (pàg. 155 a 164).

Un defecte essencial d'aqueixa concepció de la sobirania és que no ens dóna ni intenta donar-nos la raó de la sobirania. El poder de l'Estat és un fet, i un fet històric. S'haurà pogut manifestar en una o altra forma, amb un contingut més extens o més reduït, però sempre ha existit. Mes, si la sobirania no és altra cosa que una propietat no essencial de l'Estat, ¿per què unes vegades hi és i altres no hi és? Si el fet del poder de l'Estat no dóna la raó de la seva existència, ¿a què es deu aqueixa virtut que almenys tan bé explicaven l'escola del Dret natural i la del Contracte social?

La precisió de les paraules, que tant troba a faltar el professor de Heidelberga en els autors llatins, li ha servit per introduir una gran confusió en la seva teoria. No n'hi ha prou, per a distingir bé els conceptes, amb donar una paraula pròpia a cada un, si després hi ha confusió en els atributs.

En les aplicacions que fa de la teoria als casos històrics, no distingeix prou la raó de fet de la raó de dret. El desconeixement temporal d'un dret no ens permet dir que el dret no existeix, fins abans de ser reconegut. Ell mateix diu que l'ampliació de la competència de l'Estat troba sempre el seu límit en el reconeixement de la personalitat individual (pàg. 137). Mes aqueixa personalitat no deixarà d'existir perquè de fet no sigui reconeguda.

Un Estat és sempre l'estructura política, almenys, d'una nació. Podrà compendre'n vàries o podrà agregar-se fragments d'altres. Per això Estat i Nació no són la mateixa cosa. Però avui els estats són sempre estructures o bé organitzacions que deriven la raó del seu poder del fet de ser l'expressió política d'una nació, com en altre temps ho foren d'una ciutat. I, si d'aqueixa virtut que rau en la Nació no se'n digués *sobirania*, tant si s'exterioritza en un estat com si és de fet desconeguda, se n'hauria de dir una altra cosa, que sempre fóra la raó única del poder de l'Estat.

Mes això no vol dir que temporalment no puguin existir estats que no siguin l'expressió política d'una nació. Lo que Jellineck insisteix en anomenar estats alemanys han sigut en bona part supervivència d'estructures feudals. En les federacions americanes s'anomenen estats divisions arbitràries que tenen una arrel nacional i que més aviat obeeixen a la necessitat de descentralitzar l'administració de la sobirania. Es tracta sempre de fets que en la llur extraordinària instabilitat descobreixen que són buits d'un propi contingut

jurídic. La raó de dret abans exposada és com ara un centre de gravetat, de la que els fets poden temporalment apartar-se, però que els atrau, a l'últim, amb força irresistible en la concepció de l'Estat considerat com un producte de la civilització occidental.

§ 10. En la seva obra de dret administratiu, el professor de París monsieur H. Berthélemy (20) quasi no soslleva la qüestió de la sobirania. Això no obstant, cal estudiar alguna de les qüestions que proposa.

Per a ell la *Nació* és un grup d'individus sotmesos a una mateixa autoritat i que obeeixen a lleis comuns. L'*Estat* és la Nació considerada com una associació política. El *govern* és l'organisme que exerceix l'autoritat (pàg. 1). El fonament de l'autoritat administrativa es troba en la constitució. La idea d'autoritat és inherent a la noció d'Estat. I l'Estat és la Nació organitzada (pàg. 9).

Són els principis de la Revolució francesa, encara no treballats per l'estil d'Hauriou. L'erro està en l'arbitrari concepte de *Nació*. Desenvolupat aquest tal com es fa en el present assaig, les vinentes paraules de Berthélemy adquiririen un seny quasi veí de la veritat. «En tota organització l'autoritat és exercida pels *poders constituïts:* ells la reben del *poder constituient*. El poder constituient és considerat com l'emanació directa de la Nació; aqueix poder s'exerceix per representants; la reunió d'aquests representants, o Assemblea nacional, crea els poders constituïts» (pàg. 10).

Una primera divergència amb Jellineck és la posició que Berthélemy pren en el principi de la separació dels poders, que aquell no accepta perquè en la varietat dels orgues no hi veu més que un sol poder de l'Estat. El professor de París, que no es deixa desorientar massa per les teories, troba que l'Assemblea constituient ha confiat a dos poders constituïts la funció de fer les lleis i la de fer-les executar. No apartant els ulls de la realitat, abandona la divisió clàssica de Montesquieu perquè, de fet, el poder executiu i el judicial són un sol poder (21); mes observant alhora que la funció de jutjar i la d'administrar, tot i sent fraccions d'una funció més alta, exigeixen qualitats diferents en els

(20) H. BERTHÉLEMY, *Traité élémentaire de Droit Administratif*, huitième édition. Paris. 1916.
(21) MONTESQUIEU, *De l'esprit des Lois*, livre XI, p. 140-170. Paris, édition Garnier frères.

que les exerceixen, defensa la teoria de la separació de les autoritats administrativa i judicial (pàg. 17).

Mes el punt central del sistema de Berthélemy és la seva teoria de la personalitat moral dels serveis públics. Comencem a trobar aquí suggestions que Duguit desenvolupa extraordinàriament. Cada un dels serveis en què es distribueix l'autoritat administrativa «implica — diu — una organització, un personal jerarquitzat, una competència limitada... Se l'ha de proveir de medis materials per a executar la seva missió... Tot servei gasta. Per a gastar s'han de tenir ingressos. Per a tenir ingressos cal ser propietari acreedor, deutor, tenir una capacitat jurídica; cal ser lo que s'en diu en dret una *persona moral*» (pàg. 25).

N'hi hauria hagut prou de reconèixer la personalitat moral de l'Estat. Això era necessari i, jurídicament, suficient. Però s'ha trobat més còmode donar igualment la personalitat moral a certes agrupacions de serveis (pàg. 25). D'aqueixa noció de *serveis* desenvolupada, Duguit en farà emanar la *puixança pública*.

Berthélemy no accepta la teoria alemanya de Beseler i Gierke, seguida en certa manera per Hauriou, de la realitat de les persones morals. El mot *persona* és fet per a designar els homes com a subjectes de drets. Admetre que altre ésser que un home tingui aquesta mateixa virtut, és fingir que aquest ésser sigui una persona (pàg. 27). Tampoc admet la teoria de la ficció en la forma que va donar-li Savigny, que construeix fictíciament lo que Gierke admet com a existint naturalment. On hi ha deu associats no hi ha onze persones, deu de naturals i una de fictícia, l'associació; hi ha deu persones que actuen *individual* i *col·lectivament* i que, al fer lo darrer, obren com si formessin una sola persona, la persona moral. La personalitat moral és sols un medi d'explicar les regles de l'actuació col·lectiva (pàg. 28).

Per al present assaig és útil recollir aqueixa discussió referent a la personalitat moral. Berthélemy reconeix aquest caràcter de *persona moral* a l'Estat, a la comuna, al departament, a certs serveis públics, a les associacions privades. Mes, per lo que fa a l'Estat, limita la idea de personalitat moral als actes de gestió (pàg. 40).

Són actes de gestió els que fan els administradors com a representants legals de les persones administratives, tant si és per al domini privat confiat a la seva guarda com si és per als serveis públics que tenen al seu càrrec. La

idea de personalitat només és útil quan es tracta de representar l'Estat com un subjecte de drets, lo que succeeix amb els actes de gestió. Només les persones, en efecte, tenen drets. Mes l'Estat estudiat com a *puixança pública*, com succeeix amb els *actes d'autoritat*, no ha de ser considerat com una persona, sinó com una puixança. La teoria contrària és falsa, perillosa i exposada a inútils complicacions. No cal dir, doncs, *Estat persona privada, Estat persona pública*, sinó *Estat persona* i *Puixança pública*. Els actes de gestió són fets per funcionaris representants jurídics de l'Estat persona; els *actes d'autoritat* són complerts per funcionaris que detenen la puixança pública (pàg. 42-44).

Això li permet resoldre la qüestió de la naturalesa jurídica de la funció pública per una distinció: després de combatre igualment la vella teoria de la funció com a *situació contractual* (Perriquet, Dareste, Laferrière) i la més moderna de la funció com un *estatut legal*, això és, creada per un acte unilateral d'autoritat (Esmein, Hauriou, Duguit, Jèze), distingeix teòricament les *funcions de gestió*, a les que atribueix una base contractual, de les *funcions d'autoritat*, en les que no hi ha res de contracte, sinó una actuació de la *puixança pública* (pàg. 45 a 49).

El sistema de Berthélemy ens ofereix sugestions que, un cop salvada la confusió entre l'Estat i les persones polítiques (Nació, Municipi, Home, Classe social, etc.), ens posaran en camí de la veritat. L'Estat no és pròpiament una persona moral, sinó l'expressió administrativa, jurídica de la persona política *Nació*. La puixança pública no és una propietat de l'Estat, ni com a persona ni de cap manera que se'l consideri, sinó que és una virtut de la persona política, i, en aquest cas, de la persona política Nació. Podrà actuar-la o no actuar-la, com l'home podrà ser esclau o lliure; però la puixança serà sempre una virtut de la persona política, que per això és sobirana, sigui-li o no reconeguda la seva sobirania. Però, en quant als actes que Berthélemy anomena *de gestió*, és evident que sols la persona política en la seva expressió administrativa, que és l'Estat, pot realitzar-los. En una paraula, sense pendre posició entre Berthélemy i Duguit, que ataca la distinció entre la gestió i l'autoritat, podem dir des d'ara que la sobirania, la puixança pública, l'autoritat, són virtuts de la persona política, mentre que l'Estat és l'expressió administrativa, jurídica, considerat, per tant, com a subjecte de dret.

§ 11. El mateix Hauriou, en el seu llibre *Principes de Droit public* (edició

citada), ha donat a les seves idees, en la qüestió aquí estudiada, el nom de *doctrina de la separació de les formes de la sobirania* (pàg. 621, nota 1.ª)

Hi ha tres formes de la sobiranía de l'Estat constitucional: 1.ª, una sobirania del dret establert o de l'Estatut, que és el principi d'ordre; 2.ª, una sobirania de govern, que és el principi d'autoritat i que es subdivideix en varis poders; 3.ª, una sobirania de subjecció, que és el principi de llibertat (pàg. 621).

La idea central que rau en el fons d'aquesta separació de formes està exposada en diferents manifestacions. Aqueixes tres formes lògiques de la voluntat les troba consagrades en el règim estatutari de les societats i associacions que admet: 1.r, la sobirania dels Estatuts; 2.n, el poder de govern de l'assemblea general i dels altres orgues; 3.r, els drets propis dels associats (pàgina 621). Passant del punt de vista lògic al punt de vista pràctic, les tres formes lògiques de la sobirania de l'Estat es tradueixen en tres formes vives de la sobirania nacional, reposant damunt tres categories de forces pràctiques: 1.r, la sobirania jurídica del dret establert es realitza pràcticament sota la forma del *regne de la llei* i de la sobirania de l'Estatut constitucional o de la Constitució escrita; 2.n, la sobirania política de govern es realitza sota la forma de la sobirania del govern representatiu, a condició d'incorporar a aquest govern el poder del cos electoral; 3.r, la sobirania de subjecció es realitza, per defora del govern, sota la forma de forces lliures que col·laboren al bé públic (pàgs. 642-643).

Analitzant els elements que composen la sobirania nacional, Hauriou distingeix, en el regne de la llei, dos sentits que Rousseau va confondre: el regne de la llei establerta, o de la legalitat, i el regne de la llei per establir, o del poder llegislatiu. Aquell és expressió de la sobirania de l'Estatut, mentre que el darrer forma part de la sobirania de govern. Hi ha una supremacia del dret establert, de la Constitució escrita, que suposa la nul·litat de les lleis inconstitucionals, i que exigeix un mecanisme que faci respectar pel llegislador la sobirania de la Constitució, mecanisme que es el poder judicial, el que, no entrant en la divisió de poders de la sobirania de govern, troba el seu lloc en la sobirania de la Constitució (pàgs. 643 a 646).

En la sobirania del govern representatiu troba que el poder de dominació i l'autoritat són més aviat anexos a la funció que a l'orgue, construïda en vista de representar els interessos comuns i permanents de la Nació, a quin intent els orgues han de ser elegits per una curta durada, amb lo que el règim

es caracteritza per la puixança reconeguda de les idees, ja que les funcions organitzades són sistemes d'idees, i els representants són elegits segons programes d'idees. Precisa la consistència de l'aparell representatiu, que fa consistir en un poder legislatiu, un poder executiu i un poder electiu, que no és ni el poble ni la Nació, sinó un poder representatiu més dels que componen el govern. I, per últim, al sostenir l'autonomia del govern representatiu ataca la teoria de la delegació de la sobirania, per on la sobirania del govern és considerada com una forma diferent de la que resideix en la Nació en cos i de la que resideix en els individus, per tenir la seva deu originària en els mateixos orgues del govern. Són govern perquè han sigut constituïts com a tals en la forma que sigui, i pel fet de ser govern són depositaris de l'autoritat que no reben de ningú i que tenen d'una manera autònoma (pàginas 646 a 653).

La sobirania individual de subjecció ve de la idea que la sobirania de l'Estat no és un poder il·limitat, sinó, al contrari, un poder que es limita, i que la sobirania de subjecció és la pràctica de certs medis d'autolimitació. Aqueixa autonomia dels súbdits suporta tres principis: 1.r, el d'una determinació de les llibertats individuals; 2.n, el de la subjecció parcialment consentida (poders de concedir o de refusar l'adhesió intel·lectual i l'obediència a les ordres injustes del govern); 3.r, el de la llibertat del bé públic i de la col·laboració voluntària dels súbdits a les obres d'interès públic. L'esperit públic és l'orgue de la sobirania de subjecció, amb lo que Hauriou, deixant de banda l'opinió pública, que pot tenir expressions diferents, pensa tal vegada salvar la dificultat posada per Duguit a l'acceptació d'una opinió pública de la que la sobirania nacional seria la forma jurídica (22).

La síntesi de les tres formes de la sobirania s'opera, en primer terme, perquè totes elles són formes de la voluntat que poden atrassar-se a la voluntat de la Nació; en segon terme perquè hi ha una jerarquia entre les tres formes que fa predominant la de l'Estatut, única il·limitada, mentre que les altres dues són limitades i subordinades a la primera; en tercer lloc perquè en cada una de les manifestacions de la sobirania de l'Estat s'hi opera aqueixa síntesi, i també perquè la fa possible la relació que s'estableix entre les unes formes i les altres; i, finalment, perquè l'existència d'un orgue essencial, el

(22) *Etudes de droit public*, II, *L'Etat. Les gouvernements et les agents*, par Léon Duguit, p. 65. Paris, 1903.

cap de l'Estat, que participa de les tres formes de la sobirania, en facilita i simbolitza la síntesi (pàgs. 662 a 675).

Com que hauré de referir-me a cada un dels autors que estudio en la part constructiva del meu assaig, no considero útil entrar ara en el detall de la seva teoria que M. Hauriou emprèn en els tres capítols que dedica a l'organització de cada una de les tres formes de la sobirania (pàgs. 675 a 734).

Com es veu, M. Hauriou, desprès d'acostar-se molt a un concepte verament realista de la Nació, cau en una llastimosa confusió entre aquest concepte i el de l'Estat al construir el seu sistema de separació de les formes de la sobirania. En la primera forma, ben desenvolupada, posada en relació fins amb el mateix concepte de *Nació* que exposa Hauriou, hi hauria els elements més substancials de la sobirania de la Nació. Mes en la Nació no hi entra sols el dret constituït, sinó tot el dipòsit de la història, del territori, de la cultura, del sentiment de la riquesa, de la concepció íntegra del destí humà. I la sobirania, virtut de l'ésser vivent que és la Nació, no es reflexa sols en l'Estatut, sinó en totes les coses, sentiments, riqueses i concepcions espirituals constituïdes.

Per altra banda lo que ell en diu *sobirania de govern*, no és pròpiament una sobirania, sinó un reflex, una emanació, una expressió administrativa d'ella. Aqueix estudi escauria millor al tractar de l'Estat que al tractai de la sobiarnia, per tant com es tracta verament d'una estructura i no d'una substància, d'un orgue i no d'una virtut.

També en la sobirania de l'individu hi ha alguna cosa d'encertat, perquè també hi ha una virtut de sobirania, en l'individu, com a ésser vivent que es mou, per ímpetu irresistible, cap al compliment del seu destí; mes aquesta sobirania no és, en funció de la sobirania de la Nació, sinó com a virtut pròpia i orgànica, que en certs moments pot pendre aquesta forma auxiliar de subjecció, sense variar la seva substància.

§ 12. Per una extranya contradicció, els primers estudis sobre el dret objectiu de Léon Duguit (23) foren exposats en espessos volums de dialèctica subjectiva. L'estudi directe de la realitat hi era substituït per una extensió o contradicció de les concepcions de Durkheim i de Bourgeois, de Jellineck

(23) LÉON DUGUIT, *L'Etat, Le droit objectif et la loi positive.* Paris, 1901.

i de Laband, de Jhering, de Gierke, i de Preuss, amb un fort regust de teoricisme germànic.

El punt dc sortida era la naturalesa essencialment social de l'home, d'on es deduïen dues formes de solidaritat: una per similituds, que mou als consemblants a reunir-se, a solidaritzar-se en societat; i una altra per divisió del treball, que empeny als diferents a completar-se; tot això per la tendència irresistible a estalviar-se o a redimir-se del dolor (pàgs. 23 a 63). S'observa sempre una creixent diferenciació, en la que troben els homes noves formes de solidaritat entre els semblants, sense que mai minvi la individualitat, que altrament creix i devé més comprensiva com més, associats els uns amb altres, es fa infinitament més complexa la consciència de la solidaritat.

La Ciutat i la Nació eren estudiades ben superficialment com constituint-se per un *synecisme* de massa humil construcció ideològica, i encara més per una actuació d'aqueixa solidaritat que en la Ciutat antiga no comportava quasi gens la divisió del treball i en la Nació veu augmentar-se aquesta, mentre la Família i la Ciutat manifesten una forta tendència a la disgregació (pàgines 64 a 79).

La consciència de la solidaritat social implica una regla de conducta, i aquesta és la regla de dret o el dret objectiu (capítol II, §§ 1, 2 i 3): no fer res que disminueixi la solidaritat social per similitud ni la solidaritat social per divisió de treball, i fer tot lo quc pugui l'individu per a fer créixer la solidaritat social sota les seves dues formes. La regla de conducta és individual, perquè és concebuda per la consciència individual i perquè només s'aplica a l'individu; i, per altra banda, és diversa i alhora general, canviant i permanent. I com que aquesta regla no ens dóna un *criterium* per a escatir la qualitat intrínseca de l'acte, sinó un *criterium* per a determinar la seva valor social, és una regla de dret i no una de moral, ja que aquí rau la diferència entre l'una i l'altra.

Una vegada assentats aquests principis, M. Duguit en dedueix tota una concepció del dret objectiu que desenvolupa en aquesta obra i en l'altra citada abans (*L'Etat. Les gouvernements et les agents*). Diu en conclusió: «Consciències i voluntats individuals solidàries les unes de les altres; una regla fonamentada damunt d'aquesta solidaritat, llei de les consciències i de les voluntats individuals; individus més forts que els altres, que, en virtut de aquesta regla, han de posar llur força al servei de la solidaritat; constatació

d'aquesta regla pels governants, i organització dels medis destinats a sancionar-la: vet aquí l'Estat, el dret objectiu i la llei positiva. Les nocions de personalitat estàtica. de sobirania, de subjecte de dret, no responen a la realitat, i han de ser definitivament bandejades» (*El dret objectiu* etc., pàg. 617).

No té cap interès exposar aquí el concepte que Duguit dóna de la Nació, ni el procediment per on arriba fins a negar el dret subjectiu de l'individu, al que, per altra banda, redueix tota consciència jurídica. Per exemple, en el capítol I del segon dels seus llibres citats, que dedica a la Nació, es limita a combatre les teories de la Nació-persona i de la Nació-orgue de l'Estat, dedicant la resta a demostrar que l'electorat francès és un poder i un deure de l'individu, tan objectius l'un com l'altre (pàgs. 55 a 136).

En la seva darrera obra (24) no ha millorat gaire M. Duguit el seu concepte de *Nació*. En les poques paraules que dedica a la revolució feudal recull l'aparició de l'element territorial, però no hi veu la formació de les nacions. A l'arribar al confós concepte de la Nació sobirana i de l'Estat, expressió de la Nació organitzada, tal com es comprengueren en les *Declaracions dels Drets de l'Home i del Ciutadà*, fa com si aquests conceptes de Nació i de sobirania, que avui no defensa ningú, fossin els més moderns; i els ataca sense donar-se el treball d'estudiar-ne les actuals manifestacions (pàgs. 12 a 32).

Dos fets socials i polítics topen, segons ell, amb el que segueix anomenant *dogma revolucionari:* 1.r La sobirania nacional, una correspondència exacta entre l'Estat i la Nació. (En el supòsit del fals concepte de Nació que tenen els homes de 1789, això seria exacte; però lo difícil seria avui trobar algú que mantingui aquell concepte.) 2.n La sobirania nacional és, per definició, una i indivisible. (Jo, que no accepto semblant unitat, he de reconèixer que Jellineck el concebia bé amb la descentralització i el federalisme [pàgina 19].)

Unes vegades sembla compendre el concepte de Nació al parlar dels txecs de la Bohèmia, dels alemanys de l'Austria, dels italians del Trentí i de l'Istria, dels polonesos de la Galítzia. El poble irlandès no s'ha pas fos amb l'anglès. I, no obstant, hi ha un Regne Unit que és un estat: no hi ha, doncs, una nació organitzada en estat, sinó una força governant que s'imposa, en realitat, a dues nacions diferents (pàg. 19). Però més avall diu que *el federalisme és la*

(24) LÉON DUGUIT, *Les transformations du Droit public*. Paris, 1913.

negació de la sobirania estàtica. ¿En què quedem? ¿Es de la Nació o de l'Estat, la sobirania? La confusió entre el concepte de la Nació amorfa i el de la Nació real, entre l'Estat i la Nació, i entre els diferents estats que poden haver-hi en un estat federal i les diferents nacions que poden estar encloses en un estat, arriba a fer poc menys que impossible la discussió de les planes següents de l'obra de Duguit, perquè abans s'haurien de posar en clar els noms i els conceptes, i això ens deixaria fora de l'obra que es tracta de criticar.

Lo estrany és que, després de dir que s'ha entretingut en aquestes doctrines per a fer compendre la intensitat amb què s'ha plantejat el problema als publicistes moderns, després de combatre el *mitus* revolucionari de la sobirania nacional, una i indivisible, oposant-li la complicació i la intensitat de les qüestions nacionalistes, es decideixi a no fer-ne cas en la seva solució per a encloure el seu punt de mira en el cercle d'una concepció administrativa.

Ha guanyat molt M. Duguit al formular en la seva darrera obra la teoria del dret objectiu, al definir en la forma que ho fa el concepte de *servei*. L'anterior construcció fonamentalment dialèctica ha sigut presentada i resolta en termes d'una apretada realitat, tant al desenvolupar la noció de servei públic com la de responsabilitat de l'Estat, que llastimosament oposa a la d'Estat sobirà, recaient en la confusió que tan aviat atribueix a l'Estat com a la Nació la virtut de la sobirania. Fins a través del seu concepte errat el sistema de M. Duguit és ric de suggestions que, si ens allunyen de la realitat al deixar de banda la sobirania de les persones polítiques, hauran de ser tingudes presents, per ser, com són, un veritable progrés en la concepció tècnica de l'Estat.

IV

LES PERSONES POLÍTIQUES I ELS CAMPS INDEPENDENTS DE SOBIRANIA

§ 13. *La Nació observada com un fet primari deduït de la naturalesa nacional de l'home.*
§ 14. *La Ciutat és una persona política; però la Família, que en altre temps ho fou, avui no ho és.*
§ 15. *La Nació, la Ciutat i la Família són fets primaris que deriven directament de l'home.*
§ 16. *La sobirania és una força que irradia de les persones polítiques.*
§ 17. *Noves característiques dels camps de sobirania. La classe social. La Iglésia. La Universitat. Les corporacions.*

§ 13. No m'he proposat escriure aquí una història del concepte de sobirania, ni tan sols estudiar la seva expressió en la moderna escola francesa de dret públic: el meu objecte ha estat preparar l'exposició metòdica del meu pensament, mitjançant la crítica de certes manifestacions històriques i l'aplec d'algunes sugestions útils.

M. Léon Duguit proposa que, seguint la lliçó de mètode que ens va donar Aristòtil, determinem primer la situació jurídica dels membres de la Ciutat, presos individualment, per a deduir-ne després lo que és la col·lectivitat (25).

(25) *L'Etat. Les Gouvernements et les Agents*, p. 81. Paris, 1903.

Mes cal dir, en primer terme, que Aristòtil, abans de parlar del ciutadà en el llibre III de la *Política*, ha dedicat dos llibres a explicar lo que és la societat civil, a exposar els sistemes de *La República* i de *Les Lleis*, de Plató, i a examinar i criticar altres sistemes i constitucions (26). En segon terme és hora de dir que aquest mètode no ve més imposat que qualsevol altre per la realitat, ni és més objectiu el punt de vista que així es pren, perquè el concepte de l'individu, despullat de tota relació política, és completament arbitrari.

Tampoc pot acceptar-se com una observació directa i útil de la realitat l'home social, tal com ho fa M. Duguit; l'home que sofreix més poc si viu en un grup humà (27). Es veritat que l'home natural de La Boétie, de Locke i de Rousseau no ha existit mai; mes aqueix home social de M. Duguit és una abstracció, com ho era l'home natural.

El fet real és que l'home s'ha ofert sempre a l'observació com formant part conscient o inconscientment, voluntària o forçosament, d'una nació, constituïda en un o en diversos estats urbans o territorials. No trobant que pugui menar a cap conclusió científica el mètode, de què tant s'ha abusat, que cerca en l'observació superficial, i quasi sempre desproveïda de tota garantia crítica, de les societats salvatges, una guia per a reconstituir els orígens de les nostres institucions polítiques, em referiré a l'home de la nostra civilització occidental. Aquest home forma i sempre ha format part d'una nació. L'home simplement social no existeix.

Es tracta d'un fet amb tota la precisació i delimitació dels fets que són utilitzables per a l'observació científica. Un individu podrà considerar-se separat de tota nació, però de fet no ho serà. Es possible concebir un individu deslligat de tota relació jurídica amb qualsevol estat: la dona espanyola que es casa amb un anglès, segons la llei d'Espanya es fa anglesa, i segons la llei d'Anglaterra resta espanyola. Segons com es miri, és súbdit de dos estats o no ho és de cap. Mes, tant si es casa com si no es casa, ella segueix humanament sent membre de la mateixa nació.

També pot donar-se el cas que un català trasplantat a Amèrica devingui substancialment de nació argentina, per exemple, com es veu sovint que els fills de pares castellans devenen catalans a Catalunya. I això no en l'ordre

(26) *Obras de Aristóteles.—Política.* Traducción de D. Patricio de Azcárate, cap. I y II. —Madrid.

(27) *L'Etat. Le Droit objectif et la loi positive*, p. 31. Paris, 1901.

jurídic solament, sinó de fet. Però, per més difícil que sigui concebir un canvi de nació, fins si ho acceptem haurem de reconèixer que l'home ha deixat de ser d'una nació per a ser d'una altra.

Quan dic que tot home és i ha estat sempre d'una nació o altra em refereixo al fet de l'ésser i no al fet de la voluntat. Un individu pot tenir la voluntat de ser d'una nació i seguir sent de la seva nació originària, com es ara el cas de Chamberlain, que era alemany per vocació i de fet seguia reunint totes les característiques de l'anglès. Governat per sentiments contrapuntats, un individu podrà estar en roda respecte a la seva nacionalitat; però, mentre a ell li passarà això, els altres el tindran per d'una sola nació o altra. Hi ha el cas del traïdor, que no per la traïció deixa de ser lo que és, com hi ha el fet del fill de l'alemany engendrat en el saqueig d'una vila francesa, que serà lo que serà, però que serà una cosa o altra. No pot dir-se de la nacionalitat, com pot dir-se del sexe, que un home és engendrat català com és engendrat home: no perquè en la major part dels casos no sigui així, sinó per admetre com a possible el canvi de nació dels trasplantats.

Leal da Camara, l'eximi dibuixant caricaturista, fou engendrat per un portuguès en dona de la India anglesa, i nasqué en l'Africa del Sud. I jo no he conegut un portuguès més caracteritzat que ell. Dubto que pugui admetre's l'existència d'un home en qui pel fet del naixement no predomini una nacionalitat o altra; però, si aquest home existís, hauria de recordar que l'existència dels híbrids no ens permet negar la de les espècies.

Si no es pot, doncs, parlar científicament de l'home natural, no hi ha cap utilitat tampoc en parlar de l'home social, i molt menys per a construir teories encaminades a desconèixer el fet de la Nació. I, si no es dóna enlloc el fet de l'individu sense que al mateix temps es doni el fet de pertànyer a una nació o altra, el mètode que comenci estudiant la Nació agregat d'individus no serà menys realista i objectiu que el que comenci estudiant l'individu nacional.

El fet de la Nació és, doncs, un fet primari que no es dedueix de cap estudi previ, sinó que pervé d'aquesta observació immediata, que els éssers humans se'ns apareixen sempre en la nostra civilització agrupats en nacions.

Per a llevar damunt d'aquest fet una construcció moral (diguem, més concretament, *política*, perquè si dèiem *jurídica* el concepte seria més estret que el seu contingut), no caldria entrebancar-nos massa amb les teories de

la Nació-persona o de la Nació-orgue, ni serà precisa cap disquisició prèvia per a escatir si es tracta d'una persona real o d'una persona fictícia.

Tot i acceptant, com vol Berthélemy, que la paraula *persona* s'ha fet per a denominar els homes com a subjectes de drets, donarem també a la Nació el nom de *persona* per una comoditat d'exposició, i li afegirem encara un adjectiu i li direm *persona política* per a distingir aqueixa d'altres expressions igualment còmodes en què pugui aplicar-se el nom de *persona* a entitats que no reuneixen les mateixes virtuts polítiques. Mes al parlar així no permetrem que les paraules ens allunyin de la realitat, ni ens imposin responsabilitats teòriques que estan lluny del nostre pensament.

Per això no perdré mai de vista lo que és una nació tal com ho he exposat en el § 7.è d'aquest assaig, resultat adquirit en el que no cal insistir. A l'aplicar-li, doncs, el nom de *persona*, no pretenc descobrir-li cap virtut nova: solidaritat d'individus amb unitat de cultura damunt d'un territori propi. Trobo còmode utilitzar el nom de *persona* per a designar aquest ésser humà col·lectiu vivent i res més, amb lo que faig més que aplicar la més fecunda regla de formació de les nostres llengües romàniques, tan ricament figurades. Discutir si aquesta persona és un concepte real o nominal, ho trobo tan estèril per a fer avançar la ciència com ho foren a l'Edat mitja les discussions entre nominalistes i realistes.

§ 14. Els homes no viuen dispersos en el territori de la Nació, sinó agrupats en burgs, viles o ciutats. Per l'objecte que em proposo en aquest assaig, no té gaire importància la divisió de les agrupacions urbanes en llogarets, pobles, viles, burgs i ciutats: el fet que unes siguin més grans que les altres, com el de que n'hi hagi de més modernes i de més antigues, no m'interessa prou. Sempre que parli, doncs, de la Ciutat, haurà d'entendre's que em refereixo, en general, a tota mena d'agrupacions urbanes.

La Ciutat no té un terme i una tradició: només els que viuen habitualment a dins del terme formen la Ciutat. I quan dic *tradició* entenc usar una paraula més comprensiva que la paraula *història*, per tant com en la tradició s'hi comprèn tot lo que la Ciutat rep espiritualment de les generacions passades de ciutadans, entre les quals coses hi ha la història.

Mes el terme en la Ciutat no és com el territori en la Nació. El terme pot ser considerablement variable: la Roma imperial comprenia els termes

de pobles abans enemics. L'antic terme d'Emporion està avui distribuït entre diversos pobles. En el claper de cases de Barcelona, com en el de totes les grans ciutats d'antiga història, s'hi poden resseguir encara avui els diferents termes que ha tingut: la colònia romana, el burg mig-eval, la ciutat moderna, i aqueixa Barcelona més gran d'avui, que comprèn una colla de vells termes urbans. El terme recula o avança amb la puixança de la viuda ciutadana, mentre que el territori de la Nació resta igual, com es veu en la nació anglesa, que té el mateix territori avui, que és cap del més gran imperi del món, que quan hi regnava Guillem *el Conqueridor*.

El terme de la Ciutat no és un element essencial i característic de la seva constitució. Es més: quan parlem de la Ciutat ens referim només a la part del terme ocupat per les cases agregades per una urbanització més o menys perfecta o rudimentària. L'altra part del terme està sota la jurisdicció de la Ciutat: és una cosa d'ella, però no és Ciutat. El terme de Barcelona té uns 72 km.^{2}, en la seva major part coberts de cases: el terme de Saragossa en té més de 1,000 en la seva major part deserts. A ningú se li acudirà dir, per això, que Saragossa sigui més gran que Barcelona, perquè la Ciutat no és el territori, sinó aquella part del terme convertida en tal per la urbanització i la construcció de cases.

La tradició de la Ciutat tampoc pot comparar-se amb lo que n'hem dit *unitat de cultura* en la Nació. Es veritat que hi ha una tradició nacional, com hi ha una tradició ciutadana; mes en la Nació hi ha un pensament integral propi, un sentiment de la religió, de l'art, de la propietat, de la Família i de la riquesa, i en la Ciutat tot això no es dóna més que en tant com la Ciutat és un dels orgues, dels remolins humans de la Nació. Pot haver-hi, hi ha, una concepció catalana de la ciència, si es pren aqueixa com una construcció única de totes els coneixements, i no hi ha una concepció parisenca, ni londonesa, ni neoyorkina, perquè Catalunya és un pensament, i una ciutat, per gran que sigui, no ho és.

La Ciutat crea una relació de veïnatge entre tots els individus que hi viuen habitualment. A Barcelona hi ha més d'una quinta part de població no catalana, i pot dir-se que no en són fills ni la meitat dels seus veïns. No havent-hi excedents de natalitat, tota la creixença es fa per immigració, i en quaranta anys, terme mig aproximat de la vida humana, la seva població ha triplicat. La variable composició d'aquest element immigrant desvia

constantment l'esperit de la Ciutat. Així com en la Nació la paraula *pacte* no expressava prou feliçment el vincle nacional, en la Ciutat la relació de convivència pot ser considerada com un pacte comú que l'home contrau pel naixement, i que renova o rescindeix per un altre, una o més vegades, en el curs de la seva vida.

Per altra banda la Ciutat representa una congestió més o menys intensa de la vida nacional. La comunitat hi és més físicament visible, l'acció més ràpida i més fàcil. Cada ciutat és una mena d'orgue autònom de la Nació: totes les ciutats tenen la seva veu pròpia, són una concentració d'energia; i, si cap d'elles no és mai tota la Nació, no n'hi ha cap que no sigui manifestació més o menys ampla del seu esperit.

L'existència de la Ciutat com un fet diferent de l'existència de la Nació, és, doncs, innegable. Si d'alguna teoria en resultés la negació de la Ciutat, la consideraríem falsa per reducció a l'absurd. Nació i Ciutat només han pogut confondre's perquè l'una i l'altra han sigut base d'estructures d'Estat. Hi ha hagut l'Estat urbà com hi ha hagut l'Estat nacional, i per això l'Urbs i la Nació han pogut semblar una mateixa cosa; però l'Estat no és la Nació ni l'Urbs, ni aqueixes dues entre si són concepcions idèntiques.

Sense avançar idees que sols es desenvoluperan després, diré *persona* al fet de la Ciutat, com abans he dit *persona* al fet de la Nació: no per una precisió, sinó per una comoditat de la construcció científica. El nom tampoc ens ha d'imposar aquí, doncs, responsabilitats teòriques no contingudes en aquest fet de la Ciutat tal com l'hem precisat fins ara. I, sols per a distingir aquesta d'altres expressions igualment còmodes que donen el nom de *persona* a entitats que no tenen les virtuts polítiques de la Ciutat, adjectivarem aquesta i l'anomenarem *persona política*.

A dins i a fora de la Ciutat l'individu no sol viure en comú amb els seus veïns, sinó agrupats en nuclis familiars. En la concepció romana, i en un gran nombre de famílies pageses de Catalunya, la família tenia i té un territori i una tradició, i s'ordenava segons un pacte renovat a cada generació. La propietat immoble era el territori de la Família: de l'un generè a l'altre canviava el pare, més el patrimoni familiar subsistia, com a tal patrimoni familiar, íntegrament. El territori s'augmentava o disminuïa segons la puixança de la Família, però restava sempre un nucli central per molts generès i moltes centúries. La unitat familiar tenia un pare, un *dominus*, un senyor; i, al morir

aquest, la unitat familiar subsistia sota el nou pare que el pacte renovat a cada generació establia.

La Família tenia, en aqueixa concepció, no sols un territori i un pacte de solidaritat, sinó una tradició, dipòsit sagrat que rebia de les generacions passades, en el que s'hi comprenia una història, una regla de vida, i en altres temps fins una religió. Així considerada la Família, podia ser tinguda per una *persona;* i, per la mateixa raó de comoditat tinguda al referir-me a la Nació i a la Ciutat, podria anomenar-se la *persona política*. Si la Família tornava a ser quelcom d'això, tornaria a ser realment una *persona política*.

Però ara no ho és. Llevades algunes famílies pageses de Catalunya i algunes de altres nacions, enlloc predominants, la Família no és més que la reunió del pare i de la mare per a la procreació i educació dels fills. La Família no sol passar d'una generació, perquè cada fill és una familia nova, d'on ve que no hi hagi pròpiament una tradició ni existeixi un territori familiar, sinó una o diverses propietats que poden ser del pare, de la mare o de cada un dels fills. Per això actualment la Família és una reunió d'individus aplegats per a un fi que és propi de dos d'ells i que aprofita als altres; fet que no coincideix per cap de les seves característiques amb els fets que hem anomenat fins ara *persones polítiques*.

§ 15. Mr. Hauriou ha restaurat una paraula d'origen grec, *synecisme*, que ens vindrà molt bé per anomenar una concepció històrica molt extesa i que convé treure's del davant per a que no embrolli més la idea que tenim de les persones polítiques.

Segons aqueixa concepció, «es representa la solidaritat humana com una sèrie de cercles concèntrics que s'eixamplen sense parar: les famílies han format la Ciutat, les ciutats han format la Nació, i a cada extensió de la forma social la solidaritat ha crescut... La marxa endavant no s'aturarà aquí, i tard o aviat esperem que les nacions formaran una societat més comprensiva i més solidària...» (28) Mr. Hauriou afegeix el fenomen de la *superestructura* de l'Estat, pel que del *synecisme* de les tribus neix la ciutat, i, del *synecisme* de les baronies feudals, l'Estat nacional modern (29).

Ha estat precís violentar i falsejar els fets històrics per a embotir-los en

(28) LÉON DUGUIT, *L'Etat. Le Droit objectif et la loi positive*, p. 78.
(29) MAURICE HAURIOU, *Principes de Droit public*, p. 311.

una concepció tan arbitrària com desconeixedora de la naturalesa nacional de l'home. Sense arribar a una comprovació detallada dels fets, que no seria pròpia d'aquest assaig, pot observar-se que des dels temps més reculats de la història, des que les societats humanes poden ser estudiades amb alguna precisió, els homes se'ns presenten agrupats i dividits en nacions, reunits en ciutats i constituïts en famílies. Des d'aquest punt d'observació no hi ha modificació en la substància dels fets: sols en la forma de manifestar-se hi ha hagut canvis, i encara no tants com sembla. La Nació, la Ciutat i la Família, tant en els pobles del vell continent com en els de l'Amèrica, eren ja realitats històriques des dels orígens coneguts de la seva civilització (30).

Lo que ha variat i varia és l'Estat, que, com veurem més endavant, no ha de confondre's amb les persones polítiques. Però, fins aplicant la concepció del *synecisme*, falsejaríem la història. Els grans estats apareixen primer que les ciutats lliures. Els estats d'Egipte i d'Assíria són de més antiga formació que els estats urbans de Troia, Atenes i Cartago. Fins és lo més probable que els governs municipals de Grècia i d'Itàlia fossin el resultat de la descomposició d'estats més o menys rudimentaris construïts damunt la base de grans nacions emigratòries, com els reiets de Síria eren els successors dels imperis nascuts en l'Egipte i en la Mesopotàmia, i les baronies feudals foren les continuadores dels estats de la primera i de la segona raça que havien succeït a l'Imperi romà.

Dues primeres observacions ens permetran orientar-nos en aquest estudi: és la primera que l'Estat és un fet primari en el sentit que des dels primers temps històrics existeixen formes més o menys rudimentàries d'Estat; és la segona que no es coneix l'Estat nascut per generació espontània, sinó que sempre l'Estat és el successor total o parcial d'un altre estat.

Lo interessant és, doncs, estudiar no la formació originària d'un estat, sinó els diferents processos pels que d'un estat se'n forma un altre. Observats els fets exteriorment, podríem parlar del *synecisme* quan de dos estats se'n fa un; de *escissiparitat* quan del tronc sencer d'un estat se'n desprèn un altre, com en el cas de les colònies que devenen independents; d'*accessió*

(30) Karl Bücher ha exposat en la seva obra *Etudes d'histoire et d'Economie politique*, assaigs I, II i III, una teoria de desenvolupament històric que realitza en l'ordre econòmic aqueixes idees de *synecisme*. Traducción francesa de A. Hansay. — Brusseles, 1901.

quan un estat anexiona territoris d'altres estats per la força o per compensació contractual; de *dispersió* quan un estat s'estrella i dóna lloc a la formació de diversos estats, no sent cap d'ells continuador exclusiu de l'estat anterior.

Però si l'estudi fibla més en l'essència dels fets, es troba que totes aqueixes mutacions de l'Estat són l'exteriorització de la lluita incansable de les nacions, lluita d'idees, per tant, com he dit abans, que cada nació és una cultura, un pensament, una veu raonada de la humanitat. Aquesta lluita es manifesta, en primer lloc, per una tendència irresistible de tota nació a constituir-se en estat, tendència que en l'ordre polític constitueix com una llei de gravetat, en la qual pot raure solament l'equilibri; i, en segon lloc, per un impuls de prosselitisme que mou les nacions a la invasió i a la conquesta del territori i de l'home estrangers.

Per l'acció d'aqueixes forces espirituals contraposades pel sentiment de llibertat en els individus, en les famílies i en les ciutats, s'han creat uns certs límits entre els que fluctua la formació dels Estats. El *synecisme* no troba resistències insuperables mentre es tracta d'aplegar els grups dispersos d'una mateixa nació: els casaments de prínceps, l'heretament patrimonial, la federació pactada, fins la conquesta, produeixen resultats sòlids i duradors anant de cara a la reconstitució nacional. Quan l'Estat ha sobreeixit d'aquest límit, si es tracta de l'absorció de petits nuclis nacionals forasters, com en el cas de França, encara pot arribar-se a una forta estabilitat, i més si pot justificar-se amb l'existència de fortes barreres geogràfiques. Mes, si l'absorció comprèn nacions senceres, el pernabatre durarà tant com duri la seva privació de llibertat.

Per altra part la dispersió no passa mai de la Ciutat o del patrimoni. Per més que l'Imperi s'esmicoli, la Ciutat no es desfà: ben al contrari, la Ciutat força en profit propi la descomposició de l'Estat. I, fins quan la gent fuig de les ciutats i aquestes queden desertes, resta en els camps la propietat privada, el patrimoni, i el *dominus* es converteix en senyor territorial. Més tard o més aviat, la restauració del sentiment nacional crearà una nova tendència al *synecisme*; però mentrestant no pot dir-se que l'Estat hagi desaparegut: lo que hi ha és que un estat s'ha estrellat en un gran nombre de minúsculs estats urbans o senyorials, que són veritables continuadors d'aquell.

Aqueixa discussió no ha estat posada aquí endebades; perquè, de no haver-

se resolt com s'ha resolt, s'hauria produït una confusió en la naturalesa de la Nació, de la Ciutat i de la Família. Essent per a nosaltres, com són unes i altres, persones primàries, no pot dir-se que la Nació és un agregat de ciutats, ni que la Ciutat és un agregat de famílies, sinó que tant la Nació, com la Ciutat, com la Família, són agregats d'individus, i deriven directament, i no mediatament, de la persona humana.

Els homes constitueixen famílies, els homes constitueixen ciutats, els homes constitueixen nacions; i el pacte que s'assembla menys a un pacte, per ser el més involuntàriament indissoluble, és el nexe que fa de l'home el membre d'una nació. Quan es tracta, doncs, de la federació, es fa referència a un sistema d'unió lliure que neix d'un pacte i que no té res que veure amb la raó de convivència de les famílies en la Ciutat, ni amb la coexistència de diverses ciutats o amb l'agrupació dels homes en ciutats a dins del territori nacional.

§ 16. Tot ésser vivent està proveït d'una força adequada per al compliment del seu destí de ésser vivent. L'home, com tots els altres éssers vivents, està proveït d'una força adequada als fins de la seva naturalesa d'ésser nacional.

Aqueixa potestat, que resideix en l'individu, comprèn la capacitat d'utilitzar medis familiars, econòmics i polítics. La virtut que mou a l'individu humà a constituir-se en Família per a la procreació i la criança i educació dels fills, es desenvolupa en un sistema de relacions, deures, drets, i facultats que podrà pendre variadíssimes formes, però que essencialment té un *estratus* irreductible constituït pel pare, la mare i el fill, ja que, fins si el fill no hi és en acte, en el fet de la Família hi és sempre en voluntad.

L'individu compta, per a la seva vida, amb la utilització de les coses, d'on ve la propietat, i la utilització dels altres homes, d'on pervé el fonament essencial de les obligacions. També aqueixa utilització de les coses s'exterioritza en variadíssimes formes, des de l'absolut domini fins al més simple dret d'usar, com l'aprofitament de l'acció agena pot anar des de produir l'home d'un altre home fins a la més lliure i no condicionada contractació.

L'individu com a ésser nacional, pel sol fet de ser-ho es mou a dins d'un sistema de relacions, d'on li pervenen també drets i deures i facultats, que pertoquen al compliment dels seus fins en la Nació. I aquests medis poden

consentir l'exteriorització en variadíssimes formes, que van des de la més pura democràcia a l'absolutisme.

Podem, doncs, considerar a l'individu com a situat en el centre d'un camp d'acció, irradiant d'ell, per la raó del seu destí d'ésser vivent, una força que, per tractar-se d'un ésser nacional aplegat en famílies, implica una potestat que comprèn la utilització de medis polítics, econòmics i familiars. I aquest camp d'acció està limitat pel camp d'acció dels altres individus i pel camp d'acció de les pròpies creacions en tant com, per obrar a estil d'ésser nacional, devenen creacions col·lectives.

A dins del seu camp d'acció així limitat, l'individu és sobirà, i la potestat que irradia l'individu per tot el seu dit camp d'acció és una veritable sobirania, perquè en el seu camp no hi ha cap senyor per damunt d'ell, ni pot actuar-hi justament cap potestat per damunt de la pròpia sobirania. Per això no puc acceptar que la sobirania individual, com vol Hauriou, sigui de nom ni de fet una sobirania de subjecció, ni pervingui del poder d'autolimitació de l'Estat. Es possible que l'individu obri en certs casos com actuant una mena de sobirania reflexa; mes aleshores és que es mou en un camp de sobirania exterior a la seva, perquè, quan no se'n surt, l'individu és sobirà per la sola raó de la seva naturalesa humana, que el proveeix dels medis necessaris per al compliment del seu destí d'ésser nacional.

El fet que aqueixa sobirania hagi estat accidental o permanentment desconeguda no és una raó per a negar-la, com el moviment del pèndol no és una raó per a negar la llei de la gravetat. L'individu a qui no és permesa la utilització dels medis familiars i econòmics és un esclau; l'individu que no té una utilització adequada dels medis econòmics es troba en una situació de què és exemple modern el salariat; l'individu a qui és negada la lliure disposició dels seus medis polítics està subjecte a tirania. Però aqueixes situacions de fet que són l'esclavitud, el salariat i la tirania no ens poden fer desconèixer la potestat que rau en l'individu mentre no es mou del seu camp de sobirania.

Però els homes de tots els temps han observat que, a fora de tots els camps d'acció en què la potestat de cada un dels individus és sobirana, queda un altre camp més ample a on actuen sobiranies que cap individu sol pot irradiar. La Nació, tal com abans l'he definida, irradia, en una gran part d'aquest camp d'acció més ample, la seva força de ser humà col·lectiu proveït de la potestat d'utilitzar els medis adequats per al compliment del seu destí.

La Nació viu aferrada al seu territori, que drena i adapta al seu esperit d'ésser vivent; la Nació realitza un tipus de vida social que ha teixit en molts segles amb la trama dels propis sentiments; la Nació té una tendència irresistible a manifestar-se en forma d'Estat; la Nació, amb els materials d'una cultura pròpia construeix un pensament que, per un impuls d'entranyable proselitisme, voldria encomanar als altres. I, per a l'actuació i la defensa de tots aquests fins contra els atacs exteriors i fins contra l'acció dissolvent dels seus components, la Nació està proveïda d'una força que, mentre no surt del seu camp d'acció, és sobirana.

Es indiscutible que aqueixa potestat de la Nació resulta d'una certa funció de la naturalesa nacional de l'individu. Però insistir massa en això seria com entercar-se en provar que l'home és l'únic ésser humà. I, observat el fet, no considero necessari entretenir-me embotint en una teoria o altra el fenomen que es produeix quan d'aqueixa certa funció individual en resulta la Nació.

Nació-orgue? Estat-orgue? Nació-persona? Estat-persona? Aquestes no poden ser més que fórmules acceptables, no fonamentalment, essencialment, per elles mateixes, sinó per la comoditat de la construcció jurídica. I el nostre enteniment, quan les utilitza, no ha de posar-se al servei d'elles, sinó al de la realitat.

Trobo, al pas, una explicació de Berthélemy, i, sense cap mena de compromís teòric, l'accepto com a suficient per a les necessitats de la meva construcció: «podem ser propietaris — diu — *individualment*, podem ser també propietaris *indivisament*, i podem, en fi, ser propietaris *col·lectivament:* les coses passaran, les regles de dret s'aplicaran, *com si forméssim una sola persona*, la persona moral» (31).

Per la comoditat de reunir-los sota un terme comú, aplicaré aquest nom de *persona* no sols a l'individu, sinó també a tota persona col·lectiva, en tant que estigui proveïda d'una potestat sobirana, i per aquesta raó les calificaré de *persones polítiques*. L'individu serà una persona política, i la Nació serà una altra persona política; perquè un i altra són sobirans mentre actuen a dins del camp de sobirania. Procedint així no faig més que moure'm amb la llicència de tot llengüatge figurat; perquè, quan Bergson, per exemple, utilitza la noció d'un cert dispositiu elèctric per a exposar el seu pensament sobre la

(31) H. Berthélemy, *Traité élémentaire de Droit administratif*, p. 28.

mecànica de la ideació humana, no tracta de sostenir que en l'home es donguin tots els elements d'aquell dispositiu, sinó que es limita a aprofitar una noció coneguda, com un camí que el durà còmodament més lluny en la seva construcció espiritual.

La Ciutat està proveïda també d'una força que li permet complir els seus fins d'ésser humà col·lectiu. La Ciutat és el veritable llit de la vida social, i és el mercadal de les contractacions de comerç, fortalesa per a la defensa dels seus veïns, vas que conté les ordinacions d'una existència sana i agradosa, jardí per al cos, esplai del pensament. El fet de la Ciutat és tan evident, i cada una d'elles té una vida tan pròpia, una fesomia tan coneguda, que quan dic *Barcelona* anomeno per a tots un ésser tan real com quan dic *Plató*.

Doncs la Ciutat té també un camp d'acció, i, mentre no es mou d'ell, obra amb potestat sobirana. Pel fet de certes contingències històriques, la Ciutat pot assumir funcions pròpies de l'Estat nacional, i crear lo que hem anomenat l'*Estat urbà*, com és possible que dugui una existència esclava per la intromissió despòtica d'una sobirania exterior, o que vingui a dissolució o en decadència per debilitació en els seus veïns del sentiment dels deures cívics. Però lo cert és que hi ha una norma de repòs, estat d'equilibri, en què la Ciutat ni s'excedeix ni és dominada, per tant com es mou lliurement en el seu camp de sobirania amb potestat irresistible.

§ 17. El meu pensament comença a precisar-se. L'individu, la Ciutat, la Nació, són *persones polítiques*, perquè cada una d'elles es mou en el centre d'un camp d'acció a dins del que obra amb potestat sobirana; potestat que pot ser temporalment desconeguda o excedida, de lo que en pervé un desordre, mentre que de la seva franca actuació en resulta el venturós equilibri i la màxima eficiència pròpies de l'ordre en la més humana llibertat.

Si no haguéssim abans rebatut aquella teoria que suposa a l'individu, a la Família, a la Ciutat i a la Nació movent-se en una sèrie de cèrcols concèntrics, podríem ara caure en una confusió. Perquè aquests camps de sobirania no són concèntrics a la manera dels cèrcols que es contenen, el més petit a dins del mitjà, i aquest en el més gran. En l'ordre de les persones polítiques estudiades, no hi ha res més, en la Nació, que ciutats i individus, ni hi ha res més que individus en la Ciutat; però així com hi ha un sol camp de sobirania nacional, en el que els altres camps no hi entren per a res, no hi ha

un sol camp de sobirania ciutadana, ni un sol camp de sobirania individual, sinó que n'hi ha un d'independent per a cada ciutat i un d'independent per a cada individu.

Es precís, doncs, que les imatges i les paraules de significació figurada, que utilitzem per la comoditat de la construcció, no ens duguin més lluny d'allà on es clouen els límits del nostre pensament. En lloc del cèrcol concèntric, serà preferible valdre's de la superestructura com si imaginéssim un *estratus* en el que cabessin tots els camps de sobirania individual i un altre més amunt amb els camps de sobirania de les ciutats, i un altre al cim de tot amb el camp de sobirania de la Nació. I aquesta imatge no sols seria útil al nostre pensament, en tant com dóna idea de sobreposició i d'independència, sinó també perquè posa en la socolada de tota la construcció la sobirania de l'individu, i, com a cim més alt, el de la sobirania de la Nació.

En la significació que hem donat a les *persones polítiques* hi caben, com a possibles, altres col·lectivitats que avui no tenen aqueix caràcter. Ja he explicat abans com és que en els pobles d'avui la Família no és, com ho fou algun temps, una *persona política*, i no he d'explicar novament lo que considero com un resultat adquirit. Per això la Família no té ara un camp de sobirania en què la seva potestat actuï amb independència de la sobirania individual. La consideració de que alguns es dolguin d'aqueixa decadència familiar no ens ha de fer desconèixer que l'home i la dona no constitueixen la Família actual sinó una més o menys accidental col·lectivitat jurídica cada dia més regulada per una lliure contractació.

La classe social, i fins l'ofici, poden constituir-se també en *persones polítiques*. Per algun temps, en la societat romana, la *plebs* fou una cosa diferent del poble, perfectament separada dels patricis. Posseïa el sentiment d'un interès propi ben definit; estava formada per individus que ja s'hi trobaven de naixença i que normalment no se'n podien sortir; tenia un ideal que es transmetia de l'una l'altre generé; feia lleis i elegia magistrats que tenien per ella l'*imperium* i la *potestas*. Era veritablement una persona política, amb el seu camp d'acció, en el que actuava com a sobirana.

En les nostres democràcies occidentals la classe social no és una *persona política*. Hi va haver alguns temps, després de la Revolució francesa, en què la classe mitja semblava que anés a guanyar-se aqueixa personalitat. En els dies d'avui la concentració obrera presenta els primers senyals, que no pot

dir-se encara quin desenvolupament tindran, de la constitució d'una classe. Mes ni en l'un cas ni l'altre la solidaritat s'ha fet prou exclusiva per a consentir una clara delimitació, ni la classe s'ha desprès prou, en la vida de la Nació, per assolir aquella permanent independència que romp la col·laboració comú en la Ciutat i recapta a tota hora la sobirania de l'auto-determinació. Es ja quasi sempre una forma diferenciable de l'opinió pública, però no és encara una persona, ni té un camp d'acció propi diferent dels camps d'acció dels seus individus.

Si la classe obrera arribava a despendre's prou dels altres elements de la població i s'empedreïa en una solidaritat permanent i exclusiva, adquirint el sentiment d'un interès i d'un ideal propis, veuríem arremolinar-se els seus components en una nova personalitat, que, a l'irradiar una força en el seu camp d'acció, adequada al compliment dels seus fins, romperia la unitat de la sobirania de la Nació en les nostres democràcies. Posseïda, la classe, d'una potestat suficient, es mouria irresistiblement en el sentit d'obtenir una magistratura pròpia i de manifestar-se en la forma d'un estat propi.

La regió, la comarca, i encara menys el departament o la província administrativa, no presenten la forma ni contenen els elements que constitueixen la *persona política*. La regió i la comarca ens ofereixen un matís, un color, un caire més o menys precís de la Nació. No tenen una tradició ni una història ben diferenciades, els límits del seu territori són balders, i si en alguns casos ofereixen certes característiques de la Nació, mai les reuneixen totes. Són com ara les formes dialectals en relació amb la llengua mare, si bé cal reconèixer que, per la dificultat de separar en clenxes absolutes les coses humanes, pot haver-hi regions que no sigui fàcil distingir de la veritable Nació.

Lo que en cap cas ha de confondre's amb les persones polítiques són les divisions administratives. La província a Espanya i el departament a França són creacions arbitràries del llegislador que ni tenen la solidaritat de sentiment ni presenten unitat de cultura. En algunes federacions americanes s'han distribuït certes funcions sobiranes per al seu millor exercici, en col·lectivitats territorials que s'anomenen *estats*. No vull dir que no hi hagi estats d'aquests que no presentin, com les regions de les nacions europees, un caire diferenciat en el conjunt nacional; però és evident que la força a ells atribuïda no els pervé de la unitat de cultura ni de l'existència d'una persistent solidaritat

exclusiva. Tenen l'exercici d'alguna potestat, però la seva sobirania és *atribuïda*, no consubstancial: obren, en part, com si fossin persones polítiques, però no ho són.

M'observava, un savi professor a qui vaig comunicar les meves investigacions, que l'Iglésia, la Universitat, i fins algunes corporacions privades, podrien també ser considerades com a persones polítiques. El cas complicadíssim de l'Iglésia, que evidentment no ha tingut sempre la mateixa expressió històrica, exigiria un estudi desproporcionat amb les mides d'aquest assaig. Potser algun dia l'emprengui, però ja des d'ara faig observar que hi ha dues Iglésies, la militant i la docent, i que confondre l'una amb l'altra dóna lloc a erros de concepte semblants als que es produeixen quan no es distingeix bé l'Estat de la Nació.

Ni la Universitat ni les corporacions privades són persones polítiques, sinó creacions derivades de l'existència de l'Estat: així és que, per una raó de mètode, no exposaré el seu veritable caràcter fins després d'haver estudiat la funció de l'Estat en l'actuació de la sobirania.

V

L'ESTAT: TRANSFORMACIONS I CRISIS

§ 18. *L'Estat com a individualització de les persones jurídiques no és sobirà. Les seves funcions. La llei i la costum.*

§ 19. *El nacionalisme en relació amb el concepte històric de l'Estat. La seva independència de la doctrina federal i de l'Estat americà.*

§ 20. *Diferència entre les persones jurídiques i les persones polítiques. — La crisi actual no és una crisi de la sobirania, sinó una crisi del concepte d'Estat.*

§ 18. Si la sobirania de l'individu és substancialment com la de qualsevol persona política, diferenciant-se solsament la una de les altres per la naturalesa dels seus camps d'acció respectius, no passa així mateix en la seva actuació, per tant com l'individu és un sobirà agent, i la Nació ni la Ciutat no ho són. Utilitzant una guisa escolàstica de parlar, diria que la sobirania rau en l'individu en potència i en acte, mentre que, en les persones polítiques col·lectives, per a que la sobirania pugui passar de la potència a l'acte han d'individualitzar-se en una organització que unes vegades s'anomenarà *Municipi* i altres s'anomenarà *Estat.*

Aqueixa individualització orgànica de les persones polítiques podria anomenar-se, en tots els casos, *Estat*, i així ho farem en aquest assaig sempre que l'ús de la paraula no pugui introduir confusió en el concepte per la significació diferent que li pervé d'altres teories fins avui dominants i del comú parlar.

Un esclau és un home com els altres: té un cor i un cervell i tota una còrpora com els altres homes: el seu pensament obra per les mateixes forces que actuaren en Alexandre o Plató, i l'alenada espiritual que l'anima té el mateix perfum originari i la mateixa dignitat. Grans pensadors de l'antiguitat foren esclaus. Però un esclau no pot unir-se en matrimoni, ni disposar del seu treball, ni obligar-se pel seu contracte, ni té la pàtria potestat damunt dels seus fills, ni posseeix béns en propietat. Es un home, però no té un camp de sobirania; pot no mancar-li res per a ser un individu física i espiritualment complet, però no és una persona política.

Una nació pot, així mateix, sense deixar de ser Nació, no estar constituïda en Estat; i, com l'esclau que es mou en el camp de sobirania d'un altre home lliure, pot trobar-se la Nació enclosa total o parcialment en un estat projecció externa, sobirania en acte, d'una nació estrangera. Però el ser Nació o el no ser-ho no li pervindrà d'estar o no constituïda en Estat, sinó del fet de realitzar-se en ella aquelles condicions essencials del territori, de la unitat de cultura i d'un sentiment solidari.

Si és possible que una nació no estigui constituïda en estat, no ho és que hi hagi un estat que no dugui al cor una nació o, més generalment parlant, una persona política. Una ciutat, fins hipotèticament un home, una classe social, poden temporalment revestir-se de formes d'Estat, com si fossin una nació. I noti's bé que aquí uso la paraula *Estat* en la seva expressió més restringida i comú. Mes la tendència irresistible de tota nació a constituïr-se en Estat farà que tard o d'hora desapareguin les formes d'Estat que no siguin l'expressió externa i lliberada d'una nació.

Per la seva naturalesa, doncs, tot i sent coses diferents Estat i Nació, es corresponen; i, encara que temporal i accidentalment no ho siguin, no arriben a una situació de repòs mentre no són l'un per l'altre lo que és per a l'home la seva fesomia, lo que és la forma per a la matèria. La dificultat de trobar imatges més precises m'obliga a utilitzar aqueixes comparances per a acostar-me a la comprensió del meu pensament i sense altre compromís ideològic.

Continuant aquest anàlisi, que ens ha de conduir a la més precisa concepció de l'Estat, observarem que no hi ha sempre una exacta correspondència entre la consciència nacional i l'Estat. Es evident que en la naturalesa d'aquest entra la necessitat de fer-se expressió exacta de la consciència de la Nació; però l'Estat és un organisme humà subjecte a l'error i a la defi-

ciència. Tampoc les paraules de l'home responen sempre al seu pensament, ni els seus actes són expressió pura de la seva voluntat: unes vegades per error, i altres per turpesa.

La regla de conducta que s'elabora en la consciència de la Nació és definida per l'Estat com una regla de dret. Aquí comença a apuntar quelcom que és essencialment de l'Estat: aqueixa funció tècnica de definir la llei. Si l'Estat no l'hagués definida podria ser un principi moral de conducta o una regla contractual, però no seria una llei, fórmula de dret exigible per una força de coacció.

Es cert, doncs, que l'Estat realitza la funció tècnica de definir la llei; mes, tal com ell l'ha definida, la llei és una simple hipòtesi (32). Si la Nació considera ben definida la llei, l'Estat no trobarà resistència en la mobilització dels elements necessaris per a realitzar-la. Altrament la llei seria només una paraula morta, i actuaria com el molí que encara roda quan ja el vent ha parat. Per l'empenta rebuda en la realització de les altres lleis, l'Estat començaria a executar aquesta llei nascuda morta; mes, acabat l'impuls estrany a ella, la llei cauria en desuetud.

No podem acceptar avui aquell aforisme romà que diu: «*Set et quod principi placuit, legis habet vigorem*» («Però també lo que plau al príncep té vigor de llei»). I, si no ho acceptem, no és perquè es digui del príncep, sinó perquè neguem que l'Estat, en qualsevol de les seves formes, pugui fer la llei com li plagui. Per això neguem igualment aquell altre aforisme anglès: «Que el Parlament ho pugui fer tot, si no és de l'home fer-ne una dona». El príncep, o el Parlament o el cos electoral, poden definir la hipòtesi tal com vulguin, és cert; però, si al fer-ho no encerten la voluntat de la Nació, la hipòtesi, revestida de formes externes de la llei, restarà aviat una paraula morta.

D'aquí en pervé tota una teoria de la formació de la llei, a la que no és hora de donar nous desenvolupaments. L'*imperium* i la *potestas* experimenten una substancial transformació a conseqüència d'aquests principis. N'hi hauria prou amb dir que s'estableix un canvi constant d'influències, inspiracions, definicions i modificacions, entre la Nació i l'Estat, que pot traduir-se en variades formes de col·laboració; mecanisme veritablement experimentat, del que en resulten l'elaboració de noves lleis, el desprendi-

(32) MAXIME LEROY. *La loi*, París, 1908.—*Pour gouverner*, p. 313. París, 1918.

ment de les seves parts mortes, el retorn de la fórmula reformada, polida i tornada a reformar.

Generalment és l'Estat el que realitza la funció tècnica de definir la llei. Mes algunes vegades són les pròpies persones polítiques, la Nació, la Ciutat, l'individu, les que donen ja tècnicament elaborada la regla jurídica, la costum. Repeteixo que la regla general no és aquesta. I, àdhuc quan les persones polítiques donen ja feta la costum, aquesta no disposa, per a la seva eficàcia, més que d'una coacció moral fins que l'Estat dóna força de llei a la costum i la vigoritza amb la sanció jurídica.

Per la seva funció començarem, doncs, a compendre la naturalesa de l'Estat: explicat com defineix el dret, afegirem que mobilitza i actua tota mena d'elements per a la seva realització. La seva funció és essencialment tècnica, formulària, talment que no es troba, en els seus components ni en la totalitat de la seva substància, cap virtut de sobirania. L'Estat no en té, de sobirania: l'actua. Són les persones polítiques les que, per al millor compliment del seu destí, són sobiranes; però si volen actuar aquesta sobirania han de revestir la forma externa d'un Estat.

Heu-nos aquí arribats al terme del nostre pensament. La sobirania és una virtut de les persones polítiques que només l'actuen quan poden revestir-se de formes d'Estat. I la naturalesa d'aquest es comprèn per la seva funció tècnica de definir el dret, no en raó d'una *potestas*, sinó per un treball experimental de col·laboració; i en l'altra funció tècnica de mobilitzar tota mena d'elements per a realitzar lo ja estatuït, no per un *imperium* consubstancial amb ell, sinó per una virtut sobirana que li pervé de la Nació.

L'Estat s'ha fet en tots temps un organisme adequat a la naturalesa de la funció que creia complir. Els homes que constitueixen aquest organisme s'han disposat segons una jerarquia a propòsit, en la que, avui, per la moderna concepció tècnica, predomina un seny de divisió de treball. Mes aquesta darrera concepció del present assaig ens imposa pendre un altre punt d'esguard.

§ 19. Després de tot lo que he dit, en aquest assaig, relatiu a la concepció de l'Estat com una estructura jeràrquica i orgànica exterior de la persona jurídica col·lectiva, tan aplicable a la Ciutat com a la Nació, cal afegir ara uns corol·laris que esbandeixin de possibles confusions la meva doctrina.

Ja he dit, al començar, que l'Estat era un concepte històric. Per més que

sempre hagi puat de la Nació la virtut sobirana, cada temps, cada país, cada civilització ha realitzat un tipus d'Estat original. Per anys i segles, l'Estat, en l'Europa occidental, ha deixat viure la Nació, la Ciutat i l'individu en llibertat d'acció a dins dels llurs camps de sobirania. Però quan l'acció de l'Estat s'ha fet més íntima, i ha fiblat en la vida privada de l'individu o ha volgut influir en la cultura de la Nació, l'individu ha defensat contra l'Estat la seva llibertat sobirana; i les nacions, inquietades, sentint-se cada cop més oprimides, s'han llevat a defensar lo que s'anomena *la llibertat dels pobles* per a la realització de llurs destins.

No cal historiar aquí com va arribar l'Estat a la *Declaració dels Drets de l'Home*, ni puntualitzar l'especial significació del *Pacte del Poble* (1647) i l'*Exposició de* 1649, la de la *Declaració dels drets que pertoquen als representants del bon poble de Virgínia* i la de les dues que ja hem citat de la Revolució francesa (1789 i 1793). Però sí he de fer notar que, tota aqueixa evolució que ha fet compatible un nou i més intensiu concepte de l'Estat amb el respecte de l'individu en el seu camp de sobirania, fou considerada per molts com l'episodi d'una lluita eterna de l'individu contra l'Estat, i fins com un preludi d'una concepció anàrquica.

Moltes vegades és el *futurisme*, humil expansió d'intel·ligències limitades, que fan de les més actuals i refinades minúcies clau de volta de l'avenir. Mes els temps futurs són cruelment ingrats amb la pobresa d'esperit dels futuristes. Si tornaven a viure avui aquells que de la lluita per la llibertat individual, episodi fugitiu d'una més complexa i humana història, en volgueren fer clau de volta de la política futura, no deixarien de sorprendre's davant de l'espectacle del món actual: la declaració i el respecte dels drets de l'home no sols no ha produït la dissolució de l'Estat, sinó que li ha permès un desenvolupament més complexe, més incisiu, més ample: talment, que fibla en les entranyes, abans per a ell ignorades, de la Nació.

Així, l'aparició dels nacionalismes europeus en el segle XIX seria una conseqüència llògica de l'extensió que va pendre la concepció de l'Estat. No sé que ningú hagi exposat una teoria que expliqui tan satisfactòriament com aquesta perquè han sorgit, si fa o no fa, a la mateixa hora, totes les qüestions nacionalistes. La tradició irlandesa ajuda molt a compendre el ressorgiment i la posició actual del nacionalisme a Irlanda; però les experiències d'aquella tradició no serveixen per a explicar la separació de Noruega, de Finlàndia

i de Polònia, ni ens donen un camí per a explicar els orígens del ressorgiment català. Precisament una característica de les qüestions nacionalistes és que totes es posin en termes diferents: per això són nacionalistes. ¿Quina causa, que no sigui exclusiva de cap d'elles, explica satisfactòriament que totes hagin sorgit alhora?

Es evident que les nacions ja estaven formades, i que les guerr s que donaren lloc a la constitució de les grans monarquies europees havien produït una distribució en estats que podia servir, més bé o més malament, la política de l'equilibri, però que no corresponia a la divisió ètnica dels pobles d'Europa. Mentre l'Estat va limitar-se a complir una acció superficial, les nacions visqueren tranquiles dessota l'estructura política exterior que no les inquietava; però un dia l'Estat va imposar divisions administratives arbitràries, va passar per damunt de les barreres que havien creat els sentiments de la riquesa i el de la família, va voler orientar, dirigir i unificar la cultura, i aquí va topar amb el dret, allí amb la religió, en altre país amb la llengua, i a tot arreu amb el tresor espiritual de les nacions, que començaven a sentir-se oprimides.

I el nacionalisme va sorgir a tot arreu a la mateixa hora perquè a tot arreu la nova concepció de l'Estat a la mateixa hora les inquietava, les vexava i les volia desconèixer i fer-les morir. La lluita de la Nació contra l'Estat també ha donat peu a l'escàndol i a la protesta dels ignorants i dels retardataris pobres d'esperit; amb la sola diferència que, si a la llibertat de l'individu en el seu camp de sobirania la titllaven d'anàrquica, ara veuen la dissolució de l'Estat, pel separatisme, en la llibertat de les nacions. Lo més probable és que el triomf del nacionalisme permeti la realització d'una concepció més ampla de l'Estat; mes la discussió de semblants possibilitats em faria saltar per damunt dels límits que m'he imposat en aquest assaig.

El resultat teòric que la doctrina de la sobirania de les persones polítiques postula en aqueixa lluita per la llibertat de les nacions és que cada nació pugui donar-se una estructura d'Estat que li permeti el més perfecte desenvolupament de la pròpia cultura, el més noble compliment del seu destí d'ésser humà col·lectiu.

Aquesta teoria és altrament complexa que la de l'Estat federal. Les nacions constituïdes en estats es federaran o no es federaran, i serà o no serà concebible un estat que comprengui en el seu sí estructures d'estats nacionals

diverses; però lo que sempre serà cert, segons la nostra teoria, és que la sobirania li pervé, a l'Estat, única i estrictament de la Nació: talment, que, si dos estats es federen en aqueixa federació, o bé imperi, hi haurà dues deus de sobirania fins a tant que la federació o l'imperi hagi creat, si és que hi arriba, entre tots els homes que l'integrin, una solidaritat més alta i, per tant, una nova persona política.

En la nostra teoria, l'Estat, forma externa d'una persona política, està integrat dels individus d'una Nació: en la federació no hi ha més que estats nacionals federats, per tant com els individus no són de la federació, sinó de cada un dels estats nacionals federats, que són els únics essencialment sobirans amb una potestat inalienable d'autodecisió. Així es que la federació no tindrà altres facultats que les que resultin del contracte federal entre els estats nacionals, no donant-se en ella cap virtut pròpia de sobirania.

La doctrina del nacionalisme és, doncs, independent de la doctrina federal, com ho és d'aqueixa altra doctrina de la distribució de la sobirania que es realitza en quasi tots els estats americans. Lo que s'anomena, per exemple, *Estats Units de l'América del Nord*, no és, segons la nostra teoria, més que un sol estat nacional, en el qual s'hi han establert o han resultat districtes o divisions polítiques amb certes facultats sobiranes per a la millor administració de la sobirania. Però cada un dels estats no és un estat nacional, perquè d'estat nacional només n'hi ha un; i, per tant, no havent-hi més que un estat, no hi ha federació. Aquesta apreciació no suposa una crítica adversa, perquè, certament, l'experiència realitzada ha donat lloc a un estat de la més noble concepció humana. Lo que hi ha és que aquesta distribució territorial de la potestat sobirana formaria part més justificadament d'un sistema d'institucions democràtiques destinades a evitar la tirania que d'un sistema federal basat en el pacte de diverses persones polítiques constituïdes en estats nacionals.

§ 20. Cal veure ara si aquesta qüestió de la sobirania té encara avui la valor que tingué en altre temps; si la *potestas* i l'*imperium* no són manifestacions d'un estat que no diu amb les darreres transformacions del dret públic; si no ens preocupem massa d'una llei d'acció que és gradualment substituïda per un concepte experimental de l'actuació del govern. No es tracta de pendre posició davant d'una tendència popular empírica. Savis

professors, com M. Léon Duguit (33), eminents membres dels tribunals, com M. Maxime Leroy (34), consideren que l'Estat camina cap a formes d'expressió en les que hi serà indiferent o del tot estranya la sobirania.

Hi ha aquí una confusió: la sobirania és una virtut de les persones polítiques que les més avançades experiències no mostren pas defora la realitat. En lo que hem vist fins ara de la revolució russa, només la sobirania de les nacions lliberades ha pogut resistir la sobirania d'una classe social que s'ha afirmat en la Nació russa com una persona política. Lo nou, lo que sofreix una profunda transformació, no és la sobirania.

Es l'Estat. Les seves funcions noves, els serveis que en els nostres temps s'ha emprès i que a cada punt amplia, accentuen, fins a enfosquir els altres, el caràcter tècnic de la seva obra. Fins en les formes rudimentàries d'Estat, per tant com defineix el dret i mobilitza tota mena d'elements per a la seva realització, la seva funció és tècnica; mes, en tant com actua la sobirania de la Nació, té una virtut d'autodecisió, una força compulsòria, que en certs moments sembla l'única.

En les noves funcions predomina el caràcter tècnic. Quan parlem de la socialització de la riquesa no ens adonem de lo molt que portem fet per adaptar l'Estat a la realització d'aquesta política. Ens referim a lo que hem dit en el § 2.n d'aquest assaig per a ponderar la profunda transformació que l'Estat experimenta en aqueix sentit. Així pot parlar-se d'una filosofia del treball, com ho fa Leroy estudiant les funcions de l'Estat (35). I, com més vagi absorbint l'Estat les funcions de producció, de canvi i de distribució de les riqueses, més augmentarà l'actuació de caràcter tècnic, sense que per això desapareguin les funcions sobiranes, que seran actuades sempre que l'Estat operi com a agent de les virtuts de la Nació.

Aquesta confusió entre la transformació tècnica de l'Estat i la persistència d'una sobirania es produeix entre les persones polítiques anteriors a l'Estat i aquelles altres persones col·lectives, subjectes de dret, que són posteriors i que deuen la seva existència a l'Estat. I, no obstant, la diferència no pot ser més clara: per a que existeixi una nació, calen un territori, una cultura i una solidaritat; per a que existeixin un sindicat o una associació qualse-

(33) LEÓN DUGUIT. *Les transformations du droit public.* Passim.
(34) MAXIME LEROY. *Pour gouverner.* Passim.
(35) MAXIME LEROY. *Pour gouverner*, p. 50.

vol, només cal un pacte. L'home neix en la Ciutat i en la Nació, i ell tot sol ja és una persona política: l'associació és un accident transitori en la seva vida, i sense deixar de ser home pot no estar associat amb ningú. La persona política implica una mena de judici universal en la vida de l'home, mentre que l'associació només el reté per a un grup d'activitats en vista d'un ideal i d'un destí limitats i concrets.

L'associació no té, per tant, res que veure amb la sobirania: deu la seva vida a l'Estat, i a l'existència d'aquest deu el ser subjecte de drets. L'Estat no pot fer desaparèixer ni condicionar la vida de la Nació, però pot reglamentar o dissoldre el sindicat (36). Ni la Nació ni la Ciutat poden actuar com una limitació de la llibertat de l'home, perquè, al contrari, són la substància de la pròpia llibertat; mentre que l'associació pot ser instrument o causa de tirania. La Nació per medi de l'Estat, com l'associació per l'acció de la seva junta, elaboren regles de conducta; però la regla de l'Estat és una *llei*, i la regla de l'associació és un *contracte*.

No confonguem, doncs, les associacions *persones jurídiques* amb la Nació o la Ciutat o la Classe social *persones polítiques;* i quan parlem de la funció tècnica de l'Estat referim-nos única i exclusivament a les primeres. Així entendrem millor les transformacions modernes del dret públic, i concebirem a l'Estat servint-se d'un veritable rusc d'associacions per a realitzar l'aspecte tècnic de la seva obra, movent-se entre elles per un principi de divisió de treball, seleccionant i fent moure els elements en raó de la seva utilitat, de la seva preparació i del seu enginy. Però no oblidem que ara i demà, com sempre, per tant com la realitat no ens mostra cap senyal en contra, hi haurà moments i activitats en què l'Estat retraurà la seva potestat sobirana, que li pervé de la Nació, i obrarà amb imperi damunt dels seus súbdits, així siguin individus o col·lectivitats, sense que per això sol pugui titllar-se la seva acció de tirania.

Els sindicats obrers, com els sindicats patronals, com els sindicats de funcionaris, no tenen cap virtut de sobirania, ni la tindran mai mentre que per una substancial transformació no devinguin persones polítiques. L'Estat pot i deu subordinar la llur acció a la realització del destí, a l'assoliment de l'ideal nacional. Per això el sindicat serà vençut sempre que, sortint-se

(36) Tot això ha d'entendre's en el supòsit que el sindicat no sigui expressiu d'una classe social que hagi assolit el caràcter de persona política. Vegis § 17.

del seu camp d'acció limitat, es posi en pugna amb l'Estat com a agent de la Nació, mentre l'organisme directiu de l'Estat no amolli ni claudiqui. Però seria desconèixer la naturalesa de l'Estat modern creure que aquest pugui prescindir dels sindicats, que en una forma o altra hauran d'ajudar-lo a realitzar les seves funcions tècniques, juntament amb la rica varietat d'associacions que són utilíssimes congestes de tota mena de capacitats humanes.

La crisi actual és una crisi d'Estat, no de sobirania. Tan errònia seria la doctrina que no partís del fet primer com la que no s'adonés del segon. Després de la guerra de les nacions quedaria fora de la realitat aquella concepció que suposés mort per sempre el nervi de les persones polítiques. El fet de l'expansió econòmica de l'Estat no exigeix que descuidem aqueix altre fet, pel que una grossa part de la Humanitat acaba de fer córrer rius de sang. Per no tenir-ho prou present, M. Maxime Leroy arribà a una gran confusió, expressada en aqueixes paraules:

«La història de les transformacions de la puixança pública ens indica la via dels nostres esforços: hem de desbancar la nostra organització administrativa, massa exclusivament jurídica, massa centralitzada; hem de cridar oficialment al govern, allà a on siguin instal·lats, en la mateixa forma en què es mouen tots els grups que encara només hi participen empíricament. A cada un de nosaltres s'imposa el deure de pendre part en l'administració dels negocis públics, no com a membres del Sobirà, segons la fórmula ja morta dels partits, sinó com a membres del Productor, segons les regles no arbitràries de l'ordre professional» (37).

¿Per què al Sobirà hi hauríem d'oposar el Productor en la fórmula vella dels partits o en qualsevol altra? Segurament això no ho entendrien un irlandès, ni un finlandès, ni ho pot entendre un català. L'Estat no és sols un gran Productor, sinó també un gran Educador; i és ben possible que, comparada amb aqueixes funcions seves, no sigui més important la de fer Justícia. Però seria negar un fet, que s'ha imposat brutalment en les experiències més renovadores, no reconèixer la persistència en l'Estat d'una puixança pública que enlloc s'administra per la cooperació dels grups econòmics, sinó com una funció de sobirania que pua la seva virtut en la Nació o en la Classe social, és a dir, sempre en una persona política.

(37) MAXIME LEROY, *Pour gouverner*, p. 64. París, 1918.

VI

CONCLUSIÓ

La Nació, la Ciutat, la Classe social, la Família, són o han estat o poden ser, com l'individu mateix, *persones polítiques*. En el mateix ordre de relacions va ser una persona política el Feu, i en un ordre més complex ho va ser la Iglésia catòlica. El ser o no ser persona política és un fet històric, i, en l'expressió present de la nostra civilització occidental, només ho són l'individu, la Ciutat i la Nació.

Cada persona política, com a ésser humà vivent individual o col·lectiu, té un destí que complir, i vers ell es mou amb un impuls irresistible. Aqueixa virtut irradia en un camp d'acció en el qual la voluntat seva és sobirana, per lo qual el podrem anomenar *camp de sobirania*. L'experiència ha demostrat que la persona política pot caure en un estat d'inferioritat, de *capitis diminutio maxima;* però subsisteix, fins quan té clos a l'autodeterminació el camp de sobirania. Hi ha individus esclaus, nacions esclaves, ciutats esclaves; i cap puixança exterior a ells o elles, per santa, per benèfica, per redemptora que sembli, pot esperar que no lluitin a mort per a rompre aqueixa esclavitud. En el camp de la seva sobirania, les persones polítiques no poden trobar la llibertat fora del propi albir.

Els camps de sobirania no són concèntrics. El de les ciutats no comprèn els dels individus, i el de la Nació no comprèn els dels individus ni els de les ciutats. Hi ha més aviat un *estratus* de sobiranies individuals en el que recíprocament es limiten, com hi ha un *estratus* de sobiranies de Ciutat i un *estratus* de sobiranies de Nació. Per això la superestructura ens durà més lluny que la concepció dels camps concèntrics en la doctrina de la sobirania.

Així com l'individu pot valer-se d'ell mateix per actuar la virtut sobirana que en ell hi ha, les persones polítiques col·lectives han de valer-se dels seus individus constituïts en una organització externa, de la qual és prototipus l'Estat. El Municipi, en aqueix sentit, és un estat, i el Soviet rus ve a ser un estat de la persona política en què s'ha convertit una classe social. Estudiant

l'Estat com a organització externa de la Nació, estudiarem, doncs, no tots els estats possibles, sinó un prototipus d'Estat.

L'Estat no és sobirà: organitza i actua aqueixa virtut que li pervé de la Nació; i, essent aquesta un orgue del pensament de la Humanitat, comunica a l'Estat el seu proselitisme, d'on ve que per l'unió de l'Estat hi hagi nacions invasores i nacions invadides. Tal com el realitza l'Europa d'avui, té sempre com a nucli central una nació, per més que de vegades tanqui en el seu clos altres nacions o fragments de nacions esclaves. Les nacions esquarterades manifesten una força irresistible cap a la seva unificació, com les nacions esclaves a exterioritzar-se en formes d'Estat per a organitzar i actuar la pròpia sobirania.

L'Estat és un fenomen històric que, més o menys rudimentari i complex, ha existit sempre des dels orígens de la civilització: talment, que, si la seva formació té una regla certa, és la de que no neix per generació espontània, sinó que un estat neix sempre per la transformació d'un altre. El *synecisme*, que suposa un ordre gradual de superestructures que van de la Família a la Ciutat, de la Ciutat a la Nació i de la Nació a l'Imperi, no explica més, i encara insuficientment, que un curt nombre de fets. La realitat ha estat més complexa: la història ens parla primer de les grans monarquies que de les ciutats lliures, i és ben probable que els minúsculs estats hel·lènics i siris fossin els fragments d'estats més grans anteriors i rudimentaris.

Els estats no sols es formen per *synecisme*, sinó, encara més sovint, per escissiparitat. Portugal, Catalunya i tots els estats americans s'han constituït, en els seus orígens, per escissiparitat, com els estats balcànics i la Grècia, la Finlàndia i la Polònia d'avui. Altres vegades un estat es descompon en estats diversos, com els imperis romà i austríac, o s'augmenta per la conquesta o per la colonització. Lo que pot afegir-se com a regla general és que el principi de les nacionalitats actua en aquestes transformacions com una llei de gravetat, d'estabilitat i de repòs: talment, que les unions d'estats són fàcils mentre es tracta d'aplegar els fragments dispersos d'una nació (Alemanya, Itàlia), mentre que l'escissiparitat és irresistible quan el seu fi és l'ascensió d'un poble esclau a la seva llibertat nacional (Polònia, Finlàndia, Txeco-Slovàquia, Estats balcànics, etc.)

Totes aqueixes qüestions relatives als orígens de la sobirania no han de confondre's amb la transformació que experimenten els estats d'avui per

l'augment notabilíssim de les seves funcions tècniques com a educadors i com a productors. Hi ha aquí una obra immensa de col·laboració, de participació general en la funció pública, de sindicació voluntària a l'entorn de l'Estat, més que de potestat i d'imperi. Ni els partits, ni els parlaments, ni l'administració burocràtica de les velles monarquies, són aptes per al compliment d'aqueixa funció, i seran necessàries noves formes de cooperació social en el govern.

Però aqueixa transformació tècnica de l'Estat no és oposada al progrés cap a la llibertat de les nacions. Ben al contrari, aqueixes persones polítiques que dormien ensopides en el sí de les monarquies absolutes, al sentir-se fiblades per la més íntima, absorbent i trastornadora unió de l'Estat modern, s'han llevat alhora per a reclamar a sang i a foc, en cinquanta anys de guerres, un reconeixement dels seus drets, equivalent a les Declaracions dels Drets de l'Home per als de l'individu. Així és com el moviment simultani de les nacionalitats, que no s'explicaria pel fet de la tradició, tan diferent en cada una d'elles, troba la seva raó de coincidència en les darreres transformacions del concepte d'Estat.

Es ben probable que aqueixa revolució per al reconeixement dels drets de les nacions, com abans la revolució per a la declaració dels drets de l'individu, marqui una nova etapa cap a una concepció més ampla, més penetrant, més íntima, de l'Estat en el sentit de les grans federacions de raça o en el d'una Societat universal de les Nacions; que, si en la guerra dels Trenta anys Europa va descobrir la seva unitat espiritual, en la gran guerra dels nostres temps aqueixa unitat l'ha afirmada tot el món.

Mes, en l'horitzó dels nostres estudis, cap mortal presagi ens permet preveure una propera fi de les nacions. Aqueixes grans solidaritats nacionals que frueixen el dolç tresor de la seva unitat de cultura damunt d'un territori que s'han fet seu per una mena de compenetració indestructible, seguiran sent orgues del pensament de la humanitat, com les cordes d'una arpa, que cada una dóna el seu so; criatures de Déu, que per elles parla i ens arriba al cor per a fer-se estimar.

PERE COROMINAS

Sant Pol de Mar, 16 de novembre de 1919.

TAULA D'OBRES I D'AUTORS

Albert (Pere) — Pàg. 11, 13.
Aristòtil — Pàg. 2, 33, 34.
Azcárate (Don Patricio de) — Pàg. 2, 34.

Bergson — Pàg. 44.
Berthélemy (H.) — Pàg. 17, 24, 25, 26, 36, 44.
Beseler — Pàg. 25.
Bodin — Pàg. 14.
Boétie (La) — Pàg. 34.
Bourgeois — Pàg. 29.
Brocá (Guillermo M.ª de) — Pàg. 10-13.
Bücher (Karl) — Pàg. 40.

Cange (Du) — Pàg. 9.
Comentaris a l'Edicte, d'Ulpià — Pàg. 8.
Commemoracions, de Pere Albert. — Pàgines 11, 12, 13.
Contracte social, de J. J. Rousseau — Pàgina 18.
Costumas de Catalunya — Pàg. 11, 12, 13.
Chamberlain — Pàg. 35.

Dareste — Pàg. 26.
Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà — Pàg. 17, 18, 31, 53.
Declaració dels Drets que pertoquen als representants del bon poble de Virginia — Pàg. 53.
Demòsten — Pàg. 5.
Digest — Pàg. 5.
Duguit (Léon) — Pàg. 17, 18, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 56.
Durkheim — Pàg. 29

Enchiridii, de Papinià — Pàg. 5.
Esmein — Pàg. 26.
Esprit (De l') des Lois, par Montesquieu. — París, édit. Garnier frères — Pàg. 24.
Etat (L'). Le droit objectif et la loi positive, par Léon Duguit — París, 1901 — Pàg. 29, 30, 31, 34, 39.
Etat (L'). Les Gouvernements et les Agents, par Léon Duguit. — París, 1903 — Pàg. 18, 28, 30, 33.
Etudes d'histoire et d'Economie politique, par Karl Bücher, traduction française de A. Hansay. — Bruxelles, 1901 — Pàg. 40.
Exposició de 1649. — Pàg. 53.

Fustel de Coulanges — Pàg. 9, 10, 13.

Gierke — Pàg. 25, 30.
Glossarium mediae et infimae latinitatis, de Du Cange — Pàg. 9.

Hauriou (Mr. Maurice) — Pàg. 14, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 26, 27, 28, 29, 39, 43.
Historia del Derecho civil de Cataluña, especialmente del civil y Exposición de las Instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la Jurisprudencia, por Guillermo M.ª de Brocá. — Barcelona, 1918 — Pàg. 10, 13.
Histoire des institutions politiques de l'ancienne France. — Les Transformations de la royauté pendant l'époque carolingienne, par Fustel de Coulanges. — París, 1914 — Pàg. 10.

Instituta, de Justinià — Pàg. 6, 7, 8.
Instituta, de Marcià — Pàg. 5.

Jellineck (G.) — Pàg. 17, 18, 21, 23, 24, 29, 31.
Jèze — Pàg. 26.
Jhering — Pàg. 30.
Justinià — Pàg. 6, 7.

Laband — Pàg. 30.
Laferrière — Pàg. 26.
Leroy (Mr. Maxime). — Pàg. 51, 56, 58.
Locke — Pàg. 34.
Loi (*La*), par Mr. Maxime Leroy. — París, 1908 — Pàg. 51.

Lleis (*Les*), de Plató — Pàg. 34.

Marcià — Pàg. 5.
Modesti — Pàg. 5.
Montesquieu — Pàg. 14, 22, 24.

Neumann — Pàg. 19.

Obras de Aristóteles, puestas en lengua castellana, por D. Patricio de Azcárate. — La Política — Pàg. 2, 34.

Pacte del Poble, de 1647 — Pàg. 53.
Papinià — Pàg. 5, 6.
Perriquet — Pàg. 26.
Pi y Margall — Pàg. 15.
Pour gouverner, par Maxime Leroy. — París, 1918 — Pàg. 51, 56, 58.
Preuss — Pàg. 30.
Principes de Droit public, par Maurice Hauriou. — París, 1916, 2e édition — Pàg. 14, 18, 19, 20, 26, 27, 28, 29, 39.

República (*La*), de Plató — Pàg. 34.
Ríos (Don Fernando de los) Urruti — Pàgina 21.
Rousseau (J. J.) — Pàg. 14, 18, 27, 34.

Savigny — Pàg. 25.

Teoría general del Estado, por G. Jellineck, traducción castellana de D. Fernando de los Ríos Urruti — Pàg. 21, 22, 23.
Tocqueville — Pàg. 23.
Traité élémentaire de Droit Administratif, par H. Berthélemy. — 8e édition. — París, 1916 — Pàg. 24, 25, 26, 44.
Transformations (Les) *du Droit public*, par Léon Duguit. — París, 1913 — Pàg. 31, 56.

Ulpià — Pàg. 5, 8.
Usatges de Barcelona — Pàg. 5, 10, 11, 12, 13.

Volk und Nation, per Neumann, 1888— Pàg. 19.

EL PROBLEMA DE LA TRANSFORMACIÓ DE LA CATEDRAL DEL NORD IMPORTADA A CATALUNYA

CONTRIBUCIÓ A L'ESTUDI DE L'ARQUITECTURA GÒTICA MERIDIONAL

I

IDEA DE LES ESTRUCTURES GÒTIQUES A CATALUNYA

Un examen dels plans de les esglésies gòtiques catalanes porta a establir principalment dos tipus: el de l'església de tres naus amb absis poligonal voltat d'una girola, rodejats naus i absis de capelles, i el de l'església d'una nau amb absis poligonal i amb capelles entre sos contraforts, ja en la totalitat del temple, ja sols en la nau. En el residu s'hi podria senyalar qualque cas esporàdic digne d'estudi i tal qual supervivència dels plans més usuals entre els constructors romànics, que representen la tradició del país; però ni uns ni altres constitueixen la llei que caracteritza l'arquitectura gòtica catalana.

El primer tipus en arribar és el de l'església d'una nau. Tal fou el plan de l'església dominicana de Santa Caterina, que s'iniciava cap a l'any 1223 (1). La seva disposició és d'estructura ben diferent de les catedrals nòrdiques: una sola i ampla nau contrarrestada per massissos espatllers entre els que s'obren les capelles. La mateixa estructura és adoptada en els temples en què la nau central es cubreix amb arcs i vigues de fusta, seguint una tradició d'origen oriental tramesa pels musulmans. Els exemples a citar a Catalunya de l'església gòtica d'una nau són innombrables; tal és la forma de la major part dels temples de la ciutat de Barcelona: ella ompla les ciutats i viles

(1) La seva disposició pot veure's en Puig i Cadafalch, Falguera i Goday: *L'Arquitectura romànica a Catalunya*, vol. III, p. 500, fig. 701 i p. 508.

6

catalanes, com les de Vilafranca, Santa Coloma de Queralt, Reus, Montblanch, Solsona i Cardona; ella és l'adoptada per les parròquies de les petites viles de l'època, com les de Canct, Terrassa, Breda, Torruella, Blanes i fins per les minúscules esglésies rurals. Ella constitueix el tipus popular del país. Son plan és adaptat a la tradició romànica de la terra i, per tant, es el més fàcil de construir. Ella representa l'última influència de la França meridional, a on l'engendrà la reacció de les tradicions romàniques del país sobre la importació de l'arquitectura gòtica del nord.

Mes al costat d'aqueixa gran corrent llenguadociana ens arriba també una corrent nòrdica que travessa impetuosa la França del migdia després de vençuda pels creuats del nord. Cal que la riuada arribi a terres catalanes, cal que traspassi el Pireneu per a sentir la força del nou ambient que la transforma; la corrent perd allavors la seva força i s'adapta a la terra a l'aturar-s'hi tranquila.

L'estudi de l'evolució de la catedral del nord al penetrar a Catalunya és indubtablement el principal problema de la història de l'arquitectura gòtica a la nostra terra; ell ens mostrarà, per altra part, el fenomen de l'adaptació als països asolciats i lluminosos del migdia d'una forma creada per a les boires i pluges dels països del nord. Aquest és l'objecte del present estudi.

II

EVOLUCIÓ ESTRUCTURAL DE LA CATEDRAL GÒTICA

Per a compendre la forma adoptada en l'església de tres naus de Catalunya cal retreure quelcom de l'evolució estructural que ha seguit l'arquitectura de la catedral gòtica, que és un dels problemes d'equilibri més complicat que han resolt en pedra, mecànica i artísticament, els arquitectes.

El temple grec, l'altra solució mecànica resolta artísticament per l'arquitectura, és un problema simplicíssim d'equilibri de forces verticals; la basílica romànica és un problema de forces inclinades situades en plans verticals: l'empenta de les voltes, el pes dels murs gruixudíssims, la reacció dels pilars; mentres que la catedral gòtica és un problema de forces inclinades convergents, situades en plans diversos: les empentes dels arcs ogius i dels torals, el pes dels pilars i arcbotants i contraforts o espatllers.

Els enginys inventats per a obtenir l'equilibri en l'arquitectura gòtica són complicats i diversos, i sa successiva aparició senyala el progrés i evolució d'aqueixa meravellosa creació de l'art arquitectònic occidental.

Les catedrals gòtiques poden ésser sistemàticament classificades i un primer intent d'aqueixa sistematització fou degut a l'enginyer arqueòleg M. August Choisy (1). Els grans grups fonamentals en què es divideixen les estructures gòtiques són dos: *a*) les en què l'arcbotant transmet ses empentes a distància, i *b*) les en què els arcs tenen llur empenta contrarrestada immediatament per espatllers massissos.

(1) *Histoire de l'Architecture.* París, vol. II, pp. 423 i següents. Vegi's la historia documentada de la evolució de la arquitectura gòtica en Marcel Aubert: *Notre-Dame de Paris.* París, 1920.

Cal notar un caràcter constant en el primer grup: els colaterals coberts amb teulada determinaren sobre els murs de la nau mestra un ample massís entre les arcades i els grans finestrals que la il·luminen. Aqueix massís feia un estrany contrast en la catedral dels països del Nord, tota ella transparent, i en les què el massís aparent de la pedra es volia fos reduït al mínim, aspirant a l'efecte d'una màxima lleugeresa com la d'un immens fanal per a cubrir l'altar. La solució adoptada fou obrir una galeria estreta en el gruix de mur o trifori que fos com prolongació dels finestrals i que, al mateix temps, ocuparia l'espai entre les voltes dels colaterals i llurs teulades.

El trifori esdevé així en el pensament dels arquitectes un element essencial de totes les catedrals, que més aviat s'exagerarà amb el temps, prenent formes extraordinàries en les catedrals franceses de colaterals amb pis doble, com a la catedral de Noyon, o bé es conservarà en forma de finestra interior entre les dues naus, com en la de Eu, i que persistirà fins quan, coberts els colaterals per un terrat quasi horitzontal, esdevindrà artística i constructivament innecessari.

Apart d'altres transformacions que aquí no cal senyalar, la catedral gòtica evoluciona en el sentit de substituir la volta sextipartida per la quadripartida, i en el de la utilització dels espais entre els espatllers per medi de les capelles. Tal és el tipus de la primera mitat del segle XIII. Heu's-aquí el moment en què es forma un grup característic entre les catedrals franceses— la de Clermont, la de Limoges i la de Narbona, — que cal estudiar detingudament, ja que d'ell deriva el tipus generador de la catedral catalana.

III

LES CATEDRALS DE CLERMONT, LIMOGES I NARBONA

Les catedrals de Clermont i Limoges semblen aixecades, segons Viollet-le-Duc, que les conegué profundament, per un mateix arquitecte: «No solament són uns mateixos plans els de la una i l'altra, sinó les mateixes motllures, els mateixos detalls d'ornamentació, el mateix sistema de construcció.

En elles comença l'adaptació de la catedral del nord al clima i costums del migdia. «Així les naus laterals i les capelles són cobertes en terrat enllosat, no essent el trifori obert a l'exterior. Les finestres superiors no omplen completament l'espai entre pilars, sinó que hi deixen panys d'una certa amplada, al contrari de les esglésies del nord, de l'època.»

«En les capelles absidals d'aqueixos dos plans que presenten no sols les disposicions sinó les dimensions semblants, s'advertirà el petit tram d'entrada que precedeix al poligon; això és una disposició que no trobarem adoptada en les catedrals del nord» (1).

Com en tota concepció col·lectiva, queden en els temples de què parlem les formes derivades, restes inservibles d'elements morts que en anteriors períodes prestaren utilitat a l'obra; tal en el llenguatge les lletres inútils i els mots de significació perduda; tal en els organismes vius les senyals d'òrguens que ja no serveixen a la vida. Tal esdevé en el trifori originat per la coberta a gran pendent dels colaterals, convertit en les catedrals referides en una galeria en el massís del mur, sense vistes a l'exterior.

Fins en detalls insignificants la semblança entre aquestes tres catedrals és extraordinària. El trifori en les catedrals del nord de França forada els

(1) VIOLLET-LE-DUC: *Dictionnaire d'Architecture*, vol. II, pp. 372 i 373.

petits contraforts de la nau major formant una galeria recta; mentres en les tres catedrals citades la galeria es torça al trobar-los, formant son mur extern un cilindre ben visible des de la coberta de les colaterals (1).

El prototipus de les tres catedrals sembla la de Clermont-Ferran.

La catedral de Clermont, cap de l'Auvèrnia, és projectada per un arquitecte del nord de França. El bisbe de Clermont, Huc de la Tour, assisteix en 1248 a la inauguració de la Santa Capella del Palau, i al tornar encarrega el projecte de la nova catedral a Joan des Champs (Joannes de Campis). Huc de la Tour obté indulgències del Sant Pare pels que ajudessin l'obra i posa i beneeix la primera pedra abans d'embarcar a Aigües Mortes, amb Sant Lluís, per la creuada. El Santuari en 1263 es dibuixava perfectament en la obra, i un canonge podia ja designar el lloc de son sepulcre en l'altar de Sant Joan, encare en construcció. En 1273 una escriptura parla de la catedral que va aixecant-se, visible ja de fora les tanques de l'obra «secundum formam inceptam et nunc apparentem» (2).

Els plans de la catedral de Limoges sembla es feren en temps d'Americ de la Serra (1246-1272); mes la primera pedra no es posà fins a 1273, seguint l'obra durant molts anys i no acabant-se l'absis fins al 1327 (3).

El plan del temple dels Sants Just i Pastor de Narbona, era traçat cap al 1271 en què Gregori X concedeix indulgències per als que contribueixin a l'obra. El 13 d'abril de 1272 l'arquebisbe Mauri posa la primera pedra i es comencen els fonaments. El santuari s'aixeca sobre el sol en temps de l'arquebisbe Gil Aycelin (1290-1311) i s'acaba en temps de Bernard de Farges (1311-1341) (4).

(1) VIOLLET-LE-DUC: obra citada, vol. I, p. 206, fig. 38.

(2) H. DU RANQUET: *La Cathédrale de Clermont-Ferran. Petites monographies des grands édifices de la France.* — En aquest llibre es troben la majoria dels documents gràfics necessaris per a l'estudi. — Vegi's el plan de la catedral que hi manca en VIOLLET-LE-DUC: obra citada, vol. II, p. 373.

(3) RENÉ FAGE: *La Cathédrale de Limoges* (*Petites monographies*), a on es trobaran els documents gràfics necessaris. — Vegi's el plan en VIOLLET-LE-DUC: obra citada, vol. II, p. 374.

(4) VICTOR MORTET: *Notes archéologiques sur la cathédrale, le cloître et le palais archiépiscopal de Narbonne*, en els *Annales du Midi*, t. X i XII. — L. NARBONNE: *La cathédrale Saint-Just de Narbonne*, en el *Bulletin de la Comm. Archéologique de Narbonne*, 1897-1899. — F. PRADEL: *Monographie de l'église Saint-Just de Narbonne*. Narbonne, 1884. — LOUIS SERBAT: *Narbonne. Monuments religieux*, en la *Guide Archéologique du Congrès de Carcassonne et de Perpignan*. LXXIII session du Congrès Archéologique de France. París-Caen, 1907. — En aquests llibres es troben tots els documents gràfics necessaris.

El bisbe Aycelin regí la seu de Narbona de 1291 a 1311, època dels grans treballs en la catedral (1), i pogué influir, com diu M. Mortet, per a portar a la seu narbonesa un arquitecte que hagués treballat a Clermont. Gil Aycelin pertanyia a una família senyorial de l'Auvèrnia. Havia format part del capítol de l'església de Clermont i n'era prebost en 1285. L'un de sos germans sigué bisbe de Clermont des de 1298 fins a 1301. Gil Aycelin resta en relacions amb l'Auvèrnia. Es el castell de *Châteldon* (Puy-de-Dôme) sa residència més estimada, dictant allí son testament (13 de desembre de 1314).

«La construcció de son gran santuari — ha dit Viollet-le-Duc — és admirablement concebuda per un home savi que coneixia perfectament tots els recursos de son art» (2). No cal recórrer al coneixement de la pàtria del mestre major de l'obra, encara avui ignorat, per a demostrar sa procedència septentrional. Son successor Jaume de Favariis, «*magister operis ecclesiae narbonensis*», que ens revela un document de la seu de Girona, procedia, diuen els arqueòlegs francesos, de la plana central de França, a on aquest cognom és ben comú. La forma *Favars* i *Favart* com a nom de lloc es troba en la Corrèze, le Cantal i l'Aveyron (3).

(1) M. Victor Mortet: obra citada, pp. 28 i següents.
(2) Viollet-le-Duc: obra citada, vol. II, p. 376.
(3) M. Victor Mortet: obra citada, p. 29.

IV

LA CATEDRAL DE GIRONA

Es la catedral de Narbona, el nostre antic cap arquebisbal, la que transmet el tipus nòrdic de la catedral gòtica a Catalunya. Ho proven els documents i la forma arquitectònica. A Girona es conservava encara l'església romànica del segle XI quan s'inicià cap a la fi del XIII la construcció d'un nou santuari; d'ell es parlava ja en 1292, en què un canonge, Guillem Gaufred, tresorer del capítol, deixa deu mil sous barcelonesos destinats a l'obra del nou absis («capud predictae ecclesiae») o bé a un cibori de plata («vel ad cimborium argenteum») (1).

L'obra no era començada encara i els plans devien estar ja fets en 1312, en què el capítol decidí construir el santuari acordant explícitament que *nou capelles* el rodegessin, gastant-hi part de la deixa de Guillem Gaufred. «Item fuit ordinatum quod capud ecclesie de novo construeretur et quod circumcirca ipsum caput fierent novem capelle» (2). El capítol es reuneix en el recinte de l'obra, «in cerca nova ecclesie gerundensis» (3), i nomena els canonges obrers, que incontinent reben dotze mil sous de la deixa del canonge Gaufred i lo recollit de caritats dels fidels.

El primer mestre major que intervé en l'obra de la seu gironina és un mestre Enric, «magister Enrichus quondam magister operis capitis ecclesiae gerundensis», com diu el document publicat pel P. Fita (4).

M. Mortet indica la hipòtesis de que mestre Enric hagués projectat la

(1) VILLANUEVA: *Viaje literario*, XII, p. 184.
(2) FIDEL FITA: *Los Reys d'Aragó y la Catedral de Girona*, sèrie II, CXX (2).
(3) Id. íd., II, CXX (3).
(4) Id. íd., II, CXX (5).

catedral de Narbona, fent notar que Enric és un cognom del nord no usat al migdia de França en l'època. Un mestre Henri dirigeix la catedral de Troyes en 1294-1297 (1). Notem nosaltres que el nom Enric no és tampoc comú a Catalunya; el porten a Castella alguns dels reis i prínceps, encara que son origen és degut a parentiu amb les dinasties reials septentrionals. Un mestre Enric, francès segurament, dirigeix la catedral de León i treballà en la de Burgos, morint en la primera ciutat en 1277.

Mort mestre Enric de Gerona, el capítol elegeix a mestre Jaume de Favars, «magistrum Jacobum de Faveran, magistrum operis ecclesiae narbonensis».

Mestre Jaume de Favars contracta inspeccionar l'obra cobrant mil sous l'any, a raó de doscents cinquanta de tern cada trimestre, pagats a Girona, prometent fer marxar el treball lo més ràpidament i bé possible i visitar-la sis vegades de dos en dos mesos (2).

Els viatges de mestre Jaume de Narbona a Girona eren aprofitats per a altres negocis. L'arxiver de Perpinyà, M. Bernard Palustre, havia trobat un document de 12 de juliol de 1324 pel qual mestre Jaume «Favorani», de Sant Just de Narbona, cedeix a «Constantino», argenter, sos drets i accions valorats en sis lliures de Barcelona, contra un «aventurer de Perpinyà que confessa deure'ls-hi per una acta de 26 de gener del mateix any» (3).

Als llibres de l'arxiu de Girona han quedat anotats alguns dels rebuts del salari, a part de noves contractes com la del sepulcre del bisbe Guillem de Vilamarí, que havia d'ésser, com la de Bernard, sobre un arc de pedra, presentant la imatge jacent d'un bisbe, estant el sepulcre sobre dos lleons de pedra.

A l'any 1330 es nomena un mestre del país, Guillem de Cors, que treballa al jornal de 3 sous a l'obra, rebent després 100 sous per Nadal (4). El curs del treball pot seguir-se en els documents. Cap al 1330 està acabada la capella dels Sants Martres Germà, Just, Paulí i *Sici*, construïda pel canonge Arnau de Monredon (5). L'any següent està començada la capella final, a la línia del campanar del segle XI, probablement la del transcepte del tem-

(1) HENRI STEIN: *Les architectes des cathédrales gothiques.* París, p. 19.
(2) Vegi's la contracta detallada en FIDEL FITA: Obra citada, II, CXX (5).
(3) BERNARD PALUSTRE: *Un maître-d'œuvre de Saint-Just de Narbonne*, en el *Congrès Archéologique de France*, LXXIII session.
(4) FIDEL FITA: Obra citada, II, CXX (14).
(5) Id. íd., II, CXX (15).

ple romànic, de la que es parla en la concessió a dona Elionor, vescomtessa de Cabrera, per a construir-se una capella de Sant Gabriel i Sant Rafel «in illo angulo qui est post ultimam capellam operis novi ipsius ecclesie juxta campanile ejusdem» (1).

L'any 1345 a l'obra li manca encara molt per a ésser acabada, i el bisbe i els canonges acorden concedir-li per un deceni les rendes del primer any dels beneficis vacants (2).

L'any 1346 per fi es consagra l'altar major essent traslladat el culte de l'absis vell del segle XI al nou acabat de construir (3).

Cap a l'any 1367 es comencen els llibres d'obres en què es porten els comptes detallats dels setmanals. El mestre major continua essent del país, Francesc ça Plana. Son jornal és de 3 sous per dia, com el dels pedrers o del fuster, un sou més que els manobres. El mestre major és veritat que rep a més cent sous, cinquanta per Sant Joan i cinquanta per Nadal i a més trenta dies en què rep el jornal doble (4).

Cobra així 190 sous anyals a més de 3 sous per dia que treballi (5). El sou es molt inferior al consignat a Jaume de Favars per a reconèixer sis vegades l'any l'obra, tractant-se no d'un arquitecte sinó d'un mestre de cases o d'un encarregat que fa els motllos i perfils de l'obra seguint un plan d'un altri (6). Tal és la condició dels seus successors.

Mestre Ça Plana emmalalteix al 1369 (7) i és substituït.

El mateix any regeix l'obra en anàlogues condicions Pere ça Coma, de nom també ben català.

L'arquitecte a qui es consulten les grans dificultats és encara de Narbona o de Barcelona.

Les notes del llibre d'obres són ben expressives. El mestre de Narbona, l'únic que ve a reconèixer l'obra, es diu Vesan de *Cadinhac*, qui cobra per honoraris i per estar a Girona vuit dies 330 sous, a més de les despeses de

(1) Id. íd., II, CXX (16).
(2) Id. íd., II, CXX (17).
(3) Id. íd., II, CXX (18).
(4) Dec aquestes dades a D. Francesc Martorell, que ha repassat els llibres d'obres per encàrrec de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. Li manifestem aquí nostre agraïment. Les notes extretes de l'arxiu per D. Francesc Martorell es citaran «Francesc Martorell» i la data de la nota corresponent.
(5) FRANCESC MARTORELL: Llibre d'obres, abril del 1368.
(6) FRANCESC MARTORELL: Llibre d'obres maig del 1370 i altres.
(7) FRANCESC MARTORELL: Llibre d'obres maig del 1368.

LÀMINA I

INTERIOR DE LA CATEDRAL DE GIRONA

Fot. Rep. Ic. — Cl. *Arxiu Mas.*

viatge i de mantenir-lo a ell i son criat (1). Després ve encara un mestre del nord Pere de Sant Joan, natural de Picardia (1397) (2).

La conclusió final d'aqueix breu estudi documental és que la direcció superior de l'obra de la catedral de Girona fou en mans d'arquitectes habituats als mètodes arquitectònics amb què es bastien les catedrals del nord. Per això són més de notar les transformacions que sofreix l'obra degudes a la imposició del medi material i moral en què es desenrotlla (3).

La causa principal de transformació és la disminució de la pendent de les cobertes.

Notem amb tot com en la catedral de Girona sembla que es retrocedís cap a les formes nòrdiques: el trifori, cobert amb lloses, que comunica en les catedrals de Clermont, Limoges i Narbona a la nau en forma de finestrals com prolongació de la finestra superior, solució, com nota Viollet-le-Duc, única a França (4), és a Girona una galeria robusta de pilar a pilar, recordant el trifori de la major part de les catedrals septentrionals (fig. 1), la estreta galeria que en aquelles es curba a cada contrafort, voltant-lo per

(1) Francesc Martorell: Llibre d'obres, juny i juliol de 1370. «Item pague an G. Badie menobre per anar a Narbone de part de mosenyer lo bisbe e capitol per fer venir lo mestre de Narbone per regonexer le obre, astec lo dit G. Badie entre anar e venir VI dies e pres per cascun die III sous VI diners.... XXI sous.»

«Item la present setmana fou tremes de manament de mosenyer lo bisbe e capitol en G. Badie manobre a Barçelone per tal quel dit mestre vengues aci per regonexer la obra de la seu ab lo mestre de Narbone ensemps e no y poch venir, fo pagat lo dit G. Badie per IIII dies a rao de III sous per die monta.... XII sous.» (Juny 1370.)

«Item pague de manament dels senyors obrers a mestre Vesan de Cadinhac mestre de Narbone lo qual mosenyer lo bisbe e capitol hic feeren venir per regonexer la obra de la seu e astac hic VIII dies ultre lo die que vench e que ych parti XXX florins per son patge e per la mansio sue del camin valien a rao de XI sous per peçe..... CCCXXX sous.

Item pague an Mirayes aventurer de Girone per loger de I bestie que porta lo dit mestre a Narbone e quel aventurer agues fer la mession de totes coses a la bestie e aço fiu per tal com lo dit mestre no hac magun salari per lo macip que amava (sic) per lo qual volie cacom III florins e mig que valien.... XXXVIII sous VI diners.

Item pague a mosenyer en Grau Patau canonge per le provision de menyar que feu al dit mestre e al seu macip astant en Gerone ultra .I. canonge de pan que pres de la obre VIII dies per la dita provesion segons que apar atras a rebuda dels canonges XX sous e pres per el los dits XX sous en Bertran Astanyol.

Item anaren lo dit mestre de Nerbone el mestre de la seu e en Bn. Guilane clerga a Banyoles per ver le pera de Banyoles si serie meyor a fer la volta de le asgleye que aquela de la padrere pague per loger de les besties que mararen en que cavalcaren. X sous.» (Juliol 1370.)

(2) Fidel Fita: Obra citada, CXX (22).

(3) Vegi's, per a l'estudi de la catedral de Girona, Joaquin Basegoda: *La Catedral de Gerona* (Barcelona, 1889), a on es publiquen el plan i les seccions necessàries.

(4) Viollet-le-Duc: obra citada, vol. II, p. 298.

a no debilitar-lo, a Girona és en línea recta com en les catedrals del nord, tallant-los en sa part interior.

La disminució de la pendent de la coberta té una conseqüència lògica, i és la de la disminució de la diferència d'alçada entre les dues naus. Per

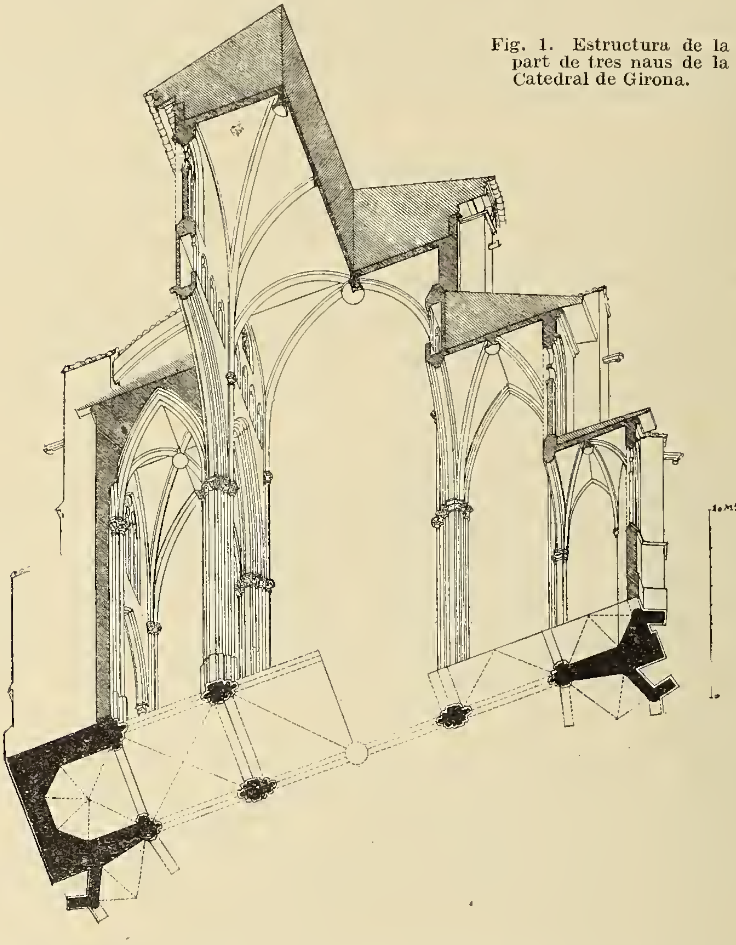

Fig. 1. Estructura de la part de tres naus de la Catedral de Girona.

altra part, cap cosa obliga a que la nau mestra presenti a l'exterior grans paraments de mur. Som al país del sol, a on l'obscuritat tradicional dels temples va associada a la meditació i a l'oració, i els grans finestrals, que al nord il·luminen la nau major, són innecessaris.

Una i altra causa contribueixen a una mateixa conseqüència: la disminució de la distància entre la cornisa de la nau major i el pla de les cornises de les colaterals. Aquesta fou la principal i més trascendental transformació del temple septentrional a l'aclimatar-se a les terres del migdia, ja que en aquesta distància s'encabien els principals i més característics elements de la catedral gòtica: els arcbotants, el trifori i els finestrals, tres elements que s'atrofien perduda la raó que va engendrar-los (figs. 2 i 3).

Tal és la diferència major entre la catedral de Girona i son prototipus la de Narbona.

Canvia també en la nostra catedral el polígon de l'absis. L'acord del capítol fixant en nou les capelles del santuari devia ésser pres tenint a la vista el plan de la seu narbonesa en què les capelles eren set. El culte s'anava estenent i els beneficis i confradies amb capella pròpia eren cada dia més nombrosos; tals devien ésser els mòbils de la decisió per als capitulars. El canvi tenia una major importància arquitectònica i feia difícil pendre per mòdul l'amplada de la llum de les capellles. L'arquitecte de Girona no troba clarament la solució; hi ha el campanar romànic que la obliga, però sent la necessitat de proporcionar l'amplada i la llargada de la volta gòtica i ho resol, en l'únic tram de tres naus construït, mitjançant passos i escales que la necessitat exigeix. La trascendència del canvi es veurà patent en el plan de la seu de Barcelona. Però de moment la disminució d'amplada de les capelles té per conseqüència la disminució d'alçada i entre llur clau i les voltes de les naus laterals queda un parament en el que s'hi obra una finestra. La catedral resulta així il·luminada per dos ordres de finestrals: els que donen a la nau major i els que donen als colaterals (1). Aquesta és la més trascendental innovació que els arquitectes introduïxen en les catedrals catalanes. A Clermont, a Limoges i a Narbona (fig. 2) els colaterals i les capelles són coberts pel mateix pla de terrat. A Girona els plans són diferents. En les primeres la secció transversal es mostra esgraonada: un cos el forma la nau major; l'altre, les naus laterals junt amb les capelles. A Girona una nova grada s'estableix entre aquestes i aquelles (fig. 3).

(1) Vegis l'efecte de llum en la adjunta làmina 1 de la catedral de Girona. Debem a la amabilitat de la Editorial Catalana i al director de la revista *d'Ací i d'Allà* el poder-la reproduir, aixís com la de la catedral de Barcelona.

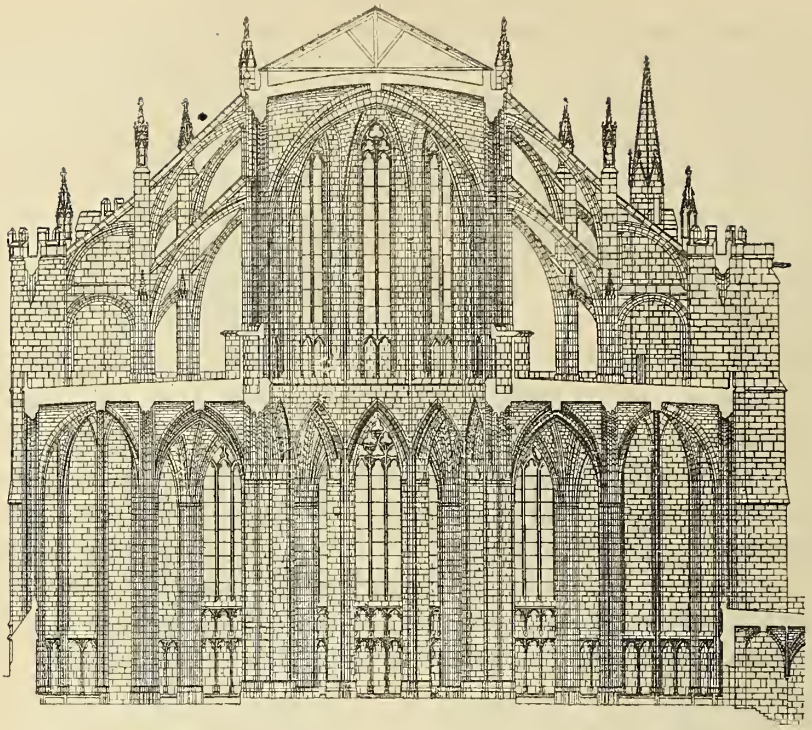

Fig. 2. Secció transversal de la catedral de Narbona.—Escala 1/500
F. i H. Nodet
(Congrès archéologique de France.—Sessió de Carcasona i Perpinyà)

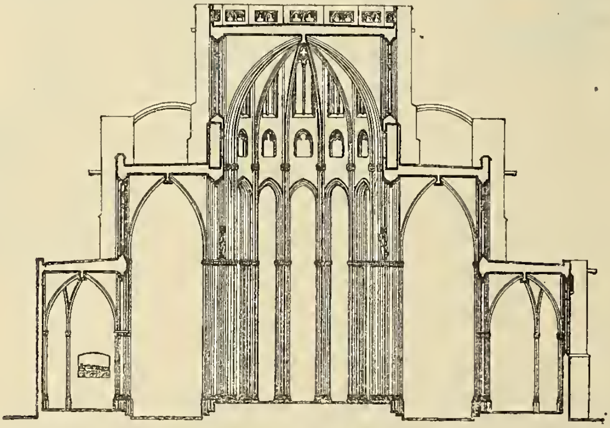

Fig. 3. Secció transversal de la catedral de Girona—Escala 1/500
(Servei de Conservació de Monuments de la Mancomunitat de Catalunya)

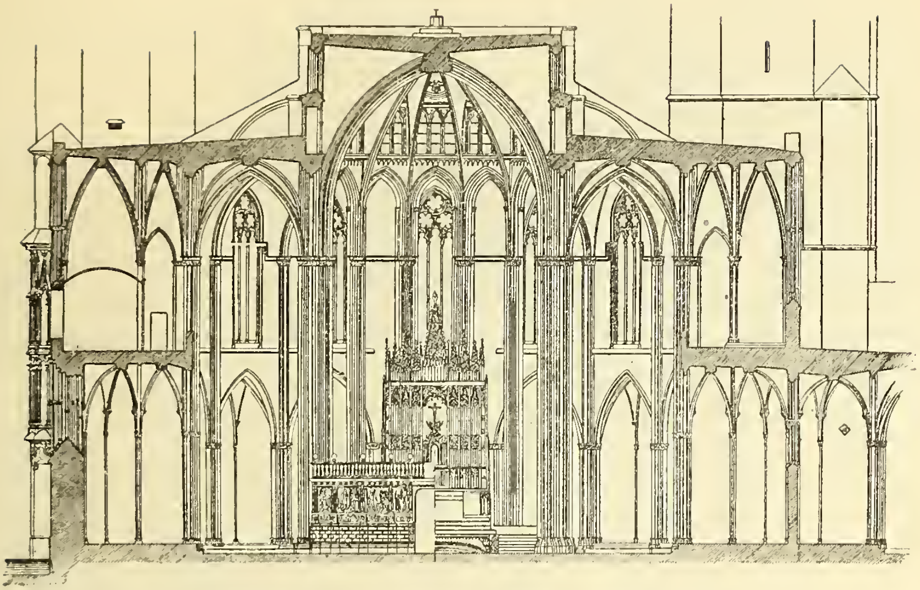

Fig. 4. SECCIÓ TRANSVERSAL DE LA CATEDRAL DE BARCELONA—Escala 1/500
August Font
(C. Soler i F. Rogent. *La Catedral de Barcelona*)

V

LA CATEDRAL DE BARCELONA

La catedral de Barcelona fou començada a l'any 1298, segons les inscripcions col·locades a ambdós costats del portal de Sant Iu, data en la que el plan devia d'ésser traçat pels arquitectes que la construïren (1).

En aqueix moment era necessari l'existència d'un arquitecte encarregat de l'obra. Aqueix ens és, ara per ara, desconegut. Els canonges de la seu barcelonesa tenen tancat excessivament l'arxiu en el que foren possibles majors estudis i nous descobriments.

L'any 1317, en temps del bisbe Ponç de Gualba, ve de Mallorca mestre Jaume Fabré, qui es contracta per 18 sous setmanals més 200 sous l'any per a vestit i calçat. En 1338 (2) seguia actuant encara aquest mestre major de l'obra. En aquest temps es construïa el santuari amb ses capelles. Els mestres successors són de cognom català, i l'obra segueix amb tanta normalitat que es prescindeix de mestre major, confiant-la devegades durant anys a picapedrers (3).

La seu de Barcelona representa un segon moment de l'evolució (4). La diferència d'altura entre la nau major i les colaterals s'ha reduït més i més (figura 4); la coberta en terrat és ja una solució definitiva; el trifori ha muntat desproporcionadament enlaire i s'ha suprimit convertint-se en decoració en l'absis (figs. 4, 5 i 7); els finestrals que il·luminen la nau major s'han reduït,

(1) Mn. Josep Mas, Pvre.: *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. I. Taula dels altars i capelles de la seu de Barcelona (apèndix 7).

(2) F. Carreras i Candi: *Les obres de la catedral de Barcelona*, en *Boletín de la Academia de Buenas Letras de Barcelona*, any XIII, p. 26.

(3) Carreras: Obra citada, pp. 26 a 28. En la mateixa publicació es troba un recull interessantíssim de documents sobre el progrés de les obres de la seu barcelonesa.

(4) Vegi's els plans de la seu barcelonesa de l'arquitecte D. August Font en l'obra de C. Soler i Francisco Rogent *La Catedral de Barcelona*, Barcelona, 1898.

Fig. 5. Estructura de la nau de la Seu de Barcelona

mancats de lloc, transformant-se en finestres circulars, reproduint, potser per pura coincidència, una antiga pràctica de la primitiva catedral de París de Maurice de Sully (1); els arcbotants s'han atrofiat encara més. Però la derivació és indubtable; ni tan sols manca el pas del trifori contornejant els contraforts típics de les tres catedrals franceses esmentades (figs. 4 i 6). A les naus laterals s'hi introdueix una altra novetat, i és la construcció d'una galeria sobre les capelles, una mena de tribuna oberta als colaterals que allunya la llum dels finestrals que s'obren en el mur del fons de les ca-

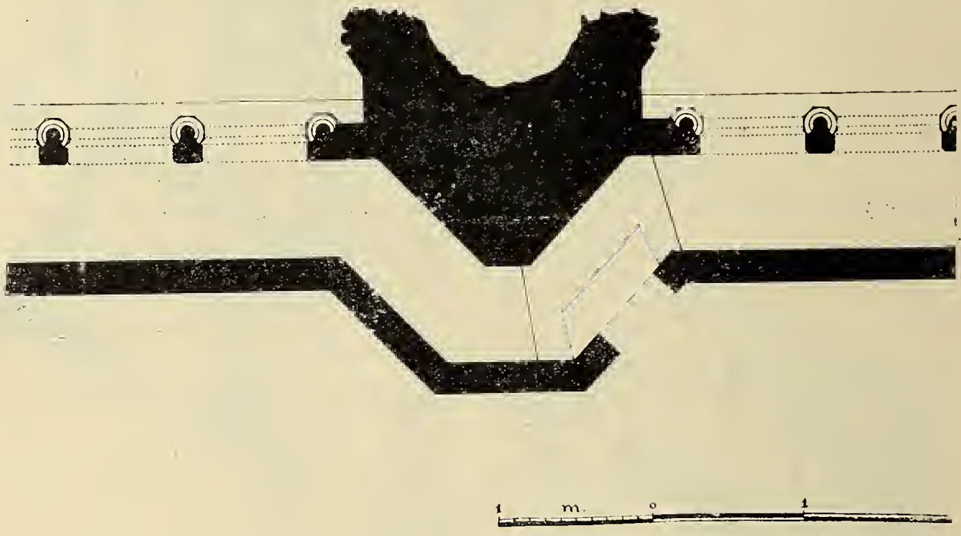

Fig. 6. TRIFORI. Detall del trifori de la Seu de Barcelona
(Servei de Conservació de Monuments de la Mancomunitat de Catalunya)

pelles; solució original, típicament catalana, que fa l'encant de la seu barcelonesa (làm. II).

La llum entra així pels òculs de la nau major, per les finestres de l'absis de les capelles i pels grans finestrals que s'obren damunt d'aquestes (fig. 5); en l'absis la il·luminació es encara més complicada: es fa pels òculs superiors, per les finestres dels murs de la girola i per les dels absis de les capelles.

Aquest nou pis iguala la coberta de les colaterals i de les capelles (fig. 5).

(1) MARCEL AUBERT: obra citada, p. 208.

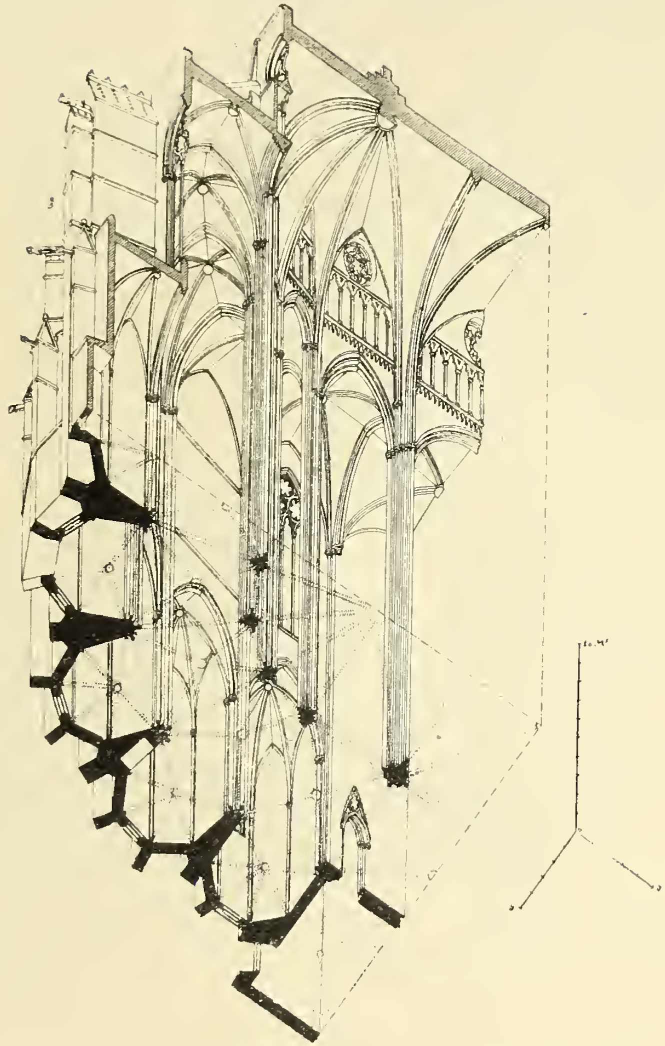

Fig. 7. Estructura del absis de la Seu de Barcelona

Sembla com si les grans tribunes de la catedral de París fessin una tardana aparició en les naus laterals de la seu barcelonesa un cop ja desaparescudes de la catedral francesa (1).

Es conserva en la catedral barcelonesa la modificació interessantíssima de les nou capelles en el santuari, però en ella aquesta modificació té tota la seva trascendència (fig. 7). L'amplada de la capella serveix fins a cert punt com de mòdul per a la traça de la nau i com és extraordinàriament disminuït, s'adopta el doble mòdul per a la llargada de les voltes de la nau, havent-hi, per conseqüència, dues capelles en cada tram (2).

Tal és el tipus de la catedral del nord, transformat per la força de l'ambient meridional de Catalunya.

(1) Marcel Aubert: obra citada, p. 89 i 218.
(2) August Font: *La Catedral de Barcelona,* del *Anuario* para 1901. Asociación de Arquitectos de Cataluña, Barcelona, p. 137.

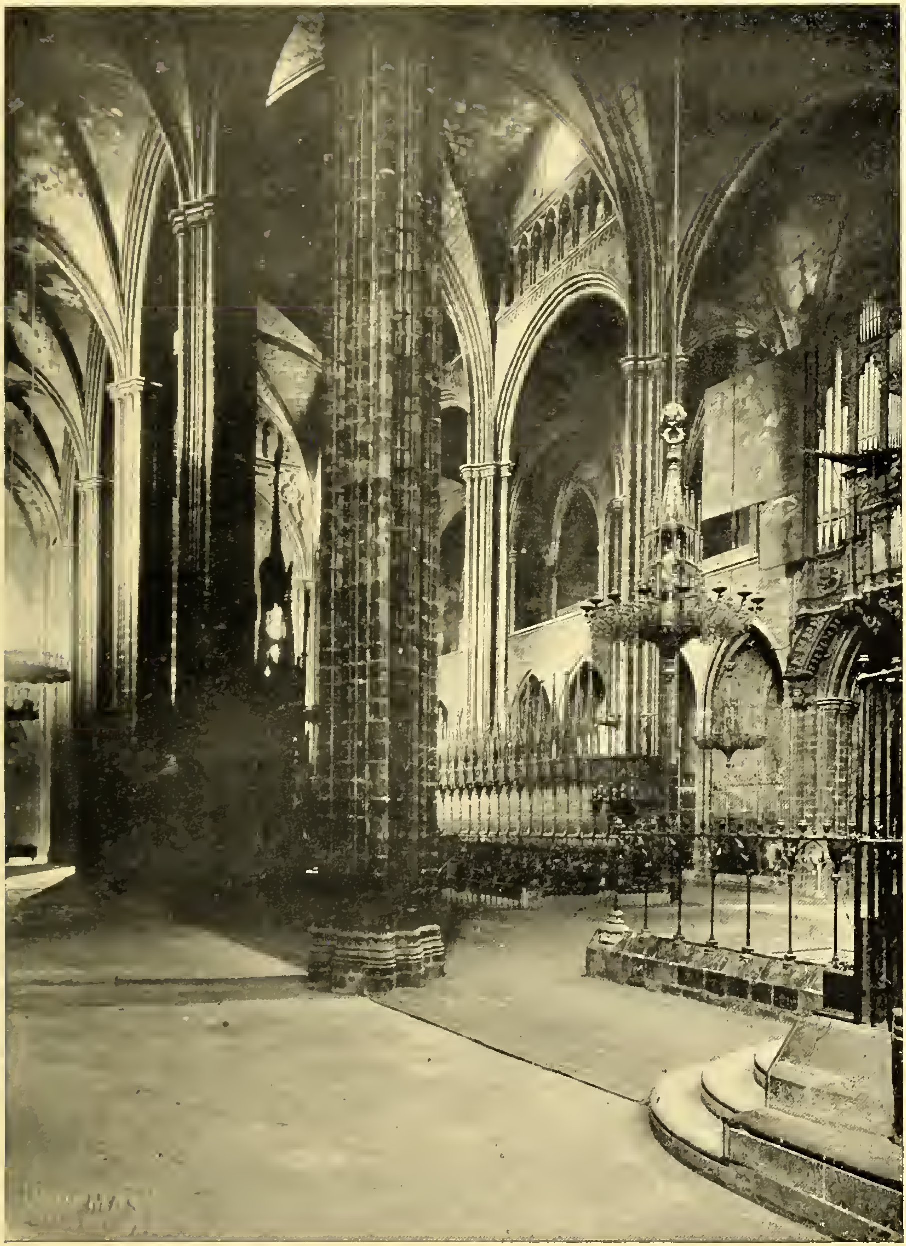

Interior de la Catedral de Barcelona

Fot. Rep. Ic. — Cl. *Arxiu Mas.*

VI

LA TRASCENDÈNCIA DEL TIPUS EN LES CATEDRALS POSTERIORS

La catedral de Girona és el tipus de transició; en la de Barcelona les formes adoptades són definitives, permanents; mes en les altres esglésies s'hi acumulen més complexes influències. En elles sobretot influïren les formes adoptades en les esglésies d'una nau.

Sabut és el vigor amb què el plan dels temples d'una nau reacciona sobre el de tres naus, vingut del nord. A Girona en 1416 s'acorda, després d'un veritable congrés d'arquitectes catalans i del migdia de França, prosseguir les obres de la catedral cubrint amb una sola volta de 22'80 metres l'espai abans cobert per les tres naus (vegis làm. I).

L'església de Castelló d'Empúries, començada al principi del segle XIV (1) representa l'enllaç del primer tipus de tres naus amb un absis i el de les esglésies llanguedocianes d'una nau (figs. 8 i 9); i la de Santa Maria de l'Aurora, de Manresa, iniciada cap a l'any 1301, representa l'adaptació de la idea de les galeries laterals en un temple d'una nau (2); però en totes elles desapareix el trifori i en la major part els arcbotants, convertits en element quasi invisible i inútil en la composició artística de les noves catedrals.

Tal és el primer capítol de la història de l'arquitectura gòtica a Catalunya.

J. PUIG I CADAFALCH.

(1) JOSEP PELLA I FORGAS: *Historia del Ampurdán*, Barcelona, 1883, p. 536.

(2) JOSEP TORRES I ARGULLOL: *Monografía de Nuestra Señora de la Aurora* (*Seo de Manresa*), on es publiquen plans i seccions. Asociación de Arquitectos de Cataluña. *Anuario* para 1899, Barcelona, 1899.

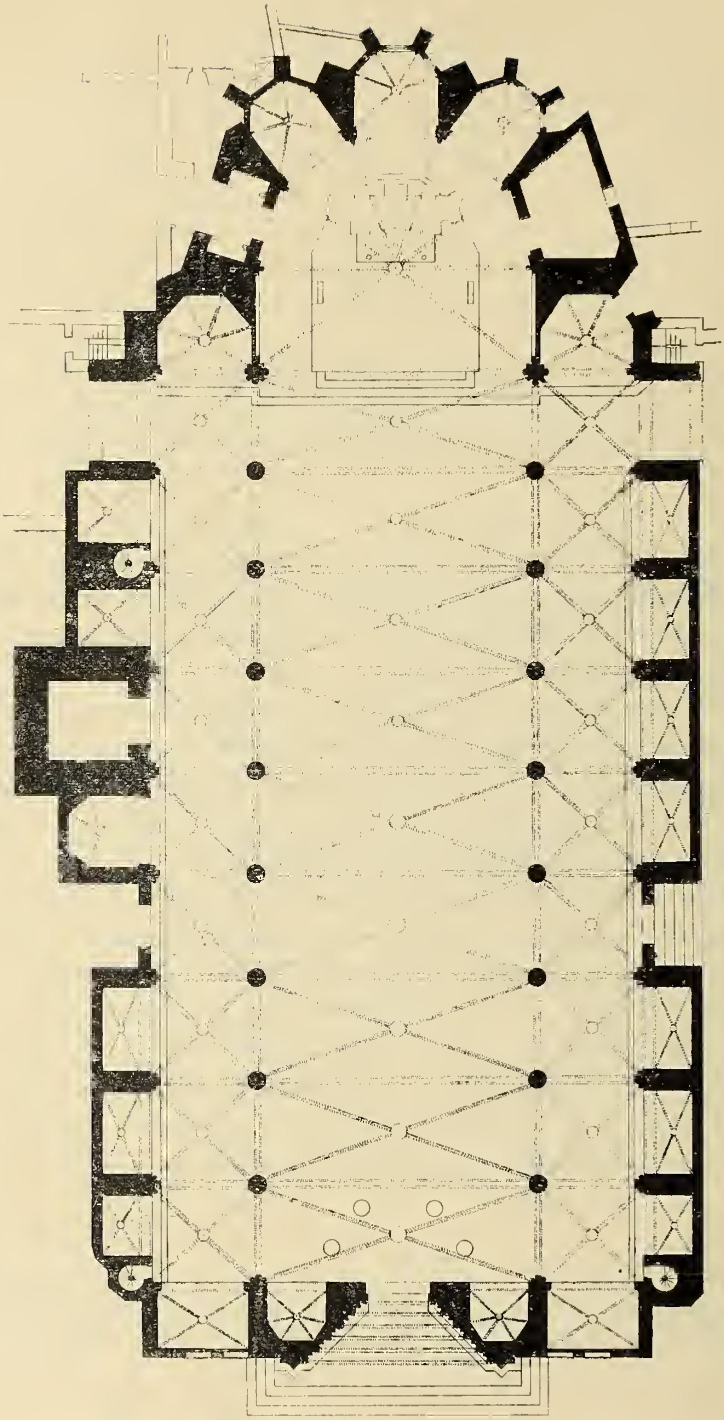

Fig. 8. PLAN DE L'ESGLÉSIA DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES Escala: 1 per 400
(Servei de Conservació de Monuments de la Mancomunitat de Catalunya)

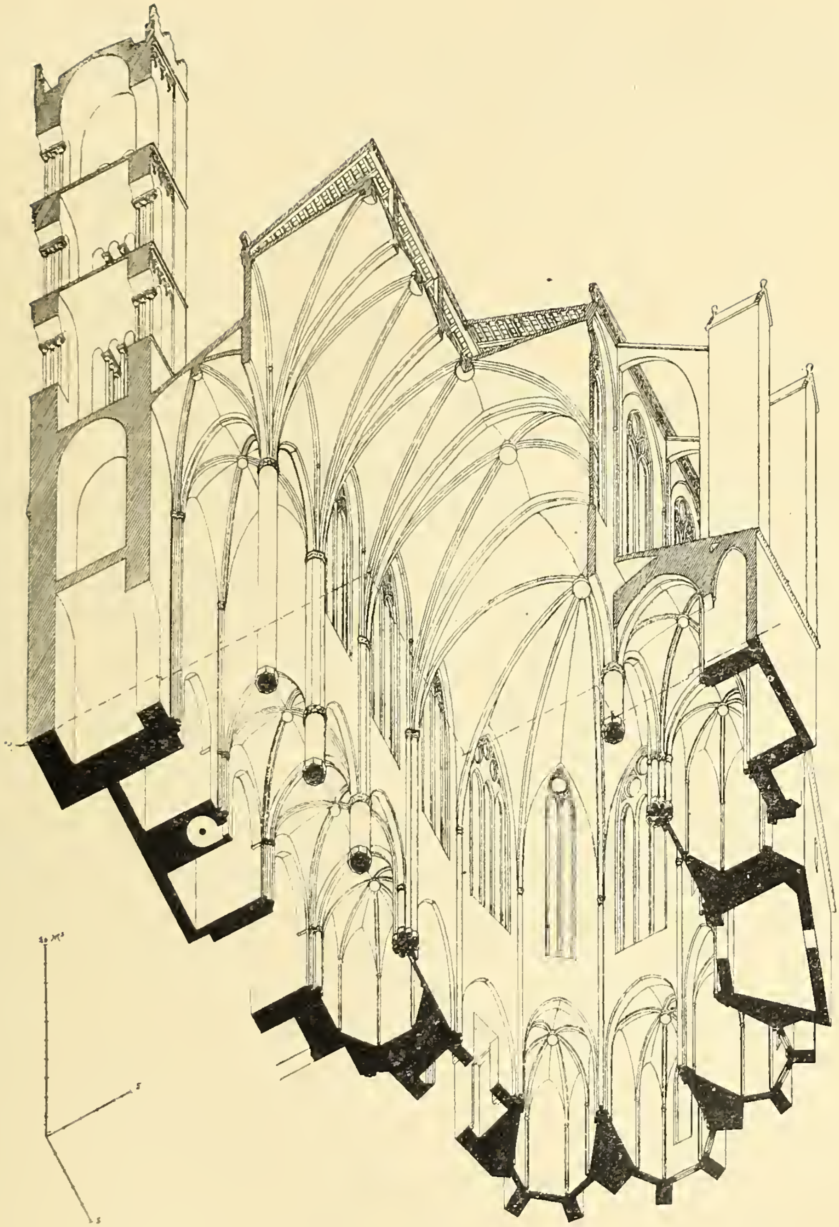

Fig. 9. Estructura de l'església de Castelló d'Empúries
(Servei de Conservació de Monuments de la Mancomunitat de Catalunya)

DISTRIBUCIÓ ALTIMÈTRICA DE LES HUMITATS MITJANES DES DEL PORT DE BARCELONA A LA MUNTANYA

I

DADES PRELIMINARS

ORIGEN D'AQUEST ESTUDI. — Envers l'any 1913, i per raons que ignorem, augmentaren les enquestes que tot sovint vénen a fer-nos persones interessades a conèixer les condicions d'humitat del terme de Barcelona. La majoria d'aquestes enquestes han procedit, i continuen procedint, de metges i de malalts. Des del punt de mira teòric, el tema és prou senzill i la Meteorologia prou coneguda perquè en termes generals la contesta no fos mai dubtosa; però, amb rara unanimitat, els consultants han acabat sempre per acomiadar-se amb evidents mostres de cortesia i fins d'agraïment, però amb més visibles mostres d'incredulitat, quan se'ls ha dit que la humitat mínima es troba per terme mitjà a la plana, mentre que els llocs més humits són els propers als cims de la muntanya. La idea simplista que la proximitat al mar és l'únic element que determina els estats higromètrics més alts, domina les opinions d'aital manera, i el desconeixement de les particularitats dels corrents ascensionals és tan general, que des de l'any esmentat pensàrem cercar arguments de fet que deixessin establert amb cert caràcter evident per al públic el que és senzillament lògic en Meteorologia, aprofitant de passada les circumstàncies i les observacions per a contribuir amb un nou estudi local al coneixement de les lleis de la variació de la humitat amb l'altitud.

La dificultat d'obtenir les dades necessàries d'una manera contínua i regular, sols podia resoldre's fent ús d'aparells registradors comparats degudament i instal·lats en llocs adequats de la vasta extensió de la ciutat. Proposàrem la qüestió a la Junta Municipal de Ciències Naturals, de què aleshores formàvem part; i, amb una benvolença que una vegada més li agraïm,

ens concedí immediatament la quantitat necessària per a adquirir una partida d'higròmetres registradors de la casa Richard, de París, per a fabricar unes garites especials de persianes i tela metàl·lica on instal·lar els aparells en bones condicions de comparabilitat, i per a procedir al muntatge d'aquest material en el lloc a on se'l destinés.

La dificultat més gran de totes, la de personal auxiliar, que no teníem manera de retribuir, va quedar resolta pel mateix procediment que ens ha permès fer front a altres empreses semblants: acudint a la col·laboració abnegada dels nostres ajudants de Meteorologia de l'Observatori Fabra, senyors Jardí, Alvarez Castrillón i Campo, així com a la dels senyors Fernández Riofrío i Marín mentre foren becaris del mateix Observatori, i a la del rellotger de l'Acadèmia de Ciències, Sr. Juillard, qui ha cuidat personalment un dels aparells, instal·lat en una de les agulles de la Catedral. A tots ells, una vegada més, mil mercès. Les devem també al senyor canonge Dr. Robert, qui ens autoritzà per a la instal·lació d'aquest darrer higròmetre, al senyor Rector de l'església dels Josepets per un semblant favor, i a la Societat «El Tibidabo», que no sols ens donà facilitats per a situar dos aparells en ses possessions, sinó que demés construí a ses despeses la garita del cim de la muntanya.

Distribució de les estacions. — Encara que el primer projecte fou estendre a tot el pla de Barcelona una xarxa d'higròmetres, la realitat ens convencé aviat que aquest projecte no era pas viable: no precisament pel cost del material (que amb tota seguretat no ens hauria negat la Junta de Ciències Naturals, vist que amb tant entusiasme havia acollit la idea), sinó per on fal·leixen sempre totes aquestes empreses: per no trobar de moment les persones prou dotades a la vegada de desprendiment, de sentit científic i d'esperit de continuïtat a qui confiar-les gratuïtament. Reduïts a les possibilitats d'un treball suplementari, i ja prou recarregat, del personal de Meteorologia de l'Observatori Fabra, s'intensificà l'observació en una línia perpendicular a la costa al llarg de les vies de comunicació freqüentades per l'esmentat personal, adoptant-se com a estacions permanents les següents:

Catedral. — L'higròmetre està instal·lat dins de l'agulla NE del frontis de l'església, a 23 metres sobre el carrer i 46 metres sobre el mar.

Orient. — Balconada NW de la torre del rellotge municipal de la plaça d'Orient, de Gràcia. Altura sobre el carrer, 23 metres; sobre el mar, 90 metres.

Josepets. — La garita està sostinguda per uns permòdols al costat d'una de les campanes de l'església. Altura sobre el carrer, 15 metres; sobre el mar, 107 metres.

Constitució. — A la paret NE de la torratxa del rellotge a la Casa de la Vila de Sant Gervasi. 15 metres sobre el carrer, i 122 metres sobre el mar.

Pinar. — Prop de la parada del *tramvia blau*, davant de l'estació del ferrocarril funicular del Tibidabo, arran del pendent que serveix de límit a la plaça. Altura sobre el carrer, 1,5 metres; sobre el mar, 224 metres.

Fabra. — Higròmetre de servei a la terrassa de l'Observatori Fabra. Altura sobre el carrer, 14 metres; sobre el mar, 424 metres.

Tibidabo. — Higròmetre situat a la terrassa més alta, damunt la sala de festes. Altura sobre la terrassa, 1,5 metres; sobre el mar, 502 metres.

Les altituds de les estacions sobre el mar han estat determinades amb el baròmetre per comparació amb les cotes més properes de les anivellacions de precisió de l'Institut Geogràfic i Estadístic.

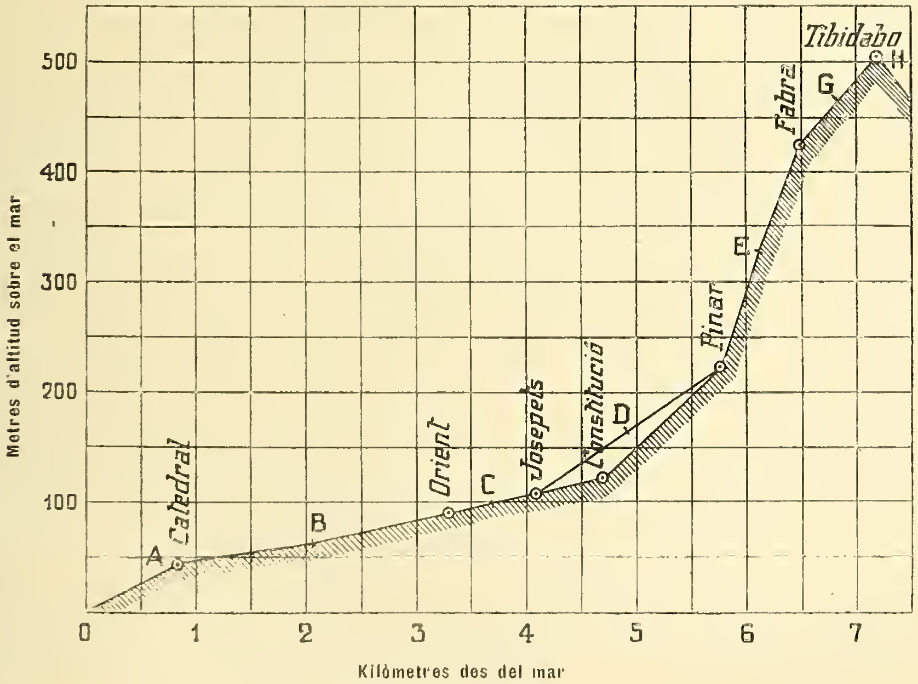

Fig. 1. Situació de les estacions higromètriques

La gràfica (fig. 1) donarà idea d'aquesta base d'observacions, essent les distàncies a la línia mitjana del litoral mediterrani les següents: Catedral, 0,9 km.; Orient, 3,3; Josepets, 4,1; Constitució, 4,7; Pinar, 5,8; Fabra, 6,5; Tibidabo, 7,2 km.

En el present treball prescindirem de l'estació Constitució, tant per estar desviada de la línia Catedral-Tibidabo, que hem pres per guia, com per ésser enclotada i, per consegüent, molt afectada de circumstàncies locals. La sèrie corresponent a aquesta estació la destinem a un altre estudi. No la incloem aquí perquè no hi figuren sinó les que poden ésser considerades com a totalment lliures pel que fa referència a la propagació dels vents. Demés, preses d'aquesta manera, els higròmetres queden afilerats en una línia gairebé dreta des del moll fins al Tibidabo, i completament assolellada.

Organització de les observacions. — Els aparells adoptats han estat tots del mateix model, tipus Richard, amb orgue sensible de troca de cabells, escala compensada per contacte d'excèntriques, i cilindre registrador de vuit dies de corda. El canvi de fulles s'ha fet cada dilluns al matí.

Cura especial s'ha posat en la correcció de l'escala de cada aparell, comparant-lo sovint amb les indicacions d'un aspiropsicròmetre Assmann, les constants de correcció de les quals han estat degudament determinades. Aquestes comparacions s'ha procurat fer-les en diverses èpoques i en condicions higromètriques variades, a fi de tenir punts de referència prou nombrosos i espaiats. Per a la determinació del punt de saturació s'ha enginyat un recipient metàl·lic on s'han fet romandre els registradors vint-i-quatre hores quan aquell punt s'ha volgut comprovar. El recipient, amb la base plena d'aigua i amb tanca hidràulica, és just per a contenir l'aparell, i en conseqüència assoleix la saturació al cap de poca estona d'entrar en funcions. D'aquesta manera, la línia marcada per la ploma inscriptora ha estat sempre completament horitzontal mentre cada higròmetre ha estat sotmès a aquesta prova, no quedant lloc a dubte respecte al n.º 100 de l'escala, que particularment ens interessava, no sols per a l'estudi que aquí es resumeix, sinó també per al més especial de les boires, que és començat.

Seguint aquest mètode, s'ha format per a cada higròmetre, i per a cada temporada en què l'aparell no ha sofert manipulacions, neteges o correccions d'escala, una gràfica en paper mil·limètric, on s'han transcrit les observa-

cions simultànies del registrador i de l'aspiropsicròmetre; i, finalment, s'ha dibuixat en aquesta gràfica una línia promitja, que s'ha pres com a corba de reducció de la humitat instrumental a humitat relativa corregida. Aquestes línies, per als higròmetres que nosaltres hem manejat, han tingut, en general,

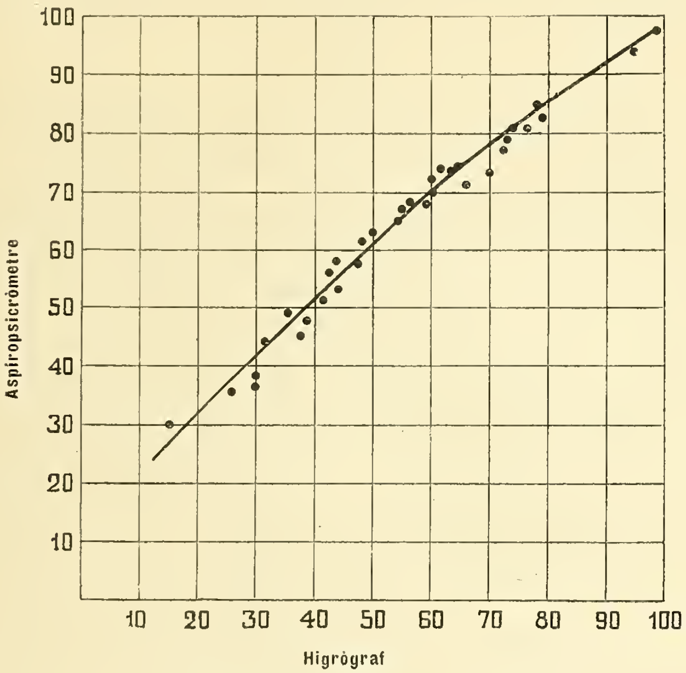

Fig. 2. Gràfica de correcció de l'higròmetre n.º 37322 (any 1918)

forma més o menys hiperbòlica, i per a alguns fortament hiperbòlica; circumstància que sembla indicar la conveniència de prescindir en absolut de la correcció amb excèntriques en els aparells d'observatori, ja que compliquen el mecanisme sense que s'assoleixi la desitjada uniformitat de l'escala, si no és d'una manera aproximada.

Com a mostra de les gràfiques de què parlem, en reproduïm una a la figura 2. Els punts negres hi corresponen a observacions simultànies de l'higròmetre i de l'aspiropsicròmetre.

Amb les precaucions i les correccions que acabem de referir, i que han estat les més minucioses que les circumstàncies han permès, creiem haver aconseguit un conjunt d'elements prou important, no sols per a l'estudi que ens havíem proposat, sinó també com a elements supletoris d'altres treballs que, referents a la Meteorologia de la mateixa època, podran intentar-se algun dia.

II

DESPULLAMENT DE LES OBSERVACIONS

Límits del present treball. — Ocupats en aquest estudi, ens sorprengué una comunicació del senyor Secretari de l'Institut d'Estudis Catalans demanant-nos una nota monogràfica d'atmosferologia per a una publicació que el mateix Institut projectava amb l'objecte d'honorar la memòria d'En Prat de la Riba. No podíem refusar, de cap manera, la nostra col·laboració en honor de l'home mercès a la protecció del qual fou possible la fundació de l'Estació aerològica de Barcelona; i encara que el gènere de la tasca començada no fos potser el més a propòsit per a una exhibició general de serveis, ni tingués la importància que hauríem desitjat per a un homenatge tan alt, no obstant, no tenint-ne d'altres prou avançades, resolguérem donar, com a bon record dels que treballem a l'Estació aerològica, un primer esbós dels resultats a què condueixen les observacions higromètriques fetes a Barcelona. Per altra banda, la perentorietat del terme fixat per a aquesta publicació féu impossible portar-hi l'estudi i compulsació total d'aquells resultats, feina un bon xic entretinguda, que deixem per a més endavant. Així hem limitat les sèries de fulles recollides a dos anys, els de 1917 i 1918, corresponents a les sis estacions esmentades; i, dins d'aquests anys, a dos grups de règim higromètric típic, un d'hivern i un altre d'estiu, el primer dels quals comprèn els mesos de desembre i gener, i el segon els de juny, juliol i agost.

L'enunciat que així quedà proposat fou el següent:

a) Determinació, per a cada localitat, del tipus mitjà de la humitat relativa, i marxa diürna d'aquesta humitat, en els mesos de desembre-gener per una part, i en els de juny-juliol-agost per altra.

b) Freqüència de la saturació de l'aire en els mateixos mesos.

L'elecció dels grups que acabem de dir, de dos mesos l'un i de tres mesos l'altre, s'ha fet en vista de la semblança dels tipus d'humitat; i, encara que la unió del mes d'agost al grup juny-juliol influeix lleugerament en les hores dels estats higromètrics del conjunt, la gran analogia que presenten els higrogrames dels tres mesos d'estiu fa que el petit desaventatge horari de què hem parlat resulti preferible al de prescindir d'una sèrie de dades que reforcen d'una manera notable el pes de les valors mitjanes obtingudes.

Tabulament numèric. — La reducció dels registres d'humitat a taules numèriques ha estat feta de dues en dues hores, a partir de mitja nit, per a tots els dies dels mesos sotmesos a estadística. Cada lectura ha estat corregida d'escala, com s'indica a la plana 5. Així s'ha obtingut per a l'estat higromètric un total de més de 22000 valors tabulades, de les quals prop de 9000 corresponen als mesos de gener i febrer, i les restants als mesos d'estiu. Altre tant s'ha de dir per a les hores de saturació. Aquest crescut nombre de valors, mercès al mètode de reducció adoptat, ofereixen la mateixa confiança que si fossin obtingudes amb un psicròmetre d'aspiració per observació directa, i són més que suficients per a definir en promedi la marxa de la humitat relativa a cada estació.

Agrupades per hores les valors així tabulades, els promedis per cada hora i per cada estació resulten amb un pes considerable, essent, cada valor definitiva d'hivern, obtinguda de 124 observacions diferents, i, les d'estiu, de 184 observacions. Les influències accidentals poden, doncs, donar-se per totalment dissipades en els promedis, no quedant si per cas, com a error, més que les lleugeres fluctuacions dels grans períodes meteorològics, que no tenen significació dins del nostre tema (1).

Com és inevitable en totes aquestes estadístiques, un petit nombre de falles es presenten, en aquesta tabulació, degudes a accidents del registre, com són defectes del tintat o alguna glaçada dels aparells de rellotgeria, etc. Encara que s'hauria pogut prescindir de les observacions perdudes i pendre el promedi de les restants, prou nombroses, s'ha omplert aquell reduït nombre de buits per un sistema d'interpolació que ha semblat suficientment lògic, partint de les estacions immediates a aquella en què ha ocorregut el defecte

(1) La tasca del treball numèric l'han feta, en sa major part, els nostres ajudants de l'Observatori Fabra Srs. Alvarez, Campo i Vicent.

i suposant una llei de variació de la humitat relativa, proporcional per una part a la diferència de distàncies al mar, i per altra part a la diferència d'altituds; de manera que, essent A, B i C les lectures en tres estacions successives, δ_1 i δ_2 les diferències de distància al mar, i δ_3 i δ_4 les diferències d'altitud, s'ha pres:

$$B = A + \frac{1}{2}(C - A)\left[\frac{\delta_1}{\delta_1 + \delta_2} + \frac{\delta_3}{\delta_3 + \delta_4}\right].$$

Sigui com es vulgui, l'adopció d'aquesta fórmula, o de qualsevulla altra que amb criteri semblant pogués proposar-se, és indiferent per al resultat final, per tractar-se, com hem dit, d'un nombre reduït de valors, que tenen escassa influència en aquell resultat final, així com per ésser generalment petites les diferències que s'han d'interpolar.

Com a complement de les gràfiques de la humitat mitjana, i a fi de tenir una primera idea de la distribució de les saturacions, o sia de les hores en què l'higròmetre ha arribat al grau 100 d'humitat, s'ha fet un estat especial de aquestes saturacions, indicant el nombre d'hores i dècimes que l'aire ha estat saturat entre 0 h. i 2 h., entre 2 h. i 4 h., etc., i agrupant els nombres tal com s'ha fet per a les observacions higromètriques ordinàries. Els resultats s'han traduït en hores de saturació, en promedi, per cada estació i per cada període de dues hores, a comptar de mitja nit.

Simultàniament amb les observacions higromètriques, s'han vingut fent des de l'Observatori Fabra observacions de boires i de transparència de l'aire. La part d'observació sistemàtica n'ha estat totalment confiada al Sr. Campo, i la reducció serà l'objecte d'un estudi separat.

III

RESULTATS GENERALS

FACTORS PRINCIPALS QUE INTERVENEN EN LES DIFERÈNCIES D'HUMITAT.— Concretant-nos al nostre terme municipal, aquests factors depenen essencialment, per una part, de la presència del mar, i, per altra, de la situació de la línia de carenes de la serra costera: entre elles limiten una zona de 6 a 7 km.

d'amplada, orientada de SW a NE, i tancada pel NW per una barrera l'altitud de la qual, en un gran tros, oscil·la al voltant dels 450 metres. Els esvorancs per on passen el Llobregat i el Besòs són els límits d'aquesta serra per a tot ço que es refereix a la meteorologia de la ciutat. Aquesta conformació hipsomètrica fa que puguin alternar-hi distribucions molt diverses dels corrents atmosfèrics, els quals poden quedar disposats en estrats horitzontals que afecten per igual tota la zona quan els vents vénen paral·lelament a la costa, però que han d'enfilar-se forçosament muntanya amunt quan bufen de la part de mar, presentant aleshores totes les característiques dels corrents ascendents. En canvi, quan els vents inferiors vénen de terra, sols en part davallen des dels cims cap a la plana; i molt sovint es sostenen, quan llur força no és molt gran, en un mantell enlairat, que deixa sota d'ell una massa gasosa, relativament calma, que gravita damunt la ciutat. Es l'estat atmosfèric que molt sovint domina, les matinades dels dies quiets d'hivern, quan, per efecte de l'anticicló ibèric, s'estableix dalt de les carenes un aïret fluix i relativament sec, provinent del quart quadrant, mentre la ciutat queda com a submergida dintre d'una calitja d'espessor escassa, enfora de la qual arriben a treure de vegades llurs caps els campanars i les xemeneies més altes.

Pel que respecta a la major o menor proximitat del mar, la seva influència fóra ben petita, si no existissin més que els vents horitzontals, ja que en pocs minuts, amb un vent moderat, una molècula d'aire recorre el terme d'un extrem a l'altre, produint-se automàticament l'intercanvi d'humitat amb tendència a la unificació del grau higromètric. Però, sia per efecte de les calmes, com les que es produeixen en els moments d'inversió de les brises estiuenques, sia perquè els corrents verticals determinin l'intercanvi que hem dit, no entre les regions horitzontalment veïnes, sinó entre masses d'aire superposades, són moltes les ocasions en què a poca distància del litoral s'ha d'establir un tipus de corba d'humitat francament continental, amb fortes oscil·lacions diürnes, mentre que arran del mar s'hi sosté una humitat més uniforme.

D'aquestes dues influències (la de la distància al mar i la de l'altitud), la primera ha d'ésser predominant en el pla, mentre la segona ha de fer-se sentir amb més intensitat des que els pendents topogràfics es fan una mica accentuats. Es comprèn que la velocitat i la direcció del vent han d'intervenir moltíssim en la distribució de la umitat en aquest darrer cas, i llur influència

és tant més marcada com més s'acosta a ésser perpendicular a la línia del litoral la direcció del vent.

En semblants condicions, no solament la humitat relativa, sinó també la temperatura, ha d'ésser molt influïda per la component vertical, passant, el coeficient d'altitud, des de la valor de 180 metres per grau, que correspon en promedi als pendents suaus, fins a prop dels 105 metres per grau, característica dels vents exactament verticals; és a dir, des de 2º,8 de descens, que correspondria a la disminució estàtica de temperatura des del mar al cim de les muntanyes, fins a 3º,5, o potser 4º quan el vent és fort i va directe cap a la serra. Així, segons sigui aquesta velocitat del vent, una massa d'aire que a la plana estigui a 85 per 100 d'humitat, cas molt freqüent a la vora del mar, quedará totalment saturada en arribar a la carena si el vent no és molt fort; i, si ho és, la saturació i consegüent formació de boira esdevindrà ja als 300 o 350 metres d'altitud, bastant aleshores una humitat de 75 a 80 per 100 a la plana perquè es formi la boira dalt dels cims.

L'acció recíproca no és sempre certa, perquè les muntanyes ofereixen més obstacle al descens que a la pujada dels corrents d'aire: per aquesta raó un vent que bufi dalt de les serres podrà sostenir-se després en un mantell horitzontal, com abans hem dit, deixant a sotavent d'aquelles un estany gasós on subsisteixin humitats prou altes en lloc dels estats de sequedat relativa que un corrent descendent produïria damunt les terres del pla.

Règim de vents. — Totalment distintes són les condicions dels vents a Barcelona en les diverses temporades de l'any. Durant els mesos d'hivern, els ponents i els mestrals són dominants, amb intensitats molt variables, des de les ratxes impetuoses dels vents ciclònics fins als corrents suaus i gairebé calmes dels temps de bonança, en què s'estableixen damunt dels camps de Castella, amb estabilitat més o menys durable, petits màximums de pressió atmosfèrica. A l'estiu, el garbí, amb ritme gairebé matemàtic, bufa a les hores de sol, i s'estén terra endins fins més enllà del Vallès (1), succeint-lo, generalment, calmes de nit o glopades de terral. A les dues primaveres, la transició entre els dos tipus extrems dóna roses del vent escam-

(1) Vegi's la nostra monografia *Sobre els vents estivals de convecció a la costa catalana.* «Arxius de l'Institut de Ciències», 1919.

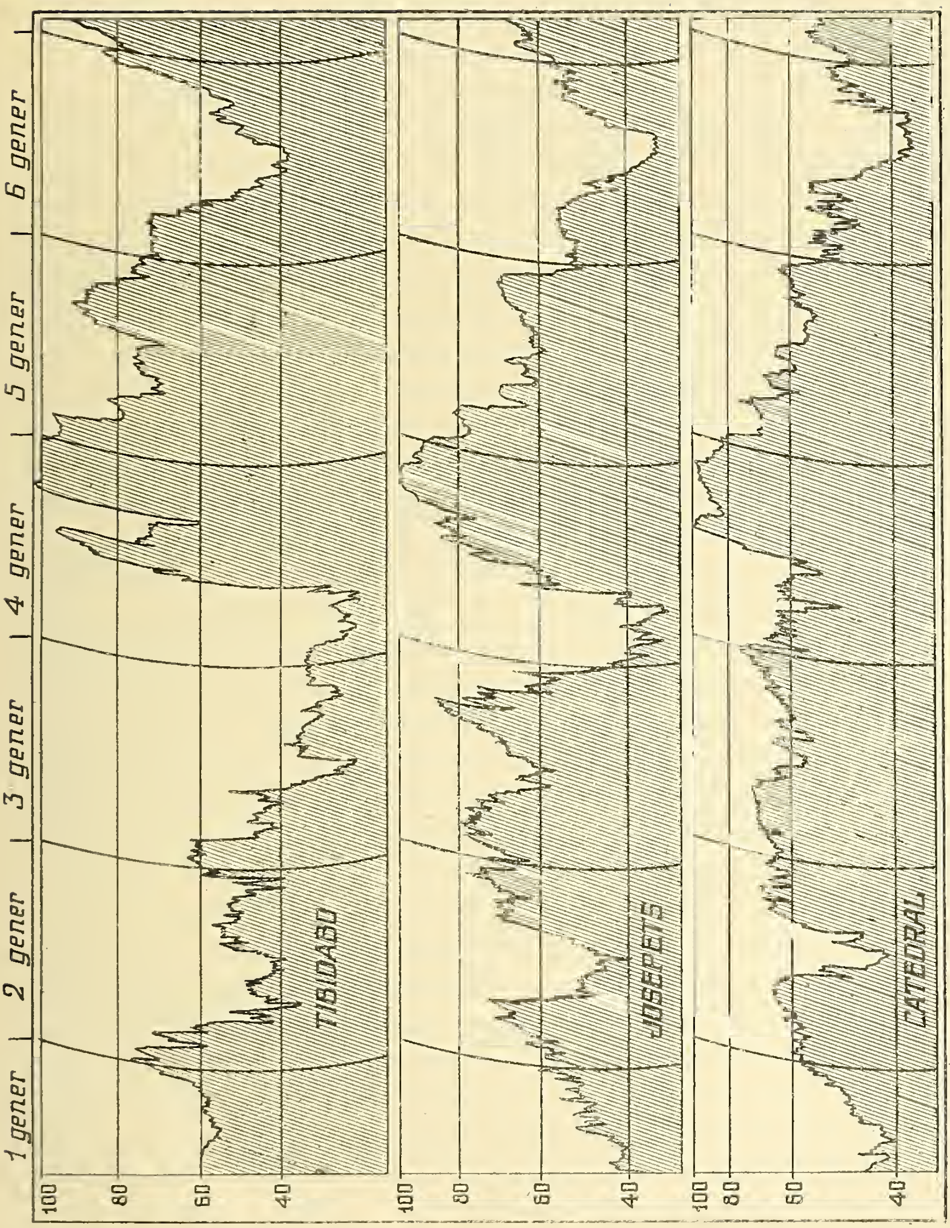

Fig. 3. Higrogrames del 1 al 6 de gener de 1917. (Tipus d'hivern

pades a tots els rumbs, amb predominança d'un o d'altre d'aquells tipus segons sigui la característica del temps, i barrejant-s'hi temporals de per tot arreu, entre els quals no manquen mai llevantades d'alguna força.

Concretant-nos a les temporades extremes de l'any, tenim, doncs, que el règim dels vents durant l'hivern és producte de la distribució baromètrica, i cada període té la durada del tipus isobàric de què depèn. Això li dóna un caràcter d'irregularitat que transcendeix a les indicacions de l'higròmetre, aparell que aleshores sembla, a primera vista, completament desproveït de lleis, no ressortint les de la variació diurna sinó després de reduir llargues columnes de valors, en la compensació de les grans pertorbacions deixa lloc, per fi, a l'aparició del règim mitjà diari, d'amplitud molt més restringida que les ones extemporànies que l'emmascaren.

Per contra, en els temps d'estiu i fins ben entrat el setembre, l'higròmetre oscil·la, a la muntanya, amb regularitat cronomètrica. La manca dels grossos ciclons deixa que l'oscil·lació tèrmica diürna i l'alternància de les brises costeres exerceixin tota llur influència en la humitat de l'aire; i no és rar, aleshores, trobar setmanes en què la corba d'aquesta humitat es reprodueix tots els dies com si se l'hagués anat estergint amb un patró. La direcció de les brises, compresa sempre entre el segon i el tercer quadrant, produeix, en semblants circumstàncies, l'efecte dels corrents ascendents de què suara parlàvem; i la condensació del vapor d'aigua a la serra tan aviat com la temperatura decau, és un fet invariable que dóna lloc, durant un seguit de dies, a humitats i boires periòdiques que des de l'Observatori Fabra es veuen pujar, a posta de sol, procedents del SW o del SE, pels torrents de Bellesguard i de Collcerola.

Tipus higromètrics. — Com a aclariment dels fenòmens que acabem d'esmentar, i abans d'entrar en l'estudi numèric de les dades recollides, no estarà de més insistir en el divers aspecte que presenten les gràfiques dels registradors segons les circumstàncies generals del temps. Entre la multitud de fulles que hem col·leccionat, en presentarem, com a exemple, tres sèries, reduint cadascuna a tres estacions: les dues extremes de la nostra instal·lació, o sia Catedral i Tibidabo, i una d'intermitja, la dels Josepets. Una de les sèries es refereix a règim anemomètric de ponent, l'altra a règim de llevant, i l'altra a règim de brises diurnes d'estiu. Les hem triades de manera que en totes s'hi

inclouen pertorbacions o canvis ben marcats, que ens serviran per a explanar millor les particularitats a que abans ens hem referit. En les gràfiques s'hi han marcat les escales corregides, reduint aquesta indicació a les ordenades de 40, 60, 80 i 100 per 100 d'humitat relativa.

La primera sèrie comprèn des del 1.r al 6 de gener de 1917, i correspon a una predominança de l'anticicló peninsular (fig. 3). La primera meitat del període, en particular els dies 2 i 3, els vents generals foren moderats, procedents del NW, i secs, fins al punt d'ésser visibles des de l'Observatori Fabra les serres mallorquines. Aquests vents no assoliren velocitats molt grans, si no és cap a migdia del dia 2, que el NW arribà a la velocitat mitjana de 15 metres (1): per aquesta raó, exceptuant les cinc o sis hores del referit dia en què la intensitat del vent va exagerar-se, el corrent atmosfèric anticiclonal no s'inflectí muntanya avall, sinó que s'estengué damunt de Barcelona en un mantell enlairat; de manera que mentre al Tibidabo, el dia 3, arribà la humitat relativa al voltant de 20 per 100, a la ciutat romangué una humitat superior a 60 per 100, amb calitges matinals que feren invisibles des de l'Observatori les edificacions del pla. Entre 10 h. i 12 h. del dia 4, l'aparició d'una zona de petites depressions baromètriques al Mediterrani girà el vent al NE, aguantant-se aquest amb velocitats petites, d'uns 4 metres per segon, però essent suficient per a canviar del tot el tipus higromètric, que s'acostà molt a la saturació en l'estació de la Catedral, arribant a la saturació completa al Tibidabo, després de curtes alternatives amb el règim anterior. Aquest vent del NE, encara que molt fluix, acabà per adquirir a la muntanya totes les particularitats dels corrents ascendents, i per produir-hi, des de les 19 h. del mateix dia 4, una boira espessa i humida. El dia 5 començà calitjós i cobert d'altostrats, deguts a un fort anticicló situat al Cantàbric i a Galícia. Aquest règim baromètric determinà novament vents del NW, que per moments esdevingueren una mica frescos, fins a 14 metres per segon. Aleshores, encara que continuant el règim de bons temps, els corrents horitzontals de terra sofriren franca inflexió cap a la plana, on les fluctuacions de la humitat s'establiren amb una marxa paral·lela a la que tenien dalt de la serra. Tenim, doncs, un bell exemple de tipus de bon temps i vent del NW, que deixa a redós la ciutat quan és fluix (dies 2 i 3), o hi davalla quan és fort (dia 6 i

(1) Les direccions i velocitats dels vents que aquí esmentem són les registrades a l'Observatori Fabra.

hores meridianes del dia 2), intercalant-s'hi un corrent ascensional molt suau del NE, amb formació de boires a les regions elevades.

Fig. 4. Higrogrames del 28 de novembre al 1 desembre de 1916. (Tipus de llevantada)

La segona sèrie que donem com a exemple (fig. 4) correspon a un règim de llevants produïts per una profunda depressió mediterrània que entrà per

l'Estret de Gibraltar el 28 de novembre de 1916, anant a desaparèixer en el Mar Tirrè el día 1.r de desembre. La vinguda dels cirrostrats començà a primeres hores del dia 28, amb cúmulo-nimbus els altres dies, procedents de l'E, descarregant petits ruixats tota la tarda del 29, amb trons, pedra i pluja abundant les primeres hores del 30, i xàfecs desfets el 1.r de desembre des de mitja nit fins a les cinc del vespre. En aquesta hora canvià l'estat general per a donar novament lloc a l'anticicló ibèric. Els vents, en tot aquest període, foren forts (del N i NE el día 28, i de l'E passada la mitja nit del 28 al 29), sostenint-se les ratxes amb velocitats de 24 metres per segon el dia 29, i a 12 metres el dia 30, llevat unes poques hores de calma al matí del mateix dia 30. Tot i ésser el vent de mar, la inspecció dels higrogrames fa veure que les hores de saturació durant la llevantada són tant més nombroses com més allunyada (en realitat com més alta) l'estació. La saturació produeix a l'Observatori Fabra, i més al Tibidabo, boires denses des de les 16 h. 20 m. del dia 29 fins a mitja nit, i des de les 14 h. 30 m. del 30 fins a les 17 h. 15 m. del dia 1.r

La darrera sèrie (fig. 5) fa referència a dies d'estiu, amb distribució irregular de pressions, bon temps general i una línia poc important de mínimums baromètrics que fluctua des del Migdia de França fins a l'Estret de Gibraltar. Comprèn aquesta sèrie marinades periòdiques de 10 a 12 metres per segon a les hores de sol, i calmes o terrals lleugers del WNW durant la nit, si no és una batzegada de tempestes rotatòries que comencen a les 16 h. del día 25 amb un temporal sobtat de 25 metres per segon i s'acaben cap a les 24 h. del mateix dia. En tota aquesta sèrie l'higròmetre segueix una corba de variació diurna ben característica, llevat durant les tempestes locals del dia 25, que fan sentir llur influència predominant, sobretot a les estacions de muntanya. Les crestes de l'ona de variació es sostenen, a la Catedral, properes al 80 per 100, mentre al Tibidabo arriben cada nit a prop del 100 per 100 com a conseqüència del caràcter conveccional de les brises. Aquesta humitat nocturna dóna boires al Tibidabo. La de la nit del 23 al 24 fou intensa a l'Observatori Fabra.

Estats numèrics i gràfiques referents a la humitat mitjana. — En les taules I i II hi ha resumides les valors mitjanes de la humitat relativa, o centèsimes de la humitat de saturació, que corresponen a cada un dels higròmetres, de dues en dues hores: cada valor de la taula I, o sia la referent

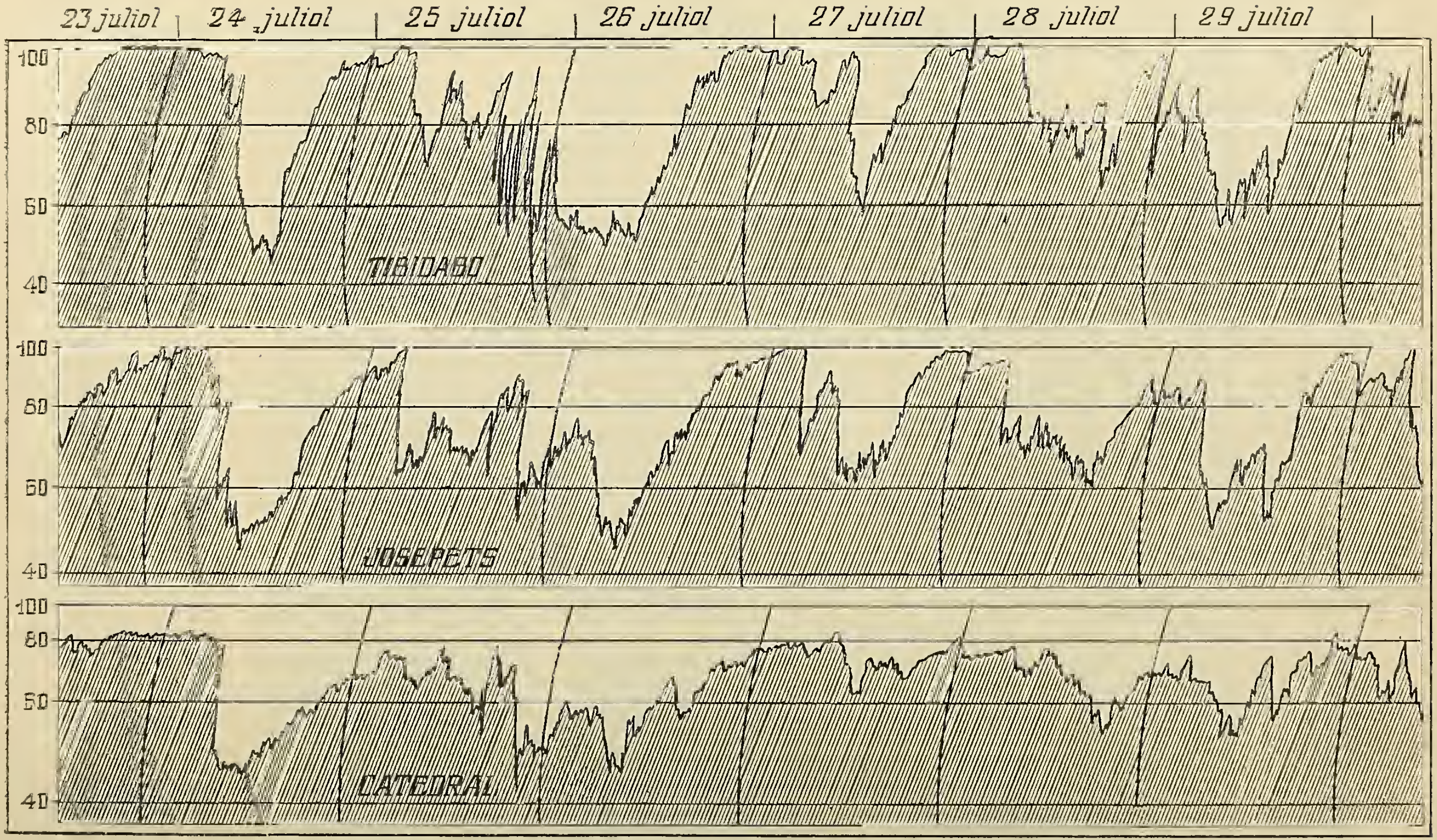

Fig. 5. Higrogrames del 23 al 30 de juliol de 1917. (Tipus d'estiu)

a l'hivern, és el promedi de les 124 valors preses a la mateixa hora de tots els dies de gener i desembre dels anys 1917 i 1918; cada valor de la taula II és el promedi de les 184 valors preses a la mateixa hora de tots els dies de juny, juliol i agost dels anys esmentats.

Perquè es vegi millor la relació entre la marxa de la humitat relativa a les diferents estacions, hem traçat les gràfiques de les figures 6 i 7, prenent com a ordenada de comparació la del grau higromètric 70, a fi de fer més visible la influència de les condicions topogràfiques.

ESTATS NUMÈRICS I GRÀFIQUES REFERENTS A LA SATURACIÓ COMPLETA DE L'AIRE. — Simultàniament amb les valors mitjanes, tenen importància, sobre tot pel que respecta a les deduccions de la higiene, les valors extremes dels elements meteorològics i la quantia de llurs oscil·lacions. Pel que toca a la humitat, les alternàncies dels estats de sequedat i els de saturació completa són de vegades prou brusques perquè se n'hagi de tenir compte especial.

TAULA I

Humitat mitjana de dues en dues hores, corresponent als mesos d'hivern (gener i desembre de 1917 i 1918).

ESTACIONS	0h	2h	4h	6h	8h	10h	12h	14h	16h	18h	20h	22h
Tibidabo...	81,3	81,5	**81,6**	81,2	80,1	75,5	71,2	**68,9**	74,7	79,2	79,6	80,0
Fabra.....	73,8	72,9	73,9	74,1	73,0	69,1	68,8	**68,0**	72,1	73,9	**74,0**	73,2
Pinar......	74,8	74,7	74,7	74,8	74,0	70,0	66,7	**65,8**	71,9	**75,3**	75,0	75,2
Josepets...	74,4	74,3	74,1	74,0	71,3	67,2	64,9	**64,8**	70,8	74,7	74,0	**74,7**
Orient.....	70,5	**71,0**	69,8	70,7	68,8	64,3	59,9	**59,4**	65,0	70,7	70,0	**71,0**
Catedral...	71,0	**71,2**	71,1	70,8	69,9	66,6	63,8	**62,6**	65,2	69,0	69,8	70,4

TAULA II

Humitat mitjana de dues en dues hores, corresponent als mesos d'istiu (juny, juliol i agost de 1917 i 1918)

ESTACIONS	0^h	2^h	4^h	6^h	8^h	10^h	12^h	14^h	16^h	18^h	20^h	22^h
Tibidabo...	80,4	80,0	81,0	77,9	73,4	67,6	**66,9**	67,9	71,1	78,8	**82,2**	82,0
Fabra	78,1	74,2	75,2	72,4	68,5	63,6	**63,4**	63,9	67,0	75,5	**80,0**	78,9
Pinar......	82,1	80,0	79,3	78,0	72,0	64,7	**63,7**	64,0	68,0	77,9	**85,7**	84,3
Josepets ...	83,8	83,2	82,1	73,7	64,6	**61,0**	61,3	61,1	62,1	68,0	83,2	**85,7**
Orient.....	80,0	79,0	77,9	69,0	62,9	58,3	58,3	**57,8**	58,1	65,8	79,0	**82,2**
Catedral ...	**73,6**	72,7	72,1	70,4	67,9	61,8	60,3	60,3	**60,2**	62,2	69,1	73,4

Segons els quadres numèrics que han servit de matriu al nostre estudi, l'estadística d'aquestes oscil·lacions podrà fer-se amb alguna facilitat, així com la de llurs relacions amb els estats atmosfèrics generals. Però, concretant-nos aquí a l'enunciat que ens proposàrem en començar, reduirem aquesta exposició supletòria a l'estadística de les hores de saturació, o sia aquelles en què l'higròmetre marcà el n.º 100 de l'escala. Semblants saturacions es descobreixen en els registres, no solament per l'ordenada on arriba la ploma inscriptora, sinó també per l'aspecte rectilini i horitzontal que pren el traçat, com es pot veure d'una manera prou evident en els higrogrames superiors de les figures 3, 4 i 5.

Per altra banda, la freqüència de les hores de saturació completa està íntimament relacionada amb la de formació de les boires i amb la de la transparència de l'aire; punts aquests dos que estan essent l'objecte d'una estadística especial que realitzem amb el Sr. Campo a l'Observatori Fabra. La discussió de les valors resultants d'aquelles formarà probablement part integrant de l'estudi monogràfic de les boires de què abans hem parlat, i aquí retraurem únicament les dades referents a les dues estacions extremes de la nostra línia (Catedral i Tibidabo) i a una intermitja (Josepets), suficients per a fer veure

de quina manera es succeeix, des del mar a la muntanya, la freqüència de les saturacions completes, és a dir, dels estats de formació de boira o immediats a aquesta formació.

En les taules III i IV donem el percentatge de les saturacions completes per períodes de dues en dues hores, és a dir, el nombre d'hores que en cada període ha estat l'aire saturat de vapor per cada 100 hores compreses dins del mateix període. Les figures 8 i 9 són la transcripció gràfica de les taules III i IV, havent-se pres com a ordenada de comparació la de 8 per 100.

Taula III

Nombre d'hores de saturació de l'aire per cada 100 hores d'observació. Dies d'hivern (gener i desembre 1917 i 1918)

ESTACIONS	de 0^h a 2^h	de 2^h a 4^h	de 4^h a 6^h	de 6^h a 8^h	de 8^h a 10^h	de 10^h a 12^h	de 12^h a 14^h	de 14^h a 16^h	de 16^h a 18^h	de 18^h a 20^h	de 20^h a 22^h	de 22^h a 24^h
Tibidabo...	11,7	12,8	15,2	14,8	11,6	7,0	**5,8**	7,6	15,4	**16,6**	13,9	14,6
Josepets ...	8,6	7,2	6,9	5,7	3,8	1,9	**1,6**	3,9	8,3	**11,5**	9,8	10,0
Catedral ...	5,7	6,7	**9,8**	8,1	5,8	4,2	**3,6**	4,4	5,4	7,5	4,4	3,8

Taula IV

Nombre d'hores de saturació de l'aire per cada 100 hores d'observació. Dies d'istiu (juny, juliol i agost 1917 i 1918)

ESTACIONS	de 0^h a 2^h	de 2^h a 4^h	de 4^h a 6^h	de 6^h a 8^h	de 8^h a 10^h	de 10^h a 12^h	de 12^h a 14^h	de 14^h a 16^h	de 16^h a 18^h	de 18^h a 20^h	de 20^h a 22^h	de 22^h a 24^h
Tibidabo...	16,2	16,8	14,8	8,6	1,8	**0,0**	**0,0**	0,1	2,0	14,3	22,5	**23,0**
Josepets ...	**10,8**	8,4	4,2	0,9	0,7	**0,0**	**0,0**	0,0	0,4	2,1	9,8	10,6
Catedral ...	3,4	4,0	2,8	0,8	0,3	**0,0**	**0,0**	0,3	0,4	3,4	**4,3**	3,4

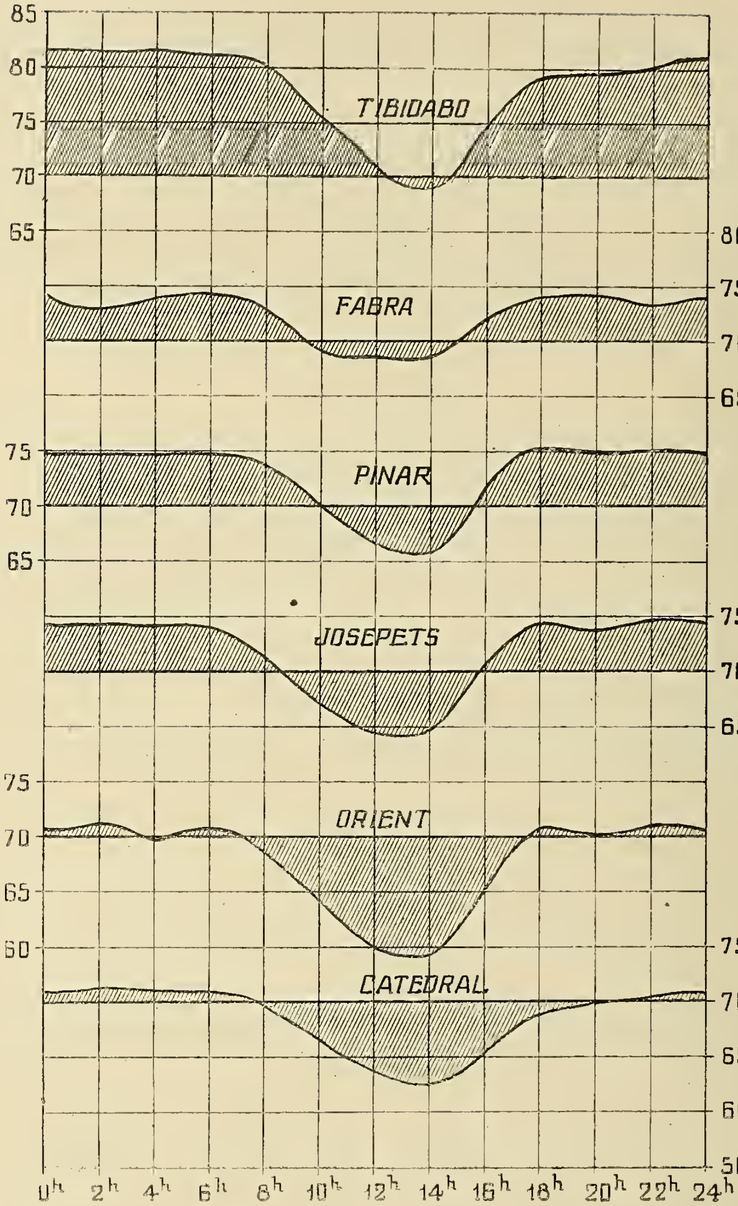

Fig. 6. Curves mitjanes de l'estat higromètric a les diferentes hores dels dies d'hivern (gener i desembre de 1917 i 1918)

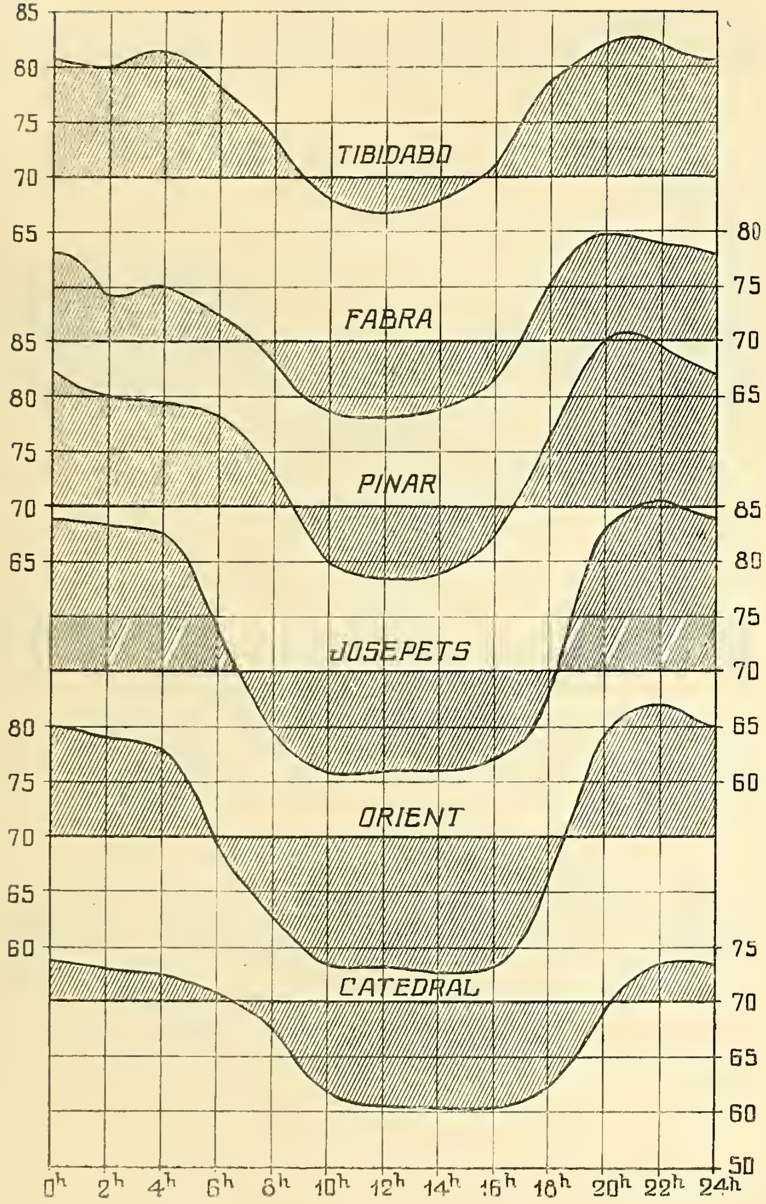

Fig. 7. Curves mitjanes de l'estat higromètric a les diferents hores dels dies d'estiu (juny, juliol i agost de 1917 i 1918)

Conseqüències dels resultats numèrics. — Les figures 6 a 9, i les taules numèriques a què es refereixen, diuen prou clar de quina manera estan

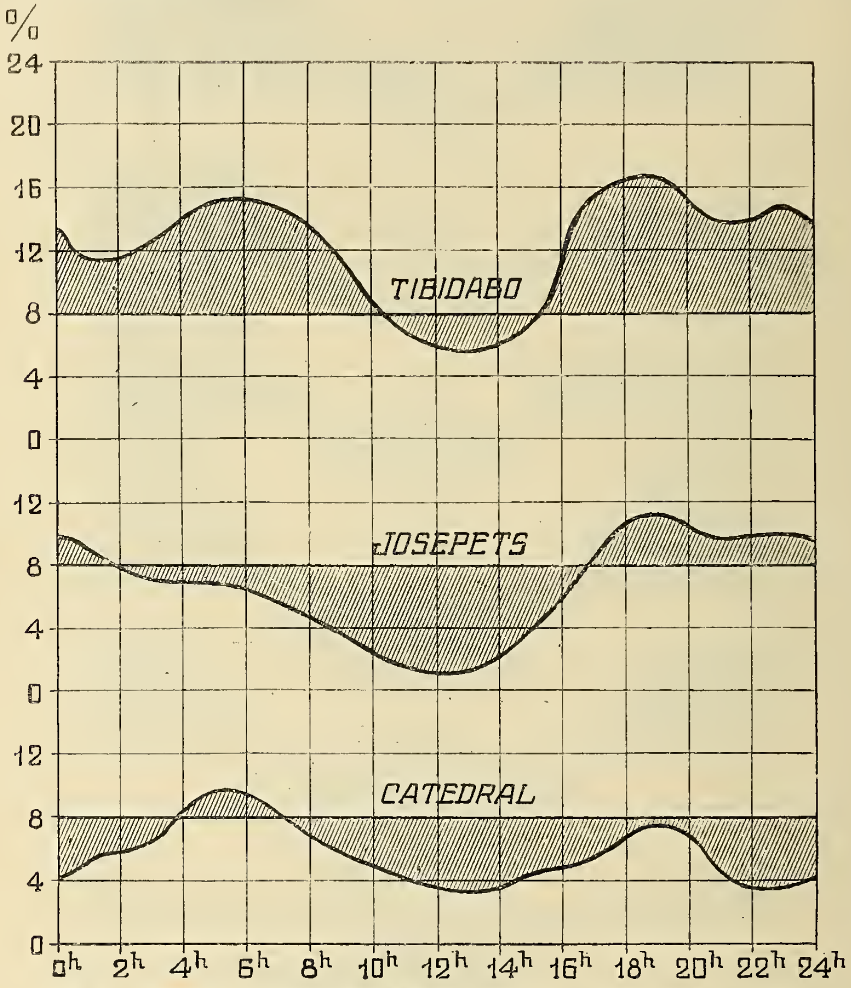

Fig. 8. Percentatge d'hores de saturació de l'aire, referit a 100 hores d'observació
Hivern (gener i desembre de 1917 i 1918)

distribuïdes les humitats mitjanes les dues temporades extremes de l'any.

A l'hivern, un tipus marítim, registrat a la Catedral, es manifesta per una oscil·lació diurna, relativament petita, entre els 62 i els 72 graus higro-

mètrics. Aquest tipus s'esvaeix paulatinament, i a l'higròmetre de la plaça d'Orient la humitat a les hores de sol baixa fins a 59, sense que la pujada

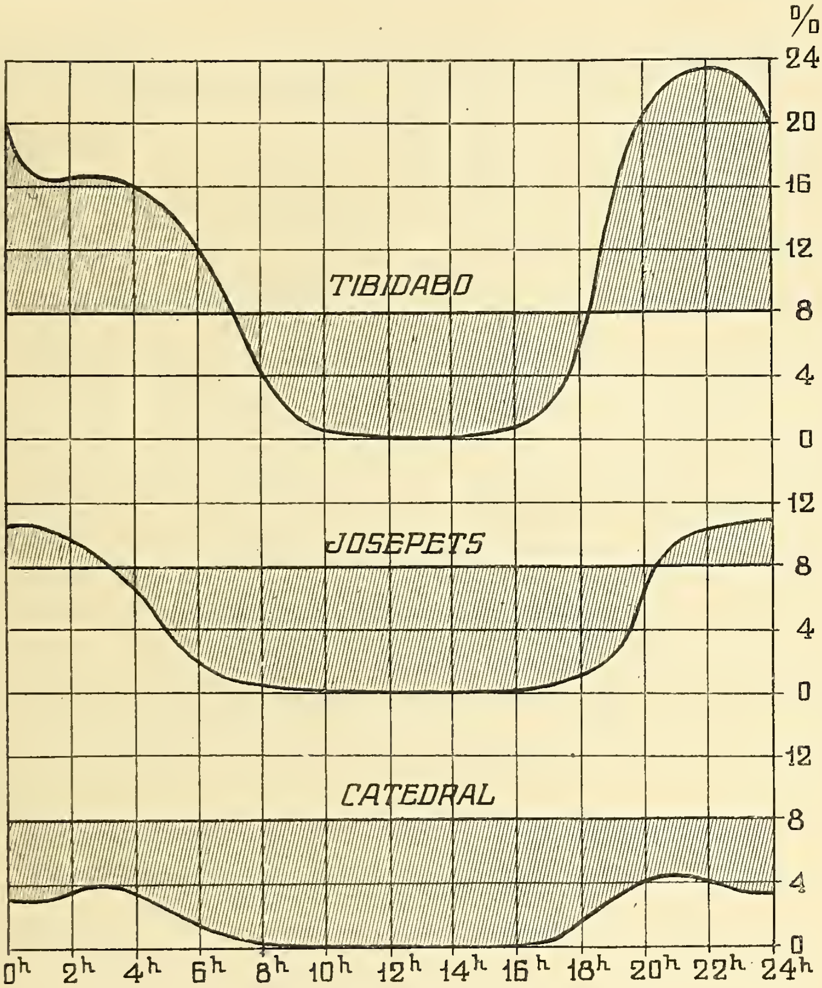

Fig. 9. Percentatge d'hores de saturació de l'aire, referit a 100 hores d'observació Estiu (juny, juliol i agost de 1917 i 1918)

nocturna sigui considerable. Dels Josepets amunt, la corba de la humitat s'enlaira tota ella, per a excedir del n.º 80 llargues hores de la nit. L'estació

de l'Observatori Fabra sembla presentar una discontinuïtat en la llei general. El fet no té res d'extraordinari, perquè l'Observatori es troba en un turó

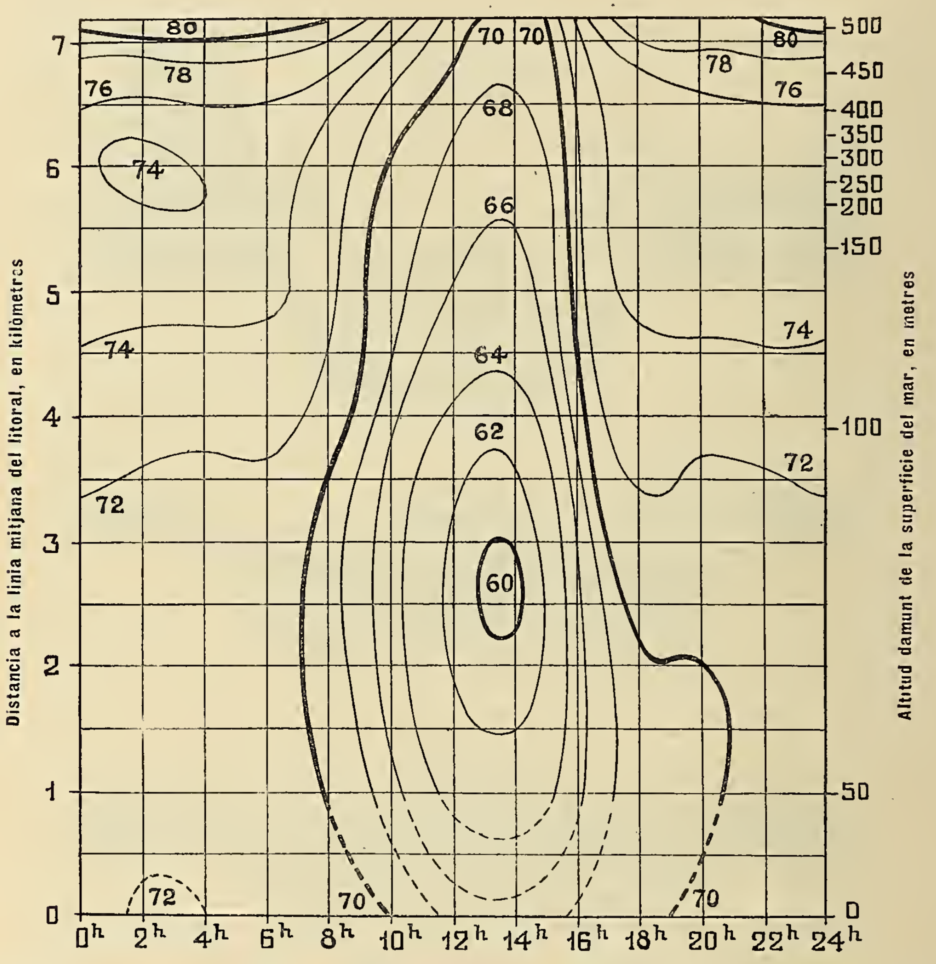

Fig. 10. Distribució mitjana de l'humitat relativa, en funció de les hores del dia i de la distancia al mar, en els dies d'hivern (gener i desembre de 1917 i 1918)

avançat, relativament exclòs dels vents rosseguers de la muntanya, i més influït, en conseqüència, pels corrents atmosfèries generals. Aquesta parti-

cularitat s'hi fa clarament visible els dies de boira, que puja cap al Tibidabo pels dos costats del turó, veient-se aleshores molt sovint, des de la ciutat, l'Observatori projectar-se davant de la massa de vapors que tapa la muntanya fins més avall de l'estació inferior del funicular.

Si de les corbes d'humitat passem a les de freqüència de la saturació completa, ens trobem, a la part baixa, amb boires matinals, moltes de les quals corresponen a l'anticicló ibèric i constitueixen una exageració de les circumstàncies que es poden veure als higrogrames del 3 de gener de 1917 (fig. 3). Són boirines fluixes, que als matins d'hivern deixen mullats els nostres carrers. Dels Josepets amunt, les saturacions de vespre són lleugerament més pronunciades, arribant al Tibidabo, a les sis del matí i a les sis del vespre, al voltant del 16 per 100 de freqüència.

A l'estiu, tant l'oscil·lació diurna com la influència de l'altitud s'exageren, per la predominança dels corrents convecccionals. El percentatge de les saturacions completes creix d'una manera desmesurada amb l'altitud, particularment a les deu de la nit, hora en què, una quarta part dels dies, el cim del Tibidabo està saturat de vapor aquós, i, d'ells, no pocs en plena boira.

A l'objecte de donar caràcters de continuïtat a aquests resultats, hem agrupat, finalment, per zones, les observacions recollides. La primera zona resta compresa entre la Catedral i la plaça d'Orient, i està representada pel promedi entre les valors d'aquestes dues estacions; la segona zona va de la plaça d'Orient als Josepets; i així successivament. Combinant així les observacions a fi de fer desaparèixer tant com es pugui les particularitats accidentals de cada una de les estacions efectives, i afegint-hi les dues estacions extremes, podem pendre com a punts d'observació els següents, marcats a la figura 1:

		Distancia al mar Km.	Altitud M.
A	(Catedral)	0,9	43
B	(Promedi de Catedral i Orient)	2,1	68
C	(» » Orient i Josepets)	3,7	98
D	(» » Josepets i Pinar)	5,0	165
E	(» » Pinar i Fabra)	6,2	324
G	(» » Fabra i Tibidabo)	6,8	463
H	(Tibidabo)	7,2	502

Per aquest procediment hem traçat les figures 10 i 11. La primera correspon als mesos d'hivern, i fa veure que la humitat més baixa del terme té lloc

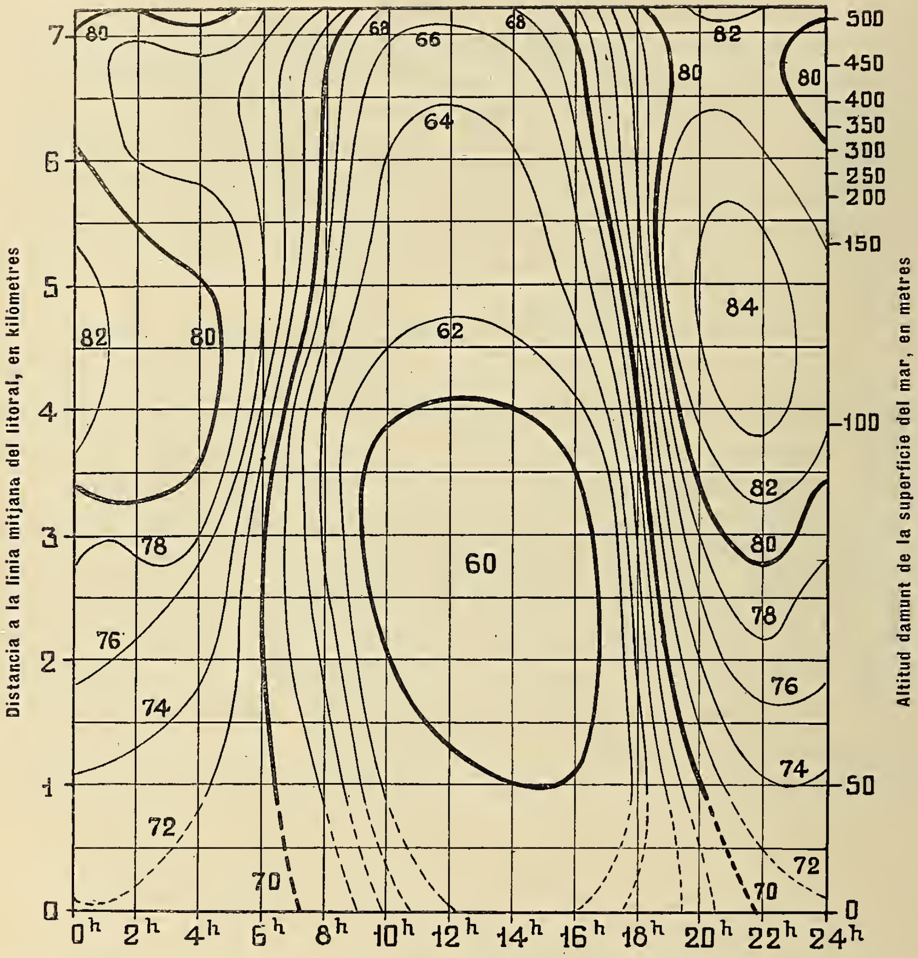

Fig. 11. Distribució mitjana de l'humitat relativa en funció de les hores del dia i de la distancia al mar, en els dies d'estiu (juny, juliol i agost de 1917 i 1918)

entre les 13 h. i les 14 h. i entre els 2 i 3 quilòmetres de distància al mar, o sigui a la part baixa de Gràcia. Més prop del mar, la baixa higromètrica de migdia

ns'atenua, tendint la humitat a fer-se constant, sense passar d'u límit relativament petit. En canvi, cap a la muntanya, creix l'estat higromètric a totes les hores, d'una manera progressiva, fins a excedir de 80 durant la nit.

La figura 11 mostra una disposició més complicada en els mesos d'estiu. La mínima humitat, de 60, s'estén a tota la part alta de Barcelona, fins als Josepets, durant les sis hores de més calor; la màxima humitat mitjana, de 84 graus, es té entre les nou i les deu de la nit en començar els pendents forts de la muntanya, estenent-se aquest màximum, amb poca variació, fins al cim, on gairebé tota la nit es sosté la humitat mitjana entre 80 i 82. A la proximitat del mar, el mateix fenomen de tendència a la uniformitat higromètrica assenyalat a l'hivern, desvia lleugerament la direcció de les línies d'igual humitat relativa.

EDUARD FONTSERÈ.

Barcelona, 8 *abril* 1919.

ELS REFLEXOS TRÒFICS GLUCEMIANTS

És a partir del llibre d'En Turró (1) que es precisa el concepte de sensibilitat tròfica. Les influències nervioses centrífugues damunt la nutrició dels orgues eren reconegudes de llarg temps; i, encara que es discuteixi avui llur mecanisme, tothom reconeix, per nombrosos i ja vulgars exemples, com és efectiva la intervenció nerviosa en el metabolisme; d'igual manera que ho és en tota funció.

Però si són tinguts per certs els que bé podríem anomenar *efectors químics;* del corrent centrípet, en canvi, originat per excitacions nervioses que provoquin les modificacions de la nutrició dels teixits, no se'n parlava concretament fins ara. I En Turró mateix es refereix a elles com un postulat que cal acceptar, encara que no estigui demostrat experimentalment. En Turró parla de la sensibilitat tròfica, considerant-la origen d'un ordre de cenestèsies, el ressò de les quals en la consciència es traduiria per aquells sentiments que desperta la deficiència química dels plasmes vivents: fam global, fams específiques, set.

Es donen, amb això, per implícites, excitacions que desvetlla la situació química dels orgues, de les quals excitacions deriven corrents que van als centres en què, inclús, poden provocar veritables sensacions. És cosa normal, però, que les tals excitacions no donin lloc a fenòmens de consciència, sinó que els actes fisiològics per elles governats es desenrotllin per dessota de la personalitat conscient, sumant-se a aquell conjunt indiscriminable, confús i proteiforme, a aquell conjunt de les més nombroses i diferents sensacions internes, que és la cenestèsia, sentiment fonamental de l'existència. Sols l'anormal agudització de la nota tròfica (de la mateixa manera que l'agudització de qualsevol altra nota interna, visceral, cenestèsica i també externa) donarà lloc a una sensació diferenciada.

L'admirable intuïció d'En Turró, que li permeté definir unes de les més profundes arrels del coneixement, havia d'influir també en la recerca fisiològica. Nosaltres recollírem aquesta noció (que tan fecunda s'ha mostrat i tant se n'ha de mostrar encara) i parlàrem de *reflexos* tròfics, atribuint-los tota la valor que han de tenir en els processos de regulació metabòlica (2). Aquest concepte de reflex tròfic, estenent la seva influència a les més diverses funcions, intervenint constantment, constituint el mecanisme més eficaç per tal d'assegurar la constància de la composició química dels organismes, ha de trobar interessants aplicacions en fisiologia, fent del seu estudi un dels més prometedors.

Avui, els nostres coneixements i els mitjans tècnics de què disposem ens permeten tan sols l'estudi de la regulació hidrocarbonada. És veritat que aquesta regulació és la de més importància, per la unificació metabòlica en l'organisme que fa de la glucosa (de la més diferent procedència, exògena i endògena) el material energètic tipus i, per tant, de més significació i, de molt, el més utilitzat.

Per altra banda, per la sistematització del concepte de reflexos tròfics hidrocarbonats hi ha ja ara molt material a recollir; material elaborat sense que els investigadors fossin conduïts per aquella idea central, sinó aconseguit amb motiu d'altres recerques, però que nosaltres analitzarem per aprofitar-lo com a preliminar necessari, com a compilació bibliogràfica imprescindible en què basar les nostres pròpies investigacions experimentals. Una vegada demostrat el reflex tròfic que reguli el metabolisme hidrocarbonat, serà lògic acceptar que els altres sectors de la nutrició, els més diferents, es trobin sotmesos a influències iguals o similars. I això tant més, que és provat que sorgeixen fams específiques d'altres principis nutritius, de la mateixa manera que s'observa diferenciada la fam d'hidrats de carbó.

I

Per la constant i exacta correlació entre la quantitat de glucogen en els muscles i en el fetge, segons l'estat fisiològic, no es pot dubtar de l'existència d'un perfecte factor de coordinació que lligui el metabolisme muscular amb l'hepàtic. El glucogen hepàtic baixa quan disminueix el muscular. El fetge i els muscles es troben estretament solidaritzats, perquè són els principals tei-

xits formadors de glucogen. És el muscle el que necessita l'aport del glucogen que li arriba del fetge; i així resulta més difícil (cosa natural) exhaurir el sistema muscular que el fetge. Però, recíprocament, en les grans descàrregues, per exemple per la picadura repetida, per la intoxicació floridzica, els muscles acaben per cedir també llur glucogen, i es pot arribar, com es veu sobretot en la inanició, a aconseguir que en l'organisme no es trobi rastre de glucogen.

L'equilibri hepato-muscular s'estableix segurament per doble mecanisme, com l'equilibri entre el fetge i tots els altres teixits, en necessitar glucosa. Cal tenir en compte, sense cap dubte, un factor humoral: la concentració, la constant hidrocarbonada, que nosaltres anomenarem *tensió fisiològica* (3). Avui es troben en estudi les constants físico-químiques i químiques cel·lulars (4). És una constant de concentració, una relació entre teixits i plasmes circulants fixada en l'espècie, que intervé en primer terme en la repartició de la glucosa i, per tant, en l'economia del glucogen. Això es dedueix també dels treballs de Nishi (5) i Epstein i Baeher (6) sobre la hiperglucèmia per hemorràgia.

Però, ultra aquella acció *in situ*, per actes de partició, de difusió, de concentració o bé a distància per una influència química específica, ha d'ésser tingut en compte el factor nerviós. Els muscles, en treballar, gasten llur glucogen; i, no obstant això, si aquest treball no és extraordinari, llur proporció de glucogen a penes baixa: el que es gasta va essent substituït per la glucosa que els arriba del fetge, en el qual la quantitat de glucogen disminueix més ostensiblement. Així, com havem dit, pel treball exagerat, per la inanició, per la intoxicació floridzica, poden arribar a exhaurir-se tots els dipòsits de glucogen. Jensen ho ha aconseguit, mitjançant les convulsions estrícniques, arribant fins a fer-lo desaparèixer del cor en la granota.

Diu Fürth (7): «Tant com l'organisme conté encara reserves hidrocarbonades, troben, els muscles en treball, manera i camí de procurar-se-les. *Com això es faci, és avui encara una qüestió no resolta.* S'ha pensat si, mitjançant l'excitació de les terminacions nervioses intramusculars, es podia reclamar com per telègraf, al gran dipòsit que és el fetge, la tramesa de nous materials; *però aquesta relació nerviosa no l'ha demostrada ningú.* Probablement no és el telègraf nerviós el que relaciona per a aquests afers el fetge i altres orgues; no és per un mecanisme nerviós que s'explicaria l'auxili hidrocarbonat al

muscle necessitós. És més versemblant suposar que sigui la sang circulant mateixa la que, en baixar-hi la proporció de sucre, doni lloc, automàticament, a la mobilització de reserves.» Com es veu, aquest concepte és idèntic al nostre, i avui admès, de tensió fisiològica.

Els dos mecanismes, humoral i nerviós, aquí com enlloc, no s'exclouen. En la correlació hepato-muscular, en la regulació de la glucèmia hi intervé, sens dubte, la composició de la sang, la tensió de la glucosa, i potser també altres factors químics; però hi intervé així mateix el factor nerviós. És des de Cl. Bernard (8), i sobretot després de conegut el mecanisme de la glucosúria per picadura (descàrrega de glucosa pel fetge, hiperglucèmia, glucosúria), que no es pot discutir la influència nerviosa sobre la regulació hidrocarbonada.

És el fet fonamental que l'excitació de certes regions del pis del quart ventricle actua damunt del fetge augmentant el seu to glucogenolític, el que fa que es consumeixin les reserves de glucogen, i que la glucosa, conseqüentment alliberada, passi en tal excés a la sang que doni lloc a la seva eliminació per l'orina. El mecanisme íntim de la descàrrega hepàtica no és conegut avui encara, com no ho són tampoc els mecanismes d'altres increments o inhibicions de to funcional, començant per la mateixa contracció muscular.

El bulb es troba, doncs, estretament relacionat amb el fetge, sobre el qual exerceix una acció continuada, com és continuada tota influència nerviosa, amb moments d'augment i de disminució del to. Del bulb parteixen excitacions centrífugues, que, per mediació del fetge, influeixen en la composició de la sang, com així mateix sobre la general regulació metabòlica.

Aquesta influència centrífuga rep, al mateix temps, influències superiors, cerebrals, tal com ho demostren, per exemple, els efectes metabòlics de l'emoció (9), i s'exerceix per vies ben determinades (10). Avui sabem si és ben certa la intervenció de diferents segments del sistema nerviós en el metabolisme, i el camí de les vies eferents. La primitiva hipòtesi, per la situació anatòmica del punt de la picadura, havia d'ésser que les excitacions bulbars es transmetessin pel pneumogàstric. No és així. Ja veurem la importància del pneumogàstric en la constitució dels reflexos tròfics, i com les neurones d'associació de la seva arrel sensitiva intervenen en aquells reflexos, de manera que llur excitació desclogui el corrent centrífug; cosa semblant a la que succeeix en els centres respiratoris per la intervenció dels mateixos pneumogàstrics. Però aquests nervis no constitueixen la via centrífuga, almenys

tota la via centrífuga. La via d'excitació en la picadura és la dels esplàcnics. Això ha estat comprovat definitivament i completament pels estudis de Macleod i col·laboradors (11). L'excitació elèctrica de l'esplàcnic provoca la descàrrega glucogènica del fetge i la conseqüent hiperglucèmia local o general, segons la intensitat i duració. D'igual manera es condueixen les fibres derivades de l'esplàcnic en el plexe celíac i les que van amb el pedicle hepàtic. La secció dels esplàcnics fa inefectiva la picadura, com així mateix la secció medul·lar a l'altura de les darreres vèrtebres cervicals o primeres dorsals.

Les fibres parteixen del centre bulbar, baixen per la medul·la cervical i dorsal fins als parells raquidis toràcics del cinquè al desè, passen a la cadena ganglionar simpàtica paravertebral del costat corresponent. Des d'aquí van amb els nervis esplàcnics, sobretot l'esquerre, i entren a formar part del plexe celíac, constituint o no noves sinapsis en els ganglis corresponents. D'aquest plexe van fibres a les vísceres abdominals altes, i ara ens interessen les que acaben (molt nombroses) en les suprarenals i les que van a constituir el plexe del pedicle hepàtic, que arriben al fetge per l'hílum. L'excitació d'aquestes fibres en qualsevol punt de llur trajecte, provoca, com la del centre bulbar on s'originen, la descàrrega de glucogen per part del fetge, la glucogenolisi, i, conseqüentment, la hiperglucèmia.

Fins aquí ens trobem amb fenòmens referibles a tota innervació glandular d'efectes funcionals. La via esplàcnica conduiria les fibres provocadores de secreció de glucosa destinades al fetge, i és el glucogen una forma intermediària de reserva preparada i conservada per la cèl·lula en espera de transformar-la en el producte de secreció; cosa que veiem repetir-se en moltes secrecions. L'esplàcnic seria al fetge, en la seva funció glucògena, el que la corda del timpà és, per exemple, a la glàndula submaxil·lar.

Però cal preguntar-se si els fenòmens es realitzen tan senzillament: si es tracta d'una senzilla excitació nerviosa damunt del fetge, o bé si intervenen altres factors. Segurament el mecanisme és d'una major complexitat, i aquest cas constitueix un exemple típic de correlació nerviosa-humoral, per la influència que tingui la substància cromafí suprarenal damunt la glucogenolisi hepàtica, pel paper jugat per l'adrenalina en la regulació de la glucèmia.

II

Blum (12) descobrí, en 1902, que la injecció subcutània o intravenosa d'adrenalina és causa de glucosúria que dura unes hores, semblant, per la seva evolució, a la glucosúria per picadura. Pollak (13) establí amb precisió les relacions entre aquesta glucosúria i la coincident hiperglucèmia, en general desproporcionadament intensa. Doyon i Kareff (14) demostren que l'acció local de l'adrenalina, això és, que la seva injecció en les venes mesentèriques, determina un empobriment extrem del fetge en glucogen; Hitzmann (15) provà que existeix certa relació entre la intensitat del fenomen — hiperglucèmia, glucosúria — i la quantitat de les reserves de glucogen, etc. Veiem, amb això, que paral·lelament a la influència nerviosa (glucogenolisi augmentada per excitació de la via aferent), actuen factors hormònics; que la impregnació del fetge per l'adrenalina ocasiona hiperglucèmia, per igual mecanisme: descàrrega de les reserves hidrocarbonades.

Les relacions funcionals entre aquests dos mecanismes han estat objecte de recerques en gran nombre i de llargues i encara no acabades discussions. Seria necessari demostrar, en primer terme, si, pels efectes glucogenolítics de l'excitació de la via nerviosa eferent, és imprescindible la intervenció de l'adrenalina; això és, si la hiperglucèmia per picadura o per excitació esplàcnica no es produiria en animals en els quals, per diferents artificis, es fes impossible l'adrenalinèmia resultat d'aquella excitació. S'ha de provar, en una paraula, si la glucosúria per picadura no seria altra cosa, en últim resultat, que una glucosúria adrenalínica. I això s'ha intentat repetidament.

En primer lloc, s'ha investigat si la doble extirpació de les suprarenals fa inefectiva la picadura, l'excitació dels esplàcnics o la centrípeta del pneumogàstric. Kahn i Starkenstein (16) així ho diuen, el mateix que Meyer i London, que sostenen la ineficàcia de l'excitació nerviosa fins uns quants dies després de l'extirpació suprarenal. En canvi, Stewart i Rogoff (17), en una sèrie de treballs recents, han provat que certs animals, després de l'extirpació d'una suprarenal i de l'enervació completa de l'altra (gats), i fins després de la doble capsulectomia (conills), viuen normalment sense pertorbacions i, per tant, regulant llur metabolisme hidrocarbonat, la glucèmia; i han provat també que, per la manipulació operatòria de les vísceres abdo-

minals, tan intensa que pugui fins a arribar a produir el *shock* i que, com ja sabem, és causa freqüent de glucosúria, no s'observa una major secreció d'adrenalina per part de les suprarenals, mentre que l'adrenalinèmia es produeix per la intoxicació estrícnica.

Cal tenir en compte, però, que és innegable la descàrrega adrenalínica per la picadura. S'extirpa una suprarenal i es determina la quantitat de substància cromafí existent en ella, s'opera la picadura, que és així d'efectes positius, i, en comparar la riquesa cromafí de la càpsula deixada amb la treta abans, es veu clara la diferència: com, en excitar la via nerviosa aferent, s'ha exagerat l'excreció adrenalínica (Kahn, 18). Aquests resultats han estat confirmats per Negrin amb el mètode de Spalteholz (19), i, a més, comparant, junt amb Sopeña, pel mètode de Folin, Cannon, Denis, la riquesa mitjana d'adrenalina en càpsules d'animals d'una espècie abans i després de picar (20). Els resultats han estat concordants. Kahn (21) ha provat, a més, que la secció d'un esplàcnic protegeix la càpsula corresponent de la descàrrega per la picadura; cosa que es comprèn bé, perquè, recíprocament, Stewart (22) havia vist descàrregues adrenalíniques per l'excitació dels esplàcnics.

Hi ha, de fet, expulsió d'adrenalina capsular per la picadura i per l'excitació de la via eferent. Ara, si aquesta adrenalina produïda en excés pot trobar-se i actuar en la sang, ha estat cosa més discutida. Watermann i Smith (23), valent-se del mètode d'Ehrmann, han descrit resultats positius; però en canvi Kahn, (24), Brücke (25) i Negrin (26), utilitzant el de Trendelenburg, no ho han pogut confirmar. Gley i Quinquaud (27) ens mostren com desapareix ràpidament l'adrenalina en la sang, perquè és destruïda així que es va formant.

S'ha de tenir en compte, tal com diu Kahn, que poden ésser, no obstant, fisiològicament efectives quantitats d'adrenalina no revelables per cap dels mètodes de laboratori, tal com succeeix en molts casos evidents de glucosúria adrenalínica, en els quals l'efecte és marcat tot i no ésser possible descobrir l'excés d'adrenalina en la sang. No oblidem tampoc que Negrin, en col·laboració amb Hernández Guerra i Sopeña (28), i paral·lelament Cervera (29), en el nostre laboratori, han demostrat la vasoconstricció per la picadura, l'augment de tensió arterial una vegada tallats els pneumogàstrics; és a dir, per una mena d'autotrendelenburg. Aquesta vasoconstricció és d'origen adrenalínic, ensems que directament nerviosa, com han demostrat

Houssay i Cervera (30) distingint els dos elements d'aquests fenòmens. Recordem, per acabar, que Cannon (31) demostra així mateix l'adrenalinèmia per excitació cerebral, per les emocions.

Avui és admès, en general, que si la hiperglucèmia per picadura no és una hiperglucèmia adrenalínica, l'hormona suprarenal juga, de totes maneres, un paper, i sens dubte important, en la glucogenolisi. I no sols en aquesta fase segona del metabolisme hidrocarbonat hepàtic, de despreniment de glucogen, sinó també en la de producció de reserves. Recordem que Pollak (32) ha trobat que, en el conill en inanició i amb les reserves de glucogen exhaurides per convulsions estrícniques, la injecció repetida i a dosis creixents d'adrenalina és causa d'acumulació de glucogen hepàtic, mentre que els muscles se'n troben exhaustes. S'exerciria una influència tònica per part de l'adrenalina, comparable a la del sistema nerviós: a la influència tònica també, però vigilant, reguladora, que impedeix pertorbacions quantitatives en un i altre sentit: Freund i Popper (33) ensenyaren com l'enervació del fetge dificulta la regulació glucògena, i, en conseqüència, com aquella enervació facilita l'acumulació anormal i trastorna la glucogenolisi. Una vegada més, veiem sinèrgiques les accions humorals i les accions nervioses; intervenció damunt el to hepàtic en les dues modalitats de la funció reguladora del metabolisme dels hidrats de carbó: formació i secreció.

Com obra l'adrenalina? ¿Directament sobre la cèl·lula hepàtica, o bé sobre l'aparell nerviós del fetge? En primer lloc recordem la influència abans esmentada de l'adrenalina *in situ*, ja per pinzellació del pedicle hepàtic, ja per injecció en les venes mesentèriques (Doyon i Kareff), i tot seguit els resultats de Hirayama i Loewy, que no han obtingut la hiperglucèmia adrenalínica després de la intoxicació inhibidora de les terminacions simpàtiques mitjançant la nicotina i la crisotoxina, i també els de Pollak (34), que afirmen que la secció del simpàtic, dels esplàcnics, no impedeix aquella hiperglucèmia. Macleod (35) ha trobat que, per a aconseguir la hiperglucèmia obtinguda per excitació esplàcnica, sembla necessari un cert to suprarenal. D'això hauria de deduir-se'n que l'adrenalina obra sensibilitzant (com fan altres hormones en altres sistematitzacions nervioses) les terminacions simpàtiques en el fetge, ja actuant sobre l'element nerviós, ja damunt la substància intermediària. Aquí també l'element humoral i el nerviós obrarien sinèrgicament, sumant, afavorint mútuament, llur acció. Així comprenem que pugui ésser

efectiva l'excitació simpàtica encara que no hi hagi intervenció suprarenal, i que, recíprocament, l'acció de l'adrenalina sigui prou, sense que augmenti el to nerviós, per a provocar la descàrrega del fetge; però que sigui, en canvi, la cosa normal la intervenció doble i mancomunada, paral·lela i solidària. Ens explicaríem d'aquesta manera que siguin exactament comparables els efectes de la picadura i els de l'adrenalinèmia (Closson, 36).

L'acció hiperglucemiant de l'èter, que Keeton i Ross (37) creuen deguda a l'excitació de la via eferent per damunt de les fibres esplàcniques, pel fet que aquesta hiperglucèmia tòxica no es produeix amb tanta intensitat després de la doble esplacnotomia i que s'observa intensa malgrat l'enervació del pedicle hepàtic, fa creure, en efecte, en una hipersensibilització simpàtica que afavoreixi la descàrrega adrenalínica i, conseqüentment, la hiperglucèmia; mecanisme diferent de la sensibilització terminal per l'adrenalina. D'igual manera, esmentem les darreres investigacions de Cushny, Weed i Jacobson (38), que han observat que l'excitació de la hipòfisi en el gos produeix hiperglucèmia, que no s'observa després de la secció medul·lar (segona toràcica) ni després de la doble esplacnotomia. Apareix, en canvi, la hiperglucèmia tot i enervar el pedicle hepàtic. Es tractaria d'una influència central de les hormones hipofisàries, d'un augment d'excitabilitat dels centres, que devia ressonar damunt les suprarenals i el fetge. La sensibilització química pot tenir lloc a distintes altures de la via eferent.

En la intervenció de les suprarenals en la glucogenolisi, es tracta, doncs, d'una de tantes accions combinades en què intervenen conjuntament el factor nerviós i el factor hormònic. D'aquests mecanismes de correlació, i en particular de la correlació simpàtico-suprarenal, ens n'havem ocupat en altre lloc (39). Són el químic i el nerviós dos ordres de mecanismes interfuncionals que de cap manera s'exclouen, sinó que, contràriament, en l'ordre fisiològic, actuen al mateix temps i amb mútua dependència.

III

Queda, amb tot el que havem dit, demostrada la influència eferent de centres nerviosos sobre la glucogenolisi, en especial del centre bulbar i el trajecte de les vies bulbo-mielo-simpàtico-esplàcniques; i això tan bé si actua l'estímul nerviós directament com si es fa per mediació suprarenal, o si, com

és el més probable, intervé la funció nerviosa sinèrgicament amb la humoral.

Però queda per determinar si aquesta, positiva, és l'única influència nerviosa que rep el fetge en la seva funció glucogènica, o si arriben estímuls per altres camins; és a dir, si és aplicable al fisiologisme del fetge la sistematització que considera oposats en llur acció el sistema simpàtic i el parasimpàtic; en aquest cas, els esplàcnics i el pneumogàstric.

Fa pensar en la possibilitat d'això l'oposició motriu entre aquestes dues innervacions sobre les vísceres digestives, provada sobretot pels treballs de Bayliss i Starling (40): l'excitació del pneumogàstric intensifica el to gàstric i dels segments intestinals superiors: la de l'esplàcnic el deprimeix. Així falta (41) pogué afirmar que en el fetge actuen també aquestes dues influències contràries: l'una estimuladora del procés de desintegració glucogenètica amb intervenció suprarenal, l'esplàcnica; l'altra inhibidora, rebaixadora del to glucogènic, pel sistema parasimpàtic (pneumogàstric) amb intervenció pancreàtica. De l'equilibri d'aquestes dues influències oposades en resultaria l'equilibri en la glucèmia; i d'aquesta manera, en augmentar el to esplàcnic o suprarenal, o bé en baixar el pneumogàstric o pancreàtic, n'esdevindria la hiperglucèmia, i, en cas de prolongar-se el desequilibri, la diabetis, endocrina o nerviosa. Aquesta diabetis endocrina, sobretot d'origen pancreàtic o suprarenal; o també per altres alteracions de glàndules de secreció interna de funció sinèrgica, entre els grups ben coneguts i sens dubte arbitràriament exagerats, en la seva actuació contrària, per l'escola de Viena que els sistematitzà (42). Seria la més freqüent però conseqüència en general de perturbacions nervioses.

Es veu, doncs, que, paral·lelament a les oposades influències humorals sobre el to glucogènic, intervenen influències nervioses equivalents. De la mateixa manera que esplàcnics i pneumogàstrics actuen contràriament damunt la motilitat i segurament també damunt el treball de les glàndules digestives, hi ha fets que ens fan pensar en la influència depriment del pneumogàstric sobre el to glucogènic, en oposició a l'acció excitadora de l'esplàcnic. Bang (43) i altres han demostrat que, després de la vagotomia, creix la capacitat diastàsica del fetge, com en el cas de la picadura, de la glucosúria adrenalínica, florídzica, etc. És veritat que Starkenstein (44) discuteix el fet, però Corral (45) descriu els efectes hipoglucemiants de l'excitació de fibres pneumogàstriques toràciques, inclús després de la destrucció

del plexe nerviós del pedicle hepàtic, el que faria pensar en la concomitància del factor humoral pancreàtic. Es, doncs, possible que pel pneumogàstric hi vagin fibres moderadores de la glucèmia que obrin, ja directament sobre el fetge, ja indirectament per excitació endocrina pancreàtica, o ja simultàniament per l'examinada acció conjunta dels dos factors coordinants, nerviós i humoral.

Això és el que avui es coneix del govern nerviós de la funció glucogènica del fetge, d'influències eferents del sistema nerviós, a partir del centre bulbar: la intervenció esplàcnica excitadora, ben demostrada, amb probable col·laboració cromafí, i la intervenció pneumogàstrica, inhibidora, dubtosa encara, i tal volta amb col·laboració pancreàtica. Queden així sistematitzats els elements que intervenen en la regulació nerviosa de la glucèmia per mediació del gran orgue metabolitzant, el fetge.

IV

Aquestes vies eferents, centrífugues, han d'estar en relació, en els centres, amb altres vies d'associació i amb vies centrípetes aferents. De l'acció de les vies d'associació ja n'havem parlat en recordar com els centres superiors, la mateixa escorça gris cerebral, influeixen en la glucèmia (cas de les emocions, per exemple). Falta assenyalar ara el que avui es conegui d'influències reflexes.

En primer lloc, l'excitació del cap central del pneumogàstric, com provà ja Cl. Bernard i confirmà Starkenstein (46), provoca hiperglucèmia fins en els animals descapsulats. L'excitació es transmet centrípetament al centre bulbar, i d'allà, per via esplàcnica, al fetge. En efecte, aquesta excitació aferent és comparada per Fürth (47) a l'excitació de l'esplàcnic (cap perifèric), a la picadura, a la influència de l'asfíxia (Bang, 48) etc., factors d'hiperglucèmia el mecanisme d'acció dels quals avui coneixem.

És veritat que Macleod (49) cregué que aquesta excitació del pneumogàstric produís la hiperglucèmia per l'asfíxia ocasionada per pertorbacions de la motricitat respiratòria, conseqüents a l'excitació del pneumogàstric. Sotmetent els animals a la respiració artificial amb aire excessivament oxigenat, no es produeix la hiperglucèmia; però últimament el fisiòleg canadenc (50) ha deixat d'usar, per als seus experiments, la sobreoxigenació, convençut

que els efectes de l'oxigen en excés damunt els centres bulbars, les alteracions que d'aquell excés s'esdevenen sobre la reacció actual de la sang i a seguit sobre la glucèmia (deprimint-la, segons és sabut), modifiquen i encobreixen els resultats obtinguts.

No és sols el pneumogàstric via aferent del reflex glucemiant. Per altres diferents nervis sensitius, i especialment per excitacions dolorígenes, es pot influir sobre la glucèmia (51). Assenyalem, en primer lloc, les excitacions sensitives del simpàtic abdominal, causa freqüent d'hiperglucèmia (52): operacions, manipulacions, diferents substàncies aplicades dintre o fora els budells; tota la quantitat de fets interessants adduïts per Pflüger (53) en voler negar la secreció interna del pàncreas intervenint en la regulació glucèmica.

Són moltes, sens dubte, encara que no estiguin determinades, les vies sensitives, viscerals i perifèriques, que poden influir en la glucèmia, actuant pel trajecte abans descrit, la *via efectora comú*, tal com succeeix en tot reflex. Però la doctrina dels reflexos glucemiants, dels reflexos tròfics, no serà completa i científica fins a tant que no es determini l'excitant específic, o els excitants específics, i les particularitats de llur actuació, de tal manera que es pugui entreveure l'adequació de la resposta. Les observacions suara recordades ho són d'excitacions per estímuls arbitraris, de laboratori, elèctrics, tal com s'empren sovint en l'obtenció experimental de reflexos de la vida de relació. Tingui's en compte que no s'ha constituït la doctrina dels reflexos fins que s'ha pogut establir la relació qualitativa i quantitativa entre l'estímul i l'efecte, fins que s'ha pogut provar l'adequació de l'acte motor.

Veurem aquí que aquesta rigorosa adequació, l'especificitat de l'estímul i la coordinació perfecta de la resposta, existeixen també en produir-se el reflex glucemiant.

V

Tornem a dir que el consum de glucosa pels músculs en treball és un dels més determinats motius de descàrrega compensadora en el fetge. L'exercici intens, la faradització, les convulsions estrícniques, poden arribar a exhaurir les reserves de glucogen musculars i hepàtiques. El treball muscular és causa d'hiperglucèmia. La relació de glucogen entre muscles i fetge és tan precisa i tan exacta, que sols es comprèn per mediació d'un lligam nerviós. El fetge

va cedint glucosa, per hidrolisi del glucogen, progressivament i gradualment, segons les necessitats metabòliques, i en particular les dels muscles (Weiland, 54). Hem observat, com direm en un treball que tenim en preparació, que la secció de la medul·la lumbar impedeix la hiperglucèmia per fam local del tren posterior. Juguen un paper en la regulació de la glucèmia les vies sensitives medul·lars.

De la mateixa manera que el consum muscular, la necessitat d'accelerar les combustions, sigui quin sigui el motiu, exagera el reflex glucemiant. Es tracta aquí de veritables excitants específics, que obren adequadament, tan qualitativament com quantitativament.

Els muscles constitueixen per definició els orgues de la producció tèrmica, sobretot en els animals de sang calenta: les contraccions repetides i violentes, el to augmentat, les convulsions clòniques o tòniques eleven la temperatura; el repòs, la paràlisi, la curarització, la deprimeixen. La regulació tèrmica s'exerceix combinant mecanismes físics i químics: els primers, en especial (de facilitació de la irradiació), per defensar-se contra la calor, i els segons (de superproducció tèrmica) contra el fred (Rubner).

Doncs bé, aquesta superproducció tèrmica es fa intensificant el metabolisme, i sobretot el metabolisme hidrocarbonat en els muscles, el fogar principal on es crema la glucosa.

Es comprèn, així, que la defensa contra el fred sigui, pels seus efectes tròfics, equivalent al treball muscular: una i altre consumeixen glucosa i, és clar, glucogen; i una i altre han de posar en joc els reflexos glucemiants.

La intervenció del sistema nerviós en la regulació tèrmica és avui cosa que es té per axiomàtica. Des dels experiments clàssics de Pflüger, demostrant que la secció medul·lar impedeix aquella regulació en les metàmeres corresponents (les quals esdevenen poiquilotermes), fins a arribar als treballs recents de O'Connor (55) sobre el control de la regulació tèrmica de la temperatura animal, trobem proves repetides de l'existència de reflexos tròfics de distinta mena que intervenen en l'economia de la calor en l'organisme.

La regulació de la temperatura és un procés de molta complexitat: intervenen influències directes damunt dels centres (temperatura de la sang i dels teixits); però també influències sensitives (temperatura de la pell). Tant en la defensa contra el fred (com havem dit, predominantment química, tròfica)

com en la defensa contra la calor (d'ordre físic: vasodilatació perifèrica, suor exagerada, polipnea tèrmica, etc.), és evident la intervenció dels corrents nerviosos aferents, sensitius, moguts per la temperatura ambient, sentida per la pell (56).

Aquestes influències sensitives es resolen en nombroses i diferents reaccions en arribar al bulb. Allà, en efecte, poden provocar reflexos de mena diferent: ja actuant damunt el centre de la vasomotricitat, de la secreció de la suor, del ritme respiratori, damunt del to muscular general; ja, finalment, influint en el centre glucemiant, regulador del metabolisme hidrocarbonat. Recordem ara la importància que, segons Stefani (57), té el pneumogàstric en el procés de la termoregulació. I no sols el pneumogàstric, sinó altres nervis ben diferents, com hem vist. El mateix Stefani (58) sistematitzà recentment resultats propis aconseguits per una llarga obra experimental sobre la innervació del metabolisme i els treballs dels germans Cavazzani (1892-94) referents als nervis glucosecretors i també els treballs de Berti, Roncato (1903-1909) i Rossi (1915) respecte dels glucoinhibidors.

És en els actes de la termoregulació, sens dubte, on es mostren amb major evidència els efectes dels reflexos tròfics. El to muscular, com el treball, és una manifestació de la intensitat nutritiva. I la quantitat de calor produïda pels muscles depèn de llur treball o d'increment del to fins a arribar a la contractura o contraccions fibrilars; estats, tots aquests, determinats per influència nerviosa.

Com una natural conseqüència d'això, del més gran consum de glucosa que tot augment del to muscular suposa, s'observa la congruent mobilització hidrocarbonada, en defensar-se l'animal del fred: la descàrrega del fetge i la hiperglucèmia resultant. Disposa així el muscle del combustible necessari per a subvenir al més gran consum. Es tracta, com es veu, d'un mecanisme absolutament comparable a la descàrrega reflexa pel treball muscular.

Existeix, efectivament, una estricta relació entre la regulació de la temperatura i el metabolisme, en particular dels hidrats de carbó. En temps freds, com en totes les circumstàncies en què calgui reforçar la producció tèrmica, es facilita la glucogènia i la glucogenolisi. Així succeeix en la febre, cas dels més evidents i típics de sobreproducció de calor. Hi ha despreniments glucogènics en el fetge sota la influència del sistema nerviós (Lepine i Boulond, 59) i, consecutivament, hiperglucèmia.

Per idèntic motiu, en el refredament es produeixen iguals efectes. Ja Embden, Lüthje i Liefemann (60) arribaren a resultats contraris dels esperats en estudiar la influència del fred i del treball, en gossos diabètics per l'extirpació del pàncreas: en lloc de disminuir la glucosúria pel treball i pel refredament, trobaren que augmentava. Això lliga perfectament amb els fets descrits per nosaltres (61) amb referència al metabolisme hidrocarbonat dels gossos sense pàncreas, més o menys glucosúrics segons l'estació: l'hivern afavoreix la glucosúria. En tot cas, la falta del pàncreas és causa de pertorbacions molt greus del metabolisme, i, a data en general breu, ocasiona la mort de l'animal, tal com descrigueren Minkowski i Mering. Es produeixen una sèrie de trastorns equivalents als de la inanició, amb destrucció anormal de matèries nitrogenades i amb profundes alteracions del metabolisme dels hidrats de carbó, que es tradueixen gairebé sempre per glucosúria. No obstant, algunes vegades (malgrat que l'extirpació del pàncreas sigui en absolut completa) la glucosúria no s'observa; i aquests casos excepcionals són més freqüents a l'istiu que a l'hivern. Nosaltres, en publicar el treball en què això es comentava, vàrem relacionar aquests fets amb les necessitats de la regulació tèrmica. A l'hivern, en què el consum és molt més actiu, els hidrats de carbó, o les matèries que poden produir-los, han de trobar-se en potència de mobilització més àgil, els materials glucogeniants han d'ésser més làbils; en una paraula, tot, en l'organisme, ha de trobar-se en un estat de més alta tensió glucògena. Per això, a l'hivern, l'alliberació de glucosa és més fàcil, i la producció d'hiperglucèmia i glucosúria afavorida. Quan, inversament, les temperatures externes són més altes, el metabolisme hidrocarbonat s'adapta a un to menys intens, es produeix una major fixesa, una major estabilitat de la molècula glucogeniant, i resulta així més difícil la superproducció de sucre. Aquesta *educació metabòlica* es fa, sens dubte, per mediació del sistema nerviós, cosa que no exclou de cap manera la intervenció de factors humorals.

Ha estat, en efecte, repetidament demostrada la influència de la temperatura ambient sobre la glucèmia. En refredar un animal s'empobreix de glucogen el fetge i tot l'organisme (62), amb el corresponent augment de glucosa en la sang (Freund i Marchand (63), Bierry i Ranc (64). La hiperglucèmia s'observa també, segons Lepine, Bouloud i altres, en la febre de suficient duració, i sembla existir una certa relació entre la valor de la glucèmia i la

temperatura de les diferents espècies en opinió de Bierry i Fandard (65), i el volum dels animals. Per aquest mecanisme, en forçar-se la termogènia, es facilita la glucosúria.

Gaglio descriu, en els animals curaritzats i sotmesos a la respiració artificial, lleugera glucosúria, que classifica entre les tòniques. Aquesta glucosúria no es presenta conservant els animals a temperatures de 37°-40°, i, en canvi, es fa més forta, i tant més com més s'abaixa la temperatura ambient. Lattes (66) ha trobat així mateix relació entre la intensitat de la glucosúria en la intoxicació floridzínica i la temperatura exterior. I, sense aquests artificis tòxics, Graham Lusk (67) demostrà el consum augmentat de glucogen pel tremolor *a frigore;* Böhm i Hoffmann (68) han provocat la glucosúria experimental en animals mitjançant banys freds o voltant-los de glaç, i Glässner l'ha observada en l'home després de llargues immersions fredes (69).

Igual que la temperatura, posa en acció el reflex glucemiant la inanició, l'exhauriment, la sola disminució de les reserves de glucogen en els teixits, en particular en els muscles. Ja hem vist la influència del treball, de l'activitat del sistema muscular en la regulació tèrmica, de tot allò que representa consum de reserves. És sempre, fonamentalment, el mateix procés: disminució de les reserves de glucogen extrahepàtiques, un motiu de la descàrrega en el fetge. Tot seguit que (sigui per la causa que es vulgui: treball, fred, inanició) baixa d'un cert límit el contingut de glucogen en els teixits, s'exagera el to del reflex glucemiant.

El cas de la inanició, en les seves distintes modalitats, és ben conegut. El glucogen desapareix dels muscles i del fetge per la inanició, i Hawk (70) remarcà com la dieta predisposa a la glucosúria. D'altra banda, recordem la *diabetis per fam* del gos, i la *diabetis dels vagabunds* en l'home.

Tot el que sigui *buidament* de sucre en qualsevol lloc de l'organisme és causa de la mobilització compensadora, acudint a les reserves. És un fet d'adaptació, com n'hi ha tants, de defensa. I en aquesta mobilització hi intervé (no és l'únic factor, és clar) l'element nerviós. Així, actuen pel mateix mecanisme el treball, el fred, la inanició autèntica, la intoxicació floridzínica (que, obrint el ronyó a la glucosa, liquida ràpidament les reserves, exhaureix de sucre l'organisme), la diabetis pancreàtica com l'anomenada *essencial,* i tant si es tracta, en aquests últims casos, d'un in-

crement primari de la tensió glucògena, sobreproducció de sucre, com sostingueren Chauveau i Kaufmann (71); com de la dificultat de l'aprofitament de la glucosa per pertorbacions de la glucolisi, segons l'escola de Lepine (72), o bé de l'absència del factor intermediari que Allen (73) anomena *amboceptor*. El fet, qualsevol que sigui la hipòtesi certa, és que actua una influència estimuladora sobre la glucogènia: primitiva en la primera de les hipòtesis (pujant el to de la tensió glucògena, tal com puja el de la termogènia en la febre); secundària en l'altra, per les reclamacions tròfiques dels teixits, que es trobarien sense glucosa (aquella glucosa que no poden aprofitar i que, en el metabolisme, hauria d'ésser substituïda per altres materials nutritius).

Diguem, doncs, en conclusió, que, essent innegable la influència nerviosa aferent en la regulació glucèmica, evident la intervenció en ella de centres distints, demostrada també la influència centrípeta per l'estimulació dels nervis sensitius cutanis, en el cas de la defensa contra el fred i així mateix d'altres nervis sensitius, i provada l'estricta adaptació de l'efector tròfic — glandular hepàtic en l'exemple que havem examinat de la glucogènia — adaptació qualitativa i quantitativa al corresponent estímul damunt del receptor; queda tancat l'arc del reflex glucemiant, equivalent a tota altra mena de reflexos, i arc que pot ésser posat en joc igualment per estímuls interns o externs de diferent naturalesa i els quals actuarien damunt de l'efector per *la via centrífuga comú*. S'obre camí amb això a la doctrina dels reflexos tròfics intervenint en el complex i fonamental procés de regulació del metabolisme, ço és, tot un camp inagotable a la recerca experimental!

AUGUST PI SUÑER.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

(1) R. Turró: *Les Origines de la Connaissance.* Paris, 1914.
(2) A. Pi Suñer: *Conferencia en la R. Acad. de Med.* Madrid, 1916.
(3) Pi Suñer i Turró: *XVI Cong. Intern de Med.* Budapest, 1909.
(4) Mayer i Schaeffer: *Journ. de Phys. et de Path. gén.* XVI, 1, 1914. — E. Terroine: Ibid., XVI, 212, 1914.
(5) M. Nishi: *Arch. für exper. Path. u. Pharm.* LXI, 186, 1909.
(6) Epstein i Baehr: *Journ. of Biol. Chemistry.* XVIII, 21, 1914.
(7) O. von Fürth: *Probleme der phys. und path. Chemie.* II, 221, 1913.
(8) Cl. Bernard: *Leçons sur la Physiologie expérimentale.* 1, 296, Paris, 1855.
(9) W. B. Cannon: *Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage.* 70, New York i Londres, 1915.
(10) Cannon i De la Paz: *The amer. Journ. of Phys.* XXVIII, 64, 1911.
(11) J. R. Macleod: Ibid., XIX, 388, 1907. — Macleod i Pearce: Ibid., LXXVIII, 415, 1915.
(12) O. Blum: *Arch. für die ges. Phys.* XL, 628, 1902.
(13) L. Pollak: *Arch. für exper. Path. und Pharm.* LXI, 166, 1909.
(14) Doyon i Kareff (cita de Pollak): Loc. cit.
(15) G. Hitzmann: *Arch. fur exper. Path. und Pharm.* LXI, 231, 1909.
(16) Kahn i Starkenstein: *Arch. für die ges. Phys.* CXXXIX, 181, 1911.
(17) Stewart i Rogoff: *Journ. Pharm. exper. Ther.* XI, 1, 1917. — *The amer. Journ. of Phys.* XLVIII, 397, 1919.
(18) H. Kahn: *Arch. für die ges. Phys.* CXL, 254, 1911.
(19) J. Negrin: *Treballs de la Societat de Biologia.* II, 123, 1914.
(20) Negrin i Sopeña: *I Congreso Nacional de Medicina.* Madrid, 1919.
(21) K. Kahn: *Arch. für die ges. Phys.* Loc. cit.
(22) J. N. Stewart: *Journ. of exper. Med.* XIV, 377, 1911.
(23) Watermann i Smith: *Arch. für die ges. Phys.* CXXIV, 198, 1908.
(24) H. Kahn: Ibid. CXXVIII, 519, 1909.
(25) Th. von Brücke: *Münchener med. Wochensch.* 26, 1911.
(26) J. Negrin: *Arch. für die ges. Phys.* CXLV, 311, 1912.
(27) Gley i Quinquaud: *Journ. de Phys. et de Path. gén.* XVII, 807, 1917. — E. Gley: *Quatre leçons sur les sécrétions internes.* Barcelona, 1917; Paris, 1920.
(28) Negrin, Hernández Guerra i Sopeña: *I Congreso Nacional de Medicina.* Madrid, 1919.
(29) L. Cervera: *Treballs de la Societat de Biologia.* V, 331, 1917.
(30) B. A. Houssay: *Asociación Med. Argentina,* 10 nov. 1919. — Houssay i Cervera: Ibid.
(31) Cannon, Strohl i Wright: *The amer. Journ. of Phys.* XXIX, 280, 1911.
(32) L. Pollak: Loc. cit.
(33) Freund i Popper: *Bioch. Zeitschr.* XLI, 56, 1912.
(34) L. Pollak: Loc. cit.
(35) Macleod i Pearce: *The amer. Journ. of Phys.* XXIX, 419, 1912.

(36) O. E. Closson: Ibid. XVII, 126, 1906.
(37) Keeton i Ross: Ibid. XLVIII, 146, 1909.
(38) Cushny, Weed i Jacobson: Ibid. XXXI, 256, 1913.
(39) A. Pi Suñer: *La Unidad funcional*, 143. Barcelona, 1918.
(40) Bayliss i Starling: *Journ. of Phys.* XXIV, 99, 1899 i XXVI, 125, 1901.
(41) Falta, Neuburg i Nobel: *Zeitschr. für klin. Med.* LXXII, 97, 1911.
(42) Eppinger, Falta i Rudinger: Ibid. LXVI, 1908 i LXVII, 1909, etc.
(43) Bang, Ljingdahl i Böhm: *Hofmeisters Beiträge.* IX, 408, 1907.
(44) E. Starkenstein: *Bioch. Zeitsch.* XXIV, 191, 1910.
(45) J. M. de Corral: *Anal. de la Junta para Ampt.* XVII, 173, 1918.
(46) E. Starkenstein: *Zeitschr. für exper. Path.* X, 212, 1911.
(47) O. von Fürth: Loc. cit. II, 300; Leipzig, 1913.
(48) Bang i Stenström: *Bioch. Zeitschr.* L, 437, 1913.
(49) J. R. Macleod: Loc. cit.
(50) Macleod i Pearce: Loc. cit.
(51) O. von Fürth: Loc. cit. II, 292, 1913. — W. B. Cannon: Loc. cit. 69, 1915.
(52) O. Minkowski: *Arch. für exper. Path. u. Pharm.* LVIII, 271, 1903.
(53) E. Pflüger: *Arch. für die ges. Phys.* CVI, 181, 1905; CXXII, 267, 1908; CXXIV 529, 632, 1908; CXXVIII, 125, 1909; etc.
(54) W. Weiland: *Deutsch. Arch. für klin. Med.* XCI, 223, 1908.
(55) J. M. O'Connor: *Proceed. Roy. Soc.* LXXXIX, 201, 1906.
(56) J. M. O'Connor: *Journ. of Phys.* LII, 267, 1919.
(57) A. Stefani: *Archivio di Fisiologia.* V, 258, 1908.
(58) A. Stefani: *R. Accad. dei Lincei.* XII, 5.ª serie, fasc. VI, 1918.
(59) Lepine i Bouloud: *C. R. de la Soc. de Biol.* LXIX, 379, 1910.
(60) Embden, Lüthje i Liefemann: *Hofmeislers Beiträge.* X, 265, 1907.
(61) Pi Suñer i Turró: Loc. cit. 1909.
(62) O. von Fürth: Loc. cit. II, 222, 1913.
(63) Freund i Marchand: *Arch. für exper. Path. u. Pharm.* LXXII, 276, 1913.
(64) Bierry i Ranc: *C. R. de la Soc. de Biol.* LXXVII, 386, 1914. — Freund i Marchand: *Deutsch. Arch. f. klin. Med.* CX, 120, 1913.
(65) Bierry i L. Fandard: *C. R. de l'Acad. des Sciences.* CLIV, 1717, 1913.
(66) L. Lattes: *Arch. per le Scienze Med.* 3, 1908.
(67) Graham Lusk: *The Amer. Journ. of Phys.* XXVII, 427, 1911.
(68) H. Löwit: *Arch. für exper. Path. u. Pharm.* LX, 236, 1908.
(69) K. Glässner: *Wiener klin. Woch.* XIX, 920, 1906.
(70) R. H. Hawk: *The amer. Journ. of Phys.* X, 37, 1904.
(71) Chauveau i Kaufmann: *C. R. de la Soc. de Biol.* III, 10 i 17, 1894. — *Arch. de Phys.* XXVII, 209, 266, 287, 385, 1895.
(72) Vegi's E. Lépine: *Le diabète sucré.* París, 1909.
(73) F. M. Allen: *Studies concerning Glycosuria and Diabetes.* Cambridge, Mass. 1913.

PÍNDAR-TEÒCRIT

MANUSCRIT DE LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA (1)

I

EL CÒDEX

Pere Anton d'Aragó (1611-1690) és un bell exemple de magnat bibliòfil, que editià amb magnificència un llibre escrit seu de *Geometria militar* (2) i que en 1673 regalà al monestir de Poblet la seva fornida i valiosa biblioteca (3).

Els llibres que foren de Pere d'Aragó fan de bon coneixer: estan relligats amb vedell vermell i porten daurats a les cobertes el nom i les armes del possessor. L'any 1732 un anònim catalogà els que n'hi havia a Poblet — on, segons diu el P. Villanueva (4) eren conservats en llibreries de banús — i ara el catàleg existeix a la Biblioteca Provincial de Tarragona (5). L'autor del catàleg desconeixía la llengua grega, segons la brevetat amb que inventaria els manuscrits grecs de la Biblioteca:

Manuscrito en griego (manuscrito) — 1. G... 1.

Manuscrito en griego (íd.) — 1. G... 10.

(1) Motiu de triar aquest modest tema bibliogràfic, i no cap altre, per la *Miscellània Prat de la Riba* n'és el record de la jòia amb que el President tot i atrafegat per la convocatòria de la quarta Assemblea m'assabentava que un manuscrit grec era entrat a la Biblioteca.

(2) *Geometría militar en la que se comprenden las matemáticas de la fortificación regular y irregular y las tablas polimétricas proporcionales para dar medida a cualquier plaza. Compuesta por* D. Pedro Antonio Ramón Folch de Cardona, *olim de Aragón, Duque de Segorbe y de Cardona... En Nápoles, en la Real Imprenta de Egidio Longo, MDCLXXI.* Bell volum in. 4.º, de prop de 400 p. amb un gravat al coure ocupant to un foli, retrat eqüestre de l'autor (molt semblant al del Comte-duc per Velàzquez). N'hi ha un exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona.

(3) Villanueva, *Viaje literario*, vol. XX, p. 148.

(4) Op. cit. p. 149.

(5) Es un gran in-foli de 146 folis que conté la llista d'obres triplicada: alfabetitzada per títols dels llibres, per noms i per cognoms dels autors. Mn. Jaume Bofarull, prepara una edició bibliogràfica del catàleg; pel que ja en té fet, al manuscrit Píndar-Teòcrit li correspon el número 2059 dels volums i el 1455 de les obres.

Aquests dos manuscrits grecs són els que el P. Villanueva l'any 1804 vegé, i anota sumariament:

Las obras de Píndaro en griego con comentarios en el mismo idioma = La Liturgia de San Juan Crisóstomo, toda en griego.

Passant els anys, el primer d'aquests manuscrits es trobava a la Biblioteca de Can Carreras (la *Virreina*), on en 1888 M. Charles Graux en prenia una nota, ràpida, aciençada i precisa (1), i el dia sis de novembre de 1915 entrà a la Biblioteca de Catalunya, on està signat ms. 399.

El manuscrit en qüestió té les següents característiques: 210 × 170 mm. Paper de cotó molt llustrós. Lletra del segle XIV^{è}. Cantells daurats. Relligadura descrita. En el llom amb lletres daurades encara llegim clarament, tot i estar raspat: LIBRO//A..I..O. (pels vestigis no sembla que hagués dit ANTIGUO). Es un volum factici, compost de dues parts, escrites de mans i amb tintes diferents (15 + 10 = 25 plecs de 8 folis). En el foli 1 hi ha, com en altres manuscrits de Poblet, entre les mayúscules B. R. (= Biblioteca reial) les armes dites de Catalunya. La primera guarda conserva les signatures: EST. 1 G N.º 1 (annul·lada, la que dóna l'inventari de 1732) i EST. 2 G. 1. la darrera que tingué en el monestir.

Segons el meu il·lustre amic, el bibliòfil N'Eduard Toda, la tramesa de la biblioteca de Pere d'Aragó a Poblet fou en tres tongades: una primera, en 1673, de 3.600 volums; una segona, encara en vida de Pere, de 480, i una tercera, ja per la seva vídua, de 240; em diu també el senyor Toda possessor avui en el seu castell d'Escornalbou de 32 volums, los que foren de Pere d'Aragó, que la forma de la doble signatura del recto Píndar-Teòcrit correspon als volums de la segona tramesa.

Les armes de les cobertes són de les que usava Pere Anton d'Aragó, com descendent d'Enric, fill de Ferran *el d'Antequera*, duc de Segorb (2). A aquesta branca de la Casa d'Aragó pertanyeren els ducats de Segorb i de Cardona

(1) *Noticies sommaires des manuscrits grecs d'Espagne et de Portugal*, par CHARLES GRAUX, *mises en ordre et complétées par Albert Martin*, Paris, Leroux, 1892, pàg. 7.

(2) La història familiar i política de Pere Anton d'Aragó, vegeu-la en F. FERNÀNDEZ DE BETHENCOURT, *Historia genealógica y heráldica de la monarquía española*, vol. IX. Madrid, 1912, p. 108-124. Són interessants també, per la casa de Cardona: B. J. LLOBET, *Genealogía de la nobilísima casa de Cardona*. Barcelona, Lacavalleria, 1665, i la *Consultación en derecho sobre la sucesión del ducado de Cardona, marquesado de Vilamur y demás estados unidos y adyacentes*, Barcelona, Figueró, 1711, amb l'arbre que l'acompanya. (Exemplar a la Biblioteca de Catalunya).

fins l'any 1608, que per mort de Joana d'Aragó Folch de Cardona, quarta duquessa de Segorb, cinquena duquessa de Cardona, vídua de Diego IV Fernandez de Córdova, tercer marquès de Comares, novè alcaide de los Donceles († 1601), passà a la casa de Fernàndez de Córdova (1). El primer duc d'aquesta branca fou el net de Joana i Diego nomenat Enric Ramon d'Aragó Folch de Cardona Fernández de Córdova (morí en 1640), de qui eren fills l'hereu Lluís Ramon Folch de Cardona d'Aragó i de Córdova, i Pere Anton d'Aragó i de Córdova. Per mort de Lluís Ramon i de l'únich fill mascle que el sobrevisqué uns quants díes (març 1670) es disputaren l'herència, usant tots dos els títols, Pere Anton i la filla de Lluís Ramon, Catarina Antonia d'Aragó, que fou casada amb Joan Francisco de la Cerda, vuitè duc de Medinaceli i d'Alcalà (2). La filla d'aquest matrimoni, Anna Catarina, nada en 1663, va esposar-la, l'any 1680, el seu oncle-avi Pere Anton, amb intent d'acabar el cisma familiar. No tingueren successió. Pere Anton, el darrer baró de la casa, morí en 1690, i la seva esposa i hereva vuit anys després (3).

Aquesta digressió geneològica ens porta a determinar la data de relligadura del manuscrit. Pere Anton, tan bon punt usà els títols de duc de Segorb i de Cardona, comte d'Empúries i de Prades, marquès de Pallars, vescomte de Vilamur, etc. mudà el seu cognom i en tots els documents s'anomenava «Folch de Cardona olim d'Aragó», és a dir, que donà la preferència al llinatge Cardona damunt tots els altres. Així, doncs, dient el nom de les cobertes «Don Pedro de Aragón» i no havent-hi en l'escut d'armes — *Aragó modern, partit de Castella tallat de Lleó* — el senyal de Cardona, crec que el manuscrit no fou relligat després de març de 1670.

El manuscrit Píndar-Teòcrit, d'innegable origen italià, devia ésser adquirit, com tant d'altres de Pere Anton, sinó tots, quan el bibliòfil, diplomàtic i guerrer era virrei de Nàpols, que ho fou de 1666 a 1671, on tant s'esforçava d'honrar la memòria del Magnànim i d'imitar-lo (4).

(1) BETHENCOURT, vol. III. p. 400.
(2) BETHENCOURT, vol. IX, p. 7.
(3) BETHENCOURT, vol. V, p. 287.
(4) Domenico Antonio Parrino. *Teatro eroico e politico de'governi de'vicerè del regno di Napoli*, 2.ª ed. Nàpols 1730, vol. III, p. 195-291 (exemplar a la Biblioteca de Catalunya).

II

ELS TEXTOS

A. Píndar

La part pindàrica del manuscrit conté els 15 primers plecs del volum actual, numerats antigament α'-ιε' i ara en llapiç cada foli. Per manca del foli exterior final del plec γ', que seria el 24, el total de folis és 119 en comptes de 120. Aquesta mutilació és anterior a la relligadura del volum.

El text, ben acompanyat d'escolis, però amb glosses interlinials molt escasses, està repartit en aquesta forma:

Olímpica I, foli 1.

Olímpica II, foli 16.v Per mor del foli perdut manquen els versos 63-76 ἐσλοὶ... πάρεδρον (1).

Olímpica III, foli 27.v

Olímpica IV, foli 34.

Olímpica V, foli 37.

Olímpica VI, foli 41. Manquen dels versos 68-69 les paraules: πατρί // ἑορτάν τε κτίσῃ πλειστόμβροτον.

Olímpica VII, foli 56.v

Olímpica VIII, foli 70.v

Olímpica IX, foli 80.

Olímpica X, foli 92.

Olímpica XI, foli 102.

Olímpica XII, foli 104.

Olímpica XIII, foli 106.v

Olímpica XIV, foli 119.

No en conté res més que la primera estrofa (versos 1-11), i en els escolis d'aquesta s'acaba amb el plec ιε' la primera part del manuscrit.

El nostre text de Píndar *no representa cap font nova.* Conté les formes comunes a tots els mss. que els moderns crítics rebutgen: Κάμειρον VII, 73;

(1) La numeració dels versos refereix a l'edició de Otto Schroeder, *Pindari Carmina* a Leipzig, Teubner, 1900.

μοίραν VII, 76; τε IX, 32; ὥστε X, 86; θάνατον X, 105; τῶν ἐπιζεφυρίων XI, 15; ἀέθλοισι XIII, 15; Πτοιοδώρῳ XIII, 41; ἀπ'ἐκείνου XIII, 76; ἀλλά XIII, 114, etc. Les variants propies no són cap encert, simples errades de còpia: VII 89, ἀοιδίας contra ἀοιδίαν: VIII 32, τεύξειν contra τεῦξαι; VIII 53, ἀνθρωπίνοις contra ἀνθρώποις: VIII, 76, φυλλοφρόνων contra φυλλοφόρων: VIII: 77, καί τοι contra καί τι; X 26, Ποσειδώνιον contra Ποσειδάνιον; X 55, σαφές contra σαφανές; X 95, ἔχουσι contra τρέφοντι: XII 18, Πυθῶνι contra Πυθῶνος XIII, 60 οἱ Δαναοί contra Δαναοί. En les variants diacrítiques senyalades per Schroeder (1), i en d'altres, tendeix a la recensió dita *ambrosiana:* I 60, ἀθανάτων; I 109, omet κεν; III 12, δλεφάρων; IV 17 omet καί; IV 20, δ'ἔντεσι; VI 6, Συρακουσσᾶν; VI 34, λάχε; VII, 12, ἔν ἔντεσιν: VII 94, μιᾷ μοίρᾳ; X 35, ἐπειῶν δασιλεύς etc. Devegades, però, se n'aparta, en favor de la *vaticana:* II, 10, αἰών τ'; III 42, αἰδοιέστατον: VI 100 πέλονται; XIII 7, ὀπότροπος; XIII 106, ἐπ'ὀφρύϊ; etc.

Això ja ens fa pensar que el *nostre manuscrit deriva dels interpol·lats* pe's bizantins, i confirmant-ho veiem que dòna d'acord amb ells les variants: IV 8, δέκευ; V 9, ἐλθών; VI 18, νῦν πάρεστι; VI 30, ἰοβόστρυχον; VI 42, Ἐλευθὼ συμπαρέστασέν τε; VII 33, στέλλε; VII 85, βοιώτιοι; VII 86, αἴγινα πελλάνα τε; VIII, 8 πληρέονται... εὐσεβέων δ'... λιταί; VIII 26, παντοδαποῖς ὑποέστασε; VIII 39, δ'αἰτιζόμενοι... πνοάς; IX 54, ἔσσαν; IX 58, τὰν παῖδ'; IX 69. υἷα: IX 112, αἰάντεόν γε δαιτὶ ὅστ'Οἰλιάδα: X 8, ἀμόν... κατήσχυνε; X 9, ὁ τόκος ἀνδρῶν; X 20, φῶτ': X 25, βίη Ἡρακλέος ἐκτισσατο; X 42, ἀντήσας: X 62, ἅρμασιν; X 66, ἧκεν; X 67, δὲ τέλος πυγμᾶς φέρε; X 70, Σᾶμος ἠείδετο; X 72, ἅπαντας; X 104, ἅτ'; XIII 30, οὐκ ἀντεβόλησεν; XIII 35, Θεσσαλοῦ; XIII 69, ἀργόν; XIII 79, δ'ὡς; XIII 83, πληροῖ δὲ θεῶν; XIII 91, αὐτῷ μόρον; etc.

Mirant-ho de més prop encara, el Píndar de la Biblioteca de Catalunya *és evidentment moschopulià*, entre d'altres, per aquestes variants: III 10, νείσσοντ' (contra νίσσοντ'ἐπ' dels triclinians); VI 19, οὐ φιλόνεικος ἐὼν οὔτ' ὢν δύσερίς τις ἄγαν (contra οὐ δυσερίς τις ἐὼν οὔτ'ὢν φιλόνεικος dels triclinians); VI 23, ἤ τάχος; VII 34, χρυσαῖς (contra χρυσέαις dels triclinians); VIII 46, ἆρα: IX 52, ἀνάπωσιν (contra ἀνάπωτιν dels triclinians); IX 56, κορῶν τε-φερτάτων τε (contra κορᾶν τε dels triclinians); XI 10, ἀνθεῖ ἐσαεί πραπίδεσσιν; XIII 5, 40, Ποσειδῶνος (contra Ποτειδᾶνος de thomans i triclinians); XIII 15, ὑπερελθοῦσι; etc.

Moschopulos, erudit bizantí del 1300, amb d'altres treballs feu una nova

(1) *Pindarica V. Zur Genealogie der Handschriften.* Philologus 1897, p. 78.

edició de Píndar, basant-se en apògrafs del manuscrit avui nomenat V (=Biblioteca Nacional de París, grec 2,403, derreries segle XIII.è), pertanyent a la recenció ambrosiana, una de les dues en que es divideix el text de Píndar (1). Dintre de la família moschopuliana, doncs, al costat dels manuscrits Leiden Q 38, Oxford Bodleià Barocc. 62, Vaticà 190, etc., ve a pendre lloc el Píndar de la Biblioteca de Catalunya.

B. Teòcrit

La part teocritea del manuscrit conté els 10 darrers plecs del volum numerats de mà antiga α'-ι', tots ells de vuit folis, que marcats ara amb llapiç seguint els de la part pindàrica, corren del 120 al 199. Aquest, blanc en el recto, conté algunes apuntacions sens interès en el verso.

El text — pobre d'escolis, abundant de glosses i amb arguments — comença així:

Foli 120: primeres ratlles d' un βίος de Teòcrit.

Foli 121: recomença aquest βίος que inserta cap al seu acabament el pseudoautoepitafi de Teòcrit i el que feu Artemidor ocupant fins al foli 123.v

Θεόκριτος, ὁ τῶν βουκολικῶν ποιητής, Συρρακούσιος ἦν τὸ γένος· πρὸς Σιμμιχίδου, οὗς αὐτός φησι· (2) «Σιμμιχίδη· ποῦ δὴ τὸ μεσαμέριον, πόδα ἕλκεις»· ἔνιοι δὲ τὸν Σιμμιχίδη ἐπόνυμον εἶναι λέγουσι.

L'índex dels Idil·lis que el nostre manuscrit conté i les variants amb les quals es separa del text comú, per adherir-se adès a un manuscrit adès a un altre dels ja coneguts, ara segueixen:

Idil·li I (3), foli 123.v

Variants: 75, δ'αὖ amb HSTr.; 82, τί νυ TQU, τί PT QU; 83, πᾶσαν.. κράναν KAE P²Tr.:102, δεδύκει KS²V Tr.; 126, ἀγατόν PTQUTr.

Idil·li II, foli 144.v

Variants: 51, ἴκελος KH Tr.; 61, ἐκ θυμῶ V Tr. B (testimoni Iunt.); 65,

(1) *De libris manu scriptis* tracta Schroeder també en el primer dels *Prolegomena* de la seva edició ja citada.

(2) Vers 21 de l'Idil·li VII, *Thalysia:* Σιμιχίδα, πᾶ δὴ τὸ μεσαμέριον πόδας ἕλκεις.

(3) En la numeració dels Idil·lis seguesc l'ordre tradicional; pel text que en dic comú i per les sigles dels manuscrits, l'edició de U. von Wilamowitz-Moellendorff *Bucolici Graeci* en la *Scriptorum classicorum Bibliotheca Oxoniensis.*

ἄρξομ' ἐγώ AEV Tr.; 74, τᾶν KA Tr.; 101, ὑφαγέο BH²V²; 109, κνυζῶνται Tr. S. H (-τα); 144, ἀπεμέμφατο V.

Idil·li III, fol. 158.ᵛ

VARIANTS: Títol SHT, 16, ἔτραφε AE.

Idil·li V, foli 163.ᵛ

VARIANTS: 25, τάδ' HSAE; 32, τῆδ' H²O; 55, δέκα καί H²AET¹Q, 57, πολλάκις KOH²AE; 68, ὦ φίλε KOAE; 77, δ' ἄγαν KH²OAE; 94, ὁρμάλιδες MOHS; 102, Κιναίθα KPQH¹; 109, ἆβαι HS²T; 116, omesa ἦ OPTQ¹; 148, ἦ M¹PQ.

Idil·li IV, foli 173. Graux no dòna com existent en el manuscrit aquest idil·li a causa potser d'estar copiat després del V.

VARIANTS: Títol PS, 5, ωὑτός AE; 10, τουτόθε, S; 13, γ' PHS.

Idil·li VI, foli 178.

VARIANTS: 22, ποθορῶμαι HSQ; 24, φέροι ποτί O; 25, ποθορῶμαι HS 41, Ἱπποκίωνι M¹OB.

Idil·li VII, foli 183.ᵛ

VARIANTS: Títol PQS Tr.; 25, τευ H Tr.; 74, ἀμφεπολεῖτο, OSQAE Tr.; 98, ὥρατος SA²Tr.; 122, ὑπορρεῖ OA²; 125, ὑπό OAE Tr.; 128, γελάσσας HO; 155, ἀλωάδος M¹H²AE.

Idil·li VIII, foli 193.

VARIANTS: 13, ἀλλὰ τί θησεύμεσθα OH²QAE Tr.; ὅ κεν ἁμῖν ἀρκίον OH²Q²AE Tr.; 24, καλαμός γε OAE Tr.

Aquesta llista de variants concordades ens permet algunes remarques portant a la filiació del nostre text. En els Idil·lis V, VI, VII i VIII la màxima concordància del manuscrit de la Biblioteca de Catalunya és amb el manuscrit O (=Vaticanus 40, segle XIII) i després d'aquest, amb molt poca diferència, amb H (=Vaticanus 913, segle XIII-XIV) i S (=Laurentianus 32, 16; any 1281). Remarquem tot passant que mai no manca a la concordància OH.

Malauradament, el text O comença en el vers 62 de l'Idil·li V, ço que no ens permet d'estendre la comparació d'aquell amb el nostre als primers idil·lis. No existint O, en els idil·lis I, II, III, IV la major concordància és amb HS.

En tots vuit Idil·lis el text més allunyat del nostre és el de K (=Ambrosianus 222, segle XIII) i B (perdut, representat per les edicions romana i florentina de 1516).

La valor del nostre manuscrit, doncs, està en poder representar pels idil·lis I-V 61 el text que O dona per V 62-VIII. Ja era una presumpció de germandat el fet que ambdós manuscrits — únics que ho fan — acabin amb l'Idil·li VIII. No crec, però, que el nostre text sigui una còpia directa de O, per la part de text on coincideixen.

Per la part que manca en O donem les lliçons del nostre text, sempre que els manuscrits en presenten diverses, remarcant per l'interès especial que això pugui tenir els casos de variant pròpia i els de separació de H:

I. 3, τυρίσδεις (variant pròpia) — 13, γαιώλοφον (variant gràfica del comú γεώλοφον) — 50, τεύχοισα — 78, ἔρασαι — 96, λάθρη — 118, θυμβρίδος — 125, λίπε ῥιον.

II. 3, ἐμὸν βαρυνεῦντα — 95, εἰ δ'ἄγε — 144, κοὐκ ἔτετι (contra H: κοὔτε τι).

III. 10, τηνῶθε — 28, μεῦ μεμναμένου (contra el comú: -νω) — 32, πρὴν (variant gràfica de πρίν) — 48, μαζοῖο — 51, τόσσων.

IV. 46, Κυμαίθα (contra H: Κυναίθα) — 48, ἅδε — 49, πατάξω — 56, ἀνάλιπος — 57, κομόωντι — 60, πράν (pròpia).

V. 9, ἔδα — 25, κίναδός τυ — 32, τῆδ' — 33, τηνεί (contra 4: τουτί) — 49, ὑφόθε.

En la part de text que també és donada pel manuscrit O només hi ha que una sola forma pròpia del nostre, si tant nom mereix la gràfia καίονται del comú κέονται.

III

RESUM

Dos manuscrits o fragments de manuscrits grecs del segle XIVe contenint l'un les X primeres *Olímpiques* de Píndar i part de la XI (text moschopulià) i l'altre els VIII primers *Idil·lis* de Teòcrit (text del manuscrit O), foren reunits en un volum factici. Adquirit a Itàlia aquest volum per Pere Anton d'Aragó (després abril 1666) i relligat (abans març 1670) en la forma característica de la seva biblioteca, entrà amb tota aquesta a enriquir la de Poblet (1673-1690). Allí estigué fins a la crema i saqueig del monestir (1835) passant després a mans d'En Baldiri Carreras (l'any 1888 era a la *Virreina*) i el dia 6 de novembre de 1915 entrà a la Biblioteca de Catalunya, on hi és signat MS. 399.

L. NICOLAU D'OLWER.

COMENTARIS FONÈTICS: IDEES I REALITATS

Que la fonètica experimental no ha resolt o no resol pas per ara, ni de molt, tots els problemes que se li confien, és innegable. El domini on estén i pot encara estendre la seva influència és vastíssim; els treballadors són relativament pocs i el seu utillatge tampoc ha assolit un perfeccionament fins al desideràtum i, en general, el mètode, bé que entrat ja en l'esfera dels prestigis oficials, no compta amb la base d'una tradició venerable. Amb tot, no seria pas difícil aportar-li en haver adquisicions envejables i millores d'ordre pràctic immediat i notòries descobertes. Però on almenys sempre actua profitosa és en el plantejament i cimentació constant de noves qüestions. Ens ho comprova un senzill cop de vista a una gràfica de mitjana execució, sobre tot si es tracta d'una llengua com la catalana, tan poc sotmesa encara al control dels aparells.

Així, cenyint-nos a un cas concret, trobem que, per exemple, unes experiències realitzades per a l'obtenció de traçats conduents a una comprovació d'ordre tímbric de les vocals i que a l'ésser repassades no oferien netedat suficient per a l'estudi, ens cridaven l'atenció sobre fets de consonantisme ben alliçonadors. Diguem, per abreviar, que aquests fets, comprovats allavors amb altres inscripcions, es reporten precisament al consonantisme i, dintre d'aquest, al qualificatiu de «sons explosius» donats correntment a *p*, *t*, *k*, independentment del lloc que ocupen en la paraula.

Tenim, doncs, que les consonants catalanes *p* (bilabial), *t* (postdental), *k* (velar) passen correntment com a articulacions iguals, exactes, «explosives» per ço que concerneix a la «manera d'articulació». Car, i aquí no ens en ocupem, és evident que difereixen ja correntment entre elles per ço que s'esguarda

«al lloc d'articulació». Però, ja és justa, ja és ben fundada l'aplicació que se'ls fa de consonants explosives? Ho són ben bé totes tres? I, fins suposant-ho així, no hi ha una diferència entre elles? La transcripció fonètica corrent, amb un signe únic (*p*, *t*, *k*), sense cap additament de signes modificatius pressuposa, com es pot deduir, una resposta afirmativa a la primera pregunta, descartant, en conseqüència, i ja per endavant, la possibilitat de formular les altres.

Nogensmenys, les experiències més amunt al·ludides ens diuen ben altra cosa. Comparem, per exemple, la figura de registrament de la forma *tómba* amb la que dòna, per exemple, la paraula *kórba* de la col·lecció obtinguda en el nostre laboratori particular, i veurem com es justifica la qüestió plantejada. Efectivament: El contrast entre les diferents fases de producció de *t-k* és vivíssim. Mentre per a la consonant postdental la línia normal s'eleva i es distén d'una manera notòria i sobtada, per a la consonant velar no es constata sinó una lleu tendència a l'elevació, no compareixent en la línia cap incident sensible que pugui atribuir-se al fenomen fisiològic, d'altra banda ja conegut, que se'ns revela en la *t*. Vol dir això, allavors, que la consonant velar no és en català una consonant de caràcter explosiu o momentani? Atenent-nos únicament als traçats al·ludits, és evident que no. Però, tenint en compte que els dits traçats són fornits per un tambor d'uns 10 mm. de diàmetre comportant, demés, una ploma inscriptiu de poca longitud, convé abans consultar ço que ens diuen els d'algunes altres (registrament respectiu de (*o*)*tórga* i *kórba*) obtinguts amb un tambor de 30 mm.

En el cas de *t* de la forma ([*o*]*tórgœ*), malgrat de constituir un exemple poc favorable per tractar-se de la consonant mentalment, si d'altra manera no, pronunciada entre vocals, veiem aparèixer encara fenòmens ben semblants als que observàvem per a la mateixa consonant ja esmentada. En canvi, ço que tot el més i amb una mica de bona voluntat no exempta de prejudici, volíem consignar com a «lleu tendència de realització igual» per a la *k* anterior se'ns manifesta aquí, amb un caràcter que no afronta el dubte. La consonant velar del nostre exemple, en aquest cas, s'acosta bona cosa, quant al traçat, a la consonant *t*. Repetim encara l'observació feta a propòsit del diferent diàmetre dels tambors per tal d'orientar-nos bé. Què, doncs, vol dir que la *k* primera no era explosiva i que ho és, en canvi, la segona que acabem de comentar?

De cap manera. Les *k* d'ambdós exemples han tingut en llur producció fisiològica les mateixes particularitats. Experimentalment, però, ço que no ressortia en el traçat amb un mitjà d'experimentació, s'ha posat de relleu amb la utilització de l'altre. Així, doncs, les dues són «explosives» i, si la *t* conveníem que també ho era, la *k* i la *t* coincideixen! No. Aquí ve precisament la diferenciació i l'apreciació de l'ensenyança subministrada per l'aparell. Observi's com, no movent-nos ja de les figures al·ludides, l'ondulació ascendent i seguida de la *k*, amb tot i ésser ben sensible, no iguala pas ni de molt en intensitat la de la *t* bé que l'aventatja per ventura en la perseveració. De la qual cosa se'n dedueix que, fins admeses ambdues consonants com a «explosives», la llur força (?) d'articulació és diferent; i així sí, per a la *t* (i podríem dir també per a la *p*) aquella força és major que per a la *k*. I ço que ocorre per aquest grup de consonants sordes, podem sospitar ara amb bon fonament que ocorre també per a les sonores.

L'enunciat d'aquesta constatació, ja prou important d'ella mateixa, suscita inevitablement, entre altres, les preguntes: Com s'explica això? I, al cap de vall, a quin resultat porta? Car és indubtable que una raó o altra ha d'existir aclaratòria d'aquells fets. I aquesta raó, no sabríem nosaltres buscar-la enlloc si no fós en la mateixa estructura i caràcter de l'orgue bucal articulat: la part da darrera les dents per a la *t*, el vel del paladar per a la *k*.

El fet de tractar-se per a la consonant postdental, d'una zona d'articulació estable i dura, ens deixa compendre com la força d'oclusió realitzada amb ella pot tenir resultats més precisos i fixos; com, per consegüent, la interrupció de l'aire expirat s'executa d'una manera ferma ocasionant, al resoldre's en explosió, un batement decidit de la ploma inscriptriu damunt de l'aparell. I al contrari: el lloc d'articulació de la consonant velar essent, normalment, tou i a l'ensems movible, pot produir la minva de força i de precisió en l'atur de l'aire i, per consegüent, un batement menor de l'explosió que es tradueix en una menor ascensió de la gràfica sobre la línia de base. No es pot perdre de vista, d'altra banda, que la columna d'aire expirat és també diferent en volum en ambdós casos i això ajuda encara a compendre els fenòmens comentats. L'objecció veritable que pogués fer-se en contra la sumària exposició que precedeix, adduint, per exemple, que per a la *p*, on aixímateix

el lloc d'articulació és tou i movible, el fenomen de la *k* no es presenta, ofereix en part un caire nou i delicat a la qüestió que no podem abordar aquí.

Tot això per ço que concerneix a una explicació plausible de les nostres experiències. Quant al resultat que deriva del seu estudi, anotem solament la possibilitat d'aclarir amb aquelles dades, enrobustides amb major nombre de casos investigats, certs canvis fonètics importants constatables en les diferents contrades. Així se'ns acut ja una explicació de la tendència, per exemple, a sonoritzar la consonant velar *k*, no precisament entre vocals *paga*, *verruga*, *ubaga*, etc.), sinó a la inicial de paraula: *gaball* per *cavall*, *gamell* per *camell*, etc. El qual fet, lleugerament assenyalat, compareix igualment dintre la història d'altres idiomes.

P. Barnils.

VARIETAT NOVA D'ASCALAF (NEURÒPTER) DEDICADA A EN PRAT DE LA RIBA

Invitat per a col·laborar a l'homenatge que s'ha de tributar al Fundador de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, no he trobat cosa més pròpia dels meus estudis ni més digna del gran patrici català que dedicar-li un insecte de Catalunya que sia nou per a la Ciència. La sort m'ha presentat una hermosa varietat d'un dels més bonics neuròpters de Catalunya, d'un ascalaf que per molts títols podem dir el més català, que ja s'ha vist a molts indrets de tres províncies de la nostra terra. La ofrena no podia ésser més ben escollida. El nou insecte es dirà

ASCALAPHUS CUNII (Sel.) Nav. var. PRATI nov.

A typo differt colore flavo alarum externe in album mutato.

Ala anterior. Media pars externa maculæ flavæ ultra divisionem cubiti vel paulo citerius pone ramum obliquum plus minusve lactea.

Ala posterior. Macula flava subtota lactea, parte basilari angusta juxta regionem nigram et in area costali duobus tertiis internis flavis.

Cetera ut in typo.

Llargària ♀	18 mm.
Ala ant.	23 »
— post.	20 »
Antenes	19 »

Pàtria. El tipus és un exemplar ♀, que vaig agafar a la província d'Osca, propera a Catalunya, a la serra de Guara, el 9 de juliol de 1903, i conservo

a ma col·lecció. Sens dubte que es troba també a Catalunya, almenys a la província de Lleyda.

Així tindrem tres varietats d'ascalafs espanyols dedicades a personatges ben coneguts; l'ascalaf andalús (*Ascalaphus bœticus* Ramb.) té la varietat d'En Mieg (var. *Miegi* Graells), l'ascalaf banyut (*Ascalaphus longicornis* L.); la seva d'En Bolívar (var. *Bolivari* Weele); finalment, l'ascalaf català d'En Cuní (*Ascalaphus Cunii* Sel.) tindrà la varietat d'En Prat (var. *Prati* Nav.), dedicada a un il·lustre català (com ho era també En Cuní i Martorell) per un autor fill de Catalunya.

LLONGÍ NAVÀS, S. J.

Saragossa, 15 de febrer de 1919.

Ascalaphus Cunii Sel. var. *Prati* Nav.

L'EDUCACIO DE LA INVENTIVA

I

ELS INVENTORS I ELS TÈCNICS

Tots els homes tenen essencialment les mateixes facultats, però no en el mateix grau ni en la mateixa ponderació relativa. Des d'un cretí de les altes muntanyes fins a un Newton o un Homer hi ha una ascensió intel·lectual que permet entreveure una escala amb molts de graons intermitjans. Així també entre un comerciant i un poeta d'igual potència psíquica les facultats i aptituds seran tan diverses que, en comparar-les, compendrem les diferents proporcions que poden oferir en cada persona. Aquestes veritats són claríssimes i conegudes de tothom; però convé recordar-les perquè són fàcilment oblidades i, quan un hom estableix una classificació intel·lectual o moral, mai no manca qui l'entén en un sentit massa absolut.

Ara volem marcar una línia de diferenciació entre artistes i homes de ciència o filòsofs. Mes no hem d'entendre que aquesta línia els destriï de tal manera que no participin uns i altres, en major o menor grau, de les mateixes aptituds. La qüestió és purament de preponderància. Així, sense vacil·lació, classifiquem, per exemple, Aristòtil i Galileu entre els filòsofs, amb tot i no dubtar que tenien facultats artístiques superiors a les de molts poetes, i posem, en canvi, Dant i Milton entre els artistes, amb tot i compendre que estaven més capacitats per a la ciència que molts catedràtics d'Universitat.

No per això la línia de divisió entre artistes i filòsofs és menys obiradora.

Els artistes amen el fet concret, el fenomen amb tots els seus accidents, amb totes les seves formes, tal com és en la realitat percebuda, o tal com el dóna la imaginació, que és una altra realitat també amable. Més que

analitzar-lo, l'observen atentament, el recullen i el reprodueixen amb la color i el relleu de la paraula, de la pintura o d'alguna matèria plàstica; i tradueixen tal volta les palpitacions de la vida i del sentiment en ritme, en tonalitats sonores, en música. Sempre van al cas concret i determinat. Ullises, Falstaff, Don Quixot... no són símbols purs per més que puguin representar virtuts o vicis generals: són personatges complets, de fisonomia, caràcter, actituds, maneres de viure, aficions i sentiments propis, i en això consisteix llur bellesa. Com a procediment intel·lectual, els artistes s'acontenten amb el judici sensible i àdhuc el prefereixen a qualsevol altre. Veuen una lluerna en el prat i un estel en el firmament; n'hauen la impressió d'una mateixa llum, d'unes mateixes dimensions de faror, i això basta perquè els judiquin iguals fins al punt de poder pendre indiferentment l'un per l'altre. «L'estel és una lluerna del firmament.» «La lluerna és un estel del prat.» I parlen de muntanyes blaves i d'aigües daurades segons la impressió que els causen en un moment determinat.

Les aficions i procediments dels filòsofs són ben diferents. Els filòsofs amen les lleis de la naturalesa. El fet concret, el fenomen en si mateix no els interessa sinó en tant que fa relació a la llei que estudien. De manera que, com a tal fet, tendeixen a eliminar-lo després d'haver-ne extret únicament una idea que pot expressar-se amb un signe igualment convenient a tots els fenòmens de la mateixa categoria. L'Algebra és la ciència que més s'ajusta a aquest desideràtum; però no crec que m'apartés gaire de la veritat si digués que tota teoria que arriba a vera plenitud científica troba la seva més perfecta expressió en el llenguatge algebraic. La metàfora científicament és un disbarat. Els filòsofs no admeten el judici sensible sinó voltant-lo de tota mena de precaucions i procuren defugir-lo tant com poden. La unitat matemàtica, el ver patró de comparació científica, no és una cosa, sinó una idea. Una vegada acceptada una definició d'*arbre*, per exemple, serà *unitat arbre* allò que s'ajusti a la definició i un petit alzinoi podrá valer una *unitat* igualment que un roure gegantí, així com quatre pins insignificants podran ésser una quantitat quadruple de la que representi un pi colossal. És que la unitat matemàtica, el ver patró de comparació filosòfica, no és cap objecte sensible, sinó una identitat ideal que necessàriament atribueix la mateixa mesura a cada cosa que s'hi convé.

Basten aquestes observacions per fer compendre com difereixen els ar-

tistes i els filòsofs i com són diferents el camp de l'Art i el de la Ciència. Però ara, per damunt d'aquests camps, podem establir una divisió transversal, si ens és permesa aquesta paraula geomètrica, i classificar en dues categorics la gent que els ocupa: la categoria dels inventors i la dels tècnics o pràctics. I certament tan inventor és l'artista que troba una bellesa nova com l'home de ciència que descobreix una veritat inconeguda i tan tècnic és l'artista que coneix i posa en joc a benefici de la seva obra els recursos de la Gramàtica, de la Retòrica i de la Lògica, com el filòsof que tresoreja i aplica les riqueses de la seva ciència.

Es clar que aquesta classificació es fonamenta també en raons de preponderància; de manera que aquell que posem entre els inventors podrà ésser ensems un gran o un petit tècnic i que aquell que posem entre els tècnics podrà treure poques o moltes espurnes d'inventor; és clar que, en un estament i en l'altre, hi haurà moltes gradacions, des de l'home verament feble a l'admirablement formidable; i és clar, finalment, que els de l'una i l'altra banda són estimables i útils; però no hi ha dubte que l'inventor té una preeminència sobre el pràctic. La raó salta a la vista. Solament és nostre allò que és original i en la part que sigui original. Així, doncs, podem dir que l'originalitat i el mèrit es mesuren l'un per l'altra. D'aquí la gran valor de l'originalitat. La llàstima és que no la podem assolir d'una manera absoluta! Lord Byron es declarava content d'obtenir-la en un sol de cada cent versos que componia. Però el que aquesta virtut sigui difícil no vol dir que no haguem d'aspirar-hi en tota la proporció de les nostres forces. I jo trobo una absurditat la tendència que tenen molts preceptistes a prescriure la imitació.—«Quins autors t'has proposat per models?» — preguntava Moratín per boca del personatge exemplar de la seva *Comedia nova:* com si no fos possible escriure gentilment sense imitar un altre escriptor! A cada moment sentim veus que ens diuen que hem d'ésser clàssics o que hem d'ésser romàntics o que hem d'ésser realistes... i ens indiquen aquests o aquells models. Està bé: jo crec que tot ho hem d'estudiar i crec que la gran massa dels escriptors, com les febles eures, necessitaran sempre un arbre o altre on estintolar-se; però entenc que l'aspiració dels artistes forts no ha de consistir a ésser eures, sinó a ésser arbres. Bé massa propensos que hi som a la imitació! Sempre m'he topat amb tractadistes d'Art que en preconitzaven una o altra, i jo, feble com sóc, sempre he maldat per resistir-m'hi. No a cercar la imitació, sinó a defugir-la,

he gastat les millors forces de la meva vida sense haver-ho aconseguit tant com havia pretès; i estic tan convençut de la valor de l'originalitat que, si tingués suficient prestigi per a formar escola, mai no consideraria deixebles meus els que es proposessin imitar el meu estil i els meus gustos, sinó aquells que procuressin no imitar els de ningú.

La inventiva és, doncs, la gran virtut dels intel·lectuals, la primera de totes. No sóc jo sol a considerar-ho així. Ho veuen tots els pensadors, per més que no se'n recordin quan alguna passió d'escola els ofusca. I aquesta gran virtut, alguns, tal vegada amb una mica de fonament, l'han regatejada al nostre poble. Diuen que som bons treballadors, bons imitadors, gent pràctica que ens apropiem fàcilment els coneixements d'altri, però que no sabem inventar. Doncs bé; jo crec molt necessari que es fomenti dintre el nostre país la inventiva en tots els seus ordres. Es possible fer-ho? Es una virtut susceptible d'educació? En quines facultats radica?

Heu-vos aquí uns problemes que fins ara, modernament, no s'han començat d'aclarir d'una manera científica.

Els artistes antics i moderns, principalment els poetes i els músics (darrerament Wagner), han proclamat repetidament que devien en bona part llurs invencions a la inspiració; mes ens la descrivien d'una manera misteriosa i no sabien pas dir-nos d'on procedia i com funcionava. Jo mateix vaig parlar-ne en una època en la qual a Catalunya hi havia pocs literats que hi creguessin; però, si no podia dubtar d'aquest excel·lent do, no sabia pas explicar-lo més bé que els altres artistes que el declaraven, i vaig considerar-lo des d'un punt de mira místic que, si bé és sempre ver i útil en la contemplació de tots els fenòmens, mai no pot descobrir-nos llur funcionament natural. El qui primerament ha vingut a donar-nos claricies sobre aquest punt és estat un savi matemàtic francès, M. Henri Poincaré, en la seva preciosíssima obra *Science et Méthode*. Ja vaig exposar la seva hipòtesi en una conferència que no tenia res que veure amb les tasques de l'Institut d'Estudis Catalans; però vaig haver-ho de fer incidentalment i avui em proposo comentar-la amb esperit crític, aportant-hi observacions personals que poden orientar els nostres literats i homes de ciència cap al camí de l'educació de la inventiva, que jo crec tan convenient.

II

EL JO SUBLIMINAL

Estudiem, doncs, la hipòtesi de M. Poincaré. Heu-vos-en aquí els principals punts preliminars.

Primer punt. — El savi pensador francès examina exclusivament la invenció matemàtica i comença per explicar com ha obtingut algunes de les seves admirables troballes. Diu que va passar quinze dies maldant per a demostrar que no existien funcions anàlogues a les que més tard ell mateix va anomenar F (*fuchsiennes*). S'asseia a la seva taula d'estudi i feia combinacions durant una o dues hores sense cap resultat. Per fi vingué una nit en què, per haver pres una tassa de cafè negre, no podia dormir. L'assaltava una multitud d'idees que pugnaven contràriament fins que dues d'elles podien encavalcar-se i formar una combinació estable. El resultat fou que, a entrada de dia, havia ja establert una classe de funcions F, i no li calgué sinó formular-les: una tasca d'algunes hores.

Després explica com, per un treball conscient, guiant-se per analogia, va pervenir a representar aquestes funcions pel quocient de dues sèries. En aquell moment hagué de sortir de Caen, on habitava. Amb la conversa i amb les peripècies del viatge oblidà completament les seves preocupacions matemàtiques i així, distret del tot, arribà a Coutances, on hagué de pendre la diligencia. Aleshores, al moment de posar el peu a l'estrep per a pujar al carruatge, se li acudí sobtadament que les transformacions de què s'havia valgut per a definir les funcions F eren idèntiques a les de la geometria no euclidiana. No pogué comprovar-ho tot seguit per manca de temps i perquè havia de pendre part en la conversa amb els companys, però tenia la més plena certesa de no haver-se errat. Tornat a Caen, va fer, per a descans de la seva consciència, la comprovació diferida que, efectivament, va confirmar l'exactitud de la troballa.

Cita encara dos o tres altres casos en què una investigació científica treballada conscientment sense resultat se li havia solucionat de cop i volta per una mena d'il·luminació inesperada després de dies de no pensar en la qüestió.

Doncs bé, aquestes il·luminacions de què parla M. Poincaré no són exclusivament pròpies de la invenció matemàtica. Si els artistes fan una mica d'examen de consciència, segurament recordaran haver-se'ls donat d'una manera consemblant moltes troballes de bellesa. Quin no haurà passat alguna nit d'insomni fructífer com la que ens descriu M. Poincaré? Jo en vaig pintar una per l'estil en el pròleg d'*El país del pler*, encara que més aviat deliciosa que no pas pesada. No tracto de comparar-me amb l'egregi matemàtic francès; ja he dit que el mèrit de la invenció admet molts de graus; no comparo valors, sinó procediments.

Quasi mai no he agafat amb confiança la ploma si no me l'ha posada als dits alguna il·luminació sobtada com les que ell explica; però poques vegades em seria possible constatar que un treball conscient seguit d'un llarg lapsus de temps l'hagués promoguda. Se m'han donat, no obstant, alguns casos perfectament anàlegs. En citaré només un que em sembla força instructiu.

Vora la mar, assegut en una roca, una plàcida tarda de principis d'istiu, vaig presenciar la posta del sol i la vinguda de la nit. Quina calma! Quin encant! Quina seductora bellesa s'exhalava de per tot arreu i, ensems, quin sentiment de basarda i de misteri neixia de la immensa mar, mig en ombra mig en llum i somrís! Vaig pensar que fóra un tema excel·lent de descripció; però la meva ambició anà més enllà. Una taula de naturalesa interessa poc per si sola. Si serveix de fons a una escena dramàtica, on vibrin ànimes que hi concordin, l'obra guanya un cent per u. El cas era trobar ànimes per aquell escenari de placidesa i de basarda. Vaig pensar en un idil·li amorós. Era una vulgaritat... i no, tampoc no m'oferia la concordància desitjada. Menys encara m'hi anaven bé algunes escenes tràgiques que vaig idear. Aquestes coses les vaig pensar a estones durant alguns dies en què m'ocupava en altres assumptes literaris, els quals a la fi m'absorbiren i me les feren oblidar. Més tard vaig anar a Montnegre en temps de la pela del suro, i un vespre, tornant de bosc amb els peladors, en passar per una vall fosca, se'm donà sobtadament la il·luminació del tema oblidat: la costa solitària, la nit de lluna, la mar plàcida... i, flotant-hi, dues nedadores: una beutat de temptació seguida d'una figura sinistra. Tot seguit els vaig donar nom: la Xucladora i la Mort d'Aigua. Era allò: la seducció i la basarda fetes cos i ànima i vida. Després vaig anar imaginant el drama i en aquesta activitat mental ja no puc ara dis-

tingir què hi havia de treball conscient i què d'il.luminació. Aquella nit quasi no vaig dormir. Vaig escriure fins a altes hores i l'endemà vaig acabar l'obreta.

Aquest cas és semblant als que cita M. Poincaré. Aquí la consciència ha començat per establir un problema indeterminat dintre certs límits i, amb els seus esforços per a determinar-lo, ha impressionat profundament l'esperit. La solució ha vingut d'una manera inesperada, després de llarg temps. En molts altres casos de la invenció artística sembla que el problema és tan aviat plantejat com resolt perquè la consciència i la inspiració treballen alhora. Sol passar que un hom escriu amb molta atenció, però no pas amb força gust ni amb ver convenciment de fer quelcom que valgui la pena; tot d'una, com un esclat de llum, salta a la ment una imatge brillant, inesperada, i ja tot canvia d'aspecte; la intel·ligència s'omple de vigor i cobra nou delit i el tema ens inspira una gran amor; i aquesta activitat mental i aquesta amor sembla que evoquin noves il·luminacions, les quals sovintegen més i més fent que la tasca sigui deliciosa i fàcil. Creiem que no hi ha cap escriptor-artista que no hagi fruït d'aquest estat i que no pugui atestar-lo. Es cert també que moltes voltes un hom el desitja endebades.

Per ara no tractem d'explicar aquests fets. Simplement els exposem.

Segon punt. — M. Poincaré no dubta que el treball conscient d'invenció matemàtica en els casos que ha enumerat ha servit per a posar en marxa la màquina insonscient i que la resposta de la inspiració és el resultat d'un llarg treball d'aquesta màquina. De manera — diu — que el jo inconscient o, com se sol dir, el jo subliminal representa un paper important en la invenció matemàtica.

Nosaltres estem conformes a creure que la inspiració ve d'un món inconscient que forma part de l'home mateix. D'altra manera, hauríem d'atribuir-la a un miracle. Per altra part, no és ella l'únic fenomen psíquic que reclama tal procedència. Els autors en citen d'altres de ben convincents. Jo aquí recordaré només la següent observació antiga, popular entre la gent d'escola: que si un estudiant s'esforça una mica a apendre la lliçó poc abans d'anar-se'n al llit, baldament no assoleixi un resultat gaire satisfactori, l'endemà, després de dormir, es trobarà que la sap força més. Qui el pot haver fet progressar en aquesta tasca mentre dormia, sinó un treball inconscient que ha ordenat i fixat dins la màquina auxiliar de la memòria els elements que hi havien penetrat d'una manera vagarosa?

Que el treball de la inspiració, encara que inconscient, és treball d'un hom mateix, també em sembla indubitable. Ara, que sóc vell, l'escriure un parell d'hores amb relativa inspiració exhaureix les meves forces, mentre que puc passar bonament sense fatic tota una tarda fent càlculs aritmètics o algebraics. Doncs, és ben clar que deuen treballar més potències de la meva persona en el primer cas que en el segon.

M. Poincaré no indica clarament quina entèn que sigui la naturalesa del jo subliminal. Quan alguna vegada parla d'esperit en repòs i d'esperit en activitat (paraules amb les quals diu ben clar que admet l'existència d'una unitat substancial, espiritual, capaç de consciència, subsistent quan actua i quan no actua) sembla que enclou dins aquest concepte les funcions subliminals i tot; però quan, més endavant, explica aquestes funcions per un ordre de combinacions atòmiques, baldament adverteixi que ho fa per via de comparació, ens dóna una idea de quelcom material i fatal que repugna al concepte d'esperit. Un hom no pot menys de preguntar-se: «Això que ell compara amb àtoms són elements espirituals? Com provar-ho? Com provar que sigui espiritual una activitat inconscient? Serà perquè es comunica a voltes a la consciència? I no s'hi comuniquen també, rebent-hi interpretació adequada, les reaccions fisiològiques dels sentits?» Cristià catòlic, sóc zelós dels furs de l'esperit i, creient que a l'esperit pertanyien les funcions subliminals, vaig defensar-ho en publicar, més aviat que no hauria volgut, part d'aquest treball a *La Veu de Catalunya;* però més madures reflexions m'han portat a considerar-ho d'altra manera i vull que consti, perquè entenc que tan perniciós és atribuir a l'esperit funcions que no li pertanyen com rebaixar-n'hi de pròpies. El pecat està en la confusió.

Un altre autor que hem consultat entre els que s'ocupen de la matèria, M. Grasset, savi professor de la Universitat de Montpeller, no aclareix pas la qüestió. En la seva obra *Le spéritisme devant la Science* estableix un gràfic on, al costat del centre O (que és el centre psíquic de la personalitat conscient, de la voluntat i del jo responsable), figura un POLÍGON que, posant en relació el centre auditiu, el visual, el tàctil, el quinètic o dels moviments generals, el de la paraula i el de l'escriptura, representa una activitat que, segons l'autor, no és conscient sinó per addició de la del centre O a la seva. Aquest POLÍGON designa gràficament el jo subliminal dels anglesos i de M. Poincaré.

El materialisme de la paraula centre (centre auditiu, visual, etc.) ens

recorda les localitzacions cerebrals que alguns fisiòlegs han indicat i alguns històlegs han pretès determinar en correspondència als dits centres. Els efectes d'algunes ferides cerebrals interdint, unes, les imatges visuals, altres les auditives, altres la memòria de l'escriptura, etc., indiquen que en el cervell hi ha zones on es realitzen funcions relatives a les esmentades imatges; zones, però, la determinació de les quals és avui en dia encara molt fantàstica i molt dubtosa. Hi ha motius per creure que existeixin; però les funcions d'aquestes zones que poden anomenar-se visuals, auditives, etc., no són visió, ni audició, ni cap idea, ni cap imatge conscient, sinó especials reaccions químiques i fisiològiques; és l'esperit el que, en interpretar llur grafia especial els dóna el sentit d'audició, de visió, de paraula, d'imatge, d'idea. Així com uns llibres o unes solfes en si mateixos no són més que paper i ratlles i les idees literàries i musicals que s'hi xifren no són d'ells sinó de l'esperit que els ha dictats, ni ells les tenen mai per més que l'esperit del lector les formi en llegir-los, així són també exclusivament materials els fenòmens fisiològics relatius a les idees: un esperit ha d'haver-los dictat (ja Déu, ja l'ànima humana mateixa) i ells no són idees per més que l'ànima humana formi idees en interpretar-los. Cal que aquest concepte tan clar no sigui mai posat en oblit. I, si el tenim present, lluny d'escandalitzar-nos dels admirables instruments fisiològics posats al servei de la nostra ànima en aquesta vida, els cristians (i, amb nosaltres, tota persona de recte sentit) no podrem menys de mirar-los com una prova evidentíssima de l'existència, la bondat i la saviesa de Déu. Nosaltres entenem que l'esperit és una substància subsistent quan actua i quan no actua, però que sempre que actua és conscient. D'altra manera, no veiem com seria possible evitar la lamentable confusió que fa la Ciència moderna entre funcions fisiològiques i psicològiques. No hi ha més que un jo: les activitats inconscients pertanyen a una màquina, certament meravellosa, però purament fisiològica.

Que la memòria és una facultat essencialment espiritual, no ho posem en dubte, perquè, consigni on consigni bona part dels seus records (que ja no són memòria, sinó grafies que l'enteniment podrà llegir per a ajudar-la), en rememora la consignació referint-la a la immanència del jo; i, si el jo no tingués memòria conscient de si mateix, no tindria consciència de la pròpia duració i unitat. Però les activitats purament subliminals són inconscients del tot i no són rememorables. La major part de les combinacions que és

de suposar que precedeixen a la inspiració resten absolutament ignorades de la consciència.

M. Grasset ens diu que estudia des d'un punt d'obir psicològic aquests fenòmens inconscients. Els considera, doncs, psicològics? Què vol dir amb aquesta paraula? Alguns savis moderns, prescindit de la noció d'esperit i parlant sols de centres i de fenòmens, donen a voltes a l'adjectiu *psicològic* una valor que nosaltres no entenem i que dubtem que ells mateixos entenguin d'una manera clara. D'ençà de Spencer els conceptes d'esperit i de matèria causen horror a molts dels homes de la ciència experimental, així com els en causà el de energia que, per haver-lo hagut de menester els químics, torna a circular després de la brillant (i, per cert, antiespiritualista) reivindicació d'Otswald. Jo entenc que un concepte clar de la realitat *esperit* evitaria moltes confusions. Quan M. Grasset diu que el POLÍGON representa una activitat que no és conscient sinó per addició de la del centre O a la seva, estableix que el dit POLÍGON és conscient amb aquesta addició. Aquí està, però, el dubte. Si el polígon és en alguna circumstància conscient, és clar que és capaç de consciència i, per tant, quelcom que pertany a l'esperit; però, si no és l'activitat poligonal la que es fa conscient, sinó que el jo conscient interpreta els resultats que aquella activitat poligonal li ofereix, no hi hauria cap inconvenient a creure que fos purament fisiològica. Ara bé; nosaltres no podem admetre que una activitat inconscient es faci mai conscient. De dues classes són les activitats que podem conèixer, objectives i subjectives; les objectives se'ns manifesten per un transport de matèries; les subjectives, per fenòmens conscients; parlar d'una activitat que no pertanyi a cap d'aquestes categories és emetre una paraula sense sentit. Així, doncs, quan, per raons de nesessitat o de probabilitat, admetem l'existència d'unes activitats evidentment inconscients i que ens són inconegudes, no podem atribuir-les a l'esperit. Per això entenem que les activitats subliminals són fisiològiques, tot observant, però: *a*) que les impressions que rep el POLÍGON no li vénen totes directament dels sentits, sinó que, moltes vegades, són resultat de combinacions fetes conscientment; *b*) que la consciència presencia a vegades, interpretant-les amb més o menys claretat ideològica, algunes d'aquestes combinacions ordinàriament obscures; recordi's la nit d'insomni de M. Poincaré; i *c*) que aquestes combinacions es realitzen d'una manera fatal, independent de la nostra voluntat.

III

HIPÒTESI POINCAREANA DE LA INSPIRACIÓ

M. Poincaré tracta d'esbrinar de quina manera procedeix el jo subliminal per a cercar la solució d'un problema qualsevol que endebades la consciència s'ha esforçat a resoldre.

«La invenció matemàtica, diu, no consisteix pas a fer combinacions noves amb elements matemàtics ja coneguts. Les combinacions així possibles serien en nombre infinit i, en llur immensa majoria, no oferiríen cap interés. Inventar és discernir, és escollir. I, essent així, haurem de creure que el jo subliminal és superior al conscient, tota vegada que escull i endevina, triomfant en qüestions on el jo conscient havia fracassat? Podem atribuir-li aquest alt discerniment?

M. Poincaré declara que no ho podria pas acceptar sense una gran repugnància. Creu que s'ha de donar una altra explicació als fets i proposa la següent:

No és de creure que el jo subliminal, per una intuïció delicada, hagi format exclusivament les combinacions útils que sol donar-nos en els casos d'il·luminació; és de pensar que automàticament n'ha formades moltes altres d'inútils i que solament les interessants s'han manifestat a la consciència. El que n'hagi formades poques o moltes, essent com són en nombre infinit les possibles, no explica, però, que hagi tingut probabilitats suficients per a trobar la bona. Així, doncs, el problema presenta dues qüestions. — *Primera:* Com el jo subliminal, entre infinites combinacions, ha pogut trobar la bona? — *Segona:* Com el jo subliminal, d'entre les moltes combinacions que ha fet, no ha manifestat a la consciència més que la bona?

Primera qüestió. — Podríem figurar-nos els elements futurs de les nostres combinacions a faisó de quelcom semblant als àtoms ganxuts d'Epicur. Durant el repòs complet de l'esperit, aquests àtoms estan immòbils, com enganxats al mur; i així podrien romandre indefinidament sense formar cap combinació. Però si, durant el nostre aparent repòs, es posa en acció un treball inconscient, alguns d'aquests àtoms es destaquen del mur, es mouen, topen ells amb ells i es combinen de diverses maneres de les quals no tenim esment.

Ara bé; el treball conscient que un hom fa a la recerca d'un problema serveix per a destacar i posar en moviment alguns d'aquests àtoms, no un grup qualsevol d'ells, sinó un grup d'ells escollit lliurement per la nostra voluntat que, perseguint una finalitat perfectament determinada, l'ha afectat. Aquest grup d'àtoms prossegueix les seves combinacions sense esment nostre, àdhuc quan les nostres idees s'han ja apartat d'aquelles que l'han posat en activitat, i solament podrà fer les combinacions en què un, almenys, dels seus àtoms prengui part. Aquestes, doncs, ja no seran en nombre infinit, sinó limitat, i, entre elles, podrà haver-hi la bona.

Segona qüestió. — Com s'explica que, entre les diverses combinacions que ha fet el jo subliminal, no arribin a la consciència sinó les útils? Es una tesi general que els fenòmens inconscients privilegiats, és a dir, els que són susceptibles de fer-se conscients, són els que afecten més profundament la nostra sensibilitat. Cal tenir en compte que els éssers matemàtics més bells i, per consegüent, més capaços de despertar en nosaltres emoció estètica, són els harmoniosament disposats, de manera que, sense esforç, l'esperit els pot abraçar en conjunt tot penetrant llurs detalls. Aquesta harmonia satisfà una necessitat estètica i ajuda l'esperit servint-li de guia, fent-li pressentir una llei matemàtica en qualsevol tot ben ordenat. Ara bé, els únics fets matemàtics dignes d'atenció i susceptibles d'utilitat són els que poden fer-nos conèixer una llei matemàtica. De manera que venim a parar a la conclusió següent: que les combinacions útils són precisament les més belles. I això ens dóna l'explicació que cerquem. El gran nombre de combinacions que el jo subliminal ha format cegament està constituït en sa quasi totalitat per combinacions inútils que, per consegüent, no seran tampoc belles, no excitaran la sensibilitat estètica i no arribaran a la consciència. Les poques que són harmonioses i, per consegüent, útils i belles, seran les úniques capaces de commoure la sensibilitat i d'atraure l'atenció que les fa conscients.

Tal és, en extracte, la hipòtesi de M. Poincaré sobre la inspiració.

El genial matemàtic demana repetides vegades perdó per comparar grollerament amb àtoms els admirables elements de les combinacions subliminals.

Declara que les inspiracions sempre se li han presentat amb una gran llum d'evidència i que quasi sempre la comprovació n'hi ha confirmada la veracitat. L'han enganyat, però, diu, algunes vegades, poques, i ha tingut el desencant de trobar-les falses en comprovar-les; mes sempre, en tals casos,

ha reparat que aquesta classe de combinacions eren d'una gran bellesa matemàtica; i això li sembla una confirmació de la seva hipòtesi, segons la qual és precisament la bellesa el que, estimulant l'atenció, porta a la consciència els resultats subliminals.

IV

OBJECCIONS A LA HIPOTESI POINCAREANA

Que la màquina subliminal fa més combinacions que no ens dóna, ens sembla cosa provada; M. Poincaré, durant la nit d'insomni que ens descriu, assistí d'una manera semiconscient a l'elaboració febrosa d'aquestes combinacions i jo mateix he pogut comprovar també estats consemblants; però que aquestes combinacions no siguin totes belles, ja és cosa que no podem admetre.

El jo inconscient obra d'una manera fatal, segons lleis d'ordre i analogia més o menys complicades, però tan ineludibles com els efectes de la gravetat. Essent així, doncs, una de dues: o no farà cap combinació, o, si en fa alguna, haurà d'ésser regida per lleis d'ordre i analogia i resultarà necessàriament bella. Quan M. Poincaré ens diu que les combinacions inútils no són belles, hauria d'explicar-nos què entén per inutilitat i què per bellesa. Entén que tota veritat és útil i bella? Està bé; però tota combinació feta segons ordre i analogia, no enclou, per aquest sol fet, una veritat i una bellesa? No, quan M. Poincaré comprova una troballa de la inspiració, no mira si és vera en si mateixa, sinó si és vera en relació amb el problema que el preocupa i del qual l'ha creguda la solució. Les combinacions inútils són, doncs, per ell les incongruents, les que no responen al seu problema, no les falses en si mateixes. Haurem de pensar, doncs, que el savi matemàtic francès s'enganya i ens enganya quan dóna a la paraula *inutilitat* un sentit més absolut?

Sigui com vulgui, àdhuc donant per cert que totes les combinacions subliminals són necessàriament belles, no hi ha dubte que podrà haver-n'hi de més i menys poderoses a ferir la nostra sensibilitat estètica i que, en aquest sentit, podrem qualificar de més o menys belles. Doncs bé; aquestes més poderoses a ferir la nostra sensibilitat seran les que, excitant-la intensament, atrauran sobre elles l'atenció que les interpretarà conscientment, rebent-les

com inspiracions. Aquesta idea poincareana és brillant i seductora. Tot seguit un hom recorda que no hi ha cap inspiració, ni en l'ordre artístic ni en el científic, que no vingui acompanyada d'una remarcable emoció estètica. Que versemblant és, doncs, que aquesta emoció sigui el truc que obra les portes de la atenció a les combinacions poderosament belles i veres! Per seductora que fos, topava, però, aquesta idea amb un antic prejudici meu. Si el plaer estètic era anterior al coneixement de l'objecte bell, havia d'ésser un plaer orgànic; i això em repugnava profundament, perquè jo sempre havia entès que el plaer estètic neixia de l'esperit, del coneixement de l'harmonia de l'objecte bell, de tal manera que els reflexos orgànics, plaents o dolorosos, el minvaven i àdhuc l'interdeien segons llur preponderància. Seria fals aquest prejudici meu?

Vaig pensar en aquelles paraules que M. Claudi Bernard solia adreçar als que concorrien a la seva sala d'experiments: «Ans d'entrar ací, deixeu els vostres prejudicis al penjarobes on heu deixat els vostres abrics.» I, descobrint-me davant l'augusta figura de M. Poincaré, vaig deixar el meu prejudici, decidit a prescindir-ne en estudiar la nova hipòtesi. I, com més l'anava estudiant, més la trobava apta a explicar tots els fenòmens de la inspiració. Va enlluernar-me completament i, en el meu discurs d'inauguració del curs d'enguany a l'Institut d'Estudis Catalans, no vaig fer més que explanar-la, glossar-la i treure'n conseqüències. Però, més tard, en prosseguir la tasca iniciada en aquell discurs, vaig entrar en un ordre de consideracions que em feren veure el caire fals de la hipòtesi poincareana i em reafermaren en el meu antic pensament.

Va suggerir-me-les l'estudi de l'al·lucinació.

Aquest fenomen pràcticament és conegut quasi de tothom. Qui, durant una febrada àlgida, no ha patit alguna al·lucinació? Qui, en tal estat, no ha vist tal volta aparèixer en la seva cambra alguna figura purament fantàstica, però que es destaca i brilla i es mou com una realitat externa? Els boigs i els propensos a la demència solen tenir al·lucinacions àdhuc sense estar enfebrats. En la gent sana són molt rares. Es un fenomen alarmant. Sigui com vulgui, jo n'he tingudes algunes (molt poques, gràcies a Déu) en estat de perfecta serenitat d'esperit i d'indolència fisiològica, ja que no de salut completa.

Convalescent d'una malaltia, ja retornat a la normalitat funcional, al menys aparentment, però molt afeblit de forces, solia romandre despert al

llit fins a hores altes del matí. Em duien l'esmorzar a son temps i, després, em deixaven tot sol, amb la cambra a menys de mitja claror. Estant així, incorporat, amb l'esquena recalcada sobre un munt de coixins, un dia vaig reparar que, posant els ulls de certa manera, veia uns homenets brillants i graciosos. Havien pres el meu llit com a paratge de llurs entremaliadures, harmonitzant amb les formes d'aquell moble els llurs moviments. S'ocultaven en els plecs de les draperies, pujaven arrapant-se al meu penjant cobrellit, venien a fer tombarelles sobre el munt de roba alzinat tal volta pel meu genoll, s'escorrien d'anques pels vessants com qui juga a muntanyes russes, reien, saltaven, feien ganyotes picardioses... Els veia tan clarament i amb tant de relleu com si fossin reals i vivents: els seus ullets, les seves fisionomies, les seves carns, els seus vestits, fins i tot els clauets brillants de les soles de llur calçat, quan les mostraven alçant el peuet amb algún gest de dança o algun giravolt de capbussó. Llurs moviments eren ben lliures. La meva voluntat no els governava, ni la meva intel·ligència els preveia. Vaig pensar: — Ve't aquí els cupidenets, els elfs, les silfes, els gnoms... de les creències populars. Una visió com la meva els ha engendrats segurament. No és estrany que encara a la nostra terra hi hagi camperol que jura i perjura haver vist els follets traficar per la cuina de casa seva o ballar al clar de lluna a la placeta de l'església. Es ben cert que els havia vistos. Com, un home ignorant, ha de poder-se sostraure a l'engany d'una il·lusió com la meva?

Jo sabía que era una il·lusió, i l'examinava serenament. Quan badava bé les parpelles i girava una mica els ulls, la visió s'esvaïa; quan tornava a posar els ulls i les parpelles en certa posició que vaig saber deixar i retrobar unes quantes vegades, la visió es reproduïa amb tota la seva vivesa i el seu encant. Va semblar-me que era un efecte similar al tan conegut de la cambra obscura. Dins una habitació fosca un raig de llum, passant pel forat d'un porticó, pinta a la paret, invertides, les figures de la gent que transita pel carrer. Doncs bé, el meu cas hi era força parió. La gent i la llum de projecció procedien sens dubte del meu cervell. La cambra fosca i la mampara on eren projectades les figures semblava que fossin respectivament la meva cambra i el meu llit; però tot seguit vaig compendre que, per més que jo hi referia la visió, el meu llit no feia l'ofici de tal mampara; ningú no hi hauria vist les coses que jo hi veia i, per altra part, no feia un paper passiu, sinó que estava en combinació amb la fantasmagoria, tota vegada que les figures hi concordaven llur

moviment. M'inclino a creure que la cambra obscura i la mampara de projecció radicaven en el meu ull mateix.

Ara començo a sospitar la gran complexitat d'aquell fenomen interessant i misteriós. Heu-vos aquí com me'l explico. Les excitacions lluminiques del meu llit, trameses fisiològicament pel sentit de la vista, arriben a la meva ànima; ella les interpreta conscientment i forma una imatge psíquica, una percepció; els elements fisiològics corresponents a aquesta percepció s'enfonsen dins la màquina subliminal, gravant-hi un signe que es combina amb els d'altres elements que anteriors percepcions havien impressionat en diversos èpoques; tots aquests elements impressionats funcionen dintre la màquina subliminal sense que la meva ànima n'hagui esment; però, en un moment donat, per virtut de circumstàncies especials, es projecta alguna de llurs combinacions al sentit de la vista, aquest sentit les tramet a l'ànima i l'ànima n'hau una percepció igual que la que li proporcionen les realitats externes. Quines complexes relacions entre l'ànima i el cos viu!

No ens proposàvem explicar aquest mecanisme, però, de pas, hem volgut donar-ne una lleu indicació perquè pot fer una mica entenedors els misteris d'aquest món subliminal que té tanta importància en la inspiració. El nostre exemple d'al·lucinació l'aduírem, ja fa molts anys, en un discurs que, sobre qüestions estètiques, llegírem en uns Jocs Florals de la vila de Moyà, per fer veure com aquestes fantasies, en certa manera morboses, podien proporcionar goig de bellesa quan se'ns donaven en estat d'indolència. Ara el tornem a aduir per declarar també que aquella al·lucinació ens proporcionà un plaer estètic com tal volta no l'haguem obtingut mai de cap obra de l'Art ni de la naturalesa i preguntar-nos: per què, doncs, no la considerem com una inspiració? I no, no la considero tal; tinc la seguritat que no ho era. Però per què tinc aquesta seguritat? En què la meva intuïció o la meva sensibilitat la funden?

No se m'oculta que, així com l'al·lucinació es projecta del cervell a l'exterior i no arriba a la consciència sinó per la via dels sentits, la inspiració, per viva i brillant que sigui, sol ésser un fenomen intern que va directament del món subliminal al jo conscient sense cap intervenció dels òrguens forans. Això estableix, certament, entre elles una distinció força característica. Però és constant? No ho sé. Es essencial? M'atrevesc a respondre rodonament que no. Estic profundament convençut que si una inspiració se'm donés amb

caràcter al·lucinatori, no, per això, deixaria de classificar-la entre les inspiracions. Es que la característica de la inspiració és un plaer especial, diferent del plaer estètic. La meva al·lucinació era molt bella, però no va néixer amb el plaer, el surt i la flama característics de les inspiracions i per això no la vaig pendre com a tal.

Vaig a provar si em faré entendre de tothom. M. Poincaré ens ha dit que sempre se li han donat les inspiracions després del plantejament d'un problema i d'una sèrie d'esforços conscients encaminats a resoldre'l. Jo també crec que no se'ns en dóna cap sense aquesta condició prèvia. Ara bé; quan un hom fa esforços conseients per a trobar la desitjada solució va impressionant determinats registres de la màquina subliminal. Cada possibilitat establerta, cada desengany obtingut, cada punt de mira abandonat per inútil anirà constrenyent el problema dintre certs límits. Així un nombre més o menys gran de dades positives i negatives va establint les eondicions necessàries de la qüestió; i les idees d'aquestes dades van enfonzant llur petja (permeti-se'ns la metàfora) dins el jo subliminal tan més profundament com amb més intensitat hagin sigut capides.

Tots sabem com obra una màquina calculadora. Ens dóna les sumes, les restes, els productes i els quocients que corresponen als registres de dades que hi haguem preparats. Les seves peces posades en moviment per una força qualsevol no podran trobar l'ajust i l'equilibri sinó dintre les eondicions que els registres amb llur posició determinen; i, en trobar l'equilibri, la màquina s'aturarà de sobte i farà sonar tal volta una campaneta advertidora. D'una manera similar ha de procedir el meravellós món subliminal, bé que amb una incomparable complexitat, i el sotrac del moviment que s'atura i el toc de campaneta que hi correspon en la màquina de calcular ens semblen força anàlegs al surt i la flama de la inspiració. Es clar que aquesta comparació és molt baixa i grollera, però pot ajudar-nos a imaginar el problema que estudiem. El problema de l'inventor consisteix a trobar un o més termes que no posseeix però que han de convenir a totes les dades positives de la qüestió sense convenir amb cap de les negatives. En el jo conscient hi ha un desig de trobar aquests termes analògics inconeguts. En el món subliminal no hi ha desigs; però hi ha una tensió, un desequilibri, un buit que tendeix a omplir-se segons lleis d'analogia fatals. Tots els elements del món subliminal van acudint cap a aquell buit xuclador i van combinant-se per a ajustar-s'hi. Els

que no tenen analogia amb els registres positius i els que la tenen amb els negatius són mecànicament repel·lits; els de condició inversa van, en canvi, combinant-se i quan, en un moment donat, omplen el buit ajustadament, cessa la tensió subliminal, cessa el desequilibri, vé un sotrac, ve una descàrrega... i heu-vos aquí el surt i la flama de la inspiració; i sobrevé també un gran plaer d'origen orgànic, el plaer d'una neccssitat satisfeta, d'una tensió que ha desaparegut, d'un equilibri que s'ha restablert. Després, quan la consciència lllegeixi la solució, vindrà el plaer estètic; però aquest plaer no va del cos a l'ànima, sinó al revés, perquè neix del coneixement, de la percepció de l'harmonia.

Si els indicis positius i negatius del nostre problema eren prou determinants, en el resultat subliminal, que necessàriament ha d'ésser-hi congruent, la nostra ànima llegirà la desitjada solució. Si aquells indicis no eren suficientment determinants de la qüestió el resultat serà incongruent a la mateixa, és a dir, no la satisfarà. M. Poincaré diu que devegades se li han donat il·luminacions que eren molt belles, però que no han resistit la comprovació. Aquestes il·luminacions, al nostre entendre, pressuposen un problema mal plantejat o que no ha influït suficientment els elements subliminals, i creiem que l'inventor no perdrà el temps que esmerci a examinar quina dada positiva o negativa contradiuen. Reafermades aquestes dades, la màquina subliminal, que sempre dóna solucions ajustades a la posició dels seus registres, podrà subministrar tal vegada més endavant la inspiració bona. Bona o dolenta, la que ens subministri sempre serà bella perquè no en pot fer d'altra mena, però, al nostre entendre, no és la bellesa, sinó el retorn dc la máquina a l'equilibri cl que produeix el surt, la flama i el placr premonitoris de la inspiració.

L'al·lucinació que he descrit més amunt no va ésser precedida d'aquests surt, flama i plaer característics i, per això, un hom no podia classificar-la com a tal, baldament fos vivíssim el goig estètic de què anava acompanyada. Era una combinació espontània? Era deguda a un problema prèviament plantejat per la consciència? No ho sabem; però, en tot cas, no havia arribat a aquell estat definitiu que torna l'equilibri a la màquina subliminal i produeix aquella difusió, aquell sotrac i aquella descàrrega que es tradueixen per plaer, per surt i per flamarada en la nostra consciència.

Heu-vos aquí ara, en resum, les coincidències i les discrepàncies entre la hipòtesi de M. Poincaré i la nostra.

Coincidències:

1.ª Tota inspiració presuposa un problema plantcjat i treballat per la consciència sense haver-ne obtingut solució.

2.ª La facultat que fa les combinacions que subministren la inspiració és inconscient. M. Poincaré l'anomena *jo subliminal* i nosaltres, amb preferència, *màquina* o *món subliminal.*

3.ª Entre les combinacions subliminals, algunes determinen un plaer que atrau l'atenció a interpretar-les. Aquest plaer és premonitori de les inspiracions o il·luminacions.

Discrepàncies:

1.ª M. Poincaré suposa que el jo subliminal fa combinacions belles i no belles. Nosaltres entenem que totes les fa belles, ja que ha de subjectar-les a lleis d'ordre i analogia fatals.

2.ª M. Poincaré suposa que aquestes combinacions poden ésser veres o falses; nosaltras entenem que totes són intrínsecament veres, però que poden ésser incongruents al problema que ha concebut la consciència, enc que sempre siguin congruents al plantejament subliminal d'aquest problema.

3.ª M. Poincaré suposa que el plaer premonitori de la inspiració és estètic; nosaltres creiem que és un plaer d'origen fisiològic, molt diferent del plaer estètic que neix sempre de coneixement, de percepció d'harmonia; i cntenem que, tant com el plaer, són signes premonitoris de la inspiració el surt i la il·luminació o flama característics.

V

REFLEXIONS SOBRE LA NOSTRA HIPÒTESI

Abans d'entrar en noves consideracions sobre la nostra hipòtesi, que és una simple modificació de la de M. Poincaré, volem examinar la raó que solcn esgrimir els que no admeten l'una ni l'altra perquè neguen el fet de la inspiració. Sostenen que aquest fet és una falòrnia i que per rigorós ordre lògic és possible trobar totes les veritats artístiques assolibles a l'intel·ligència; i creuen que, demostrada la segona part d'aquesta tesi, està demostrada la primera.

Un de tals era el fantasiós escriptor nordamericà Edgard Pöe, qui s'esforçà a explanar una pila de demostracions casuístiques. En una de ses contalles, per exemple, ens fa veure com, per deduccions basades en l'observació, és possible arribar a descobrir l'enigma d'una obscuríssima escriptura xifrada, de la qual ens és completament inconeguda la clau. Està bé; però no necessitàvem aquesta prova; totes les ciències, i principalment les Matemàtiques, ens ensenyen que no s'ha descobert cap veritat que no pugui subjectar-se a un ordre lògic, seguint el qual podia haver sigut trobada. Mes el cas és que, segons testimoni dels més genials inventors, moltes, i tal vegada les més sublims, no han sigut trobades d'aquesta manera. Ni M. Poincaré, ni ningú que nosaltres sapiguem, preté que la inspiració sigui única font d'inventiva, sinó un auxiliar poderosíssim que moltes vegades triomfa de qüestions en les quals havien fracassat els esforços de l'enteniment. I el savi francès mateix ens diu com, després que la veritat sublim i recòndita li era estada suggerida per inspiració, en dues hores de treball la comprovava, això és, l'enllaçava lògicament amb altres veritats conegudes i indubitables.

És que no és igual enllaçar lògicament dues veritats conegudes que passar de les conegudes a les inconegudes. Quan des del cim d'una muntanya atalaiem el punt on volem anar a parar, ens serà fàcil pendre la direcció dreturera que pot guiar-nos-hi, però quan, per assolellat que sigui el lloc on ens trobem, sigui obscur aquell on volguem anar i ens haguem d'orientar només per indicis, que fàcil serà esgarriar-nos! A Edgard Pöe, essent ell mateix qui havia tramat l'enigma de la seva escriptura xifrada, li era molt avinent d'admirar-nos, a nosaltres que l'ignoràvem, indicant-nos les exclusions i deduccions a fer per a descobrir-lo. No li fóra estat tan planer, si l'escriptura hagués sigut enginyosament tramada per una altra persona. Aleshores tal volta s'hauria hagut de donar com tants altres endevinadors d'enigmes.

Ara, que ens han vingut al pensament aquests endevinadors, s'ens acut fer una advertència que tal volta no serà del tot inútil. Quan hem parlat del surt i del plaer de l'inspiració, el lector modest tal vegada s'haurà cregut en la impossibilitat de mai poder constatar-los personalment, figurant-se que són efectes exclussivament reservats a poderoses intel·ligències que investiguen àrdues qüestions. No és així. D'inspiracions en pot tenir tothom que es preocupi d'algun problema, àdhuc els que es dediquen a endevinar geroglífics, xarades i altres enigmes de pur entreteniment. Si, per endevinar-ne algun,

han maldat força, pensant-hi hores i hores, quin surt i quin plaer especial experimenten si tot d'una els salta a la ment la solució! Es una troballa que sorprèn i enamora. Quants i quants hauran pogut constatar-ho! Adhuc persones ben humils. Així, doncs, no és pas cosa exclusivament reservada al geni, bé que sols el geni sigui capaç de plantejar els grans problemes de l'Art i de la Ciència. El fet el pot compendre tothom i, parant-hi esment, molts i molts podran assaborir la diferència que hi ha entre el pler d'aquest fenomen i l'estètic.

Si haguèssim, però, de judicar d'aquestes coses per simples motius de sensibilitat, seria molt fàcil enganyar-nos. Els partidaris de la hipòtesi de M. Poincaré podríen fer-me veure com jo mateix he confós devegades lamentablement la intuició i la inspiració, retreient cites meves. Tindrien raó de sobres. No, enc que un motiu de sensibilitat m'hagi dut a sospitar una diferència capital entre la inspiració i certes al·lucinacions, aquest motiu no constitueix un argument sòlid. Hem de donar una raó més convincent que no ens ha pas passat desapercebuda.

En primer lloc convé establir que una activitat inconscient que combina elements materials, biològics, per meravellosament delicats que siguin, no és capaç de plaer ni de dolor. No hi ha sentir sense consciència de sentir. Concebre un sentir sense consciència (ànima) és concebre un sentir que no és sentit: un absurde. Així, doncs, encara que un hom parli, per exemple, de nervis i ganglis de la sensibilitat, hem d'entendre que aquests nervis i ganglis no senten res. Experimenten reaccions fisiològiques, objectives, no res més. Es l'ànima qui les interpreta en sentit dolorós o plaent. La dolor i el plaer no existirien sense l'agent conscient com, de fet, no existeixen fora del regne animal. Els sentits corporals no senten res. El sentir és de l'ànima.

Entès això, que per a nosaltres és claríssim, però que no sembla pas ésser-ho per a molts pensadors pretèrits i presents, serà també clar que, si considerem la màquina subliminal com a fisiològica, no la podrem creure capaç de plaer ni de dolor, però si capaç de produir reaccions que l'ànima senti doloroses o plaentes. Mes, així i tot, podran dir-nos els partidaris de la hipòtesi poincareana: Per què la combinació analògica i ordenada (es a dir, bella) no podrà causar una especial reacció fisiològica que l'ànima interpreti en sentit de plaer abans de conèixer la combinació mateixa? I, efectivament, no hi ha cap inconvenient racional; però hi ha observacions que ens indiquen

que no és així. Ja hem dit que no és possible que la màquina subliminal faci combinacions que no siguin analògiques i ordenades (les agregacions que no ho fossin no constituirien combinació) i, per tant, ens hauria de subministrar plaer estètic, no sols quan assolís la resolució del nostre problema, sinó a cada agregació harmònica dels seus elements. En tal cas, que sovint ens enganyaria amb falses inspiracions! I no és així. Per altra part, tenim motius per creure que fa cegament combinacions bellíssimes (com per exemple les corresponents a l'al·lucinació que hem descrit, les quals presenciàrem una estona per circumstàncies especials) sense que l'estat fisiològic que determinen provoqui en l'ànima cap plaer premonitori de llur coneixement. Ans al contrari, el treball de combinar hem de creure que, com tots els treballs, es tradueixi per dolor. I, de fet, entenem que s'hi tradueix. D'aon aquesta dolor sorda i persistent que acompanya tota intensa curiositat? Per alleujar-se'n, l'endevinador d'enigmes espera amb afany la solució que no ha sabut trobar i les persones sedaceres, després de fer-se mil cabdells, no reposen fins a descobrir el secret del misteri familiar pressentit. Els boigs, que solen proposar-se problemes impossibles (el moviment continu, la quadratura del cercle) pateixen terriblement d'esperit. Serà sols el treball conscient l'origen d'aquestes tortures? No hi contribuirà més encara el persistent treball subliminal el qual no és possible aturar amb cap distracció, ni amb cap efecte de la voluntat?

— Està bé — ens respondran tal volta els poincareans. — Volem suposar per un moment que no és el plaer estètic el que obre les portes de la consciència a la bella combinació i no a les no belles o menys belles. Aleshores no podrem invocar cap poder electiu. El grup d'elements subliminals afectat pel nostre problema farà totes les combinacions possibles i fins que les haurà exhaurides i trobarà, per això, necessàriament el repòs, no comunicarà a la consciència l'esclat de plaer que ha de menar-la a llegir el resultat obtingut. En aquest cas, el resultat no podrà ésser bo sinó quan la consciència hagi impressionat el món subliminal amb dades suficientes i precises del seu problema, tal com un hom procedeix amb una màquina de calcular. I, si la consciència tenia les dades suficientes i precises, estava en condicions de resoldre el seu problema sense necessitat de l'auxili d'una màquina cega. El poder que discerneix no és superior al que no discerneix?

— Superioríssim, contestarem nosaltres. Així també la intel·ligència del

matemàtic té una superioritat innegable sobre la seva màquina calculadora, que no és més que fusta i metall; però la màquina treballa més depressa i no s'erra mai, mentre que el matemàtic està exposat a errar-se moltes vegades en les llargues i embrollades operacions. Aquest aventatge maquinal és el que té, sobre l'intel·ligència de l'inventor, el món subliminal que subministra les inspiracions; però de res no servirà si aquesta màquina no és ben manejada; mai no donarà una solució bona si el problema no li ha sigut ben plantejat. No, la inspiració no resol cap problema que no hagi arribat a tal maturitat que la intel·ligència sola no pogués resoldre'l; però l'agent inspirador va més depressa que el conscient, el qual, sense aquell auxiliar, tal vegada hauria arribat a la mort abans d'atènyer el resultat perseguit.

A si les dades han d'ésser suficients i precisses, ens atrevirem a respondre que han d'ésser suficients, però no necessàriament precises; els inventors solen recullir-ne en gran abundor, i moltes, ja que no indiferents a llur problema, ho seran a l'especte que la inspiració pot resoldre'n. Els problemes de la investigació consisteixen a trobar un o més termes inconeguts en qualitat i quantitat, uns termes que són de distint caràcter que les incògnites d'una equació. La incògnita d'una equació és una quantitat de la mateixa naturalesa que les altres amb les quals es relaciona i de la valor de les quals dependeix la seva. La incògnita capital d'un problema d'investigació científica sol ésser un terme de forma inconeguda que s'ha de cercar per les senyes que resulten de les dades, és a dir, analògicament, tal com un poeta cerca una imatge de comparació. Així, per exemple, Arquímedes no va descobrir la llei del pes específic fins al moment que va tenir la visió de l'analogia que hi ha entre el volum del cos que es submergeix i el del líquid d'immersió que desallotja: analogia tan exacta, que la forma d'un terme serveix de motllo i mesura de l'altre. Bé devia haver conjugat i més conjugat els factors possibles de la qüestió; pes, massa, volum i densitat! Bé en devia haver fets, d'experiments! Bé en devia haver provades, de proporcions! La tortura a què havia subjectat el seu enteniment pot graduar-se per la satisfacció desbordant del seu triomf. Però, fins que va tenir la visió que hem esmentat, no va tocar el nu del problema; i tocarlo fou desfer-lo, i desfer-lo fou desembullar tota la troca de cop i volta.

Ara, que coneixem aquest nu, no ens seria pas difícil, tot fent veure que l'ignorem, d'anar a descobrir-lo per una sèrie d'observacions, proporcions i

exclusions ben encaminades (sistema Edgard Pöe); però el cert és que el geòmetra de Siracusa, que era un pensador de formidable lògica, no va pas trobar aquest camí fins que el salt analògic n'hi va indicar el terme i la direcció.

Un altre invent cèlebre i circumstancialment conegut és el de la gravitació universal. Tothom sap que fou degut a una visió analògica. Newton, en veure caure una poma des del cim d'un arbre a terra, va formar sobtadament el següent judici sensible: «La poma i la terra són astres. Tots els astres del cel són relativament pomes que cauen o terres que copsen.» Si el judici era exacte, estava descobert el problema de la gravitació universal, car no calia sinó aplicar a les grans masses dels astres i als immensos espais que recorren les mateixes lleis que regulen la caiguda dels cossos a la terra; i aquestes lleis, a Newton, podien haver-les-hi indicades els experiments que havia fet.

La visió analògica en els artistes és definitiva, en els savis és transcendent. Entre el cos submergit i l'encaix que li fa el líquid d'immersió un poeta no hi hauria vist més que dues formes exactament ajustades; Arquímedes hi va descobrir dos ordres de volums relatius que, en funcions de dos altres ordres de densitats, li explicaven la llei del pes específic. Un poeta hauria pogut comparar un moviment d'astres amb una caiguda de pomes; i s'hauria dat per content. Newton, en la caiguda de la poma a terra, hi va veure una relació de masses, de moviments i de distàncies successives. La ment de l'artista no passa del fet concret; la del savi el generalitza en condicions científiques. La invenció analògica és, doncs, d'una importància gran en la invenció científica, però no diu res a la ment que no està suficientment preparada per a generalitzar-la.

Nosaltres sobre aquest punt hem adquirit alguna experiència per haver-nos dedicat a certes investigacions matemàtiques (un incident poc important dins la nostra vida d'artistes). Solíem fer temptatives servint-nos de la llei de proporcionalitat que, ben aplicada, és infalible; mes, com que l'ent matemàtic que necessitàvem i perseguíem ens era inconegut i el judicàvem a partir d'altres problemes similars al nostre, però no ben iguals, els resultats que obteníem eren sempre incongruents a la nostra idea. Aquests esforços, però, no eren pas inútils, perquè ens obligaven a cercar similars més perfets i, a voltes, obteníem per inspiració el salt analògic que la consciència, massa encadenada al procediment lògic, no havia sabut donar. El nu de la qüestió consistia en

certa analogia imatjada tal com les que troben els poetes, si bé de caràcter abstracte i en la qual un hom llegia tot un ordre.

Entenem que, fonamentalment, la inspiració no fa més que donar aquesta classe d'analogies, que són font d'inventiva per al savi que sap interpretar-les i per a l'artista que sap exigir-los originalitat.

Suposeu-vos que un poeta es proposa el següent problema: trobar un terme d'analogia amb la lluna en quart (dada positiva), però (dades negatives) que no sigui cap dels trivials, ni dels usats per escriptors coneguts: no la popular tallada de meló, no la llesca de formatge dels fabulistes, no la llàntia impertorbable del Mahabarata, no la falç d'or o d'argent tan treta al cas, no la góndola de Víctor Hugo, etc. El problema és senzill i força més clar que com es presenta en una qüestió científica, on sol estar confós i àdhuc ofuscat per factors importants que li són indiferents. Segurament admet una pluralitat de solucions cada una de les quals pot satisfer-lo: cosa que contribueix a facilitar-lo. Doncs bé, el que provi de resoldre'l veurà com no és pas tasca gaire faedora. N'és tan poc, que alguns literats espantadissos declaren (sense raó, però) irresolubles en veres condicions d'originalitat aquesta classe de problemes. Pretexten que la ment humana ha ja exhaurit totes les combinacions analògiques possibles. Això és sortir-se del cas. Què saben ells? I, per altra part què se'ns endona de les que hagin fet els escriptors caiguts en oblit, essent-nos ignorades i no exercint cap influència sobre el nostre públic? Per nosaltres són noves totes les inconegudes nostres i de la generalitat dels vivents. Ai de l'escriptor que renunciï a trobar-ne! El problema és difícil, però no impossible; pot ésser resolt per escorcoll conscient i podem pendre'l com a patró d'una inspiració esperadora.

Si imaginem vivament la dada positiva (lluna en quart) i resolem fermament refusar les solucions coincidentes amb les dades negatives, aquestes imaginacions i volicions influiran sobre el món subliminal. Suposem-ho. En tal cas, els elementes biològics representatius d'aquestes dades no s'hauran pas de conjugar ells amb ells; hauran de posar en desequilibri la màquina i romandre en tensió, relativament estàtics. Els dinàmics, és a dir, els que s'hauran de posar en moviment i acudir a combinar-s'hi, seran els altres, els externs als de les dades. Aquesta distinció ens sembla bon xic important i no veiem que M. Poincaré l'hagués apuntada.

No, per això, hem de creure que s'hagin de moure en cada cas tots els

innombrables elements subliminals. Cal suposar que estan acoblats per llei analògica, car aquesta és la llur, i les cobles més pròximes a les nostres dades seran les que en rebran la primera influència, la qual cessarà així que aparegui la solució. D'aquesta manera l'acció restarà reduïda a un nombre limitat d'elements i serà més o menys profunda segons els casos. Fonamentalment, doncs, la qüestió és explicable en condicions purament mecàniques, cosa, però, que no exclou una gran complexitat fisiològica.

VI

ASPECTE METAFÍSIC I MÍSTIC

Com s'explica que els fenòmens anímics impressionin elements biològics i que els fenòmens biològics es facin entenedors de la consciència? Implica això una transformació d'activitats? De cap manera. Els fets ens diuen que hem de reconèixer que, en certes circumstàncies, l'activitat anímica exerceix sobre el cos una influència que no és moviment, però que en motiva, i que l'activitat biològica exerceix sobre l'ànima una influència que no és sentir ni pensar, però que dóna motiu a pensar i sentir; no res més. I aquesta lliçó no és pas nova; altres fets, més vistents i més indubitables que els que ens revela el mecanisme subliminal de la inspiració, l'havien ja ensenyada als psicòlegs clàssics. Com explicar, sinó per aquesta influència de l'activitat conscient sobre la substància biològica, la iniciativa i el govern que la intel·ligència i la voluntat exerceixen sobre els moviments del cos? Serà de més bon entendre que l'ànima pugui impressionar un nervi transmissor de moviment que no un delicadíssim element subliminal? I a què són degudes, sinó a la influència que en determinades circumstàncies exerceix sobre l'ànima l'activitat fisiològica, les transmissions que se'ns donen pels sentits? Es més entenedora una visió provocada pels elements del nervi òptic que una altra de provocada per elements purament cerebrals? No prediquen totes la mateixa lliçó?

El que és fals, de tota falsetat, és que aquestes dues activitats es transformin una en altra. Si jo digués, en llenguatge no metafòric, que un fenomen subliminal es fa conscient, mentiria, perquè la més simple observació introspectiva em diu, d'una manera evidentíssima, que les coses no es fan conscients

sinó cognoscibles i que dintre meu no hi ha més agent de consciència que el jo, el jo únic. El jo subliminal, novament inventat, és una denominació (acceptable sols com a tal) que designa una màquina viva. L'admissió d'una continuïtat entre l'energia espiritual i la fisiològica ens portaria a dues conclusions falses i contradictòries: ja a la dels positivistes que, partint de la matèria, no saben trobar en l'espeirt més que vibracions, ja a la dels idealistes que, partint de l'esperit, no saben veure en la realitat externa més que ideacions i somnis; dues aberracions igualment condemnades pel bon sentit universal, que és el fonament de tota ciència, i renyides amb la noció ineludible de *jo i no jo* que imposa dues distintes fonts d'energia. Certament, la nostra ànima actua dins un ambient material i vibratori, del qual rep auxilis i al qual imprimeix direccions, però amb el qual el bon sentit prefilosòfic no permet mai confondre-la. Cada dia els investigadors descobriran més i més relacions entre l'ànima i les funcions cerebrals; però entre aquestes funcions orbes i el jo conscient que sent, entén, vol i rememora, sempre hi haurà una essencial diferència que cap consideració no podrà esvair.

Cal també tenir present que entre l'organisme material i l'ànima hi ha la vida, quelcom que encara no sabem si és font d'una energia especial, productora de fenòmens que no siguin de consciència ni de moviment. ¿Quins? Si els poguéssim designar, no parlaríem en sentit dubitatiu. La vida! Certament és quelcom que es desdobla de cara al cos i de cara a l'ànima; quelcom que tots, ignorants i savis, designem amb una paraula que és pràcticament entesa de tothom. Però, qui l'ha mai definida? Qui ens ha explicat mai en què consisteix? El segle tendeix a creure que la vida és el conjunt de fenòmens de moviment que es realitzen dins un cos viu; mes, en aquesta definició, hi entra el concepte definit, restant, així, inexplicat allò que és l'essència de la qüestió. I no sabem que se n'hagi fet cap de més bona, ni ho creiem, avui per avui, possible. Per què, doncs, no confessar la ignorància? Per què no senyalar el misteri?

Alguns cristians s'alarmen del descobriment de màquines fisiològiques, auxiliars de les facultats conscients, i àdhuc hi tanquen els ulls com a una heretgia. L'alarma ha sigut motivada per les interpretacions inacceptables que els positivistes han pretès donar als fets. Fora d'això, no li veiem motiu.

L'ànima, creada a imatge i semblança de Déu, governa un univers de móns infinitament petits, sense confondre-s'hi. Les màquines d'aquests

móns són les que, encara d'una manera molt imperfecta, comença a senyalar la ciència moderna. L'eterna veritat de la Revelació indica aquesta idea. Oi més, segons ella, la importància que el cos té per a l'ànima transcendeix fins a l'altra vida. L'ànima i el cos foren creats per a conviure eternament. El pecat ha interromput per un moment de múltiples segles aquesta convivència; però la llei subsisteix: la carn ha de ressuscitar per a l'eternitat, i els estats ultraterrenals de l'home seran aleshores més perfets. Jo entenc que aquestes doctrines ens diuen que grans i molt grans i molt importants al seu perfet funcionament han d'ésser per a l'ànima els auxilis de la màquina fisiològica amb què conviu. Cap altra religió ni filosofia no ho havia sospitat.

Quant a la nostra hipòtesi de la inspiració, ens sembla en aquests moments tan probable, que àdhuc pren en la nostra ment fermeses de teoria; però hem de declarar que un rera-judici ens en fa encara desconfiar una mica. Ans d'arribar a trobar-la hem hagut de modificar quatre o cinc vegades les nostres idees i ens hem vist obligats a refer altres tantes aquest treball; i totes quatre o cinc vegades hem cregut sincerament estar en el camí de la veritat. Qui ens assegura, doncs, que noves claricies no ens advertiran demà algun altre esgarriament i ens obligaran a rectificacions ara insospitades?

Entenem, sí, que, errada o no, la nostra doctrina no topa per cap caire contra la de l'Església Romana, a la qual estem afiliats de tot cor i amb ferm convenciment; d'altra manera, per clarcs que ens haguessin semblat les nostres idees, les hauríem abandonades. Massa sabem com és enlluernable i esgarriadissa la nostra intel·ligència (i la dels més grans savis també) per atrevir-nos a oposar les seves llums vacil·lants a les que creiem vingudes de Déu i que veiem romandre immutables a través dels segles! Es clar... els incrèduls es riuran d'aquesta declaració i diran que entrem en el camp de la ciència amb una tara, amb un prejudici. No, en nosaltres no és un prejudici, sinó un judici molt viu. I quin savi no serva el saludable judici de les veritats certes i conegudes davant de les obscures que es proposa investigar? Replicaran tal vegada que el judici religiós no és d'ordre científic. I, certament, difereixen força l'un i l'altre ordre. Mes, per ventura la ciència no és fonamentalment una fe?

No ens proposem escatir aquesta qüestió, enc que no ens haguem sabut estar de donar-hi, d'escallimpantes, un entretoc. Ens portaria molt enllà, massa lluny del tema al qual volem cenyir-nos. Hem volgut dir, només,

que l'entendre, com entenem, que són fisiològiques les funcions subliminals que preparen la inspiració, l'al·lucinació i alguns altres fenòmens psicològics, no pugna amb el concepte cristià de l'ànima. Per aquesta part sempre hem estat tranquils. Però no volem ocultar que experimentàrem un glaçament de cor i un estrany sentiment de desolació quan, d'un anàlisi a un altre, arribàrem a tocar que la inspiració ens venia d'una màquina. Quin desencant i quina fredor per al pobre prologuista d'*El país del pler* que, en mig de la seva ignorància i els seus dubtes, era feliç perquè, darrera les inspiracions, sentia els batecs i l'escalf i l'enlluernament de la Divinitat! En lloc de l'augustesa de Déu, la fredor d'una màquina!

Aquest efecte desolador és propi de tot procés analític. L'anàlisi descompon i esmenussa les coses, va de la grandària a la petitesa i, seguint un ordre descendent, ens porta sempre a uns límits migrats, depressius per a l'esperit. La síntesi, en canvi, reconstruint i enlairant, segueix el procés invers i ens encarrila a un ordre que projecta la visió intel·lectual fins a l'infinit. Així ens ha passat en el nostre cas. L'anàlisi ens havia apartat de la grandesa i de la poesia que, entre ombres i confusions, llambregava en altre temps la nostra ment. La síntesi ens ha retornat a la visió d'aquella mateixa poesia augusta, però amb més claretat i serenor que abans, sense confusions ni falòrnies.

Anem a explicar-ho.

En primer lloc hem comprès que la nostra ànima disposa d'un instrument, a l'ensems obedientíssim i automàtic, d'un poder i una finesa meravellosos. A cada una de les nostres imatges i de les nostres combinacions conscients correspon en aquest instrument una tecla quasi infinitament delicada i perfecta. No les veiem, no les sentim, però no podem imaginar res sense imprimir-los activitat. Si formem, per exemple, les idees *arbre, lluna, espiga...* les tecles *arbre, lluna, espiga* vibren a influx de la nostra pensa. I el meravellós instrument tecleja amb més vivor i produeix més profundes vibracions com més intensament i més repetidament la nostra pensa l'impressiona. Màquina d'una perfecció inimaginable, treballa aleshores automàticament dins la fosca biològica i ens dóna, amb llum d'inspiració, les combinacions congruents als problemes que li haguem plantejat. I, aquesta màquina, cadascú la maneja segons les seves aficions. Els músics mouen amb preferència les tecles corresponents a les imatges sonores, els pintors les adscrites a les de forma i

color, els poetes les unes i les altres i els homes de ciència les obedients a les idees abstractes i d'ordre pur. Així, cadascú obté les inspiracions en consonància amb els seus gustos i, sense adonar-se'n, multiplica les peces del teclat que prefereix; i el teclat dels músics torna formidable per la banda dels sons, el dels literats per la de la paraula i el dels matemàtics per la de les jerarquies i els sublims ordres numèrics. Es possible concebre una màquina més admirable?

Però aquesta visió, si ens hi aturéssim, seria encara depriment. La màquina viva que hem descrit no és en si mateixa més que un conjunt de matèries que vibren i reaccionen fatalment, quelcom incapaç de sensació, de sentiment i d'idea, una cosa, en fi, que no ens pot entendre ni estimar. Això sí, està adaptada a les necessitats de la nostra intel·ligència, ens il·lustra com un llibre i dóna solució als nostres problemes com una màquina de calcular. Ara bé; quan llegim un llibre, tots sabem que no és més que tinta i paper inanimats, però comprenem que, si les seves grafies ens subministren idees, és perquè una altra intel·ligència, semblant i tal vegada superior a la nostra, les hi ha xifrades; quan ens servim d'una màquina de calcular, tots veiem que no és més que fusta i metall, però comprenem també que una intel·ligència, semblant i tal vegada superior a la nostra, preveient l'ordre de tots els nostres càlculs, l'ha d'haver conjuminada. No faria riure que atribuíssim tals combinacions a l'atzar? Com, doncs, darrera la il·lustrada màquina subliminal no hem de veure la intel·ligència i la bondat d'un admirable i adorable inventor que ha previst les nostres idees?

En el pròleg a *El país del pler* vaig declarar com sentia a voltes venir a mi, dels móns del *no jo*, certes idees inspiradores i com no podia menys d'atribuir-les a un altre esperit capaç de pensar. A través d'ombres llambregava Déu. Doncs, aquesta visió no se m'és pas esvaïda, ans se m'és feta més clara. La màquina material que el separa de mi me'l assenyala amb tots els seus efectes i em dóna a llegir pensaments d'Ell xifrats. No puc caure en la falòrnia de creure que les inspiracions artístiques i científiques siguin comunicacions sobrenaturals; sé que no impliquen un diàleg directe entre l'home i Déu; però sé, amb tota certenitat, que són respostes que han d'haver sigut previstes per Déu en tots els ordres llurs. Com no agrair-les-hi?

I àdhuc, com no implorar-n'hi d'especials? Si el meravellós clavicordi subliminal ressona a l'influx del nostre esperit, caldrà cap miracle perquè

ressoni a l'influx de l'esperit del Creador? Devegades demanem gràcies que no ens poden ésser atorgades sense un transtorn de l'ordre natural; però la inspiració no ens sembla pas d'aquestes.

Heu-vos aquí, doncs, com s'és esbargida aquella fredor que ens havia corglaçat a mig camí de la nostra investigació. La síntesi ens ha tornat a les alteses. No s'han pas desfet els llaços de divina comunicació que el nostre instint pressentia en les inspiracions, ans els hem atalaiat més clarament. No era pas enganyós l'instint dels poetes de tots els segles: tenien raó d'invocar el Numen Sagrat; i nosaltres continuarem invocant-lo com feia el nostre antic i venerable mestre Homer, bé que amb una fe més raonada per la nostra part.

VII

ASPECTE PRÀCTIC DE LA QÜESTIÓ *(seguint la hipòtesi poincareana)*

Quan iniciàrem aquest treball ens proposàvem investigar, dada la hipòtesi de M. Poincaré sobre la inspiració, quins procediments serien més adequats per a obtenir un major rendiment útil d'aquesta font d'inventiva. L'assumpte del capítol que ara ens ocupa era, doncs, l'objecte, no sols principal, sinó àdhuc exclusiu d'aquella investigació, car els capítols preliminars amb què pensàvem acompanyar-lo no havien de consistir més que a exposar i corroborar amb la nostra crítica la doctrina del genial pensador francès. Noves clarícies ens han apartat d'aquella hipòtesi clàssica obligant-nos a una investigació més radical, de la qual ara considerem com un simple aspecte les matèries que abans eren el mòbil únic del nostre estudi.

Creient interessant cotejar les consideracions pràctiques que ens havia suggerit la hipòtesi de M. Poincaré (la qual adoptàrem en el nostre discurs inaugural del curs 1921-22 de l'Institut d'Estudis Catalans) i les que ens suggereix la que ara creiem més probable, reproduïrem aquí, primerament, la part d'aquell discurs que fa relació a les dites consideracions i després la comentarem segons el nostre actual criteri.

Del discurs inaugural del curs 1921-22. — ...D'aquestes combinacions (les del món subliminal), totes belles (en aquesta consideració discrepàvem ja una mica de la doctrina poincarena), només seran manifestades les que fe-

reixen més vivament la nostra sensibilitat estètica, i això explica que la meravellosa màquina sigui font d'originalitat. Si ens dongués automàticament, no les combinacions que més ferissin la nostra sensibilitat, sinó, en absolut, les més belles, el món artístic hauria format un nombre limitat d'analogies i sempre repetiria les mateixes. Ara és diferent.

Cal observar que les combinacions analògiques perden la virtut d'impressionar-nos a proporció que són repetides i vulgaritzades. Quina analogia intrínsecament més bella, per exemple, que la que formem entre una llàgrima i una perla? El primer poeta que va dir perles a les llàgrimes segurament va produir un efecte enlluernador, deliciosíssim; però, aquesta analogia, l'han adoptada tots els poetes mediocres, milers de boques l'han anada repetint i, avui, ja quasi no ens causa cap impressió. La bellesa d'aquestes combinacions sensibles o, més ben dit, el seu poder es gasta amb l'ús. Heu-vos aquí per què les que no són noves, havent perdut el poder de ferir vivament la nostra sensibilitat, no surten de la màquina que les forneix, i solament les noves, les originals, tenen la virtud de manifestar-se. Aquesta raó de novetat, i no la d'utiiltat i bellesa que invoca M. Poincaré, és la que explica que la inspiració li hagués donat la llei de les funcions F i no qualsevol altra llei, tant o més útil i tant o més bella, de les ja conegudes de la ciència; i aquesta raó explica també perquè devegades s'obren pas fins al món conscient certes combinacions enganyadores per al savi, però que són belles i noves.

Ara bé; l'home paradisíac no estaria avui en bones condicions per a escriure coses noves. Cauria en moltes coincidències que semblarien plagis o trivliaitats. Sols l'artista que coneix totes les vivents produccions del seu art té el palp de sorda sensibilitat corresponent a les gastades i està en bones disposicions per a ésser original. Així, doncs, convé que els escriptors hagin llegit molt; però la lectura dels grans mestres, que és la que cal preferir, porta un gran perill per a la inventiva, perquè ens influeix a voltes massa i ens fa reminiscents en comptes d'inventors.

La reminiscència és un encís funest. L'home subliminal, igualment que l'home conscient, és propens a la peresa i li ve més de gust que ens servim de combinacions fetes que no pas cercar-ne de noves pel seu compte. Així sol passar, sobre tot als principis de la nostra carrera artística, que, més que la vera inspiració, ens mouen al treball les reminiscències. L'autor que llegim amb delectança ens comunica el seu to, la seva gama, les seves ma-

neres i àdhuc les seves idees, interposant-se entre nosaltres i la naturalesa i substituint la nostra personalitat.

Jo he patit d'aquest vici lamentable i em va costar molt de desferme'n. Genis tan diferents com els d'Ossian, Shakespeare i Homer m'han posseït en altres temps. Si, àdhuc l'esperit de la poesia ossiànica, tan obscur, tan boirós, tan fatídic, tan diferent del meu, em va mantenir sota el seu domini una llarga temporada, i no me'n vaig pas estòrcer per virtut pròpia, sinó per la d'un altre dominador que em tragué d'aquell esclavatge per a sotmetre'm al seu. Ja feia molt temps que em dedicava a escriure quan vaig reaccionar contra aquelles tiranies; i, per a rompre-les, vaig decidir no tractar per algun temps cap assumpte d'imaginació, sinó dedicar-me exclusivament a treure còpies de la realitat. Però, ni tampoc aquest recurs em reeixia! L'autor que em dominava m'imposava el seu to i, amb el seu to, una pila de reminiscències que hi estaven lligades. Per fi vaig servir-me d'un expedient que vulll recomanar a tots els literats que es trobin en el mateix cas: quan el to m'imposava un adjectiu o una comparació, els ometia si em semblaven banals, àdhuc a costa del bon ritme de l'estil, i així mateix m'abstenia de repeticions i d'altres figures retòriques de pura forma. D'aquesta manera vaig rompre el to funest i vaig anar-ne adquirint un altre que neixia de mi mateix: un to pobrissó, però meu. Es clar que molts d'aquells assaigs no valien res; però a voltes el meu *jo subliminal* m'assistia delitosament i, llavors, el treball resultava aprofitable. D'aquell temps són les meves composicions *Mar de llamp*, *Mànegues marines* i algunes altres. Les cito perquè qualsevol que les llegeixi podrà comprovar-hi les traces de la disciplina que he esmentat. Es llàstima haver de parlar d'un hom mateix! Però, si callés uns fets que ningú pot conèixer sinó jo, a qui serviria la meva modesta experiència?

El procediment que acabem d'indicar no sols destrueix un obstacle que s'oposa a la inventiva, sinó que també directament la mou i estimula. Cada adjectiu i cada metàfora que un hom refusa representen uns problemes plantejats que el *jo subliminal* tractarà de resoldre. Mes no es cregui pas que hagi de resoldre'ls a l'acte, mentre estem escrivint. Les combinacions que ell fa són múltiples i complicades. De la sembra a la collita ha de transcórrer un lapse molt més llarg que el de les pauses que un escriptor pot entretenir durant el treball. La collita ens vindrà un altre dia, quan, esplanant un altre tema, tocarem tal vegada les mateixes tecles que la primera vegada no ens

tornaren resposta. Cal entendre una cosa: que, quan estem treballant assistits de la inspiració, les il·luminacions que ens subministra no són degudes a combinacions que hagi fet en aquell instant. Són riqueses adquirides lentament que resten dins l'ombra de la màquina subliminal fins que un treball conscient, movent els registres que corresponen als ocults tresors i sobreexcitant la sensibilitat artística, les posa en condicions de manifestar-se. Si, en empendre l'obra, el nostre *jo subliminal* és ric, no ens caldran pauses ni recercaments perquè ens assisteixi amb el seu auxili; ans la vivor, que desperta la sensibilitat, li anirà millor que els entreteniments que tendeixen a condormir-la. Si, al contrari, està aleshores en estat de pobresa, tant callarà a la crida com a la recrida i és probable que un enginy afanyós ens suggerirà conceptes retorts i extravagants en lloc de les idees senzilles i originals que ens són desitjadores.

El que convé, doncs, és enriquir l'home subliminal, i, certament, la nostra voluntat pot ajudar-hi. L'artista no ha d'ésser-ho solament en el moment de l'obra, sinó en tots els instants de la seva vida. Quan observi un efecte interessant, pensi: — Quines paraules podrien pintar-lo? Quin adjectiu diria el seu matís? Quin verb revelaria el seu moviment? Amb què es podria comparar? — i cerqui mentalment i procuri absoldre aquestes preguntes. Quan vegi alguna fisonomia que li causi impressió, pensi:—Perquè me la fa? En què consisteix el caràcter d'aquesta cara? Què la distingeix principalment de les altres i com dir-ho?—I així, davant de cada objecte de la naturalesa i sobre tot dels que fereixin d'una manera especial la sensibilitat, examini, interpreti, formuli problemes d'art. I no mantingui menys actiu l'esperit durant les lectures. La passivitat és mare de reminiscències i l'activitat és mare de la inspiració. Davant de cada bellesa que li ofereixi el llibre, formi un propòsit, no d'imitació, sinó d'independència. Si troba per exemple aquest judici sensible: *la lluna resplendia com una falç d'or*, pensi tot seguit:—Amb quin altre objecte podríem comparar bellament l'astre de les nits?—Si troba una paraula lluminosa, consideri quina altra també dotada d'esplendor podria convenir al mateix objecte per un altre caire i a quins altres objectes podria aplicar-se la del llibre. Quants problemes a plantejar! Quantes investigacions a fer!

Aquest és el treball més útil per a l'artista escriptor. No sols ens enriquirà ja directament amb una sèrie d'observacions precioses, sinó que posarà en

joc l'activitat del nostre *jo subliminal*, el qual formarà d'amagat nostre les combinacions, àdhuc, que nosaltres no sabríem trobar. Les més esplèndides les comunicarà a la consciència en el moment més impensat, però encara restarà ple de moltes i moltes d'altres que a l'hora de treballar l'obra es manifestaran oportunament, secundant-nos i enjoiant-la.

VIII

ASPECTE PRÀCTIC DE LA QÜESTIÓ *(segons les nostres actuals idees)*

Tots els consells que donàvem en el discurs transcrit dins el capítol anterior, fills més aviat de l'experiència que no pas de cap prejudici, els tenim per bons; però, com suposarà qui hagi llegit aquest treball, no tenim pas per bona la teoria que aleshores els aplicàvem.

Ens havia seduït en gran manera a favor de la hipòtesi poincareana el veure que dins ella podíem explicar-nos brillantment que la inspiració fos font d'originalitat. Ara comprenem que l'explicació s'ha de fer a la inversa de com la fèiem. Es ben cert que les combinacions analògiques perden amb l'ús el llur poder d'impressionar la nostra sensibilitat estètica; i, com que els bons escriptors ho saben, procuren defugir-les i lluiten conscientment contra la pròpia màquina subliminal, refusant-les-hi. Es a dir, que l'originalitat no la dóna automàticament la màquina, sinó que la dóna per virtut de propòsits i d'imposicions de la consciència. Què representava, si no aquesta lluita de la consciència contra la màquina, la disciplina que, com dic allà mateix, vaig imposar-me per estòrcer-me de l'esclavatge a que em sotmetien les lectures dels meus poetes preferits?

Els poincareans podrien replicar que l'efecte d'aquelles lectures era degut a llur bellesa, la qual, per ésser tan impressíonadora de la nostra sensibilitat tendia a ressorgir del món subliminal i a obrir-se les portes de la consciència. I això també té esguards de veritat que contribuïren a enganyar-nos. Mes, sigui com sigui, les reminiscències ens proven que la màquina subliminal no és pas sempre font d'originalitat; que, si de cas, ho serà només en determinades condicions, com, per exemple, les de la inspiració. L'argument tendeix sí a provar que la bellesa és la sol·licitadora de l'atenció sobre els

fenòmens subliminals. Ja hem exposat les raons que tenim per no admetre aquesta hipòtesi.

Així, doncs, ha d'ésser molt altra de la d'aleshores l'explicació que ara hem de donar als fets. Anem a intentar-la.

La memòria, facultat exclusivament conscient que constata la permanència del jo a través de la successió fenomenal, en apoderar-se de les percepcions no en conserva llarg temps la imatge completa, sinó una idea que, per manca de detalls, es confon amb altres de la mateixa categoria. Els fluidíssims i subtilíssims elements que vénen dels sentits de la vista, olfacte, oïd, etc., arriben a l'ànima i en són il·luminats (permeti-se'ns la metàfora) com les volves que, procedents de l'ombra, entren dins un raig de sol. La memòria en reté les imatges, però se li van afeblint, esblaimant i desdibuixant per moments i n'hi resta només una idea, una categoria. Exemple: el pintor que acaba de mirar atentament el seu model recorda exactament la línia objecte de la seva especial observació; si entre l'observació i la còpia hagués de deixar passar cinc minuts, ja no recordaria exactament aquella línia. L'aperduació de les imatges dins la consciència és un fet experimental. Però tota imatge atesa (i tant més com més vigorosament s'és atesa) es grava en aquell tocom que els psicòlegs clàssics anomenaven memòria sensible, el qual, però, no és memòria ni és sensible, sinó que és simplement un món d'obscures accions i reaccions fisiològiques, que no rememora res ni sent res, bé que guardi les impressions rebudes, tal com un llibre de memòries guarda les apuntacions que hi hem escrit. La perfecció d'aquests gravats subliminals ens la revelen les al·lucionacions, que es projecten en imatges tan vives i detallades que poden competir amb les directament vingudes de la realitat.

Evocant les imatges d'aquests gravats fisiològics, la memòria conscient perfecciona i refresca els seus records; i, quan aquests gravats són destruïts per traumatisme o malaltia, es troba impossibilitada de complir degudament les seves funcions. Però ella, i només ella, és la veritable memòria. Guardar inconscientment no és fer oficis de memòria: això ho fan àdhuc una caixa i una calaixera. Rememorar és tenir consciència de l'acció retentiva i comparar les retencions aplicades a cada terme. Sense memòria conscient no seria possible formar cap judici; les percepcions serien instantànies i no podríem arribar a la compleció de cap idea, perquè se'n esborraria l'inici abans que assolíssim la conclusió. Cap fenomen objectiu, cap duració objectiva... no

podran explicar mai una remembrança conscient. Amb completa separació del món subliminal la memòria guarda els seus records esblaimats i abstractes, però que porten un sentiment de temps que sols pot donar-los una consciència que ha coexistit amb ells i que ho rememora. A voltes ells evoquen la imatge subliminal que pot il·lustrar-nos, a voltes és aquesta imatge la que els desperta a ells; però la imatge, sense la memòria immanent del jo, seria una visió que apareixeria i desapareixeria sense deixar record. Cal, doncs, no confondre la imatgeria subliminal amb la memòria i els seus records. Sense aquesta memòria no existiria la llibertat humana. Seria possible refusar una imatge sense tenir consciència d'un record preexistent que la condemna? Aquests records independents i preexistents expliquen aquelles lluites contra certes suggestions subliminals, que tantes voltes han descrit els nostres místics. En aquest punt, l'ideal humà, tant en mística com en art, consisteix a establir el domini de l'esperit sobre la màquina. A altra cosa no conspira triomfalment el treball que té per resultat la inspiració. La lliçó pràctica ens ho farà veure, si la teòrica no ens ho ha ensenyat encara prou.

Segons la nostra hipòtesi, és clar que, quan una lectura ens impressioni fortament, les seves imatges i les concatenacions harmòniques de les seves imatges tendiran a gravar-se en els elements subliminals; l'element representatiu d'un to es concatenarà amb els representatius de determinades cadències, els d'aquestes cadències amb els de determinades paraules, el d'un substantiu amb el d'un brillant adjectiu acompanyatori o tal vegada amb el d'un verb esplendorós, el d'un terme de comparació amb el del seu analògic corresponent, etc. No s'integraran totes les concatenacions de la lectura perquè no totes hauran sigut d'una harmonia prou feridora i perquè el lector haurà rebut moltes altres impressions i haurà format moltes altres imatges; però tantes més se'n seran formades com més la lectura ens hagi causat bell efecte. Així, doncs, quan el lector es convertirà en escriptor el seu treball conscient es trobarà influït per aquestes nombroses i fortes concatenacions subliminals. Evocarà un substantiu i li compareixerà a la consciència acompanyat d'un determinat adjectiu o d'un verb, o d'una metàfora o d'una cadència retòrica... Quasi no podrà emprar cap paraula que no arrossegui alguna cadena d'esclavatge. Heu-vos aquí un treball en què el món subliminal no desplega altra activitat que la de la seva inèrcia al servei de la consciència. El que el faci es creurà sens dubte conscient i no serà més que un reminiscent

i àdhuc un inconscient en acceptar amb passivitat, sense esmenar-los i governar-los, els resultats de la seva màquina. Es el vici de tots els imitadors en el grau major o menor en què ho siguin. No creiem que cap artista se'n pugui alliberar del tot; però el seu mèrit no és allà on sucumbeix, sinó allà on triomfa; i ens fan una certa pena els crítics que, quan volen lloar alguna obra literària, la qualifiquen pomposament d'horaciana, d'homèrica, etc. Si l'obra té realment reminiscències d'aquests autors, no haurien d'ésser citades com un mèrit, sinó com una tara, més noble, si voleu, que la del que sucumbeix a reminiscències poc prestigioses, però tara al cap i a la fi. Ja sé que hi ha qui es dedica voluntàriament, i àdhuc amb esforç, a imitar l'estil d'algun gran mestre. Per mi això és amar una *capitis dominutio màximæ*. L'estil dantesc, virgilià, homèric, etc., diuen molt en pro de les personalitats respectives de Dant, Homer i Virgili, però en pro d'un altre fill de mare que se'n vesteixi, què han de dir? No l'acusaran més aviat de misèria i descastament?

Allà on hi ha reminiscència no hi pot haver inspiració, car en aquest cas la màquina subliminal ens dóna combinacions inertes en les quals no ha posat més treball que recollir-les i tornar-les tal com se li han donat. Cal rompre les concatenacions inertes. Si acudim a una altra lectura diferent de la que les ha produïdes i també impressionadora, certament podrà destruir-les però serà substituint-les amb unes altres que tindran els mateixos inconvenients. No farem sinó mudar de jou: allò que em passava a mi anant d'Ossian a Shakespeare i de Shakespeare a Homer. Crec que no s'hi pot aplicar altre remei eficaç que el d'aquella disciplina que vaig adoptar en els meus temps de *Mar de llamp* i *Mànegues marines* tal com l'exposo en el transcrit discurs de 'Institut. Proposar-se una gran austeritat d'estil; refusar tot terme que vingui concatenat reminiscentment (aquí la memòria, la única la conscient ens ha de guiar); posar forta atenció en el contingut de cada substantiu que un hom empri (la imatge subliminal surt més com amb més energia conscient és atesa); cercar en les qualitats d'aquesta imatge els motius de l'adjectivació que pugui convenir-li; imaginar vivament l'acció ans d'escollir el verb; fer que la paraula no evoqui la imatge, sinó que la imatge evoqui la paraula; i, finalment, estar decidits a escriure la frase sense cap enfarfec d'adjectius ni de metàfores quan no n'haguem trobat cap que, per la seva novetat i expressió, valgui la pena d'ésser escrit.

Aquesta darrera recomanació és la més difícil d'observar perquè obliga

a rompre la mesura que un hom sent necessitat de donar a les frases per a acordar-les al ritme de l'estil; però és la pràctica més important del sistema i cal sostenir-la baldament en pateixi l'harmonia. D'altra manera no ens alliberarem mai del to que ens hagi imposat l'autor que ens domini. Els primers assaigs seran inharmònics i dificultosos; probablement no tindran gaire valor literària; però, de mica en mica, tots plegats ens donaran el sentiment d'un to que, d'aquella hora en avant, vetllarà per l'harmonia i serà el més apropiat a les nostres facultats. Obtinguda aquesta victòria de l'home conscient sobre el reminiscent, cada dia ens sentirem més senyors i més segurs i arribarem a dominar àdhuc el to mateix i a variar-lo, ara constrenyent el nostre estil a l'austeritat primitiva, ara desplegant-lo a totes les gràcies d'un ritme joguiner i espontani.

En rompre les concatenacions del món subliminal trenquem allà un equilibri que la màquina, posant en moviment els seus elements, tendirà a restablir. Les nostres troballes conscients el restabliran tal volta i el nostre fracàs, en canvi, plantejarà un problema de dades positives i negatives que la màquina treballarà fatalment a resoldre. Si el resol, heu-vos aquí el sotrac i la flama: allò que en diem inspiració. Així, doncs, si és cert que les inspiracions vénen d'un món inconscient, no és menys cert que l'home que en té és més fortament conscient que el que no en té pas, perquè no s'obtenen sense un domini de l'esperit sobre la màquina. I tan clar ens sembla això, que ens atrevim a dir que a major domini de l'activitat conscient sobre la subliminal correspondrà, en igualtat de facultats, major activitat d'inspiració. Ara, després d'haver remarcat aquest necessari mestratge de l'esperit sobre la màquina, cal també remarcar l'ensenyament providencial que la màquina dóna a la intel·ligència. En les combinacions que l'escriptor faci conscientment podrà caure en error, en falsedat; però les que li doni el món subliminal sempre seran justes, sempre plenament harmòniques, i, així, seran lliçons de bon gust. No és pas possible que cap crític pugui assegurar que una bella imatge sigui deguda a inspiració; només ho sap, i encara no sempre, el propi autor; però tots podem estar segurs que no provenen de tal font les analogies falses, ni les laberíntiques, obscures o massa subtils. Precisament, per l'esplendor i la justesa de les seves solucions, aquesta font d'inventiva ha sigut cantada i àdhuc divinitzada pels poetes de tots els temps.

En la part del nostre discurs de l'Institut transcrita en el capítol anterior

aconsellàvem als artistes que no sols durant el treball, sinó tot sovint i a qualsevol hora, plantegessin problemes d'art, ja en presència de la naturalesa, ja tot glossant llurs lectures. El consell és bo i el recomanem novament amb les mateixes paraules i els mateixos exemples amb què aleshores l'il·lustràrem; però hem d'advertir que una de les principals raons amb què el motivàvem, ara no ens sembla pas totalment vàlida. M. Poincaré ens havia dut a creure que la inspiració no podia donar-se'ns sinó com a resultat de mútliples i complicades combinacions. Per això suposàvem nosaltres que l'estat d'inspiració d'un artista no podia ésser degut a solucions de problemes plantejats i resolts durant el treball, sinó que aquests plantejaments havien de procedir de temps enrera. Ara pensem diferentment. Creiem que els tals problemes, àdhuc els més complicats, són molt més simples que no els suposa el nostre genial mestre francès, i que molts i molts es plantegen i es resolen ràpidament durant el treball artístic.

Anem a explicar la nostra manera de veure ara aquestes coses. No hem pas de pensar que tots els problemes que imposem al món subliminal hi produeixin el mateix grau de desequilibri, ni de revolució d'elements. N'hi haurà que no es podran resoldre més que amb múltiples elements o amb elements situats en concatenacions molt profundes i n'hi haurà d'altres que es resoldran amb elements simples i no gaire distants d'aquell o d'aquells amb què s'hagin de combinar; i és clar que els primers reclamaran una revolució i un treball molt més grans que no pas els segons, i que aquests podran arribar a solució en un temps breu, mentre que els altres, en igualtat d'agilitats subliminals, el necesitaran força més llarg. Així ha de procedir tota màquina; i no és menys natural pensar que a major desequilibri haurà de correspondre major despleg d'energia i major efecte mecànic en la solució, és a dir, que una inspiració vinguda de treball extens o profund produirà un gran surt i una gran flama, mentre que una inspiració obtinguda a poca costa, per concatenació d'elements poc separats (tal volta d'un adjectiu a una imatge substantiva, d'un verb a la imatge d'una acció...) produirà un sotrac i una flameta tan lleus, que àdhuc poden passar desapercebuts a la consciència. Si, ultra això, ens fem compte que tots aquests treballs, soms o profunds, es realitzaran en més o menys temps segons l'agilitat de la nostra màquina subliminal, estarem en condicions d'explicar-nos tots els estats d'un artista.

Compendrem que els problemes d'art que un hom plantegi a qualsevol

hora podran ésser-li solucionats quan menys s'ho figuri, però més probablement en moments d'agilitat subliminal, durant la vibració determinada pel treball artístic, sobretot si afecta elements d'aquell problema. Es de creure, doncs, com dèiem en el transcrit discurs de l'Institut, que aquests plantejaments remots són ingressos tal vegada cobrables en el moment de l'execució, però no és cert com allà suposàvem que siguin els únics que aleshores poguem cobrar. Ans al contrari, estem convençuts que en moments d'extraordinària agilitat subliminal l'artista obté ràpida solució a problemes difícils que mai abans no havien passat pel seu enteniment.

La consideració dels diferents estats d'inspiració que pot experimentar un artista ens il·lustraran sobre el punt que ens ocupa; però és matèria una mica extensa i, essent aquest capítol ja prou llarg, la reservarem per al següent.

IX

CONTINUACIÓ DE L'ANTERIOR

Hem llegit que, en països tropicals, esclaten a voltes tempestes d'un llampegueig tan seguit i no interromput, que tot el cel es converteix en un estany d'ondulosa llum duradora. Una cosa per l'estil passa a l'artista en certs moments: la flama d'una inspiració s'aconsegueix amb la d'una altra en la seva fantasia; cerca ell una metàfora i n'hi salten dues o tres a l'enteniment; quasi no té temps d'escriure les seves idees; ha d'apuntar-les tot sovint taquigràficament, és a dir, amb una o dues paraules rememoradores; el seu pensament fa salts atrevits; les analogies més llunyanes se li fan avinents, i disposa d'una varietat de formes riquíssima a la qual no li és possible donar abast. Doncs bé; com dubtar que en tal estat el món subliminal resol en breus instants problemes que normalment li haurien exigit llarg temps?

He observat, però, que tals estats no advenen sinó amb referència a temes incubats més o menys llargament i que són estats més propicis a la concepció que a l'execució de l'obra artística. Són els que produeixen aquells desvetllaments deliciosament febrosos de què hem parlat ja més endavant. Les pàgines que un hom escriu aleshores són, certament, d'una gran valor, dintre els límits que cada escriptor pot atényer, però s'han de corretgir, després, molt i, àdhuc, força vegades s'han de refer completament; mes, en refer-les,

s'ha d'anar amb molt de compte, perquè si molts passatges tot just apuntats, s'han d'explanar (tal com un hom, a tenir lleure, hauria fet en el moment de la inspiració) i si certs desordres s'han d'arreglar, és precís en canvi no amplificar res innecessàriament ni modificar desordres que ho semblin només a l'examen lògic, car en els laconismes i en els salts dels pensaments llampeguejants radica força sovint el secret de llur efecte estètic. Aquestes correccions s'han de fer en ocasió de bona lluïdesa intel·lectual i no pas deixant-se portar de cap preocupació d'escola ni proposant-se cap model, sinó, al revés, despreocupant-se'n i no regint-se més que pel sentiment especial d'harmonia que presidí la primera confecció. Cal recordar-lo i respectar-lo, car aquest sentiment és fill d'una poderosa intuïció d'ordre, dintre el qual un hom veu marxar bé moltes coses que, considerades a petits grups, semblen desacordades. En el dubte serà probablement més bona la correcció que s'acosti més a la versió primitiva. Es convenient guardar aquesta versió, car si, seguint el savi precepte d'Horaci, reexaminem els nostres escrits després de temps de deixar-los dormir, encara ens podrà servir de guia per a subsanar els defectes que probablement repararem en la correcció que n'havíem feta. Sobre tot no parafrasejar, no amplificar innecessàriament.

Sens dubte els grans artistes experimenten amb alguna freqüència aquestes tempestuoses revolucions subliminals; però no crec que els siguin habituals i, ja ho he dit, són estats que estimo més propicis a la concepció que a l'execució de l'obra artística. El bon estat més corrent en l'execució és el que sol designar-se amb el nom de *vena,* el qual consisteix en una bella agilitat subliminal, però no en una activitat tempestuosa. S'hi donen algunes inspiracions d'esclat distanciades entre un gran nombre d'altres petites inspiracions que, per venir de concatenacions poc profundes, isoladament no arribarien a causar, d'una manera perceptible, el surt i la flameta característics de tal fenomen, però que, amb la seguidesa de llur feble espurneig, omplen l'enteniment d'una mena de celístia que li comunica una gran luciditat. Els pintors en diuen *tenir delit;* i és certament un delit que resol quasi immediatament els problemes que la intel·ligència va plantejant. Aleshores els escriptors troben totseguit la paraula més pròpia, viva i lluminosa, el gir sintàctic més escaient i la forma retòrica més airosament adequada a llurs pensaments. Es un estat que dóna frescor, elegància, gràcia i brillantesa. La sublimitat és més pròpia de l'altre estat que hem descrit.

Un i altre són fecunds i no són possibles sense una gran agilitat subliminal; però, amb tot i la seva gran importància, l'activitat de la màquina no hi fa pas el paper principal; el paper principal no correspon a l'instrument, sinó al virtuós que el fa sonar i el dirigeix, és a dir, a les facultats conscients, a l'esperit. Sempre aquests estats coincideixen amb una gran vigoria intellectual i sentimental. Però, d'això, ja en parlarem més endavant. Ara ens volem cenyir a estudiar l'agilitat de la màquina fisiològica.

Heu-vos aquí quelcom que l'home no pot governar sinó d'una manera molt indirecta. Sens dubte podrem estimular aquesta agilitat pensant, una estona abans de posar-nos al treball, en el tema que ha d'ocupar-lo, insistint fins a tant que ens abelleixi; però ai de qui ha d'insistir gaire! Si, per motius constitucionals o accidentals, la nostra màquina va pesada, pesadament ens respondrà. El delit no podem governar-lo i ens marca un compàs al qual ens hem de subjectar. Voler violentar aquest compàs dona sempre resultats dolents en l'execució de l'obra artística. Ens posem devegades a treballar i, recordant l'agilitat que ens assistí en escriure les pàgines que anem a continuar, pretenem seguir aquell compàs mateix, per més que la nostra màquina ja no hi respongui. Aleshores el nostre afany es tradueix en figures retòriques sense contingut i àdhuc desairades, en una xerrameca buida i en quelcom, en fi, que traïrà el nostre desfici. És un pecat en què he caigut alguna vegada; em causa horror i, dins qualsevol escrit que en pateixi, el sento a la primera flairada. Desenganyem-nos: en el moment de l'execució no hi ha més remei que conformar-nos amb la gràcia que bonament se'ns atorga. La fluïdesa no es pot fingir. Cenyim-nos, doncs, en tals casos al lent compàs i escrivim, almenys, coses madurement pensades i procurant expressar-les amb senzillesa i claretat.

Un altre vici per afany és aquell en què solem caure quan, mancats d'inspiració, volem de totes passades ésser originals i brillants com quan ens assistia. Aleshores és quan formem metàfores subtils o conjuminem aquelles comparacions arbitràries que a força d'explicacions volem fer entendre als lectors. El nostre gentil humorista, N'Emili Vilanova, sentia una aversió especial contra aquestes comparacions i recordo que me'n féu reparar algunes un dia que examinàvem les composicions d'un certamen en el qual ell i jo formàvem part del Jurat. Són certament odioses.

L'afany és, doncs, cosa dolenta en art i té dos aspectes als quals corres-

ponen respectivament els dos vicis que acabem de senyalar: l'un consisteix a voler precipitar el treball més que no ho permet el ritme natural de les nostres forces, l'altre a exigir-li més o millor fruit que el que per la seva naturalesa pot llevar. L'afany és dolent, el treball no. El vici, doncs, no està en treballar i recercar la inspiració, si d'aquesta manera la trobem, sinó en no conformar-nos a ésser senzills quan no la trobem. Sens dubte les facultats conscients, fent combinacions amb els elements de les concatenacions subliminals inertes que la memòria evoca, poden conjuminar belles construccions; però aquest treball que, en moments d'agilitat subliminal, és fàcil i representa un bell paper en concorrència amb la inspiració, es fa també pesat quan la màquina va pesada. Aleshores és quan hi ha perill de caure en algun dels dos vicis que hem senyalat. Un sentiment de cristiana humilitat pot preservar-nos-en i dur-nos a la senzillesa, la qual és tan bella de si mateixa, que mai no ens farà quedar malament.

El treball literari sempre és un escorcoll, sempre és un recercament que reclama les seves pauses i el seu compàs. Voler preceptuar sobre la rapiditat o el relentiment d'aquest procés, com férem en el nostre discurs de l'Institut, és fora de raó. Hi ha qui pot treballar molt depressa i bé, hi ha qui ha de procedir amb molta calma si vol fer obra bona; i àdhuc cadascú té els seus dies de major o menor agilitat. Quan aquesta agilitat és inferior al grau mínim entre els de l'escala habitual de cadascú, no sol pas donar resultat cap esforç que un hom intenti per a evocar la inspiració. Es aleshores que ella «no respon a la crida ni a la recrida». Endemés, cal deixar-se portar del delit, cavalcant-lo i dirigint-lo espiritualment, però sense apressar-lo, ni refrenar-lo.

Les maneres indirectes de fomentar el delit són, en gran part, de caràcter higiènic: alimentació suficient i no excessiva, hores de descans, exercici moderat, etc. Per altra part: tranquilitat d'esperit; benestar material en el lloc del treball; prèvia meditació de l'assumpte; dedicar-se al treball a unes mateixes hores cada dia (aquesta habitud la recomanava ja En Milà i Fontanals), fent-lo, però, a qualsevol hora que sigui quan la inspiració el sollíciti... Medicines?... Segons els temperaments i els costums. A molts, els va bé el cafè, a molts altres els preparats de fòsfor. A mi, em perjudiquen: el cafè em posa excessivament nerviós i els preparats de fòsfor em causen surts i flames sense contingut d'inspiració, una cosa alarmant i desagradable. En canvi, m'és indispensable el tabac, com més fort millor.

El programa de la lliçó pràctica que, per als literats, ens suggereix l'estudi de la inspiració pot reduir-se a termes brevíssims. Copiosa lectura dels grans mestres de la literatura universal, a fi d'enriquir-nos d'imatges, i dels grans mestres del nostre idioma, a fi d'enriquir-nos de signes verbals. En aquestes lectures i davant de la naturalesa procurar ésser actius, plantejant problemes d'art amb mires a l'originalitat i a la independència. Estudi directe del llenguatge popular. Rompre a tota costa les concatenacions reminiscents, preferint l'austeritat a la galania emmatllevada. Imaginar amb tanta d'atenció com poguem les coses que anem escrivint, exigint que les paraules neixin de les imatges i no al revés. Agrair i demanar a Déu els dons de la inspiració. En no obtenir-los, no despacientar-nos, sinó malfiar-nos dels afanys de l'orgull i abraçar amb amor la senzillesa.

No seria difícil adaptar aquest programa a les matèries i propòsits d'un altre art qualsevol. Pel que toca a la invenció científica és diferent; i, encara que sigui entrar en un camp que m'és poc conegut, no vull deixar de dir-hi quelcom que, a mi, em sembla ver i encaminador.

Així com els artistes han de rompre les reminiscències, els investigadors científics han de rompre els prejudicis que la ciència imposa a manera de reminiscències seculars de la humanitat. Això no vol pas dir que no hagin d'admetre les veritats demostrades; ben al revés, com més en coneguin, més ben armats estaran per a conquistar la veritat inconeguda; però no les han d'admetre sense entendre'n clarament la demostració i sense escatir la valor de cada paraula que s'hi empri. Moltes vegades aquestes paraules amaguen un problema d'investigació. Si Torricel·li hagués concedit a la paraula «horror» la valor que li concedia la ciència del seu temps, que per ella explicava l'ascensió de l'aigua dins un cos de bomba, no hauria descobert el teorema del seu nom. Tota paraula de sentit moral aplicada a fenòmens físics o fisiològics enclou una incògnita, car aquests fenòmens no poden ésser explicats sinó per formes de matèria o de moviment. Adhesió, simpatia, atracció, repulsió, força, pes... són paraules definides per llurs efectes i necessàries a l'explicació de moltes veritats, però elles mateixes són inexplicades científicament. Una de les glòries del P. Secchi és haver intentat explicar l'atracció per combinacions de moviments eteris. Podrà no ésser exacta la seva hipòtesi, però ens diu com el savi jesuïta no es deixava enganyar sobre la valor d'aquesta paraula tan corrent «atracció». No hi ha ciència que no contingui

més o menys judicis falsos. No ens n'adonem ni tan sols; i no s'adonarà de cap qui no parteixi del principi de considerar com a prejudicis possiblement falsos tots els teoremes de la ciència i de no admetre'ls sinó després d'haver-los ell mateix penetrat conscientment i demostrat punt per punt. Això és subjectar al domini de l'esperit el món subliminal.

Destruir un prejudici fals és posar-se en condicions d'imaginar novament i frescament la qüestió. I aquesta és la situació necessària a la inventiva. Fa molts anys vaig llegir una obra de Tyndall, que no puc citar perquè no en recordo el títol, en què el seu savi autor indicava que inventar era imaginar bé les coses i, procurant imaginar bé els moviments dels àtoms lluminosos, explicava la polarització de la llum. Crec que tenia molta de raó· Inicialment, inventar no és més que imaginar un fenomen concret i àdhuc moltes vegades establir una analogia, tal com fan els poetes; i es comprèn que en aquest punt la inspiració pugui auxiliar els inventors científics igualment que els artistes, ja que el treball és idèntic; però l'artista no passa més enllà, mentre que l'home de ciència examina i discuteix l'exactitud de la analogia trobada compulsant-la amb els fets i la generalitza.

Sense pretendre resoldre un problema per al qual no estem preparats i exclusivament com a exemple del procediment que estem preconitzant, proposem-nos, per exemple, investigar la llei de la rotació dels astres, que és encara ignorada de la ciència. Imagino vivament el fenomen i se m'acut la següent analogia: cada molècula d'un astre gira al voltant d'una molècula central com un planeta gira al voltant del sol. Generalitzant: la rotació és el moviment resultant de totes les molècules d'un astre sotmesa cada una a la llei de Kepler. Rectificació de judici: aquesta conclusió seria rigorosament vera, si les molècules no estiguessin en contacte; però, arribades a contacte, les resistències de llur densitat intervindran en el problema, alterant-lo profundament. Cal imaginar el fenomen d'altra manera. I em dic: — Si el moviment inicial d'un astre no hagués sofert cap influència posterior, hauria sigut indefinidament rectilini i d'ell haurien participat totes les molècules del cos errant, recorrent cada una els mateixos espais que les altres en uns mateixos temps. En combinar-se aquest moviment amb l'imposat per l'acció centrípeta es transforma en circular (o el·líptic). En aquest nou moviment ja no podran recórrer les molècules de l'astre els mateixos espais en els mateixos temps, sinó que les situades més aprop del centre de

revolució recorreran òrbites més curtes que les situades a més distància dins els radis del mateix astre. Ara bé; estant animades d'un mateix moviment inicial, les obligades a recórrer òrbites més curtes que la mitjana transformaran l'exeés de llur moviment en sentit de rotació. La rotació dels astres haurà, doncs, de realitzar-se en sentit invers a llur translació. Si en general fos així dins el sistema solar (en aquest moment no ho sé ni vull assabentar-me'n) la nostra hipòtesi trobaria una confirmació que li donaria certa probabilitat. Aleshores les excepcions reclamaríen el nostre examen i hauríem de cercar la manera d'explicar-les de conformitat amb la mateixa idea. En canvi, si els fets en general fossin a la inversa, l'hipòtesi hauria d'esser abandonada i hauríem assolit una indicació de caràcter negatiu que ens seria també útil. Però... és llegítima la nostra manera d'imaginar? Es llegítim suposar que el moviment inicial de translació d'un astre no vagi ja acompanyat d'un moviment de rotació?

No ens proposem esbrinar-ho. Ja hem dit que no estàvem preparats per al problema; i el seu plantejament fóra estat aquí ridícol i fora de lloc si no l'haguéssim fet exclusivament per indicar d'una manera pràctica com, així, imaginant tal volta disbarats, rectificant el judici sensible inexacte i formant-ne un altre i un altre, és com procedeix l'aventurer de la ciència, l'investigador. Així es fan els descobriments. Així, imaginant els àtoms ganxuts d'Epicur i llurs possibles combinacions, M. Poincaré donà estat científic a la qüestió que ha sigut objecte principal d'aquest treball; i així, criticant, imaginant i comprovant, l'hem tractada també nosaltres.

Doncs si l'imaginar és l'inici necessari de l'inventar, és clar que en aquest punt els savis i els artistes fan una tasca idèntica, en la qual pot assistir-los igualment la inspiració; però les matèries són molt diferents i els propòsits també.

L'home de ciència no ha de posar-se a imaginar qüestions sobre les quals no estigui sòlidament preparat. Ha de recollir primer abundosament totes les dades que puguin fer relació al problema que es proposa escatir. Així, per a abordar el problema de la llei de rotació que hem insinuat, serà precís que conegui els volúmens, les densitats, les òrbites i els temps i el sentit de la translació d'un gran nombre d'astres així com les dades empíriques de llurs rotacions i del sentit de les mateixes. En aquesta elecció no el podrà guiar més que la intuïció nada del sentit d'ordre que dóna l'estudi profund i general

de cada ciència. Es possible que, entre les dades que escollirà, n'hi hagi moltes que resultaran inútils. Es possible també que n'hagi oblidat alguna d'útil. El treball imaginatiu i la crítica subsegüent l'ensenyaran a eliminar les unes i a cercar les altres. Finalment, és possible que el problema abordat no pugui solucionar-se sense abans resoldre'n un altre també incògnit dins el camp de la ciència. Per exemple, tornant al cas de la llei de rotació, suposeu-vos que un dels seus factors depengués, no ja de la densitat mitjana de cada astre, que és coneguda de la ciència, sinó de la llei de progressió d'aquesta densitat des de la superfície al centre en cada un d'ells. Aleshores totes les imaginacions que un hom fés prescindint d'aquella dada necessària, serien inútils i l'enteniment es fatigaria endebades.

La intuïció de la possibilitat de resoldre un problema ha d'ésser el primer motiu de la investigació.

X

ALTRES ASPECTES DE LA INVENTIVA

La inspiració, considerada isoladament, és un fet força simple, una analogia que sol obtenir-se amb la combinació de no gaires elements; però l'esperit que la recull l'acompanya totseguit d'una pila d'activitats pròpies (records de la veritable memòria, reflexions, intuïcions...) i aquestes activitats evoquen tal volta noves inspiracions, establint-se així un intercanvi llarg i fecund entre l'esperit i la màquina. No sols l'esperit pot pendre o refusar lliurement les imatges que li ofereix el món subliminal, sinó que en governa l'evolució i en dirigeix la marxa; d'altra manera l'home viuria en constant desvari. Es cert que la màquina subliminal funciona automàticament, però la seva labor no és bona sinó quan, d'aprop o de lluny, ha sigut motivada per una comanda espiritual. I un artista és tant més excel·lent com més abundància d'imatges té i més vigorosament les governa.

He observat que una cosa sol anar acompanyada de l'altra, és a dir, que tant com més àgil i abundós un hom es sent subliminalment, tant més ben temprades i plenes de braó d'imperi sent també les seves facultats conscients. Sembla que l'ànima creixi a proporció que creixen els mons que ha de governar. De mi puc dir que, si tingués normalment la luciditat d'esperit a què

arribo en certs moments d'inspiració, estic segur que seria un home extraordinari. Tinc motius per creure que, desgraciadament, això no m'advé tan sovint com a molts d'altres artistes. Mes, sigui com vulgui, puc atestar el fet. Doncs bé; aleshores, en aquests estats de sublimació, un hom veu les coses amb una claror sense ombres, amb una evidència que exclou tots els dubtes i el posa en estat de governar-les amb una seguritat infal·lible.

Vull explicar un cas personal i recent que m'ha menat a moltes reflexions. Preferiria pendre peu d'algun altre que, per la seva importància artística, oferís més interès; però, dins un mateix ordre, els ents petits poden donar idea dels grans, i jo no puc examinar introspectivament altres fenòmens psicològics que els meus.

Quan vaig concebre la meva rondalla titulada *El malcontent* vaig procedir, contra el meu costum, proposant-me una tesi, la de «l'home que veu el pensament dels altres i no pot ocultar el seu». Va suggerir-me-la la mania d'un pobre orat que es figurava que l'ànima se li veia contra claror. Dintre la tesi vaig imaginar el cas concret: el pagès dels ulls bovins, el sant del miracle i una pila d'escenes entre les quals, a l'hora de l'execució, escolliria les convenients o, a faisó de les quals, n'inventaria de noves. Tot anava bé. L'assumpte m'inspirava amor i les peripècies del malastruc pagès m'interessaven. Però... com havia d'acabar aquell tripijoc? No se m'acudí sinó que l'home arribés a casa seva, veiés l'ànima deplorable dels seus, s'exasperés i fés.. un estrall.

Aquest final, però, no em satisfeia; jo no sabia perquè, però no em satisfeia. Vaig mirar de cercar-ne un de millor. No el trobava pas... i, tornant a caure a la meva primera idea, m'hi vaig aficionar fantasiejant-ne ja algunes escenes de les quals em semblava poder treure bell partit. Així, doncs, vaig adoptar-la decididament i em vaig posar a la feina. Amorosament, ala, ala, vaig anar teixint l'obreta amb el meu delit habitual i vaig portar-la fins al punt on el protagonista es llança ja a pujar la serra encaminant-se follament a casa seva. Però, des d'aquell moment, en breus hores, tots els meus pensaments foren transmudats. M'havia sobrevingut un d'aquells tempestuosos estats subliminals de què he parlat en el capítol anterior. La pàgina de la desvariosa ascensió, vaig escriure-la ràpidament, apuntant, moltes vegades, les idees sense acabar-les d'explanar i, mentrestant, un rera-pensament tot assolellat em presentava la visió de conjunt de l'obreta fent-me adonar clara-

ment de tots els detalls inharmònics que em calia corretgir i projectant enllà l'únic final harmònic que hi aniria bé. L'únic! Com ho vaig veure? D'on la meva seguritat en aquest punt? Heu-vos aquí una cosa ben interessant a esbrinar.

En un moment, amb la seguritat de l'evidència, vaig sentir com era una nota estrident i anàrquica la idea de portar el meu protagonista a la desesperació i l'estrall i vaig compendre com era artísticament necessari que es penedís, que el sant comparegués de nou i que un cant evangèlic coronés l'acabament de l'obra. Ara comprenc les raons de tot això. Efectivament: si el desenllaç hagués consistit en la desesperació del protagonista, totes les justes reflexions que ell havia fet durant el curs de l'acció eren llevors inútilment sembrades en un camp que, després, es lliurava a la desolació, el miracle del sant perdia el caràcter de finalitat salvadora que era inherent a la seva font i apareixia com una intervenció més aviat demoníaca i, finalment, l'obra restava buida de sentit moral positiu. Però aquestes reflexions no me les vaig fer en aquell moment. Vaig veure la cosa com una necessitat d'ordre artístic, donats els anteeedents, tal com, seguint d'un sol cop d'ull les dues línies d'un angle truncat, descobrim el punt on han de concórrer i trobar llur vèrtex. I aquesta visió d'ordre, elaríssima en aquells moments, era una llei suprema de govern que la meva voluntat saneionava amb rigor i amb una decisió incontrastable. Dins ella les imatges podien variar, però no era admisible cap que, per la seva qualitat o tendència, pogués desentonar-hi, és a dir, no ajustar-s'hi.

El cas era, doncs, força semblant al d'un músic que no pot tolerar la unió o la proximitat de dues notes que sent discordants. Ara bé; els físics han descobert la llei de les notes coneordants i discordants segons llur nombre de vibracions i poden predir, per exemple, que una nota de A vibracions serà discordant relativament a una altra que en tingui B. Això sens dubte és una gran veritat; però és l'aspecte extern i objectiu de la qüestió, no el fonamental, de tal manera que si l'ànima, en comptes de sentir dolorosa, sentís plaent la unió de les indicades notes, els físics haurien de dir, inversament d'ara, que dues notes respectivament de A i B vibracions són aptes a formar un bell acord. El cert és que l'ànima, sense conèixer el nombre de vibracions de cada nota, i àdhuc ignorant que de vibracions es componguin, reacciona d'una manera eonstant en sentit de plaer o de dolor segons la llei coneguda

d'aquestes vibracions. Aquesta reacció espiritual podrà ésser més o menys intensa o àdhuc nul·la segons els subjectes i les condicions; fins i tot podrà haver-hi anormalitats que l'alterin; però normalment és constant. El sentiment de la bellesa en aquest punt neix, doncs, de l'ànima, però no pas de l'albir, no pas de la voluntat lliure. La bellesa és, doncs, una llei objectiva.

I si tenim aquesta percepció d'ordre tractant-se de dues notes, també la tenim respecte d'un conjunt més nombrós. D'una suma de notes els músics se'n formen una imatge conjunta que, intuïda vivament, no sols posa de manifest qualsevol estridència que contingui sinó que imposa una repugnància per qualsevol nota estrident que unh om hi vulgui afegir. Cada conjunt de notes té una vibració conjunta que determina un ordre, al qual no totes les notes, ni tots els conjunts de notes poden anar bé. Això és general en art. Els artistes formen imatges conjuntes no solament amb notes i ritmes musicals, sinó amb colors, amb imatges literàries, etc., i aquestes imatges conjuntes creiem nosaltres que són les guies sobre les quals, dats els antecedents, podem induir la llei més o menys estreta a què cal subjectar els termes subsegüents d'una obra. Vaig a provar si faré entendre la meva idea amb una exposició d'observacions que necessitaran, per a adquirir validesa, la confirmació dels reflexius lectors que es dignin consultar-les a la pròpia consciencia llur. La gama visual d'Homer, per exemple, ens dóna una imatge conjunta de blavor, de serenitat, de dauradures de sol, de limpidesa de perfils i d'augment de magnituds sense alteració de cap proporció natural; la d'Ossian, en canvi, ens dóna una imatge conjunta de grisor, de nuvolositat, de confusió de perfils, d'exageració de formes, d'alteració de proporcions naturals i de vagarós llampegueig. Dins un poema d'Homer poseu-hi una pàgina de gama visual ossiànica, àdhuc suposant-la congruent a l'assumpte i al ritme de l'estil, i no crec que, en trobar-la, cap lector deixés de sentir un profund malestar. El to (imatges acústiques) d'Homer, per exemple, ens dóna una imatge conjunta de ritmes calms i magestuosos, d'abundor fluïda que es desplega en ones grandioses i serenes; el d'Ossian ens dóna una imatge conjunta de lamentació, de desordre passional, d'admiracions, de dubtes... Poseu algunes estrofes de to homèric dins un cant ossiànic i, encara que no discrepi en res més que en el to, qualsevol artista sentirà la dolor d'un rompiment d'ordre en passar d'un estil a l'altre. I pot observar-se això mateix, àdhuc tractant-se d'estils menys dissemblants. Mai no oblidaré l'efecte

desastrós que em causà un dia un excel·lent lector en saltar d'una traducció en prosa d'Homer a una altra d'Herodot; i això que totes dues traduccions eren bones i que tots dos escriptors estan impregnats de llum i gràcia hel·lèniques.

Rompre l'ordre que imposen les imatges conjuntes a què ens referim és rompre la unitat de l'obra artística. Certes ciutats antigues (egípcies, gregues, romanes, gòtiques...) tenien força caràcter d'unitat, perquè llurs constructors, des del més humil al de més pretensions, acceptaven certs ordres essencials que feien que el conjunt produís un efecte harmònic. No així les ciutats modernes. Cap no ens dóna altra cosa que una imatge conjunta de pobretat i desafinament: un desafinament que sol provenir precisament de llurs parts més belles. I, com no, si els bons arquitectes rompen l'odiós i vulgar patró dominant i, sense avenir-se ells amb ells, cadascun segueix uns ordres completament independents? Per això avui en dia es construeixen, certament, artístics edificis, però no ja artístiques ciutats ni àdhuc carrers.

Cal no confondre les imatges conjuntes amb les abstractes. El mecanisme de llur producció és molt diferent i si alguna volta llurs efectes s'assemblen, mai, però, no es confonen pas del tot. Per abstraure quelcom d'una imatge és precís sostraure'n quelcom obscurint-ho per desatenció. Si examinem visualment un lliri fent completa desatenció de la seva forma, ens endurem una imatge reduïda a pura blancor. La imatge abstracta s'obté per sostracció; la conjunta, per addició: una addició en la qual les imatges dels sumands s'ajunten i es confonen tendint a formar una sola nota, tal com les de diversos objectes projectats en coincidència dins el focus d'un mateix reflector. Si imaginem, per exemple, conjuntament un lliri, una tofa de neu, un terròs de sal, un floc de cotó... la forma d'aquests objectes quasi desapareixerà per confusió dins la nostra ment i la nota dominant serà la blancor; però aquesta blancor no serà pas la blancor pura obtinguda per l'abstracció, sinó una blancor matisada i amb confusos indicis de forma. Quan el nostre gentil poeta Lleonart, ens diu, referint-se a la d'una pica: «l'aigua té color d'estels», ens dóna una imatge conjunta molt diferent de la purament abstracta que hauria resultat si hagués dit: «l'aigua té color d'estel». La color d'estels és una blancor que pipelleja en múltiples punts, la color d'estel és una blancor argentada i quieta. La imatge del gentil poeta té dos caràcters, tota vegada que una color és sempre una abstracció, i una pluralitat és sempre una conjunció.

Nosaltres creiem que aquestes imatges conjuntes tenen una gran importància en la inventiva artística. La nostra atenció pot estendre-les de manera que abracin tota una obra artística o reduir-les al simple abast de dos termes: una metàfora, l'acord de dues notes... Sempre ens donen una lliçó d'ordre, sempre són quelcom que repugna certes addicions i n'admet d'altres. Per què? Alguna llei objectiva hi haurà, com hem vist que hi és en l'acord de les notes musicals; però la nostra sensibilitat estètica i la nostra intuïció descobreixen els efectes d'aquesta llei enc que no la coneguin i la conformitat amb aquests efectes serà l'única prova que haurà de satisfer la llei objectiva per acreditar la seva validesa el dia que sigui descoberta.

Jo entenc que aquestes imatges conjuntes constitueixen les etapes o graons de l'ordre inductiu, que és tan propi de la inventiva. I així entenc que, partint d'elles, és com, en l'observació del natural, intuïm el caràcter de les persones. Les impressions d'una primera entrevista i conversa ens subministren una pila de detalls característics del nostre interlocutor; aquests detalls, no sols es graven dintre nostre en imatges particulars, sinó que, tots plegats, en formen una de conjunta d'unes determinades qualitat i disposició, de les quals induïm uns ordres o lleis de concordància i discordància que, si admeten una pila de lliures determinacions, n'exclouen una pila d'altres com a discordants o contradictòries; successives entrevistes i converses amb el mateix subjecte aniran modificant la nostra primera imatge conjunta del seu caràcter, ja corretgint-hi disposicions i qualitats, ja enriquint-la amb noves dades, de les quals induïrem ordres més segurs i limitadors i, així, passant d'unes imatges conjuntes a unes altres cada vegada més completes, arribarem tal volta a formar-nos una idea tan clara d'aquell caràcter, que ens serà possible endevinar les determinacions que pendrà en moltes circumstàncies. Adhuc els infants assoleixen fàcilment aquestes intuïcions i endevinen molt bé quins atreviments es poden permetre amb tal o qual persona i com han d'amoixar a la una o imposar-se a l'altra per a obtenir la gràcia que desitgen.

Molts de psicòlegs ho han observat; i alguns han cregut que aquesta intuïció es formava instantàniament com si fos una visió directa que una ànima tingués d'una altra ànima. No sóc de llur parer. El nostre esperit insuflat dins el fang no pot veure res sinó a través del fang, ni aixecar el vol sinó a partir de marxapeus formats d'aquest fang mateix. Ara això sí, de la disposició d'alguns pocs elements materials, n'indueix ordres il·limitats.

Es clar que els caràcters i les passions estudiats del natural hauran d'ésser els principals patrons de l'artista en la ideació dels seus personatges i els seus drames. No participem, però, de la preocupació dels realistes que pretenien que l'escriptor es limités en aquest punt a una còpia exacta de la realitat. Això fóra interdir els més bells esplets de la inspiració. L'artista imagina els seus drames combinant elements reals segons ordres induïts de la realitat i no pot limitar-se a recontar punt per punt els fets vistos que quasi sempre se li donen incompletament i imperfecta. Doncs bé; els caràcters dels seus personatges s'han d'adaptar al drama i la major part de les vegades han d'ésser també noves combinacions de notes característiques reals. Així entenem que han sigut ideats els més rics i perfets personatges literaris: Ulises, Aquiles, Silok, Ricard III, Panza, Mefistofeles... Els realistes han restat molt endarrera i, en llur camí, tal volta els ha superats el biògraf de Samuel Johnson amb tot i no ésser, segons dictamen de lord Macauly, més que un literat molt mediocre. I és que el mètode realista és més adequat a l'estudi que a l'art definitiu, cosa que no vol dir que no pugui produir bells models. El camí més propi del literat és de més invenció. Però, quin procediment representa aquest camí?

Hi ha literats que es formen una imatge conjunta de certes abstraccions arbitràriament escollides per cada cas i la prenen com a patró. Per exemple: el personatge A serà un conjunt d'avarícia, rusticitat, hipocresia i astúcia; el personatge B, un conjunt de noblesa, susceptibilitat, elegància natural, etc. Jo crec que aquest mètode és dolent. Els personatges formats a partir de tals patrons abstractes solen resultar artificials, pobres, encarcarats i desagradables.

Al meu entendre el millor mètode és el mateix que ens ensenya l'instint en l'observació real: el mètode de la vida, però transportant-lo a l'art. Consisteix a procedir per etapes. En primer lloc, com que el personatge ha d'ésser per al drama, que és el món en què ha de viure, els fets culminants que dins aquest drama haurà de realitzar, presos en conjunt, ja el situen dins un ordre que exclou certes possibilitats, però que encara és prou ample per a admetre'n una infinitat d'imprevistes. Dins aquest ordre cal tenir en compte la imatge conjunta de tots els tipus reals que hi càpiguen, la qual ens subministrarà un altre ordre més delimitador, enc que també amplíssim. Tot això constitueix la primera etapa. I ja podem tirar avant. Posats a l'execució no ens caldrà sinó fer obrar el nostre personatge amb tota llibertat i segons con-

vingui a l'escena concreta en que prengui part, procurant només que no transgredi cap de les grans línies establertes. A manera que anirà obrant i parlant, noves imatges s'aniran sumant a la imatge conjunta que ens havíem format d'ell; i de cada suma induïrem nous ordres de delimitació. Així, d'etapa en etapa, ell mateix s'anirà determinant d'una manera viva, variada i adequada a les circumstàncies i, al cap de poc temps de posar-lo en joc, ens semblarà ja un veritable conegut nostre i endevinarem quins gestos ha de fer segons els casos, a quins pensaments pot o no pot arribar, de quins afectes és capaç i quina qualitat de paraules cauen bé a la seva boca.

Cal tenir en compte que l'error que cometem en qualsevol etapa trascendirà a les següents. Per això s'ha de parar molt d'esment en els ordres establerts en cada una. En la meva obreta *L'idil·li d'En Temme* vaig cometre, en aquest punt, una falta que vull esmentar perquè serveixi d'escarment. En el seu primer soliloqui mental, el meu protagonista, un pescadoret, forma alguns bells pensaments que jo no podia atribuir-li sense transgredir l'ordre establert per la imatge conjunta que tots els pescadorets coneguts meus m'havien suggerit. El cert és que vaig deixar-me seduir per la bellesa d'aquells pensaments i, després de vacil·lar, vaig mantenir-los, saltant per sobre la repugnància que no deixava d'acusar la meva sensibilitat estètica. Des d'aquell punt, i ja per sempre més, el meu personatge va moure's dins unes línies apartades de la realitat. No és una aprehensió meva. El nostre eximi poeta, En Lluís Via, va adonar-se també d'aquesta tara i va tenir la franquesa d'advertir-me-la, cosa que li agraeixo més que tots els elogis, perquè confirma el meu mateix criteri, no sols en aquell punt concret, sinó en el teòrie que vaig exposant. Això ensenya com cal estar alerta contra la sirena d'un bell pensament inoportú. L'ordre d'inducció és el govern de l'obra i per res del món no s'ha de trencar.

Es precís, al contrari, mantenir ben vives les imatges conjuntes d'on ell neix. A mi se m'esmorteixen algunes vegades i, aleshores, solc fer mala feina. En una novel·leta que estic entretenint molt temps ha (ara per tasques que s'hi interposen, ara per mancament de delit) vaig escriure un capítol on la meva protagonista sostenia un llarg diàleg amb un capellà. Acabar-lo i sentir-ne un profund descontentament va ésser tot u. Vaig llegir-lo cop i recop. No hi sabia destriar res de mal; ans com més el llegia més belleses hi trobava i més arguments en deduïa contra el meu escrúpol. Afortunadament l'escrúpol

instintiu fou prou intens per persistir i triomfar, de tal manera que, descoratjat, vaig deixar l'obra de mà. Al cap de molt temps, un dia en què, treballant un tema diferent, vaig pervenir a una agilitat subliminal i a una lucíditat d'esperit en mi extraordinàries, vaig recordar un moment aquell capítol entrebancador i vaig veure, amb una evidència claríssima, quines eren les seves tares. La meva protagonista parlava massa bé. Aquest era el cas. I totes les frases i paraules que calia esmenar em saltaven a l'enteniment com notes desafinades, intolerables. I, abans, no haver-me'n adonat!

Aquesta observació i altres de consemblants m'han ensenyat que val més plegar el treball que prosseguir-lo contra una repugnància instintiva, i m'han fet compendre que les imatges conjuntes s'aclareixen tant més com més vigorós sigui l'estat subliminal. Per això quan aquesta vigoria és extraordinària, les nostres facultats conscients, més ben servides, actuen amb més lluïdesa i seguretat. En tals ocasions serà bo, doncs, que els escriptors dediquin un moment a fer record de les obres que tinguin en cartera. Aleshores s'adonaran dels ordres que hi hagin trencat i de les notes inharmòniques que un altre dia els convindrà corretgir-hi. Es una revisió mental d'imatges conjuntes, que un hom pot fer en un temps quasi inapreciable per la seva brevetat.

Sens dubte un escriptor podrà adoptar un tema directament suggerit per la realitat, però quasi mai no podrà acceptar-lo integralment i poques vegades sabrà estar-se d'addicionar-hi altres realitats disperses. La imatge conjunta del primitiu tema real ens donarà els ordres que han de constituir la unitat de l'obra artística; tots els detalls inharmònics o inútils als ordres establerts hauran de suprimir-se, si no volem produir una obra discordant o pesada, i, en canvi, moltes de realitats disperses podran sumar s'hi, sempre que contribueixin a l'enfortiment d'aquells ordres. Esser artista no és, doncs, copiar, sinó combinar; però les combinacions artístiques no són mai arbitràries, car sempre han de subjectar-se a lleis imperioses.

Els pintors formen les imatges conjuntes per contemplació directa de la mateixa taula que pinten, apartant-se'n una mica o aclucant una mica els ulls a fi de descobrir en la taca pictòrica les qualitats i els ordres dominants, pels quals s'ha de regir la part d'obra que els manca encara fer. Així també procedeixen amb el patró real. Es això mateix que l'escriptor artista fa dintre la seva imaginació. En Joaquim Vayreda, defensant-se dels crítics que el titllaven d'impressionista, va dir les següents paraules, molt justes: — «Les

grans masses dintre les grans harmonies són les que ens comuniquen tristesa, alegria, tranquilitat, terror, melangia, solitud..., etc. Quant als detalls, solament deuen admetre's els que cooperin al conjunt.» — Aquesta entenem que és la bona doctrina. De les imatges conjuntes (les grans masses d'En Vayreda) hem d'induir els ordres de la composició; els detalls harmònics a tals ordres enriquiran l'obra, però els inharmònics i els indiferents (inútils) no faran sinó perjudicar la. Copiar la realitat, sense subjectar-la a la visió viva d'aquests ordres, no és ésser artista sinó màquina fotogràfica.

Els músics segueixen un patró que podríem anomenar real i un altre de musical molt diferents, però que, elevats a un ordre abstracte, cal que resultin analògics. Formen paral·lelament imatges conjuntes de l'un i de l'altre, les quals, dues a dues, han d'harmonitzar successivament. El patró sonor no admet cap discordància. El patró real manifesta a voltes una nota de dolor esquinsadora que molts músics creuen que no es pot interpretar més que amb una nota sonora estrident. Nosaltres entenem que sí, que és un recurs; del qual, però, s'ha d'usar amb una gran parsimònia. No hi ha res més odiós que una música discordant. Unicament en casos excepcionals i molt preparats i motivats (de manera que resulti molt clara l'analogia de la nota musical estrident amb la estridència del patró real i aquesta harmonia analògica triomfi en sentit de plaer en l'ànim dels oients) tindrà eficàcia de bellesa. Aleshores aquest plaer triomfant sobre la dolor de la nota sonora estrident determinarà, tal volta, l'esgarrifança de la sublimitat. Tota repetició serà, sens dubte, perillosa. Establir en sistema la sublimitat és convertir-la en una impertinència intolerable.

L'home de ciència, en abordar un descobriment, està en la mateixa situació que un artista que va a prosseguir una obra. La imatge conjunta de la seva ciència ha d'ésser la primera etapa de la seva inducció, aquella que li ha de suggerir els ordres generals, infrangibles, dins els quals ha d'iniciar la seva enquesta. Sense aquesta visió conjunta, clara i harmònica probablement perdria el temps en inútils divagacions; més encara, serà precís advertir que per a adquirir aquesta visió d'una manera perfecta li caldrà, no sols haver estudiat la ciència en qüestió, sinó haver-la viscuda, si se'ns permet aquest gal·licisme, és a dir, haver-ne profunditzat i discutit les demostracions dels teoremas de tal manera que, encara que pugui oblidar-ne l'enunciat, no pugui oblidar els principis en virtut dels quals li sigui fàcil trobar-lo. Cal

que se'n faci seus l'esperit i els procediments. Sols així s'equipararà a l'artista que forma les seves imatges conjuntes sobre la mateixa obra que ha anat elaborant i vivificant.

A partir d'aquesta primera etapa, les successives imaginacions que vagi fent, criticant i refusant, tal com en altre lloc hem ja explicat, amb llurs punts d'acord i de discordància respecte de la finalitat perseguida, li aniran suggerint nous ordres indicadors i contra indicadors que podran servir-li de guia; i aquestes imaginacions constituiran les etapes successives de la seva inducció, per la qual anirà constrenyent el problema, cada cop dintre límits més precisos.

Tals són, al nostre entendre, els procediments de la inventiva, que, si ha de remoure profundament els mons obscurs que subministren la inspiració, ha d'ésser a força d'estimular-los i governar-los espiritualment posant en joc la memòria, l'enteniment i la voluntat, així com totes les màquines auxiliars de la inducció i de la deducció. Poca cosa farà qui no estigui molt ben dotat de totes aquestes potències i no tingui el caràcter aventurer que sol acompanyar llur plenitud. Aquest caràcter ja en els adolescents, si no en els infants i tot, es revela per una curiositat ardent, un desig de novetat i una tendència a produir nous tipus en qualsevol treball que se'ls encomani. Lloar aquestes aficions, estimular-les i fer compendre als que les manifestin que sols amb estudi ferm i profund podran satisfer-les, serà la millor manera de fomentar la inventiva.

Finalment, volem fer reparar que en aquest capítol hem emprat algunes paraules que tothom entén, però en un sentit poc precís, que ens ha semblat, no obstant, suficient per a la comprensió de l'exposició superficial que del mètode inductiu acabem de fer. No se'ns oculta que aquestes paraules enclouen conceptes dins les profundes entranyes dels quals hi ha molt i molt a escorcollar. Quina és la vera i precisa definició d'ordre? Hi ha ordre de nombre i de forma? Només? Com són els ordres? N'hi ha que són ensems discernits per l'enteniment i distingits per la sensibilitat i n'hi ha, com creiem, que, si la sensibilitat els distingeix, la intel·ligència no pot pas discernir-los directament? La qualitat és altra cosa que un ordre d'aquells que acusa la sensibilitat i que la intel·ligència no discerneix directament? No ho indica el fet d'ésser les notes de color i les sonores uns tipus de vibracions de determinats nombre i forma?

Heu-vos aquí una pila de problemes relacionats amb la nostra qüestió i que podrien aclarir-la. Ben estudiats, tal vegada ens obligarien a esmenar algunes expressions massa gratuïtes de què ens hem servit. Quines rels més profundes i complicades un hom va descobrint en les qüestions aparentment més simples, a manera que les estudia! Per ara no vull pas seguir més enllà. Temo que aquest treball és ja massa llarg per al lloc a què va destinat, i, per altra part, no em crec prou preparat per a absoldre el programa que acabo de formular, per més que hi llambrego temptadores claricies. L'explanaré un altre dia? Qui sap! La petita experiència que tinc de les investigacions em diu que, darrera d'aquest programa, a manera que l'anés desentranyant, se'n alçaria un altre tot ple també d'interrogacions no menys interessants i esperonadores; i si, en un moment donat, no em decidesc a desoir-les, què serà de la meva vida d'artista que és la que m'omple verament el cor i de la qual estic ja enyorant els goigs?

JOAQUIM RUYRA.

CATALÀ «POLL»

S'ha dit darrerament que la Geografia lingüística no havia portat cosa nova en els mètodes de la Filologia romànica seguits fins ara. Sembla que se li fa el retret d'haver vingut a pertorbar el camí evolutiu de la disciplina romànica, menyspreant els resultats de les velles investigacions.

Tota contrareacció exagera els procediments d'aquella ideologia nova que es mou i batega per guanyar adeptes i per assenyalar una nova orientació en el camp lliure de la ciència. Diguin ço que vulguin els aferrats als vells mètodes de la Filologia romànica o a la fonètica *salvadora* de tota la ciència del llenguatge, la Geografia llingüística ha portat una sèrie d'elements nous, d'excepcional vàlua per a resoldre molts probemes d'història de les paraules fins ara inexplicables o desapercebuts. Els resultats de les investigacions de la Geografia lingüística tenen una cabdal importància per a rectificar la majoria dels ètims donats per intuïció o consideració externa del mot estudiat.

És ver que la Geografia lingüística ha de recórrer a mètodes vells per a raonar els seus procediments. Això, que apar estrany, és la cosa més natural que hom pot figurar-se. Ço que no es compren és el retret que els seus enemics li fan perquè es serveix dels vells procediments per tal d'arribar a resultats nous. La fonètica, cridada a proporcionar raonaments per a l'explicació d'una col·lisió, rep aclariments importants pels quals es demostra que l'evolució d'un so està condicionada sovint, no pel veïnatge vocàlic o consonàntic solament, sinó per la relació d'un mot amb un altre mot, emparentats per raons d'associació semàntica o per coincidència fonètica (1).

(1) En el català occidental, *sol*<SOLUM ha desaparegut per raó de l'homonímia amb *sol*<SOLE, que té *o* oberta pel veïnatge de *l* velar. En el català de Girona i de l'Empordà SOLE>*sol*, amb una *o* molt tancada. Aquí és possible la conservació de *sòl* terra mercès a la matització fonètica del *sol* astre. És un ètim admès l'assenyalat en al mot *xai*<*ipsu agnu*. Ara bé: *-gn-* ve en català a *ny: pany, llenya, seny; anoll* vedell d'un any té *n* per raó de la dissimilació amb *ll*. El resultat d'*agnu* coincidia amb el resultat d'ANNU. El mitjà per a sostreure's d'aquesta coincidència fou ben enginyós i encertat. Com els grups -CL-, -LI-, -GL- vénen a *i* (*fuia, paia*, en català oriental), el grup -GN-, paral·lel als precedents, va seguir la mateixa evolució: amb tot i tenir *anyell* i *anoll*, ha restat immòbil *xai* en el domini del català oriental, la regió precisament on -LI-, -CL-, -GL- vénen a *i*.

De la mateixa manera, l'estudi comparatiu de mots, introduït per la Geografia lingüística, està lligat tan íntimament amb la història dels mots fonèticament coincidents i semànticament associats o desassociats, que, quan hom fa la temptativa de seguir la història d'un mot, necessàriament procedeix a una revisió total de ço que se n'ha dit, per tal de saber alguna cosa més de la seva història que la seva fe de baptisme i el lloc on viu, sia el palau magnífic d'una obra literària, sia l'estada modesta de l'home vell que encara parla patuès. La Geografia lingüística ens vol dir alguna cosa més: ens vol aclarir la vida interna i externa de la paraula, tan important com la història dels conceptes que per ella s'expressen.

L'*Atlas linguistique de la France* ha obert una nova via i ha assenyalat una nova orientació, mercès a les interpretacions dels mapes donades per Gilliéron i els seus deixebles suïssos. És ver que, en els estudis de Geografia lingüística, els detalls no estan aclarits a bastament o estan erròniament interpretats; és cert que alguns problemes exposats no tenen la claredat necessària o són envestits per un caire incoherent; el solc nou obert en el camp immens de la disciplina romànica fa algunes vegades alguna torta: arriba, però, sempre a l'andana. Com el solc desviat cap transcendència té per a fer germinar la llavor quan la terra és assaonada, tampoc no poden tenir cap transcendència certes desviacions o errors del mestre que ha obert un solc profund i ha sembrat bona llavor en el camp immens que ens ha descobert amb l'*Atlas linguistique*, de terra ben fecunda per a noves idees i per a nous esplets.

Els problemes remoguts en el camp del domini de França tenen un lloc d'experimentació i de comprovació en l'*Atlas lingüístic de Catalunya*. Problemes idèntics als del domini francès compareixen en el domini del català. Aquí com allà, cada vegada que un grup de mots és atacat per una evolució fonètica, es produeix una sèrie de col·lisions que exigeixen l'adopció o la creació de paraules noves. El tractament dels grups -LL-, -CL-, -L̯I-, -PL-, en català, ens en farà una demostració.

La història dels mots PULLUS fill jove, PEDUCLUS poll, insecte del cap, i POPULUS pollancre, en el domini català, en són un bell exemple.

PULLUS fill jove, ha vingut:

1) a *poll*, amb el significat especial de fill petit de gallina, en el català oriental, en els números 38, 39, 40, 57 i 62 del català occidental, en el 70

corresponent a Tortosa, en el 88 corresponent a Llucmajor, en el 90 corresponent a Pollensa, i en el 91 i 92.

2) a *pollet* en tota la resta del domini català (mapa *poll*).

3) a *pollastre* en tot el domini català, llevat dels números 1, 2, 15, 16 i 17, on compareix *pollo;* en els números 18, 20 i 23, *gall; poll* en el 89; *gall* a Pollensa. *Poll* es troba al costat de *pollastret* a Eivissa, i al costat de *pollastre* en els números 85 i 92.

4) a *pollí,* per a designar el fill d'egua o de somera, en gairebé tot el domini del català oriental i del català occidental.

5) a *pollarda* egua jove de dos anys, a Castellbò.

La constatació que *poll* significa un rebrot o fill jove d'un arbre a Igualada, Falset, Gandesa i Tortosa, i la presència de *rebroll* amb el significat de rebrot en tot el domini del català oriental, que prové d'un encreuament de *brot* i *poll.*

És interessant d'inquirir els fets esdevinguts per arribar a les múltiples etapes de significat de *poll,* i també de concixer quins factors han contribuït a la formació de mots nous per a designar l'animal jove en les diverses contrades del domini català.

Paraules que poden haver entrat en col·lisió amb PULLU:

a) PEDUCLUS. El nom d'aquest insecte repugnant ha vingut a *poll* per la caiguda de la *e* pretònica i per la desaparició en català de la *z*<-D-. Aquest *poll* ha entrat en col·lisió evident en tot el domini on -CL-, -LI̯- vénen a *ll* igual que -LL-, que és tot el domini del català occidental i valencià. La prova clara d'aquesta col·lisió la tenim en *pollet* poll petit, que compareix allà on viu el *poll* poll del cap, i la presència de *poll* fill petit de gallina allà on -CL- ve a *i̯*, que és en tot el domini del català oriental i de les Balears. En el Rosselló, on LI̯ i -CL- estan representats per *ll,* el fill petit de la gallina és un *pollet.* Al Ribagorça tenim un *plloll* de PEDUCLUS, analògic als mots iniciats amb els grups PL- CL-, FL-. En els números 18, 19 i 20, en els quals compareix *plloll,* el fill petit de la gallina és un *poll.* En el número 39 (Alcarraç), *poll* viu al costat de *pollet;* i a Fraga, on els susdits plecs de consonants es palatalitzen i, per tant, hi viu *plloll,* allà necessàriament viu *poll* pollet de gallina. *Poll* fill petit de gallina compareix en el català occidental solament a Lleida, Borges i Mequinença. A Tortosa, on *poll* és el fill de la gallina i també l'insecte, comprovem que *pollet* és el fill de la gallina acabat de néixer (Mestre, *Voca-*

bulari tortosí BDC, III). La presència de *pollet* en la majoria de les localitats de les Balears s'explica, al nostre entendre, per la col·lisió amb *poll*<POPULU arbre, estès per totes tres illes.

Un problema interessant es remou davant la desaparició de *poll* gall, constatada en llatí i en català medieval, cedint el lloc a *poll petit* en bona part del domini català. ¿És que *poll gros* va ésser la primera víctima de *poll* insecte? La presència d'un llatí PULLASTRA (*REW*, 6818) en català antic és difícil d'acceptar. Jaume March no el registra en el *Diccionari de rims*. En canvi *poll* fill de gallina compareix sovint en català antic: *hora dels polls* hora de cantar els galls (Dicc. Aguiló, 1396); *poll del delme* el pollastre més gros, gall (Dicc. Aguiló, *Llibre dels mariners*, 2); *pollacera* gallinaire (J. Roig). Esteve, en canvi, té *pollastre* traduït per *pullum*. Per tant, la creació del mot *pollastre* l'hem de datar entre l'últim terç del segle XIV i la primera meitatdel XV. És PEDUCLUS el causant únic d'aquesta nova creació? Gairebé no es pot admetre, perquè, si així fos, *poll* pollastre viuria arreu on PEDUCLUS és *poi̯*.

PULLUS va entrar en competència amb un representant del POPULU arbre, el conreu del qual era conegut del temps romà ençà i molt estès en l'edat mitjana. Els exemples ho comproven: *poll romà* (Catllar). Resultat d'aquesta col·lisió entre POPULUS i PULLUS fou la creació d'una sèrie de mots nous. Una prova de la col·lisió dels dos mots la tenim primerament en el *poll* arbre i animal, convivents en els documents de l'edat mitjana, i en segon lloc en la supervivència d'aquest *poll* en els extrems oposats del domini català: *poll* pollastre compareix en el número 2; *pollo* en els números 15, 16, 17, i esporàdicament a les Balears en els números 90 i 93. En canvi, *poll* arbre es troba al Vendrell, límit entre el tractament de LI̯, -PL-, -CL-, cap a *i̯*; *albapoll* a Vilafranca, *arbrepoll* a Vilanova, *poi* a Cabrera de Mar, *poll* a Blanes, Sant Feliu de Guíxols i Girona, *abrepoll* a Cadaqués, Torroella de Montgrí i Amer, i *albrepoll* a La Junquera i Banyoles. L'aglutinació de *poll* amb *arbre*, i la seva extralimitació fonètica, ens proven que la competència del POPULUS ha estat sobretot amb PULLUS. Si no s'hagués esdevingut aquesta lluita no serien explicables aquestes restes arcaiques de *poll* arbre a la Catalunya oriental i la conservació de *poll* pollastre, solament a l'extrem del domini, a Sallagosa, i esporàdicament a Mallorca. La manera com la col·lisió va produir-se, i el perquè els dos mots n'eixiren perjudicats, no ho sabem.

Els documents ens diuen que en ple segle XIV els dos *polls* convivien,

i que en el segle XV *pollastre* havia substituït *poll* gall, amb tot i perdurar fins avui el femení *polla*. Per què *poll* esdevingué *pollastre?* És molt possible que el fill emancipat de la mare lloca prengués nom per analogia amb el *fillastre* fill de diferent pare o mare, que ja no frueix de les cures paternals. Aquesta nova creació hauria estat evitable si PULLUS hagués tingut el camp de significació ben delimitat. N'és prova *pollicó* petit ocell, poll: «los pollicons de l'àguila candeal» (Pons, *Miserere*). En canvi, POPULUS, que havia vingut a *poll* perquè no podia conviure amb PULLUS, va seguir un camí nou per tal d'obtenir la distinció: vingué a *pollancre*. L'ètim d'aquest mot no és pas fàcil d'aclarir: la desinència *-ancre* és fosca. A Vich compareix en la forma *pollanc* (inv. 1776). A Terrassa el *poll* arbre és conegut per *pollanque* m., i a Solsona per *pollanca* f. Aquestes formes i *alba poll* de Vilafranca del Penedès, *chopo blanco* de Campo, *arbel bllanc* de Peralta de la Sal, ens diuen ben clarament que el *blanca* intervé en la formació distintiva de *poll*. Per altra banda, la dificultat que sorgeix del gènere femení de *poll blanca* es resol amb el tenir en compte que els arbres són sovint del gènere femení i que han passat a masculins solament per raó de la desinència. La desaparició de la *bl-* de *blanca* és ben explicable per l'assimilació amb la *ll* precedent i per la introducció de la *r* (*pollancre*) per analogia amb els mots en *br*, *tr*, *gr*. La necessitat de donar un nom derivat de *poll* a una plantada de polls ha condicionat *pollar* planter de polls (Plana de Vich), *pollant* poll (Molins de Rei), *pollancró* bolet que neix al peu dels pollancres (Santa Coloma de Farnés) i *pollancreda*.

Si *poll* arbre no fos incompatible amb *poll* fill d'animal, ¿com s'explicaria la forma *pollastre*, creada a les darreries del segle XIV o al començament del XV? És evident que *poll* fill d'animal s'especificà més i més, fins a significar eixit de l'ou, contraposant-se a gran. Aquesta contraposició, ben explicable en l'aviram jove, aviat emancipat de la lloca, podia donar peu a trobar certa semblança amb els fills que no coneixen el propi pare (*fillastre*) o als pares adoptius (*padrastre*, *madrastra*). Aquesta sensibilitat fina per a designar els fills emancipats de la lloca és ben explicable quan veiem que, allà on *poll* eixit de l'ou, entra en lluita, és substituït de seguida per *pollet*. Per altra banda, no es pot dubtar d'un *poll* fill d'animal, en genèric, quan es traspassa a les plantes: *poll* és el rebrot d'una soca d'arbre (Igualada); *polls*, sarments que surten a la soca o branques del cep (Falset, Granadella, Tor-

tosa, Benassal), aragonès *pollizo* rebroll d'un arbre. ¿Per què *poll* ha quedat reduït a fill petit de gallina i ha desaparegut com a fill d'animal? Sembla que la cosa més natural era que *poll* fill de gallina fos un *pollí* o un *pollet*, i *poll* fos el gall (comp. espanyol *pollo*, logudorès *puddu*, italià *pollo*, suís francès *pu* i provençal *pol*). És que de bona hora entrà la competència entre *poll* fill de gallina i *poll* fill d'egua o de somera.

En català antic no trobem *pollí* fill d'egua: aquest sempre compareix representat per *poll*. En canvi, en els segles XIV i XV ja surt *pollí*, l'origen del qual no ens és clar. Un llatí PULLINUS és difícil d'acceptar, tota vegada que els seus derivats en les llengües romàniques es refereixen al fill de gallina (*REW*, 6822). Per altra banda, *-inus* és un sufix diminutiu ben aplicable a un PULLUS fill de gallina, que tenia a favor seu GALLINA, però mai a un fill d'egua o de somera. No sabem com, però és un fet que la homonímia va condicionar ben aviat la diferenciació de PULLUS amb els dos significats. L'extensió del problema pel domini francès (comp. *Atlas*, 1070, *poulin*) i pel domini castellà *pollino* ens ho proven. ¿És que tenim aquí la introducció d'un gal·licisme provocat per l'homonímia? (1) Contra el fet de la procedència francesa tenim els derivats *cavallí* pertanyent a cavall, *eguí* pertanyent a egua. Sigui com. sigui, PULLUS fill jove d'egua i de somera ha actuat en el problema múltiple en aspectes de PULLUS, PEDUCLUS. En tenim la prova en els exemples de *poll* en català antic, i en *pollí* fill d'egua, que compareix en Esteve. També tenim una contraprova en el provençal modern *poulinasso* (Thomas, *Nouveaux essais*, 317) fem de gallina, mot que seguí la via inversa de *poulin poulino*; o en *pollarda* egua de menys de dos anys (Castellbò). La competència entre PULLUS fill d'egua i PEDUCLUS és certa i, al nostre entendre, ben antiga: d'altra manera no seria possible que els brots *mamessin* les plantes (Vich, Llussanès). La idea que un brot *mami* és impossible sense un *poll* brot (el qual hem constatat a Igualada, Gandesa, etc.), o sense un *rebroll* estès per tot Catalunya, o sense un aragonès *pollizo;* els quals han estat en contacte amb PULLUS fill d'egua o de somera. El PULLUS gall no mama. El *desmamar* trencar els brots de les plantes, que compareix a l'Alguer, prova que aquest problema estava en plena activitat a les darreries del segle XIV.

(1) Comp. la introducció de *xemeneia* (*cheminée*) per raó de l'homonímia entre *camí* funeral i *camí* via.

Però la lluita més intensa ha estat entre PULLUS i PEDUCLUS del moment estant que van coincidir fonèticament.

La idea de negació s'expressa en català, com en provençal, per *de: desfer, descordar*, o per *ex.: extreure, extirpar, extingir*, etc. Per això és ben explicable el *desmamar* tallar els brots que xuclen els arbres. Ara bé: en les regions de Catalunya on viu el *poll* rebrot, els resultats de -LL- i LI es confonen, de manera que trencar els brots dels arbres seria *despullar*, que coincideix amb *despullar* desvestir. Aquest, però, ja està especificat en la seva significació, de tal faisó que un arbre no es pot *despullar* de cap manera. ¿Com ha resolt la llengua aquest problema? El PEDUCLUS que ha arreconat el *poll* proporciona la solució: treure els polls del cap és *pentinar;* aclarir el brotim de l'arbre, trencar els *polls*, és *pentinar* (Selva del Camp). Aquí tenim una substitució mecànica del *poll* fill atacat del PEDUCLUS, que no solament ha fet desaparèixer el primer, sinó que ha proporcionat al fill tercer una denominació inversemblant en tallar els brots. I aquest fet està confirmat per les formes que trobem en altres localitats. A Tortosa, a Llucena del Cid, trencar les sarments o esporgar els brots és *desllemenar* (el *poll* i la *llémena* < LENDINE són consemblants; el *pentinar* és arreglar el cabell; el *despullar* és impossible; el *desmamar* no hi pot competir, perquè aquest *poll* ha perdut tota connexió amb el *pollí*. Quedava fatalment l'haver de recórrer al *desllemenar*, que ha vingut a significar una cosa tan inversemblant, donat el seu origen; però aquest *desllemenar* és ben explicable si hom té en compte l'acció que les paraules s'exerceixen mútuament amb tot i no tenir sovint cap connexió de significat.

Incidentalment aquest problema ens porta a tractar d'alguns mots relacionats amb *gall* i del seu origen. Schuchardt (*ZRPh*, XXV, 247 n.) ha tractat d'alguns mots derivats del llatí *galla:* francès *galet*, llenguadocià *gallet* (Cette) i català *gall* bandereta clavada a un suro que flota al cap de l'ossera per indicar el punt on és calada la peça tercera, i també significant butllofa (aragonès *hervir a gallos;* italià *gallare*). Posteriorment (ibíd., XXIX, 323, ss.), el mateix Schuchardt, en l'article GALLA, reprèn aquest ètim, i troba una forma originària en una arrel onomatopeica *blbl, glgl*, que ve del soroll de buidar l'aigua d'una ampolla; la qual arrel podria contenir el significat originari de *galla*. Una reserva ens cal fer sobre aquest ètim: *gallo* no és un mot originari en el migdia de França ni en el domini català. La NUX GALLA és la *cassanella* en tot el domini català, *cassano, cassanello, cassenolo*

en el Llenguadoc, *cassi* a l'Aude; els quals deriven d'una arrel gàl·lica *cassanus* (*REW*, 1740). Per consegüent, les formes *gaio, galho* són secundàries en el migdia de França.

Schuchardt diu que és possible que en el català *gall* butllofa hi tinguem la forma originària. Ara bé: la butllofa de la mà, si té sang estancada, és coneguda per *mula;* i la durícia, consemblant a aquesta, per *ull de poll*, paral·lel al *Hüneraauge*. *Mula* i *ull de poll*, al nostre entendre, proven que *gall* és un derivat del *gall* PULLUS. El mateix origen, per tant, hem d'atribuir al portuguès *galho*, a l'espanyol *gajo*, al francès del sud *galo, jalo, galhou, gaioun*, al tessí *gai* brot d'arbre, singlot de raïm, etc. En tenim la prova, primer: en *poll* i en *rebroll* significant brots d'arbre, sarments, nous d'olivera, etc.; segon: en *ull de poll*, que justifica l'origen dels mots que signifiquen butllofa, durícia, procedents d'una arrel GALLUS; tercer: en *galet* tenell d'arbre, broc de cànter o broc de porró, on és paral·lel a *poll*. El valencià *galló*, que és difícil de filiar per a Schuchardt, s'aclareix fàcilment amb la comparació dels mapes *grills de taronja* i *grills de nou* de l'*Atlas lingüístic de Catalunya*. Una sèrie de noms que designen aquests dos conceptes és de procedència animal: *a*) *grills de taronja:* 1) *gallets* (5, 18, 19); 2) *gall, gallos* (15, 16, 17, 42, 56, 70-75); 3) *galló, gallons* (23, 39-44, 59, 60, 76-80, 82, 83); 4) *gallonet* (81); 5) *cogollet* (20); 6) *grill* (10, 24-27, 29, 30, 44-53, 65-69, 84, 88, 95); 7) *grillons* (63, 64); 8) *me*=anyell (89); 9) *monja* (12, 13, 14, 32-37). *b*) *els grills de les nous:* 1) *galls* (55, 56, 69-75, 79); 2) *gallons* (38, 39, 40, 59, 60, 82, 83); 3) *gallonets* (76, 81, 83); 4) *gallarets* (11); 5) *grills* (10, 12, 24-27, 29, 30, 36, 43, 45, 53, 61, 62, 56-67, 84, 95); 6) *grillons* (63, 64); 7) *cogallets* (20); 8) *cadells* (7); 9) *bou, vaca* (18, 22, 32, 34, 90). La prova definitiva de l'origen animal de *gall, galló, gallet* i *gallonet* la tenim en el número 42, on els grills de les nous són *capons* (1) galls castrats. ¿És possible que originàriament la NUX GALLA fos influïda de GALLUS? No ho neguem ni ho afirmem. Si el procés de PULLUS cap a *poll* rebrot es produí en GALLUS cap a GALLA, no ho sabem. L'haver-se produït dues vegades aquest procés en la nostra llengua justifica la possibilitat d'un cas semblant en l'època romana.

A. GRIERA.

(1) Aquest nom es dóna també a les cebes i pomes escalivades (Viladrau, Blanes).

LA COMPANYIA CATALANA SOTA EL COMANDAMENT DE TEOBALD DE CEPOY

(Campanyes de Macedònia i de Tessàlia)
1307-1310

La història de l'Expedició catalana a Orient es divideix pròpiament en dos grans episodis: el primer el constitueix la llegendària odissea dels Almugàvers des de Constantinoble fins al Mont Taurus, en l'Asia Menor, o sigui fins les fronteres de l'Armènia: el segon, l'estada a Galipol, i l'altra odissea militar, no menys heroica, des del cap d'aquell nom fins a la ciutat d'Atenes, on acabaren per fundar un estat, que perllongà sa existència durant més de vuitanta anys en la Grècia continental. En aquest segon episodi la història de la Companyia Catalana se'ns presenta a son torn sota dos aspectes, ara obrant pel propi impuls, com república militar independent, durant la seva estada en la Tràcia (1304-1307): ara sota el comandament de dos prínceps estrangers francesos: el comte d'Anjou Carles de Valois, i el duc d'Atenes Gualter de Brienne (1307-1311). Dirigits per Teobald de Cepoy, lloctinent d'aquell príncep de la casa reial de França, feren els catalans les dues campanyes de la Macedònia i la Tessàlia (1307-1310) i manats pel duc d'Atenes realitzaren una nova campanya en la Tessàlia fins que, després d'un sorollós rompiment amb ell, acabaren amb son Ducat i amb la dominació francesa en la Grècia, en l'esplèndida victòria del Cefis o de l'Halmyros, com volen altres (1311). D'aquests diversos episodis sobre els quals tenim ja recollits tots els materials, havem escollit per a la present monografia el de les vicissituts de la Companyia Catalana sota el comandament de Teobald de Cepoy, per tal com en ell s'assenyala, com veurem més endavant, una nova orientació a la seva història. Es també un d'aquells sobre el qual les nostres recerques i troballes en la nostra cancelleria catalana, i àdhuc una inesperada sorpresa durant la nostra estada a Catània, han donat major llum, permetent establir

amb seguretat la seva cronologia. Fins a l'aportació d'aquest nou material documental, bé es pot afirmar que les úniques fonts històriques eren les contemporànies del nostre cronista Muntaner, dels historiadors grecs Nicefor Gregoras i Teodul Magister, i de l'historiador serbi l'arquebisbe Daniel. Aquests darrers escriptors sols ens donen curtes i no sempre ben precises indicacions respecte dels complicats fets de les campanyes dels catalans a Macedònia i la Tessàlia, que pertanyen tant a la història de l'Occident d'Europa com a la del món bizantí: però encara d'aquestes notícies, estudiades amb detenció, creiem haver-ne tret un partit molt més important que els escriptors que ens han precedit en nostra tasca, per lo mateix que la història dels catalans a Orient, no ha estat tractada d'una manera crítica sn son conjunt i com matèria principal i única d'estudi. Les monografies presten a la història grans serveis, oferint-li materials sempre més depurats i definitius.

I

TEOBALD DE CEPOY I LA COMPANYIA CATALANA

La Companyia Catalana obligada a evacuar la Tràcia es refugia a Cassàndria. Situació de aquesta ciutat.

Era l'estiu de 1307 quan la Companyia Catalana, com a si mateixa s'anomenava aquell poderós allau de soldats de la nostra terra, als que s'havien unit bon nombre d'auxiliars turcs i alguns d'altra procedència, es presentava en la península de Cassàndria, i és des d'aquest moment que anem a començar en les presents pàgines la relació de les seves aventures, car des d'aquest punt s'obra per ella un nou període en la seva trasbalsada història.

Fins ara aquesta havia estat estretament lligada a la de l'imperi bizantí en els destins del qual li va tocar jugar un paper importantíssim, inferint-li una mortal ferida de la qual no se'n va aixecar mai més. Des d'ara endavant la vida de la Companyia se'ns apareixerà unida en absolut, en la Grècia continental i peninsular, als destins de la dominació francesa en la qual vindrà a ésser també decisiva la seva influència, donant-li el cop de gràcia i assenyalant el principi de sa dissolució.

Quan a mitjans de l'any 1307 la Companyia Catalana es detura en la darrera de les puntes de la península calcídica després d'una heroica marxa al través de la Tràcia i de bona part de la Macedònia, guiada per l'angel de l'extermini, es trobava en una situació molt difícil. La guerra, la traició i la discòrdia l'ha-

vien privada de tots els seus cabdills, llevat d'En Bernat de Rocafort, l'únic supervivent dels herois de l'epopèia de la memorable expedició a l'Orient. En Corberan d'Alet morí gloriosament en els camps de batalla de l'Asia Menor: Roger de Flor havia estat víctima de la fellonia grega a Andrinòpol: l'almirall Ferran d'Aunés tingué la mateixa trista sort a Constantinoble: En Berenguer d'Entença era estat mort en sobtada lluita fratricida pels seguidors d'En Rocafort, en la retirada de Galipol: En Ximeneç d'Arenós s'era refugiat entre els bizantins, tot just esclatà la discòrdia: l'infant Ferran de Mallorca, que abandonà els catalans a la seva sort al veure'ls víctimes de la desunió i la indisciplina, acabava d'ésser près traidorament per En Teobald de Cepoy en el canal de Negrepont. En situació tan apurada, hostilitzat cada dia amb més força per les tropes dels *basileus*, comanades per un general afortunat del qui ens caldrà parlar més endavant, En Bernat de Rocafort va determinar cercar, de primer un refugi territorial segur a l'afanyosa carrera de la seva host; segonament un apoi polític i moral que donés a la Companyia certes garanties d'estabilitat mentre es decidia el seu esdevenidor.

Com abans de la campanya de l'Asia, la petita península de l'Artaki, i després d'ella, declarada ja la guerra a l'imperi bisantí, la de Galipol foren els seus racers estratègics, així li oferia ara la de Cassàndria iguals condicions de seguretat. La de Cassàndria o de Palene, com se l'havia anomenada en temps antics, era tan fàcil de defensar com aquelles altres dugues. Sols oferia un punt vulnerable per terra, i aquest era encara un estret istme; després la península es dilata més o menys amplamant, i en ella i en ses viles o llogarets podia acampar folgadament l'host catalana. D'aquesta península, i probablement de la ciutat de Cassàndria prengué possessió el cabdill català esperant trobar en elles un punt per a sostenir-se i mantenir-se durant força temps.

La ciutat de Cassàndria, situada no gaire lluny de les ruïnes de la antiga Potidea, vora del golf Coronaic, quasi a l'entrada i en la banda més estreta de la més occidental de les tres penínsules que formen la Calcídica, estava aleshores, segons el testimoniatge de l'historiador bisantí Nicefor Gregoras (1)

(1) Respecte d'aquest autor en la part referent a la història dels catalans, vegi's la nostra traducció castellana, publicada en el nostre estudi *Nicéforo Gregoras y la expedición de los Catalanes a Oriente.* (*Museo Balear*, Palma de Mallorca, tomo II; 1885, núms. 11, 14, 15 i 16). GREGORAS, *Romanæ hoc est Byzantinæ historiæ Libri XI*, Basilea, 1562; VI; 2. (Text grec i llatí.)

quasi deserta d'habitants. Sols els genovesos s'aprofitaven d'ella i, feia temps, hi tenien una factoria. Avui és aximateix reemplaçada per l'insignificant lloc de Pinaka. L'antic port no és altra cosa que una vasta llacuna o pantan. Encara s'obiren avui els restes d'una murada amb torres, cimentada en carreus hel·lenics, que travessava l'istme i feia el pas de difícil accès als enemics (1). Banyaven els murs de la ciutat les aigües del golf de Salònica, i estava a una distància d'unes cent vint milles, poc més o menys, de la important ciutat de Tessalònica, capital de la Macedònia. El país del voltant, segueix dient el mateix Gregoras, és molt a propòsit, tant per la bona estació, com per la hivernada: per això el va ocupar l'errabund exèrcit català (2).

En Rocafort cerca un apoi polític en la casa de França.

L'apoi polític, a que abans ens referiem, que cercà l'antic senescal de la Companyia Catalana, tot seguit després d'haver denegat l'obediència al seu senyor natural, l'infant de Mallorca, era la casa de França l'única que mantenia llavors certes aspiracions i esperances de reconquistar en son profit l'imperi bizantí. Donada la difícil situació en què es trobava En Bernat de Rocafort, aquesta aliança que devia, més tard, ocasionar-li sa perdició, se li imposava. En el bell començament de l'estiu de 1307, abans d'abandonar la península de Galipol, el cabdill català s'entengué amb Teobald de Cepoy, qui era ja aleshores en el Negrepont (3). El trobar-se En Rocafort, per les raons que acabem de indicar, senyor absolut dels destins de la Companyia Catalana, coincidí amb un dels moments àlgids dels ensomnis de grandesa de la monarquia francesa i amb els de la restauració de l'imperi llatí a Constantinoble. Cal, doncs, que diguem quelcom sobre aquest nou factor polític que no serà el darrer que apareix en la història de la Companyia Catalana en l'Orient.

Temptatives de restauració de l'imperi llatí de Constantinoble.

Hi hagué als començaments del segle XIV, motivat per causes polítiques i fets que no és ara ocasió d'esmentar, un recrudeixement bel·licós que empenyia l'Europa de nou vers la conquista de l'Orient i que alhora desvetllava l'antic esperit de les creuades. A aquest moviment fervorós i guerrer contribuïren en la mateixa època afamats escriptors amb les seves exaltades predicacions o amb la seva ploma. Entre ells s'assenyalà d'una manera es-

(1) G. SCHLUMBERGER: *Expédition des Almugavares en Orient.* París, 1902, p. 313.
(2) GREGORAS: Ob. cit., VI, 2.
(3) Arx. Cor. Ar., Gènova 11 setembre 1307. *Diplomatari de l'Orient Català* (en curs de publicació). Document XXXV, p. 43. D'aquí en endavant sempre que'ns referim a aquesta obra, per abreviar, ho farem així: *D. de l'O. C.*

pecial el nostre gran filòsof Ramon Lull, predicant amb flamejant paraula la reconquista del Sant Sepulcre, i escrivint llibres com el *De adquisitione Terrae Sanctae;* i en aquell temps li feren costat, defensant també els mateixos ideals l'advocat francès, Pierre Dubois, en son tractat *De recuperatione Terrae Sanctae*, i el venecià Marino Sanuto, amb el seu famós llibre *Secreta fidelium crucis.*

Carles de Valois hereta els drets de Caterina de Courtenay.

Es vers la mateixa època, sota la inspiració del sentiment bel·licós que, com hem dit, agitava aleshores tota l'Europa cristiana, quan un príncep francès, Carles de Valois, fill tercer de Felip l'Atrevit i germà del rei Felip el Bell de França, somnià en fer prevalèixer els drets que ell havia heretat sobre l'imperi d'Orient, en virtut de son casament amb Catarina de Courtenay, hereva titular d'aquest imperi, per ser-ho de Balduí II darrer emperador llatí de Constantinoble. En aquests temps es separava molt poc la qüestió de l'imperi grec de la de la creuada i fins les mateixes gestes de la Companyia Catalana en l'Asia Menor feren nèixer en la Cort pontifícia esperances d'una recuperació de la Terra Santa (1).

Realitzat el casament entre el comte d'Anjou, Carles de Valois, i la princesa Catarina, el 18 de gener de 1301, aquesta feu cessió el mateix dia al seu marit de tots els drets que com néta de l'esmentat Balduí II, creia tenir sobre l'imperi de Constantinoble. Però la realització d'aquesta cessió anava lligada amb una altre qüestió preliminar. La Santa Seu havia acceptat i apoiava el casament a condició que abans d'empendre l'aventura oriental, el príncep francès temptaria de rependre la Sicília, ocupada per Frederic d'Aragó contra la voluntat de l'Església. Carles II rei de Nàpols, oncle de Catarina, va veure amb gust aquella unió, per tal com ella li assegurava el soccrs de França contra l'usurpador de Sicília i li donava l'esperança de venjar Robert de Calàbria batut i fet presoner per aquell (2).

Teobald de Cepoy és encarregat de manar l'expedició a Orient.

L'expedició del príncep francès unida a les forces de Carles II va invadir la Sicília. Però les malalties no trigaren a delmar les tropes i malgrat alguns aventatges i el valor desplegat per Carles de Valois, després d'un any de campanya no havia fet cap progrés. Es aleshores que Carles II es decidí a tractar amb Frederic III i firmà amb ell la pau de Caltabellota (31 agost 1302) en la

(1) FINKE: *Papsttum*, II, 254. Vegi's el nostre *Diplomatari de l'Orient Català*, I, 65, en curs de publicació.
(2) J. DELAVILLE LE ROULX: *La France en Orient au XIV siècle*. París, 1886, pàg. 44.

qual va voler ésser també comprès Carles de Valois, que havia somniat amb la corona de Sicília.

Però si Carles de Valois renunciava aquesta illa, no abandonava pas per això les seves pretensions a l'imperi d'Orient, i des de llavors aquesta esdevingué la seva principal preocupació que, com veurem més endavant, va voler portar a acabament amb habilitat i fermesa. Teobald de Cepoy, antic gran mestre dels ballesters del palau, fou l'encarregat de preparar i dur a terme la conquista de l'imperi, i enviat a Venècia, en setembre de 1306, va arrossegar la República en els seus projectes. Ella li proporcionà un estol de deu galeres i un leny, amb el qual partí en direcció del Negrepont, car el trobem ja allí en la primavera de 1307. Des d'aquesta època començaren probablement les relacions de Teobald de Cepoy amb En Rocafort i la Companyia Catalana, la qual li semblà des del primer antuvi de sa arribada a Grècia, i des de que s'enterà de sa difícil situació, l'instrument més apropiat i poderós per a realitzar els projectes del seu senyor, el príncep de Valois.

Pretensions simultànies del rei de Sicília sobre Romania.

Entretant tampoc el rei de Sicília havia perdut de vista els herois almugàvers de l'expedició catalana, esperant que algun dia podria utilitzar-los en son profit. Ja en 1304 havia manifestat a son germà Jaume II, per En Roger de Llúria, sa intenció de conquerir l'imperi de Romania (1). No trigà la fortuna llarg temps en deparar-li un príncep del casal d'Aragó, l'únic que feu del món grec el pol principal de ses ambicions i de sa existència. Fou aquest l'infant Ferran de Mallorca, el personatge de més il·lustre nissaga de tots quants cavallers ardits anaren a cercar en les illes de la mar Egea o en la terra ferma de Grècia, comtats, baronies i principats a la mida de la llur ambició; el príncep almugàver per excel·lència, en el qual vingueren a encarnar-se providencialment les dugues lluites seculars de la nostra nacionalitat: la lluita amb els sarraïns, i la més llarga encara i més encarnitzada i més geogràficament extensa, que sostingueren amb els angevins (2).

L'infant Ferran de Mallorca és nomenat per Frederic III cap de la Companyia Catalana. — Sa presó per En Cepoy en el Negrepont.

Deseixit del casal patern en 1305 dos anys més tard, el 10 de març de 1307, trobem ja a Milazzo l'Infant de Mallorca firmant amb el rei Frederic III de Sicília les condicions de sa anada a Romania. En virtut d'aquest conveni del que En Muntaner ens dóna un extens extret — el rei li comu-

(1) A. Rubió i Lluch: D. de l'O. C. Document XI, p. 11.
(2) Rubió i Lluch: *Contribució a la biografia de l'Infant Ferran de Mallorca.* Barcelona, 1915. Extret del vol. VIII de la revista *Estudis Universitaris Catalans.*

nicà per endavant a ell lo mateix que a En Rocafort — l'Infant s'obligava a no pendre senyoria de la Companyia, ni encara de ciutats, viles, castells ni d'altres llocs, sinó per el rei de Sicília: i a no pendre muller en Romania sense voluntat i sabuda del dit senyor rei. (1)

Els dos cabdills, el català i el francès, foren enviats a Grècia quasi al mateix temps, per diferentes vies: però la fortuna fou més favorable al general del príncep angeví, metent-li a les seves mans, quasi indefens, el malaurat infant de Mallorca. Els dos príncceps, el Valois i el mallorquí, fixaren cabalment els seus ulls en el mateix instrument de guerra, en la Companyia Catalana, que, mancada d'un veritable cap, després de la mort d'En Roger de Flor, havia fet concebir esperances en les cancelleries francesa i aragonesa, i fins en la pontifícia, de poder ésser utilitzada en favor dels llurs fins polítics o religiosos a l'Orient. Retornava l'Infant, tot just començat l'estiu de 1307, de la Companyia Catalana, prop de la qual havia fracassat la missió que li havia encarregada el rei de Sicília de governar-la i dirigir-la en nom seu, i retornava a la illa del Negrepont, després d'haver volgut evitar debades amb el seu prestigi el tràgic conflicte que portà com conseqüència la mort del noble En Berenguer d'Entença per la mala voluntat d'En Rocafort. L'Infant es conduí en aquesta ocasió amb la temeritat que sovint distingí el seu caràcter i que En Muntaner li tira en rostre al parlar d'aquests fets en sa crònica. Ell prou coneixia els viaranys dolents, i li aconsellava que de cap de les maneres s'acostés al Negrepont. L'Infant, que per haver-se enemistat del duc d'Atenes, no devia arriscar-se a passar tan a prop dels seus dominis, trobà allí, per dissort seva, i com deiem suara per una casualitat inesperada, l'almirall francès Teobald de Cepoy comandant de la flota veneciana, que devia portar-lo a posar el peu sobre'l dèbil imperi d'Orient. La República de l'Adriàtic havia renovat amb el d'Anjou els antics convenis en favor dels Valois, amb l'esperança que una possible restauració de l'imperi llatí de Bisanci li retornaria l'antiga preponderància a l'Orient, que ara li havia usurpada completament Gènova, la seva rival de sempre. Venècia havia firmat en 19 de descembre de 1306 — cabalment l'any abans dels successos de que parlem, — amb el de Cepoy, un tractat d'aliança amb el dit objecte, i era després d'aquests fets quan l'Infant s'arriscava a

(1) MUNTANER: *Crònica*, cap. CCXXX. RUBIÓ I LLUCH, Ob. cit., pp. 15 i 37. Idem: D. de l'O. C. doc. XXXII, p. 38.

passar per l'estret del Negrepont, domini d'aquella República, i era aleshores quan era arribat també allí el lloctinent del Valois, En Teobald de Cepoy amb el seu estol de galeres venecianes, freturós de posar-se en contacte amb la Companyia Catalana. Tement el de Cepoy la influència de l'Infant en ella, àdhuc després d'haver-la abandonada, va incitar el capità de les dites galeres a llençar-se sobre sa persona i la d'En Ramon Muntaner, el seu fidel company, qui no el volgué abandonar des de que es deseixí de la dita Companyia, malgrat el salconduit que els havia donat el batlle del Negrepont. Una vegada en ses mans, el de Cepoy va enviar el noble presoner al duc d'Atenes, Guiu de la Roche, que el degué reclamar, segurament, pel saqueig del port de l'Armyros, enclavat dins son ducat (1).

Cepoy se'n va a trobar la Companyia a Cassàndria. En Muntaner portat allí pren comiat dels catalans.

En Teobald de Cepoy enterat de la marxa de la Companyia Catalana tot seguit es preparà per anar a trobar-la al cap de Cassàndria. Però abans, així que es vegé desembraçat d'una faisó tan inesperada, d'un enemic tan temible com l'infant de Mallorca, va pensar lo que faria d'En Ramon Muntaner que més pogués afavorir sos desitjos d'haver a ses ordes la dita Companyia. Sembla, per lo que conta el mateix cronista (2), que alguns de dita illa havien donat a entendre al de Cepoy que si volia fer-se favorable a aquella, era lo millor que li retornés al seu poder En Muntaner, que se n'havia endut molta partida dels tresors dels seus homes. De manera que ells comptaven que faria dos béns: d'una part que donaria pler a la Companyia, i d'altra part que podria ésser cert que el matarien tot seguit, amb la qual cosa En Cepoy s'evitaria que En Muntaner reclamés res d'ell o de la República de Venècia, per la roberia de que sa nau havia estat víctima per part de les galeres venecianes, pensant que trèia de Romania tot el tresor del món. També li fou aconsellat al de Cepoy que retornés als catalans En Garcia Gomis Palacin, a qui En Rocafort volia molt mal. Tal com li fou aconsellat ho va posar en pràctica l'almirall francès, qui amb ses galeres venecianes i enmenant-se els dits Muntaner i Garcia Gomis Palacin, feu la via del cap de Cassàndria, o Sacer Andria com aquell l'anomena, a on sabia que era ja arribada la Companyia Catalana, la qual l'infant Ferran i En Munta-

(1) A. Rubió i Lluch: *Contribució a la biografia de l'Infant Ferran de Mallorca.* Barcelona, 1915. (Extret del vol. VIII de la revista *Estudis Universitaris Catalans.*) Pàgines 17 i 18.
(2) Muntaner: *Crònica*, cap. 235.

ner havien deixat camí d'aquella península, davant de la illa de Tassos. En quant arribaren a la presència d'aquella, i entregaren el Palacin a En Rocafort, aquest n'hagué gran goig, i tantost com fou desembarcat, sense més sentència ni procés, li va fer tolre la testa, no tenint en consideració els serveis que'l valerós cavaller havia prestats a la Companyia. Però, tota una altra cosa fou la conducta d'En Rocafort i de la Companyia amb En Muntaner. Conta aquest que quan tots el veieren «van-me tots besar e abraçar, e començaren »tuit a plorar de ço que jo havia perdut. E els Turcs e els Turcoples avallaren »tuit, e volien-me besar la ma, e començaren a plorar de goig, pensant que »volgués romandre amb ells. E tantost amb En Rocafort e tuit ensems qui »m'acompanyaven, menaren-me al pus bell alberc que hi era que'm faeren »tantost deliurar. E com fui en l'alberc, aqui trameteren-me los Turcs xx. ca»valls e mil perpres d'or, e els Turcoples altre tal. E En Rocafort tramès-me »un bon cavall e una mula e c. cafisos de civada e c. quintars de farina, e »carn salada, e bestiar d'una manera e d'altra: e aixi mateix no hi hac adalil »negu, ne almutagen, ne nul hom que res valgués, que no'm trametés pre»sent, aixi que tota hora sma hom, que valia ço que em trameteren dins tres »dies quatre milia perpres d'or» (1).

Quan els capitans de les galeres venecianes veieren que llur missió era acomplida, prengueren comiat de l'almirall francès i prepararen el llur retorn. Aleshores la Companyia, els Turcs i Turcoples, i fins el mateix Teobald, pregaren a En Muntaner que romangués amb ells, però de cap de les maneres ho pogueren aconseguir. Veient això li donaren tantost una galera amb què anés amb sa companya, i Ser Joan Quirino, a qui anomena el cronista català el major capità dels venecians, va voler dur-lo amb ell en la seva galera. En Teobald, per la seva part, féu cartes per al batlle del Negrepont, manant-li que tothom, amb pena de cors i d'haver, retornés a En Muntaner tot quant li havien pres quan la roberia de la seva nau. El nostre cronista quedà encantat de les atencions que tingué amb ell el mencionat Quirino, personatge que desempenyà a la història de Grècia franca en aquesta època un paper important, i amb vanitat pueril ens conta que durant el viatge volgué dormir en un sol llit i menjar en una mateixa taula amb ell (2). No cal dir quan

(1) MUNTANER: *Crònica*, cap. 236.
(2) MUNTANER: *Crònica*, cap. 236.

gran fou la decepció d'En Cepoy i dels venecians com veieren tractat tan honradament a son presoner.

Cavallers i gents d'armes que acompanyaren En Cepoy.

Com és natural, En Teobald de Cepoy no es presentà sol a la Companyia en el punt i hora en que prengué son comanament. L'acompanyaren al desembarcar a Cassàndria, en el mes d'agost de 1307, bon nombre de cavallers francesos, en sa major partida, entre ells Gautier de Marchal, Joan de Cepoy son germà, Pere de Routuilles, Joan de Cepoy son fill, Teobald d'Anserville, Joan de Ticselins i altres, amb alguns escuders i sargents. Aquests són els que figuren en primera línia, entre els allistats en 1307, en els comptes presentats per En Theobald de Cepoy de les despeses fetes amb motiu de sa expedició a Romania (1). En els successius allistaments, poc nombrosos, corresponents a l'any 1308 fins a la primavera de 1309, hi figuren altres cavallers i escuders que anaren a engruixir l'estol del senescal. Per sa part, Carles de Valois no s'oblidava de fer lleves de gents d'armes, fins quan ja comptava amb la Companyia catalana. Així veiem que en l'agost de 1307, quan aquesta ja s'era entesa amb En Cepoy, aquell pretendent havia signat un conveni particular amb Alain de Montendre, el qual devia seguir-lo en son viatge a l'Orient, que no arribà a realitzar mai, malgrat els preparatius de guerra que havia fets (2).

II

CARLES DE VALOIS, LA COMPANYIA CATALANA I ROCAFORT

La Companyia Catalana reconeix En Carles de Valois com emperador de Constantinoble i En Cepoy per son general.

En Rocafort, al qual la seva conducta havia fet mal vist de tothom, comprenent, que després d'haver negat sa obediència a l'infant Ferran de Mallorca i mort En Berenguer d'Entença, emparentat amb la casa reial de Barcelona, s'havia fet hostil al rei Frederic III de Sicília i als d'Aragó i de Mallorca, i que, demés a més, amb les seves soles forces no podria re-

(1) *Histoire de l'Empire de Constantinople sous les Empereurs français jusqu'à la conquéte des turcs par* Du Fresne Du Cange... Nouvelle édition revue par J. A. Buchon. — Paris, 1826, t. II, p. 352 y s. Doc. XXX Extrait d'un rouleau en parchemin de la chambre des comptes de Paris en 1309: *C'est le compte de Mons. Thibaut de Chepoy pour le voyage de Romanie, on il fût*, etc.
(2) Du Cange: Ob. cit. t. II, p. 105.

sistir tots els enemics que l'amenaçaven, dugué a acabament, una vegada present el de Cepoy, les negociacions d'abans començades, que el devien posar sota el domini d'aquella mateixa casa de França, a la qual ell i els seus soldats havien combatut tan valerosament en els camps de batalla de Sicília.

Ses intrigues li aconseguiren ço que ell desitjava: desfer-se de l'Infant de Mallorca, qui li feia ombra pel prestigi que amb el seu alt llinatge havia d'arribar a tenir en la Companyia, canviant-lo per un altre amo que per endavant sabia que no seria tan popular, ni li faria mai nosa. Però apartant a la Companyia de son cap natural féu encara una cosa pitjor: la de privar-la de la seva veritable orientació política en el teatre de l'imperi grec, en el qual, tal volta, un dia, sota l'obediència del casal reial de Barcelona, haguera jugat a l'esdevenidor un paper importantíssim. Des d'aquell moment no li quedava a la Companyia altre camí que el que trià En Rocafort: vendre els seus serveis al primer postor, fos aquest qui fos.

Es de suposar que aquests serveis li costaren cars a Cepoy, com carament els va tenir de pagar abans el *basileus* Andrònic. Pels comptes que d'ell s'han conservat (1) veiem que pels forniments de blat, cavalls, diners i vaixells per a la Companyia, va esmerçar força diners. Quan més tard (1308) micer Carles de Valois va enviar a Cepoy 11,400 florins, aquest els va oferir tot seguit a n'En Rocafort i a la Companyia, els quals volgueren que les galeres que no havien de servir més que vint-i-sis dies, fossin pagades de dos mesos, i així fou fet, i estigueren set galeres i un lleny: cosa molt costosa, perquè en sols dos mesos varen ésser gastats 6,200 florins (2).

No coneixem el text de les capitulacions entre Teobald i la Companyia. La primera cosa que sembla que hagueren de prometre i jurar a n'aquesta fou que havien de satisfer a n'En Muntaner tot el dany que li havien causat (3) quan hagueren assaltada la seva galera, la *Espanyola*, en l'estret del Negrepont, els quals jurament i promesa foren fonament principal de les llargues reclamacions que el famós cronista i els seus hereus, protegits pels reis d'Aragó, prosseguiren durant mig segle, fins a obtenir una reparació, que no arribà

(1) DU CANGE: *Histoire de l'Empire de Constantinoble*, II, 352-56. — BUCHON: *Chroniques étrangères*, p. 468.
(2) DU CANGE: Ob. cit., II, p. 252-58.
(3) MUNTANER: *Crònica*, cap. 236.

ni de molt a la que en justícia els li era deguda. La Companyia, ademés, confessant-se deutora dels beneficis que d'ell havia rebuts, com al seu pare i senyor, va declarar en document públic, que de tot allò que ella d'ell havia rebut i de quantes messions i despeses havia fetes per ella, s'en feia solidari el seu senyor novell, l'emperador micer Carles de Valois (1).

La Companyia Catalana, ratificats els acords entre l'almirall francès i el capità català, jurà plena obediència a micer Carles de França, com l'anomena En Muntaner, el qual Carles fou proclamat emperador de Constantinoble, en aquell recó de l'imperi grec, ni més ni menys que en juny de 1284 fou coronat rei d'Aragó, a l'invadir Catalunya, en la primera plaça conquistada del seu novell reialme. Era aquest somni imperial el tercer mirallet de grandesa que l'havia seduït en sa aventurera carrera política. Aragó, Sicília, Bisanzi, ve't aquí les tres corones a les que debades aspirà successivament. Rei del capell i del vent l'havia nomenat irònicament En Muntaner quan la seva investidura del regne d'Aragó, referint-se a l'escena de sa proclamació en el castell de Lers, on, a falta de corona, el llegat del Papa li meté son capell sobre son cap, i rei del capell i del vent el tornava a nomenar ara irònicament també, amb igual raó (2), després de la seva proclamació per la Companyia Catalana en l'antiga Potidea. No deixa, però, d'ésser una estranya girada de la fortuna, d'aquelles a què ens té tan acostumats la història, d'haver estat jurat emperador de Constantinoble per aquells mateixos almugàvers, molts dels quals l'havien combatut en Catalunya i en les terres de Sicília, a l'ésser investit pel papa Bonifaci VIII amb plens poders per a pacificar la Itàlia, on fou el cabdill del partit güelf (3). Fins a la vigília de la pau de Caltabellota, es pot dir que Carles de Valois havia lluitat contra els soldats de Frederic III i contra aquell mateix Bernat de Rocafort, que ara es posava de son costat.

Aliances polítiques del Valois, per aconseguir la restauració de l'imperi llatí de Bizanci.

El fet que inesperadament es realitzava a Cassàndria, davant d'un aguerrit estol d'aventurers, que fins aleshores semblaven no haver estat

(1) A. Rubió i Lluch: *D. de l'O. C.* Doc. XXXIV (Cap de Cassàndria, 31 agost 1307. Biblioteca Universitària de Catània, ms. Ventimigliá, 92, f. 200). Aquest manuscrit conté una còpia de la Crònica d'En Muntaner incompleta. La troballa inesperada d'aquest document ha donat, com hem ja dit al principi, una ferma base a la cronologia de l'Expedició catalana, en aquest període tan mancat de documents i notícies directes.
(2) Muntaner: *Crònica*, cap. 236.
(3) Josep Petit: *Charles de Valois* (1270-1325). París, 1900, p. 63.

dirigits més que per l'esperit de la venjança, havia estat llargament preparat per la diplomàcia europea a les cancelleries de França, d'Itàlia i de la Santa Seu, i fins per la mateixa aragonesa. Des de 1306 l'expedició, com havem indicat abans, havia estat curosament preparada. i Carles de Valois no s'era descuidát de cap aliança, ni cap previsió. No solament l'havia precedida la investidura pontifícia i estava fundada en un casament polític, sinó que el nou pretendent al soli de Bisanzi s'era assegurat abans de la benvolença o de l'apoi de tots els prínceps estrangers que podrien trobar-se interessats en la qüestió d'Orient, i fins aprofitat els prudents consells d'hàbils tractadistes polítics de l'època, com Pere Dubois. Per procurar-se una flota la demanà a Venècia i a Gènova. Carles II de Nàpols renovellà l'aliança convinguda entre son pare i l'emperador Balduí. Actives negociacions es mogueren amb els països orientals i en primera línia amb els Armenis. El Papa l'ajudà amb gràcies espirituals i rendes eclesiàstiques: en quant a Andrònic II fou excomunicat, i els seus súbdits deslliurats del jurament de fidelitat, i fins s'intentaren trascendentals negociacions amb el rei de Sèrbia (1).

Projecte d'aliança entre Carles de Valois, i Urós II, rei de Sèrbia.

L'aliança amb el monarca eslau mereix que fixem en ella més particularment l'atenció, per tal com es refereix més principalment al mateix teatre dels successos en què intervingué la Companyia Catalana. En parlarem, doncs, tot seguit, encara que les negociacions de dita aliança es prosseguiren activament entre el fantasiós pretendent i el Kral de Sèrbia, en el mateix moment i any en què els catalans adreçaven llurs més porfiats atacs contra Tessalònica. El rei Urós II de Sèrbia abandonà en aquesta crítica ocasió el partit dels grecs, per a seguir el dels Anjou, que li parcixia més poderós i prometedor d'aventatges polítics. Fou llavors que es presentaren a França dos enviats del monarca serbi, un ragusà i un catarenc, amb sengles lletres llatines al papa i a l'emperador titular. En 27 de març de 1308 fou conclòs entre els dos, en un monastir prop de Meluri, un tractat d'amistat per a la reconquista del «imperium Constantinopolitanum». En ell el príncep Urós prometia casar sa filla Zorica (diminutiu de Zora, *matinada roja*), amb Carles, fill segon de l'emperador titular Carles de Valois, mes amb la condició d'ingressar el dit Urós en el gremi de l'Església Romana. Per sa part, el futur

(1) PETIT: *Charles de Valois*, pp. 106, 107 i 111.

basileus *regalava* al rei de Sèrbia — i amprem aquest verb perquè el de Valois disposava de terres de l'imperi que no eren seves — Obcepotge, el domini entre Prosck i Prílep i el domini de Debra, fins al riu Mal en Albània, encontrada que en conjunt produïa anyalment una renda d'unes 5,000 peces d'or. Clement V va rebre, el primer d'abril del 1308, a l'enviat serbi, i foren el patriarca Egidi de Grado i el procurador dels Menorets els encarregats de portar a cap l'ingrés del Kral en l'Església i d'entregar-li una bandera regalada pel papa. El procurador Gregori de Cattaro devia restar com conceller espiritual en la cort sèrbia. Dos franciscans partiren com enviats de l'emperador Carles, amb els ambaixadors serbis, a trobar al rei Urós, el qual va acceptar el conveni en 27 de juliol de 1308 en Golak-Ghilan, a Macedònia, mentres els catalans infestaven el país. En virtut d'aquest conveni el dit rei Uros i el de Valois es comprometien, sobre tot, a fer la guerra al basileus Andrònic II, en canvi de les esmentades compensacions territorials que aquell devia obtenir (1).

Partit grec favorable a Carles de Valois.

Per a dur a cap també amb major seguretat el seu projecte, ja de temps abans havia cercat Carles de Valois l'apoi d'un partit grec, dins del mateix imperi, i sostenia correspondència amb importants personatges bizantins. Alguns d'ells, i particularment els de Natòlia, en l'Asia Menor, li demanaven que donés pressa als seus preparatius militars, car es veien exposats a les violències dels turcs i sense cap esperança de socors de la part dels Paleologos, qui estaven ocupats en les guerres contra els búlgars i els catalans. Ells li prometien de fer, per medi de llur autoritat i de llur crèdit, que fos rebut i reconegut per tots els grecs d'aquella província. De la banda de Macedònia, abans de presentar-se els catalans a Cassàndria, li oferia l'Acròpolis de Tessalònica, Joan Monomachos, qui era son governador, prometent-li que els pobles de sos contorns es declararien en son favor i assegurant-li que fins els catalans que ocupaven Galipol es posarien sota sa obediència. Entre els prínceps grecs que escrigueren a Carles trobem a Constantí Ducas, qui governava en aquest temps la Lídia i les encontrades de Sardes i Neocastro en l'Asia Menor. Joan Monomachos, segons Cantacurcosos, fou també un gran senyor entre els grecs, i es diu que portava en sesvenes sang imperial (2).

(1) *Geschichte der Serben* von CONSTANTIN JIREČEK. Gotha, 1911, vol. I, p. 344, i II, p. 46. — DELAVILLE LE ROULX: *La France en Orient*, p. 46.
(2) DU CANGE: *Histoire de l'empire de Constantinople*. T. II, p. 103 i 104.

Negociacions amb el casal d'Aragó. Promesa de restitució de la Vall d'Aran per França.

Per últim els arribà el torn de pendre part en aquesta qüestió d'interès internacional, a les cases reials de França, Sicília, Mallorca i Aragó. Frederic III, després de la pau de Caltabellota, va prometre d'ajudar a Carles de Valois en la seva empresa d'Orient, amb quinze o vint galeres i 200 cavallers (1): però ben aviat, a l'any següent, el fet de l'expedició catalana destruí l'eficàcia de tal promesa. Per això desconfiant més tard el príncep francès de l'actitud del rei de Sicília de qui depenia més o menys directament aquella aventurera Companyia, assajà una altra manera d'influir sobre d'ell per a menar-lo a servir a sa política. El rei d'Aragó, germà de Frederic, era en desacord amb el rei de França, per l'afer de la possessió de la Vall d'Aran. Carles de Valois va escriure sobre d'aquest punt a sa germana Blanca, reina d'Aragó, una lletra molt curiosa. En ella el príncep francès es mostra molt amable i promet d'obtenir del rei de França la restitució de la Vall d'Aran, si el rei d'Aragó aconseguia de Frederic III i d'En Bernat de Rocafort de recomanar a la Companyia Catalana que continués en sa obediència, prometent ben pagar lo que ella havia fet i faria en el seu servei (2). El rei d'Aragó s'apressà d'aprofitar-se d'aquestes negociacions i envià a París En Joan Borguny, sacristà de Mallorca, notable escriptor d'aquella època, i En Llop Sánchez de Luna amb instruccions detallades i lletres de creença per a Carles de Valois (3). La lletra abans esmentada i la del rei d'Aragó de la que anem a parlar, mostren que la Companyia no es distingia per son zel en servir Carles de Valois, ni en obeir a son representant, i que Carles de Valois, a pesar de les convinences jurades a Cassàndria pel capità català, no es considerava segur de sa fidelitat. Per altra part, recelava amb raó de l'actitud de Frederic III després de la presó de l'Infant de Mallorca, si bé la conducta d'En Rocafort feia menys temible aquesta darrera desconfiança.

Jaume II recomana Carles de Valois a la Companyia.

Jaume II, que sempre havia tingut un alt ascendent moral sobre la Com-

(1) Petit: Ob. cit., p. 86.

(2) Arx. Cor. Aragó. C. R. D. Jaume II. Quadern contenint còpia de les cartes que portaren els embaixadors que en 1308 anaren a França a tractar de la devolució de la Vall d'Aran a la Corona d'Aragó: copiada també en el r. 335, f. 238. — Petit: *Charles de Valois*, pp. 114 i 384. — Rubió i Lluch: D. de l'O. C., doc. XXXVIII: «Qu'il voille (el rei d'Aragó) escrire a Bernat de Rocafort et a ses compaignions, *qui sont en Romenia, pour nous*, qu'il entendent en sele maniere a noz bessoignes a nostre proufit et a nostre honneur, et se mantingent si en leur bons faiz que nous, qui avons grant desir de bien guerredoner ce qu'il font et feront pour nous, en soyons encore mieux encourages.»

(3) Petit: Ob. cit., p. 114.

panyia com sobre tots els naturals sortits del casal d'Aragó, escrigué tot seguit, en el mes de maig de 1308, a En Bernat de Rocafort i a la Companyia, declarant-los els estrets llaços de parentiu que el lligaven al príncep Carles de Valois, i pregant-los que així com fins aleshores havien treballat amb tanta eficàcia pel dit comte d'Anjou en els seus negocis de l'imperi, perseveressin i insistissin en la mateixa conducta, acabant amb bona fi el fet tan laudablement començat (1). Aquesta lletra proba palesament que el rei d'Aragó donava per sancionats els fets consumats a Cassàndria sense sa intervenció i que entregava a mans estrangeres aquell exèrcit que fins aleshores havia mirat amb marcada benvolença. En efecte: les relacions del rei d'Aragó amb la Companyia, malgrat de l'allunyada que estava de la terra catalana, i de no haver sortit directament d'ella, sinó de Sicília, i a pesar de la política vacil·lant i d'abstenció militar que, per regla general, seguí aquell rei en els afers internacioanls, no es veieren mai interrompudes i fins va arribar a exercir sobre d'ella un cert poder jurisdiccional, que en res no es diferenciava de la sobirania política directa. Però estava destinat que els esforços d'aquells heroics almugàvers per atènyer un domini propi a les terres gregues o eixamplar els del casal d'Aragó havien d'esdevenir estèrils, car a la nostra confederació catalano-aragonesa, per a ésser mestressa del Mediterrani, sols li mancà una política oriental fermament seguida i definida, com la tingué Venècia.

Tot estava, doncs, perfectament combinat per part del comte d'Anjou, i si la seva temptativa de conquista de l'imperi grec va fracassar, no és certament a la incapacitat seva ni a falta de previsió política a qui deu exclusivament atribuir-se. Tampoc havia estat dissortós en les seves negociacions amb la Companyia Catalana, ni menys amb el fet de l'Infant de Mallorca, i per altra banda, les heroiques aventures militars d'aquella, suficients a demostrar-li quines llibertats podia hom pendre contra l'imperi grec, l'havien d'omplir d'esperances encoratjadores, respecte de l'eficàcia del formidable instrument que anava a utilitzar. I no obstant aquesta fou la seva primera

(1) Rubió i Lluch: D. de l'O. C., doc. XXXIX. València, 10 maig 1308. «Iacobus, etc. dilectis suis Bernardo de Rochaforti militi ac societati suae *ceterisque naturalibus... nostris... pro negociis egregii... Karoli* consanguinei nostri... *in partibus imperii Romanie agentibus...* iam vos non credimus ignorantes... qualiter nos... suorum eventus successuum ut proprios prosperari ferventes appetimus, eosque continuis desideramus affectibus quod votivo concludantur effectu, et prorsus negocium quod sumpsistis et in quo pro memorato comite hactenus laudabiliter insudastis in partibus supradictis... etc.»

equivocació, i la causa de tot son fracàs. Les malediccions d'En Muntaner (1) contra d'ell havien de realitzar-se per complet.

Cepoy no troba en el senescal Rocafort un lleial apoi. Semblança d'aquest capdill.

El primer obstacle amb què topà En Cepoy no fou tant la indisciplina habitual de la Companyia, com l'arrogància del seu capdill. El qui havia trobat manera, amb maligna astúcia, de no obeir a un príncep valerós de la niçaga dels seus reis, no era d'esperar que prestés acatament a un capità d'un príncep estranger contra el qual havia lluitat més d'una vegada. Bé és veritat que combatent per la causa del Valois, no devia pendre les armes contra els seus antics senyors, ni contra els seus compatriotes, sinó en contra els enemics capitals de sa fe i de sa pàtria, però no era ell home per a sotsmetre's a cap mena de sobirania, doblement gelós del seu valer i de la seva influència sobre els seus soldats. Els almugàvers i els Turcs i Turcoples li eren particularment devots. Era veterà en els camps de batalla i no sofria parell. Havia servit al rei Pere *el Gran*, i als seus dos fills Jaume II i Frederic III de capità.

Arribat a la Companyia, menant per son compte doscents homes d'a cavall, poc després de la mort d'En Corberan d'Alet en l'Asia Menor, fou nomenat tot seguit senescal de la host, i més tard, després de l'assessinat de Roger de Flor i de la presó de l'Entença pels genovesos restà, com hem dit abans, únic cap de la Companyia, fins al retorn d'aquest darrer cabdill. Li donava també un gran prestigi l'ésser gendre d'En Roger de Flor, el qual, tot just se feu encontradís amb ell a Efeso, li assignà per muller la filla que havia hagut d'una dona de Xipre i que era romasa amb la megaduquessa a Constantinoble, la qual era estada desposada abans amb el malaguanyat Corberan d'Alet (2). De com la seva supèrbia no consentia superioritat de llinatge ni de dignitat, ben palesament ho mostraren les seves desavinençes amb En Ferran Ximenes d'Arenós i En Berenguer d'Entença i amb l'Infant de Mallorca. La tinguda amb el segon esclatà en una sagnant colissió, ja abans recordada, a dues jornades de Cristopol, malgrat les prudents mesures que l'infant Ferran havia preses per evitar-la.

Des d'aquell moment fins al tracte firmat a Cassàndria amb Teobald de Cepoy, va quedar d'únic capità de la Companyia, menant-la en sa atrevida

(1) MUNTANER: *Crònica*, cap. 236.
(2) MUNTANER: *Crònica*, caps. CCVI i CCVII.

retirada des dels confins de la Tràcia. Estava avesat a tals empreses i la seva ardida cavalcada a Lestanayre, o sigui a l'Estanor o Νεωρίον (1), és a dir, a les dressanes de l'imperi bisantí, on va cremar més de cinquanta lenys de tota mena (2), mostra de quina fusta era el darrer cabdill de la Companyia Catalana.

A pesar del silenci intencional que en sa *Crònica* guarda En Muntaner sobre d'ell, que, com és natural, no li podia ésser molt simpàtic, la seva figura valerosa, enèrgica i dominadora ressurt ben clarament dibuixada en les pàgines d'aquella encisadora obra.

Ambició de Rocafort. Son projectat casament amb Joaneta de Brienne.

Amb tals antecedents no té res d'estrany que En Cepoy restés únicament senyor nominal de la Companyia, la que governava amb suavitat, veient que altra cosa no podia fer. En Rocafort, segons pintoresca frase d'En Muntaner, feia menys cas d'En Cepoy que d'un ca, cuidant que en l'exèrcit altre hom no devia gosar manar sinó ell (3). En la seva arrogància arribà a concebir l'ambició de coronar-se un dia rei de Salònica, com el marquès de Montferrat, i fins es feu fer un segell en què era figurat un cavaller amb corona d'or. «Com açò fo feyt — afegeix En Muntaner — En Tibaut fo capita del vent com son senyor... que fo rey del xapell e del vent» (4).

L'ambició i la presumpció d'En Rocafort anaven creixent de dia en dia. Sens dubte les tinences d'esposalles amb la filla natural d'En Roger de Flor no passaren avant, o tal volta degué morir aquella poc després de maridada: el cert és que veient malaltís i sense successió el duc franc d'Atenes, Guíu II de la Roche, li passà pel pensament el desig d'emparentar-se amb ell. Considerant-se ja en l'avenir rei de Tessalònica, volgué així mateix, com el dit Marquès Bonifaci de Montferrato, estendre son domini al ducat d'Atenes, i, si fos possible, fins i tot a la gran Blàquia, sobre la qual el duc franc exercia un protectorat polític. A l'efecte demanà vers la primavera o l'estiu de 1308 (5) la mà de Joaneta de Brienne, germanastra de Guíu II, la qual abans havia

(1) Rubió i Lluch: *Notícia geogràfica de l'Orient segons En Muntaner* (*Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Barcelona, octubre-desembre 1891, p. 227).
(2) Muntaner: *Crònica*, cap. CCXXV.
(3) Muntaner: *Crònica*, cap. CCXXXVI.
(4) Muntaner: *Crònica*. cap. CCXXXVI.
(5) Venezia, Arch. di Stato: Collegio Lettere secreti: 1308-1310, f. 6. Document al qual ens hem de referir més endavant: «Recepimus de mense julii nuper elapsi litteras... inter cetera continentes matrimonium esse conventum inter sororem ducis Athenarum et Bernardum dictum Rochaforti.» *D. del O. C.*, doc. XLIII, p. 53.

pretingut l'emperatriu Irene per a esposa del seu fill Teodor, marquès de Montferrat. Però com el Paleologos exigia que el duc devia sacrificar el seu fill menor Joan II Angel, sebastocràtor de Thessàlia, les terres del qual devien servir-li de dot, el leial príncep franc refusà la proposició. Teodor s'hagué de contentar amb la italiana Argentina Spinola (1). Les tinences de matrimoni entre En Rocafort i Joaneta semblaven, doncs, completament assegurades. El senescal català es reconeixeria com vassall del duc, i aquest, per sa part, li havia enviat, en 1308, dos ministrers, qui devien engiponar la cosa. L'aliança matrimonial tenia, ademés, altres mires i es convertia en aliança política contra Venècia. Corria la remor que Bonifaci de Verona, que tan gentil fou amb En Muntaner durant sa presó, un dels *terciers* més poderosos del Negrepont, senyor d'Egina i de Kasystos i batlle, aleshores, del duc d'Atenes, junt amb Antoni *el Flamenc*, alt baró de la Morea, batlle de la Tessàlia (1303-1311), i senyor de Carditza (2), havien aconsellat al gran mariscal de la Companyia, Bernat de Rocafort, atacar la illa del Negrepont. Venècia tingué esment de tot això per lletres enviades en el mes de juliol de 1308 per Pere Quirino Pizzagalli, l'anterior batlle del Negrepont (3), i el 23 de setembre del mateix any va escriure al nou batlle Belleto Falier que estigués en guàrda i proveís a la seguritat de la illa, per la qual, ademés, per si fos menester sa ajuda, s'havia dirigit també a Guido de Canale, duc de Creta (4). A la fi de desembre de dit any de 1308, la República de l'Adriàtic insistí en ses recomanacions, al mateix temps que procurava fomentar l'antipatia latent entre En Rocafort i Teobald de Cepoy (5). Aquest darrer capità, per sa part, no es descuidava en estrènyer les relacions d'amistat que l'unien amb Guíu de la Roche, en la cort del qual a Tebes s'havia detingut algun temps abans de passar a l'Eubea i Cassàndria (6). En una ocasió va enviar a aquella ciutat En Guillem Abadia, capità de la Companyia, juntament amb el notari Pere de Messina, — qui després d'establerts els catalans al Ducat d'Atenes, continuà en son càrrec — i Enric de Borgonya, per obtenir nova protecció del

(1) Hopf: *Griechenland im Mittelalter*, I, 387. Nicef. Gregoras, VII, 5.
(2) Hopf: *Chroniques greco-romanes*. Berlín, 1873, pp. 479 i 473.
(3) Hopf., *Chroniques greco-romanes*, p. 372.
(4) Venezia: Arch. di Stato: Collegio Lettere secrete: 1308-1310, f. 6. — Mas Latrie: *Commerce et expéditions de la France*, p. 240. — D. de l'O. C., doc. XLIII.
(5) Hopf: *Griechenland im Mittelalter*, I, 388.
(6) Hopf: *Griechenland im Mittelalter*, I, 388.

duc: en altra, En Joan de Montenas i Joan de Laval, en recerca de cavalls: en altra, eren comissionats que devien obtenir blat de la rica Thessàlia, graner de Grècia, per medi del duc, tutor del seu príncep grec (1). Tot això mostra ben clarament que les relacions entre els catalans i el Ducat franc d'Atenes eren en aquesta època excel·lents i que en aconseguir aquest resultat treballaven d'acord o separadament els dos caps de la Companyia, el titular Cepoy i l'efectiu Rocafort.

La boda per aquest projectada no vingué, emperò, a acabament; les intrigues de Venècia i de Cepoy la desbarataren. Per altra banda, sense elles tampoc s'haguera realitzat. Quan Venècia s'esforçava en desfer els ambiciosos projectes del mariscal català, el duc franc estava ja a les acaballes de sa vida. Debades el patriarca d'Alexandria, que feia poc romania al Negrepont, i del qual es contaven meravelles en l'art de curar, fou despatxat vers Halmyros per a salvar al duc. La milloria obtinguda no fou de durada, i el 5 de novembre de 1308 morí, a la fi, el darrer representant de la dinastia dels de la Roche a Atenes (2), el *bon duc* Guíu, com se l'anomenava per tothom, deixant sa successió al seu germanastre Gualter I de Brienne (1308-1311), que devia ésser l'últim duc francès d'aquell estat.

Rompiment entre Cepoy i Rocafort i mort d'aquest.

Segurament poc temps després de la mort de Guíu II de la Roche va arribar a ésser un fet el rompiment sorollós i violent entre En Rocafort i Cepoy. Cassàndria esdevingué el teatre d'un nou drama, tan imprevist com el que tingué lloc a la vora de Cristopol. Pendrem la seva detallada narració de la ploma d'En Muntaner, que és l'únic que ens l'ha conservada.

Era de temps que la conducta d'En Rocafort es feia intolerable fins als seus propis companys d'armes. El mariscal Cepoy no tingué de fer altra cosa que esperar l'ocasió propícia. «Des de que ordenà fer son segell, diu el cronista català, s'apoderà així de la host, que aquesta feia menys cabal d'En Tibaut de Cepoy que d'un sarjant: de tal manera que ell ne fo molt dolent i se tingué per molt escarnit. I fins a tal punt el va desvanèixer sa supèrbia, que no es moria cap hom en la host que ell no li prengués tot quant havia, i d'altra part si algú havia una bella dona, o una bella filla, o bella amiga, calia que li donessin. De manera que no sabien què fer, fins que a l'últim els caps de

(1) Du Cange: *Hist. de l'Emp. de Const.*, II, 352-56.
(2) Hopf: *Griechenland im Mittelalter*, I, 388.

companyes anaren segretament an Tibaut de Cepoy (Scipoys) i li digueren, quin consell els donava d'En Rocafort, que ells no'l podien sofferir. I ell els va respondre que ell no'ls podia donar cap consell, car En Rocafort era son senyor: mes si ells volien pendre algun partit que pensessin ells d'una part, i ell d'una altra, ço que farien. Tot això En Cepoy ho deia, perquè es pensava que el volien trair o enganyar. Però entretant En Cepoy anà a n'En Rocafort, i prenent-lo a part, li feu algunes reprensions, que ell no va pendre gens bé.

En Cepoy, entretant, havia tramès son fill Joan a Venècia per a que li armessin sis galeres, i les estava esperant. A poc de temps vingueren amb aquell, que n'era capità, i quan les galeres foren allí retornades, ell es tingué per salvat. Aleshores trames secretament als caps de companya, i els va demanar, que què havien pensat en aquell fet d'En Rocafort: i ells li respongueren, que tenien per bo que micer Tibaut fes cridar a concell general, i quan hi serien ells dirien tot ço que'ls feia, i que'l pendrien en persona i li entregarien. Així fou fet per desgràcia seva: que l'endemà quan foren a consell tots li feren llurs acusacions, i sobre elles el posaren pres i el lliuraren a Tibaut.

En quant Micer Tibaut tingué en son poder En Bernat de Rocafort i el seu germà menor Gisbert (llur oncle En Dalmau de Sant Martí ja havia mort abans de malaltia), els caps de les companyes corregueren a l'alberc i a les caixes d'En Rocafort, i trobaren en elles tal tresor de perpres d'or, que a cadascú li tocà XIII perpres, i encara barrejaren tot quant posseïa (1).

Els dos germans Rocafort, juntament amb altres traidors (2), foren enviats immediatament a la Pulla al rei Robert d'Anjou, llur enemic jurat, des de que, abans de l'expedició a Orient, no havia volgut entregar-li alguns castells de la Calàbria, com havien fet altres. De sa conducció s'encarregà Jaume de Cornoy amb quatre de les galeres que havien estat menades abans pel fill de Cepoy. Aquest va retenir sols dues galeres i un lleny per a la seva seguritat (3). Una vegada que els dos germans arribaren a la presència del rei Robert, aquest els féu tancar en la presó d'Aversa, on els deixà morir crudelment de

(1) MUNTANER: *Crònica*, cap. CCXXXIX.

(2) Així se'ls anomena en els comptes de Teobald de Cepoy: «A Jacques de Cornoy qui emmena en Pouille Roquefort et *autres trastres*, et de là s'en alla en France, 60 florins.» — DU CANGE: *Hist. de l'Emp. de Const.*, II, 352-356. — BUCHON: *Chroniques étrangères*, p. 408. *D. de l'O. C.*, p. 54.

(3) HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, I, 388.

fam (1). Així finà miserablement el darrer cabdill de la host catalana que va anar a Orient, l'antic valerós company d'armes del cèsar Roger, el gran senescal de l'heroica Companyia. Estava destinat que cap de sos cabdills havia de contemplar el seu establiment definitiu en la Grècia continental, que, com sa terra de promissió, els hi era destinada.

III

EL SETGE DE TESSALÒNICA

Campanya dels catalans a Macedònia.—Fonts de sa història.

Fins aquest moment sols havem parlat dels fets de la vida interior i diplomàtica, per dir-ho així, de la Companyia sens relació a la seva situació geogràfica i a la seva activitat militar, que s'ha desenrotllat paral·lelament al fets polítics que acabem d'esmentar. Des d'ara la hem de veure en son escenari, continuant sa vida heroica i guerrera, lluitant infatigablement des de Cassàndria amb els enemics exteriors; en un mot, hem de parlar de la campanya dels Catalans a Macedònia, segona etapa de la seva guerra amb l'imperi bizantí, de la qual la de la Tràcia fou la primera.

Desgraciadament no tenim per aquesta història dues fonts tan plenes i interessants com, respecte de la campanya de la Tràcia i l'anterior de l'Asia, ens ofereixen el nostre Muntaner i el historiògraf bizantí, contemporani seu, Jordi Pachymeres (2). Només trobàrem algunes notícies, unes voltes certes, però escasses i fragmentàries, altres inexactes o confuses, adès en la història de Nicèfor Gregoras, que escrigué gairebé mig segle després dels esdeveniments que anem a referir, adès en la de l'arquebisbe serbi Daniel II, i, per últim, en dues peces retòriques d'un escriptor bizantí anomenat Teòdul Magister, de gran fama en el món de l'erudició grega del seu

(1) MUNTANER: *Crònica*, cap. CCXXXIX. L'única relació i notícia que tenim de la presó d'En Rocafort és, com hem dit a dalt, la del cronista català, però com no és d'informació directa, incorre en ella en l'error de creure que Cepoy abandonà la Companyia en el moment de realitzar-se aquests fets, i que ell mateix conduí els presoners a Nàpols.

(2) No deixa d'ésser una curiosa coincidència la de que En Pachymeres i En Muntaner, els dos més minuciosos historiadors dels catalans a Orient, s'aturen en sa relació directa, en el mateix any 1308; el primer, per a finir en aquest sa història; el segon, pel seu retorn en el mateix temps a Itàlia i Catalunya, i si bé la narració d'aquest darrer continua encara parlant en alguns capítols dels fets de Romania, ja no és com testimoni de vista.

temps, qui ens deixà en elles algunes notícies sobre les estades dels catalans en la Tràcia, la Macedònia i la Tessàlia, i llurs vanes temptatives contra sa pàtria, la ciutat de Tessalònica.

Teodul Magister i sos dos escrits sobre l'expedició catalana.

En el segle XIV els lletrats ocupaven altes funcions en l'imperi grec i tenien una part activa en la direcció dels successos públics. Un d'aquests fou el citat Tomàs Magister, anomenat també Theodulos Monachos, autor de moltes obres, entre elles alguns tractats d'alta política, i profund coneixedor dels clàssics grecs, als quals sovint al·ludeix en sos diversos escrits, i els quals comentava i explicava mestrívolment en sa ciutat nadiua. Aquest personatge va ésser enviat pels seus compatriotes a principis del segle XIV a Constantinoble — on fou objecte d'altes distincions — per intervenir prop de la cort imperial en favor del general Chandrinos, que va defensar varonilment Tessalònica contra els catalans, caient més tard en desgràcia de l'emperador Andrònic II (1). Els escrits de Magistros porten tot el segell de la decadència literària de Bizanci. Les dues peces a què ens havem de referir més d'una vegada, l'elogi de Chandrinos al basileus Andrònic II, i la lletra al filòsof Josep sobre els fets esdevinguts en la invasió dels catalans i dels turcs, són dues oracions retòriques enfarfegades, models de mal gust i d'oceànica parleria. En elles l'exageració i l'ampulositat del llenguatge, brodat de cites clàssiques (2), fa posar en dubte la sinceritat de l'elogi, o la de l'expressió del dolor i la indignació (3).

(1) O. TAFRALI: *Thessalonique au quatorzième siècle* (París, 1913), p. 79.

(2) Es troben citats en aquestes dues peces oratòries sobre les hassanyes i els horrors de l'host catalana en l'imperi bizantí, la *Iliada* i la *Odissea*, himnes de Pindar, tragèdies de Sòfocles i Eurípidis, la República de Plató, i les històries de Tucídidis.

(3) L'elogi de Chandrinos fou publicat per BOISSONADE, *Anecdota graeca e codicibus regiis*, t. II, pp. 188 i 212; i per MIGNE: *Patrologia Graeca*, t. CXLV, pp. 354 i següents. Porta en grec aquest títol: Θεοδούλου ῥήτορος τοῦ Μαγίστρου πρεσβευτικὸς πρὸς τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον τὸν Παλαιόλογον. Ha estat reproduït també per BUCHON: *Chroniques étrangères*, pp. 62 i 69. Sens dubte, per les dificultats que presenta el text grec, En Buchon no l'acompanyà d'una traducció francesa. En canvi fou traduït al castellà pel notable filòleg D. Gaspar Sentiñón, i publicat en la *Revista de Ciencias Históricas* (Barcelona, núm. 1, abril de 1880). Conec una edició bastant rara de les obres de Teòdul Magister: «Theoduli monachi sive Thomæ Magistri orationes et epistolae, editore ac interprete Laurentio Normanno. Anno Christi 1693. Upsala: E. Kegres.» Text grec i llatí.

L'epistola de Teòdul Magister al filòsof Josep du el següent títol: Τῷ ἰσαγγέλῳ πατρὶ καὶ φιλοσόφῳ Ἰωσὴφ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰταλῶν καί Περσῶν ἐφόδῳ γεγενημένων, o sigui, sobre els fets esdevinguts en la invasió dels catalans i dels turcs, als quals, respectivament, anomena italians i perses. Fou publicada també per BOISSONADE: ob. cit. t. CXLV, pp. 431-46. L'havem vista axí mateix reproduïda en l'obra d'EPAMINONDAS STAMATIADIS: Οἱ Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατόλῃ.. Ἐν Ἀθήναις, 1869, pp. 98 a 101.

La Companyia catalana es veu obligada a lluitar en Macedònia.

Quan la Companyia Catalana jurà per son cabdill a Teobald, és probable que li fos assenyalat com a son principal objectiu de guerra l'odissea triomfal vers Constantinoble amb què havia somniat son nou emperador i amo Carles de Valois, l'infatigable recercador i pretendent de corones estrangeres. Però les circumstàncies obligaren a Cepoy a acceptar la difícil situació en què es trobava son exèrcit mercenari. La Tràcia havia quedat devastada en deu jornades a l'entorn, com confessa En Muntaner (1), pel saqueig perllongat i persistent de la Companyia durant els tres anys de sa estada en ella (1304-1307). Per altra part el basileus Andrònic II volent impedir per sempre una nova irrupció dels catalans en aquella regió, manà construir prop de Cristopol l'actual Kavala, ciutat situada a l'entrada de Macedònia (2), un llarg mur des de la mar fins als cims dels monts Rodope, fent d'aquesta manera impenetrable el país, així per als qui volguessin passar de la Macedònia a la Tràcia, com per aquells que anaven de la Tràcia a la Macedònia (3). Ja abans d'aixecar-se aquesta fortificació, el pas de Cristopol fou per a la Companyia molt difícil quan es veié obligada a desamparar la península de Galipol, per a traslladar-se a la Macedònia o regne de Salònich, com la anomena En Muntaner (4). En empendre aquesta heroica retirada,

D'ella vàrem assatjar una traducció, la primera que creiem s'hagi fet en llengua castellana en la nostra monografia: *La expedición y dominación de los Catalanes en Oriente juzgadas por los griegos* (Barcelona, 1883), publicada en las *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras*, t. IV, Barcelona, 1887. Seria quasi un delicte de lesa nacionalitat, dèiem a les hores, donar a conèixer aquesta epístola, si no la desvirtués en gran part un estil declamatori, ja que en ella sembla que l'autor no tingué més objecte que cercar un tema de lluïment retòric, al esbossar el quadro paorós de la venjança catalana, a la manera com ho fa Tucídidis en la famosa descripció de la peste d'Atenes. Totes les horrors i malvestats que hagen pogut cometre tots els pobles de la terra, àdhuc els més salvatges, es troben allí acumulades, deixant endarrera quant han pogut escriure contra els catalans que anaren a Orient els historiadors, poetes i cantors populars de l'imperi bizantí i de la moderna Grècia (Ibid., tom. IV, p. 75). Malgrat això, aquestes lletres contenen més notícies històriques de lo que suposa l'il·lustre bizantinòleg MR. G. SCHLUMBERGER: *Expédition des almugavers en Orient* (Paris, 1902), p. 345, i no s'ha tret d'elles el profit que haguera estat de desitjar pels historiadors que fins ara ha tingut la Companyia Catalana. Els escrits de Teòdul a què ens referim s'han conservat a la Biblioteca Nacional de Paris (Fons grec, núm. 231 i 2629).

(1) MUNTANER: *Crónica*, cap. CCXXXI.

(2) MUNTANER: *Crònica*, cap. CCXXXII. Diu de Cristopol que «es a la entrada del regne de Salònich.»

(3) GREGORAS: Ob. cit. VII, § 2. *Museo Balear*, època II, tomo II, Palma de Mallorca, 1885, núms. 14, 15 i 16, p. 153.

(4) *Crònica:* cap. CCXXXIII. «La companya passà per lo pas de Cristopol ab gran afany».

tan plena de perills, és segur que els catalans degueren dubtar sobre el seu vertader objectiu, que no podien fixar per endavant, per tal com depemdia dels obstacles que trobessin. Pachymeres dóna a entendre que aquell va ésser el mont Athos. Es probable que així fos, i que no deixessin d'intentar el seu atac tot passant per davant de la primera de les tres península que constitueixen el quersonès calcídic. Ja tindrem ocasió d'insistir més avant sobre d'aquest punt. Mes també se'ns afigura que la possessió de l'encontrada de Cassàndria, com a més planera i més fàcil d'escometre, esdevingué ben aviat la principal finalitat estratègica d'aquella mena de campament errant. Deixarien, doncs, algun escamot isolat per a intentar l'irrupció de la Muntanya Santa, i el gros de l'exèrcit prosseguí sa marxa directament envers l'antiga Potidea. A darrers de juliol devien haver travessat ja els catalans, amb gran afany com havem vist, l'abrupte congost de Cristopol, i un mes després ja els trobem acampats en Cassàndria. Convençuts llavors de que no els hi quedava altre recurs que viure damunt del país, començaren des d'un bell antuvi una sèrie de cavalcades devastadores per les regions veïnes que trobaren *terra nova*, com diu amb gràfica expressió el cronista català, afegint amb freda indiferència que «pensaren de consumar aquella encontrada, així com ho havien fet ab les de Galipol, Constantinoble i Andrinopol» (1). Durant els dos anys escassos que els catalans permanesqueren a Cassàndria no cessaren les seves excursions destructores, essent les principals o les úniques de què tenim noves, les que emprengueren contra Salònica i el mont Athos. Mes el centre estratègic de la Companyia seguí essent sempre Cassàndria, on hem de suposar que sojornava el comandament suprem de la mateixa, exercit per En Rocafort o per En Teobald de Cepoy. D'aquestes campanyes ens anem a ocupar ara, començant per les escomeses contra Salònica, car si bé les del mont Athos foren anteriors, per la seva posició geogràfica, no és menys cert també que les primeres tenen major importància política i militar per ésser objecte d'elles la segona capital de l'imperi, dependint en gran part de la seva conquista la realització parcial dels ensomnis imperials de Carles de Valois. Però en rigor les dues campanyes foren en gran part simultànies, tingueren el mateix junt d'ori-

(1) *Crónica:* cap. CCXXXIII.

gen i de direcció, i els seus dos objectius eren gairebé equidistants del centre directiu de la Companyia.

Atacs dels catalans contra Tessalònica.

Començava la primavera (1) de 1308, — i es de suposar que comanada per En Rocafort, que, com hem vist, somniava amb coronar-se rei de Salònica — quan la Companyia catalana determinà llançar-se sobre aquesta capital, que per la via de la mar no estava pas gaire lluny de Cassàndria, quasi bé en l'entrada de la península calcídica. Creien-la, — sobre tot en aquella saó, en què els digueren que es trobaven dintre dels seus murs les emperatrius Irene i Maria, — molt proveïda de riqueses, i pensaven, com diu Gregoras, que una vegada amos d'una ciutat tan important, ningú podria impedir-los — servint-se d'ella com de son principal refugi — apoderar-se de tota la Macedònia (2). Era Irene la segona esposa del basileus Andrònic II el Vell i descendent del Marquès de Montferrat, la qual, com son avantpassat, pretenia tenir drets sobre el regne de Tessalònica, on hi havia un important partit separatista. L'altra emperatriu, Maria, o Xena, era esposa del basileus Miquel Paleologos, el qui féu assassinar a Andrinòpol En Roger de Flor. Aquest príncep des del 21 de maig de 1295 en què a l'edat de divuit anys fou coronat pel patriarca Joan XII, era co-regent de l'imperi. La primera emperatriu, emprenedora i intrigant, veient que la seva influència a la Cort anava minvant de dia en dia, havia pres el determini, a les darreries de 1307, de retornar a Constantinoble; però apenes havia fet algunes jornades en el seu viatge quan un missatger vingué a anunciar-la que no passés endavant, car altrement riscava de caure a les mans dels catalans, amos de la ruta. Era impossible a les dues emperatrius fugir del perill del setge, perquè l'única via en certa manera més desembrassada i lliure, que era la de la mar, es trobava, com de costum, infestada de pirates, que no podia contrarrestar l'estol bizantí poc poderós aleshores i considerablement delmat, després de la crema de les dressanes pròximes a Constantinoble per En Bernat de Rocafort.

No cal pas dir el desig que sentirien els catalans d'apoderar-se d'un sol cop de la mare i esposa de l'assassí d'En Roger de Flor, i si les noces del senescal de la Companyia amb la filla del difunt Cèsar arribaren a realitzar-se,

(1) GREGORAS: Ob. cit. VII, § 2.
(2) GREGORAS: Ob. cit. VII, § 2.

Fig. 1. — Vista de l'Acròpolis de Salònica

¡amb quin goig no hauria aquest venjat en elles la sang del que un dia havia estat el seu sogre! Es de creure que la cort imperial residiria en el castell de les set torres, l'anomenat *Heptapyrgon*, situat en l'acròpolis.

Els catalans intimen la rendició de la ciutat. Pànic de sos habitants.

La distància de Cassàndria a Tessalònica, la moderna Salònica, que tant ha figurat en les darreres guerres d'Orient, no era molt gran, com ja havem dit, i els catalans camparen a llur albir entre el golf d'Orfano i el Termaic. Només deturava llurs atacs impetuosos la forta i doble murada — tota ella vallejada — de son recinte, flanquejada per quaranta torres, i l'enlairada acròpolis (fig. 1), reforçada per Andrònic II el Vell. Era la segona plaça forta de l'imperi, i davant dels seus poderosos baluarts s'havien estrellat onades de temibles invasors de les més diverses procedències, des dels sarraïns fins els serbis. Sols els primers en el segle X i els normands en 1182 havien pogut forçar-la. Governava i defensava probablement llavors la ciutat aquell mateix Joan Monomachos que l'any abans l'havia oferta al sobirà d'aquelles mateixes hosts que ara l'assetjaven.

Es inaudita l'arrogància amb què els catalans tractaren a Tessalònica, que era també, a més de la segona plaça forta, la segona ciutat de l'imperi i segona residència de la cort bisantina. Un hom no ho creuria si no ho testimoniés palesament un espectador d'aquells successos, fill de la mateixa ciutat i de tan alta categoria per sa cultura intel·lectual i sa influència política, com el ja citat Teòdul Magister. Els catalans imposaren als habitants de Tessalònica la rendició immediata de la ciutat, com humil sotmesa seva. Tots els dies hi enviaven els llurs missatgers per a que els hi fos entregada l'aigua i la terra. De no fer-ho així, els amenaçaven amb la devastació del país, amb la destrucció de la ciutat, amb la mort o amb la captivitat dels que fecin resistència, amb apoderar-se de tots llurs béns i de llurs collites, i finalment amb l'esfondrament dels seus edificis, temples, teatre, sepulcres, port i dressanes (1). Davant de tals terribles amenaces ningú s'atrevia a sortir fora de la murada. En son recinte, com esporuguits ramats de moltons, s'havien refugiat els llauradors de ses fèrtils campinyes, augmentant la

(1) TEODUL MAGISTER: Lletra al filòsof Josep; MIGNE: *Patr. graec.* t. CXLV, p. 446. Un autor anònim d'aquest temps, que escrigué precisament en l'any 1308, quan Salònica sufria les escomeses dels catalans, en una descripció de l'Orient, que ha estat batejada, per son editor modern, al publicar-la en 1906, amb el títol de *Anonymi Descriptio Europæ orientalis*, parlant de Salònica, que li era coneguda de *visu*, assenyala, entre les curiositats de la vila, l'estable de marbre que havia estat de

misèria que a dins es sentia. Tota la guarnició estava en sos llocs *i la ciutat en vetlla i ansietat, plena de tabustol i de turbació* (1).

Una novella prova de la desesperada situació en que's va veure la en altres temps tan floreixent ciutat de sant Demetri, se'ns ofereix en l'elegiaca frase que a propòsit d'ella se li escapà a un altre escriptor grec contemporani nomenat Stafidakis, en sa *monodia* adreçada a Miquel Paleologos II en aquells temibles dies de la guerra amb els catalans: *Oh tu, Tessalònica, la més desgraciada de totes les ciutats!* (2)

El setge, al dir d'un escriptor contemporani occidental, ja citat (3), fou no sols per terra, sinó per mar, lo qual fa suposar que en ell hi pendria part el petit estol que En Muntaner entregà a la Companyia, quan es va reunir amb ella de nou a una jornada prop de Cristopol, per a deseixir-se d'ella i seguir la sort de l'infant Ferran de Mallorca (4). Aquest estol degué vorejar sempre la costa, portant una partida de la impedimenta de l'exèrcit, en sa llarga odissea des de Galipol a Cassàndria. A dit estol s'afegirien de primer, per curt temps, les galeres de l'infant Ferran, després, les de Teobald de Cepoy. Per sa part els habitants de Salònica havien armat també cinc lenys o barques menors per a fer més difícil l'avituallament de la Companyia (5). Testimonieja ensems l'esmentat cronista anònim que els catalans no sols expugnaren

Bucéfal, el famós cavall d'Alexandre (Vid. *Bulletin de l'Institut pour l'etude de l'Europe sud-oriental*, (any VIII, març-juliol 1921): *Compte rendu* del distingit historiador rumanés N. Jorga).

Sembla que l'autor d'aquesta relació fou un francès. Ens veiem obligats a citar aquesta obra tan curiosa d'aquesta manera indirecta, per no haver-la pogut aconseguir amb oportunitat.

(1) THEODULOS MAGISTER. Lletra citada al filòsof Josep; MIGNE, t. CXLV, p. 445: «Ἕστηκεν οὖν ἡμῖν ἡ πόλις ἐν ἀγρυπνίᾳ τε καὶ φροντίσι, καὶ πλήρης θορύβου καὶ μεστὴ ταραχῆς.»

(2) SPYR. P. LAMBROS. Νέος Ἑλληνομνήμων, t. II (1904) pp. 368 i 369, Τοῦ Σταφιδάκι μονῳδία ἐπὶ τῷ αὐτοκράτωρι Παλαιολόγῳ. KRUMBACHER: *Byzantinische Litteraturgeschichte* (München, 1897), p. 498. Monodie auf einen Kaiser Paleologos in Cod. Vat. 1374, f. 166.

(3) *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sudorientale*, VIII, 1921, p. 60: «*Anonymi descriptio Europæ orientalis*..... exercitus domini Karuli (Carles de Valois) qui in partibus Grecia moratur..... convertit se ad regnum thesalonicensem *et actus mari terraque expugnat civitatem thesalonicensem dictam cum regione circumadjacente.*»

(4) MUNTANER: *Crònica*. Caps. 231 i 233.

(5) GUSTAVE SCHLUMBERGER. *Expédition des «Almugavares» ou routiers catalans en Orient*..... (París, 1902), p. 336. Notícia presa dels comptes de la expedició de Cepoy, conservats en la Cambra de comptes de París. BUCHON: ob. cit., p. 407-409. En aquests comptes es parla de les galeres que tenia'l cabdill, per a resistir als habitants de Salònica, que havien armats *cinq lins*, per a impedir, com se diu en el text, l'avituallament de l'exèrcit català. DU CANGE: ob. cit. t. II p. 353.

Fig. 2.—Vista general de Salònica

Salònica, sinó les encontrades veïnes (1). Aquestes incursions o cavalcades s'estenien a llevant i ponent de la regió Sud i costera del *thema* tessalonicenc, des de la muntanya sagrada de l'Athos fins a Berroia, envers la magestuosa carena del mont Olimp, que separa la Macedònia de la Tessàlia (2).

Importància de Salònica en el segle XIV.

Cal tenir en compte per a capir ben bé tota l'altivesa i atreviment de l'actitud i de les amenaces dels catalans, ço que era Tessalònica (fig. 2) en el començament de la quatorzena centúria i abans d'aquella formidable invasió. La ciutat de sant Demetri, l'efígie del qual tal vegada era la representada a cavall amb corona d'or en el segell d'En Rocafort, del que penjava una blava seda, era esdevinguda una segona Atenes i al mateix temps una plaça de guerra important i un centre mercantívol que rivalitzava amb els grans mercats de l'Orient. Era el centre de la ruta que de l'Adriàtic a la mar Egea travessava de part a part la península hel·lènica, i ses fires esdevingueren famoses en tot l'Orient. Vivia allí una societat polida i refinada, amant de les lletres i de les ciències, i sobre tot dels estudis filosòfics i teològics que la convertiren en un dels fogars més importants d'aquelles absurdes disputes teològiques que, per antonomàsia, han rebut el nom de disputes bizantines, entre les quals es féu famosa la querella religiosa *hesychasta* o dels monjos contemplatius. Els erudits de Salònica eren sovint invitats i molt ben acollits a Constantinoble, i hi havia hel·lenistes de primera força. Però si valia com empori del saber, també ho era del comerç. Acudien al seu freqüentat port mercaders de totes bandes, venecians, genovesos, pisans, armenis, etc., i no hi faltaren tampoc, com és natural, els de Barcelona, València i Tortosa. Per primera vegada es formà allí un govern municipal democràtic i independent, cas únic en la història de l'imperi bizantí. Després de Constantinoble passava per ésser la ciutat més poblada, i ho feu sobretot als començaments del segle XIV, fins el punt que un escriptor d'aquesta ciutat afirmava en aquell temps que en son estret recinte fortificat contenia una població tan gran que amb ella es podrien omplir vàries ciutats. Com Venècia, Sant Marc, així Salònica tenia com sant nacional, sant Demetri, patró i protector de la vila, i ensems guerrer invencible, a la manera de sant Jordi, que la salvava de tots els invasors, a la glòria del qual havia consagrat una magnífica

(1) *Bulletin* citat. VIII, p. 60: expugnant civitatem thesalonicensem........ *cum regione circumadjacente.*»

(2) SPYR. P. LAMBROS. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, t. VI, pp. 447 i següents.

basílica de cinc naus, (fig. 3) rival de Santa Sofia de Constantinoble (1).

Tal era la important ciutat que es veia, ara, assetejada per la rencorosa host d'En Bernat de Rocafort. Primera vegada que els catalans, tan destres en les batalles campals, s'atrevien a amenaçar una de les grans ciutats de l'imperi.

Victòria del general Chandrinos contra la Companyia.

La temptativa dels catalans, emperò, fracassà per complet perquè no estaven preparats i eren mancats de recursos i pertrets militars per a sostenir un llarg setge, i perquè els dos emperadors, veient en perill no sols la ciutat sinó les seves mullers, prengueren mesures de defensa extraordinàries i confiaren la guerra a generals experimentats. Tots els pobles en les llurs més greus crisis troben llur salvador, i a la Macedònia i amb ella a sa capital, la sort li deparà el seu en el general bizantí Chandrinos, esdevingut famós per l'elogi del tessalonicenc Teodul.

Durant la irrupció dels catalans en la Macedònia, l'exèrcit imperial havia estat sota el comandament d'un nebot del basileus, anomenat Angel Paleologos, home superior i distingit, al dir d'aquell escriptor bizantí, per haver estat avesat des de sa minyonia a pendre part en moltes guerres. Però aquest, abans d'arribar Chandrinos, tingué la mala sort d'haver a ses ordres capitans no gaire convenients ni dignes, els quals no obraven amb unitat de mires, curant més aviat del seu propi repòs i benestar que de perseguir a l'enemic, acantonat a la península de Palene. Quan es presentà aquell intrèpid general, es transformà tot. Venia precedit de la fama de ses victòries contra els turcs en l'Asia, de la qual era originari, i va saber infundir confiança en el coratge dels abatuts bizantins. Al punt que entrà en campanya, els catalans ja no pogueren tenir repòs, infligint-los sense treva una derrota darrera l'altra, multiplicant els rencontres o les simples escaramusses, fent-los molts presoners, matant-los molta gent, arrabassant-los un prodigiós botí de carros, armes, bestiar gros i menut i vitualles de tota mena, botí tan extraordinari que als grecs els hi va semblar, exclama Teodul en son elogi, que havien guanyat tot el tresor del rei Midas. Ningú podria calcular la innumerable impedimenta d'aquell poble, més que exèrcit, errant, arrossegant en sos grans èxodes una munió d'homes i dones, de vells i nois, impedimenta

(1) CHARLES DIEHL: *Dans l'Orient Byzantin*, (París, 1917). Cap III, pp. 25-37. TAFRALI: *Thessalonique au quatorzième siècle* (Paris, 1913).

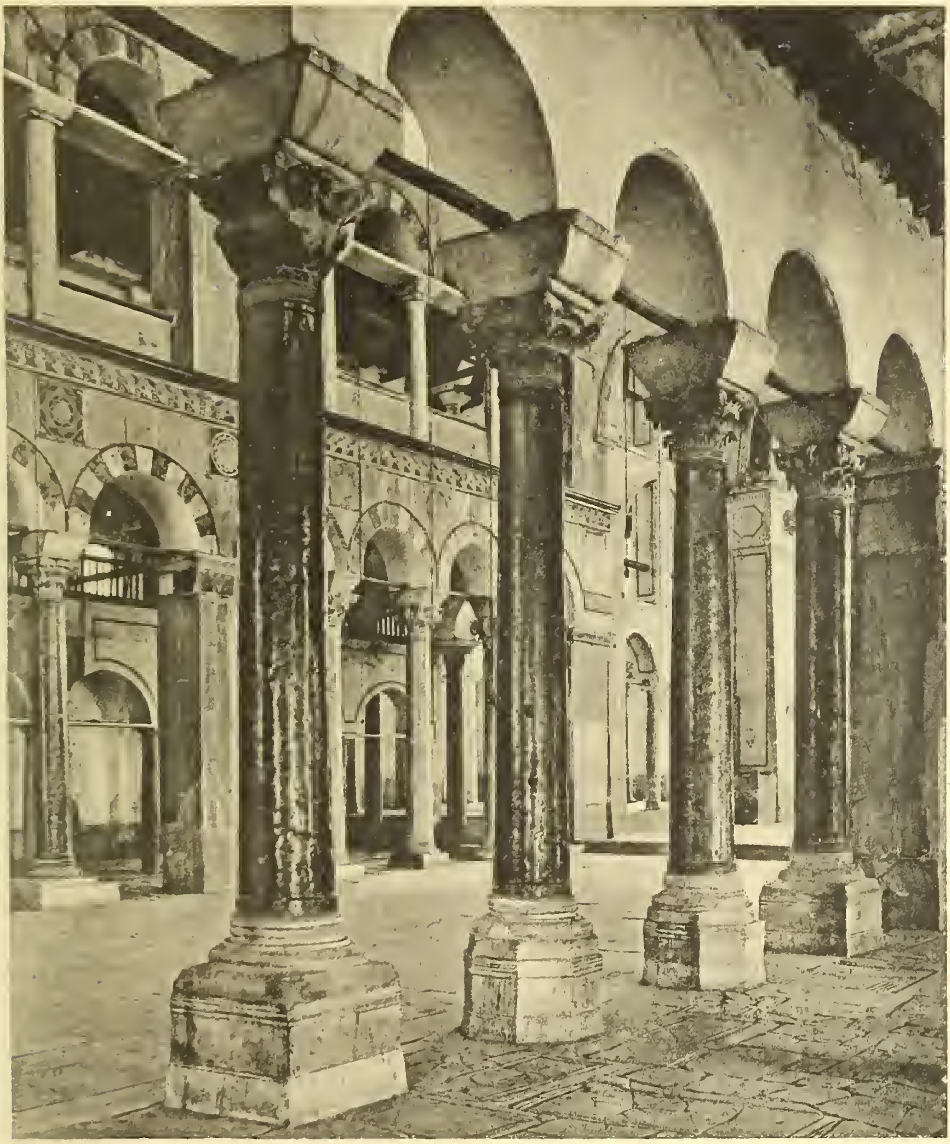

Fig. 3. — Basílica de Sant Demetri

de gran part de la qual s'apoderà Chandrinos. Els catalans es veieren obligats a canviar de tàctica, a defugir tota batalla campal amb forces disciplinades i organitzades, i a fer ràpides i ocultes escapades, amb les quals consumaven la terra ja empobrida, i es proveïen del més necessari per a no morir de fam i de misèria (1).

Els catalans es veuen obligats a aixecar el setge.

Chandrinos retornà victoriós a Salònica que veritablement havia salvada. Son valor i sa activitat no sols s'havien deixat sentir damunt de la host catalana, amarada de sang i de venjança, sinó damunt dels serbis veïns de la Macedònia que, aprofitant-se del desordre i del perill portats al país pels catalans, l'havien també invadit (2).

Era creença popular, hem dit abans, que sant Demetri defensava la ciutat contra els atacs dels bàrbres i dels estrangers. Ara, quan els seus habitants veieren des del cim de l'Acròpolis i des de l'alt de ses muralles girar l'espatlla a l'aguerrida host catalana, de segur que els hi deuria semblar que davant de l'exèrcit bizantí de Chandrinos cavalcava el Sant son brau corcer i que, enlairant amb la destra sa espasa, ardidament l'encalçava. Teodul, que tan ardentment demanava l'alliberació de la ciutat, *en qui Déu tant es complavia*, veia realitzats sos desitjos (3). El setge de Tessalònica fou alçat definitivament en la primavera de 1309 i els catalans comanats per Teobald de Cepoy, s'encaminaren vers les terres occidentals. Però abans de seguir-les en llur nova peregrinació, anem a contemplar llur destructora activitat en l'altre escenari no menys interessant, de què hem parlat abans; en el Mont Athos.

IV

ELS CATALANS I EL MONT ATHOS

Els monestirs de la Muntanya Santa.

Un dels episodis més curiosos i poc coneguts d'aquesta variada campanya dels catalans a Macedònia, el constitueixen indubtablement les seves escome-

(1) Teodul Magister: *Elogi de Chandrinos*: Migne: *Patr. graec*, t. CXLV, 362.
(2) O. Tafrali, *Thesalonique au XIV siècle*, p. 209. Sobre aquest punt de les relacions entre els serbis i els bizantins en els s. XIV i XV, cita, entre altres, les següents obres: *Les Serbes et leurs relations avec les États voisins, surtout au XIV et XV siècles*. Kazan. 1859. (En rus) St. Novakowitch: *La province de Struma et Etienne Douchan*, Belgrad 1893 (en serbi). Idem: *Les Serbes et les Turcs aux XIV et XV siècles*. Belgrad, 1893 (en serbi) i traducció alemanya, Semlin, 1897. Vid. ademés *Geschichte der Serben* von Constantin Jireček. Gotha. 1911. vol. II. p. 346.
(3) Epístola al filòsof Josep, Migne, *Patr. graec.*, t. CXLV, p. 446.

ses porfiades per apoderar-se de la muntanya santa de l'Athos, no sols durant la seva estada a Cassàndria sota el comanament de Teobald de Cepoy, sinó poc temps abans de posar-se sota ses ordres.

Està situada l'anomenada Muntanya Santa (Ἅγιον Ὄρος) en la més oriental de les tres puntes, a manera de tres dits, en què vers el Sud es trifurca la península calcídica, avui tan deserta com en altres temps poblaad de floreixents colònies. En aqueixa poderosa serralada de prop de 2,000 metres d'alçada, coronada de neu molta part de l'any, ve't aquí que fa aprop de deu centúries que la pietat dels pobles orientals i sobre tot la dels autocràtors o emperadors bizantins hi instal·là una veritable república monacal que ha conservada la seva independència gairebé fins als nostres dies. Entre la muntanya, coberta de grans boscos ombrívols i la mar brillant, nombrosos convents que semblen fortaleses arrapen encara llurs murs rogencs al flanc de les comes abruptes o reflecten en la mar tranquil·la llurs cúpules vermelles (1). En el segle x un sant monjo nomenat Atanasi, mogut per l'ardent devoció del basileus Nicèfor Focas, va fundar en una de les vessants escarpades que formen la punta extrema meridional de l'Athos, el monestir de Laura, que després prengué el nom del seu sant fundador, la fama i el record del qual — veritable creador, protector i legislador de la nombrosa comunitat *athonita,* — es conserva vivent encara avui en tota la santa muntanya. Després, de segle en segle, les piadoses fundacions es multiplicaren, i ben aviat en la bella i tranquil·la península, de prop de quaranta quilòmetres de llargada, els convents succeïren als convents, arribant a constituir un món isolat, genuïna representació de la Bizanci mística i devota, amb ses figures de solitaris i ascetes, i amb els originals esplendors de l'art religiós que ella ha creat. Comnenos i Paleologos, emperadors de Bizanci i Trebisonda, tsars de Sèrbia i de Bulgària, rivalitzaren en zel en bastir i dotar esplèndidament els monastirs de l'Athos; i els arxius de la Santa Muntanya conserven piadosament molts *chrysobulos* rubricats de púrpura que recorden els esplèndids presents, les insignes relíquies, els privilegis o donacions de la devoció i munificència dels piadosos monarques bizantins (2).

(1) Ch. Diehl: *Etudes byzantines,* (París, 1905), p. 238.
(2) Ch. Diehl: *En Mediterranée,* (París, 1909), p. 185.

En el XIVèn segle, quan l'allau dels nostres almugàvers es presentà a les portes del convent de Khiliandari, situat al Nord i a l'entrada de la península, la prosperitat dels monastirs de l'Athos era prodigiosa: s'hi comptaven una trentena de convents, dels quals alguns tenien prop d'un miler de monjos. En cap altre temps com en aquell segle es presenta d'una manera més admirable l'esplendor de la cultura intel·lectual i artística de la brillant època dels Paleologos, i els seus tresors tan abundosos venien d'ésser augmentats darrerament per les liberalitats de Miquel VIII i Andrònic II. Universalment respectada d'un cap a l'altre de l'Orient, la Santa Muntanya, com així se la designava oficialment des del segle XI, era un lloc sagrat i refugi de la ciència i de la més perfecta santedat.

La fama d'aquells immensos tresors acumulats durant tants de segles en les esglésies i convents de l'Athos, degué atraure forçosament la cobdícia d'aquell exèrcit errant i famolenc que s'anomenava a si mateix, *l'host dels Francs qui regnen en Romania.* Allí esperava refer-se de la misèria i de les penalitats que havia experimentades en son sojorn i en sa retirada de la Tràcia després de sa cruel devastació. D'aquesta seva intenció en parla palesament el sever i atapeït historiador bizantí Jordi Pachymeres al terminar el darrer capítol de sa obra, totjust va arribar a ses oïdes la remor de la sagnanta renyina que esclatà entre els cabdills de la Companyia catalana quan va abandonar a Galipol, i que costà la vida al noble Berenguer d'Entença i cinc-cents dels seus. «Els Catalans — diu — han atravessat el riu Maritza, amb la intenció, com es creu, de retornar a llur país, *o com ells diuen, d'apoderar-se del mont Athos*» (1).

Atacs dels catalans al mont Athos.

Es de suposar, doncs, que quan es dirigien al fort de l'istiu de 1307 a Cassàndria com lloc més planer de conquistar, al passar davant la península del mont Athos, que necessàriament havien de trobar en son camí vers aquella ciutat, començaren tot seguit ses incursions contra la inexpugnable muntanya, creient fàcil empresa almenys sotmetre per la fam la seva nombrosa població monàstica, si és que no podien endinsar-se pels seus congostos impenetrables com els anomena Pachymeres. En sa llarga peregrinació des de Galipol en recerca de noves terres de conquista, encara no havien

(1) GEORGIUS PACHYMERES: *Corpus Scriptorum Historiæ Byzantinæ.* (Bonna, 1835), lib. VII, c. XXXVI, p. 651.

trobat un sojorn segur i estable on atendar-se. Intentaren apoderar-se d'Asperosa (Porto-Lagos) i sos intents no els reixiren. Llavors posaren ses esperances en la península calcídica, és a dir, en el mont Athos i en Cassàndria; mes sols d'aquesta darrera regió pogueren fer-se amos temporalment.

La *biografia dels reis i arquebisbes serbis* que començà a escriure per aquesta època l'arquebisbe Daniel II, qui havia estat monjo del gran convent eslau de Khiliandari, ens diu que «aquellas guerrers impius, aquells homes sense religió foren la terror de l'encontrada durant tres anys i tres mesos» (1), i ens parla i ens descriu llargament i amb vius colors el setge del seu monastir. Ja ens caldrà detenir-nos ben aviat, com es mereix, en aquest dramàtic episodi.

El monestir de Khiliandari: son origen i situació.

Per sa posició geogràfica, situat com estava a la part Nord i quasi a la entrada o frontera del mont Athos, sembla que el monestir que més patí dels atacs porfiats dels catalans va ésser el de Khiliandari, (fig. 4) i si hem de creure la narració de l'arquebisbe serbi Daniel o Danilo II, el setge i el saqueig varen ésser repetits amb encarnissada insistència. En la descripció de la Santa Muntanya escrita pel monjo Isaias en 1439, que ho era del mateix convent de Khiliandari, es diu que pertanyia aleshores al rei de Sèrbia i que comptava amb una població de cent setanta monjos, essent dedicat a la Presentació en el Temple de la Santíssima Verge, i, ademés, es diu que posseïa sis-cents vilatges o llogarets (2). Havia estat fundat, a la fi del segle XII, per Esteve Nemanja, el primer rei de la Sèrbia independent, i en ell devia acabar piadosament els seus dies, amb son fill sant Saba, el pare de l'Església sèrbia nacional.

Notícia del monjo Daniel, son defensor.

En el temps de la selvatge irrupció dels catalans era, com ja s'ha indicat, *higumenos* del dit monastir de Khiliandari el monjo Danilo, qui en sa joventut

(1) *La vida dels reis i arquebisbes serbis*, de l'arquebisbe Danilo i altres. (Es parla dels catalans i de l'Athos en la biografia de l'arquebisbe Danilo II). Havem vist citada aquesta obra amb el títol serbi de *Zivoti Kraljeva i archiepiscopa srbskitz*, però no coneixem l'edició impresa. Ens ha proporcionat una traducció alemanya de l'original serbi el distingit historiador de l'Orient llatí, Sr. W. Miller. El traductor es el Gospodin Petar Vojnovic mestre d'escola a Pagazic en Bòsnia. Aquesta vida dels reis i arquebisbes es la més antiga obra històrica sèrbia. Comprèn la vida dels reis, fins a 1735 i dels arquebisbes fins a 1375. L'arquebisbe Daniel II († 1338) és, per tant, l'autor només de la part més antiga. Deixebles o escolars anònims han portat a cap lo començat per Daniel II (*Staat und Gesellschaft im Mittelalterliches Servien*..... von Constantin Jireček. Drittel Theil. Wien. 1914 Denkschriften den Kais. Akad. der Wissench. in Wien. p. 67.)

(2) *Itineraires russes en Orient* traduits pour la Société de l'Orient-Latin par Mme. B. de Kitzowo. (Genève, 1889), pp. 259-264.

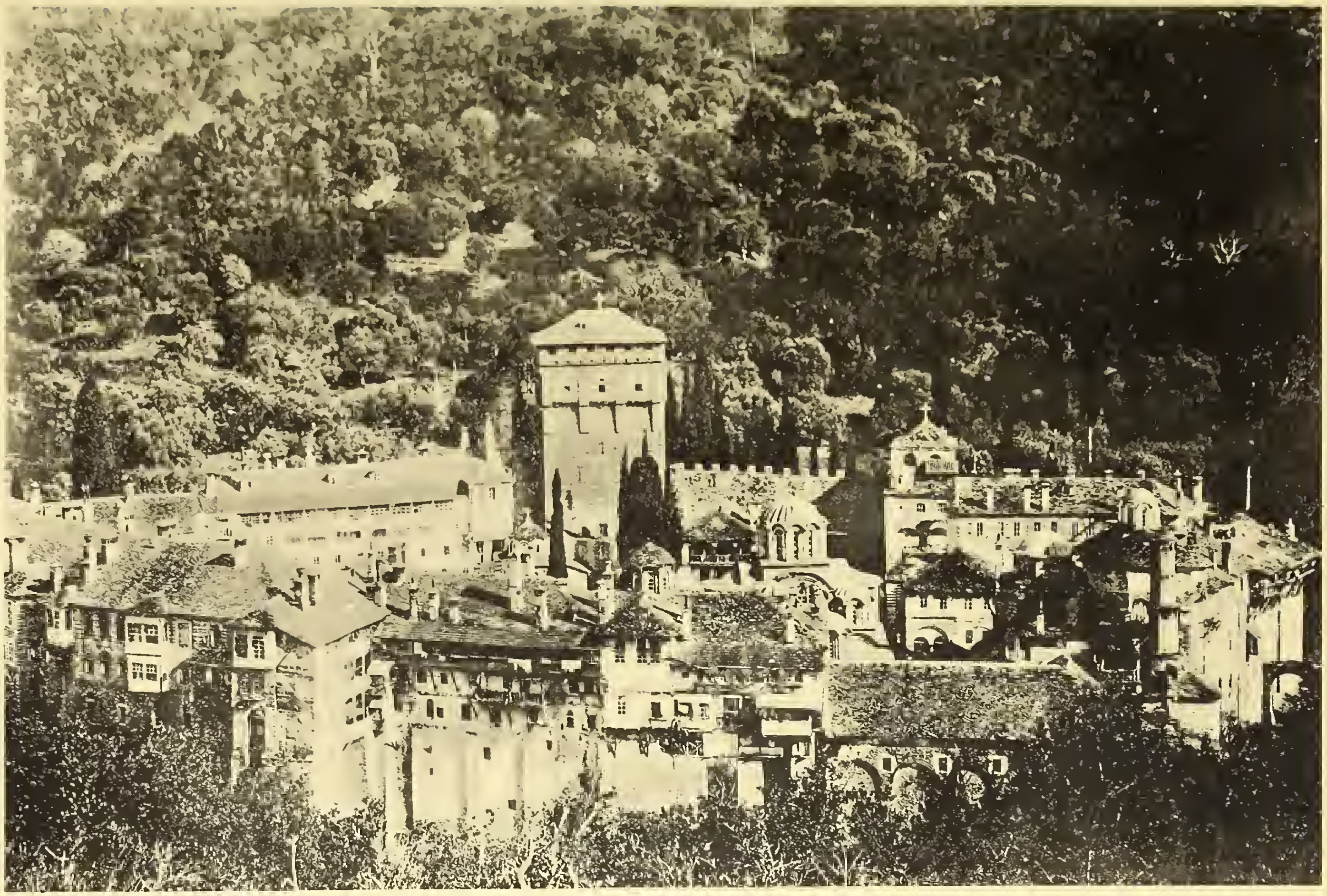

Fig. 4. — Monestir de Khiliandari al Mont Athos

havia servit en la eort del monarea serbi Esteve Urcs o Uressi II (1275-1321), el qual el distingí amb el seu afeete i del qual ens reeonta que fins li féu present com reeord, a l'aeomiadar-se d'ell, d'una *Panagia* o quadro de la Verge amb perles i pedres preeioses (1). Malgrat d'ésser fill único els seus pares no volgueren donar-li eap instrueció, però el jove Daniel va trobar medis de proeurar-se seeretament un mestre, i, més endavant, entrà de religiós en el convent de Khiliandari, on li toeà ésser testimoni de vista de la terrible devastaeió dels eatalans. Confiat en la seva posieió estratègica i en la valor dels seus monjos, però eomprenent la seva situaeió erítiea si el setge es perllongava, va anar seeretament a cercar ajuda del seu antic proteetor el rei Uros, qui poc abans havia munit al monastir amb un important privilegi (2). Al retorn de Skopie, on era el rei, que segurament degué prometre-li algun auxili, va eaure en mans de lladres, dels quals, per fortuna, pogué eseapolir-se. Amb moltes dificultats va atènyer soplujar-se de nou en el seu amenaçat monastir, qui es defensava valerosament, si bé oprimit ja per la fam més espantosa.

Sa relació del setge de Khiliandari.

La biografia de l'arquebisbe Daniel ens deseriu amb vius eolors, eneara que amb molta eonfusió i desordre, els episodis prineipals del setge i els sofriments que durant ell patiren els monjos de Khiliandari. D'ella n'extractarem alguns fragments, que, traduïts per primera vegada a la nostra llengua, ens donaran una idea més viva dels fets reeontats.

«Una gran multitud — diu — de Fruzi (franes), Turei (tures), Iasi (eslaus), Tatari (tartres), Mogobari (almugàvers) i Katalani, va anar eontra el piadós senyor Danilo, i mentres uns trencaven les portes del famós monestir, els altres aterraven els murs de la fortalesa, volent entrar-hi dins. Les fletxes queien de les mans dels malvats com una pluja, ataeant a la senyal de les trompetes. *Eren espantoses gents*... Quan aquests pagans hagueren vist que no podien entrar, muntaren a eavall i plens de furor partiren, no sens amenaçar que tornarien i tot ho destruïrien... En el monastir de Kilendar eomençà a regnar la misèria perquè els monjos no tenien de què menjar, fora de la sopa de llenties, i molts demanaven a Déu la mort, o se la donaven per les seves pròpies mans... Aleshores l'arquebisbe Danilo anà al rei Uroi a Kopije, i s'hi va aturar molt de temps... En el Mont Sant es va reunir gran

(1) Constantin Jireček, Ob. cit., p. 69.
(2) Hopf: *Griechenland im Mittelalter*, I, 385.

multitud de gent amb armes per a lluitar contra els pagans. Quan els malvats ho saberen no retornaren, però s'endugueren captives moltes gents que recolliren en l'Athos, homes, dones, nois i noies, que eren lligats amb cordes com els animals de quatre potes. Per tot arreu on podia passar un home per muntanyes, valls o camins, per tot es trobaven ferits o cadàvers insepults. Per a'ls qui ho contemplaven era aquell, en veritat, un terrible espectacle. Després que aquells pagans hagueren fet aquest carnatge, retornaren un altre cop al Mont Sant. Una part d'ells se'n anà dret a Kilendar... Els monjos llavors, després d'alguna vacil·lació, confiant en Déu, prengueren les armes i es meteren en emboscada, i quan els malvats vingueren, saltaren damunt d'ells, i en feren molta destrossa. Els prengueren gran tresor i després enviaren al piadós rei Uroi les armes del capitost, l'armadura de peces d'or (sic) i l'escut.»

La biografia segueix recontant que els catalans i els altres mercenaris que se'ls aplegaren, volien a totes passades apoderar-se de l'*higumenos* Danilo, i tractaren de fer-ho guanyant amb dons dos sirvents del monestir. «Pensaven realitzar llur designi mentre aquell era absent fent una visita al pare espiritual del convent rus de Sant Panteleimon (1), a qui anà exposar el perill què corria Khiliandari. Encara que la traïció fou desbaratada per l'astúcia de Danilo, tornaren els invasors a atacar el monastir, i aleshores, plens de furor, l'entregaren a les flames. Déu, però, li donà de nou la victòria sobre els enemics. Després — segueix dient la biografia — Danilo muntà a cavall amb els fills que Déu li havia donats i anà cap el monastir dels Quaranta Màrtirs. que era a la muntanya sobre la mar, i que es nomena Ksiropotami, i allí escrigué una memòria per a ell i els seus monjos. Passats alguns dies, tornà, amb honor de Déu, a Kilendar. Aquells malvats i impurs de llengua s'estigueren al Mont Sant tres anys i tres mesos, fent les majors temeritats.» Fins ací la biografia de l'arquebisbe Daniel.

Saqueig de l'Athos. Els sofriments del monestir de Khiliandari ens donen una vigorosa imatge dels dels altres monestirs i de quant patiren els habitants d'aquesta encontrada durant les escomeses dels catalans, dels quals, com afirma un il·lustre historiador grec contemporani, al comentar aquest fet, queda en-

(1) S'anomena també Rossikow. Els monjos russos començaren a instal·lar-se en a Santa Montanya en el segle XII.

cara un ingrat i viu record en la memòria del poble de la seva pàtria (1).

Anem ara a veure una altra prova d'aquestes violències en la retòrica descripció del saqueig del mont Athos, feta també per un escriptor contemporani de nacionalitat grega. Es aquest el monjo Teodul, ja citat, en la seva ampulosa lletra al filòsof Josef que ja coneixen els nostres lectors. L'autor posa una especial cura en carregar la pintura dels horrors comesos pels nostres compatriotes i demés mercenaris estrangers en aquella deplorable incursió, però sense cap precisió en els trets, sense detalls geogràfics ni històrics, amb un caràcter de generalitat i amplificació veritablement enfarfegador. Com nou Jeremies, plora sobre la destrucció d'aquell lloc en el qual la virtut havia fet el seu estatge i que, per consentiment de tota la terra, era com un vas d'elecció de la humanitat: plora sobre les ruïnes d'aquelles vivendes dels sants teòlegs, temples, sagraris, cel·les, que abans fruïen de tota mena de prosperitat: i plora, sobre tot, la mort de llurs sants habitadors, que, com una sagrada cohort de màrtirs, amb alegre coratge preferien una mort gloriosa a una vida deshonrosa i miserable! (2).

Duració de les escomeses contra el mont Athos.

Les dues relacions esmentades d'ambdosos escriptors contemporanis, que es completen, ens proven que els atacs dels catalans al mont Athos, si bé intermitents, foren porfiats i intensos. No és, doncs, tan exagerada com a primera vista sembla l'afirmació de l'*higoumenos* o prior Daniel, de que aquestes escomeses es perllongaren per l'espai de tres anys i tres mesos.

Que la lluita fou de llarga durada queda ben palesat pel fet que reconta la crònica sèrbia, de que'l monjo Daniel tingués temps de córrer a Scopia a demanar la protecció del rei de Sèrbia Uros II (1275-1321) i de retornar i d'organitzar una nova resistència, quan ja la fam començava a deixar sentir sos cruels efectes en els defensors. Es de doldre, no obstant, que la crònica sèrbia guardi silenci sobres de l'entrevista del monjo amb el kral Uros II, i dels resultats d'ella. D'un altre testimoniatge contemporani dels atacs dels catalans contra el mont Athos anem a parlar tot seguit, que ve a ésser també una nova prova de sa perllongada insistència.

Hem de suposar, doncs, que les incursions dels catalans en el *Hagion Oros*, o Muntanya Santa, abraçaren en tota sa extensió el període de la cam-

(1) SPYR. P. LAMBROS: Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ οἱ Καταλώνιοι. Article publicat en sa revista Νέος Ἑλληνομνήμων (setembre de 1909), T. VI, p. 317.
(2) MIGNE. *Patr. graec.* t. CXLV, p. 447. Epístola IX.

panya de Macedònia. En sa conseqüència degueren començar en el fort de l'istiu de l'any 1307, en quant la Companyia passà davant de la península athonita, per empendre al biaix el camí del Sud envers el darrer cap de Cassàndria, i es degueren continuar fins la primavera de 1309, època en què els catalans, apretats per l'*estrategos* Chandrinos, prengueren la resolució extrema d'abandonar la Macedònia per a cercar altre cop vers ponent una nova terra de conquista. Ara bé: si comptem els anys, no com dates completes, sino de diversa numeració, els tres de què parla el cronista Daniel podrien molt bé referir-se als de 1307, 1308 i 1309, i aleshores els seus comptes no resulten tan erronis.

El monestir de Sant Athanasi cerca la protecció de Jaume II.

La perllongació del setge de Khiliandari donà també tmps als altres monestirs per a preparar-se per la defensa i procurar la seva salvació, abans de que els catalans des del Nord de la península de l'Athos, on aquell estava situat, poguessin devallar cap el Sud.

Així sembla que succeí amb el famós monestir de Santa Laura o de Sant Atanasi, situat en la punta extrema de la península de l'Hagion Oros, damunt la mar, on li dóna accés un petit port tranquil, protegit per una torre emmarletada que es reflecta en el mirall de l'aigua blava (fig. 5). Era, com hem dit, el més antic dels convents de la Santa Muntanya, i fou, durant molt de temps, un dels més rics i dels més poblats. En el segle XV encara comptava tres-cents monjos (1), i és de suposar que no seria menys nombrosa sa població quan l'amenaçaven els catalans. No fa gaire pujaven encara fins a set o vuit-cents els monjos que l'habitaven. El seu prestigi el devia, sobre tot, al gran nom de Sant Atanasi, el seu fundador, del qual conservava les sagrades relíquies. La munificència dels Paleologos, mercès a la qual, en ple segle XIV, l'art bizantí semblava haver-se reanimat en una suprema renaixença (2), apareix encara en les pintures murals hieràtiques que decoren aquest i altres monestirs de l'Athos.

Als començaments de l'any 1308, sinó abans, del tranquil port del monestir de Sant Atanasi, partien secretament dos monjos encarregats per la comunitat de cercar per ella apoi i protecció contra la Companyia. Per un document del nostre arxiu nacional, que vaig tenir la fortuna de trobar,

(1) *Recit de la Sainte Montagne d'Athos par le moine Isaie*, publicat en els *Itineraires russes en l'Orient*. Geneve, 1889, pp. 259-64.
(2) CH. DIEHL: *En Mediterranée*, p. 195.

Fig. 5. —MONESTIR DE SANT ATHANASI AL MONT ATHOS

ja fa alguns anys (1), ens enterem de que els dits monjos es dirigiren, segurament per mar, vers la cort del rei d'Aragó Jaume II, i qui sap si abans a la pontifícia, a fi d'obtenir que el seu monestir fos protegit del perill imminent dels atacs de la Companyia catalana.

Sembla que tot anant aquells dos monjos a la cort papal d'Avinyó es trobaren allà, o tal volta en altre lloc del Migdia de França, amb el famós metge i escriptor català N'Arnau de Vilanova, que de tant predicament fruïa en aquella i que tan estretament lligat estava a tots els fets polítics de l'època, sobre tot aleshores en què es debatia la sort futura de la desgraciada ordre dels Templers.

Interès de l'Arnau de Vilanova pel món grec.

Aquest estrafalari i agitat home públic s'interessava en totes les qüestions polítiques i religioses de l'època, i entre elles fou objecte de la seva atenció la situació dels grecs, oposant-se, amb la seva independència de caràcter, amb gran energia, a que els grecs fossin subjectes a captiveri, com els turcs i tartars o altres pobles infidels. En un passatge de la carta per ell escrita a nom del rei Frederic de Sicília i adreçada a Jaume II d'Aragó, en què s'ocupa d'un pla de reforma de la casa reial, es transparenta palesament aquella noble preocupació de l'Arnau de Vilanova de millorar la sort dels captius grecs, demanant la construcció per a ells d'hospitals on fossin rebuts amb benefici de caritat, en profit llur i edificació dels altres grecs (2).

Altra prova se'ns és conservada de que a l'Arnau de Vilanova no li era indiferent res que es relacionés amb el món grec. En la seva rica biblioteca, que comptava prop de 200 volums, nombre crescudíssim llavors per un particular, figuren dos saltiris i els quatre evangelis en grec (3), llibres

(1) *Estudis Universitaris Catalans* (Barcelona, 1907), t. I, fasc. gener i febrer: p. 40.

RUBIÓ I LLUCH: *Documents per la història de la cultura catalana migeval.* Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1908, I, 45. L'eminent historiador grec Spyridion P. Lambros va publicar un article, al que ens hem referit no fa gaire, comentant aquest document, sense afegir res de nou, amb el títol de Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ οἱ Καταλώνιοι, en sa revista Νέος Ἑλληνομνήμων, t. VI. setembre de 1909, fasc. III, p. 317-322.

(2) «Item farets qualque establiment de pietat evangelical, salvant los ordenaments de Seylla Romana, per lo qual los grecs catius que vendran en vostra terra reeben benefici de caritat, els altres grecs ne sien edificats». M. MENÉNDEZ Y PELAYO: *Historia de los Heterodoxos Españoles*, (Madrid, 1880) I, p. 750. Vid. també H. FINKE: *Acta Aragonensia*, p. 695.

(3) ROC CHABAS: *Inventario de los libros, ropas,* etc. *de Arnaldo de Vilanova*, publicados por... *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, (Madrid, 1905), IX, 189-203. Amb tot i això cal advertir que'l coneixement que pogués tenir l'Arnau de Vilanova de la llengua grega, devia ésser forçosament molt superficial. Ell cita sovint mots

que en aquell temps no eren gens comuns en les col·leccions privades, la qual cosa indica que tingué ocasió de conèixer en la cort pontifícia o en les d'Itàlia, que freqüentà amb encàrrecs diplomàtics, erudits grecs si és que tal vegada aquells exemplars no foren portats expressament del Mont Athos per a guanyar la seva voluntat, i per medi d'ella la de qualque altre senyor poderós de l'Occident en favor dels pobres monjos del convent de Sant Atanasi. Són tan poques les indicacions que ens dóna l'interessantíssim document que comentem, que no ens podem moure de la boirosa regió de les conjectures.

A l'esperit cultíssim de l'Arnau de Vilanova li interessà vivament la sort dels monjos del Mont Athos, i envià tot seguit un d'ells al rei Jaume II, prop del qual exercia tanta influència, recomanant-li que obligués a les seves gents de les parts de Romania a que desistissin de molestar el monestir de la Santa Muntanya. El rei Jaume II li contestà des de València, el primer de juliol de 1308, notificant-li que, conforme als seus desitjos i estant en la ferma creença *de que tal acte seria grat a Déu*, havia donat al monjo grec que comparegué en sa Cort, un rescripte pel qual no sols manava als soldats i gent de a peu i a cavall naturals seus residents en Romania, que respectessin el monestir de Sant Atanasi amb tots els seus monjos i servidors, i que no'ls causessin cap dany en llurs béns i propietats, sinó que àdhuc els rebessin sota la llur protecció (1). Aquest document prova clarament que els primers atacs degueren començar ja abans del setge de Tessalònica, tal vegada als començos de l'istiu de l'any 1307, quan els catalans, camí d'aquesta ciutat, passaren prop de l'Athos, perquè a principis de l'any següent ja's tenia notícia d'aquelles escomeses a l'Occident.

Comentaris sobre el saqueig de l'Athos.

La intervenció de l'Arnau de Vilanova i del rei Jaume II per evitar la destrucció dels monestirs de la Muntanya Santa és una pàgina gloriosa de la història de la nostra cultura, semblant a la que va escriure el rei Pere *el Cerimoniós* al recomanar la conservació de l'Acròpolis atenesa. Ella posa un

grecs, mes sense conèixer fixament llur significat, com ell mateix ho declara. «Si quis autem quereret, quis servat melius propietatem hominum, in hoc dicimus quid (?) non scimus, *cum sint vocabula greca*» H. FINKE. *Aus den Tagen Bonifaz* VIII. Münster, 1902, p. 194.

(1) Arx. Cor. Aragó, r. 140 i 119.

RUBIÓ i LLUCH: *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval*, (Barcelona, 1908), I, 43. *D. de l'O. C.*, doc. n. XL, p. 50.

FINKE: *Acta Aragonensia*, II, 876.

raig de claror i de dolcesa en aquell episodi ombrívol de la campanya dels catalans a Macedònia. L'inquiet escriptor català, deslligant-se de tot fanatisme religiós, cosa en aquell temps excepcional, va manifestar amb sinceritat cristiana que creia seria grat a l'Altíssim evitar aquell pecat de sang i de barbàrie, i el rei, el seu amic, es complau en estampar aquesta opinió en un document cancillerese. Prenguin nota d'aquest fet els historiadors estrangers, particularment els grecs, que es complauen en exagerar les horrors d'aquella guerra de desesperació, més que de conquista, de la heroica Companyia, com si els catalans fossin els únics pobles del món que tinguessin l'odiós monopoli de la crueldat, de la venjança i del selvatgisme! No podem precisar els mals que ells causaren a la Muntanya Santa — que segurament foren incalculables — perquè des de la presa de Constantinoble pels creuats fins la de l'Imperi pels turcs, els monestirs d'aquell lloc sagrat foren molts cops saquejats i fins en part destruïts: però, tot i reprovant enèrgicament el fet, no creiem que aquells danys fossin majors ni menors que els que la capital de l'imperi bizantí patí quan en ella entraren els creuats (1), ni dels que sofrí el Partenon a la ocasió de son saqueig en 1205 pels francs (2), o dels de la destrucció del mateix Partenon per les bateries venecianes de Morosini en el setge fatal de 1687 (3).

I vegi's que expressament ens hem limitat en aquest record a la història de l'imperi bizantí, perquè, de continuar aquesta lamentable odissea al través dels horrors de les guerres europees, passades i contemporànies, ens veuríem amb cor d'escriure unes noves *Mœsta Mundi* tan ploroses com les del gran historiador espanyol del segle IV, Paulus Orosi. Els mateixos tresors artístics, arqueològics i bibliogràfics que estotja encara l'*Hagion Oros* mostren afortunadament que la ratxada de vandalisme que els seus monestirs han tingut de sofrir des de sa fundació fins als nostres dies, no han estat tan devastadors com les que les passions polítiques i anti-religioses han desencadenat sovint sobre monuments semblants en la nostra terra i fora d'ella, dels quals

(1) COMTE RIANT: *Les dépouilles religieuses enlevées à Constantinople au XIII siècle par les Latins.* (París, 1875).

(2) SPYRIDION P. LAMBROS, 'Αἱ 'Αθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος... 'Αθήνησι, 1878, p. 106.

A. RUBIÓ i LLUCH: *La Acrópolis de Atenas en la época catalana.* Barcelona, 1908, pàgina 9.

(3) F. GREGOROVIUS: *Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter*, (Stuttgart, 1889), II, 420.

sols n'han restat esbocinades ruïnes. Per totes aquestes raons ens sembla completament gratuït i desproveït de fonament l'intent d'un historiador alemany de voler atribuir exclusivament als catalans la destrucció de les magnífiques butlles d'or que contenien les donacions piadoses al *Hagion Oros*, de les quals, com hem ja indicat, varen ésser tan esplèndids els emperadors de Bizanci (1).

El record del saqueig de l'Athos pels catalans no s'és conservat en la tradició monàstica, ni en cap dels documents dels arxius i biblioteques dels seus monestirs, fora de la relació deguda a l'arquebisbe Daniel, l'*higumenos* de Khiliandari. Lo que sí sembla probable és que a conseqüència d'ell disminuís el número dels convents i dels seus moradors, encara que no amb l'exageració de què donen compte els moderns historiadors grecs de la Muntanya Santa (2).

V

ELS CATALANS EN LA TESSÀLIA

Situació desesperada dels catalans a Cassandria. Sa partida vers la Tessàlia.

A Cassàndria la situació havia esdevingut per la Companyia, si fa o no fa, tan compromesa com en altre temps a Galipol, estant tota la terra dels encontorns completament consumada per la guerra i deserta d'habitants. Els simultanis atacs contra Salònica i el mont Athos havien del tot fracassat i amb això s'era esvaïda la darrera esperança de mantenir-se en aquella encontrada. La Companyia es veia amenaçada de morir de fam. Era excessivament nombrosa per continuar vivint en un terreny anorreat. Constituïen aquella massa guerrera en marxa, al dir d'En Gregoras (3), uns vuit mil homes dels quals cinc

(1) Dr. Johann Heinrich Krause. *Die Byzantiner des Mittelalter in ihren Staats- Hof- und Privatleben, inbesondere vom Ende des sechsten bis gegen Ende des vierzehnten Jahrhunderts nach den byzantinischen Quellen.....* Halle, 1869.

(2) Cosma Blachos. Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω..... Ἐν Βόλῳ, 1905, pp. 53 i 59. Es evident l'exageració de suposar que en l'època del papa Inocenci IV hi havia 300 convents (sens dubte s'hi compten comitadjis isolats), i que en el segle XIV quedaren reduïts a 25, i afegeix després: «desgraciadament *altres bàrbars saquejaren repetidament l'Athos en la primera meitat del segle XIV.....* En l'Athos, diu en altre lloc, no s'ha salvat cap tradició dels catalans.»

Es parla, també, del saqueig de l'*Hagion Oros* per la Companyia, però sens afegir cap notícia nova, en l'obra Τὸ Ἅγιον Ὄρος. — Ἐν Ἀθήναις, 1903, p. 83. Edició de luxe en foli i 703 pp. Conté 62 gravats i un mapa de l'Athos.

(3) Gregoras: Ob. cit., VI, § 5.

mil eren catalans i la resta tures i tureoples, i àdhuc gents d'altres naeions, amb un seguiei inaeabable de cavalls, earros earregats de botí i vitualles, bous, remats, dones, infants i captius. Els tures i tureoples anaven eomanats per Melek i Khalil, dels quals mil eine-eents, que seguien el primer dels dos eabdills, eren batejats, ear s'havien fet eristians servint en les hosts de l'Imperi. El retorn a la Tràeia era impossible, segons es reeordarà, per tal, eom el pas estava barrat per una forta murada prop de Cristopol. Ademés, la eontinuaeió en el país la feien impossible les victòries de Chandrinos i la inexpugnabilitat de les ciutats més importants, totes fortament guarnides pels bizantins. Aleshores, diu Gregoras, prengueren els eatalans una resolució que més semblava un acte de bogeria que d'audàeia; la de marxar endavant, sense detenir-se, fins a la Tessàlia — eneontrada que havia de proporeionar-los abundants reeursos de subsistèneia — i de subjugar-la, si fos possible, i en eas contrari, dirigir-se al Peloponès, on tractarien de fer-se una dominaeió estable que posés fi a ses vagabundes eorreries, i, finalment, si tot això tampoc no pogués ésser, eoneloure un tractat amb algun estat marítim, i aeonseguir de tal manera el retorn a la seva pàtria (1). Vers la fi de la primavera de l'any 1309, la Companyia eatalana, sota el eomanament nominal de Teobald de Cepoy, empaitada sempre pel valent Chandrinos, emprengué el eamí de la frontera de la Tessàlia, sofrint dues noves desfetes al passar davant de Tessalòniea i de Berria (2). La marxa, més bén dit, la fuga fou tan apressada que al tereer dia, segons Gregoras (3), varen arribar davant les alteroses muntanyes de Tessàlia, l'Olimp, l'Ossa i el Pelió, reeorrent en tres jornades una distàneia de més de trenta hores. Dels vaixells que sembla tenia eneara la Companyia, durant sa estada a Cassàndria, ja no se'n torna a parlar més en la història de l'expedieió.

Els catalans es detenen a l'Olimp i penetren, per fi, en la Tessàlia.

L'Olimp, amb sa imponent grandària, obligava als eatalans a fer en ell un eompàs d'espera oferint-los ensems de moment un refugi a la persecució de l'exèreit gree. El penetrar en ell ja era atrevida empresa, mes per aquells guerrers que s'havien fieat en les imponents soletats del mont Taurus, fins les Portes de Ferro de l'Armènia, que havien anat a cerealçar als Alans en

(1) GREGORAS: Ob. cit., VI, § 6.
(2) DANIEL: *Biografia dels reis i arquebisbes de Sèrbia*, parla d'aquesta segona desfeta.
(3) GREGORAS: Ob. cit., VI, § 6.

els Balcans i que havien passat pels difícils congostos dels monts de Rodope, no els havia d'ésser tampoc un obstacle aquella alta i llarga muntanya que s'aixeca com un formidable gegantàs davant del viatger que navega pel golf de Salònica, infranquejable quasi per totes bandes: mur colossal que separa la Macedònia de la Tessàlia, i que forma la primera línia de defensa de la península hel·lènica (fig. 6). D'ella els déus n'havien fet son sojorn terrenal predilecte en els temps heroics de la Grècia, i ella havia estat la muntanya santa del paganisme, com el mont Athos ho era la del món bizantí. Doncs bé: en aquesta regió, segons afirma Gregoras, es deturaren els catalans algun temps abans d'entrar en la Tessàlia, deixant-hi un record terrible de sa estada (1).

Per últim es decidiren a franquejar els cims d'aquella carena que forma la frontera septentrional de la Tessàlia (2), travessant la graciosa vall del Tempe (fig. 7), *zephyris agitata*, com l'anomena Horaci (3), oberta pel Peneu, la més fressada de les tres gorges de l'Olimp, plena de tants records mitològics i que tants d'exèrcits havien calcigat des dels temps més reculats. En la tardor de 1309 s'establiren en les grasses planures d'aquella privilegiada regió, graner de la Grècia.

Estat de la Tessàlia: minoritat de Joan II Angel.

Cap resistència trobaren els catalans en la Tessàlia pel lamentable estat de postració en què es veia el país a conseqüència de la menor edat i inexperiència del seu príncep o sebastocràtor, Joan II Angel (1303-1318), fill de Constantí Angel i d'Anna Evagionisa, que havia succeït en 1303 al seu pare. Fou el tercer i el darrer duc grec de Neopàtria que havia governat fins aleshores sota la tutela de Guiu II de la Roche, duc d'Atenes, mort el

(1) GREGORAS: Ob. cit., VII, § 5. HEUZEY: *L'Olympe et l'Acarnanie*, (París, 1860), no diu res de l'estada dels Catalans en aquesta muntanya. Tal vegada impresionat únicament per la pavorosa lectura de l'epístola de Teodul al filòsof Josep, un autor grec del segle passat, inexpert en l'art dramàtic, Marino Koutoubali, va escriure un drama esgarrifós sobre un suposat episodi de l'estada dels catalans a l'Olimp. S'anomena aquest drama: "Ὁ ἄρχων τοῦ Ὀλύμπου Ἰωάννης ὁ Καταλάνος. Ἐν Ἀθήναις, 1873 (*Joan el català, senyor de l'Olimp*). «L'assumpte, diu l'autor, el vaig traure d'una epístola escrita amb sang i llàgrimes, per dir-ho així, per cert historiador tessàlic». Teodul no fou fill de Tessàlia, sinó de Tessalònica, però lo de l'epístola i el tò en que està escrit el drama, fan pensaren ell més bé que en una relació local desconeguda. Surten en escena pintats amb els més patibularis trets, un cert Joan tirà de l'Olimp i son germà Berenguer tirà de l'Ossa. Vaig parlar llargament d'aquest drama delirant, en mon estudi: *La Expedición y Dominación de los Catalanes en Oriente juzgadas por los Griegos*, (Barcelona, 1883). *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras*, tom. IV, p. 29-31.

(2) GREGORAS: Ob. cit., VII: § 5.

(3) Liber tertius. Oda I.

Fig. 6. — El Mont Olimp

Fig. 7. — La Vall de Tempe

5 d'octubre de 1308, poc temps abans d'arribar els catalans al país. Ultra aquesta complicació que el privava d'una protecció poderosa, el menor Joan era de naturalesa malaltissa i amenaçat d'una mort primerenca per sa dèbil constitució. Aquesta mort havia de portar com conseqüència inevitable la ruïna del sebastocratorat, herència recent dels seus avantpassats. Per assegurar més sa posició política s'havia casat poc abans amb Irene, filla segona de l'emperador Andrònic II, però no tenia d'ella successió (1). Aquest matrimoni posava fi a les pretensions que podia haver el duc d'Atenes per refermar sa influència. Eren diversos els que es disputaven aleshores el protectorat de la Tessàlia i la direcció del seu jove governant. Si bé els triomfs de Guiu de la Roche havien comprimit l'ambició de la intrigant Anna Paleologina, — la viuda de l'anterior dèspota de l'Epir i de l'Arta, Nicèfor Angel (2), i parenta, per tant, del jove príncep, — encara seguia mantenint sobre l'estat veí il·lusòries esperances. Com era natural, l'emperador de Constantinoble volia també tenir sa part en la suprema direcció del país, emancipat en mala hora per la debilitat dels seus antecessors, i bé ho provava el casament que havia aconseguit imposar al nen príncep. Però la influència que més poderosament es feia sentir sobre la Tessàlia era la francesa. Els barons francs enviats pel tutor Guiu II de la Roche havien organitzat el país a la francesa, sota la direcció del dinasta de Carditza en la Beòcia, Antoni *el Flamenc*, que morí en 1311 en la decisiva batalla del Cefis, en la qual sucumbí el poder i el predomini francès de Grècia sota els cops de les ascones dels almugàvers.

Noves victòries de Chandrinos en la Tessàlia.

Un nou factor, que havia de pesar sobre la situació i els destins polítics del país, es presentava en la Tessàlia en 1309 amb l'aparèixer en ella, com una riuada anorreadora, la Companyia Catalana. Però abans d'establir-se allí pacíficament i d'imposar-se al país, tingué de sofrir encara una nova escomesa del triomfador general bizantí Chandrinos. Debades havien cregut lliurar-se de les seves mans entrant en nova terra; en ella se'ls aparegué de nou el qui, amb més o menys persistència, els venia encalçant des de la Macedònia. Si hem de creure a l'únic historiador de ses hassanyes, el monjo Teodul, tants cops esmentat, la victòria aconseguida damunt del poderós

(1) Gregoras: Ob. cit., VII: § 5.
(2) Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι ὑπὸ Τάσσου Δ. Νερούτσου. — Publicada en el Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις. 1892, t. IV. p. 117 i següents.

exèrcit català, fou tan esclatant i gloriosa que encara en els dies que escrivia aquell elogi, els Tessalis la celebraven en cants que s'havien fet populars (1). El record d'aquestes victòries s'és conservat també en una obscura crònica monàstica del poble mariner de Galaxidi, en la Fòcida, escrita per un monjo grec del monestir del Salvador, en el segle XVII (2). De la vaga i confusa narració de la crònica es desprèn que els tessalis varen ésser socorreguts no sols pels soldats de Chandrinos, sinó també i molt activament pels habitants dels llunyans pobles de Lidorikion i Galaxidion que eren compresos en els dominis tessàlics dels Angels. Els temibles muntanyesos de Lidorikion (el *Ledorix*, com li digueren després els catalans) i els habitants de Galaxidion, tan hàbils mariners com forts guerrers, prengueren part, en nombre de tres mil, en dues batalles en la planura de Zeitun, en les que, al dir de l'historiador monàstic, foren derrotats els catalans o els Taragonates (aragonesos?), com ell els anomena. Els galaxidiotes foren després llargament guasardonats per l'emperador Andrònic i retornaren a ses cases; però després *aquells corsaris* (afegeix), per les discòrdies dels grecs, es feren amos de moltes terres, i entre elles de Salona (3).

Devastació de la Tessàlia: tradicions populars.

Però malgrat l'ajuda de l'emperador bizantí i àdhuc dels valents habitadors d'aquells pobles de la Fòcida, la situació en la Tessàlia es féu insoportable perquè aquelles victòries, no essent tan decisives com sembla indicar l'exagerat panegíric del monjo grec, per a fer desamparar als catalans la terra, excitaren més sa desesperació i el desig de la venjança. La devastació del país, si hem de creure el testimoniatge dels dos escriptors contemporanis ja citats, Gregoras i Teodul, ultrapassà els horrors comesos en la Tràcia. Els catalans

(1) MIGNE. *Patr. gr. Oratio pro Chandrino*, t. CXLXV, p. 362... ὥστ' ᾄδουσι μὲν ἐς δεῦρο ταυτί Θετταλοί ᾄδουσι δὲ σχεδόν πάντες ἄνθρωποι.

(2) Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου, ἤ ἱστορία 'Αμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξειδίου, Λοιδωρικίου καὶ τῶν πεπεριχώρων..... νῦν πρῶτον ἐκδιδόντος Κωνστ. Ν. Σάθα..... 'Αθήνησι, 1869. Vaig parlar extensament d'aquesta crònica per primera vegada en ma monografia *La expedición y dominación de los Catalanes en Oriente, juzgadas por los Griegos*. Mem. de la Real Acad. de Buenas Letras. (Barcelona, 1883), t. IV. p.. 41-46.

(3) Amb molta raó diu en parlar d'aquest episodi el savi historiador anglés de l'Orient llatí i de l'Imperi Turc, Sr. William Miller, en sa notable obra: *The Latins in the Levant*: «Cap raó no veig per a dubtar del clar testimoni de la Crònica de Galaxidi com se vulla que aquell és confirmat per l'exposició contemporània de Teodul. Com ho demostra Sathas (Ibid. p. 225) l'Andreas o Andrinos de la Crònica, general de l'emperador Andrònic, no pot ésser altre que el Chandrinos tan celebrat pel monjo bisantí. També és molt significativa la referència a combats donats en les planures de Zeitun, es a dir, en la Tessàlia meridional. Ultra això sols pot referir-se als catalans ço que diu, que després aquells es feren amos de Salona.»

—diu lacònicament el primer—devastaren a manera d'un incendi tot quant es trobava fora dels murs de les ciutats (1). La descripció del segon deixa enrera tot quant la imaginació més febrosa, retòrica i exaltada, pot inventar en quant a atrocitats i selvatgisme (2). Nombroses al·lusions a l'antiguitat, diu amb molta de raó un historiador francès (3), fan més carregada aquesta lamentació, en la qual ni un sol detall original ve a dissimular la banalitat del conjunt.

Aliança entre Joan II Angel i Cepoy.

Incapaç el jove sobirà de fer front i posar remei als mals de la invasió catalana, no volent d'altra banda reconèixer-se vassall del seu sogre el basileus Andrònic, preferí negociar amb Cepoy per la intermediació del seu almirall Botoniates. Aquest magnat bizantí temia també la influència del nou duc d'Atenes, Gualter I de Brienne, que somniava reivindicar la tutela del sebastocràtor tessàlic. Es va signar, doncs, una mena d'aliança o tractat entre els dos aliats, guanyant els magnats del país la voluntat dels caps de la Companyia amb esplèndids presents, i oferint-los per l'avenir, quan llur socors no els hi fos necessari, guies i medis per si volien traslladar-se a la Beòcia o a l'Acaia (4).

Chandrinos cau en desgràcia de l'emperador.

Aquest tractat deixava en una situació desairada al general Chandrinos, i mostra ensems clarament que els tessaliotes—amants de llur independència

(1) Gregoras: Ob. cit., VII, § 1.

(2) Migne: *Patr. graec.*, epístola al filòsof Josef, t. CXLV, p. 441. Aquesta carta no és, en el fons, altra cosa que una descripció, com ja havem dit abans, pesadíssima i desordenada, i no hi ha que afegir que carregadíssima, dels horrors causats pels catalans en les diverses províncies europees de l'imperi grec, dividida en quatre lúgubres quadros. En el primer es parla de les crueltats comeses en la Tràcia; en el segon, de les de Tessàlia; en el tercer, de les del mont Athos, i en el quart, de les de la Tessalònica. Sols com mostra de l'istil ridícol i ampulós traduirem un curt paràgraf: «Varen devastar tota la Tessàlia, destruint de soca a rel tota la regió, monts, camps, avencs, esculls, roques, camins freqüentats, viaranys ocults i solitaris, coves, prats, boscúries, en un mot, tot ho corrien i ho dessolaven, etc.» La pintura, després d'oferir-nos l'inversemblant espectacle d'estanys i rius de sang, que arrosseguen els cadàvers a la mar. acaba citant un vers de Sofoclis.

L'historiador tessali N. G. Giannopoulos, en sa monografia històrica Οἱ δύο μεσαιωνικοὶ Ἁλμῦροι καὶ ὁ νῦν. Ἐν Ἀθήναις, 1904, p. 17, diu que encara avui és pronunciat amb terror a Tessàlia el nom dels catalans...., «ὧν (τῶν Καταλανῶν) τὸ ὄνομα παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις καὶ σήμερον μετὰ τρόμου προφέρεται ἐν Θεσσαλίᾳ σημαῖνον τὸν δύστροπον καὶ ἀπειθῆ».

L'historiador atenès Constantinidis, confirma, també, per sa part, aquest record durader dels catalans en la Tessàlia. Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν..... Ἐν Ἀθήναις, 1894, p. 324: «ὥστε ἐπὶ αἰῶνας ἐνεθυμοῦντο καὶ ἐδιηγοῦντο οἱ κάτοικοι (els tessalis) τὴν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἐκείνης (la Companyia Catalana) προξενηθεῖσαν φθορὰν».

(3) Schlumberger: *Expédition des «Almugavares»*, p. 347.

(4) Hopf: *Griechenland im Mittelalter*, I, 389; Gregoras: Ob. cit., VII, § 1.

— no degueren veure amb ulls favorables, sinó amb certa gelosia, els triomfs del general enviat pel basileus Andrònic, per a deslliurar-los de la invasió catalana. Sigui per aquesta raó o per altres que desconeixem, el valent estratega caigué en desgràcia en la Cort i fou cridat a Constantinoble. Aquell a qui el retòric Teodul saludava per ses victòries com un nou Hèrcules o un segon Hèctor, era ara víctima dels envejosos i dels intrigants palacians que miraven amb mals ulls son exalçament, i tot d'un plegat es veia privat de sos béns com si fos un dels més danyosos criminals. «Les persecucions de Chandrinos ens fereixen a tots — exclama l'escriptor tessalonissenc en la seva calurosa apologia a l'emperador Andrònic, — i de la mateixa manera que la caiguda d'Hèctor va arrossegar la de Tròia, així també si d'aquell ens veiem privats, les contínues escomeses dels bàrbars ens portaràn forçosament a una irremeiable ruïna» (1).

D'aquesta guisa, lliures ja de son més temible enemic, els catalans s'establiren còmodament en les encontrades de la gran Blàquia. La Companyia hi va passar les acaballes de la tardor de 1309 i els primers jorns de l'any següent, fins que es va posar al servei del duc d'Atenes, Gaulter I de Brienne, de manera que es pot fixar en un any ben complet la duració de la seva estada en la Tessàlia, des de que franquejà el mont Olimp fins que va passar a instal·lar-se en la part superior del Ducat d'Atenes junt al golf Lamiac, en la primavera de 1310.

Projecte d'aliança de Cepoy amb Venècia.

Cal ara que ens ocupem de la que podem nomenar gestió política i administrativa de Cepoy en el temps que permanesqué al front de la Companyia en la Tessàlia. De les escasses notícies que d'ella ens han quedat un hom en treu el convenciment que el mariscal francès no perdia el temps, i ja que no podia reconquistar Constantinoble, tractava d'apoderar-se de totes les terres de l'imperi que pogués haver a mà. Ell va posar els ulls al mateix temps sobre la Tessàlia, sobre l'Eubea i sobre el ducat d'Atenes.

Tot seguit que Cepoy s'establí tranquil·lament en la Tessàlia en bona pau i companya amb el seu sebastocràtor, va enviar els seus ambaixadors al batlle del Negrepont, Belletto Falier (1308-10), proposant-li una aliança en nom dels catalans, probablement contra Bizanci. El batlle venecià li va respondre

(1) Teodul: *Elogi de Chandrinos*; Migne: *Patr. graec.*, t. CXLV, p. 367.

que ell devia consultar per sa part aquest afer tan important amb el senyor tercier de l'Eubea, Giorgio Ghizi, amb el marquès de Bodonitza (Termòpyles), Albert Pallavicini, i, per últim, amb el duc Gualter d'Atenes, a tots els quals podia igualment interessar. Al mateix temps Falier posava en coneixement de la Senyoria de l'Adriàtic ço que Teobald li havia comunicat, i igualment que Gualter havia entaulat importants negociacions secretes amb els grecs de la Tessàlia i Cepoy. La República va contestar hàbilment al seu batlle el 29 de novembre de 1309 que tingués la major cura pel manteniment de la influència veneciana en la illa del Negrepont, sense que això s'oposés a que entrés en negociacions amb Teobald (1).

Fugida clandestina de Cepoy.

Però tot aquest va-i-ve de negociacions va ésser interromput de sobte per una inesperada resolució de l'almirall francès, que va originar en la Companyia una forta sotragada i confusió. No coneixem la causa immediata d'aquesta resolució, però és fàcil explicar-la L'almirall francès degué convèncer-se plenament que amb l'ajuda d'unes gents tan indisciplinades com les de la Companyia catalana no arribaria mai a cap banda, i es decidí, per últim, a separar la seva sort de la dels catalans i a renunciar a tota acció en Orient en nom de Carles de Valois. Ell va convèncer-se també, si bé un poc massa tard, que no era pas la manera de fer la guerra dels catalans lo que li captaria la simpatia dels grecs. Per últim, prou veia que abans i després de la mort d'En Rocafort, el seu govern sobre la Companyia i també el del pseudo-emperador eren completament nominals, i això era reconegut per grecs i catalans. Bastarà recordar aquí, per lo que pertoca als primers, que quan els monastirs de l'Athos es veieren en perill no recorregueren pas a Carles de Valois, sinó a Jaume II. Res sabem d'ell, ni de sa conducta durant les dues escomeses simultànies del mont Athos i de Salònica en l'època en què els catalans permanesqueren a Macedònia. Ni Teòdul ni Daniel fan d'ell la menor al·lusió. Res més podem aventurar, no tenint cap més indici dels motius que precipitaren la retirada d'En Cepoy. Sols una cosa ens és coneguda,

(1) HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, I, 389; GREGOROVIUS: *Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter* (Stuttgard, 1889), II, p. 9; Pietro Gradenigo al batlle del Negrepont: *Lettere Collegio*, f. 63 v.º: «*Intelleximus litteras vestras nuper nobis missas inter cetera continentes, qualiter Dominus Gibaldus qui est in Vlaquia cum compagna, missit suos nuncios ad vos et dominos de intus requirendo pacem...*» La carta porta la data de 29 de novembre VIII Ind. (1310), la qual cosa no pot ésser, perquè en aquesta època Cepoy no era ja en la Tessàlia, sinó a França, Hi deu haver, doncs, una errada en el número de la indicció.

i és que sa partida fou secreta (1). La data d'aquesta fuga la podem posar a principis de 1310, car el 29 d'abril de aquest any ja trobem a Cepoy en França, en els voltants de Senlis. Profundament disgustat del poc cabal que d'ell feien els catalans i de les intrigues dels grecs, agitats confusament per tants d'interessos encontrats, des d'allí corregué a reveure amb alegria els seus grans feus napolitans de Belvedere, de Corigliano i altres a ell concedits per Carles II d'Anjou (2).

Assassinat dels capitans de la Companyia.

No'ns caldrà pas insistir sobre la sorpresa i indignació que degué causar en els rengs de la Companyia Catalana la partida clandestina de son general, al qual ella havia sacrificat els seus darrers cabdills. Com hem observat en altre lloc, tots els grans capitans dels almugàvers, o havien mort en els camps de batalla o havien fugit o sucumbit traidora o tràgicament Els dos representants de les cases rivals d Aragó i de França que es disputaren l'apoi de la Companyia, l'Infant de Mallorca i Cepoy, tingueren que apel·lar al mateix recurs de la fuga. Però la Companyia no es resignà tan fàcilment com la primera vegada quan l'abandonà l'Infant perquè ara quedava totalment decapitada. Presos de cega còlera quan els seus soldats varen enterar-se de la partida de Cepoy, corregueren a les armes, i penedits de lo que havien fet a Cassàndria contra En Rocafort varen llancejar catorze caps de companyes, que en aquell succés havien consentit. Després, restablerta la calma, davant dels perills de què estaven voltats, pensaren en llur defensa, i la necessitat de la disciplina s'imposà com suprema llei de conservació. Lluny del seu país, privat dels seus cabdills, aquell exèrcit es trobava ara en una situació completament semblant a la dels soldats grecs comanats per Cirus, després de la traidora mort dels seus generals, al bell moment d'empendre la famosa retirada immortalitzada per Xenofont.

Aleshores mudaren llur constitució interna d'acord amb el Consell dels Dotze, i es va remetre la direcció suprema de la Companyia a quatre caps elegits per sufragi, a saber, dos de a cavall, un adalit i un *almugaten*, els quals devien governar-la assessorats pel dit Consell fins a tant que trobessin un nou senyor (3). Aquell campament errant, compost d'heterogenis elements, vingué així a constituir una mena de república militar independent

(1) MUNTANER: *Crònica*, cap. CCXXXIX.
(2) HOPF: *Griechenland im Mittelalter*, I, 389.
(3) MUNTANER: *Crònica*, cap. 239.

dintre d'un estat organitzat. Ell continuava nomenant-se el *felís exercit dels Francs de Romania*, nom de combat que devia conservar encara per molts anys, fins quan arribà a constituir-se en altra forma més estable: i en son segell, armes i banderes, posà com la millor fermança la imatge de sant Jordi, son afortunat patró que sempre els havia menat a la victòria.

Joan II Angel facilita als catalans l'evacuació de la Tessàlia.

Finalment, el jove sebastocràtor veient en tan mal estat la Tessàlia, va creure que era arribat el temps de deslliurar-se d'aquells temibles enemics, que, pocs anys després, sens ell poder-ho preveure, s'havien d'establir cabalment en aquell mateix territori. Els catalans, per sa part, comprenent també que jamai no podrien tenir en ell una estada segura, car els seus castells situats en els cims de ses alteroses muntanyes, feien impossible empendre cap setge, determinaren acceptar els guies i els subsidis que els havia ofert el sobirà tessaliota i obrir-se pas envers aquelles encontrades fèrtils de la Beòcia i de l'Acàia de què els havia parlat, plenes d'encís i més a propòsit per a quedar-se en elles mentre arribava l'hora del retorn a sa llunyana pàtria (1).

Pas dels Catalans per la Blàquia.

La Companyia aixecà el seu camp en la primavera de 1310 i per l'estret de Fourkas, passaren amb gran afany la Blàquia que, com diu En Muntaner, era la terra més forta del món (2), habitada per un poble nòmada mig salvatge, la indomptable feresa del qual ja havia notat el jueu espanyol Benjamí de Tudela (3). Aquest famós viatger ja va trobar la part Sud de la Tessàlia ocupada per aquestes mateixes tribus, d'origen valac i romanès, que direm ara, que dilataven llur domini independent de tot altre poder superior fins la mateixa Làmia o Zeitun (el Cito dels catalans) (4).

En l'anònima descripció de l'Europa oriental, en el decurs d'aquesta història més d'un cop citada, es troben notícies de gran interès respecte de l'origen d'aquest belicorós i aspre poble dels Blaquis, amb el qual degueren combatre tan rudament els catalans. Entre la Macedònia i l'Acàia, diu, hi ha un gran poble que anomenen Blazi, que antigament foren pastors dels Romans i que habitaren llarg temps a Hongria, on eren els pasturatges de l'Imperi. Mes, expulsats d'Hongria, varen emigrar a aquella encon-

(1) Gregoras: VII, §§ 1, 2 i 3.
(2) Muntaner: *Crònica*, cap. CCXL.
(3) Anomena al país Velàquia, i diu que els seus mollons són prop de Zeitun. Gonzalez Llubera, *Viajes de Benjamin de Tudela;* Madrid, 1918; p. 61.
(4) W. Miller: Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι. (Traducció de *The Latins in the Levant*, per Sp. P. Lambros). Ἐν Ἀθήναις, 1908-1910, p. 11.

trada abundant en fortmatges, en llet i carn, sobre totes les nacions (1).

El duc d'Atenes Gualter de Brienne pren la Companyia a son servei.

Aquest desplaçament de la Companyia tal volta fou motivat per un inesperat oferiment que la va treure de la seva situació anguniosa i que li devia obrir ben aviat el camí triomfal del ducat d'Atenes que havia de guanyar per a les cases reials de Sicília i d'Aragó, de la nissaga comtal de Barcelona. El nou duc d'Atenes, Gualter de Brienne, més d'un cop anomenat, que lluità contra els catalans en els camps de batalla de Sicília i parlava català per haver estat llarg temps presoner seu (2), tenia de llarg temps els seus ulls posats sobre les terres de la Tessàlia, governada ja per son antecessor Guiu II de la Roche durant la minoritat de Joan II Angel; i cregué que la manera més fàcil de realitzar sos ambiciosos desitjos, era utilitzar aquella monstruosa màquina de guerra que s'havia fet tan famosa en l'Asia i en la Tràcia, i que la inesperada fuga de Cepoy, deixava acèfala i en una situació difícil, que calia aprofitar. La invitació formal d'entrar a son servei li fou portada de part del Duc per un cavaller català del Rosselló, Roger Deslaur, que ja era conegut dels catalans des de que s'establiren a Cassàndria, per haver desempenyat una missió de Guiu II de la Roche, i que devia jugar més endavant un paper important en la història de la Companyia Catalana, quan aquesta s'ensenyorí del ducat d'Atenes. Però en aquest moment devem interrompre la nostra relació, per tal com l'entrada brusca en escena d'aquest darrer factor obra un novell camp en aquesta mateixa història i és el pròleg indispensable de la conquista definitiva pels catalans del dit ducat d'Atenes, que per si sola requereix un estudi a part.

La Companyia Catalana en els dos anys ben complets que estigué a les ordes de Teobald de Cepoy, no va combatre pel casal d'Aragó, ni tampoc en contra de sa pàtria: va ésser, només, un instrument de l'ambició d'un príncep de la casa reial de França contra el qual havia lluitat a Catalunya i a Itàlia i en totes les aigües de la mar Mediterrània. La història té també les seves tràgiques ironies i amaga en sos secrets més d'una cruel lliçó.

A. Rubió i Lluch.

(1) N. Jorga: *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe orientale* (any VIII, maig-juliol 1921), p. 60.
(2) Muntaner: *Crònica*, cap. 240.

LEBEN UND SPRACHE

Man wird nicht erwarten, dass ich das Thema Leben und Sprache wie man zu sagen pflegt erschöpfend behandle. Dante sagte: Opera naturale è ch'uom favella, die Natur hat dem Menschen die Sprache gegeben, also leben heisst sprechen. Usener sagte: Der Wortschatz ist das grosse Buch, in dem die ganze geistige Geschichte des Volkes eingetragen ist, ein Satz, der noch wahr bleibt, wenn darin das Wort geistig gestrichen wird. Man darf somit behaupten: Ohne Leben keine Sprache, ohne Sprache kein Leben. Beide sind unzertrennlich mit einander verbunden, und das Thema meines Aufsatzes umfasst die Zeit und die Welt. Er soll aber nur dem bescheidenen Zwecke dienen, mit neueren Tendenzen der Philologie bekannt oder bekannter zu machen, die eine engere Verbindung zwischen der Wortforschung und den Realien anstrebt und für die die Bezeichnung Sachwortforschung geprägt worden ist.

Um diesen Zusammenhang darzustellen möchte ich ein spezielles Gebiet herausgreifen, und darin einen möglichst engen Kontakt zwischen den Wörtern und den Sachen, die sie benennen, herstellen. Meine Wahl fiel auf die Freiburger Sennhütte, aus drei Gründen: weil mir dafür die reichen Schätze des westschweizerischen Idiotikons (Glossaire des patois de la Suisse romande) zur Verfügung stehen, weil die Terminologie der Alpwirtschaft der französischen Schweiz besonders durch vier Arbeiten des Herrn Prof. Luchsinger in St. Gallen eine liebevoll auf den Gegenstand eingehende Untersuchung erfahren hat, und nicht zuletzt bestimmte mich die Erinnerung an eine kürzlich mit meinen Kindern unternommene sonnige Reise, wobei einige Stunden der

Besichtigung einer Sennhütte in der Nähe des Col de Jaman eingeräumt wurden, sodass das Material mir in frischem Gedächtnis steht.

Ich werde eine wichtige Seite unserer nationalen Industrie aufschlagen: die Käsebereitung. Das Buttern lasse ich dabei weg und trotz der auferlegten Beschränkung werde ich nur wenige der auf die berühmt gewordene Greyerzer Käsefabrikation bezüglichen Ausdrücke zu erklären suchen. Obschon auf der Alp biedere Einfachheit herrscht und es sich da um eine der primitiven Hantierungen des Menschen handelt, haben die intensive Beschäftigung mit dem Produkt und die Fortschritte der Technik ein ziemlich umfangreiches Vokabular erzeugt. Für die Geräte allein hat Herr Luchsinger zum Ausdruck von 30 Begriffen in den romanischen Alpendialekten der Schweiz 195 verschiedene Wörter gesammelt. Schon darin zeigt sich die Wirkung des Lebens auf den Wortschatz, dass ein numerisches Verhältnis besteht zwischen ihm und den Dingen, mit denen der Mensch sich vorzugsweise beschäftigt. In einem anregenden Aufsatz hat Herr Prof. Tappolet die Ursachen des Wortreichtums bei den Haustiernamen der französischen Schweiz untersucht. (Archiv f. d. Studium. d. neueren Sprachen, Bd. CXXXI.) Hier einige Zahlen: Für das Mutterschwein besitzen die patois romands 6 verschiedene Ausdrücke, für die Stute 9, für den Widder 12, für den Stier gar 13. Das ist nur in einem Lande möglich, wo Viehzucht getrieben wird. Von Morf beauftragt, in Graubünden Bezeichnungen des Schweines zu notieren, konnte Bundesrat Welti nicht genug seiner Verwunderung über die Reichhaltigkeit dieses Teiles des Wortschatzes Ausdruck geben. Hierbei äussert sich nicht allein die Häufigkeit des Tieres, sondern seine minutiöse Behandlung und Wertung, nach Alter, Rasse, Qualität und vor allem die Skala von Empfindungen, die es im Viehzüchter

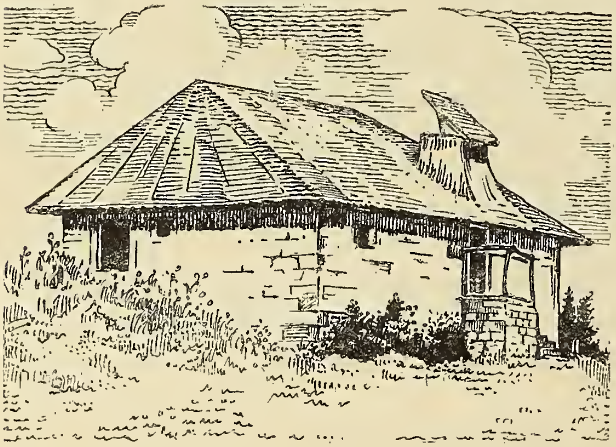

auslöst. In den Montagnes neuchâteloises, dem schweizerischen Sibirien, gibt es für die Kälte und ihre Wirkung Wörter, die anderswo nicht vorkommen.

Die älteste, genaue Beschreibung des Käsens bei uns stammt aus Zürich, 1705, und findet sich in den Naturgeschichten des Schweizerlandes von J. J. Scheuchzer. Ich will meinem Leser den gemütlichen und altväterischen Text nicht vorenthalten. Auch das älteste Bild des Innern einer Sennhütte findet sich dort.

VON BEREITUNG DES KÄSES

Diese nehrhafte, gesunde und ungesunde Speise bereitet man folgender Gestalt. Nachdem der Senn die Milch gemolken in die Melkteren, (welche den Namen scheinet herzuholen von dem lateinischen Wort Mulctrum, oder Mulctrale) und aus vilen Melkteren ausgegossen in das Milchtäuslein, siehet er sie durch die Follen oder Milch Siehen (ein hölzernes, oben weites, unten enges, mit frischem Tannkreis verstopftes Instrument) in das grosse Wellkesse, Bandkesse, Käskesse, welches hanget an dem Thurner, einem hölzernen Schnabel, welcher sich mit leichter Mühe von dem Feuer hinweg, und über dasselbe bewegen lasset. Nachdem die reine Milch eine zeitlang ob dem Feuer gestanden, nimmet der Senn aus dem Luptäuslein einen Löffel voll Lupp, Käslupp, Käslap wormit er dann bis 100 Mass Milch scheiden kann. Von diser dick gescheidenen Milch nimmet er mit einer durchlöcherten Zigerkellen den Abzug, ein schaumiges Wesen, hinweg, damit es den Schweinen diene zur Nahrung. Die übrige zum Käse machen dienliche, in ein dickes zusammenhaltendes Wesen zusammen geronnene Materi nennet man Bulderen, disere zerbricht der Senn mit der Käsbrechen, einem stachlichten Stecken, in kleinste Stücke. Wann dises geschehen, so scheidet sich die dicke Materi von einem wasserichten Wesen, und heisset jene Käse, dise aber Sirpen. Von dieser Sirpen nimmet der Senn mit dem Stielnapf, Hakennapf, Gon, etliche Mass hinweg, schüttet sie in ein anderes Geschirr, und fasset den Käse in die Mutten, welche abhaldig geleget wird auf das Muttenholz, damit die überflüssige wässerichte Feuchtigkeit den Ablauff habe. Indessen wird die Sirpen, weilen sie noch vil fette, nehrhafte Teile in sich hat, widerum über ein stärker Feuer gesetzet, damit sich vorderst aufs neue scheide der Vorbruch, ein schaumichtes, oben auf schwimmendes sehr niedliches Wesen, welches der Senn mit dem Schweid-

napf wegnimmet, damit es ihme allein, oder mit andern Milchspeisen vermischt, zur Nahrung diene.

An diese sachliche Erörterung möchte ich nun ein Stück Wortgeschichte anschliessen. Die Frage heisst nun z. B. nicht einfach mehr: aus welchem Wort ist *chalet* (*tsalè*) entstanden? sondern: wie entspricht es dem Gegenstand, den es bezeichnet? Zunächst die Vorbemerkung: *chalet* ist ein gutes Schweizerwort, das erst durch Rousseau in die Litteratur eingeführt wurde. Es kommt mehrmals in der Nouvelle Héloïse vor; das erste Mal glaubt der schweizerische Autor es also erklären zu müssen: Sortes de maison de bois où se font les fromages etc. Zeitgenossen Rousseaus, die es nach ihm verwenden, definieren es gewöhnlich ebenfalls. Eigentlich hatte schon Savary das Wort in seinem Dictionnaire de Commerce, 1723, gebracht. Aber erst Rousseau machte es allgemein bekannt. Chalet ist zwar auch in Frankreich bodenständig, wo es gelegentlich als Ortsname erscheint. Auf den ersten Blick erkennt man darin eine Ableitung des lat. *casa,* etwa *casula* + *ittus,* also mit doppeltem Diminutivsuffix, das hier die ursprüngliche, primitive Konstruktion des Gebäudes illustrieren soll. Chateaubriand sagt irgendwo: chantez le chalet, mais ne l'habitez pas. Die Walliser Mundarten scheinen aber ein Veto gegen diese Etymologie einzulegen, denn dort bezeichnet *tsalè* ein Stück Weideplatz bei der Sennhütte oder mitsamt dieser, eine Bedeutung, die wir urkundlich bis ins 14. Jahrhundert zurückverfolgen können. Sollte am Ende ein anderer Ursprung zu vermuten sein? Das lat. *callis,* Pfad, gibt keine befriedigende bedeutungsgeschichtliche Grundlage. So bleibt die Annahme übrig, *chalet* sei im Wallis Import, mit ausgedehnterer Bedeutung. In Sätzen wie *monter au chalet* konnte man verstehen, nicht nur zur Sennhütte, sondern zur Alp emporsteigen. Nur die Weideplätze *bei der Hütte* heissen *tsalè*. Das ist bemerkenswert. Dieser Bedeutungserweiterung parallel erscheint in den Waadtländeralpen eine Bedeutungsverengerung, indem dort *tsalè* auch nur die Küche bezeichnen kann, wo gekäst wird. Ganz ebenso haben das Wort *otó* (*hospitale*) in den Kantonen Waadt und Freiburg oder *maison* im Wallis die Spezialbedeutung *Küche* angenommen. Warum? Weil der Hausgang gewöhnlich direkt in die Küche führt. Man braucht nur in Hunzikers Schweizerhaus zu blättern und die vielen Grundrisse anzuschauen, um sich davon zu überzeugen. Wer diese Realien nicht kennt, kann die Bedeutungsverschiebung nicht verstehen. Der Satz: Tretet ins Haus ein, konnte verstanden werden:

in die Küche ein, und diese Auffassung setzte sich dann fest. Eine Parallelerscheinung zur Bedeutungserweiterung von chalet zu Weideplatz im Wallis stellt das schweizerdeutsche *Staffel* dar, das aus lat. *stabulum* stammt und das schliesslich in Rigistaffel, etc. ebenfalls den Weideplatz bezeichnet. Was vollends die Ableitung des Wortes *chalet* von *casa* sichert, sind die synonymen Ausdrücke *capanna*, mundartl. *tsavana* des untern Wallis, also = Hütte, und auch die deutsche Bezeichnung *Sennhütte*, die alle für denselben Grundbegriff eine ähnliche Entsprechung bieten. Die rohe Bauart ist dabei das Ausschlaggebende gewesen. Zum Überfluss haben wir alte Belege mit deutlicher Aussprache, wie 1419-20: pro cabanna seu challet, 1525: casa seu challetus, 1218: villa qui dicitur Casaletum.

Wenn die Pariser heute unter *chalet* auch ein hölzernes Wohnhaus in Schweizerstil, mit Galerien, etc., verstehen, so ist dadurch das Wort in eine höhere Sphaere gelangt, der es urprünglich nicht angehörte. Das Wort wurde dabei geadelt. Auch da hat bei der Entlehnung eine Verschiebung der Bedeutung stattgefunden, und zwar deswegen, weil in der Fremde das Sachliche nicht mehr als Korrektur wirkte. Ein echter Freiburger lässt es nicht gelten, wenn Franzosen sein Wohnhaus als chalet bezeichnen.

Warum heisst der Stall der Sennhütte *aryâ*? Weil die Kühe darin gemolken werden. Das Wort kommt vom Verb *aryâ*, melken, das Meyer-Lübke, von *adredare* ableitet, mit der Wurzel *ret*, die im Deutschen *bereiten* steckt. *Aryâ* würde also einem lat. **adredatorium* entsprechen. Warum sagt man aber nicht *stabulum*, Stall, für den betreffenden Raum? Weil die Kühe sich meist im Freien aufhalten und nur während der heissesten Tageszeit, bei Unwetter und eben zum Melken hineingetrieben werden. Man melkt oft genug noch im Freien. Es heisst ja auch im berühmten Kuhreigen: *Dèjo chti tsâno, yó voj âryo* = (Kommet alle) unter diese Eiche, wo ich euch melke. Ist das Wort *aryâ* alt? Die Bezeichnung *trintsâblyo* für den Raum wo gekäst wird, gibt uns dafür einen Fingerzeig. Sie stammt von *trintchi*, käsen, identisch mit französisch *trancher*, dessen Ursprung noch nicht klarsteht. Aber woher stammt das Suffix? Das ist nicht von ungefähr dazugeraten. Es kann sich nur als Nachahmung von *stabulum* > *ethrâblyo* erklären, das einst neben *aryâ* gebräuchlich war. Das Leben hat *ethrâblyo* und *trintsâblyo* zu unmittelbaren Nachbarn gemacht, das Leben erzeugte die Suffixübertragung.

Die Feuerstelle der Sennhütte heisst *mourè*, also *Mäuerchen*. Wie kam

man dazu, das Wort für die halbkreisrunde Umfassung des Herdes auf diesen selbst zu übertragen? Weil die Sennhütte ursprünglich aus Holz war, was diesem Mäuerchen ganz besondere Bedeutung zukommen liess. Sie war der Schutz gegen Feuersgefahr. Einen Herd bauen bedeutete vor allem ein Mäuerchen darum aufführen. Man erinnert sich dabei an den wichtigen Ausspruch des Grazer Indogermanisten Meringer: Ich finde bei jeder Bedeutungsveränderung etwas Historisches.

Der Käse trägt schon in der Sennhütte vier verschiedene Namen. Auch das ist in den Realien begründet. Erst in der Form verdient er *formaticum*, *frumâdzo* genannt zu werden. Bevor er gepresst ist, heisst er *mota*, d. h. soviel als Klumpen. Im Moment, wo er aus dem Kessel gezogen wird und in die Presse kommt, nennt man ihn *pri*, was sicherlich mit lat. *pressum*, das Gepresste, identifiziert werden darf. Endlich sagt man auf der Alp *fre*, das heisst *Frucht*. Darin erblicke ich nicht eine rhetorische Figur, ein Bild, sondern *fructus* wird in diesem Fall Nutzung, Ertrag der Alpwirtschaft bedeuten und mit den Abgabenverhältnissen des Mittelalters zusammenhängen, die teilweise noch bestehen. Alle diese termini technici, deren ursprünglichen Wert das Alpleben noch greifbar macht, sind dann generalisiert worden, sodass auch ein fertiger Käs *pri* genannt wird und man im Wirtshaus im Tal ein Stück *mota* oder *fre* bestellen kann. Was das Alpleben in deutlicher Abgrenzung hervorgebracht hatte, wirft der Talmensch durcheinander.

Den Rahm nennt man *hlyâ*, d. h. *Blume* oder *Blüte*, lat. *florem*. Diese Bezeichnung findet sich weit in den Alpen herum. Ich wage nicht, sie mit *fructus* in Beziehung zu setzen und den Rahm gewissermassen als die *Blüte* anzusehen, aus dem die *Frucht* gewonnen wird. Denn auch der fetteste Käs besteht nicht aus lauter Rahm. Hier ist wohl ein Bild vorhanden. Aber welches? Bedeutet *fleur* das Beste der Milch, wie in *fleur de farine*, oder das Oberste wie in *à fleur de terre*, oder ist es chemischen Verbindungen wie *fleurs de soufre*, *fleurs de vin* gleichzusetzen? Also das Rahmen als Ausscheidungsprozess betrachtet? Wie bei allen Metaphern, ist die Entscheidung schwer zu treffen. Die blosse Anschauung führt hier nicht zum Ziel. Interessant ist zu beobachten, welche Folgen diese Spezialisierung des Begriffs zeitigte. Für die *wirkliche* Blume sagt der Greyerzer selten mehr *hlyâ*, weil sich mit diesem Wort nunmehr für ihn die Vorstellung *Rahm* verbindet, sondern *bouquet* (*botyè*), auch wenn nur *eine* Blume gemeint ist und nicht ein Strauss. Die Bedeutung

Rahm hat gewuchert und *fleur* in seinem ursprünglichen Bedeutungsgebiet so eingeengt, dass ein Ersatz notwendig wurde. Wer diesen Bedeutungsschub von *bouquet* zu *fleur* unabhängig von *fleur* zu *crème* erklären wollte, würde einen Fehler begehen. Er würde ausser Acht lassen, welche Rolle im sprachlichen Leben eines alpwirtschaftlichen Landes die Bedeutung *Rahm* spielen muss.

In ebensogrosser Verlegenheit, wie bei der Begründung der Metapher *fleur-crème* befinden wir uns gegenüber dem Ausdruck *oji*, d. h. *oiseau* für das Traggestell, auf dem der Käse befördert wird. Die Simmentaler besitzen das Gestell auch und nennen es *Vogel*. Es kann also kein Zweifel darüber bestehen, dass *oji* im Greyerzerland mit *oji = oiseau* identisch ist. Haben nun die Alemannen oder die Romanen das Bild erfunden? Hat die Form des Objekts sich nicht verändert? Diese ungelösten Fragen wären von Einfluss auf das Problem der Namengebung. Luchsinger meint, das Gestell heisse Vogel, weil der Käs über den Kopf des Trägers zu liegen kommt und gleichsam wie ein Vogel über seinem Haupte schwebt. Da die Italiener die Maurermulde *sparviere* (*Sperber*) nennen, muss die Untersuchung auf breiteren Boden abgestellt werden. Einstweilen scheint mir die Philologie im Gebiete der Metaphern zu wenig Übung zu haben, um zu sichern Schlüssen zu kommen. Die Metapher ist eine Übertragung des Realen ins Geistige, d. h. ins Subjective, daher unsere Unsicherheit.

Andere Bilder sind ohne weiteres klar. Der Hacken der Feuerkette, an dem der Kessel aufgehängt wird, heisst *la pòta*. *Fére la pòta* heisst *faire la moue*, das Maul hängen lassen. Die Krümmung des Hackens wird also mit der Krümmung der Lippen verglichen. Der Senn gibt mir diesen Namen mit Lachen an, das Bild wird also noch als solches gefühlt, ist noch lebendig, während *oji*- Traggestell längst von *oji*- Vogel dissoziiert ist, oder *hlyâ*- Rahm von *hlyâ*- Blume. Diese Wortpaare bilden heute Homonyma, obwohl sie denselben Ursprung haben.

Das Wort *armalyi*, Senn, das schon durch den Roman *Obermann* von Sénancour, 1804, Einzug in die französiche Litteratur gehalten hat und jetzt durch den Titel der Oper Dorets bekannter geworden ist, kommt von *armalye*, dieses von *animalia*, in der Spezialbedeutung Rinder. Die Urbedeutung des Wortes *armalyi* wäre also die von Rinderhirt, die auch vielfach vorkommt. Heute bezeichnet es auch das Haupt der Sennerei, den Käser. Im Plural das ganze Alppersonal. *Djinyo*, der Name des Zusenns, stammt, wie schon Bridel

gesehen hat, vom lat. *junior*, und hat also von Anfang an einen Unterschied in den Kompetenzen und Ansprüchen festgelegt. Es herrscht überhaupt auf der Alp noch eine ausgesprochene, patriarchalische Hierarchie. Der *boubo*, der die niedern Arbeiten verrichtet, weist mit seinem deutschen Namen noch darauf hin, dass man gerne die strammen Sprösslinge der kinderreichen, im Lande angesiedelten deutschen Familien als Gehilfen anstellte.

Auf friedlichen Wettbewerb zwischen Germanen und Romanen lassen auch die Greyerzer Bezeichnungen des Aufrahmgefässes und des Traggefässes für Milch schliessen. *Dyètso* ist ein an die romanische Mundart angepasstes *gepse*, *mithra* stammt regelrecht aus *Melchtere*. Zur Geschichte und phonetischen Entwicklung alemannischer Lehnwörter in den Mundarten der Westschweiz benützt man jetzt am besten Tappolets Etymologisches Wörterbuch, das als zweiter Teil seiner alemannischen Lehnwörter in den Mundarten der französischen Schweiz erschien, 1916. Sonderbarerweise sind beide germanische Wörter lat. Ursprungs: *gabata* Schüssel und *mulctra* Melkkübel. Sie haben den Umweg über das Germanische gemacht, um in die Greyerzer- und andern westschweizerischen mundarten zu gelangen. Warum? Die Romanen benutzten offenbar ursprünglich metallene Behälter und die Germanen brachten mit dem Namen den Gegenstand, d. h. eine Verbilligung der Technik. Die Gerätebezeichnungen sind Kulturwörter, sagt ganz richtig Luchsinger.

Wenn die aus Stroh geflochtene Kopfbedeckung des Sennen *kapa* heisst, so wird sie wohl das Erbe einer richtigen ledernen Kappe angetreten haben, und ebenfalls auf freundnachbarliche germano-romanische Beziehungen zurückgehen.

Ein viel ehrwürdigeres Alter darf der Name des Formreifes *rutse* beanspruchen, der auf das keltische Wort *rusca*, *Rinde* zurückgeht. Was besteht denn für ein Zusammenhang? Heute noch wird, wiewohl selten, wirkliche Rinde als Ziegerform benützt. Herr Luchsinger hat in Dongio im Bleniotal diese altertümliche Praxis noch für den Käse angetroffen. Bedeutet diese Entdeckung nun, dass die Kelten dieses Verfahren beim Käsen in unsern Alpen in Mode brachten? Die Römer formten den Käse anders, in einer Art Korb aus Flechtwerk, *fiscella* genannt. Das Wort existiert noch in unsern Mundarten und bezeichnet die Ziegerform, die zumeist aus Holz besteht. Es ist möglich, dass schon unsere keltischen Vorfahren sagten: wir wollen den Käse in die *Rinde* tun, um ihn zu formen. Da aber *rusca* bei uns die Rinde

im allgemeinen bezeichnet, besonders im Wallis, kann es sich auch um eine Praxis handeln, die eingeführt wurde, als längst nicht mehr keltisch gesprochen wurde. Sobald der Ursprung von *rutse*, Formreif, klar erkannt ist, macht der Name des Käsetisches *inretchâ* keine Schwierigkeit mehr. Er entspricht einem lat. **inruscatorium*, d. h. dem Apparat zum *Rinden* des Käses.

Endlich die Namen des Käsebrechers zeigen wiederum, wie eng sich die Terminologie an die Realität anschliesst. Der Käsebrecher ist ein Rührstock zum Zerteilen der geronnenen Käsemasse im Kessel. Daher nennt ihn der Greyerzer *défajyâ*, gewissermassen **disfacitorium*. Anderorts heisst er *débattoir; modon*, von *modâ*, einem zu supponierenden lat. **movitare*, bewegen; *frindjyâ*, das an lat. *frangere*, brechen, anzuschliessen ist. Je nach der Psychologie des Käsers ist die Operation als ein Zerteilen, Zerschlagen, Umrühren, Brechen betrachtet worden. In der Vielheit der Ausdrücke spiegelt sich einigermassen die Vielheit der Formen des Instrumentes wieder. Aber sie wird de facto durch die Verschiedenheit der psychologischen Auffassung erklärt. Schon die Scholastik sagte: Voces significant res mediantibus conceptionibus. Einen hübschen Namen des Käsebrechers habe ich früher in einer andern Sennhütte gefunden: *violon*. Das Instrument war mit Schnüren bespannt, die an die Saiten der Geige erinnerten.

Diese Paar Beispiele mögen gezeigt haben, wie die neuere Philologie ihre Aufgabe auffasst. Wörter sind Symbole für die Dinge der Welt. Zu lange hat man diese Symbole für sich allein betrachtet, fast losgelöst von der Wirklichkeit. Alle Wissenschaft bekommt leicht einen Zug ins Abstrakte. In der ersten Freude über die entdeckten Lautgesetze, ist das Interesse zu einseitig darauf gerichtet gewesen, eine möglichst exacte Übereinstimmung zwischen den Lauten des Etymons und des untersuchten Wortes herzustellen. Ich erinnere mich deutlich daran, dass, als ich studierte, die Antwort auf die Frage: woher kommt fr. *compter?* dass es vom lat. *computare* stamme, den Schüler völlig befriedigte. *Computare*=*compter*, das stimmt lautlich. Weiter dachte man nicht. *Putare* heisst denken, also zusammendenken, überschlagen. Damit war die Sache erledigt. Dass *putare* eigentlich *schneiden* bedeutet, störte nicht. Heute ist man mehr auf das Bedeutungsgeschichtliche eingestellt; man forscht, ob nicht einmal eine Methode des Rechnens auf schneiden beruhte. Und wenn man nun in den Alpen, wo soviel altes Kulturgut schlummert, die «Tesslen» trifft, wo der Senn mit Schnitten seines

Messers über den Milchertrag jeder Kuh Buch führt, fühlt man plötzlich einen ungeahnten Zusammenhang. Nun erst ist *compter* wirklich = *computare*. Die beiden Wörter sind jetzt lautlich und gedanklich gekettet, unauflösbar. Und damit hat die Philologie das blühende Leben wiedergefunden. Wie Antäus aus der Berührung mit der Erde seine Stärke zog, ist auch die Wortforschung viel sicherer, packender und aufschlussreicher geworden, seitdem man hinter den Wörtern sich bestrebt die Dinge zu sehen. Der Etymologe, der früher in einem spekulativen Winkel sass, tritt daraus hervor als Diener der Kulturgeschichte. Damit hört die Philologie auf, eine auf sich gestellte Spezialwissenschaft zu sein. Sie erforscht nun die Geschichte der Menschheit in ihrer sprachlichen Äusserung.

Die Methode, die Wörter nicht mehr vereinzelt, sondern in Begriffsgruppen zu studieren, ging bei den Romanisten, ich freue mich es sagen zu dürfen, von Zürich aus. Tappolets schöne Arbeit über die romanischen Verwandtschaftsnamen gab den Anstoss zu einer besondern Disziplin unserer Studien, die man Onomasiologie nennt und durch die ein Lebensgebiet nach dem andern erforscht wird in bezug auf die schriftsprachliche und mundartliche Terminologie. Immer mehr werden solche Untersuchungen auf die direkte Anschauung der Gegenstände basiert. Frankreich hat an dieser Forschungsart noch wenig Anteil gehabt, doch sind in Italien diese Studien gegenwärtig im Aufblühen begriffen.

Vor Jahren stritten sich die hervorragendsten Vertreter der romanischen Wortforschung Deutschlands und Frankreichs, Schuchardt und Ant. Thomas, darüber, ob bei einer Etymologie dem Begrifflichen oder dem Lautlichen der Vorrang einzuräumen sei. Schuchardt trat lebhaft für das Begriffliche ein, Thomas verteidigte mit Eifer die Lautgesetze. Es war eine Freude, diesem mit scharfem Geiste und vollendeter Courtoisie geführten Kampfe zuzusehen, der letzten Endes ein Kampf zweier Weltanschauungen ist. Die neutrale schweizerische Gelehrtenwelt gab beiden recht. In der Tat, darf das Formelle nicht vernachlässigt werden. Eine Etymologie, die lautlich nicht stimmt, ist keine Etymologie. Aber das Neue, Befruchtende, Anreizende liegt auf der sachlichen Seite.

Der Begriff Philologie nähert sich wieder der Auffassung, die die klassischen Philologen eigentlich immer gehabt haben, dass die Sprache ein Stück Kultur sei. Wohl wissen wir welche ungeheure Belastung das Sachliche

mit sich bringt. Der Philologe steht auch nicht im Ruf, besonders praktisch zu sein. Er setzt sich im Gebiete der Realien den grössten Irrtümern aus. Das soll ihn nicht zurückschrecken. Wie der ungebildete Cicerone zu den Herrlichkeiten der Kunst führt, so leitet in der Wissenschaft der Irrtum zur Wahrheit.

Das Schlagwort Wörter und Sachen, oder, wie Schuchardt sagen möchte: Sachen und Wörter, da ja die Sachen zuerst dawaren, stammt aus Österreich. Dort war der Indogermanist Meringer mutig vorangegangen, mit einer Reihe von Studien, die er besonders in den Indogerm. Forschungen veröffentlichte. Mit Gleichgesinnten schuf er die Zeitschrift Wörter und Sachen, die 1909 zu erscheinen begann und die schon Hervorragendes geleistet hat. Wir Romanisten vermissen auf dem Titelblatt den Namen desjenigen, der unser Führer ist, Schuchardts. Ein unerquicklicher Prioritätsstreit, der sich zwischen ihm und Meringer über das Prinzip der Betonung des Sachlichen entspann, verwehrte ihm den Zutritt. Unbeteiligte werden auf Daten kein allzugrosses Gewicht legen. Sicher ist, dass die Wörter-und Sachenbewegung sich natürlich aus dem System beider grosser Gelehrter entwickelt. Die Worte, die Schuchardt über *cose e parole* am ersten ethnologischen Kongress Italiens, vom Jahre 1911, aussprach, würde Meringer durchaus unterschreiben können. Sie sind abgedruckt in der *Rassegna contemporanea*, 1911, und in stark veränderter Fassung in der Zeitschrift *Anthropos*, von 1912. Meringer hat seine Ansichten besonders im dritten Bande von Wörter und Sachen entwikkelt. Beide gehorchten vielleicht unbewusst einem Zwang, den das Leben auf sie ausgeübt hat. Es ist wohl kein Zufall — beide leben in Graz — wenn gerade in Österreich, dem Lande der verschiedenartigsten Kulturen, wo der Reisende wie in einem Völkermuseum wandelt, diese kulturelle Forderung der Philologie zu einer Formel wurde. Meringer hat herausgefühlt, dass das deutsche *Wand* von *winden* kommt. In Bosnien hat er auch tatsächlich die geflochtene Wand noch vorgefunden. Als Gegenstück dazu hat Meyer-Lübke *bâtir* zu *Bast* gestellt.

Die Dialektwörterbücher der nächsten Zeit werden deutlich den Einfluss dieser Formel zeigen. Sie werden ein Kulturbild der betreffenden Landschaften entrollen. Dazu wird es absolut des Bildes bedürfen, das nicht ein frivoler, äusserer Schmuck, nicht eine Spekulation des Verlegers, sondern ein notwendiger, integrierender, zweckdienlicher Bestandteil sein wird. Besser als

alles wird es ein Zitat aus dem Aufsatz des Rumänen Tiktin über die Wörterbücher der Zukunft sagen: «Im kleinen Larousse steht neben der Definition der Spinne «animal à huit pattes et sans ailes» ein Bild, das eine Spinne inmitten ihres Netzes zeigt. Die Worte sagen nichts, das Bild alles». (*Germanisch-Romanische Monatsschrift*, 1910).

Aber wie soll man sich die Bilder verschaffen? Das Einfachste wäre, wenn alle Kulturobjekte in unsern grossen Museen aufgestellt wären und man sie dort mit Musse studieren und abzeichnen könnte. Bei der grossen Bewunderung, die ich für unser Landesmuseum hege, darf ich wohl den Tadel aussprechen, dass man darin z. B. weder eine Heugabel noch einen Dreschflegel findet. Das Museum ist zusehr historisch und kunsthistorisch orientiert. Die Pflege des Schönen, des Kostbaren dominiert zu stark. Wie wäre es, wenn neben den Mordinstrumenten, mit denen man den Nächsten tötet, auch der Pflug vorhanden wäre, mit dem der Landmann seine friedliche Furche zieht? Das Material zu einer vollständigen Sennhütte soll bereit liegen. Ich bin überzeugt, dass, wenn sie einmal aufgestellt ist, sie bald zu den beliebtesten Räumen des Museums zählen wird. Der Kuhschellenklang ist der Schweiz ebenso eigentümlich wie das Haaruus der alten Haudegen. Im übrigen darf rühmend hervorgehoben werden, dass die Direktion auf eine solche Erweiterung bedacht ist, dass wir schon ein volkskundliches Museum in Basel besitzen und dass speziell für die Kultur der franz. Schweiz schon namhafte Ansätze in Sitten, Freiburg, La Sarraz vorhanden sind. Wie richtig sagt der Italiener Loria: «Perché andiamo tanto lontano a studiare gli usi e i costumi dei popoli, se ancora non conosciamo quelli dei nostri connazionali».

Die Sprache ist also nicht, wie eine alte Theorie behauptete, dem Menschen einmal als ein Geschenk Gottes in den Schoss gefallen. Wäre es nicht zu befürchten gewesen, wenn die Himmlischen dem Greyerzer Sennen seinen Dialekt geschaffen hätten, dass er ihm nicht gut genug gewesen wäre? Nein, die Sprache ist, wie die alte Berner Tracht, selber gesponnen und selber gemacht. Sie ist erlebt. Diesen Zusammenhang aufzudecken ist eine neue, schöne Aufgabe der Sprachwissenschaft geworden.

Louis Gauchat.

Zürich.

HIMNE DE L'EPIFANIA

(Cathem. xii)

TRADUCCIÓ DE PRUDENCI

Tots quants a Crist anar voleu
alçau la vista cap a dalt:
serà llegut que hi destrieu
d'eterna glòria la senyal.

L'estel, qui deixa el sol vençut
per la puresa del brill seu,
diu que a les terres és vingut
en carn humana tot un Déu.

No fa tal astre per la nit
cort a la lluna variant,
mes tot el cel ha presidit
el curs dels dies il·lustrant.

Si els globes àrtics, en el pol
girant, no's volen pondre mai,
no obstant de núvols per l'estol
sovint s'oculten a l'espai.

Aqueix estel és més segur:
ell no's pon mai ni's sumergeix,
ni mai darrera un nimbe obscur
sa pura flama s'encobreix.

Fugi el cometa nunci trist;
i tot estel qui amb la faror
de Sírius crema, ja de Crist
caiga vençut per l'esplendor!

Al fons de Pèrsia allà on té
el sol ixent l'august portal,
perits astròlegs han vist bé
el nou estel, penó reial.

Tantost brillà meravellós
els demés astres enfosquí:
ni l'estel d'auba tan formós
amb ell gosava competir.

I els Sabis deien: «Qui és aqueix
Rei sobre els astres imperant,
que així el proclama el cel mateix
i el serveix l'èter tremolant?»

«Quelcom esplèndid i diví
hem vist en l'astre d'Israel,
sublim, excels i sense fi,
més vell que el caos i que el cel».

«De tots els pobles el Rei és,
Rei dels Hebreus anunciat
qui al pare Abram ja fou promès
i a sa fidel posteritat.»

«Car el gran pare dels creients,
immolador del fill volgut,
ja conegué sos descendents
com els estels en multitud...»

«La flor ja munta de David
que de Jessé la rel brostà,
ja es torna ceptre el tany florit
qui l'univers dominarà.»

Diuen; i enllà, mirant al cel,
els Reis segueixen amb frissor
vers on l'estel amb solc fidel
camí senyava de claror...

Damunt l'estatge de l'Infant
s'és aturat l'estel per fi
i el raig submís tot abaixant,
els assenyala el cap diví.

L'han vist els Reis, i un triple dó
traient de pompa oriental,
postrats, ofrenen al Nadó
encens i mirra i or reial.

Ah! reconeix el signe extern
del teu poder i honor diví,
Infant, al qual el Pare etern
ha senyalat triple destí.

Que ets Rei declara l'or costós,
l'encens fragant et mostra Déu,
i de la mirra el gra amargós
prediu la tomba pel cos teu.

Car dins sepulcre permetrà
que son cos posin el Déu fort,
i del mateix resurgirà
rompent els vincles de la mort.

O breu Bethlem, prou ets major
que les grans urbs, essent-te dat
que en tu nasqués el Salvador
per obra cèlica encarnat!

Tu l'Hereu únic has nodrit
qui és Fill del Pare sobirà,
ver home fet de l'Esperit
diví, ver Déu en cos humà.

Per testimonis al futur
els sants profetes l'han signat,
i el Pare ordena que home obscur
emprengui i fundi son regnat.

Son regne inclou tot lo existent:
l'espai, la mar, la terra, el món,
des de llevant fins a ponent,
del cel empir fins al pregon.

Sent alarmat el rei crudel
que un Rei de reis ara és eixit,
qui ha de regir tot Israel
tenint el soli de David...

Foll a l'anunci, exclama ell:
«Ve el successor, seré expulsat...
Sicari, ves, pren el coltell;
tot bres en sang sia regat!»

«Tot infant mascle ha de morir;
tot pit registra alletadô;
damunt sa mare has de tenyir
l'espasa en sang de l'infantó.»

Cada partera de Bethlem
m'és sospitosa d'un engany:
que ocult sustregui no deixem
cap infant mascle per mon dany.»

Doncs els botxins amb vil ferum
empunyen l'arma, traspassant
cossets ha poc donats a llum
i vides noves arrancant.

Apenes troba el matador,
pels menuts membres delicats,
lloc on ferir-los, i és major
l'arma que el coll dels degollats.

Oh l'espectacle barbre aquell!...
Algun capet, contra els esculls
tirat, escampa el blanc cervell
i per son trenc vomita els ulls...

O palpitant qualque nadó,
precipitat dins un gorc ple,
allà amb estreta opressió
singlota en l'aigua el breu halè.

Oh flors dels màrtirs que el tirà,
ja de vostra auba en els moments,
per odi a Crist exterminà,
com sega el torb roses naixents!

Primeres víctimes del Fill,
remat d'anyells tendre i suau,
sots l'ara excelsa amb joc senzill
palma i corones agitau...

—

De què aprofita horror tan fort?
què en treu Herodes del seu crim?
Unic, enmig de tanta mort,
escapa il·lès l'Infant sublim.

Entre el fluir de tanta sang
igualment tendra, sols el fruit
de Verge en flor burla l'alfang
qui en tantes mares feia buit.

Així Moisès llibertador
dels seus, el Crist prefigurant,
s'era sustret a Faraó,
ses ordres bàrbares burlant.

Vigent estava llei crudel,
la qual tenia prohibit
que entre les mares d'Israel
cap infant mascle fos nodrit.

Una comare diligent,
pia i rebel·la a Faraó,
per un destí sobreminent
servà amagat aquell nadó.

I aquell tot just fou l'escollit
de Déu mateix a son servei,
per entregar-li en pedra escrit
el sant Decàleg de la Llei.

No serà Crist reconegut
en tal varó qui nunci en fou?
Moisès, l'egipci havent retut,
tot Israel tragué del jou.

Així a nosaltres, subjugats
del greu error, nostre Duc fort
vençut l'infern, ens ha salvats
de les tenebres de la mort.

Moisès son poble conduí
per el Mar Roig a salvament
i amb aigua dolça el proveí,
com el guià amb columna ardent.

Ell, mentres l'host seva lluità,
braços oberts, orant arreu,
l'host d'Amalec arruïnà
ja com en signe de la Creu.

El nou Jesús, més *Salvador*
que Josué, en penós camí
dóna a sos pobles, vencedor,
les heretats que'ls oferí.

Ell, com l'antic fill de Navé,
de dins el llit del riu Jordà
les dotze pedres ne tragué
dels dotze Apòstols que exalçà.

Doncs els treis Reis tenen raó
que de Judà l'Hereu han vist,
essent que els proms d'eixa avior
foren figures ja de Crist.

Ell és l'Hereu dels qui en la gent
del vell Jacob han governat,
Rei de l'Església permanent,
del temple nou i del passat.

Nets d'Efraim li fan tribut
com Manassés casal fidel,
i en tota tribu l'han rebut
fills d'aquells dotze d'Israel.

Fins la niçaga decadent
qui, dada a un rite criminal,
solia coure al forn ardent
la fera idola de Baal,

desdenya ja en honor del Just
els déus fumats de l'avior,
fets de metall, de pedra o fust,
per mans i amb eines d'esculptor.

Gaudiu, oh gents, quantes n'hi ha!
hebreus, romans i grecs arreu...
egipci, traci, escit, persà...
tots a un sol Rei ja pertanyeu.

Al vostre Rei lloau-lo junts,
tots, en ventura o en dissort,
sans i malalts, vius i difunts:
ja estant amb Ell ningú és mort!

MIGUEL COSTA I LLOBERA PBRE., *trad.*

DE LA MARMESSORIA D'ARNAU DE VILANOVA

A. de Vilanova pel seu testament atorgat a Barcelona el 20 de juliol de 1305 instituí marmessors seus Pere de Montmeló, Pere Jutge i Jaume Des Pla (1) ciutadans de Barcelona, juntament amb Ramon Concsa pavorde almoiner de la Seu de València. Es de creure, segons els documents que coneixem referents a aquesta marmessoria que gairebé tot el pes d'ella la portà en Conesa, la qual cosa es pot explicar pel fet que una gran partida dels béns de mestre Arnau eren a València ciutat o territori d'on cal creure fos natural o originari. Es a València, en l'Arxiu de la Seu on es conserven entre diversos documents sobre A. de Vilanova, alguns de relacionats amb l'esmentada marmessoria. Ultra el trasllat del testament (2), el canonge Chabàs publicà una protesta d'En Conesa (26 novembre 1316) (3) en defensa de l'ortodòxia del famós metge, arran de la sentència condemnatòria de les seves obres pels inquisidors eclesiàstics reunits a Tarragona el 6 de novembre, com també donà a conèixer aquell interessantíssim inventari (4) de llibres i altres objectes trobats a Barcelona el 6 de desembre 1311 (5) i més tard a València.

(1) En P. de Montmeló, comerciant de Barcelona, apareix diverses vegades en documents d'aquesta època, que ens el relacionen amb A. de V. de qui havia dut lletres a Jaume II (Cf. FINKE, *Acta Aragonensia*, passim); Pere Jutge, apotecari, segons l'Inventari de béns d'A. de V. que citem més enllà, publicat pel canonge Chabàs; Jaume Desplà de qui també es parla en el mateix inventari no sabem si és el mateix de *Acta Aragonensia*, II, 692, 694.

(2) Publicat en *Boletín de la R. Academia de la Historia*, XXVIII (1896) 87, i ss.

(3) *Arnaldo de Vilanova y sus yerros teológicos* en *Homenaje a Menéndez Pelayo*. Madrid, 1899. I, 367-382.

(4) *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva* en *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 1903, IX, 189-203.

(5) En aquesta data, doncs, A. de V. ja era mort. A creure el que's llegeix en un ms. de Ripoll que vegé el P. Villanueva moriria a Gènova el 6 setembre de 1311 (FITA, *Arnaldo de Vilanova. Sitio y fecha de su defunción*, en *Bol. de la R. Acad. de la Historia*, XXXII (1897), 313-314.

Ja de dies tenim la fotografia de les altres escriptures de la Seu de València totes inèdites i sols algunes donades a conèixer en extret pel mateix canonge Chabàs. Entre elles té una valor excepcional la que ara donem a la publicitat. Es una definició feta per Guillem Daví (*Davini*) canonge i Ramon de Boccenich beneficiat de la Seu de València, els quals per comanda del bisbe, Ramon Gastó, i en nom d'ell aproven l'actuació d'En Conesa en qualitat de marmessor d'A. de V. La sentència que és datada a 22 octubre de 1318 relata minuciosament, be que d'una manera fadigant (1), una sèrie d'incidents i aporta algunes dades noves que completen les que coneixíem a través dels documents més amunt esmentats. Donada la seva llargària no és pas possible de donar-ne el contingut en poques paraules, per la qual cosa n'intentarem un resum seguint d'aprop el text llatí i comentant alhora allò que ofereixi més novetat. Es ço que fem a continuació.

* * *

Ramon Conesa marmessor d'A. de V. comparegué davant de Guillem Daví i de Ramon de Boccenich en 26 juny de 1318 presentant-los unes lletres de comissió del Bisbe de València. Per elles Ramon Gastó manifesta als dos clergues de la Seu el desig d'En Conesa, el qual li havia pregat que, tota vegada que ell tot sol havia administrat alguns béns de la marmessoria d'A. de V. malgrat d'haver altres marmessors, volgués rebre-li els comptes i aprovar les seves gestions. El Bisbe afegeix que no ha pogut ocupar-se'n perçò com es trobava enfeinat en afers delicats i és per això que els dona plens poders perquè ells investits de la seva autoritat, — després que hauran cridat En Conesa, examinats el testament d'A. de V. i els inventaris fets i tinguda certificació plenària dels béns que En Vilanova tenia al temps de la seva mort i que pervingueren a mans d'En Conesa, — en rebin els comptes. I si creuen que ha obrat bé l'absolguin de tota acció, petició i demanda real o personal. Aquesta comanda porta la data de dos dies abans, ço és 24 de juny.

Presentades aquestes lletres de comanda, i llegides i publicades davant dels testimonis Pere de Montmeló, Guillem Fabra rector d'Arcos i Ramon Guerau

(1) En 3 mars de l'any següent els dos jutges tornen a aprobar l'actuació d'En Conesa mitjançant altre instrument, curt, per tal d'obviar l'inconvenient — diuen — de la prolixitat de la present definició i son maneig difícil. (Arx. Cap. Valencia, 01684.)

Salsserii, En R. Conesa demana que es procedeixi a rebre els seus comptes. Hom li contesta però que pel moment és impossible, per raó de la discràsia que patia En Daví.

El 30 setembre, En R. Conesa es presenta novament davant d'En Daví, ja guarit, i d'En Boceenich, als quals presenta el testament d'A. de V. (clos pel notari de Barcelona Bartomeu March, a 2 de juliol 1305), així com el codicil de 10 març 1309 fet a Marsella davant del notari Esteve Auricnne. — Cal tenir en compte per completar l'itinerari de Mestre Arnau aquesta data del Codicil fins ara ignorat.

En Conesa presenta noresmenys uns inventaris de béns d'A. de V., capbreus i llibres de comptes fets per En Conesa o per altres en nom d'ell: l'un dels predits inventaris, atorgat davant del notari de València Tomas de Claramunt en 9 febrer de 1311, l'altre davant de Jaume Marti notari de la mateixa ciutat en 30 juliol 1318. — Aquest darrer (en el qual es fa esment d'altres que foren fets tot seguit de la mort de A. de V.) és el publicat pel canonge Chabàs.

Presentat tot això, els dos jutges assenyalen a En Conesa, per retre comptes el pròxim dimars (3 octubre) i dies següents. Ell s'hi presentà efectivament per espai de diversos dies procedint els jutges de la manera següent per tal de donar la llur sentència.

Tenen en compte la delegació que els feu el Bisbe de València.

El testament de Mestre Arnau amb la designació a favor de R. Conesa i altres marmessors, i el codicil.

Els inventaris, abans esmentats, fets per En Conesa al principi de la seva administració, de béns que A. de V. tenia a València, Marsella, Barcelona i Montpeller, en la qual darrera ciutat hi havia algunes cases que Mestre Arnau disposà en vida per a dones penedides, cases que no eren esmentades en els predits inventaris. — D'aquestes cases per a penedides es parla en el testament.

Veuen també un memorial o capbreu fet per En Conesa de comptes d'administració, així com els que feu i aplegà En Pere de Montmeló altre dels marmessors. Els examinen diligentment amb l'auxili de Pere de Lemena mercader de València.

Veuen, després, altres instruments públics: per un d'ells consta que Pere de Montmeló constituí per a l'execució de la seva marmessoria, procurador

seu fra Andreu Ferran de Perpinyà, familiar i soci d'A. de V. Aquest instrument fou autoritzat a Palerm el 9 de maig de 1312 pel notari Bartomeu de Cirella. Segons altre instrument el mateix A. Ferran testifica que En Conesa va rebre d'ell diversos objectes i béns que foren d'A. de V., trobats a Marsella i altres llocs de Provença donant-los el destí corresponent, ço és, pagant llegats, distribuint diners per a causes pies, fent tradició de la capella i objectes sagrats i dels llibres que A. de V. havia assignat a us dels pobres i de totes les obres escrites per En Vilanova que anaren a Sicília a ésser portades a Pere de Montmeló. Aquest instrument fou autoritzat pel notari d'Avinyó, Duran Lombart el 24 abril 1318. Per altre instrument consta que A. de V. té 40 lliures, 1 sou i 2 diners com a pensió de censal rebedora sobre alguns béns situats a Marsella i que han de fruir en vida les quatre germanes, Rixendis, Joana, Alasàcia, Sibília i Beatriu filles de Rostany *de Carboneriis* cavaller de Roseto. Fou autoritzat pel notari Guillem *Ranaudi*, a Marsella, 21 febrer 1313. Consta encara per altre instrument que A. de V. té a València ultra els censals de què En Conesa feu inventari, un altre de 100 sous sobre un forn situat a la parròquia de S. Bartomeu el qual donà i assignà a sa filla Maria, monja de Santa Maria Magdalena de València, quantitat que a la mort d'ella ha de revertir a A. de V. i als seus o a qui ell ordenés. Aquest instrument fou atorgat a València davant del notari Benet de Vilafranca, 16 de març de 1280. — El nom d'Andreu Ferran al qual se l'anomena soci i familiar d'A. de V. i que figura diverses vegades en aquesta sentència, surt ja en el testament. Igual el de la filla Maria, monja. En canvi res no coneixiem del relatiu a les cinc filles de Rostany de Carboneriis.

Els jutges veuen també un albarà segons el qual el mestre Pere *de Montemadeto* que fou soci d'A. de V. confessà a R. Conesa que aquest li havia retornat els llibres que ell havia deixat a A. de V. en ocasió que P. *de Montemadeto* es proposà peregrinar a Ultramar. Desistí del viatge per por de morir o per altres causes. — Ací s'esmenten aquells llibres en nombre de sis.

Examinen després una carta del prior de Scala Dei a R. Conesa reconeixent haver-ne rebut uns llibres (que s'especifiquen). Després En Conesa manifesta que va lliurar-ne d'altres al mateix prior. — Cal recordar ací la clàusula del testament de Mestre Arnau llegant a Scala Dei tots els seus llibres de teologia.

Per altra part consta que R. Conesa havia hagut de trametre a Arnau Burguet inquisidor d'Aragó i València una caixeta plena de llibres d'A. de V.

juntament amb un volum de totes les seves obres en vulgar tant les condempnades pel mateix inquisidor com les que no ho havien estat. — Es tracta d'una nova condemna diferent de la que tingué lloc en 1316 a Tarragona (1) i certament a ella subsegüent.

Noresmenys segons un altre instrument autoritzat pel notari de València, Jaume Martí, el 30 març 1318, En R. Conesa per manament del mateix inquisidor havia remés al vicegerent d'aquest, Fra Bernat Pi, algunes obres d'A. de V. la major part de les quals eren propietat d'En Conesa. — Fra Bernat Pi deu ésser el mateix que com lector de Lleyda apareix en la condemna del 1316.

Els jutges veuen també molts altres documents, escriptures i fets relatius a l'administració de la marmessoria, tant en defensa de la bona fama d'A. de V. i de les seves obres, com respecte la recuperació dels seus béns, per a la qual cosa En R. Conesa hagué de viatjar i realitzar diverses gestions a la Cort Papal, Marsella, Provença, Montpeller, Tarragona, Barcelona, etc., per espai de dos anys i més encara, havent de fer moltes despeses. — Respecte la bona fama d'A. de V. cal tenir present la protesta ja recordada al principi d'aquest treball, que En Conesa feu de la seva ortodòxia en 1316, arran de la sentència de Tarragona i del sermó predicat per fra Bernat Duran a València.

Fets els comptes i examinats diligentment pels dos jutges i per Arnau de Lemena, hom veu que En R. Conesa ha administrat rectament i s'aproven aquestes quantitats que ell ha rebut, i d'algunes de les quals es diu consten en inventaris:

De Bernat Assenuy ciutadà de València, 600 sous reals de València, de les rendes que A. de V. tenia en aquesta ciutat, es a dir, dels 800 sous de què es fa esment en l'inventari, havent estat despesa la resta de 200 a favor de la filla de mestre A. de V. i d'algunes monges del seu monestir. — Aquest Bernat Assenuy figura en diversos documents de València (2).

Ha rebut també 3,600 turonesos d'argent — (Vegeu Inventari Chabas, núms. 129-132).

112 florins d'or.

(1) Es pot veure per exemple en MENÉNDEZ PELAYO, *Historia de los Heterodoxos españoles* (2.ª ed.) III, CXXIII-CXXXIX.
(2) Vegeu, entre altres, MENÉNDEZ PELAYO, op. cit. p. 220.

1,500 florins d'or.

Per un drap de seda que vengué Bernat d'Esplugues, deduïts 5 sous deguts al corredor, 19 lliures i 15 sous barcelonesos.

Per una tela de samit que comprà Bernat Çanou per a l'Església de Xàtiva, 17 lliures barceloneses.

Per mitja peça de xamellot negre, 2 lliures.

Per la capella de mestre A. de V. i diversos ornaments d'altar, que fra Andreu Ferran amb pobres de penitència portaren a Sicília, 46 lliures, 10 sous de Barcelona.

Rebé també de Bernat Oliver quinze lliures barceloneses, a compte de les 40, preu d'una bíblia i llibres que havien estat d'A. de V. — Bernat Oliver era íntimament lligat amb les coses d'A. de V. Figura en el seu testament al costat d'Andreu Ferran i de Pere nebot del metge i diverses vegades en l'Inventari publicat per En Chabàs (1). Segurament, demés, es el Bernardus Oliverii, parent (*consanguineus*) d'A. de V., encarregat en 21 desembre 1311 de recullir per a la Santa Seu les obres escrites pel Mestre, principalment les de caràcter escripturari; i el mateix clergue comissionat per Clement V en 15 març 1312, per recullir un llibre de medicina escrit per A. de V. (3), com ja havia sospitat el P. Fita. I ens cal afegir, ara, que potser també es tracta del famós escriptor Agustinià que fou successivament bisbe d'Osca, Barcelona i Tortosa.

Rebé també En Conesa 39 lliures, 11 sous, 10 diners reals de València, suma complexiva producte de la venda de llibres i altres coses que encara romanien en poder seu, per a vendre i distribuir. Aquests llibres i coses — especificats al final de la sentència — són ara venuts en presència dels jutges i són els continguts en els inventaris predits, trets tots aquells que, segons s'ha dit, reberen els pobres de Marsella per ordinació d'A. de V. en vida, i ultra aquells que foren distribuïts a Provença i altres llocs a gents pobres i devotes.

Conseqüència de tot això declaren els jutges que En R. Conesa ha rebut dels béns d'A. de V., fets els càlculs corresponents, 1,459 lliures, 8 sous i 10 diners, per un cantó i 3,600 turonesos per l'altra.

(1) En alguna ocasió en transcriure's l'Inventari, se li diu erradament Bertran.
(2) CHABÀS, *A. de V. y sus yerros teológicos*, p. 380.
(3) RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval*, I, 56-57.

En canvi En Conesa ha distribuït, complint la voluntat d'A. de V. tots els seus béns, exceptuats els censals que A. de V. té a Marsella i que han de fruir en vida les filles de Rostany de Carboneriis, les cases de Montpeller de dones arrepentides, els censals de Valèneia i finalment els 100 sous que ha de tenir en vida Maria la filla d'A. de V. amb la seva neboda major, filla de Bernat d'Assenuy. Tot el que ha despès complint tant en pagaments de llegats fets per A. de V., eom en almoines i causes pies i en viatges, etc., puja a la quantitat de 1,720 lliures, 14 sous, 1 diner, de manera que les despeses superen als ingressos en 3,200 turoneses i quint i en 261 lliures, 5 sous, tres diners, quantitats que R. Conesa pot percebre dels bens predits d'A. de V., deduint-ne però unes quantitats que per descuit no s'han computat.—Aquestes quantitats que s'esmenten ací com essent registrades ja en els inventaris tantes voltes esmentats, consten efectivament en els publieats per En Chabàs (núms. 134 i 135).

Tingut, doncs, en compte tot ço que precedeix els jutges absolen En R. Conesa de tota demanda real o personal que hom li pogués promoure. I en atenció als seus viatges i despeses després de la mort d'A. de V. i d'acord amb ço que aquest disposava en el testament, que els marmessors es puguin satisfer dels seus bens, en recompensa de les gestions realitzades, la qual cosa En Conesa demana se li coneedexi, li assignen 50 lliures. Els jutges fan encara aeí la salvetat que en llur definició no s'ha tingut en compte tres mil turonesos d'argent despesos per En Conesa, per ordinació d'A. de V. en obres de pietat entre gents de penitència i en obres d'algunes eases de Marsella, València, etc., com eonsta en escriptura feta per fra Andreu Ferran; ni les 100 lliures que A. de V. ordenà es donessin al monestir de Scala Dei per a Paulet — (en el testament se li diu Pere) — nebot seu; entre les entrades es eompten 432 reforçats d'argent esmentats en els inventaris (Vid. Chabàs, núm. 113) per tal com no eren d'A. de V. sinó d'altri a qui es restituïren.

També declaren que En Conesa pot disposar com millor li sembli d'alguns pocs objectes que no han estat venuts i que són ací inventariats.

Per la definició present, els jutges l'absolen de totes les gestions passades però volen que romangui com a tal marmessor per a la seva completa realització.

Termina aquesta definieió amb l'inventari dels llibres i altres objectes que

eren romasos en poder d'En Conesa i que foren venuts, segons hem vist més amunt, en presència dels jutges delegats del Bisbe, pcr un preu complexiu de 39 lliures, 10 sous, 10 diners.

***

A continuació transcrivim aquest llarg document valent-nos del dos pergamins que ens l'han tramès gairebé exactament, amb poques variants que no cal anotar.

Sense altra pretensió que la d'ajudar a confrontar els títols de llibres i noms d'altres objectes, enumerats ací en llista, amb els del Inventaris Chabàs, hem afegit sovint una xifra entre parèntesi la qual no és sinó la dels susdits Inventaris. No sempre ens ha reexit per tal com és freqüent de no trobar la correspondència, donada la imprecissió de les descripcions, suposant demés que tots els objectes venuts ara per En Conesa devant dels jutges episcopals haguessin estat abans inventariats. Això sobre tot, és duptós per ço que es refereix als llibres retornats a Pere de Montemadeto i al llegat fet a Scala Dei. Sigui com sigui les llistes que avui donem a conèixer, disposades en columna, són útils per a la millor coneixença de la copiosa i important biblioteca d'Arnau de Vilanova.

Ramon d'Alós.

Valencia, 22 octubre 1318.

Noverint universi presentem paginam inspecturi quod die lune qua dicebatur et computabatur sexto kalendas julii anno Domini millesimo trescentesimo octavodecimo discretus Raymundus Conesa prepositus helemosine sedis Valencie ac manumissor venerabilis magistri Arnaldi de Villanova, quondam, seu executor ultimi testamenti eiusdem comparuit coram venerabilibus et discretis Guillelmo Davini canonico Valencie et Raymundo de Boccenich beneficiato in sede Valentina et presentavit eisdem, et per me Jacobum Martini notarium publicum Valencie legi et publicari fecit quasdam litteras comissionis reverendi domini patris Raymundi divina miseratione episcopi Valentie, eius sigillo in dorso sigillatas, formam huiusmodi continentes: ¶ Raymundus miseratione divina Valentinus episcopus, venerabilibus et discretis Guillelmo Davini canonico Valencie et Raymundo de Boccenich beneficiato in sede Valencie salutem in Domino: discreti Raymundi de Conesia prepositi helemosine sedis predicte ac manumissoris venerabilis magistri Arnaldi de Villanova quondam seu executoris ultimi testamenti eiusdem humili suplicacio continebat: quod cum ipse solus, licet alii dati et assignati fuissent manumissores cum eo, administraverit aliqua de bonis dicte manumissorie et alias de ipsis bonis receperit distribuerit dederit et expenderit, et ad execucionem dicti testamenti intenderit juxta posse, eius compotum seu racionem audire ipsumque ab administratis absolvere dignaremur, unde cum aliquibus arduis negociis occupati, circa suplicata et petita que justa et legitima reputamus intendere non possimus, vobis de cujus discrecione et fidelitate confidimus et speramus, recepcionem dicti compoti et absolutionem inde faciendam ducimus comittendam injungentes vobis quatenus vocato dicto Raymundo et viso testamento ipsius magistri Arnaldi et inventariis inde factis ac certificacione inde plenaric habita de bonis dicti magistri Arnaldi que habebat tempore sue mortis que ad manus dicti Raymundi pervenerunt sive ipsa bona consistant in peccunia, scriptis, possessionibus, censualibus sive in bonis mobilibus ac se moventibus, audiatis ab ipso Raymundo compotum seu racionem de omnibus ipsis bonis per ipsum receptis et de administratis expenssis et datis per eum usque in presentem diem. Et si inveneritis ipsum bene et fideliter in administracione eorum se habuisse, eundem ab omni accione peticione et demanda reali seu personali quas contra eum et bona sua movere possemus racione manumissorie predicte et administracionis eiusdem, auctoritate nostra in scriptis plenarie absolvatis. Nos enim vobis ambobus ex nunc ut ex tunc absolvendi eundem ut predicitur auctoritate presencium committimus plenarie vices nostras et ratum habebimus quod per vos circa predicta actum fuerit seu eciam ordinatum. Datum Valencie octavo kalendas julii anno Domini millesimo .ccc. octavodecimo, etc. ¶ Quibus litteris dicte comissionis dictis dominis auditoribus dicti compoti et judicibus predictis presentatis, lectis et publicatis in presencia et testimonio venerabilium Petri de Montemolono et Guillelmi Fabri rectoris d'Archos et Raymundi Geraldi salsserii et in libro publico redactis, idem Raymundus Conesa manumissor et execu-

tor predictus peciit a predictis computatoribus, auditoribus et judicibus supradictis super predictis procedi ad dictum compotum audiendum et ad decisionem super predictis faciendam procedi ut fuerit racionis. Et dicti auditores et judices dicti compoti dixerunt quod quo ad presens bono modo propter discrasiam seu infirmitatem dicti Guillelmi Davini non poterant intendere super predictis. ¶ Pridie kalendas octobris anno predicto cum dictus Guillelmus Davini esset curatus ab infirmitate qua fuit detentus et propter eius egritudinem et debilitatem non potuisset procedere ad reddicionem dicti compoti dictus Raymundus Conesa manumissor predictus comparuit coram eo et dicto Raymundo de Boccenich conjudice seu coauditore suo, postulans ut ipsi audirent dictum compotum et racionem super predictis et ut dicti computatores et judices melius et claruis et ut debent valeant procedere super dicto compoto ab eo audiendo, exhibuit et hostendit eisdem testamentum dicti magistri Arnaldi de Vilanova, quondam, scriptum seu confectum et clausum per Bartholomeum Marchi publicum notarium Barchinone .XIII. kalendas augusti anno Domini millesimo .ccc. quinto. ¶ Item codicillum per eundem magistrum conditum et scriptum per Stephanum Aurienne notarium Massilie publicum atque comitatuum Provincie et Forcalquerii anno incarnacionis Domini .MCCC. octavo sexte indiccionis sexto idus marcii hora circa terciam diei. ¶ Item quedam inventaria facta per dictum Raymundum Conesa manumissorem predictum de aliquibus bonis que fuerunt dicti magistri Arnaldi et que habebat tempore obitus sui, unum in posse Thomasii de Claromonte notarii publici Valencie, quondam, factum quinto idus ffebroarii anno Domini .MCCC. undecimo, reliqum in posse Iacobi Martini notarii publici Valencie tertio kalendas augusti anno Domini millesimo .ccc. octavodecimo, in quo inventario est facta mencio de aliquibus inventariis aliis primo post mortem dicti magistri Arnaldi factis de bonis predictis que fuerunt dicti magistri Arnaldi. ¶ Item quedam capitabrevia sive quosdam libros racionum factos per dictum Raymundum Conesa manumissorem predictum vel alium seu alios loco sui super receptis datis missionibus et expensis per eum factis et tota administracione gesta per eum vel alium seu alios loco sui de bonis dicti magistri Arnaldi. ¶ Quibus exhibitis et ostensis dicti auditores et computatores assignaverunt eidem Raymundo manumissori predicto ad reddendum dictum compotum diem martis proxime venturam et alios dies sequentes quousque expleverint racionem seu negocium supradictum. Ad quam diem comparuit dictus Raymundus Conesa manumissor predictus coram dictis auditoribus paratus eisdem reddere racionem super predictis. Et cum post dictam assignacionem et in comparacione predicta et postmodum pluribus diebus et horis dictus Raymundus Conesa comparuit et fuerit coram nobis dictis auditoribus et judicibus ad reddendum et audiendum dictum compotum et ipsum a dicto Raymundo Conesa manumissore predicto audiverimus et receperimus et super reddicionem dicti compoti et circa predicta audiverimus et receperimus et super reddicionem dicti compoti et circa predicta intenderimus diligenter ad instanciam et requisicionem dicti Raymundi Conesa ad decisionem, diffinicionem et absolucionem predictorum procedimus sub hac forma: ¶ Unde nos dicti Guillelmus Davini et Raymundus de Boccenich judices auditores computatores et diffinitores dicti compoti, visa comissione nobis facta per dictum dominum episcopum super predictis, viso eciam testamento predicti magistri Arnaldi et ordinacione sua et potestate dicto Raymundo Conesa et aliis comanumissoribus suis in eodem testamento collata, viso eciam codicillo per ipsum magistrum ad ipsum testamentum secuto, visis eciam inventariis factis per dictum Raymundum de bonis que invenit fore dicti magistri Arnaldi, quondam, in principio sue administracionis tam in civitate Valencie, Massilie, Barchinone quam in Montepesulano ubi sunt quedam domus quas dictus magister accomodavit in vita sua mulieribus repentitis de quibus domibus nulla facta fuit mencio in inventariis supradictis. Viso eciam libro

racionum seu memoriali vel capitebrevi facto per dictum Raymundum super omnibus receptis datis et expensis factis per eundem racione dicte manumissorie et bonorum eiusdem, visis eciam omnibus compotis factis super omnibus receptis datis et missionibus supradictis que venerabilis Petrus de Montemolonis comanumissor dicti Raymundi scripsit, collegit et affirmavit pro se et dicto Raymundo de libris racionum receptarum, datarum et expenssarum factarum per ipsum Raymundum et per alios loco sui, et que per discretum Arnaldum de Lemena mercatorem Valencie quem nobis ad dictum compotum audiendum, videndum et examinandum perscrutandum et assumandum assumpsimus et adjunximus in socium, fuerunt una nobiscum visa et diligenter examinata et computata. ¶ Visis eciam quibusdam instrumentis publicis que ad dictum compotum spectabant per quorum unum nobis constat quod dictus Petrus de Montemolonis manumissor dicti magistri Arnaldi loco sui constituit procuratorem suum fratrem Andream Ferrandi de Perpiniano familiarem et socium dicti magistri Arnaldi ad predicte manumissorie negocia exequenda et administranda ut patet per ipsum publicum instrumentum confactum per Bartholomeum de cirella notarium publicum urbis Panormi anno Domini millesimo .ccc. duodecimo mense madii die nono eiusdem mensis, decima indiccione; per aliud instrumentum nobis constat quod dictus Andreas Ferrandi procurator predictus confesus fuit et testatus dicto Raymundo Conesa ipsum Raymundum recepisse de consensu consciencia et consilio suo res et bona consistentes et consistència tam in libris quam peccunia quam rebus aliis quibuscumque que quondam fuerunt dicti magistri Arnaldi que inventa fuerunt in civitate Massilie vel alibi ubicunque in comitatibus Provincie et Fforcalquerii et ipsum Raymundum executum fuisse et ordinasse et fecisse de dictis bonis et rebus tam in solucione legatorum quam in erogacione ad pias causas et tradendo capellam et oratoria tam eburnea quam crucem argenti quam epixidem auream pro reliquiis conservandis et libros omnes quos magister Arnaldus assignaverat usui pauperum et omnia opera edita per dictum magistrum qui iverunt ad Siciliam ad portandum et tradendum ea dicto Petro de Montemolonis, et hec et omnia alia que de dictis bonis dictus Raymundus ordinavit ipse Andreas Ferrandi procurator, qui supra approbavit, ratifficavit et confirmavit prout hec patent per publicum instrumentum confactum per Durantum Lombardi publicum avinionis notarium anno Domini millesimo .ccc. terciodecimo octavo kalendas may. ¶ Per aliud eciam instrumentum nobis constat quod dictus magister Arnaldus habet quadraginta libras unum solidum et duos denarios regalium seu manssiliencium minutorum censuales habendos et percipiendos super aliquibus bonis sitis in civitate Massilie et eius termino quas habere debent ad vitam earum tantum Rixendis, Johanna, Alasacia, Cibilia et Beatrix de Carboneriis sorores filie domini Rostagni de Carboneriis militis de Roseto ut patet per publicum instrumentum confactum per Guillelmum Ranaudi notarium publicum Massilie comitatumque Provincie et Forcalquerii, anno incarnacionis Domini .MCCC. duodecimo indiccione undecima nono kalendas martii circa medias terciam. Per aliud eciam instrumentum nobis constat quod dictus magister Arnaldus habet in civitate Valencie ultra censualia que habet in civitate Valencie de quibus fecit idem Raymundus inventarium centum solidos regalium Valencie censuales super quodam furno sito in parrochia santi Bartholomei Valencie quos dedit et assignavit in beneficium personale Marie filie sue moniali Sante Marie Magdalene Valencie et post obitum dicte filie sue debent reverti dicto magistro Arnaldo et suis vel quibus ipse ordinavit ut patet per publicum ipsum instrumentum confactum per Benedictum de Villafranca notarium quondam Valencie septimodecimo kalendas aprilis anno Domini millesimo .CCLXXX. ¶ Constat eciam nobis per unum albaranum, quod magister Petrus de Montemadeto socius quondam dicti magistri Arnaldi confesus fuit eidem Raymundo manumissori predicto quod satisfecit et integravit et restituit eidem libros suos

quos dicto magistro Arnaldo tradiderat occasione ista scilicet quare disponebat et ordinabat ut posset cum sociis suis transfretare et partes ultramarinas peregre visitare, unde preoccupatus morte vel alias impeditus idem magister hoc non fecerit voluit idem Petrus recuperare ipsos. Qui libri sunt hii:

Volumina quatuor evangeliorum glosata et in volumine Luce continentur glose omnium epistolarum Pauli.

Item exodus glosatus.

Item cantica canticorum glosata cum parabolis Salamonis et cum ecclesiaste. — (66 ?)

Item treni Jeremie glosati.

Item actus Apostolorum glosati.

Item septem epistole canonice glosate. — (Cf. 179)

De quibus libris omnibus cum legato quod fecit dictus magister eidem Petro fecit apocham de soluto.

Item nobis constat ex quadam littera per priorem monasterii Scale Dei ordinis Cartusie missa eidem Raymundo Conesa in qua continetur dictum priorem recepisse quandam bonetam cum quibusdam libris magistri Arnaldi predicti prout in dicta littera nobis ostensa continetur. Quos libros dictum Raymundum Conesa asseruit esse hos scilicet:

Bibliam mediocrem in textu tantum. — (270 ?)

Item psalterium apostillatum. — (Cf. 239, 268, 274)

Item duo psalteria parva.

Item concordancia tribuum duodecim cum totidem ecclesiis. — (306)

Item librum concordanciarum minorum.

Item librum concordancie novi et veteris testamenti. — (Cf. 60)

Item auroram.

Item Boecium de Trinitate. — (Cf. 313, 337)

Item librum qui intitulatur de perfeccione vite spiritualis editum a fratre Thoma de Equino.

Item quandam summam super Marchum. — (Cf. 177)

Item quoddam scriptum super quartum sentenciarum. — (312 ?)

Item quandam apostillam super cantica canticorum. — (11 ?)

Item sermones tam dominicales quam santorales. — (12?)

Asseruit eciam dictus Raymundus misisse seu deposuisse multos et diversos libros dicti magistri Arnaldi in posse dicti prioris. Item nobis constat quod dictus Raymundus Conesa manumissor predictus habuit vi et mandato venerabilis et religiosi viri fratris Arnaldi Burgueti inquisitoris ut dicitur in regnis Aragonie et Valencie heretice pravitatis eidem inquisitori tradere et tradidit quandam caxietam plenam libris et operibus dicti magistri Arnaldi et unum volumen extra ipsam caxietam de omnibus operibus dicti magistri Arnaldi in romancio compilatis tam per ipsum inquisitorem damnatis quam non damnatis. ¶ Constat eciam nobis per publicum aliud instrumentum quod dictus Raymundus ex mandato dicti inquisitoris tradidit fratri Bernardo de Pinu vices gerenti ut asserebat dicti inquisitoris Valencie aliquos libros et tractatus seu scripturas editos et editas per dictum magistrum Arnaldum licet non essent ipsius dicte manumissorie immo erant dicti Raymundi pro maiori parte, ut in dicto instrumento publico nobis ostenso confacto per Jacobum Martini notarium publicum Valencie tercio kalendas aprilis anno Domini millesimo. ccc. octavodecimo continetur. ¶ Visis eciam multis aliis instrumentis publicis et scripturis variis et diversis factis super administracione dicte manumissorie tam in deffenssione fame et status dicti magistri Arnaldi et operum et librorum et bonorum suorum quam in recuperacione

dictorum bonorum pro quibus dictus Raymundus habuit itinerare viatica facere et plures labores subire apud curiam romanam, Massiliam, Provinciam, Montempessulanum, Terrachonam et Barchinonam, et alia diversa loca in quibus viaticis per diversa tempora interpolatim moram traxit seu spacium temporis duorum annorum et plus et quod in ipsis viaticis invenimus per dictum compotum quod opportuit dictum Raymundum facere multas et diverssas expenssas. ¶ Quo compoto facto et diligenter examinato et perscrutato per nos dictos judices auditores computatores et diffinitores predictos una cum dicto Arnaldo de Lemena invenimus dictum Raymundum bene et fideliter in administracione predictorum se habuisse et invenimus per justum compotum quod recepit a Bernardo de Assenuy cive Valencie qui eos recepit de redditibus quos dictus magister Arnaldus habet in Valencie scilicet de octingentos solidos regalium Valencie de quibus fecit mencionem in suo inventario, sexcentos solidos cum revera residuos ducentos solidos idem Bernardus expendisset in provissione filie predicte dicti magistri Arnaldi et aliquarum dominarum dicti monasterii. ¶ Item dictus Raymundus Conesa recepit tria mille et sexcentos turonenses argenti. ¶ Item centum et duodecim florenos auri. ¶ Item mille et quingentos florenos auri sicut continetur in dictis inventariis. ¶ Item de uno panno de serico operatum ad modum perlarum quem vendidit Bernardus de Spellunciis deductis inde quinque solidos quos habuit cursor decem et novem libras et quindecim solidos Barchinone. ¶ Item de uno panno de samit quem emit Bernardus Çanou ad opus ecclesie Xative decem et septem libras Barchinone. ¶ Item de media pecia de xamellot nigro duas libras. ¶ Item de capella dicti magistri cum aliquibus ornamentis altaris quam dictus Andreas Ferrandi cum fratribus pauperibus de penitencia portaverunt in Siciliam quadraginta sex libras et decem solidos Barchinone. Item recepit a Bernardo Oliverii quas ei misit in compoto illarum quadraginta librarum quas dictus magister ei dimiserat racione cuiusdam Biblie manualis quam de libris dicti magistri penes se retinuit quindecim libras Barchinone. ¶ Item recepit de libris et rebus qui et que penes dictum Raymundum remansserunt ad vendendum et distribuendum de libris et rebus contentis in dictis inventariis ultra illos libros et illas res quos et quas ut predicitur habuerunt pauperes Massilie ad usum ipsorum pauperum ut dictus magister Arnaldus in vita sua ordinavit et ultra illos libros et illas res quos et quas distribuit et erogavit in Provincia et alibi pauperibus et infirmis et devotis personis amore Dei et ob devocione quam habebat erga vitam et conservacionem dicti magistri Arnaldi et quos libros et quas res qui et que penes dictum Raymundum remansserunt et adhuc modo remanebant dictus Raymundus de consensu voluntate consilio et consciencia et mandato nostro ne amplius propter vetustatem vel aliam occasionem deteriorarentur vel consumarentur nobis presentibus venditi et vendite fuerunt per eundem Raymundum preciis competentibus ut infferius declaratur et specifficatur triginta novem libras undecim solidos et decem denarios regalium Valencie. Ad quam summam dicta precia in universo asscenderunt. ¶ Et sic diffiniendo et determinando dictum compotum invenimus, dicimus, pronunciamus diffinimus et determinamus auctoritate dicte comissionis quod dictus Raymundus Conesa manumissor predictus recepit de bonis que fuerunt dicti magistri Arnaldi centum sexaginta novem libras, sexdecim solidos et decem denarios regalium Valencie seu Barchinone et mille sexcentos duodecim florenos auri qui dicti floreni computati in unaquaque pecia ad racionem sexdecim solidorum regalium Valencie ascendunt ad mille ducentas octuagintas novem libras duodecim solidos regalium Valencie que quantitas dictorum florenorum in dicto compoto computatis dictis florenis cum dictis regalibus seu barchinonensibus, ascendit ad sumam mille quadringentorum quinquaginta novem librarum, octo solidorum, decem denariorum. Item tria mille et sexcentos turonenses. ¶ Item invenimus, dicimus, pronunciamus diffinimus et determinamus auctoritate predicta

diffiniendo et determinando dictum compotum quod dictus Raymundus Conesa manumissor predictus dedit et distribuit juxta voluntatem dicti magistri Arnaldi omnes libros et res contentos et contentas in dictis inventariis et omnia bona predicta que fuerunt dicti magistri Arnaldi sunt data et distributa et vendita ut predicitur preter censualia que dictus magister Arnaldus habet in civitate Massilie et que dicte sorores filie dicti domini Rostagni de Carboneriis ut predicitur tenere debent in vita earum et preter domos quas dictus magister Arnaldus habet in Montepessulano quas tenent dicte repentite et preter censualia que dictus magister Arnaldus habet in civitate Valencie ut patet per inventarium inde factum et preter centum solidos censuales supradictos quos dicta filia sua cum nepte maiori filia dicti Bernardi de Assenuy tenere debet in vita sua; et quod dictus Raymundus dedit solvit et expendit in administracione dicte manumissorie tam in solucione legatorum factorum per dictum magistrum Arnaldum de Villanova in suo testamento et codicillo quam in helemosinis et piis causis quam in sumptibus missionibus et expensis quos et quas fecit circa administracionem dicte manumissorie et in viaticis supradictis ad deffensionem status et bonorum dicti magistri Arnaldi et ad execucionem testamenti et ultime voluntatis dicti magistri Arnaldi exequendam sex mille octingentos triginta turonenses argenti et quartam, in florenis et barchinonensibus computatis in dicto cambio mille septingentas viginti libras quatuordecim solidos unum denarium regalium Valencie vel Barchinone. Et sic diffiniendo compotum predictum dicimus diffinimus pronunciamus et determinamus ac judicamus quod dictus Raymundus Conesa dedit et expendit in causis predictis ad execucionem testamenti et codicilli dicti magistri Arnaldi ultra plus quam recceperit tria mille et ducentos triginta turonenses et quartam argenti et ducentas sexaginta unam libras quinque solidos tres denarios regalium Valencie vel Barchinone quas quidem quantitates peccunie plus datas et expenssas dicimus et pronunciamus ac sentenciamus quod dictus Raymundus Conesa possit habere et percipere de bonis predictis que fuerunt dicti magistri Arnaldi, deductis inde quatuor turonensibus argenti veteribus de illis regis Ffrancie contentis in dictis inventariis post dictos quadringentos triginta duos reforçats argenti cum ipsi quatuor turonenses oblivione in dicto compoto receptarum non intervenissent. ¶ Et cum viso testamento dicti magistri et inventariis inde factis et certificacione plenarie habita de bonis dicti magistri que habebat tempore sue mortis et que ad manus dicti Raymundi pervenerunt sive ipsa bona consisterint in peccunia, libris, scripturis, possessionibus, censualibus sive in bonis mobilibus audiverimus ab ipso Raymundo compotum seu racionem de omnibus ipsis bonis per ipsum receptis et de administratis expenssis et datis per eum usque in hunc presentem diem et invenerimus ipsum bene et fideliter in administracione eorum se habuisse eundem Raymundum Conesa auctoritate dicte comissionis ab omni accione, peticione et demanda reali et personali quas contra eum et bona sua moveri possent per quemcunque et quoscumque racione manumissorie predicte et administracionis eiusdem auctoritate dicti domini episcopi per hanc diffinicionem et sentenciam nostram plenarie absolvimus de presenti. ¶ Et cum dictus Raymundus Conesa manumissor predictus post obitum dicti magistri Arnaldi lavoraverit ut premittitur in dictis viaticis per duos annos et plus cum duobus equitaturis et in negociis dicti magistri Arnaldi per dictos duos annos et eciam usque nunc et dictus magister Arnaldus in suo testamento mandaverit voluerit ordinaverit et consenserit quod manumissores sui possint plenarie sibimet satisfacere de bonis suis secundum quod eis videbitur faciendum super labore quem sustinerent pro onero dicte manumissorie et sue ordinacionis exequende et complende et licet dictus Raymundus sibimet ut predicitur satisfacere possit de dicto labore peciit a nobis de predictis laboribus et sumptibus in dicto compoto satisfaccionem suam habendam a tempore preterito usque ad hanc presentem diem pronunciari, declarari, sentenciari,

tatxari et adjudicari de bonis dicti magistri Arnaldi. Quare nos dicti auditores et judices perspectis negociis dicte manumissorie et laboribus quos inde dictus Raymundus sustinuit usque nunc auctoritate predicta pronunciamus. declaramus sentenciamus tatxamus et adjudicamus quod dictus Raymundus habeat et habere possit et retinere et satisfacere pro dictis laboribus et equitaturis quinquaginta libras regalium Valencie. ¶ Est tamen certum quod in hac diffinicione non comprehenduntur tria mille turonenses argenti quos idem Raymundus pro operibus pietatis de mandato dicti magistri Arnaldi in gentibus de penitencia et in operibus quarumdam domorum tam Massilie quam Valencie et aliis secundum quod frater Andreas predictus ei fecit publicum instrumentum in testimonium veritatis. ¶ Item in hoc compoto non sunt ille centum libre quas dictus magister Arnaldus ordinavit dari de bonis suis monasterio Scale Dei pro Pauleto nepote suo ut in dicto suo testamento continetur immo reservantur eidem de bonis dicti magistri secundum condicionem sibi adjectam per dictum magistrum. ¶ Item declaramus quod in compoto receptarum predictarum non fuerunt computati quadringenti triginta duo reforçats argenti cum uno albarano in quibus facta mencio est in dictis inventariis cum ipsi non essent dicti magistri immo erant alterius a quo dictus magister tenebat ipsos in comanda et ipso comandatario cuius erant cum albarano fuerunt redditi et restituti. ¶ Item dicimus, declaramus et pronunciamus ut decet quod cum res infrascripte scilicet hec videliçet:

Unum reservatorium corporalium. — (152)

Una tovallola operata de auro et sirico.

Unum velum virgatum virgis aureis.

Item quoddam crucifixum in quodam panno lineo depictum. — (303)

Item quedam camisia parva de panno albo quam dedit sumus pontifex dissuta. — (165)

Item duas postes cipresi cum ligaturis ferri ad altare, non fuerunt vendite ipse Raymundus possit de ipsis ordinare secundum deum ut melius sibi videbitur faciendum. — (277 i 278?) ¶ Per hanc vero diffinicionem non intendimus quod dictus Raymundus sit absolutus ab administracione dicte manumissorie de cetero facienda. Immo volumus pronunciamus et declaramus quod dictus Raymundus remaneat in manumissoria predicta exequenda et bona predicta que fuerunt dicti magistri tenere et administrare possit tamquam manumissor predictus ut dictus magister voluit et mandavit in testamento et codicillo suis predictis. ¶ Libri et res qui et que remansserunt penes dictum Raymundum ad vendendum et venditi et vendite fuerunt pro dictis triginta novem libris undecim solidis et decem denariis in universso ut pretangitur et singulariter preciis infrascriptis declaramus et specificamus quod sunt hec scilicet:

Quedam biblia scripta in ebreo cum cohopertorio suo que fuit vendita pro quindecim libris. — (240)

Item quoddam psalterium in ebreo pro quindecim solidis. — (61)

Item quidam libellus editus per Raymundum Lull in ebraico, sex denariis. — (Cf. 59, 106)

Item duo libelli scripti in pergameno super Biblia, quinque solidis.

Item imprCbaciones contra Alcoranum in latino, duodecim denariis. — (Cf. 40)

Item due sinonime in arabico in papiro, una altera in pergamino, tribus solidis. — (173?)

Item cantica Evicenne in papiro et in arabico scripta, quindecim solidis.

Item due libelli in papiro et arabico scripti, octo solidis. — (Cf. 48, 65, 93, 115, 150, 183)

Item quoddam romancium sive ystorie scriptum in pergameno, quinque solidis.

Item due libelli scripti in papiro et arabico et sunt sinonime medicine, duobus solidis. — (Cf. 173)

Item una tabula lune in pergameno depicta in arabico et una Anathomia in arabico duodecim denariis. — (Vid. més amunt altres llibres en aràbic)

Item duo psalteria in greco et pergameno scripta unum vetus alterum novum et aliud in erminio, quindecim solidis. — (58, 148)

Item alius libellus in erminio pro tribus solidis.

Item unus liber de geometria in papiro et latino pro duobus solidis.

Item unus libellus de sciencia perspectiva scriptus in latino et pergameno pro decem octo denariis.

Item Almanach, decem solidis.

Item quoddam scriptum supra compotum et secreta Aristotilis in simul scriptum in pergameno et latino pro duobus solidis et sex denariis.

Item unus libellus philosoffie in pergameno, decem et octo denariis. — (Cf. 310, 350)

Item unus libellus de equacione planetarum scriptus in pergameno, duobus solidis.

Item unus liber de agricultura scriptus in pergameno et in latino, quinque solidis.

Item unus libellus super quartum metaurorum et de speculis scriptus in pergameno pro tribus solidis. — (Cf. 17)

Item metafisica Aristotilis et liber ethicorum in pergameno et latino scriptus, quadraginta solidis. — (308)

Item Boecius de scolastica disciplina et quartus metaurorum in pergameno scriptus pro tribus solidis.

Item speculum medicine in latino et pergameno, triginta solidis. — (29)

Item duo passionarii Galienni in pergameno et latino, viginti et quinque solidis. — (Cf. 307)

Item liber de interioribus Galienni in pergameno et latino scriptus quindecim solidis. — (37)

Item quedam simplices medicine scripte in pergameno et latino, quinque solidis.—(36)

Item quidam liber februm Isach in pergameno et latino scriptus, sex solidis.

Item regimentum sanitatis cum amforismis in latino et pergameno scriptus tribus solidis. — (346)

Item cirurgia Tederici in pergameno et latino scriptus, sex solidis. — (70)

Item quoddam quaternum in quo continentur ea que debent jurare magistri in medicina et eorum privilegio, sex denariis. — (Cf. 39)

Item thesaurus pauperum scriptus in latino et pergameno, quinque solidis. — (10)

Item differencie februm Galienni et quartum regiminis acutorum in papiro, duobus solidis. — (14? 19? 167?)

Item plures pecie in papiro scripta supra medicinam, duodecim solidis

Item quidam libellus ubi sunt alique simplices medicine scripte in pergameno, sex denariis.

Item summa fratris Raymundi de Penafort in pergameno scripta, viginti solidis.

Item cronice romane cum quodam quaterno Sibille, decem solidis. — (101)

Item Vigesium de arte militandi in pergameno scriptum, quinque solidis.

Item quidam liber in pergameno scriptus et in latino cuius principium prime pagine incipit «presens opusculum» et finit «blasfemaverunt» et finit dictus liber «in secula seculorum», ubi tractatur de viciis et virtutibus, decem solidis. — (Cf. 63)

Item alius liber scriptus in pergameno qui incipit «accidia» et finit «in secula seculorum amen» et dicitur tractatus exemplorum, quinque solidis.

Item apologia fratris Bonaventure in pergameno et latino scriptus, decem solidis. — (172)

Item alius liber qui intitulatur opposicione hereticorum contra catholicum, decem solidis. — (30)

Item Boecius de consolacione scriptus in pergameno pro duobus solidis. — (102 ?)
Item liber artis musice antique, duodecim denariis. — (Cf. 107, 355)
Item glose super decretali cum marte duplicate in pergameno scripte, duobus solidis. — (344)
Item Boecius in antiqua littera imperfectus, duodecim denariis. — (Cf. 102, 313, 337)
Item unus libellus in papiro qui incipit «qui omnibus jussum speris» et finit «ut hoc sciatur et memoretur per secula», duodecim denariis. — (314)
Item quedam tabula cuiusdam magni libri ubi sunt tituli aliquorum librorum juris, sex denariis.
Item quedam sumula scripta in pergameno super Decretalibus, decem solidis. — (Cf. 309, 344, 357)
Item quedam tabula super principiis librorum, duobus solidis. — (Cf. 348)
Item quedam summula de penitencia qui incipit «compilacio presens materiam habet», tribus solidis. — (13 ?)
Item unum quadrantem de ligno cum ornamentis suis argenti sive pendulo cum stogio suo corii, quinque solidis. — (302 ?)
Item quinque virgule cirurgie que ponderant unam unciam et unum quartum et medium quartum uncie cum aliis ferriculis et cum quodam stogio corii, duodecim solidis. — (214)
Item unum marchum unius libre, duodecim solidis. — (Cf. 83)
Item unum lapidem tactus, sex denariis. — (215)
Item quedam emprenta leonis, duodecim denariis. — (20)
Item speculum de calibe rubiginatum, duodecim denariis.
Item ciphum de maure, duobus solidis. — (82)
Item una laterna flexibilis, duobus solidis. — (247)
Item alia laterna decem et octo denariis. — (246)
Item una acus navigandi cum duabus caramidis, duobus solidis. — (213)
Item quoddam frustrum nigrum ligneum et non fuit apreciatum quare ignorabant eius condicionem.
Item quedam catedra ferri, quinque solidis. — (280)
Item duo stralla vetera et rupta cum rosis rubeis et albis, decem solidis.
Item duo cofiri viridis coloris et veteres, et alter ipsorum fractus in cooperta, quindecim solidis.
Item alii duo nigri coloris, viginti solidis.
Item alii duo coffrelli viridis coloris viginti solidis.
Item una caxia de pinu, septem solidis.
Item alia dalber octo solidis.
Item unum punxet de ferro cum manubrio fustis, quatuor denariis.
Item una bursa lini cum quadam camisia libri parvi et cum tribus pilleis catalanicis, tribus solidis.
Item unum quaternulum ubi sunt duo mocera in pergameno scriptum, quatuor denariis.
Item una summa in pergameno et in ebraico scripta et glosata in latino contra judeos, duobus solidis.
Item quedam glosula Boeccii in pergameno, duodecim denariis. — (110 ?)
Item in papiro Tabula compilata secundum ordinem alphabeti super primam partem summe fratris Thome de Equino, duodecim denariis. — (341)
Item quedam folia in pergameno ubi sunt nomina pontificum, sex denariis. — (359 ?)
Item quidam libellus in papiro super paupertate, sex denariis. — (Cf. 180, 267)

Item alia quaternula quorum nomina ignorantur tam in pergameno, quam papiro scripta que sunt parvi valoris que extimari non possunt propter eorum precii modicitatem licet in inventario continerentur.

Item duo frustra coralli, decem et octo denariis. — (300)

Item una bursa lini, duobus denariis.

Item unus anulus auri cum lupa saphiri qui fuit extimatus valere per argentarios viginti solidis.

Alius anulus auri cum lapide composito ex tribus lapidibus, alio qui vocatur cornalina, alio calçadoyne alio cerdoyne, quindecim solidis.

Item sex oboli cum figura leonis quorum quilibet fuit extimatus valere quatuor solidis et sex denariis et in suma viginti et septem solidis. — (330)

Item sex pixides sive capçule fustis cum duabus bursis seu saculis corii, duodecim denariis. — (245)

Facta fuit dicta diffinicio vel actum est hoc in civitate Valencie in domo decanatus Valencie ubi dictus Guillelmus Davini habitabat undecimo kalendas novembris, anno Domini millesimo .ccc. decimo octavo, in presencia dicti Arnaldi de Lemena. Sig+num Guillelmi Davini. Sig+num Raymundi de Boccenich judicum auditorum computatorum et diffinitorum predictorum qui dictam diffinicionem et determinacionem seu predicta fecimus et eam et omnia supradicta laudamus, concedimus et firmamus.

Testes fuerunt ad hec vocati et rogati magister Berengarius Eymerici, Guillelmus Fabri rector Darchos, Petrus Porta presbiter, Matheus Anthonii et Francischus Espitalis de domo dicti domini Guillelmi Davini.

Ego Guillelmus Davini canonicus Valencie judex auditor computator et diffinitor predictus qui una cum dicto Raymundo de Boccenich conjudice et coauditore computatore seu difinitore predicto hanc diffinicionem feci subscribo.

Ego Raymundus de Boccenich presbiter judex auditor computator et diffinitor predictus qui una cum venerabili Guillelmo Davini canonico valentino conjudice, coauditore, computatore seu difinitore predicto hanc difinicionem feci subscribo.

Sig+num Jacobi Martini notarii publici Valencie et tocius alterius terre et dominacionis illustrissimi domini regis Aragonum eius auctoritate, qui de mandato dominorum Guillelmi Davini et Raymundi de Boccenich judicum auditorum computatorum et difinitorum predictorum hec scribi fecit et in formam publicam redegit et clausit loco die et anno prefixis cum raso et emendato in .xxvi. linea...

(Arx. Cap. de Valencia, pergs. 9402 i 9414.)

ASSASSINAT DE DON ANTONI DE FLUVIÀ I DE TORRELLES, I HOMICIDIS, ROBATORIS I SAQUEIG DEL CASTELL I TERME DE PALAUTORDERA

(EPISODI DE L'ANY 1640)

«Mataren un caballé — a la porta de l'Iglesia,
don Lluis de Furriá (*sic*) — y'ls angels li fan gran festa.
. . . .
En davan part al Virrey — del mal que aquells soldats feyan,
«Llicencia'ls he donat yo, — molta mes s'en poden pendre.»

(MILÀ I FONTANALS: *Romancerillo Catalán, canciones tradicionales*. Obres completes (Barcelona, 1882), t. VIII, p. 74.

ESFORÇ DELS CATALANS EN EL RECOBRAMENT DE SALCES — ALLOTJAMENTS CONTRA LES LLEIS I CONSTITUCIONS DE CATALUNYA — PERPINYÀ I EL ROSSELLÓ PRIMERES VÍCTIMES

Catalunya, que des del començament del regnat de Felip IV, en 1621, havia sofert una sèrie inacabable de greuges (infligits principalment per l'odi als catalans i l'esperit centralitzador del primer ministre i privat d'aquell rei, el comte d'Olivares), estava destinada a assolir el curull d'aital sofriment en 1640.

Aquest any s'inaugurava amb un esdeveniment memorable per a la nostra nació, com ho fou el recobrament del castell de Salces després d'un setge de més de tres mesos, amb lluites terribles i tota mena de flagells i malvestats. Aquest succés que s'escaigué el dia 6 de gener, fou degut en gran part a l'es-

forç suprem que feren els catalans per mitjà d'un alçament general de totes les ciutats, viles i llocs del principat, que hi acudiren amatents (1).

Aital esforç, lluny d'ésser per a Catalunya, com era natural i de raó, l'inici d'un període de tranquil·litat i repòs per a refer-se de tantes penalitats i sacrificis com havia experimentat durant els set mesos de guerra amb França, fou el començ d'una nova sèrie de greuges, cada vegada majors i més violents.

El comte de Santa Coloma, lloctinent i capità general de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya, escrivia als diputats de la Generalitat, des del camp de Salces, el 6 de gener de 1640, innovant-los la rendició del castell, esdevinguda aquell dia; de la qual cosa els deia: *doy a V. S. lanorabuena, con el gusto que se deve a suçeso de tanta estimacion, y juntamente las gracias, del celo y puntualidad con que V. S. ha acudido en esta ocasion..... devido todo al esfuerzo, con que V. S. y toda la Provincia a su imitación han asistido en ocasion tan urgente del serviçio de su Mag.*[d], *a quien doy cuenta dello, y espero remune-*

(1) «*Concurrieron al servicio de Sálses* — diu Melo (I) — *gran parte de la nobleza y mucha de la plebe; los mismos castellanos, sin atencion á los extremos del Principado, estiman en treinta mil plazas las que pagó y mantuvo Cataluña en los siete meses que duró el sitio* (II), *haciendo repetidas levas de infanteria, y continuas conducciones de gastadores para manejo y fortificacion del ejército.*»

Seríem interminables si transcrivíssim ací tot el que s'ha dit i ressenyat pels historiadors, de casa i de fora casa, en demostració i lloança del comportament heroic i patriòtic dels catalans en aquella jornada: consignarem, però, que el nombre de cavallers del principat i comtats de Rosselló i Cerdanya que concorregueren a aquella guerra, i singularment al setge de Salces, segons una memòria de llurs noms i cognoms que veiérem i es conserva en els Arxius departamentals de Perpinyà (sèrie *B*, n.° 390), ascendeix a ben prop de 400, molts dels quals hi moriren.

La Diputació del General de Catalunya i el Consell de Cent barceloní prestaren valuosos serveis en homes i diners, i, a llur exemple, seguiren les altres ciutats, viles i llocs del principat i comtats. El dia 30 de desembre de 1639 partí de Barcelona, a l'esmentat setge, En Lluís Joan de Calders, conseller en cap, amb «alguns 300 homens soldats que la Ciutat, pagats de son sou, enviave ab lo Sr Conceller, monicionats y armats de mosquets, archabussos y picas, a demes de alguns 800, que ya en differents vegades la Ciutat havie enviats en dit camp de Salses.» (*Dietari del antich Consell Barceloní*, v, XII, p. 414.)

La Diputació, durant la guerra, trameté considerable nombre de soldats, fins a set vegades; i la darrera hi anaren comandats pel diputat militar Francesc de Tamarit.

Si hom fes recerques en els Arxius municipals, on es conserven els actes d'acords dels consells d'aquell temps, es palesarien les despeses i els sacrificis de tota mena fets en aquella ocasió per la major part de les ciutats i viles catalanes.

(I) MELO: *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña en tiempo de Felipe IV.*
(II) Ha de dir *la guerra:* el setge de Salces sols durà tres mesos i mig.

rara este señalado servicio, como de su real grandeza nos devemos prometer. (1)

No sabem si el lloctinent complí la prometença de comunicar-ho a sa Majestat: hem de suposar-ho no tenint prova en contrari; però el cert és que *la remuneracion del señalado servicio* vingué en forma d'un agreujament considerable en els allotjaments imposats ja des de 1626; agreujament contrari a les constitucions de Catalunya, jurades pel rei.

Els pobles s'havien vist obligats a suportar, durant catorze anys, aitals allotjaments: ço que no podien consentir, per ésser contra tota llei i raó, eren els abusos i extorsions d'aquella soldadesca desenfrenada de castellans, valons, flamencs, irlandesos, napolitans, etc.; gent mercenària que estaven a sou de qui els reclutava, i que, com ha dit un historiador, «eren un aplech de aventurers que propiament no tenian patria ni bandera, y ahont s'havia ajuntat, com dihem á la nostra terra: *lo millor de cada casa;* una brivalla acostumada á lluytar sens cobrar soldada, y pera la qual la perspectiva de un saqueitg era com un *pagaré* firmat per la intendencia» (2).

Ens apartaríem del nostre objectiu, i sobretot donaríem massa extensió a aquest treball, si ens entretinguéssim a ressenyar aquí els nombrosos casos que podríem adduir dels greuges i calamitats que els allotjaments havien ocasionat als pobles de Catalunya ja molt abans de 1640. Aquell mateix any (1626), a 7 de juliol, els jurats i consell de Flix escrivien als consellers de Barcelona en aquests termes: «tenim auis molt cert que en Fraga darago, a quatre llegues de Flix y ha mil soldats y que fan grans agravis a la gent darago, no sabem si entraran en Catalunya, supplicam a ses magnificencies nos donen orde com nos avem de regir per no perdrens, que segons diuen, atropellen molt la gent y de tot avis» (3). Es un document curiós, que pinta al viu el flagell que representaven per als pobles els allotjaments, un memorial o recurs de queixa que el síndic del Capítol de la Seu d'Elna, en el lloc i terme

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó: *Dietari de la Generalitat*, trienni de 1638 a 1641, part 2.ª, foli 285, 1.ª

(2) Josep Coroleu: *Clarís y son temps* (Barcelona, 1880), p. 167.

(3) Arxiu municipal de Barcelona, Cartes comunes originals.

Modest Lafuente (*Historia general de España*, t. III, p. 297) diu, referint-se també a l'any 1626: «*Ocurrió en esto que por diversos confines del reino de Aragón entraron compañías de infantería y hombres de armas de Castilla, gente en su mayor parte bisoña, pero que no lo era en cometer en los alojamientos y en todas partes toda clase de desmanes y excesos, robos, adulterios, estupros, blasfemias contra Dios y todos los santos y violaciones de los objetos más sagrados.*»

de Baixàs (Rosselló), va dirigir al seu superior amb data de 21 de març de 1637 (1).

Mes tots aquests excessos i greuges no són res si els comparem amb ço que esdevingué a Catalunya, precisament quan, com suara dèiem, després del recobrament de Salces, més necessitat tenia de repòs i tranquil·litat.

Hem fet esment de l'esforç suprem dels catalans en aquell setge. De resultes d'aital esforç, i sobretot dels molts sacrificis que venien fent les universitats i els particulars des que s'inicià la lluita, la terra catalana quedà exhaurida: moltes famílies amb el dol consecutiu a la pèrdua d'alguns de llurs membres, víctimes de les armes enemigues o de la pesta, flagell terrible que des del Rosselló s'expandí per Catalunya. Fins l'eixut i sequedat (2), perjudicant les collites, vingueren a agreujar aquella situació tan llastimosa: la misèria s'ensenyorí de totes les llars, i les ciutats, viles i llocs hagueren d'endeutar-se per subvenir a tantes necessitats.

Fou aleshores que En Felip Espínola, marquès de los Balbases, i el virrei, comte de Santa Coloma, seguint les instruccions que des de Madrid els trametien, varen disposar que els allotjaments es fessin no en la forma que prescrivien les Constitucions de Catalunya, sinó a estil de Lombardia (país de conquesta), obligant els patrons a alimentar el soldat, fins amb excés, i procurant que, en els pobles on s'allotjaven, el nombre de soldats excedís el dels veïns, a fi que aquests estiguessin més dominats; de la qual cosa s'esdevenien abusos, extorsions, i fins crims, de la soldadesca (3).

(1) Apèndix I.

(2) «Dijous a XVIIIJº — (abril de 1640). —
En aquest die en la matinada portaren en la present ciutat lo cos de la Verge y martir Sta. Madrona per necessitat de aygua.» (*Dietari de la Generalitat*, trienni de 1638 a 1641, part 3.ª, p. 363.)

A 11 de maig del mateix any, també per necessitat d'aigua, «anà la proffesso del clero de la Seu a la iglesia de Sta. Eulalia de Sarria...» (*Dietari del antich Consell Barceloní*, V, XII, p. 471.)

(3) Cal fer constar que les universitats no es negaven a l'allotjament, per més que aquest resultés càrrega massa feixuga si es considera l'estat miserable de la terra catalana: ço que no podien consentir els pobles, i que havia de conduir-los fatalment a la desesperació, eren aquells abusos i extorsions de què se'ls feia víctimes. Dels sacrificis de les universitats per a contribuir als allotjaments, en tenim un exemple, entre molts altres que en podríem adduir, referent a la vila de Sabadell. En el *Llibre de determinacions del Consell de* 1635 *a* 1657, foli 83 i 83 v.º (Arxiu municipal de Sabadell), s'hi llegeix aquest acord:

«Die VI febrer anno 1640. — Convocat y congregat el Consell ordinari de la vila i

Els cònsols de Perpinyà, amb data de 25 de gener, escriuen als diputats planyent-se de les opressions que els feien els «dos cens cavalls y lo tercio dels Aragonesos en lo qual hi ha sinch cens homens» que el virrei havia manat allotjar en les cases d'aquella vila, contra llei, per tal com hi havia dos castells aptes i suficients per a albergar-los (1).

En la Junta de Braços de la Generalitat, del dia 3 de febrer (de la qual tractarem més endavant), es donà compte d'una súplica d'En Joan Torner, burgès de Perpinyà i habitant a la vila de Prada del Conflent, dirigida als diputats demanant-los protecció contra les extorsions i greuges que li havia infligit un capità d'infanteria anomenat Nicolau Mendoza, del *tercio* del marquès de Mortara, i dels quals havia reclamat inútilment al virrei (2).

Excessos i greuges dels soldats a Vilamajor, Cardedeu, La Roca, La Garriga i Sant Pere de Gavà

Del *Summari* de les informacions que a instància del procurador fiscal de la Generalitat es feren en diversos llocs amb referència als excessos i delictes comesos pels soldats des de darrers de gener de l'any 1640, copiem les següents:

«En la parrochia de Vilamaior, bisbat de Barcelona, lo ultim de Janer prop passat, arribaren quatre compañias de soldats de acavall, governats per don Phelip Icart y don Pedro Patxeco, los quals per totas las casas ahont estigueren se feren donar a menjar y beurer ab gran abundantia, per ells y sos cavalls, en tant que per ells no volian menjar sino gallinas y capons, prenentselas a son arbitre, que apenas ni han dexades, y per los cavalls blat y pa ab vi, malgastant de una cosa y altre mes del que menjaven, y no contents

terme de Sabadel etc..... Item fonch determinat que la sivada que se a gastada y se gasta per los Capitans de las Companyas de cavall que tenim allotjadas, sia pagada del comu de la present vila.

Item se a determinat de que la palla que la pobre gent desta vila per lo allotjament de las companyas tenim allotjadas en la present vila, te presa de Joan Argemir de la Isglesia y de Pere Joan Calsada, sia pagada del comu de la present vila.»

Es veu que fins a la gent pobra se'ls exigia que remetessin palla, i, no tenint-ne, havien d'adquirir-ne dels magatzemistes; per tal com el Consell de la vila acorda pagar-os-la de diners del comú.

(1) Apèndix II.

(2) Apèndix III.

de axo, composaren a casi tots los amos de casa en diferents quantitats, fent los grans amenasses de matarlos, y quant sen anaren robaren de moltas casas tot lo quels agradá y en particular totas las armas y algunas cavalcadures, y composaren la univers(it)at ab motiu de bagatses, en dotze liures y despres se prengueren los quels aparegué.

»Tots los mateixos excessos de ferse donar menjar y beurer violentment, matar quantas gallinas trobaven, donar pa, y blat als cavalls, composar als particulars, robar lo quels aparexia de las casas, y maiors, feren en la vila de Cardedeu, perque ultra del sobredit maltractaven a la gent, no sols de paraulas, pero encara ab colps y bastonades, en tant que obligá a molts haver de desemparar sas casas, y altres los mateixos soldats los ne treyan, amenasant que si tornaven los matarian, fentse amos dellas y en particular perque un capella volgue tancar la Iglesia li tiraren dos escopetades, y haventla tancada, ab bigas y grans forças trencaren la linda del portal y espallaren las portas, y obrint los dit capella, per axo lo prengueren, ligaren y donaren moltas punyades y cosas, y advertint los que era capella, digue hu dells *que a unque fuesse S.t Pablo y tuviera el Santissimo en las manos, no lo dexara de hazer;* y despres lo pujaren alt al campanar, dient quel volian penjar, y per aqueix effecte feren venir lo butxí que ells aportaven, his creu ho hagueren exequutat, sino ques mogue fora un gran avalot, ab los de dit loch, quels advertí.

»En la Roca, la Garriga, Mollet, S.t Pere de Gava, Rubí y Castellbisbal y en tots los demes lochs ahont estan alojats cometeren semblants fracasos, y en particular a la Garriga pera triar los millors vins, fiblaren quantas botas hi havia en las casas ahont se aposentaren, rentant los cavalls ab vi, quey hague casa que mataren passades de sinquanta gallines, que ab una nit y una matinada entre lo menjar y beurer, las compositions, robos y lo que malmeteren, donaren dany de mes de mil y sinchcentas liures, y que de una casa ahont estaven los ornaments de una Iglesia, robaren los candeleros, casulla, camits, estovalles y altres ornaments.

»En la vila de Granollers estan alotjats setcents bolons (1) ab ses mullers y familia que son cerca de mil entre tots, los quals de la mateixa manera se fan donar menjar y beurer ab violentia, fentse amos de las casas, cometent grans excessos que per no poderlos sufrir faltan de dita vila passades de dos-

(1) Valons.

centas familias, que fugen per salvar sas vidas y honras y estan determinats tots los de dita vila de demanar licencia al S.or Bisbe per portarsen lo Santissim Sagrament y acompañarlo a professo totom, desemparant la vila y dexant a son arbitre lurs hasiendas.

»En loch de S.t Pere de Gava, bisbat de Barcelona, estan actualment, los soldats de acavall que en dit loch estan alotjats, cometent los mateixos excessos y delictes que han fets en los demes lochs, dalt referits, apoderantse de las casas de dit loch, forsant moltas donas, y en particular en certa casa, lo nom de la qual, per sa honra, se calla, bastonejaren lo amo de aquella, y despres ab violencia prengueren a sa muller y sobre de son marit mateix, que estava en terra casi mort de bastonades, ley desonrraren, fent, per força, della, lo que volgueren; y en altre casa del mateix lloch prengueren un miño de edat de nou, o, deu anys, y volgueren ab ell usar actes de sodomia, sino que fonch Deu servit, que ab sas mañas los escapa de sas mans per una porta falsa; fent y exequutant altres faheldats que no son de referir» (1).

Es veu ben palesament que tractaven els pobles com a país conquistat, i que per allà on passaven ho devastaven tot, com si fossin un torb feréstec o bé un núvol de llagosta.

Tots els historiadors, antics i moderns, concorden, en parlar d'aquell espectacle d'horrors i sofriments que aleshores representava Catalunya. «*Los soldados* — diu Melo (2), — *gente por su naturaleza licenciosa, fortalecidos en la permision, no habia insulto que no hallasen lícito: discurrían libremente por la campaña sin diferenciarla del país contrario, desperdiciando los frutos, robando los ganados, oprimiendo los lugares; otros dentro de su propio hospedaje, violentando las leyes del agasajo, osaban á desmentir la misma cortesía de la naturaleza. Unos se atrevían á la hacienda, disipándola; otros á la vida, haciendo contra ella; y muchos fulminaban atrozmente contra la honra del que los sustentaba y servía. Toda la fatigada Cataluña representaba un lamentable teatro de miserias y escándalos, tan execrables á la consideracion de los cristianos como á la de los políticos*».

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó: *Dietari de la Generalitat*, trienni de 1638 a 1641, part 2.a

(2) Melo: *op. cit.*, p. 465.

ASSASSINATS DE DON ANTONI DE FLUVIÀ, I ALTRES, EN LA CAPELLA DEL CASTELL DE PALAUTORDERA — RELACIONS DELS HISTORIADORS COETANIS I MODERNS

Entre aquests excessos, greuges i fins actes criminosos, que tan bé resumeix Melo, n'hi ha un que excel·leix en maldat i perfídia a tots els que s'esdevingueren aquells dies, en diversos llocs de la nostra dissortada terra. Ens referim als assassinats de don Antoni de Fluvià i de Torrelles, i d'altres que amb ell es trobaven refugiats en la capella del seu castell de Palautordera; crims horribles que, agreujats amb gran nombre de furts i saqueigs, extorsions i abusos de tota mena, comesos en les cases d'aquell terme, produïren arreu un esclat d'indignació i d'esglai.

Anem, doncs, a estudiar-los, aquests fets, per tal com aquest estudi constitueix l'objectiu principal del present treball, el qual farem amb tota amplitud, aportant-hi curioses dades mitjançant alguns documents inèdits que havem trobat en el transcurs de les nostres recerques.

Ni la crònica d'En Miquel Parets, ni els seus comentaristes, senyors Balaguer i Pujol i Camps, que tan gran nombre de documents aporten en els apèndixs a aquella, no dediquen ni una sola paraula als esmentats excessos motivats pels allotjaments de gener de 1640, ni s'ocupen, poc ni molt, del sagnant esdeveniment de la mort de don Antoni de Fluvià (1).

En Josep Çarroca, doctor en teologia (2), ho relata quasi amb els mateixos termes que el *Summari* de les informacions rebudes pels diputats del General de Catalunya, que transcrivim més endavant.

El doctor Josep Font (3), sacrista de Sant Pere de Ripoll, diu que, quan

(1) Sols en la «Nota preliminar» al t. II, p. IX, de la «Cronica d'En Miquel Parets» (v. XXI del *Memorial histórico español)* diu el senyor Pujol i Camps: *En este estado los ánimos (el 1.° de Febrero), una sección de corazas, al mando de los Spadaforas, llegó á Palau Tordera para alojarse, encontrando desbalijadas las casas del pueblo. Los vecinos, temiendo los hurtos que pudiera cometer la caballería, habían puesto en salvo los muebles de sus viviendas en la casa-castillo de D. Antonio de Fluviá. Irritados los corazas al enterarse del caso, al castillo acudieron y lo cercaron; pero al prepararse para asaltarlo, rindióse el mísero caballero abriendo la puerta de su casa, que entraron furiosos los soldados acuchillando al dueño al encontrarle escondido en el oratorio.*

(2) JOSEP ÇARROCA: *Política del comte de Olivares* (Barcelona, 1641).

(3) JOSEP FONT: *Catalana justicia contra las castellanas armas* (Barcelona, 1641), p. 44.

les tropes del marquès de los Vélez entraren a Xerta, destroçaren la imatge de Crist crucificat, «*siguiendo el exemplo de las Compañias de don Mucio Spatafora, Luis de Villanueva y Fabricio Piñano, que en la Iglesia del Castillo de don Antonio de Fluviá, despues de averle dado la muerte, con su muger, una hija y tres Criados* (*sin que les valiera el sagrado del Templo*) *cortaron a un Christo un braço.*»

Melo (1) ho refereix amb aquests termes: «*Fué entre todas profundamente sentida la* — (*muerte*) — *de don Antonio Fluviá, á quien habían abrasado en un castillo suyo algunas tropas de caballería napolitana á cargo de los Espatafóras*».

Finalment, entre els autors quasi coetanis del succés, hi ha Luca Assarino (2), molt tendenciós contra els catalans. Aquest historiador relata els fets de Palautordera d'una manera tan ridícula com inversemblant, i que, com més endavant veurem, resulta enterament falsa. Diu que, passant prop de Tordera les tropes de Mutio Spatafora, dessota del castell de don Anton de Fluvià, un dels soldats va demanar, amb molta cortesia, als del dit castell, que li donessin un poc d'aigua. Respongueren-li que s'esperés, i promptament li dispararen una arcabussada que el matà. Aleshores — diu Assarino — els soldats varen aterrar les portes del castell, matant l'amo, qui, per salvar-se, s'havia refugiat a l'església (3).

Els historiadors moderns tampoc en diuen gran cosa, d'aquell succés. El

(1) MELO: *op. cit.* (p. 466).

(2) LUCA ASSARINO: *Delle rivolutioni di Catalogna* (Gènova, 1645), p. 104 i 105.

(3) Veu's aquí com ho conta Assarino:

«*Passando per tanto a quest effetto* — (per allotjar-se) — *le genti de Mutio Spatafora, vicino a Tordera, sotto il Castello di D. Antonio de Fluvia, uno de i soldati richiesc con molta cortesia á quei del Castello, que gli diessero un poco d'acqua. Fugli risposto, que aspettase, et assai subbito sparandogli un'archibugiata gli estinsero crudelmente la sete, et insieme la vita; del que offendendosi indicibilmente i soldati, postisi intorno al Castello ch'era in forma d'un piccol Borgo, gettarono le portc à basso; ed entrati con gran furia dentro uccisero il Padrone di esso, che per salvarsi s'era ritirato in Chiesa.*

Risuonò questa escutione intorno à Villaggi vicini con fama molto crudele, c molto diversa dalla verità; percioche i Paesani non meno fieri che maligni sparscro voce pcr irritar contro dei soldati tutta la Provincia ch'essi non solo haveano barbaramente contaminata co'l sangue d'un innocente Cavalierc la veneranda purità della Chiesa; ma altrcsí, che saccheggiando in essa i vasi, e le vesti Sacre, percuotendo, e rompendo le adorate imagini, erano arrivati fin' à tagliar un braccio ad un Crofisso.»

Ja veurem con aquests excesos i sacrilegis, lluny d'ésser, com diu Assarino, calúmnies escampades pels paisans per excitar tota la província contra els soldats, varen ésser fets certs i positius.

més proper a l'època en què s'esdevingué, i que, per consegüent, podia tenir-ne més dades, En Feliu de la Peña, es limita a copiar quasi literalment, sense citar-ne l'autor ni la procedència, aquell paràgraf de Melo, que hem transcrit, referent als abusos dels soldats; i, en anomenar «*las miserias, crueldades y escandalos*», afegeix: «*omito referir con individuacion, por estar ya juzgados en el Supremo Tribunal, los executores de tantos males.*» (1).

Amb raó, N'Antoni de Bofarull, censurant aquesta reserva d'En Feliu perquè dóna lloc a dubtes sobre la naturalesa dels excessos dels soldats, diu: «*magnífico principio que, á seguirlo los historiadores, se ahorraran ciertamente mucho trabajo al tener que hablar de lo que fué*». (2).

Seguint el seu criteri, En Feliu no diu res del cas de don Antoni de Fluvià.

En Balaguer (3) ho refereix de la següent manera: «*Tristísimo cuadro* — diu — *comenzó á ofrecer la desolada Cataluña, y no se hablaba ya más que de muertos y ruinas, de escándalos y atropellos, de opresiones, desórdenes é injurias. Los tercios de Mucio Spatafora, Luis de Villanueva y Fabricio Piñano cercaron el castillo de D. Antonio Fluviá, quien se había negado á alojarles, segun parece, y despues de haber la plaza por fuerza, dieron alevosa muerte á su dueño, á su esposa y á una niña de dos años, como tambien á los criados, apoderándose de las riquezas que allí habían depositado algunos medrosos vecinos creyendo así salvarlas del pillaje, y entregando luego el castillo á las llamas.*»

Hem transcrit tota la relació amb l'objecte de fer notar algunes inexactituds. Encara que En Balaguer tampoc no ho afirma en absolut, dels documents no resulta que don Antoni es negués a allotjar els soldats (amb tot i tenir dret a fer-ho, ja que, com a cavaller, estava exempt d'aquella obligació). No és cert que els soldats s'apoderessin de la «*plaza por fuerza*». Per més que portava el nom de castell, no es tracta de cap fortalesa, sinó d'un gran casal; ni hi hagué lluita, com pressuposa el dir que fou pres per força. Tampoc no és cert que matessin la muller de don Antoni; si bé això En Balaguer ho treu de la relació que fa el doctor Font, del qual ja hem fet esment.

(1) FELIU DE LA PEÑA: *Anales de Cataluña* (Barcelona, 1709), t. III, l. XX, capítol IV, p. 260.

(2) ANTONI DE BOFARULL: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña* (Barcelona, 1876), t. VII, p. 463.

(3) VICTOR BALAGUER: *Historia de Cataluña* (Barcelona, 1863), v. IV, p. 342.

En Bofarull (1) no en diu res de collita pròpia: sols fa trasllat de ço que relata Melo, i, ensems, de l'ambaixada que el dia 3 de febrer reberen els diputats del General de Catalunya, dels representants del Braç militar. En aquesta ambaixada es dóna compte dels crims i excessos de Palautordera, de primera impressió, per tal com s'havien esdevingut dos dies abans, i no, com creu En Bofarull, que la «*embajada, es muy posterior al hecho.*»

En Modest Lafuente diu: «*D. Antonio Fluviá fue quemado dentro de su propio castillo por algunos del tercio de la caballería napolitana. Este hecho encendió los ánimos hasta un punto indecible*» (2).

N'Antoni Aulèstia i Pijoan, en parlar dels greuges dels soldats, s'expressa en aquests termes: «Y'ls horrors, en lloch de calmar, creixen; y á mida que va entrant l'any 1640 va aumentant la tristesa del quadro ab espectacles com lo del castell de Palau Tordera, incendiat per haverhi retirat sos mobles los habitants del terme, y lo de son senyor D. Antoni de Fluviá, mort, ab altres de sa casa, al peu del ara santa en la mateixa capella del castell» (3).

Relació del «Summari» de la Generalitat referent als crims i excessos de Palautordera

Tots els autors esmentats, exceptuat el doctor Çarroca, que transcriu, una mica reduïda la relació del *Summari* de les informacions fetes pels diputats del General, se'ns mostren ben escassos i migrats de dades que puguin esclarir la naturalesa d'aquells fets, i molt sovint es limiten a repetir ço que altres ja han dit.

Es per això que creiem convenient esbrinar més i més l'esdevingut, mitjançant els documents coetanis que fent recerques hem pogut aplegar, i per tal com aquest és el mètode més racional per a procedir rectament i amb fruit en tota investigació de caràcter històric.

Com a document fonamental considerem l'abans dita relació, que consta, formant-ne part, en les informacions rebudes pels diputats del General. Diu així, copiada literalment:

(1) Antoni de Bofarull: *op. cit.*, t. VII, p. 464.
(2) Modest Lafuente: *Historia general de España* (Barcelona, 1879), t. III, p. 322.
(3) Antoni Aulestia i Pijoan: *Historia de Catalunya* (Barcelona, 1889), t. II, p. 340.

«En lo loch y terme de Palau Tordera lo ultim de Janer proppassat arribaren noucents soldats de acavall governats per don Murtio Spatafora, don Luys de Villanueva y Fabricio Prinyano los quals per esser tants y dit loch y terme tant curts, ames dels excessos comesos en las demes parts, de ferse donar á bastonades menjar y beurer abundantment per ells y sos cavalls, matar quantas gallinas, porsells, moltons, vacas y tot lo que per son regalo los aparexia, dient palesament algu dels commissaris quels comboyaven que aportaven aqueix orde de Sa Ex.ia usaren ab los particulars de dit terme maiors crueltats que no y hague casa que no robassen lo mes precios de aquella, obrint aposientos, despanyant caxas y escorcollant los maiors secrets, sens moltas armas de foch y cavalcadures que despres los mateixos amos compraven y altres que may han aparegut.

»Que a tots los amos de las casas ahont estigueren alotjats composaren en molts maiors quantitats del que podian donar, ligant y garrotantlos, posantlos las escarrabinas y espasas en los pits, pagantlos molts colps y bastonades, maltractantlos de cossas; los ques trobaven ab diner lo donaven, altres per no morir, lo manllevavan, y no contents de axo, a la partida composaren la universitat de dit terme en quaranta sinch liures per los bagatges, y despres de tenir lo diner sen portaven molts que encara no han tornats.

»Que a Jaume Net pages de dit terme, per no poderlos donar tot lo diner en quel composaven li ligaren los brassos en darrera y per aquells lo tingueren penjat gran rato y no satisfets de axo despres lo garrotaren a una escala ahont ab los canons de las escarrabinas lo dexaren casi mort de bastonades, y perque demanantli despres mes gallinas, respongue que ja las havian totas mortas, prengueren un fill seu de edat de tres anys, dient lo volian matar y rustir al forn, com de fet hi ensengueren gran foch sino que Deu fonch servit que sa muller mentre estavan turbats ensenentlo fugi per una porta falsa ab la criatura.

»Que en casa Joan Carreras pages de dita parrochia perque un fadri de casa no fou prou puntual en donarlos tota la sivada que demanaven, sens mes ni mes li tiraren ab una escarrabina, lo qual mori sens poder dir Jesus.

»Que en moltas casas volgueren forçar las donas les quals los escaparen, fugint alguna per una porta falsa, altra saltant per una finestra, dormint tota la nit al bosch.

»Y ultimament que tenint notitia dits soldats que en lo castell de Fluvia

situat en dit terme, se havian recullidas algunas donas y criaturas del veynat, ab tot lo que sen havian pogut aportar de sas casas; digueren, ja la nit antes molts de dits soldats, en diferents casas de las que estavan alotjats, uns, que lo endema havien de combatre dit castell perque alli estava recullit tot lo millor de dit terme; altres, que havian de cremar la casa y matar tota la gent, com en effecte lo endema vigilia de nostra S.ra Candelera, entre deu y onse horas demati ab so de dos trompetas, dits soldats assitiaren a dit castell, posant foch a la porta principal, y vehent don Anton de Fluvia, Señor de dit castell, que las portas cremaven, crida a dits soldats, que si li donaven paraula de no dañar a ningu los obriria la porta de la capella, y asseguranlli dits soldats, nou farian, despres de haver estat dit don Anton en compañia de sa muller y moltas altres persones dins de la capella, en la qual hi ha los cosos sancts de Quirse y S.ta Justina y reservat lo Santissim Sagrament, gran rato en oratio, fiat de lur paraula, obri la porta, y entraren dits soldats tots amotinats, usant y exequutant en dita capella las mes barbaras crueltats ques sien fetas en lo mon, perque dins de aquella, mataren á dit don Anton, un criat seu, dos altres homens que si eran recullits, y una criatura de dos anys, als brassos de sa mare, a la qual tambe nafraren y a set, o, vuit de altres, alguns dels quals perillan molt de la vida; y deposan los ques trobaren dintre, que apar miracle com nols mataren a tots, ab tantas escopetades y coltellades que tiraren, ab una de las quals feren caurer la lantia estava ensesa devant del Santissim Sagrament, y ab altre levaren lo bras esquerra á un christo, y no contents de axo pujaren en lo castell, espallant portas, arquimesas, caxas y tot lo demes los aparague, robant tot quant hi havia, fins al calser de la Iglesia, que judican los testimonis, que entre lo que robaren de dit don Anton, y lo quey havian aportat y recullit molts dels circumvehins, passa de tres milia liures, sens lo dany que en las demes cases dels particulars de dit terme, que sera altre tant». (1)

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó: *Dietari de la Generalitat,* trienni de 1638 a 1641, part 2.ª, p. 309 i 311.

Dades dels llibres d'òbits de les parròquies de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera

Segons el *Llibre de fogatges de Cathalunya* de l'any 1516 (1), el terme de Sant Esteve de Palautordera, ultra l'església parroquial amb dues o tres cases properes, i el castell o casal de «mossen Fluvià, donzell», comprenia trenta sis masos isolats i escampats pel terme. Es de suposar que en 1640 no devia variar gaire aqucsta distribució, per tal com encara avui es conserven gran nombre d'aquells masos amb els mateixos noms que aleshores tenien, ultra algunes cases de construcció posterior que formen carrer.

Quant al castell dit *de Fluvià*, i també *de Palautordera*, més que castell és un gran casal situat en un llòc enlairat del termc, a 2 quilòmetres, pròximament, més amunt de l'església parroquial i a l'esquerra de la carretera que de Santa Maria de Palautordera es dirigeix a Sant Julià de Montseny.

Els soldats (segons la relació transcrita), comandats per Mucio Spatafora, Lluís de Villanueva i Fabricio Prignano, arribaren al terme de Palautordera el dimarts dia 31 de gencr.

Els greuges i extorsions quc cometeren amb Jaume Net, és versemblant que es degueren esdevenir en la casa d'aquest, anomenada en 1516 *lo mas Net* i coneguda avui per *can Net*, molt propera i dessota del castell de Fluvià.

Referent a la mort del «fadrí de casa Joan Carreras» (*lo mas Carreras*, del terme de Santa Maria de Palautordera, en 1516), sabem que aquell era En Josep Pertegàs, de Sant Celoni; i cl crim ve comprovat per la següent partida d'òbit:

«A dos de febrer de 1640 se dona eclesiastica sepultura al cos de Joseph Pertegas, fadri de St. Celoni, no rebe ningun sagrament perque lo mataren los soldats en casa den Carreres; feuseli offici de 4 ₰.» (1)

Era molt general, aleshores, el costum que tenien els veïns (sobretot en llocs o termes de cases esbarriades, com el de Palautordera) de salvaguardar tot el bo i millor dels seus albergs, dipositant-ho principalment en les esglésies, per la temor dels saqueigs i robatoris dels soldats.

(1) Arxiu municipal de Barcelona.
(1) Arxiu parroquial de Santa Maria de Palautordera: *Llibre de obits desde* 1633 *fins ha* 1641.

Així es comprèn que ho fessin també els d'aquest terme, cercant refugi en el castell i en la capella de Sant Cebrià i Santa Justina, adjunta a ell, dones i criatures, amb tot ço que fàcilment havien pogut emportar-se de llurs cases en informar-se que venien soldats per allotjar-s'hi.

I diu la relació: «ja la nit antes (la nit del dia 31 de gener) molts de dits soldats, digueren en diferents casas de las que estavan alotjats, uns, que lo endema havien de combatre dit castell perque alli estava recullit tot lo millor de dit terme; altres, que havian de cremar la casa y matar tota la gent.»

En efecte, l'endemà, dia 1.r de febrer, vigília de la Candelera, entre deu i onze del matí, posaren foc a la porta principal del castell; i veient-ho don Antoni de Fluvià, que s'havia refugiat, amb altres, en la capella, «crida a dits soldats que si li donaven paraula de no dañar a ningu los obriria la porta», i afegeix la relació que havem transcrit, «assegurant-li dits soldats, nou farian... fiat de lur paraula, obrí la porta, y entraren dits soldats, tots amotinats, usant y exequutant en dita capella las mes barbaras crueltats ques sien fetas en lo mon, perque dins de aquella mataren a dit don Anton, un criat seu, dos altres homens que si eran recullits, y una criatura de dos anys, als brassos de sa mare, a la qual tambe nafraren».

El llibre d'òbits de l'Arxiu parroquial de Sant Esteve de Palautordera confirma aquestes morts i revela els noms dels interfectes. Diu així:

«Divendres a tres de fabrer de mil siscents quaranta, fonch enterrat en lo fossar de la iglesia de St. Esteva de Palau Tordera, en lo vas dels astranges, a Pera Monteys, abitant en casa don Salvi Net, no rebe ningun Sagrament per quant lo mataren una companyia de soldats (y no feu testament ques sapia) dins la iglesia de Fluvia en companyia de don Anton y de altres.» (I)

«Divendres a tres de fabrer de mil siscents quaranta fonch enterrat en lo fossar de la iglesia de St. Esteva de Palau Tordera, en lo vas dels estranges, a Josep Samon (II), fadri, fill de... Semona, viuda, avuy abitant en lo mas Cors de dita parrochia, y no rebe ningun Sagrament per quant lo mataren una companyia de soldats dins la iglesia de Fluvia en companyia de don Anton y de altres.» (III)

(I) Arxiu parroquial de Sant Esteve de Palautordera: *Llibre de funeraria de* 1623 *fins a* 1662, foli 55.

(II) Can Samon, en el terme municipal de Sant Pere de Vilamajor. En 1516 era *lo mas Samon*, prop de Santa Susanna.

(III) Arxiu parroquial de Sant Esteve de Palautordera: *Llibre de funeraria de* 1623 *fins a* 1662, foli 55.

«A tres de fabrer de mil siscents quaranta, fonch enterrat en la tomba que te la casa de Fluvia, en lo sementiri de la iglesia de St. Esteva de Palau Tordera, lo cos de Quirsa, criat de Don Anton de Fluvia, no rebe ningun Sagrament per quant lo mataren ab escopetadas y estocadas una companyia de soldats de cavall dins la iglesia de Fluvia, en companyia de son amo y altres, no se li feu offici per quant enterraren quatra cossos tots junts y noi ague prou missas; Dona Maria (I) li deu, diu que complira a sas obbligations.

»Disapte a trenta de mars del sobre dit any feren cos present del sobre dit Quirse, en lo qual asistiren tres preveres, feren offici dobit de 7 ₰ (?) de caritat, lo qual feu celebrar la S.ra Dona Maria de Fluvia.» (II)

«Disapte a quatre de fabrer any mil siscents quaranta fonc depossitat lo cos de don Anton de Flu(v)ia en la iglesia de Sant Esteva de Palautordera, devant la Capella de St. Roch, ahont tenen lo vas, com consta ab un acte ne llevaren, consta en poder de micer Bonamich, notari de Monclus, no rebre ningun Sagrament perquant lo mataren los soldats del Rey de Espanya, dins la Capella de St. Sebria de dit Castell, ab escopetadas y punyaladas, ab companya de quatre de altres, so es, de Pere Monteys, braser, Josep Samon, fadrí, Quirse, moso de dit don Anton, y una minyona de edat de dos anys, que la travesa una pilota per lo cervell en los brasos de sa mara, y la mare tambe fonch travesada per lo bras; feu se li offici de obit de 8 ₰ de Caritat per quiscun prevere, foren vint y dos preveres y lo mestre de St. Celoni, lo Guardia dels Caputxins ab sinc Religiosos (III), fonc hi la Creu de Palau (IV), de Monseny (V) y Campins, lo offici fonch ab diaca y sotdiaca, Capas y bordons y ensenser, pagaren la Caritat, restan a deure los drets acostumats *ut supra in principio libri;* tenia fet testament en poder de micer Fexes, notari de St. Celoni» (VI).

RELACIONS DELS DOCTORS MASSÓ I RIERA, ASSESSORS DE LA LLOCTINENCIA

Els doctors Josep Massó i Gaspar Riera, ambdós assessors de la Capitania general, i als quals el virrei, comte de Santa Coloma, encomanà que fessin una informació sobre els esdeveniments de Palautordera, consignen en llurs relacions (1) un incident que, fins suposant que sigui cert, no desagreuja

(I) Dona Maria Tord, vídua de don Antoni de Fluvià.

(II) Arxiu parroquial de Sant Esteve de Palautordera: *Llibre de funeraria de* 1623 *fins a* 1662, foli 55 v.°

(III) Del convent de caputxins de Sant Celoni.

(IV) Santa Maria de Palautordera.

(V) Sant Julià de Montseny.

(VI) Arxiu parroquial de Sant Esteve de Palautordera: *Llibre de Funeraria de* 1623 *fins a* 1662, foli 56.

(1) Aquestes relacions (la del doctor Massó, amb la firma autògrafa, i la del doctor Riera, tota autògrafa, text i firma) foren fetes per encàrrec del comte de Santa Coloma i trameses al rei, *en manos de D. Pedro de Villanueva, de su Consejo, y su Secretario en o de Cataluña*, com es consigna llur dors. Vegi's apèndixs IV i V.

gens la malignitat d'aquells fets, i ve a desmentir l'afirmació ridícula i absurda de l'Assarino, referent a la mort del soldat que demanava aigua.

Diu el doctor Massó: «*Al mudarse los soldados de esse transito a otro, veynte y cinco o treynta de ellos, passando por delante del castillo, vieron a dos paisanos del lugar que estavan delante las puertas del, y teniendo algunas raçones con ellos, lo que no se ha podido averiguar quales fueron, vieron los hombres que havia en el castillo por guardar su ropa y mugeres que estavan allí retiradas, que los soldados tiraron dos o tres arcabuçaços a los dos paysanos, y que uno de dichos soldados desmontandose corrio tras del uno de los paysanos con la espada en la mano, con la que le dió una gran cuchillada en la caveça, de la qual esta malo. Y entonces den del castillo se tiraron dos tiros con armas de fuego a los soldados, y del uno de ellos fue herido uno, el qual se dice que despues murio, si bien no se ha podido hallar el cadaver por mucha diligencia que se ha hecho.*»

El doctor Riera ho relata així: «*El siguiente dia, miercoles primero de febrero, a las diez del dia, llegaron a vista y muy cerca del castillo diez o doce soldados, en ocass.*on *que estavan raçonando fuera del castillo, junto a la puerta, Antonio Jaime Terades y Pablo Net, vecinos del dicho lugar de Sant Estevan, contra los quales, o sea porque reprehendian a los soldados que llebaban dos bueyes hurtados de cassa Antiga Pont, viuda de dicho lugar, o sea, como dicen algunos, que en las cassas de sus alojamientos huviesse procedido algun disgusto, aremetieron dando de espaldaraços al dicho Net y disparando dos tiros contra Jaime Terades, los quales huyendo se retiraron, hurtando el cuerpo a la furia de los ynvasores. Joan Cervera y Joseph Çamon, vecinos del dicho lugar, que retirados al castillo desde las ventanas observaban las acciones de los soldados, mas atentamente, dispararon dos tiros, de uno de los quales quedo un soldado herido y poco despues muerto.*»

No hem pogut comprovar la certesa d'aquest incident, que no s'esmenta en cap altra relació, com no consta en els llibres d'òbits de la parròquia la mort o enterrament d'aquest soldat. El doctor Massó tampoc ho afirma d'una manera absoluta. Per altra part no és inversemblant que en veure tan cruelment escomesos pels soldats els dos veïns del poble, els que ho presenciaven des del castell, indignats i horroritzats, disparessin els trets. Si el fet fos cert, sempre resultaria que la provocació partí dels soldats, i no, com diu l'Assarino, perquè un d'aquests hagués demanat un xic d'aigua

i, en dir-li que s'esperés, hom li hagués disparat un tret causant-li la mort.

Les relacions d'ambdós doctors són interessants perquè contenen algunes dades que corroboren i agreugen els fets i ensems l'odiositat del crim.

Ambdós convenen que els soldats «*tuvieron noticia que los vecinos de aquel lugar havian recogido la mayor parte de sus alajas y ropas en el castillo de Fluvia*», la qual cosa era suficient per a excitar llur cobejança i desig de saquejar-lo. Afirmen també la maldat i fellonia dels soldats de prometre que no danyarien ningú si els obrien les portes de la capella, i, tot seguit que se'ls franquejà l'entrada, obrar tan cruelment i traidora.

Són curioses les dades que dóna el doctor Massó sobre aquest incident. Diu així: «*En abriendola, uno de los soldados que estavan a la puerta, entrando en ella, dio una puñalada a Don Antonio, de la qual por ser la herida mortal cayó arrodillado delante de una capilla de la Virgen del Rosario, y encomendandose a Dios le dieron dos cuchilladas en la cara mas, y uno de los otros soldados le tiro con una pistola en los pechos, con la qual no le hirio por haver querido Dios no passasen las pelotas un escapulario del habito de St. Benito que trahia consigo, murio luego Don Antonio en la misma yqlesia.*

I diu el mateix doctor Massó: «*Los soldados de a cavallo eran de las compañias que governava Don Murcio Espatafora, su hermano; dicen los testigos que estavan alli, Don Luis de Villanueba y Fabricio Priñano, y los demas no los conocen; y consta que estos capitanes no hicieron diligencia alguna para sosegar a los soldados.*» Ço que vol dir que els deixaven obrar amb tota llibertat.

En la relació del doctor Riera consta que «*tan presto como estubieron los soldados dentro* — (de la capella) — *en la misma yglesia donde con mucha decencia estava reservado el Santissimo Sacramento, y algunos de los muertos y heridos abraçados a las aras de los altares, profanando lo sagrado de la religion y violando la ymmunidad de la yglesia y la fe dada, mataron al dicho Don Antonio de Fluviá, Joseph Çamon, Pedro Montells, Joan Quirce, y una niña en braços de Paula Terades* (1), *su madre, y quedaron heridos Francisco Bancells, dicha Paula Terades, Margarita Pont* (2), *Teresa Pont y Joana Font.*

(1) Segons el *Llibre de fogatges de* 1516, existia ja aleshores, ben proper del castell, el mas Terrades, conegut avui per *can Terrades.*

(2) En l'esmentat *Llibre de fogatges* es troba, també proper al castell, el mas Pont, avui *can Ponts.*

Despues de perpetradas tan sacrilegas hostilidades, abrieron quantas arcas en el castillo avia, sacando dinero joias y ropa que en diferentes lios cargaron sobre sus cavallos, de valor sin duda de mas de seis mil reales.» Consta també, en aquesta relació, «*que el capitan Fabricio Prigñano quito el caliz a un soldado, entregandole al capellan de las compañias, para que a dicha yglesia se restituyese, como se restituyó, y que en presencia suya uno de los soldados delinquentes dijo y se alabo de aber muerto a un hombre alto y rubio en la yglesia.»*

Quant a la vídua i fills de don Antoni, dona Maria Tord de Fluvià, segons la relació de l'ambaixada que els comissionats del Braç militar feren als diputats el dia 3 de febrer, es salvaren fugint per les muntanyes mentre els soldats saquejaven el castell. En altres llocs es diu que estigueren amagats dintre d'un cup.

Acte de treure el Santíssim Sagrament de la capella del castell i portar-lo a la parròquia, per haver quedat aquella profanada

L'endemà, 2 de febrer, festa de la Candelera, fou diada ben trista per al poble de Palautordera. Aquell dia es reuniren en la capella del castell de Fluvià el notari misser Francesc Bonamich i, com a testimonis, N'Antoni Bonany i En Francesc Barceló, pagesos de la parròquia de Sant Esteve, aleshores obrers d'aquesta (cridats, els dits testimonis, per l'honorable En Pere Coromines, clergue de Sant Pau de Casserres en la diòcesi de Solsona, procurador de la noble senyora dona Maria Tord i de Fluvià, vídua de Don Antoni de Fluvià i de Torrelles, i de llur fill don Aleix de Fluvià i Tord), essent-hi també presents els reverends En Gaspar Ferrer i N'Antoni Recort (1), preveres i domers de la dita parròquia de Sant Esteve; els quals volien treure i emportar-se'n el Santíssim del sagrari de l'esmentada capella del castell de Fluvià per haver quedat profanada a causa de l'incendi i crims en ella perpetrats.

I abans que el traguessin, el dit honorable En Pere Coromines, en presència dels testimonis i de moltes altres persones, requerí el notari perquè fes constar ço que segueix: «En notari continuau me acte de com jo, en nom

(1) En el *Llibre de fogatges de* 1516 consta que existia aleshores, en el terme de Sant Esteve, el mas Recort, avui *can Recort.*

dc la señora dona Maria Tort y de Fluvia, viuda relicta del quondam Don Anton de Fluvia, Señor de la parroquia y terme de St. Julia de Montseny y quadro de Campins y del present Castell, y dc Don Aleix de Fluvia, llur fill, attes assi los Reverents Señors Gaspar Ferrer y Antoni Recort, preveres y domes de la Iglesia parroquial de la present parroquia de Sant Steva de Palautordera, en esta iglesia de Sant Cipria en lo present castell construhida y edifficada se son conferits assi personalment ab lo poble ab profeso solemne, affi y effecte de dursen, treure y aportarsen lo Santissim Sacrament, en est sacrari y dins la Custodi dell reservat, attes la pollucio y sacrilegi en dita iglesia air seguit i perpetrat, per una tropa de soldats, matant en ella lo mateix Don Anton de Fluvia y tres altres homens, ensemps ab una minyoneta als brasos de sa mara, y naffrats, entre dones y homens, mes de altres tants...»

I els dits senyors domers, allà presents, digueren: «Que per ser la present iglesia poluta, y enseguint lo que la experiencia, en semblants casos seguits, y estar indecentment dit Santissim Sacrament, lo sen volen dur y aportar a la iglesia llur parroquial.» (1)

Aleshores degué organitzar-se la processó, per acompanyar Jesús Sagramentat, en aquella capella mig cremada, amb els altars i imatges en desordre, i les parets i paviment horriblement tacats amb la sang de les víctimes del dia abans.

¡Quin espectacle tan trist i corprenedor, el davallar tot el poble de Sant Esteve per aquells viaranys, des del castell a la parròquia, en una diada, potser grisa i rúfola, d'hivern, portant el Santíssim a son nou estatge!... tota aquella gernació de fidels, esglaiats encara pel que acabaven d'oir i presenciar, caminant atuïts i pausadament, amb el cap cot, els ulls plorosos, la pregària als llavis i el dol en els cors!

Dades biogràfiques referents a don Antoni de Fluvià i de Torrelles

Aquest cavaller, don Antoni de Fluvià i de Torrelles, pertanyia a un dels llinatges de Catalunya més antics i nobles. Com ell mateix declara en son testament, atorgat el 12 de gener de 1623 i autoritzat pel notari de Sant

(1) Vegi's, en l'apèndix VI, el text íntegre d'aquest curiós i interessant document, que vàrem trobar a l'Arxiu de protocols notarials del districte d'Arenys de Mar.

Celoni, misser Salvador Fexes (1), era «Sr. del terme de St. Julia de Montseny y quadro de St. Joan de Campins; en Barcelona y en lo Castell de Fluvia, parroquia de St. Steve de Palau Tordera, populat, fill llegítim y natural del noble Don Benet de Fluvia y de Torrelles y de la Sra. Dona Maria de Llordat muller sua, tots defuncts.»

El testament està en part mutilat, i no conté cap clàusula interessant. Nomena marmessora sa muller, dona Maria Tord, i disposa que son cors, vestit amb l'hàbit de Sant Benet, sigui sepultat en la capella de Sant Cebrià del seu castell.

Per més recerques que havem fetes, no hem pogut trobar sa fe de baptisme per tal de saber amb certesa l'edat que tenia quan el mataren. Creiem, però, que ja era d'edat una mica avançada, per tal com havem trobat el baptisme d'un germà seu, segurament menor, que correspon a l'any 1600 (2): per consegüent, essent don Antoni l'hereu de son pare, i, per tant, el major de tots els germans, és de suposar que devia tenir ja més de quaranta anys aleshores.

El P. M. Fra Gaspar Sala, de l'ordre de Sant Agustí, catedràtic de Teologia i lector magistral de la Seu de Lleyda, en l'obra que se li atribueix, intitulada *Proclamacion Católica*, en parlar de la mort llastimosa d'aquest cavaller, el qualifica de «*varon de loables costumbres, cuyos empleos consistian en assistir a los Templos, adornarlos de pinturas estremadas, (porque tenia diestrissimo y utilissimo pinzel) conversar con los mas modestos Religiosos*» (3).

Fou molt amic i devot dels PP. Caputxins, havent fet donació al convent de Santa Eulàlia, de Sarrià, d'una relíquia d'aquesta santa que tenia en la capella del castell, fent-ne tramesa al P. Pau de Figueres, guardià del

(1) Arxiu de protocols notarials del districte d'Arenys de Mar: Salvador Texes, notari de la vila de Sant Celoni, *Prothocollum instrumentorum receptorum, anno* 1623, foli 15. Al marge del protocol i capçalera del testament es llegeix la següent nota:

«Los soldats de cavall, a hu de fabrer de 1640, mataren a est Sr. don Antoni de Fluvia dins de la iglesia de St. Cebria de son castell de Fluvia, cremantli les portes del castel, y li robaren e saquejaren tot lo dit castell.»

(2) «A 30 de juliol de 1600, fonc batejat en la parroquia dels Sants Just y Pastor, de Barcelona, Joseph, Nicolau, Honorat, fill del senyor don Benet de Fluvia y de Torrelles y de dona Maria de Fluvia y de Llordat.» (Arxiu parroquial dels Sants Just i Pastor: *Llibre de baptismes de* 1590 *a* 1601, foli 326.)

(3) *Proclamacion catolica a la mayestad piadosa de Felipe el Grande rey de las Españas, y Emperador de las Indias, nuestro Señor. Los conselleres, y Consejo de Ciento de la ciudad de Barcelona* (Barcelona, 1640), p. 97.

convent de la vila de Sant Celoni, el qual la rebé en nom i representació del de Sarrià, el 20 de juliol de 1630. L'acte fou autoritzat, en una cambra del castell de Fluvià, pel notari d'aquella vila, misser Pere Valls, essent-hi presents els testimonis N'Antoni Joan Cadres, prevere, i Fra Gil, caputxí de l'esmentat convent de Sant Celoni (1).

Corroborant ço que diu el P. Sala, consta també que havia pintat el retaule de l'altar major de l'església d'aquest convent, ensems que, en 1637, va pintar un altre retaule, amb la imatge de Santa Eulàlia, per a l'altar major del convent de Sarrià (2).

Es molt possible que siguin, així mateix, pintats per ell uns retaules que es conserven encara en la capella del castell, si bé restaurats, representant escenes de la vida i martiris dels Sants Abdon i Senèn, i Sant Cebrià i Santa

(1) Les bones relacions entre els Caputxins i la família de Fluvià eren ja antigues, per tal com havem trobat que don Benet de Fluvià, pare de don Anton, i el baró de Llinàs, a 25 d'abril de 1614, s'oferiren i comprometeren a pagar totes les despeses que deguessen esmerçar-se per a traslladar a lloc menys desavinent de Sant Celoni, el convent que en aquesta vila tenien els PP. Caputxins. (Arxiu provincial dels Caputxins, Sarrià: *Actes capitulars des de l'any* 1596 *a* 1751, foli 23.)

(2) En una relació que és versemblant atribuir al P. Francesc de Santpedor, guardià d'aquest convent de Santa Eulàlia durant els anys 1708, 1710, 1722 i 1725, es llegeix: «*La Reliquia de la gloriosa Virgen y Martir S. Eulalia, que se halla en esta su casa e Iglesia, la dio don Anton de Fluvia, insigne bienhechor de los Capuchinos. Era este cavallero tan pio y devoto, que hallándose en su Castillo de Fluvia (que es en la Parrochia de S. Estevan de Palautordera), iba casi todos los dias en el Convento de Capuchinos de S. Celonio, para tratar con los Religiosos y hazer sus exerci(ci)os espirituales. Sabia el arte de pintar, y pinto el retablo o quadro de la Capilla Mayor que oy se halla en la Iglesia del mesmo Convento de San Celonio. Tambien pinto el que se halla oy en este Convento de S. Eulalia, de la Capilla Mayor.*

Me parece no es bien passar en silencio la muerte deste Cavallero, pues aun en el dia de oy se hallan señales della dignas de eterna memoria. Aviendo sucedido en el año 1640 *el principio de las rebeluciones de Cathaluña, estando don Anton retirado en su castillo de Fluvia, vinieron a el algunos soldados españoles, con intención de hurtar, no solo lo que era de dicho cavallero, sino tambien lo que avian alla recogido los paysanos. Llegados los soldados en el Castillo, dieron palabra a don Anton que venian de paz, y le asseguraron que no venian para hazer mal a nadie. Y assegurado con sus palabras, les abrio las puertas; y entrados dentro del Castillo, la primera cosa que hizieron, como sacrilegos e inhumanos, quitar la vida a dicho cavallero, que estaba dentro la Capilla de su mesmo Castillo, esparciendo su sangre por el pavimento, la qual aun se conserva hasta el dia de oy en sus ladrillos, sin que con tantos años se haya podido sacar, por mas que hayan limpiado, ni borrar las memorias de su muerte. Yo he visto los ladrillos manchados de la sangre en dicha Capilla, y lo demas del modo que fue su muerte me refirio en el mismo Castillo don Anton de Fluvia, nieto suyo, año* 1689.» (Arxiu provincial dels Caputxins de Sarrià: *Fundación de la Provincia de Capuchinos de Catalunya* y *del Convento de Sta. Eulalia primero de Espanya*, ms. *A*-6, foli 78.)

Justina, per tal com la indumentària dels sants, i d'altres personatges que hi figuren, són ben bé d'aquella època.

L'any següent (1641), en l'església de Sant Esteve de Palautordera, es celebrà l'aniversari de la mort de don Antoni, i el seu cos fou traslladat de la sepultura provisional de la parròquia, on es trobava, a la de la capella del castell, conforme havia disposat en son testament. Veu's aquí com ho ressenya el *Llibre de funeraria* de la dita parròquia (1):

«Dijous a set de mars, any del S.or de mil siscents quaranta hu, feu selebrar la Sa Dona Maria de Fluvia y Llordat, lo novenal y Capdeany del Sor Don Anton de Flu(v)ia son marit, en lo qual novenal y capdeany asistiren dotse preveres y sis monjos de St. Salvador de Breda y sis frares Caputxins y un frare de Jesus, un beneficiat de St. Celoni clergue, feren offici dobit de 8 ℔ de Caritat per quiscun offici, y lo offici fonch ab Diaca y sotdiaca, Capas y bordons y ensenser.

lo mateix dia fonch tret de hont estava dipositat y fonch portat a la Capella del Castell a enterrar, per lo qual asistiren los dits monjos conforme ell se dexava en son testament y sells da a cada hu dos lliures, que ell dexa sells das dells monjos, fonch acompanyat lo cos, dels sobredits monjos, preveres, frares, al enterro, y denpres daren a dinar y dos pans, pagaren la Caritat, restan a deure los drets acostumats, haguehi dotse atxes les quals no prenguerem per avernoles demanades antes do cortesia» (I).

(1) Arxiu parroquial de Sant Esteve de Palautordera: *Llibre de funeraria de* 1623 *fins a* 1662, fcli 56.

(I) La capella de Sant Cebrià, del castell de Palautordera, on, com acabem de veure, fou traslladat el cos de don Antoni de Fluvià en 1641, ha estat restaurada per l'actual propietari del dit castell, senyor Benet Adroer, al qual regraciem l'amabilitat i complaença que tingué de mostrar-nos-la. En el paviment, en front de l'altar major, hi ha la tomba d'aquell cavaller, indicada per una llosa, on, ultra l'escut amb els senyals nobiliaris del llinatge, es llegeix aquesta senzilla inscripció: «SEPVLTVRA DE CASA DE FLVVIA».

Es conserva en la capella un crucifix, de dimensions més que regulars, que ofereix la particularitat de tenir un braç afegit. Aquest crucifix és molt versemblant que correspongui al segle XVII, no sols pel seu estil i forma, sinó també per tal com, al seu peu i pintat en la creu, es consigna que el 26 de desembre de 1707, trobant-se a la ciutat de Barcelona l'il·lustríssim fra Joan Navarro, de la reial i militar ordre de la Mercè, bisbe d'Albarracín, concedí 40 dies d'indulgència a tots els fidels que devotament resessin un parenostre a la dita imatge. Per consegüent, el crucifix devia ésser anterior a aquesta data, i, per tant, podia correspondre al segle XVII. Demés, el fet de concedir indulgències als que li rendissin culte, demostra que se'l tenia en gran estima. ¿Fóra aquest el crucifix de què es parla en algunes relacions del crim de Palautordera, i que es trobava a la capella en ésser envaïda pels soldats, i al qual aquests tallaren un braç? Heu's aquí ço que diu el P. Gaspar Sala (II) referint-se als crims i sacrilegis que en la dita capella es cometeren: «*...robando calizes casullas y ornamentos; y ultimamente cortaron un braço a un devoto Christo* »

(II) P. GASPAR SALA: *op. cit.*, p. 98.

Les dades que havem pogut aplegar referents a la persona d'aquest dissortat cavaller concorden que era un individu de natural pacífic i senzill, bon cristià, pietós (potser fins místic), amic i devot de les arts, per tal com es dedicava a la pintura religiosa; qualitats que fan més abominable i repulsiu el crim del qual fou víctima. La veu del poble, molts cops ben assenyada, és possible que volgués enaltir la fama d'aitals virtuts amb aquestes estrofes de la cançó popular dels *Segadors*.

«Mataren un caballé — a la porta de l'Iglesia,
(Don Anton de Fluvià) — Y'LS ANGELS LI FAN GRAN FESTA.»

Epìleg

Els crims de Palautordera, ultra ésser repulsius i odiosos per les circumstàncies que els rodejaren i la naturalesa i condició de les víctimes, constitueixen un fet important i de la major gravetat, no solament perquè s'esdevingué quan encara no feia un mes que, com havem dit, els catalans havien realitzat l'esforç suprem i gloriós de la jornada de Salces, sino també perquè, trobant-se tota la terra atuïda i en estat miserable pels molts sacrificis que havia hagut de fer durant aquella guerra, fou aital fet, juntament amb les extorsions que aleshores començaren, l'inici d'una sèrie de greuges, cada vegada majors i més violents, infligits pel Govern central contra Catalunya.

Els diputats del General, en unió de les juntes de Braços, i els consellers de la ciutat, amb el Consell de Cent, des que reberen les noves del succés, treballaren fermament i activa per apaivagar aquell flagell (1). Es verament admirable la tasca que realitzaren ambdues cases (la del General i la de la Ciutat), en germanívola i patriòtica unió, durant aquells mesos de febrer

(1) Constituïen aleshores la Diputació del General els tres diputats (eclesiàstic, militar i reial) doctor Pau Claris, canonge de la Seu d'Urgell, Francesc de Tamarit, donzell, i Josep Miquel Quintana, ciutadà honrat de Barcelona, respectivament; i els tres oïdors de comptes (també dels respectius Braços eclesiàstic, militar i reial) doctor Jaume Ferran, canonge de la Seu d'Urgell, Rafel Antich, donzell, de Barcelona, i misser Rafel Cerdà, ciutadà honrat de Girona.

Els consellers eren: En Lluís Joan de Calders, donzell, conseller en cap; N'Antich Saleta i Morgades, ciutadà, segon; En Josep Massana, ciutadà, tercer; En Pere Joan Xirau, mercader, quart, i N'Antoni Carrera, cirurgià, cinquè; ciutadans benemèrits que hagueren d'exercir els càrrecs sacrificant-se per llur pàtria, en aquell any malestruc de 1640.

i març, rebent informacions dels excessos dels soldats, trametent cartes i *memorials* al rei, exposant-li la situació llastimosa en què es trobava el Principat víctima d'aitals contrafurs, i enviant contínues ambaixades al lloctinent, comte de Santa Coloma, fent-li avinent les contravencions que s'infligien a les Constitucions de Catalunya (1).

Tot fou endebades: ni el rei ni el seu primer ministre, el comte d'Olivares, duc de Sanlúcar, ni el funest virrei comte de Santa Coloma, escoltaren els precs dels catalans. Les malvestats s'anaren agreujant, i, en lloc de castigar els opressors i criminals (2) i redimir els pobles de la feixuga càrrega dels allotjaments, aquests s'imposaren amb major duresa contravenint les lleis de Catalunya, s'ordenà des de Madrid l'empresonament absurd del diputat militar Francesc de Tamarit i dels membres del Consell de Cent Francesc Joan de Vergós i Lleonard Serra; i ensems s'esdevenien nous excessos, desordres i opressions, per part dels soldats, en diverses viles i llocs del principat.

Així s'anava forjant i reblant a l'entorn de Catalunya aquella cadena de greuges i despotismes contra tota llei, justícia i raó.

Cànovas del Castillo, gens sospitós de regionalisme, sinó eminentment

(1) Es un estudi interessant el de la sèrie inacabable de treballs i gestions que aleshores feren els diputats i consellers per deslliurar Catalunya d'aquell flagell, estudi que tenim fet molt acuradament i minuciosa. No el traslladem aquí perquè ens allargaríem massa i fins ens apartaríem del nostre objectiu. El publicarem, si a Déu plau, en el llibre, que tenim en preparació, *Catalunya en* 1640. *Contribució a l'estudi dels fets que precediren i causes que originaren la guerra de Separació de* 1640 *a* 1652.

(2) Referent als crims de Palautordera, és curiosa aquesta nota, que copiem d'un opuscle imprès a Lisboa, en 1642, amb el títol següent: *Apoyos de la verdad catalana contra las objeciones de una justificacion que se hizo en nombre del Rey Catholico contra esta Provincia, con los cargos que iniustamente se le impusieron por unos papeles volantes, y descargos a ellos* (Arxiu històric municipal de Barcelona). Diu així la nota: «*Papel. — La muerte de Don Antonio Fluvia se averiguo y prendio el matador, y se condeno a muerte: pero quando soltaron al Deputado Tamarit, y a todos los demas presos, le echaron fuera a este los sediciosos.*

Respuesta (del autor anònim del folletó).

Las muertes de D. Antonio Fluvia, de tres criados suyos, de muger y niña de dos años, y el sacrílego atrevimiento de cortar un braço a un devoto Crucifijo, el robo de los calices, casullas y otros arreos de la Iglesia, con las alajas de los vezinos, pillaje estimado en seys mil escudos, siendo crímenes de muchos delinquentes, solo uno se prendió, segun el Papel, passados largos meses, el qual, ni se sabe fuesse condenado a muerte, ni hecha su causa, ni concluydo el processo, ni su libertad causada por los segadores, quando la dieron al Deputado y presos en las carceles Reales, por estar el dicho matador, a la sazon, detenido en las carceles de las Ataraçanas, de do le liberto el conde de Santa Coloma. Vease, agora, si tal enormidad de delitos claman al cielo por castigo.»

centralitzador, ha escrit: «*Ningún punto de la historia de España parece tan averiguado como que únicamente la ociosidad, la ignorancia, el afán de goces de Felipe IV, juntamente con la ineptitud y tiranía de Olivares, su principal Ministro, fueron las causas del levantamiento de Portugal en* 1640» (1).

Ço que ha escrit Cànovas referint-se a Portugal és aplicable a Catalunya; amb la diferència que, mentre Portugal, després d'haver sofert un llarg període d'opressió, realitzà el seu gloriós alçament el dia 1.er de decembre d'aquell any i recobrà la seva nacionalitat i independència, Catalunya, més dissortada, trobant-se no menys vexada i opresa, clamà endebades justícia i es veié envaïda per l'exèrcit del rei d'Espanya, iniciant-se aquella guerra de Separació que perdurà dotze anys i tingué per epíleg el funest i vergonyós tractat dels Pireneus, que esquarterà la terra catalana anexant a França el Rosselló i gran part de la Cerdanya.

FERRAN DE SAGARRA.

(1) CANOVAS DEL CASTILLO: *Estudios del reinado de Felipe IV* (Madrid, 1888), t. I, p. 11.

APÈNDIX DE DOCUMENTS

I

1637, març 21.

RECURS DE QUEIXA DEL SÍNDIC DEL CAPÍTOL DE LA SEU D'ELNA, EN EL LLOC I TERME DE BAIXÀS (ROSSELLÓ), REFERENT A LES EXTORSIONS I GREUGES DELS SOLDATS

M. Ilt. Sr.

Dize el Síndico del Muy Ilte. Cabildo de Elna, del lugar y termino de Bayxas, que el Capitan D. Cesar Garrafa que esta alojado en dicho lugar continuando las vexaciones y opressiones diversas vezes á V. S. representadas, alentado de no haver sido castigado dellas quiere con amenazas y violencias violentar a los particulares de dicho lugar, siendo muy pobres le presten çien scudos, quando no, repartira la comp.ª en las casas del bayle y Consules dandoles lugar y licencia de hurtar quanto hallaren; y al bayle viendo no le dexavan dicho dinero dixo que era un gran borraxo cornudo y que si otra vez le bolvia delante con un palo le romperia los huessos, y que quando se yria al grao queria llevarse toda la ropa de servicio tenia en su poder el y los soldados, y que le diessen tantas medidas de azeyte y tantas libras de velas, haviendose ya llevado algunas mantas algunos soldados que dizen han huydo, y el lunes passado hizo de potensia abrir las casas y reconocio y provo todos los vinos de las cubas, y el martes llamo al bayle y Consules y les dixo que se fuessen al herrero y hiziessen vendiesse el vino a quatro sueldos y con ellos hizo fuessen algunos soldados y en llegando uno de los soldados dio muchos golpes y rempujones al moço del herrero porque dixo que el vino siendo clarete y bueno no podia darse a esse precio, y otro soldado dio al mismo moço un bofeton delante de todos haziendo le salir sangre por las narizes y luego el bayle y Consules fueron a dar razon al Capitan de lo que passava y el no hizo caso dello, antes bien dio un grande rempujon al bayle diziendo le saliessen de delante, y bolviendose el bayle y Consules en casa del herrero donde havian quedado los soldados, el sargento los fue siguiendo y les dixo que el Capitan mandava pusiessen en la carçel al moço havia recebido el bofeton y que si no lo hazian el lo haria por fuerça por mandarlo el Capitan y por fuerça por evitar algun danyo mayor le arrestaron en casa, y como los naturales sean pobríssimos y imposibilitados de prestar el dinero se les pide, por los muchos trabajos y danyos les han dado los soldados en tantos anyos, y quando lo tuviessen no están obligados, segun fueros de la tierra, y no puede, segun los mismos fueros, entrometerse el Capitan en poner presios a las cosas, y sea razon sea castigado de las injurias hechas al bayle y de haver querido entrometerse en mandar capturar

los provinsiales, cominando capturarles el, siendo injuriados de sus soldados, a quien no quizo castigar. Por tanto el dicho Síndico representa a V. S. todo lo susodicho supli-eandole se sirva mandar remediar semejantes desordenes y opressiones y castigar el Capitan y a los soldados se hallaren culpados. Quando no, lo que no cree, dize que acudira al Ex.mo S.r Duque de Sogorbe y de Cardona, lugarteniente y Capitan general en este Principado y Condados y le hara quexa particular de todo, requirens nott.
Altissimus etc. dia 21 mensis martii 1637. — Oliver.

(Perpinyà: Arxius Departamentals, sèrie *G*, llig. 94.)

II

1640, gener 25.

Carta dels cònsols de Perpinyà als diputats del General de Catalunya planyent-se de les opressions que els feien els soldats que tenien allotjats

Molt Ill.e Señor:

Los treballs y afflictions desta terra se van aumentant de quiscun dia y quant pensavem ab lo Rendiment de Salses estar deslliurats de tants treballs com los aloyaments nos havian donat, Sa Ex.a ha manat aloyar dins esta vila serca de dos cens cavalls y lo tercio dels Aragonesos en lo qual hi ha sinch cens homens, y tant la cavalleria que tota estigue aloyada en esta vila, quant los que vuy y son, fan y han fetes infinites oppressions als provincials fentse donar a menyar y tot quant los dona gust, contra notories disposicions de Cathalunya, y haventhi dos Castells en esta vila, no poden segons notoria Constitucio, ni pot haverhi soldats aloyats en esta vila, ans be deuen estar en los Castells sent mes que capasos. Está esta vila y tota la terra perduda y accabada. Supplicam a V. S. nos fassa merçe opposarse en estas contrafactions de Constitucions y procehir segons per ellas esta disposat, perque no se augmente est dany y se acabe de perdrer esta terra la qual ab tota pressa se acaba. Confiam V. S. nos fara esta merce com sempre, y que se apiedara de nostres treballs y de les afflictions tant grans que havem patit y pateix tota esta vila, y que continuara en ser nostre amparo y protector, que, a, mes sera ferne gran servey a Deu nre. Señor, nosaltres o estimarem en una de las mayors merces sens poden fer, y sera anyadir a les demes obligacions tenim a V. S. y lo Señor a V. S. nos guarde com supplicam. Perpinya y Janer als .25. de 1640. — Molt Ill.e Señor. — De V. S. molt affectats servidors qui les mans li besan. Los Consols de la fidelissima vila de Perpinya. = Molt Ill.es señors diputats del general de Cathalunya.

(Arxiu de la Corona d'Aragó: *Dietari de la Generalitat*, trienni de 1638 a 1641, part 2.a, entre els folis 291 i 292.)

III

1640, febrer 3.

JOAN TORNER DE LA VILA DE PRADA (CONFLENT), SUPLICA ALS DIPUTATS DEL GENERAL CONTRA ELS EXCESSOS DELS SOLDATS

Molt Ill.res S.ors:

No obstant que en lo present Principat de Cathalunya y Comptats de Rossello y Cerdanya les persones Militars y les que gaudeixen Privilegi Militar sien exemptes de tenir aloxats en ses cases soldats alguns, no res meyns a Joan Torner, Burges y habitant en la vila de Prada de Conflent y gaudint com gaudeix, per esser Burges, de Privilegi Militar, li es estat alotxat en la casa de sa propia habitacio un capita de infanteria anomenat Nicolas Mendosa del Tercio del Marques de Mortara, y arribant en sa casa dit Joan Torner que venia de defora de dita vila y trobant alotxat en sa propia casa al dit capita, en la qual havia fet molts mals tractes als dé sa familia de dit Torner representantli ab tota cortesia son mal procehir, no dubta dit capita Mendosa de tirarli al dit Torner una arcabusada y ferlin tirar dos de altres per los soldats de sa companyia y per voluntad de Deu nol tocaren, y haventne feta quexa dit Torner al Sargento major de dit Tercio, y en lloch de reprimir tal exces, ha alotxada en dita sa casa de dit Torner tota una Companyia de soldats, per lo que dit Torner ha hagut de desamparar sa casa, y encara perque nol matassen se ha hagut de retirar en lo monastir de Caputxins de dita vila de Prada; com de tot lo damunt dit constara sempre que V. S. mane esserne rebuda informacio, y si be ne ha fetes donar quexes de dites coses al Ex.im Sor. llochtinent general, ab tot fins vui no se ha posat remey en dits excessos. Supplica per tant a V. S. sia de son servey manar fer les degudes y acostumades diligencies per lo reparo de dits excessos que ademes de esser just ho rebra a singulars gracia y merced... — Altissimus... Carmona.

(Arxiu de la Corona d'Aragó: *Dietari de la Generalitat*, trienni de 1638 a 1641, part 2.a, entre els folis 291 i 292.)

IV

1640 febrer 14.

RELACIÓ DONADA PEL DOCTOR JOSEP MASSÓ, DEL CONSELL REIAL, AL VIRREI, COMTE DE SANTA COLOMA, SOBRE ELS FETS DE PALAUTORDERA

Ills.mo y Ex.mo S.r:

Manda V. E. le haga relacion de lo que contiene la informacion recebida en la regia corte del successo del Castillo de Fluvia, y obedeciendo las ordenes de V. E., digo, Que estando alojada una tropa de cavalleria en las casas del lugar de Sant Estevan de Tordera, tuvieron noticia los soldados de dicha tropa que los vezinos de aquel lugar havian recogido la mayor parte de sus alajas y ropas en el castillo de Fluvia, situado

dentro el mismo termino de Sant Estevan, cuyo dueño era Don Antonio de Fluvia y Torrelles; al mudarse los soldados de esse transito a otro, veinte y cinco, o, treinta dellos, passando por delante del castillo, vieron a dos paizanos del lugar que estavan delante las puertas del, y teniendo algunas razones con ellos (lo que no se ha podido averiguar quales fueron) vieron los hombres que havia en el castillo por guardar su ropa y mugeres que estavan alli retiradas, que los soldados tiraron dos, o, tres arcabuçaços a los dos payzanos, y que vno de dichos soldados desmontandose corrio tras de uno de los payzanos con la espada en la mano con la qual le dio una gran cuchillada en la cabeça, de la qual esta malo, y entonces den del castillo se tiraron dos tiros con armas de fuego a los soldados y del uno dellos fue herido uno, el qual se dize que despues murio, si bien no se ha podido hallar el cadaver por mucha diligencia que se ha hecho, y luego los soldados se desmontaron todos, y tocando la trompeta se juntaron los demas que quedavan alojados en el dicho lugar, y juntos pegaron fuego con la leña que pusieron fuego a la puerta principal del castillo; y rodando aquel, encontraron con la puerta de la Iglesia que tenia ajustada al castillo, y queriendo la abrir con violencia, les pidio Don Antonio de Fluvia que estava dentro della no rompiessen las puertas, que dandole palabra de no offenderle a el y a los que estavan dentro, el les abriria la puerta; dieronsela, y luego abrio la puerta de la Iglesia; y en abriendola, uno de los soldados que estavan a la puerta, entrando en ella, dio una puñalada a Don Antonio, de la qual por ser la herida mortal cayo arrodillado delante de una capilla de la Virgen del Rosario, y encomendandose a Dios le dieron dos cuchilladas en la cara mas, y uno de los otros soldados le tiro con una pistola en los pechos, con la qual no le hirio por haver querido Dios no passassen las pilotas un escapulario del habito de St. Benito que trahia consigo, murio luego Don Antonio en la misma Iglesia; mataron assi mismo los soldados a tres otros hombres, hiriendoles en la misma Iglesia; y a una muchachuela de dos años, que por estar en braços de su madre a ella la hirieron en el braço izquierdo, la mataron con un arcabuçaço; hirieron tambien a otro viejo de setenta años, y a dos mugeres que estan con evidente peligro de su vida, salvaronse otras mugeres que estavan en dicha Iglesia recogidas, porque se ampararon del capitan Fabricio Piñano, el qual las saco fuera en un campo, y de alli se fueron libres a sus casas; y acabando de matar y herir la dicha gente, se entraron los soldados por la misma Iglesia en el castillo, y subiendo a los altos de la casa hurtaron toda la ropa, plata, oro, dinero y demas hazienda que tenia el cavallero en el castillo, y la que havian entrado los vezinos, excepto algunos quadros; assique segun lo que juzgan los testigos, lo hurtado sera del valor de tres mil ducados.

Los soldados de acavallo, S.r, eran de las compañias que gouernaua Don Murcio Espatafora, su hermano, dicen los testigos que estavan alli, Don Luys de Villanueva y Fabricio Piñano, y los dem asno los conoscen; y consta que estos capitanes no hizieron diligencia alguna para sossegar a los soldados; acabado de hurtar se fueron, y las puertas del portal del castillo se quemaron todas; y esta es en summa la relacion de la dicha informacion recibida, quedando siempre al servicio de V. E. cuya Ex.ma persona Dios guarde como desseo y he menester. De la posada 14 de febrero 1640. El Dr. Joseph Masso.

(Arxiu de la Corona d'Aragó — Consell d'Aragó, Secretaría de Catalunya).

V

1640, febrer 14.

RELACIÓ DEL DOCTOR GASPAR RIERA, ASSESSOR DE LA CAPITANIA GENERAL, DONADA AL VIRREI SOBRE ELS CRIMS I EXCESSOS DE PALAUTORDERA

Ex.mo S.r:

Aviendo llegado a los oidos de Vex.a clamores de los Provinciales, vezinos y moradores de los lugares de Palau, St. Estevan de Tordera, Monclus y Castillo de Fluvia, occasionados de los rigores, muertes violentas y latrocinios cometidos por los soldados de algunas compañias de Caballo, que por dichos lugares tuvieron transito, y que en ellos la noche del martes, que contavamos a los 31 de henero proximamente passado, estuvieron alojadas; fue Vex.a servido embiarme a tomar las informaciones de los successos referidos, para que con el zelo y justification acostumbrada se procediesse al castigo de los culpados.

Lo que pude, Señor, despues de mucha diligentia y cuydado averiguar, fue, Que muchos de los vecinos, maximamente de Monclus y San Estevan de Tordera, menos confiados del auxilio que mutuamente suelen darse los Provinciales, por estar las casas repartidas, y en largos trechos distantes, el miercoles 30 de Henero (1), al rumor del transito de los soldados, recogieron lo màs precioso de sus alajas en el Castillo de Fluvia, casa, sino fuerte, de mayor deffensa que las demas, por la eminentia del lugar y disposition del sitio, de algunas las mugeres y hijos y de otras los hombres, desemparando toda la familia, la habitacion de sus casas.

Llegaron la misma noche del miercoles (2) las comp.as de Cavallo, que segun dizen los testigos (si el temor como suele, no acrecienta el numero) fueron mas de 800. Estos en las casas de sus alojamientos, descomedidamente comieron y bevieron, derramando lo que sobrava de vino y azeite, a costa y en grandissimo daño de los dueños.

El siguiente dia, miercoles Primero de febrero, a las dies del dia, llegaron a vista y muy cerca del castillo dies o dose soldados, en ocasion que estavan razonando fuera del castillo, junto a la puerta, Antonio Jaymè Terrades y Pablo Net, vecinos del dicho lugar de Sant Estevan, contra los quales (o sea porque reprehendian a los soldados que llevavan dos bueyes hurtados de cassa Antiga Pont, viuda de dicho lugar, o sea, como dicen algunos, que en las casas de sus alojamientos huviesse precedido algun disgusto) arremetieron dando de espaldarasos al dicho Net, y disparando dos tiros contra Jayme Terradas; los quales huyendo, se retiraron, hurtando el cuerpo a la furia de los invasores.

Joan Cervera y Joseph Çamon, vecinos del dicho lugar, que retirados al Castillo

(1) Ha d'ésser el dilluns 30 de gener.
(2) Ha de dir dimarts.

desde las ventanas observavan las actiones de los soldados, mas atentamente, dispararon dos tiros, de vno de los quales quedo vn soldado herido, y poco despues muerto.

Los soldados, que ya al ruido de dicha pendencia fueron, como dicen algunos, mas de 60, y otros mas de 200, o incitados del deseo de vindicar la muerte de su commilite, o como dicen algunos, de saquear el castillo, pegaron fuego a las puertas y mientras ardian estas, acudieron a las de la Iglesia (que esta apegada al mismo Castillo, donde se avian recogido Don Antonio de Fluvia y Torrelles, dueño del Castillo, y otros hombres y mugeres) instando porfiadamente que se abriessen.

Temeroso el dicho Don Antonio que en ellas encendiesen el fuego que ya en las otras ardia, y se continuasse el incendio en toda la casa, sobre palabra de no darle daño, abrio la puerta de la Iglesia; y tan presto como estuvieron los soldados dentro en la misma Iglesia, donde con mucha decencia estava reservado el Santissimo Sacramento, y algunos de los muertos y heridos abraçados a las aras de los altares, profanando lo sagrado de la religion, y violando la immunidad de la Iglesia, y la fe dada, mataron al dicho Don Antonio de Fluvia, Joseph Çamon, Pedro Montells, Joan Quirce, y vna niña en brasos de Paula Terradas, su madre, y quedaron heridos Fran.co Bancells, dicha Paula Terradas, Margarita Pont, Teresa Pont y Joana Font.

Despues de perpetradas tan sacrilegas hostilidades, abrieron quantas arcas en el Castillo avia, sacando dinero, joyas y ropa que en differentes lios cargaron sobre sus cavallos, de valor sin duda de mas de seis mil reales.

Delitos por cierto dignos de que la Piedad y zelo de Vex.a y de qualquier señor cristiano execute rigurosos castigos, en los que tan impiamente los cometieron, si con diligencia cuydadosa pudieren descubrirse los culpados.

Esta la aplique la mayor que pude y no fue possible averiguar mas de que las tropas que tuvieron transito en dichos lugares, fueron conducidas por los Capitanes Don Murcio Splatafor y un hermano suyo, Don Luis de Villanueva y Fabricio Prigñano, sin que aya testigo alguno que de noticia de los nombres de los delinquentes, ni observado las señas de sus personas ni de los dichos capitanes designe action alguna, mas de que el dicho Capitan Fabricio Prigñano retiro las mugeres que fuera de la Iglesia se ampararon del, y que quito el caliz a un soldado entregandole al Capellan de las Comp.as, paraque a dicha Iglesia se restituyesse, como se restituyó, y que en presencia suya uno de los soldados delinquentes dixo y se alabo de aver muerto a un hombre alto y rubio en la Iglesia.

Esta es la información que hago a Vex.a sacada de las informaciones que recivi, en conformidad de lo que Vex.a ha sido servido mandarme. en Barn.a 14 de febrero 1640.

El Dr. Gaspar Riera Ass.or de la Capitania gnal.

(Arxiu de la Corona d'Aragó — Consell d'Aragó, Secretaría de Catalunya).

VI

1640, febrer 2.

Acte de treure el Santíssim de la capella de Sant Cebrià i portar-lo a la parròquia de Sant Esteve, per haver quedat aquella profanada

Die secunda mensis februarii anno a Nativitate Domini Millesimo sexcentesimo quadragesimo, in Ecclesia sive Capella castri de Fluvia, in parroquia Sancti Stephani de Palatio Torderia constructa et edifficata, Diccesis Barcinonensis.

Presente et in his vocato per me Francisco Bonamich de Çanoguera, auctoritate Apostolica adque Regia, Domino que (?) et notarie et scribanie loci seu ville de Palatio torderia et totius termini Castri de Montecluso, Diocessis Barcinonensis, et eo nomine notario et scriba publico predicti infrascripto, et presentibus etiam pro testibus, Antonio Bonany et Francisco Barceló, agricolis parroquie Santi Stephani de Palatio Torderia, diocessis Barcinonensis, et de presenti dicte parroquie operariis, pro testibus ad infrascripta vocatis per honorabilis Petrus Coromines clericus parroquie Santi Pauli de Casseiras, diocesis Solsonensis, procurator ad infrascripta et alia peragenda legittimus constitutus a nobile Dompna Maria Tord et de Fluvia vidua relicta quondam nobilis domini Dompni Antonii de Fluvia et de Torrelles, domini parroquie et termini Santi Juliani de Montesigno, quadrisque Santi Joannis de Campins et castri de Fluvia, in dicta parrochia Santi Stephani de Palatio Torderia constituti (?) et a nobile Dompno Alexo de Fluvia, dictorum conjugum filio, pro ut de ejus procurationes constat penes predictum et infrascriptum notarium die presenti et infra paulo ante, dicto nomine constitutus personaliter coram et ante presentiam Reverendus Gasparis Ferrer et Antonii Recort presbiterorum et Ebdomadariorum Ecclesie parrochialis dicte parrochie Santi Stephani de Palatio Torderia personaliter repertorum et existentium in Ecclesia seu Capella sub invocatione Santi Ciprianus, intus castrum de Fluvia predictum, edificatam, dum volebant dicti Ebdomadari tolle et ferre Santissimum Sacramentum ex sacrario dicte Ecclesie propter insendium die erina in dicta Ecclesia factum per quosdam milites, de necibus dicti Dompno Antonii de Fluvia et quatuor aliis personis, antequam non eum tolerunt, coram dictis testibus aliis quam plurimis, dicto nomine mihi dixit et exposuit verba sequentia et infrascripta que dum ab ejus proferabantur, per me dictum et infrascriptum notarium et scribam scripta et continuata fuerunt in hunc qui sequitur modum. Dient en notari continuau me acte de com jo en nom de la señora donna Maria Tort y de Fluvia, viuda relicta del quondam Don Anton de Fluvia, Señor de la parroquia y terme de St. Julia de Montseny y quadro de Campins y del present Castell, y de Don Aleix de Fluvia, llur fill, attes assi los Reverents Señors Gaspar Ferrer y Antoni Recort preveres y domes de la sglesia parroquial de la present parroquia de Sant Steva de Palautordera en esta iglesia de Sant Cipria en lo present Castell construhida y edifficada se son conferits assi personalment ab lo poble ab profeso solenno affi y effecte de dursen, treure y aportarsen lo Santissim Sacrament en est Sacrari y dins

la Custodi dell reservat, attes la pollucio y sacrilegi en dita iglesia air seguit y perpetrat per una tropa de soldats, matant en ella lo mateix Don Anton de Fluvia y tres altres homens, ensemps ab una minyoneta als brasos de sa mara, y naffrats, entre dones y homens, mes de altres tants; y no en manera alguna per inreverensia, dessensia, acato, ni bona custodi dell, com ocularment veyeu, De las quals coses en dit nom vos requerech ne lleveu acte, perque de dites constie, y dits mos principals en son lloch y temps, aquell en dit Sacrari puguen, ab aquella honor y reverentia se deu, tornar y restituir, com tal sie lo animo de dits sos principals, y ab la possessio de assi tenirlo continuar. Et dicti domini Ebdomadarii hiis presentes, verbo respondendo dixerunt: que per ser la present iglesia poluta, y enseguint lo que la experiencia en semblants casos seguits, y estar indecentment dit Santissim Sacrament, lo sen volen dur y aportar a la iglesia llur parroquial, remettent lo demes a llur superior. Vist no curan de no fer sino llur obligacio e inseguir lo orde y consell del Reverent señor lo Doctor Miquel Verges, Rector de Sta. Maria de Palautordera, Visitador de llur Reverendissim Señor. De quibus etc. que fuerunt acta etc.

(Arxiu de protocols notarials del districte d'Arenys de Mar: Manual de Francesc Bonamich de Çanoguera, notari de Montclús, any 1640, foli 27.)

LA CANÇÓ PROVENÇAL
EN LA LITERATURA CATALANA

Que'ls nostres poetes varen acceptar la llengua i les formes de la poesia dels trobadors és un fet de tal evidència i tan generalment establert, que no ens proposem tractar-ne avui. Aquesta llèngua d'aquells poetes és, no massa justament, anomenada provençal. Els nostres autors, àdhuc en obres en prosa s'agradaven de retreure versos dels grans trobadors i diverses vegades, com veurem, el sol retret d'un primer vers els excitava el record del sò o melodia d'una cançó que'ls era coneguda, per aplicar a d'altres lletres.

Intentem tractar: I. Dels poemes, noves o ensenyaments d'autors catalans en els quals es retreuen versos i sovint cobles senceres de trobadors provençals no catalans; II. De les poesies de grans trobadors o dels de l'escola de Tolosa que's troben en els cançoners catalans; i III. De les mencions que's fan en obres en prosa o en forma poètica d'un vers per record de melodia.

Hem de manifestar ben depressa que malgrat haver revisat les edicions publicades de cada trobador, vers per vers, així com les edicions de cançoners, resten forces citacions que no hem pogut comprovar.

Que les cançons havien estat de gran moda entre'ls catalans és un fet prou cert. Per exemple: diu Bernat Metge en el seu *Somni* (1) que les dames «entenen esser gran felicitat... recordar *moltes cançons*, e *noves rimades*, al·legar *dits de trobadors* e les Epístoles d'Ovidi».

Els teòlegs i els predicadors populars solen barrejar les poesies del llur temps amb tots els poetes antics i moderns per a condemnar-los tots d'un plegat. Diu Sant Vicens Ferrer tractant de la Biblia: «E per ço no despenam lo

(1) Edició Miquel i Planas (1910), p. 202.

temps en estes faules o *poetes* e scriptures de philosofs... La Biblia és ixida de Paradis e ha virtut de convertir, quan dignament son dites e posades les autoritats; e nosaltres ara tot lo contrari: bon Virgili, qui jau en mig de l'infern, Ovidi, Dantes, poetes. Les doctrines dels *poetes donen plaer a les orelles* per les *cadències que fan*, ab *sermons rimats...* mas no toquen al cor, per que? car may isqueren de la dolçor de paradis...» (1). En canvi, un altre predicador famós, Felip de Malla, també de la primeria del XVèn segle, però que no podia ésser gaire popular per la seva forma, fent la proposició en un dels consistoris de Barcelona, prova per al·legacions l'excel·lència de la Gaia Ciència. (2)

Jacme Roig, poeta que vol escriure el seu *Spill* o *Llibre de les dones* en el parlar dels pagesos de l'horta de València, tracta amb cert menyspreu quan les dones i els joves s'entretenen en les «maravelles — de cent novelles, — e facecies, — philosophies — del gran Plató, — Tuli, Cató, — Dant, *poesies* e tragedies.» (3)

En Jacme March, en un poema inèdit datat a 1370 diu dels que canten malament: «Los pot hom nomenar — Car los veyrets cridar, — Anan per los cantons — E s en loch de *cançons* — No fan mas *stribots,* — Dizen *sotirrimbots* — E mots c'om no entén; — D'on viuen ab turmen — Mantes ab lurs marits.»

Sovint els trobadors de la bona època expressen la dificultat o la facilitat en l'art de compondre i la recerca de rims. Els nostres poetes segueixen aquella costum. De tantes mencions com n'hi ha, en triarem només una per cada segle. En el XIIIèn en Cerverí de Girona tè una obra molt gentil «Entre Pala e Torosela» que du un titol vulgar: *Recepta de xarop.* El poeta ens conta que un jorn que anava cavalcant, i pensant d'una cançó que volia fer, al moment de posar-hi el sò li succeeix l'amable ventura. En la segona part de la centúria següent, el mateix Jacme March que hem esmentat, precisament l'autor del *Diccionari de rims* (4), acabat per aquelles dates, dirigint-se al déu de l'amor li diu: «Senyor, be·m play que us dia — Breumen lo meu afar: — Uy'm venguí

(1) CHABAS: *Estudio de los sermones valencianos de San Vicente Ferrer* (Madrid, 1903). (Extret de la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, p. 24.)

(2) Vegi's la recent publicació de MARÇAL OLIVER: *Dos discursos de Felip de Malla*, en *Quaderns d'Estudi* (juliol-setembre 1921), pp. 189-204.

(3) CHABAS: Edició del *Spill* en la «Bibliotheca Hispanica» (Barcelona, 1905), versos 2861-76.

(4) Recentment publicat per mossèn A. GRIERA (*Institut d'Estudis Catalans*, 1921).

deportar — Per aquest prat passant, — Qu'anava *rims* eerquan — *Car mester los avia.* — Ab *coblas* que fazia — A cella que tan am.» D'entre els nombrosos poetes catalans del XV^{èn} segle, ja de llèngua més acostada, cap com en Lleonart de Sors tracta de la temença d'escriure sense defectes. En el seu llarc poema *La Nau* (1), en presentar-se davant la cort del Magnànim prop de Nàpols, escriu:

«De bona part me ve·l tremolament
E venir lla a vergonya la por.
De bona part me ve l'esmay al cor
Si reduptant me torb davant tal gent;
Car veig-me entorn *molt gentil trobador*
Qui sertament
Veuran si *dich en algun loch error*,
No trobaran en *mos dictats* primor.»

I es troba en tan estranya excitació que «Rims e saber fugir ja de mi veig».

Té una poesia amorosa En Lleonart de Sors, que debuta amb el vers «Si per fallir a mi subtil saber» i acaba amb els tres següents: «E si·m defall en be trobar sciencia — No sia gran la mia penitencia — Ni descregut sia de tal pecat.»

Des del segle XIII^{è} fins potser a mitjans del XVI^{è} esmenten a cada pas el mot trobador referint-se generalment als de l'època clàssica (XII^{èn} segle). Si en Cerverí en *Lo vers humil* diu: «En lors chantars dizon man trobador — C'amors los té destretz e malemans», Auzias March troba d'ells que per «escalf trespassen veritat». Entre les dates extremes de la vida productiva d'ambdos poetes, podríem citar algunes dotzenes d'exemples.

I. POEMES AMB CITACIONS DE TROBADORS

Examinarem, com hem dit, només que les obres d'autor català. Aquests poemes són en noves rimades constituint en general veritables novel·letes amb argument més o menys senzill o complicat. Seran aquestes les següents:

a) les dues novel·les de l'intel·ligent Ramon Vidal de Besalú, *En aquel temps c'om era jais* i *Abrils issi 'e Mays intrava*. En aquestes obres de comen-

(1) Baselga: *El «Cancionero Catalán» de la Universidad de Zaragoza* (1896), planes 78-117.

çaments del segle XIIIè, s'hi fan, com és un fet prou sabut, nombroses citacions de cobles o versos de trobadors; pel seu caràcter i pel seu llenguatge francament provençal semblaran tal volta aquí fora de lloc; no obstant, tals novel·les d'En Ramon Vidal degueren ésser divulgades a Catalunya fins al punt d'influir directament sobre altres obres col·lectives posteriors. *b*) les obres d'En Cerverí de Girona *Maldit bendit* i *La Faula del Rossinyol; c*) el poema en noves rimades d'En Jacme March *Dins un verger molt gran; d*) *La Passió d'Amor* de Jordi de Sant Jordi; *e*) *La Senyora de Valor* d'En Francesc de la Via; *f*) El *Conort* d'En Francesc Ferrer; *g*) l'obra d'En Pere Torroella el primer vers de la qual és *Tant mon voler s'és dat a 'mors.*

a) Ramon Vidal de Besalú

Si la seva vida no n'és gaire, són prou conegudes les obres del simpàtic poeta En Ramon Vidal de Besalú. Escrivia a les darreries del segle XIIè i a la primeria del següent. El seu protector, també poeta, n'Uc de Mataplana, va morir de les ferides rebudes a la batalla de Muret pel desembre de 1213. La poesia d'En Ramon Vidal *Abrils issi 'e mays intrava* degué ésser escrita abans de l'any 1212, tractant d'Alfons I de Barcelona (II d'Aragó) li diu «paire nostre rei cortés». Havia aconseguit en Ramon Vidal, part del regnat de Ramon Berenguer IV (m. 1162), d'Alfons I i part del de Pere el Catòlic (1196-1213). En Ramon Vidal va produir diverses obres, entre elles el tractat gramàtic *Rasós de trobar* (1) i potser la *Doctrina de compondre dictats* que la segueix; diverses poesies líriques, entre les quals: *Belh m'és quan l'erba reverdís, Entre'l taur e'l dople signe* (2); i els versos de tres altres que'n cita de pròpies en la novel.la *En aquel temps*, que són: *Lus e dimartz, matins e sers* 11 versos, *Amors non és vils ni desconoissens* 9 versos, i *Ver és c'aman pot hom far nessiés* 13 versos.

Però les obres més divulgades i que més anomenada li han donat són les novel·les el primer vers de les quals són: Castiagilos, *Unas novas vos vuelh*

(1) Guessard: *Grammaires provençales de Hugues Faidit et de Raimon Vidal de Besaudun* (París, 1858); Stengel: *Die beiden ältesten provenzalisehen Grammatiken. «Lo donatz provensals» und «Las Razos de trobar»* (Marburg, 1878); P. Meyer: *Raimon Vidal. «Las Reglas de trobar», «La doctrina de compondre dictats,* en *Romania*, VI.

(2) Appel: *Provenzalische Inedita ans Pariser Handschriften* (Leipzig, 1890), planes 291-7,

comtar (1), *Abrils issi' e mays intrava* (2) i *En aquel temps c'om era jays* (3). Totes tres es troben en el cançoner *R*, de la Biblioteca Nacional de París. La novel·la *En aquel temps* va ésser de segur la més extesa, a judicar pels manuscrits que'ns l'han tramesa sencera o fragmentàriament, en diverses lliçons *L2* la dóna completa (4), *N1* (5) i les degudes a mà catalana, fragment de la nostra sigla *a* (6) de Perpinyà, que degué formar part d'un bell cançoner, donat a conèixer per Alart (7), i *b*, que's troba ara a l'Acadèmia de Bones Lletres essent descrit per Ernest Moliner (8) i tenint la particularitat notable d'oferir-nos 170 nous versos, amb set citacions de trobadors. Un altre fragment donat a conèixer per Pio Rajna (9) ens ofereix 31 versos nous encara de la mateixa novel·la, amb tres noves citacions. El conjunt d'esments d'aquesta sola obra d'En R. Vidal és de quaranta vuit. Encara existia un altre cançoner de Ramon Vidal, segons un inventari d'En Berenguer de Copons fet en 1423: Item un libret vert apellat *Cançoner*. Comença en la rúbrica: *Ayso son les noves rimades den R. V. de Bezaldú*. E feneix en la darrera pagina de la darrera fulla: *E mes cobles* (10).

Podrien ésser fill o descendent d'En Ramon Vidal, els Bernats Vidals de Besalú; un cavaller segons la referència de la Crònica d'En Bernat Desclot (11)

(1) Publicada diverses vegades, entre elles APPEL: *Provenzalische Chrestomathie* (1902), p. 27.

(2) BOHS: *Abrils issi' e mays intrava. Lehrgedicht von Raimon Vidal von Bezaudun* Erlangen, 1903).

(3) CORNICELIUS: «*So fo e'l temps c'om era jais*». *Novelle von Raimon Vidal, nach den vierbisher gefundenen Handschrisften zum ersten mal herausgegeben* (Berlin, 1888).

(4) BARTSCH: *Jahrbuch für romanische und englische Literatur*, XI, p. 23. La lliçó és *En aquel temps*.

(5) SUCHIER: *Il canzoniere provenzale di Chetenham*, en *Rivista di filologia romanza*, II, p. 15.

(6) *Bibliografia dels antics poetes catalans*, p. 206.

(7) *Un fragment de poésie provençale du XIIIè siècle*, en *Revue des langues romanes*, IV (1873), p. 228. Són 200 versos.

(8) *Textes catalano-provençals dels segles XIIIè i XIVè* en *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VI (1911-1912), pp. 457-469, i *Addició*, ídem, VII (1913-1914), pp. 137-140.

(9) *Un frammento di un codice di poesie provenzali*, en *Studj di filologia romanza*, V (1891), pp. 1-64. Aquest fragment es troba en la Riccardiana.

(10) DURAN I SAMPERE: *Notícia de llibres en inventaris de Cervera*, en *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya* (1917), pp. 129-130.

(11) DESCLOT: capítol L de les edicions. Tractant de la imminent batalla entre el rei Jaume d'Aragó i el seu gendre Alfons de Castella: «Entre'ls altres qui parlaven la posa, havia-y un rich hom molt savi e cert qui era de Catalunya e havia nom En Bernat de Besaldú. E anava ab lo rey de Castella, e aquell anassen al rey d'Aragó e dix-li...»

que deu ésser el mateix que's menciona en l'Itinerari del Rei Jaume (1); l'altre Bernat, clergue o frare, del qual diu el propi rei en la seva Crònica que «era hom savi e anava» amb ell (2), aquest deu ésser el mateix que En Cerverí de Girona traeta entre els excel·lents «Trobaire pus prim no n'és àl bisbat de Gironés», junt amb un Parasol o Palaol (3).

A més de les obres esmentades fins ara són alguns els autors que han tractat d'En Ramon Vidal, entre ells En Milà i Fontanals (4); també és de bon recordar en Levy (5), en Crescini, eom gaire bé tots els que han volgut tractar de la debatuda qüestió dels judicis d'amor que's sosté pel sol fil de la novel·la «En aquel temps».

EN AQUEL TEMPS C'OM ERA JAIS

Primer de tot convé fer les dues inclusions, que augmenten en tres cents versos els 1397 que'ns dóna principalment el cançoner *R*, de la Biblioteca Nacional de París, essent en realitat el nombre de versos coneguts fins ara 1698. Seguint l'ordre, la primera inclusió és la Rajna: els 31 versos van entre els 343, que du la rima *que be sofriran* (acabament de citació den Guerau de Bornell) i acaba amb *Qu'ieu en serai del vostre ban*, que consona amb el vers *E poi suffert o aves tan*, que és el 344. La inelusió Moliné, és un xic més complieada per ésser extensa i perquè l'edieió d'aquest fragment no és ben feta i acurada de bon tros com la d'en Rajna. Els versos coneguts d'aquesta inclusió corresponen als 1285-1316, 1322-1346 i 1354-1385 de *R* o de la seva edició impresa per en Cornicelius, ja esmentada, oferint-nos però moltes variants notables pels seus nombrosos catalanismes. Es ara evident que l'escrivent de *R* va saltar-se versos enganyat per la semblança de la rima, fet establert per diversos altres copistes, eonsiderant que un poema tan llarg no devia escriure'l d'una sola tirada, sinó que sens dubte aixecaria la ploma per a continuar-ho pot-ser un altre dia. Entre'ls versos 1292 i el següent n'apareixen dos de

(1) MIRET I SANS: *Itinerari de Jaume I «el Conqueridor»* (Barcelona, 1918). Vegi's en la taula onomàstica els noms de Bernat Vidal i les mencions documentals.
(2) Edició AGUILÓ, p. 275.
(3) MILÀ: *Trovadores en España*, edició de 1861 (*Obras completas*, II, p. 404).
(4) Biografia, estudi de les novelles i genealogia i cort dels Mataplanes (MILÀ: *Trovadores*, pp. 232-354). En l'edició segueix a BARTSCH: *Denkmäler*, pp. 144-192.
(5) *Zu Raimon Vidal's Novelle. «Abrils issi' e mais intrava»*, en *Zeitschrift für romanische Literatur*, XIII (1889), pp. 310-315.

nous amb aquestes modificacions: la rima *falhitz* devé *falhir* i consona amb el vers nou *ben tost et està·l penedir;* el vinent *si com amicx fin e chauzitz*, que lliga amb *Qe a dich Gauselms Faiditz;* després del 1346 venen sis versos nous seguint an aquests una llacuna que podria contenir els 1347-1354; en acabat del vers 1385 i abans del següent, és on el fragment Moliné (depositat a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona), fa la inclusió més important; dit vers està avui en l'edició Cornicelius *Vas amor amicx ses mercé* i intercala *Aisi fon fach, e, per ma fe;* és sensible que hi hagi una llacuna a continuació d'aquest vers nou, però després ve la inclusió amb el vers *E com ensenhatz e cortés* fins a la fi d'aquest fragment, que no acaba, que és *Ni com si m'a estat jujatz.* En anotar les mencions que fa en aquest poema En Ramon Vidal, posarem les que fan els fragments nous al lloc on haurien de correspondre, si la novel·la no'ns hagués pervingut amb tantes omissions. Mentrestant que n'aparegui un altre cançoner haurem d'acontentar-nos tal com se'ns presenta en l'estat actual la més llegida de les novel·les d'En Ramon Vidal de Besalú. Nosaltres ens hauriem d'inclinar a escriure el vers inicial de l'obra seguint la lliçó del cançoner *R*, malgrat els seus evidents catalanismes, *En aquell temps c'om era gais*, en lloc de la lliçó de *L N* que va ésser la preferida per Cornicelius en la seva edició o sigui *So fo.* Milà accepta *En aquel* perquè al seu temps no's coneixien prou bé els textes de *L N.*

El resum traduït que en Milà va fer d'aquest llarg poema és excel·lent com tot allò que ell mesurava i pensava sortint de la seva ploma: si l'objecte d'aquest treball no fos tan especial, estaríem temptats de copiar-lo. Ell no va publicar sinó el començament i la pintura de la cort d'en Huc de Mataplana fins al judici que pronuncià l'endemà de l'arribada del juglar, deixant enlaire tots els llargs esments de trobadors; però àdhuc la lectura del mateix poema tal com en Milà el publicà, resta admirable de color.

Una dama i una donzella de Llemosí (d'Excidull) amen un mateix cavaller: elles, coneixent l'anomenada de l'Huc de Mataplana i el seu seny, resolen sometre-li el cas trametent a Catalunya i a la seva cort un juglar que callarà el llur nom. Les dames i el juglar, en fer-li la comanda, s'entretenen en disquisicions amoroses retreient, com article de fe en tals qüestions, les citacions. Després, en Vidal ens pinta la sala del castell de Mataplana i les dames i cavallers que cortesament s'adeliten en diversos jocs. Ens cal imaginar el castell en peu: els llocs d'Abadals i Monagals, avui com el mateix castell convertits

en confoses runes, devien ésser ben habitats, i Sant Pere de Montgrony devia tenir encara aspecte d'edifici nou. Al bo i millor, veuen un joglaret pujar, i tots, dames i cavallers, abandonen els escacs i els altres deports, esperant quines noves portarà i quins sons de noves cançons sabrà. El joglar, en havent cantat, exposa a n'Huc la missatgeria que porta i el noble espera resoldre la qüestió i fer el judici, l'endemà a la matinada. En plena natura el comte n'Huc, en Ramon Vidal i el Joglar, es reuneixen tots sols. Després d'algunes altres citacions de trobadors, el juglar es despedeix, s'entorna amb el judici d'amor envers el Llemosí. Per la inclusió del fragment Moliné, el joglar s'entrevista amb les dama i donzella enamorades a Excidull mateix, elles es defensen amb set noves citacions i la novel·la acaba amb el comiat del propi Ramon Vidal. La primera edició sencera va ésser feta per Mahn, *Gedichte der Troubadours*, Berlin, 1856, II pp. 23-37, n. 341. En Bartsch va marcar-la β^1.

Anem ara a presentar els esments que, com se sap, no totes són de trobadors, sinó que, a més dels que fa d'ell mateix, n'hi ha un d'un *Joglaret*, d'*Un castelà* i d'*Un francès*. Els números que van entre parèntesi són els dels versos de l'edició Cornicelius i, ocasionalment, els de les dues inclusions mencionades. No totes s'han pogudes verificar.

1. *Bernat del Ventadorn.*

> (46) qu'En Bernartz dis del Ventadorn:
> «c' Amors segon ricor no vay».

El vers s'estableix «Que ges amors segon ricor no vay», que és el darrer de la cinquena cobla de l'obra que comença: «Bel m'és qu'eu chan en aquel mes». (Appel: *Bernart von Ventadorn.* Halle, 1915, p. 63, n. 10.)

2. *Perdigó.*

> (76) E per so dis En Perdigos:
> «en paratge non conosc ieu mai re
> mas que mais n'a sel que mielhs se capté».

Són els dos darrers versos de la quarta cobla de la cançó, començant: «Ben ajo'l mal e l'afan e il consir». (Chaytor: *Poésies du troubadour Perdigon*, en Annales du Midi, XXI, p. 162, v. 35-36.)

3 *Raimbau* [*d'Aurenga*].

(90) Aisí com dis en Raïmbautz,
e sel que·m vol ausir escout:
«per midons ay cor estout
ct humil e baut;
e s'a lieys no fos d'azaut,
ieu m'estera en loc de vout,
e d'als no pensera mout,
mas mengera e tengra·m caut
et agra nom Raymbaut».

Es la cobla cinquena de la cançó «Be s'eschai qu'en bona cort». (Archiv; für das Studium der neueren Sprachen und literaturen, XXXIII, p. 435. edició de Grüzmacher.)

4. *Ramon de Miraval.*

(107) e si no·m voletz creire mi
aujatz d'En Miravalh que·n dis,
que mais saup d'amor que París
ni hom c'anc auzissetz comdar:
«sabetz per que deu don' amar
tot cavayer que·l sia onors?
per paor de mals parladors,
c'us no la·n puesc' ocaizonar
(115) d'aisó c'ad' onrat pretz s'atanh.
Car pus en bon'Amor s'emprenh,
nulhs hom no·m pot pois far crezen
que ves autra part se vergonh».

Es la quarta cobla de la cançó el primer vers de la qual és de la cançó «Anc non atendei a chantar». Publicada darrerament per Crescini (*Il canzoniere provenzale della Marciana*, en Per gli Studi romanzi, Pàdua, 1892, p. 130). A notar els catalanismes de *V*.

5. *Bernat de Ventadorn.*

(169) mas En Bernatz, lo fis amicx,
o dis, so sabetz, qu'ieu o say:
«tots me·n desconosc, tan be·m vay;
e s'om sabia, en cui m'enten!»

Aquests dos versos pertanyen a la segona cobla de la poesia que comença: «Lonc tems a qu'eu no chantei mai». (Appel: *B. von Ventadorn*, p. 157, n. 27.)

6. *Arnau de Marull.*

(235) e membra·m be, cals c'o dissés,
e cug fos n'Arnautz de Maruelh,
que mai saup que selh de Nantuelh
d'Amor ni autre al mieu albir:
«e can me pes cals és, que·m fa languir,
cossir l'onor et oblit la foldat,
e fug mo sen e siec ma voluntat».

Són els tres darrers versos de la cançó que comença: «Si·m destregnets, domna, vos e Amor». (Mahn, *Gedichte*, IV, 1877, p. 186, n. 1404.)

7. *Folquet* [*de Marsella*].

(247) que dis En Folquetz l'amorós:
«per qu'er peccatz, Amors, so sabetz vos,
si m'aussizetz, pus vas vos no m'azire,
(250) Mas trop servirs ten dan mantas sazós,
que son amic en pert hom, so aug dire;
qu'ieus ai servit et encar no me·n vire;
mais car sabetz qu'en guizardó entén,
ai perdut vos e·l servir eysamén».

Vègi's l'obra «Amors, mercè!, no mueira tan soven», en Stronski, *Le troubadour Folquet de Marseille* (Cracòvia, 1910, p. 45, n. IX, versos 8-14.)

8. *Guerau* [*de Bornell*].

(259) Auzats so que dis En Guirautz,
que saup mai d'Amor que Tristans:
«e com ja semblari' enjans
aitals balans,
c'om ben amés e no sofrís!».

Es la cinquena cobla de la cançó «Quant creis la frescha folh' e'l rams» (Kolsen: *Samtliche Lieder der Trobadors Giraut de Bornelh*, Halle, 1910, p. 188, n. 33, versos 48-50.)

9. *Guillem de Sant Lesdier?*

(268) e d'En Guilhem de San Desdier
que·n dis, no n'auzis anc parlar?
«E sel c'obra d'amor sap far;
jes quer .1. no's desesper!
car bona dona son voler
sela soven per assajar».

Arthur Langfors, que prepara una edició d'aquest poeta, no troba aquesta obra entre les seves que conserven els cançoners.

10. *Guillem Azemar.*

(278) Adés vuelh donx que·us remembretz
aquesta cobla per intrar,
c'auzis a'N Guilhem Adzemar
mantas vetz dir et en mantz locx:
«e fara·m canezir e flonx
si no·m secor enans d'un an;
car ja dizon que·m van brulhan
(285) canetas, e no·m sembla jocx;
e si·m fai joven canezir,
tot canut m'aurà, can que tir;
que bos esfors malastre venç».

Segona cobla de: «Be·m fora oi mais sazós e luecs». (BERTONI: *Il canzoniere provenzale di Bernart Amoros* (Campori), Friburg, 1911, p. 304, versos 8-14.)

11. [*Guerau de Bornell*].

(289) Et a vos remembr' eyssamens
aquesta qu'és entre nos ams:
«e cujatz c'aisso sia clams,
ni qu'ieu me'n rancur? no fas ges;
tota ma rancur' és mercès,
si be·s passa·l ditz lo garans;
(295) no suy clamans;
mas be·m valria qu'cla·s chauzís
que no falhís,
tant és plazent' e ben estans;
que·l majors pans
(300) del pretz cairà, si no·l sosté vertatz;
e serà greu un fins cors ves dos latz».

Cobla tercera de la cançó que comença: «Can creis la frescha folh' e·l rams» (Kolsen: *G. de B.*, p. 186, n. 33, versos 20-33), i Rajna, *Un frammento di un codice perduto di poesie provenzali*, en Studj di filologia romanza, V (1892), p. 57.)

12. *Guerau de Bornell.*

(318) E dirai-vos so que jes tug
no us sabrien dir, si m'esvelh,
que'n dis en Guirautz de Bornelh,
e membre·us afortidamen:
«qu'en patz e sufren
vi ja que·m jauzira
d'un amor valén,
(325) si leugeramén
per fol sen savay
no·m fezés esglay
so que m'ajudara
s'eu fos veziatz;
e feychí·m iratz;
per c'autre senatz,
can m'anei tardan,
pois aprés cnan.
E pois sofertera
(335) majors tortz assatz,
can me'n fuy lunhatz
e·n fuy enfreidatz.
Per que·us prec e·us man
que sofretz aman.
Be·m platz qu'ilh aman
amor sufertan;
car cil venseran
(343) que be sofriran».

Vuitena i novena cobla de l'obra que comença: «Ja·m vai revenén». (Kolsen: *G. de B.*, p. 260, n. 43, versos 85-105.)

13. *Arnau Daniel* [*Uc Brunet*].

(1 Rajna) Encar vos vueil dir aitan
Que en dis n'Arnautz Daniels,
Que tant ad'Amor fizels;
Et entendés, que dir-ho vuelh:

«No i a cor tan serrat d'orgueilh,
q'Amor, si' l platz, dedins no reinh
qu'il sap ab son cortès engeinh
traire joi del lausor capdueilh;
e qui no'n lei so q'el escriu,
cujats jes que ja domna esqiu
pauc sab de l'amorosa lei:
c'Amors non ha ges dig de rei,
qu'el non son oc ses qu'il s'entri[u]».

Tercera cobla de la poesia: «Ab plazer recep e acueilh» (De Lollis: edició del cançoner *A* en Studj di filologia romanza, III, p. 336, com obra d'Huc Brunet.)

14. *Arnau Daniel* [*Uc Brunet*].

(13) Ar' aujatz mais d'aquel briu
Que'n dieis el mezeis atretal;
Et aissó sia-vos coral,
E teinha-vos lo cor pensiu:
«Et és razós que domn'esquiu
so d'on vol c'om gen la plaidei;
car ges per lo primier desrei
no n don'Amors so qu'il li pliu».

Són els quatre darrers versos de la cobla precedent n. 13. (De Lollis: edició de *A*, íd., p. 336.)

15. *Guillem de Sant Lesdier.*

(21) Aissó vos tanha baut e piu,
E de tot en tot vos reveinha:
E d'En Guillelmet vos soveinha
De Sant Desdier que'n dis antan:
«Pero, domna, qant si son dui aman
fort azirat e que n'an gran mal pres,
quant franqueza los pledej' e mercès,
m[o]ut és poeis bon' e doussa l'acordansa,
qu'adoncs lur creis novells esjouzimens.»

Cinquena cobla de «Tuit mei consir son d'amor e de chan» (*Archiv.*, vol. XXXVI, p. 452).

16. [*Folquet de Marsella*].

(371 Cornecilius) c'al comensar auzí tal re
que per tot cant hom e·l mon ve
no n'auserà may dir .I. mot
may sol aitan, e fon fag tot,
com sel c'apenas s'assegura:
«Cortezia no n'és als mas mesura,
e vos Amors no saupés anc que·s fos.
Per qu'ieu serai tan pus cortès que vos,
c'al major bruy selarai ma rancura.»

Sisena cobla, tornada, de la poesia: «Per Dieu, amors, ben sabetz veramen» (Stronski, *F. de M.*, p. 59.)

17. *Bernat del Ventadorn.*

(398) e sui vengutz al mal retrait;
qu'En Bernatz del Ventadorn dis,
que tan fon vés Amors aclís,
et ab tot n'ac mant desplazer:
«Pus ab mi dons no·m pot valer
Dieu ni Mercès ni·l dreg qu'ieu ai,
ni a lieys non ven a plazer
(405) qu'ieu l'am, jamay no·n lo y dirai;
ais·m part de lieys e·m recré;
mort m'a e per mort li respon;
e vauc-me·n, pus ilh no·m reté,
faizits és issilh, no say on».

Setena cobla de la tant coneguda obra dels poetes antics catalans: «Can vei la lauseta mover». (Appel: *B. von V.*, p. 253.)

18. *Gui d'Usell.*

(422) qu'En Gui d'Uyselh, s'ie·us o pensatz,
o dis aissí con a fis e bos:
«tan cant hom fay so que deu, és hom pros
e tan lials can se guarda d'enjan;
per vos o dic, que s'ie·us lauziei antan,
mentr'are·l ditz verdadiers e·l faigz bos,
jes per aisó non devetz dir qu'ieu men,
si tot no·us tenc aras per tan valen;
(430) car qui laissa so c'a be comenssat,
no n'a bon pretz per aissó qu'és passat».

Cinquena cobla de: «Si be·m partetz, mala domna, de vos». (MAHN: *Gedichte der Troubadours in provenzalischer Sprache*, Berlín, 1856, I, p. 90, n. CXLIX; AUDIAU, *Les poésies des quatre troubadours d'Ussel*, París, 1922, p. 31.)

19. Ramon Vidal de Besalú.

(434) Aujatz so que'n dis eyssamens
Raimon Vidal de Bezaudun,
per tolre cor flac e afrun
als amadors vas totas partz:
«Lus e dimartz, matís e sers
e tot l'an, qui és ricx e gens,
que sapcha far faitz avenens
e dir paraulas benestans.
E ja·l demans
per fals' Amor als fis non pes,
si tot se·n pes mans bos jornals;
mas totz aitals
am cascús ferms e francs aprés;
e no li·n falh pretz o amicx o gratz
o donar tals d'on er mot gen pagatz».

Unica referència.

20. [*Ramon de*] *Miravall.*

(458) qu'En Miravalhs o dis ses gab:
«sel cui jois tanh ni chantar sab,
pois sos belhs ditz vol despendre,
a tal dona·ls fass' entendre
c'onratz le·n sia·l dans e·l pros.
C'assatz deu valer cortès nos
desavinen drudaria;
(465) e s'ieu domney ab fadia
sivals adés enquier en loc gentil».

Primera cobla. (Vegi's Archiv, vol. XXXIII, p. 440, i edició d'*A*, Studj, III, p. 135.)

21. *Pere Bremon.*

(479) Mas no sap com, tro que·l membret
que·n dis Peire Bremons l'autrier:
«mal fa dona, car no n'enquier

paubre cavayer, can és pros,
pois lo ve franc et amorós,
bon d'armes e ser voluntier».

No trobem el passatge entre les obres que hem pogut veure.

22. *Bernat del Ventadorn.*

(485) Aissó·l met cor, e pus entier
lo·y met Bernartz del Ventadorn,
que, per tolre pensament morn
als flacx arditz, dis veramens:
«be s'eschay a don' ardimens
entr'avols gens e mals vezís,
e s'arditz cors non l'afortís,
greu pot esser pros ni valens».

Cinquena cobla de «Ab joi mou lo vers al comens» (Appel: *B. von V.*, p. 4.)

23. *Girardó lo Ros.*

(555) Non auzís Girardon lo Ros,
ela·l dis, ni faretz so·m par,
que·n dis als amicx conortar
al comjat que·l donet s'amia:
«Vostre serai, si ja nonca·us plazia,
e vostre soi, c'amors m'a ensenhat
que no creza brau respós ni comjat,
que si o fes, mortz fora e recrezens».

Sisena cobla de «Ara sabrai s'a ges de cortezia». (Raynouard, *Choix*, III, p. 12.)

24. *Ramon de Miravall.*

(571) En Miravalhs ne dis aitan
aquí, que·us degra be membrar,
— el li respon — los trichadors:
«Un plag fan donas qu'és folors;
can trobon amic que·s mercey,
per assay li movon esfrey
e·l destrenhan tro vir' alhors;
pueys, can s'an lonhatz los melhors,
(580) fals entendedor menut
son cabalment receubut;
per que·s cala·l cortès chans,
e sos crims e fols mazans».

Quarta cobla de: «Aissi con és gencer pascor». (Bertoni: *Bernard Amoros*, Campori, p. 119, versos 28-36.)

25. Un Castellà.

(592) Aissí com dis .I. castelas,
mas no sabria so nom dir:
«Tal dona no quiero servir
que por mi no·s quicra rogar
de cavaler o de prestar
por que·s podria enrequir.
No li quiero·l suyo pedir,
pues tan dura m'és de fablar;
(600) un poco deuria mentir
por son bon vassalh mejorar».

Unica referència.

26. *Ramon de Miravall.*

(608) Com En Miravals dis l'autr'an
a tolre vils ditz et embronex:
«Venjansa de colps ni d'estronex
no·m par d'amor ni de sas mas;
c'ab bels ditz covinens e plas
tanh que pros dona·s defenda;
car si trop tens' ab braus ditz durs,
no n'és sos pretz tan cars ni purs
c'om alqués non la·n reprenda».

Sisena cobla de: «Contr'amor van durs et embrones». (Pakscher-De Lollis: *Il canzoniere provenzale A* en Studj di filologia romanza, III, p. 135.)

27. Un Francés.

(633) Anc no n'auzís ni aprezés
so que·n dis us Fransés d'Amor?
«Cosselhetz-moi, senhor,
d'un joc partit d'amor
a cal je me tendrai.
Soven sospir e plor
per celi cui ador
(640) e greu martir' en trai;
mas un' autra'n pendrai
— non sai si fi folor —

que m'a donet s'amor
ses poine e ses deslai.
Losengier menteor
voldroien que des lor
fuisse, mes no serai;
se je a celi m'ator,
je n'aurai fait traitor
(650) de mon fin cor verai.
O celli me tendrai
per cui sui en error;
e tendrai a graignor
mon fin joy can l'aurai».

Cançó anònima coneguda en dues cobles. (PAUL MEYER: *Romania*, II, p. 26, la verificà la que publicà en *Archiv* Brokelmann, edició del Cançoner francès de Berna, vol. 42, p. 254; 1868; Cornicelius, 1888, p. 83; RAYNAUD: *Bibbliographie des Chansonniers Français*, Paris, 1888, los va classificar en II, p. 214, n.º 2014.)

28. *Ramon de Miravall.*

(659) Mas si fossetz tan ensenhatz
ni tan cortés ni tan vassalhs,
aisí com dis en Miravalhs
desgratz atendre joy valen:
Greu pot aver jauzimen
de dreich' amor drutz biays,
(665) qu'ier se det et huey s'estrays;
mas qui ben ser et atén
e sap selar sa folia,
e jau sos pros e·ls embria,
ab que·ls tortz sidons aplanh;
se·l tenh d'Amor per companh».

Cinquena cobla de: «Tals vai mon chan enqueren». (DE LOLLIS: edició de *A*, en Studj di filologia romanza, III, p. 139.)

29. *Ramon de Miravall.*

(677) Per qu'ieu no vuelh a vos tornar,
e farai so qu'el meteys dis
En Miravalh que tan fon fis
e francx e de bon chauzimen:
«pus ma dona m'a coven
c'autr'amic no am ni bays,

ja Dieus no·m sia verays,
s'ieu ja per nulh' autra'l men;
(685) e'ab lieys ai tot cant volia
d'Amor e de drudaria;
que menor joy ni pus manh
no vuelh c'ab lieys mi remanh».

Quarta cobla de la mateixa obra: «Tals vai...», de la nota precedent.

30. *Ramon de Miravall.*

(735) e pren-le·n aisí, so sabetz,
can pros cavaliers la chauzís,
com En Miravals lo fis dis
a far conoisser sa valor:
«mas ni tenh hom per tan bo chauzidor
que so qu'ieu vuelh tan eascús per milhor».

Quarta cobla de: «Ben aja·l messatgiers». (BERTONI: *B. Amoros*, Campori, p. 115, versos 31-37.)

31. Ramon Vidal de Besalú.

(751) E amors és-n'a tort blasmada,
que no·y a poder ni·n pot als;
si com dis En Ramon Vidals,
bos trobaire mot avinens:
«Amors no n'és vils ni desconoissens
ni vals ni notz ni és mala ni pros,
amadors sec, e s'il son cabalós,
és-lur aitals, e camjans als avars.
No n'és a dir ni deu venir eujars
(760) qu'entre'ls nessis trop hom amor valén;
que sel qu'és pecx si vil loc a triar,
a si meteys n'er dans e blasmamens;
e renda·l, qui·n mal loc s'és donatz».

Unic text conegut.

32. *Riambau de Vaqueres.*

(780) E yeu volia me salvar,
aisí com dis En Raymbautz
de Vaqueras, que tan fon bautz
a far sidons cuand' e de grat:
«E mostra·ls so sen e sa beutat
salvar s'onor, e retén de tots grat».

Són els dos darrers versos de la poesia: «Atressí ay guerrejat ab amor». (Massó: *Riambau de Vaqueres en els manuscrits catalans*, en *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, I, 1907, p. 438, versos 39-40.)

33. *Ramon de Miravall*

(766) Aisí com dis lo cabalós
En Miravals c'anc no fo fals:
«Ver és que jes trobar desals
no n'és proeza senes als,
ni sol .I. mestier de valor».

No trobem aquest passatge entre les poesies publicades del trobador.

34. [*Riambau de*] *Vaqueres.*

(807) e no n'esgardan so que dis
sel de Vaqueyras ses temer:
«Leu pot hom gaug e pretz aver
ses amor, qui be·y vol ponhar,
ab que·s gar de tot malestar
e fassa be de son poder».

Són els primers quatre versos. (Massó: *R. de V.*, *Anuari*, I, p. 439.)

35. *Uc Brunenc.*

(830) Aisí com dis En Uc Brunencx
a far si dons de bel estatge:
«c'als fols fai cujar lo folatge
et als nessis nessiés
et als entendens, aprés
fenh ab bels ditz son pessatge».

Cinquena cobla «Era·m nafron li sospir». (Bertoni: *B. Amoros*, Campori, p. 189, versos 36-40.)

36. *Folquet* [*de Marsella*].

(869) Per so car yeu ja jorn claman
non tornarai mon dreg en tort,
e car adés n'ai .I. conort,
aquest qu'En Folquetz dis chantan,
per qu'ieu soi de melhor talan
e pus sufrens en tota re:
«ans vuelh trop mals mon dan sofrir jassé
que·l vostre tort adrechures claman».

Tercera cobla de: «A quan gens vens et ab quan». (Stronski: *F. de M.*, p. 49, n. X, versos 23-24.)

37. *Folquet* [*de Marsella*].

(925) May s'ieus membrés so qu'En Folquetz
en dis, vos o saubretz tener:
«per que·m par fols, qui no sap retener
so c'om conquier, qu'ieu pres ben atrestan,
qui so reté c'aurà conquist denan
per son esfors, co fatz lo conquerer».

Segona cobla de: «A! quan gen vens et ab quan paux d'afan». (Stronski: *F. de M.*, p. 48, n. X, versos 9-16.)

38. *Joglaret.*

(973) e qui la sap gen comensar
e ses enjan, a mal fenir,
aisí li·n pren com auzí dir
al Joglaret en son verset:
«e si·l bos faitz a la fi non paret,
tot cant a fag lo senhor és mens».

Unica referència.

39. Ramon Vidal de Besalú.

(1238) Per que'n so que·n retrays
Raimon Vidals qui aisí és:
«ver és c'aman pot hom far nessiés
e mant assai fol e fat e leugier,
mas yeu no vey c'a nulh autre mestier
valha tan chauzimens
sol c'om no·s vir vas falsa voluntat;
(1245) e sel que dis que puesca res valer
mays cors d'amor e veray' amistatz
cors trichadors e torbatz en blandirs.
Val pauc se sa a totz uzatges mals
senes saber; ab so coratge
adutz als sieus mans encombriers
per qu'ieu vos dic qu'en totz mestiers
se tanh saber ab art et us».

Unic text conegut.

40. *Gaucelm Faidit.*

(1292) Si com amicx fin e chauzitz
Que a dich En Gaucelm Faiditz
Us trobaire pros e cortés:
«Però qui totz sols agués
morts c'an mesprés
e no y fos capdels ni guitz
per .II. mans n'agra·m delitz».

Darrers versos de la segona cobla de: «No m'alegra chans ne critz». (BERTONI: *Il canzoniere provenzale della Riccardiana, Q*, Dresden, 1905, p. 107.)

41. *Ramon de Mirvall.*

(1323) Així com dis us amicx vers,
en Miravalhs, cuy plac domncis:
«en amors a mantas leys,
e de mantas partz aduy
tortz e guerras e plaideis;
leu deman e leu defuy
e leu·s pay' e leu s'irays;
(1330) soven sospira de prion,
e man cnueg blan e rescon».

Tercera cobla de: «Ar' ab la forza de freis». (BERTONI: *B. Amoros*, Campori, p. 121, versos 17-24.)

42. *Bertran [de Born].*

(1368) et enquer li membrarà,
si bona via vol seguir,
so qu'En Bertran dis al partir
de lay on fo fent aculhitz:
« e sel que manté faizitz
per honor de si mateys,
em fa bos acordamens
(1375) ab sols los afizamens».

Formen part de «S'abrils e folhas e flors.» (THOMAS, *Bertran de Born*, Toulouse, p. 118, versos 18-22). Aquesta citació és la darrera que porta En Cornicelius.

43. *Folquet* [*de Marsella*]. [*Perdigó*].

(e 2 Moliné) Ses tota bausia jurar;
E degra ben so cug membrar
A sell c'aital juramen fetz,
So que·n dis l'amorós Folquetz,
Que tan fon vas Amors aprés:
«E si eu per so fu forsat ni mesprés,
Car sol ieu laus dezirar ni voler,
Ges per tot so no·m mout de bon esper
Car major tortz perdona ben mersés;
Però si·l tortz mi for' a dreich jujatz
No·m cujera esser tan encolpatz,
Mas vençut és tot sell qui forsa vens
Que neguns dretz non pot esser valens,
Per que m'és obs que mersé mi defenda».

Cançó de Perdigó atribuïda a Folquet. (STRONSKI: *F. de M.*, p. 103, n. XXVI, versos 19-27) D'aquesta fins a la de Gausbert de Poicibot són les inclusions que presenta el text publicat per Moliné.

44. *Folquet* [*de Marsella*].

(e 23) E q'el s'i poria blasmar
De mi, se·l volia laissar,
Que so dis Folquetz l'amorós:
«Que sell remain en mala sospeisós
C'amans met sell qui un sol de si mesura».

De l'obra «Per Dieu, Amors, ben sabetz verament». (STRONSKI: *F. de M.*, p. 57, n. XII, versos 15-16.)

45. *Perol*.

(f 1) Aujats d'En Perol com o ditz
En sa canson cortesamén:
«Ieu sai d'Amor lo millor sen
C'om ja de ren no·n se·n fezés iratz,
Mas c'om saupés son dan sufrir en patz».

Són els tres darrers versos de la quarta cobla de: «Ab gran joi mou maintas vetz e comensa». (PAKSCHER-DE LOLLIS: *Il canzoniere provenzale A*, en Studj de filologia romanza, III, p. 147.)

46. [*Guillem de*] *Montanhagol.*

(f 14) Car so retrais lo conoihens
Montainagoutz, com enseinhatz:
«Car ja li pros e·l temps que n'és passatz,
No sercavon d'amor mas l'onramén,
Ni las donas en cui era beutatz
Hon feran fach per ren dezaivinén;
Per so onran ellas per ill valén,
Car qu'etz dolors entendian onransa;
Mas [ar'] és pretz tornatz en balansa,
Qe l'amador an autr' entendemén
D'on sos blasmes e dans a manta jen».

Cinquena cobla de la cançó: «Nulhs om no val ni deu esser presatz». (COULET: *Le troubadour Gilhem Montanhagol*, Tolosa, 1898, p. 141, versos 37-45.)

47. *Gaucelm Faidit.*

(g 7) E valgra ven vostre pretz mais
Que·l pros Gauselms Faiditz retrais
Aissó, que l'ensenhet amors:
«D'on dic qu'és folhors
Qui rein' a mal seinhors,
D'on ben fach ni secors,
No·l veinha ni s'escaia;
E s'és grans honors
E grans sens c'om s'atraia,
Lai on sap e ve
Qu'a franquez' e mercé;
Que il bon seinhers s'asaia
Adés en far be,
e'l malvatz non val re,
Ans dechai so que te».

Tercera cobla de la poesia: «De faire chansó». (KOLSEN: *Dichtungen der Trobadors*, Halle, 1916-1919, per entregues, p. 162.)

48. *Cadenet.*

(g 24) Con puesca far mon pretz verai
E creiser, gardatz de foudatz,
Qu'En Cadenet, covens ailhatz
O dis per esgardar leutat:
«Una res m'a alheujat
Alques de mon pensamen,

Que anc en desleutat
Non reinh'er hom lonhjamen;
Que·n pujés en gran ricor,
Ne·n fenis en deshonor;
E z ai vist que leutatz
A crezuts e esausatz.»

Tercera cobla de: «S'eu pogués ma voluntat». (BERTONI: *B. Amorós*, Campori, p. 214, versos 24-31.)

49. *Gausbert de Poicibot.*

(h 9) Per aisó·us degra remembrar
D'aissó que dis corsesamen,
En una chansó mot plazen
Gaubert de Pueisibot l'autr'ier,
Qe d'Amor ac mant encombrier
E jauzimén e mal trazén:
«Heu sui folh, e car j'entén
Nuill meilloramén,
C'adés on plus vos reprén
Com amicx privatz vos creissetz,
E pejuratz vostre failhimén;
E qui per reprendemén
Ni per blasme de la jen,
No·m tem far faudatz
E's desvergoinhatz».

Terça cobla de: «Oimais de vos aten». En aquesta cobla hi manquen els dos darrers versos. La notícia ens és facilitada pel prof. Shephard, que prepara una edició del monjo Gausbert de Poicibot. N. 7 de Bartsch.

ABRILS ISSI' E MAYS INTRAVA

Aquesta novel·la es troba només que en el cançoner *R*, i si En Bohs en peu de plana de la seva edició esmentada posa un semblant de variants, són les interpretacions que va donar-hi en Bartsch en la edició, que és la primera sencera, en el seu *Denkmäler der provenzalischen Literatur* (Stutgart, 1856, p. 144). No hi ha doncs cap altra font on acudir ni es té cap notícia de fragment existent. Encara hi manquen uns quans versos a judicar per les rimes;

i, en un tros prop de la fi s'ha de conjecturar la lectura pel mal estat del text en aquell indret. Tal com apareix en la bona edició Bohs, comptant-hi i tot les poques rimes mancants, consta de 1773 versos. La obra es presenta completa del començament fins a la fi, fent-s'hi, sovint espaiades, només que deu citacions de trobadors; però s'hi esmenten un bon nombre de cavallers catalans les mencions dels quals són molt interessants. Són aquests els nobles: Uc (i el diminutiu Ugó) de Mataplana, Ponç i Poncet de Vernet, Arnau de Castellnou, Ramon Galceran de Pinós, Guillem de Cardona, comte d'Urgell, Albert de Castellvell, Guillem de Moncada, Berenguer d'Entença, comte Ponç d'Empuries i el seu fill Ugó, Jofre de Rocabertí, Ramon de Vilademuls, Ponç de Cervera; també anomena com a dames enteses dona N'Escarronya, Na Mateua de Pallars, la comtessa d'Urgell, Na Gelmars i Na Gensana. Demés parla de les corts del comte de Barcelona i de la del seu fill el rei Alfons.

L'argument en pocs mots és així: En Ramon Vidal s'està per la plaça de Besalú, preocupat amb l'idea del seu amor. Encara hi han voltes romàniques en aquella plaça que podien haver presenciat les passejades del poeta, com observa en Milà; la capital del comtat de Besalú conserva encara monuments que recorden el seu antic esplendor; tots son prou coneguts dels nostres arqueòlegs, menys l'àbsis elegant de Santa María que ha estat traslladat a Pedralbes. Quan l'abril s'acabava i començava el maig, vol dir que'l temps era dolç. Mentre s'estava divagant tot sol amb els seus pensaments, veu un joglaret que se li acosta. En Ramon Vidal es mostra satisfet de veure'l, el joglar li diu que desitja consultar-li la causa per la qual decau en els nobles la protecció a la poesia. En Vidal li proposa de dinar a casa seva i en acabat, se'n van sota'ls arbres en un lloc delitable, per a conversar llargament. El joglar havia seguit l'ofici del seu pare, que havia aconseguit els bons temps de la joglaria i a ell li toquen els dolents. No obstant ve de la cort del Delfí d'Auvernya que, estant aprop del foc, li retreu una història dels almoravids d'Espanya (que En Milà, p. 338 extreu molt bé). Després li explica l'itinerari que ha fet per venir fins a ell: atravessa l'Auvernya, passa el Puig de França, la Provença, el Tolosés, el Foix i a Castelló, de Castelló (d'Empúries) va al castell de Mataplana, on és molt ben acullit pel senyor N'Huc, trobant-hi dames que li recordaven el temps del seu pare; de Mataplana ha baixat a Besalú per pendre consell d'En R. Vidal. El nostre poeta li respon amb paraules plenes de seny tot anomenant-li els poderosos nobles de Catalunya

i d'altres encontrades veïnes (les quals sens dubte En Vidal coneixia), i li aconsella que no s'abandoni a la tristesa, al joglar li convé estar sempre alegre i que consideri que els grans senyors tenen moltes preocupacions a què atendre; de manera que si una hora no estan per escoltar versos, cançons ni romanç, a l'hora oportuna recompensaran els seus cants amb rics presents i bells arnesos. Termena que encara s'emporta el joglar a casa seva a sopar i dormir, fins que se'n torna el matí següent. En Vidal no sap «si·l segle trobet — Malhurat, car anc pueis no·l vi. — E Dieus m'aport a bona fi».

En Bartsch va donar amb aquest text ocasió de les seves citacions, la sigla β^2. Continuem la numeració dels esments de trobadors en el mateix ordre en el qual se'ns presenta en el poema.

50. *Guerau* [*de Bornell*].

(92) Aissó m'adux un cossirier
Aital com sol aver hom fis
E membret-mi qu'En Guiraut dis,
Que tan se fes a tots prezar:
«E vi per cortz anar
Un joglaretz petitz
Gen caussatz e vestitz
Sol per donas lauzar».

Quarta cobla de «Per solatz revelhar». (Kolsen: *G. de B.*, p. 416, n.º 65, versos 31-34.)

51. *Bertran de Born.*

(462) E fazian so qu'En Bertrans
Del Born dis en un sirventés,
A far ricx homes pus cortés,
E pus francx e pus donadors,
Que sian, ses tortz faire, elit
Et adret e franc e chauzit:
«Ad aisó fan pretz establitz
C'om guarrejés, e so fortmens,
E a coresma e avens
E fazés soudadiers manens».

De «S'abrils e folhas e flors». (Thomas: *B. de B.*, p. 121, versos 85-88.)

52. *Arnau de Marull.*

(601) Si com N'Arnautz de Maruelh dis,
Ad enans de tot lo mestier:
«Quc vers es huey o ier
Que totz prozoms conquicr
Ab sen et ab saber
Et ab bon pretz poder».

De les noves rimades que comencen «Rasons és e mesura». (Bertoni: edició del cançoner *Q*, p. 4.)

53. *Arnau de Marull.*

(1019) Per que·n dis N'Arnautz de Maruelh
Als desconoyssens ensenhar:
«Terra pot hom laissar
A son fills erestar;
Mas pretz no n'aurà ja,
Si de son cor no·l tra».

Tret de la mateixa obra precedent «Rasos és e mesura». (Bertoni: Id. íd., p. 3.)

54. *Ramon de Miravall.*

(1142) E membre·us so c'us conoissens
Trobaires dis, En Miravals,
A far azautz homes vassals,
Encontra mal-estar ginhós:
«C'oms mal-azautz, si tot s'és pros,
No n'és gair' ad ops d'amar bos».

De la primera cobla de la cançó «Dels quatre mestiers valens». (Raynouard: *Choix,* III, p. 356, versos 8-9.)

55. *Pere Roger.*

(1150) Per que·us deu membrar eyssamen
A far valens nostres mestiers,
So que·n dis En Peire Rotgiers,
A'N Raymbaut c'anet vezer:
«Si voletz e·l segle caber;
E loc siatz fatz ab los fatz,
E aquí meteys vos sapchatz

Ab los savis gen mantener;
C'aissí·s eové c'om los assay,
L'us ab ira, l'autre ab jay,
Ab mal los mals, ab bo los bos».

Cinquena cobla de «Seigner En Raimbaut, per vezer». (BERTONI: *B. Amorós*, p. 303, n.º 233, versos 29-35; APPEL: *Peire Rogiers*, das Leben und die Lieder des Trobadors, Berlín, 1882, p. 62.)

56. *Aenac.*

(1179) E per so e'a major plazer
Vos venguan las razós qu'ieu trae,
Aujatz so que·n dis Aenae,
Us trobaires de mantes gens:
«En Amors a tal plazer sens
Que qui·l sabia traire,
Caseús seria milhs amaire
Que·l fatz que en eoeha pren.
No venon joe a desplazen
Ni a mal pereassan plazer».

Unica menció coneguda d'aquest autor.

57. *Arnau de Marull.*

(1224) E ear no·us deu esser afans,
Mas gautz e bo saber adzaut
Aprendetz so que'n dis N'Arnaut
De Maruelh, que per melhurar
Aquels qu'en pretz volon pujar:
«E per usar gens ensenhadas,
Estranhas e privadas,
Aprenda de las gens
Fatz e eaptenimens
E deman et enqueyra
L'esser e la manieyra
Dels avols e dels bos,
Dels malvatz e dels pros,
Lo mal e·l be aprenda
E·l mielhs gart e entenda
Per se mielhs a dofendre,
(1240) Si hom lo vol reprendre,
Selh que vol vieure mest las gens».

De la mateixa obra «Rasons és e mesura». (Bertoni: edició de *Q* esmentada, p. 2.)

58. *Guerau* [*de Bornell*].

(1542) E car hom per esgardamen
Val may adés, n'estatz membratz
Qu'En Guiraut dis als acabatz,
Per enfortir lur bon captenh:
«Ni non tenh a dan, si·m destrenh
Amors ni·m dechay,
C'una vetz n'auray
Mon bon esdevenh».

De la cançó «Gen m'atén». (Kolsen: *G. de B.*, p. 118, n.º 23, versos 67-72.)

59. [*Ramon de*] *Miravall.*

(1723) E si·n voletz esser pus cars,
A·N Miraval veuretz adés,
Que dis alunhat dels engrés
Que per entendre son cabal:
«E qui trop mays que no val
Lauza sidons fay parer
Qu'esquern diga e no ges al».

Setena cobla de «Apenas sai d'on m'aprenh». (Raynouard: *Choix*, III, p. 361.)

b) Cerverí de Girona

No és pas tasca fàcil presentar en pocs mots el trobador (en feia ben bé l'ofici) Cerverí de Girona. Ens trobem enfront de l'obra més extensa que cap altre ens hagi deixat: les poesies d'En Cerverí que han pervingut fins a nosaltres són en nombre de cent vint. Es també l'obra més variada: la seva forma va des de la moguda *estampida* i les *danses, balades, viaderes* i *pastorel·les* fins a la gravetat del metre èpic en el *Libell* i en el *Testament;* retrobem tots els gèneres de l'època: de les *cançons*, els *versos* i els *sirventesos* a les llargues narracions en *noves rimades*. De les setze obres que porta al Verzeichniss d'En Bartsch (1), arribant a disset comprenent el fragment del

(1) *Grundriss zur Geschichte der provenzalischen Literatur* (Erberfeld, 1879), p. 191.

Maldit Bendit de Venècia (el nostre cançoner B), que va publicar per primera vegada Heyse (1), les mateixes que va conèixer En Milà (2), fins a la coneixença actual, hi ha diferència comparat amb el que ara es sab d'aquest autor. Això ha estat sols possible per l'entrada a la Biblioteca de Catalunya del famós cançoner Gil (el Sg i el nostre A). Mentres era a Saragossa havia estat descrit en 1876 per En Milà (3), en 1890 per En Pagès (4) i en 1914 per nosaltres (5); s'havia utilitzat per Kleinert (6), qui en va publicar quatre pasrorel·les, i per En Kolsen en la seva edició de Guerau de Bornell, que hem hagut d'esmentar diverses vegades. Des de que aquest notable i abundós manuscrit es troba a Barcelona no més se n'han publicat que els dos planys per la mort d'En Ramon de Cardona i de la del rei Jacme *el Conqueridor* (7), que varen ésser comentats per dos eminents provençalistes: Jeanroy i Bertoni. Una altra graciosa poesia inèdita , el *Libel*, va publicar en 1912 En Pompeu Fabra (8). Una de les millors fonts per a l'estudi dels poemes en noves rimades és el *Cançoner dels Comtes d'Urgell*, publicat enterament per En Gabriel Llabrés, editat en 1916 per la Societat Catalana de Bibliòfils (9). Comprèn el *Maldit bendit* (p. 21), que s'havia conegut, com hem dit, pel fragment tret de B; *El Sermó* (p. 101), l'*Oració de tot dia, La Faula del Rossinyol* (p. 112) i *El Testament* humorístic (p. 119). Aquestes darreres obres no han estat publicades en l'ordre del manuscrit, en el qual apareix primer *El Testament* que *La Faula*. En les moltes obres d'En Cerverí, només en el *Maldit bendit* i en *La Faula* fa citacions, perquè en tractarem aviat.

La vida d'En Cerverí degué escolar-se durant una part del regnat del rei

(1) *Romanische Inedita auf italianischen Bibiotheken* (Berlín, 1856), p, 13.
(2) *Trovadores en España* (*Obras*, II), pp. 382-412.
(3) *Notes sur trois manuscrits. I, Un chansonnier provençal*, en *Revue des langues romanes*, 1876; p. 6 del extret.
(4) *Notes sur le chansonnier provençal de Saragosse*, en *Annales du Midi*, II.
(5) *Bibliografia dels antics poetes catalans*, p. 30-48.
(6) *Vier bisher ungedruckte Pastorelen des Troubadour Serverí von Girona* (Halle, 1890).
(7) MASSÓ TORRENTS: *Dos planhs inèdits d'En Cerverí de Girona*, en *Estudis Universitaris Catalans*, III (1910), pp. 253-259. — M. A. Jeanroy va republicar *Un «planh» de Serveri de Girona* en *Annales du Midi*, XXIV (1912), pp. 49-53; interpretant diferentment i corretgint algunes traduccions nostres. — BERTONI: *Correzioni al testo di un pianto di Cerverí de Girona*, en *Revue des langues romanes* (1913), p. 9.
(8) *Gramàtica de la lengua catalana* (Barcelona, 1912), p. 33.
(9) Any 1906. *Cançoner dels Comtes d'Urgell*, colofon detallat. — *Estudi històrich y literari escrit per En Gabriel Llabrés sobre'l Cançoner dels Comtes d'Urgell, publicat per la Societat Catalana de Bibliòfils.* (1907). — El referent a En Cerverí de Girona és en les pp. XIII-XL, amb un facsímil.

Jacme i la primera part del regnat de Pere *el Gran*. Mentre Pere era infant, estava al seu servei el trobador. Les dates conegudes són de la segona meitat del XIIIèn segle, així com la majoria de les que es desprenen de la seva gran producció, gairebé sempre saturada de tocs personals. Visità la cort del comte de Rodés (Huc IV, 1227-1275 i Henric II, 1275-1302) en data incerta, i conegué poetes de Provença. El nom de la seva dama era Sobrepretz, que sovint pot identificar-se amb la vescomtessa de Cardona, Sibília d'Empúries, que constantment retreu a la fi de les seves obres. A la casa de Cardona, també gairebé constantment, el poeta hi posa el rei Jacme, l'infant i poques vegades a Pere ja rei. Ens ha conservat molts trets característics de Jaume i dels infants Pere i Jaume, d'aquests mateixos essent ja reis d'Aragó l'un i de Mallorca l'altre; de l'infant Alfons, fill de Pere *el Gran*; del rei Alfons *el Sabi* de Castella, i d'un gran nombre de magnats i personatges, particularment en els seus sirventesos i pastorel·les. Les al·lusions a fets històrics són prou transparents. Segons va retrobar En Miret i Sans publicant les notacions de despeses del reboster i de la guardarroba de l'infant Pere (1), En Cerverí va acompanyar-lo en 1269 en el seu viatge a Castella, i el nostre poeta en el seu *Testament* anomena precisament tots els personatges que anaven en companyia de l'infant. En la nombrosa obra del trobador no s'hi fa cap al·lusió a les guerres de Sicília ni menys encara a la invasió de Felip *l'Hardit* de França. Va aconseguir els primers anys del regnat, però no sabrem potser mai quants. De totes maneres es veu que en la segona part del regnat dels nou anys el poeta protegit era En Pere Salvatge, potser per mort d'En Cerverí, car els documents l'esmenten a arrencar de l'any 1280 fins al 1285, en què el rei Pere el convoca per anar a la guerra contra els francesos invasors; els documents retroben encara En Pere Salvatge en temps d'Alfons II de Barcelona, perdent-se'n el rastre en 1287 en què, ell vivint a palau, li és robada una filla (2). En Cerverí té obres datades: el *Maldit bendit* (1272) i el *Testament* (1274 ?), els *Planys* d'En Ramon de Cardona i d'En Jacme *el Conqueridor* (1276), però se'n poden datar moltes d'altres per aproximació, referint-se a fets precisos. Era casat, i tenia dos fills dels quals parla en el

(11) MIRET I SANS: *Vialges del Infant en Pere, fill de Jaume I, en els anys* 1268 *y* 1269 (Barcelona, 1908), en el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya.*

(12) MIRET I SANS: *Noles biogràfiques d'en Pere Salvatge y Fr. Romeu Sa Bruguera* (Barcelona, 1909). Extret del volum de treballs del Congrés d'Història de la Corona d'Aragó de 1908.

Vers dels escolàs i en una *Pastorela*, perquè volen anar a les escoles i el pare els dóna uns consells que constitueixen una deu inestroncable per a l'estudi de les classes dirigents al seu temps. De tot el que hem dit rabentment, tenim dret a creure que l'activitat poètica del trobador degué ésser entre els anys 1250 als 1280. En una pastorel·la i en *La Faula del Rossinyol* ens parla de la possessió de Santa Seglina (avui Santa Seculina), que el rei Jaume va donar-li. Són moltes les terres empordaneses que cita.

Les dues úniques obres que anem a veure ara, per a fer-s'hi algunes citacions, són el *Maldit bendit* i *La Faula del Rossinyol.*

MALDIT BENDIT

Es un de tants maldits de les dones vils que són, segons En Cerverí, moltes més que les bones, i que acaba ben dient de la Mare de Déu; un poema en noves rimades de 691 versos, que justament apareix datat a la fi: «E açò ditz, jutjan — Per dreyt, en aquell an — C'om comtav' ans d'abril — Lxxij, part mil — E cc. en febrer, — Deu jorns pres lo derrer». La crítica de les males dones és feta amb abundor no absenta de gràcia, amb tocs de realitat força ben trobats, sovint a tall de màxima. Com ell mateix havia compost obres enamorades, suposa un interlocutor que li retreu («Amichs en Cerverí — No parlavets axí»), ell se'n defensa argumentant sense exageració però («Ara m'avets représ — E dit ço que ver és — En partida, no tot)», perquè ell diu bé de les bones. Endreça el poema al rei Jacme *el Conqueridor*, anomenant-lo amb tots els seus regnes, títols i senyorius, suplicant-li que li corretgeixi els defectes en els quals l'autor ha incorregut, i enumera totes les seves qualitats, resultant notable encara més perquè, adulació a part, delaten una relació personal del rei. Esmenta després una sèrie d'autors clàssics i medievals barrejats, entremig de dues cançons de Gesta. Aquesta obra es troba en B^2 (Venècia), fragment publicat per Heyse i per Milà i darrerament per Suchier (1), i en C^2 (Madrid, *Cançoner sdel Comtes d'Urgell*). Comença «Ascout qui vol ausir». Seguim l'edició Llabrés (Bibliòfils Catalans) esmentada, però corretgides les errades valent-nos del manuscrit; els números entre parèntesi són els dels versos Llabrés.

(1) *Denkmäler der provenzalischer Literatur und Sprache* (Halle, 1883), I (únic volum publicat), pp. 256 i 539.

En Cerverí en el *Maldit bendit* no fa sinó dues citacions de trobadors.

60. *Perdigó.*

(163) E dix En Perdigós
Que, si ja mal no fos,
Bes no n'agra saber;
Donchs lo mal fay valer
Lo be e·l be lo mal
Pijora atretat.

(Sembla contracció de la primera cobla de la cançó que comença «Ben ajo·l mal e l'afan e·l cossir».)

61. *Gui d'Ussell.*

(517) Qu'En G. d'Urxel o dis,
Pels envejós mesquis
Cuy plats dir vilania:
«Car egualmen pertanyia
Als envejós que·l fan
E als plasetns tot can volran».

(Contracció dels versos: «Qar engalmen s'atang a cortesia — Q'om fass' enoi als enojós qe·l fan — Et als adrecs fassa tot can volran». AUDIAU: *Les poésies des quatre troubadours d'Usel*, París, 1922, p. 29, núm. I, versos 43-45 de «Ben faira chanzós plus soven».)

LA FAULA DEL ROSSINYOL

Aquesta obra gentil i delicada forma un poema en noves rimades de 499 versos. El poeta s'estava, tot cavalcant, entregat a la inspiració («L'autre jorn, cavalcan, — Anava mots cercan, — Car mester los avia — A un vers que fasia»), quan es troba en un paratge delitable, precisament no gaire lluny de la seva propietat de Santa Seglina (la capella de Santa Seculina d'avui); baixa aprop d'un riu, i, desprès d'una sèrie de consideracions sobre la calor i el fred, la salut i la malaltia, s'ageu a dormir sota una pomera en la qual hi havia un esparver i un rossinyol. Tant bon punt adormit, les bèsties es posen a parlar. L'esparver diu al rossinyol que té gana i que vol menjar-se-li els petits; el rossinyol li contesta que cantarà tan bé que anirà a una altra banda per cercar altre menjar, deixant-li els seus fills; el poeta expressa bé

els esforços de l'ocell per refilar les més dolces tonades, però l'esparver no es commou: a ell li semblen millors els cants de la puput o del gripau; per consegüent se li menja els fills. El rossinyol, volant, clama venjança a Déu, i després torna a la pomera. Compareix un pagès qui posa un parany a l'esparver, hi cau i es trenca una cama; el mal sempre troba remei: un altre esparver, portant una herba al bec, el cura i, ja no sentint cap mal, fuig. Torna el pagès i agafa el rossinyol; però aquest li diu que si el deixa anar li dirà tres coses mitjançant la coneixença de les quals sempre més serà ric. El pagès li promet, i aleshores el rossinyol li diu que porta dintre el pit una pilota d'or tan grossa com el seu cap. El pagès malaeix la seva mala sort donant-se un cop al front. El rossinyol li respón:: «Què en treuria de dir-te les altres coses? que no veus que no pot cabre dintre meu una bola d'or com el teu cap? Pots ésser ric d'anys, però ets ben pobre de seny.» Fóra molt interessant l'estudi de les fonts d'aquesta llegenda o millor dues llegendes combinades per l'art d'En Cerverí. Tot de cop surt una vella trotant, voltada de joglars («Aprés pauch vench ploran — Una vella ploran»). Segueix un diàleg entre En Cerverí i la vella, que no es sap si vol representar la poesia perquè ell la defuig per consell del rei perquè estava a punt de perdre's. La vella àdhuc li retreu una cançó («Be·m par que no sabets — Ne null temps no n'ausís, — Una cançó que dis: Qui soferir se·n pogués — Que ja puys no blasmés — Ço que lausats agués»); la vella li fa bones promeses, ell vol i dol, però al cap i a la fi l'esquiva; ella l'agafa volent-lo fer seguir, car seguint-la s'hi havia envellit: crida «Valeu-me, Santa Maria!», i se li apareix un escuder de bon aspecte voltat de totes les qualitats; es diu *dret* i està trist per la desavinença del rei Jacme i de l'infant Pere si no hi donen consell Déu, En Ramon de Cardona i tots els barons i els religiosos. La dona de *dret* es nomena *pau*. Sospiren tots dos i cerquen un jardí, que és precisament aquest on s'està adormit En Cerverí. Descavalquen Dret i Pau, treuen una significança de l'esparver, el jardí, la pomera i el rossinyol («E l'escuder rien — Los mostret l'esparver, — E·l jardí, e·l pomer — E·l rossinyol cantan, — Tot rien e jugan»); i li mostra el llur significat que forma els noms de Rey Jacme i de Rey en Peyre, l'enfan. Després d'endreçar lloances a l'infant Pere, recorda coses de les quals es deu lliurar, entre les quals: «Be·t garda dels jutglars — Qui·m negon mos cantars».

Aquesta faula es troba solament en C[6], però es trobava també en un

manuscrit que se'n ha perdut el rastre i que portava el núm. 536 en el catàleg de la biblioteca d'Antoni Agustín (1): *Faula del Rossinyol que feu en Cerverí* i la *Cançò del Deu d'Amor que feu en Cerverí* que deuria ésser el *Libel* que coneixem.

62. ?

(184) Be·m par que no sabes,
Ne null temps no ausís,
Una cançó qui dis:
«Qui soferir se·n pogués
Que ja puys no blasmés
So que lausat agués».

(No hem pogut verificar aquest passatge.)

63. *Guerau* [*de Bornell*].

(258) E dits-ho En Girauts,
Us trobayres asauts,
En un vers qu'és bo cans:
«Durs és l'afars e laigs
E malestans, d'on hom,
Veya mal cascun jorn...»

(No trobem aquests versos entre l'obra del trobador.)

64. Enfans Jacme.

(267) Car l'Enfan Jacme dis,
Qui és leyals e fis,
Dreturers ab bon sen,
Que sosté paubra gen:
«Que mays amat seria
Cent tants que no folia.»

(Aquest infant poeta de què parla En Cerverí en un poema escrit pels volts de 1273, no podia ésser altre que l'infant Jacme de Mallorca, del qual no es sap que fos afecte a rimar; podria tenir en aquest temps uns trenta anys (nat 1243). Per altra part, aquest infant, a condició d'herència del seu pare, ja pot dir-se que es considerava rei de Mallorca des de la fundació d'a-

(1) *Opera omnia* (Luca, 1772), vol. VII, p. 114.

quest regne en 1263 pel seu pare el rei Conqueridor. No podia tractar-se de l'altre infant Jacme, això és, el fill del rei Pere *el Gran,* perquè en compondre En Cerverí aquesta faula no podia tenir més de dotze anys. Segons un vers d'una altra poesia d'En Cerverí, aquest infant Jacme (nat 1261, rei de Sicília 1285-1291, rei d'Aragó 1291-1327) s'assemblava de cara i aspecte al rei Conqueridor. Com se sap, del rei Jaume II se'n conserva una dansa sobre l'estat de l'església.)

65. Un trobayre. ?

(333) So que dis un trobayre,
Lor deuria membrar
E a eor franquejar
Qu'és de mal endurits:
«No deu hom los oblits
Ne·ls veylls torts remembrar,
Ne no fay a camjar
Afars, pus és plevits,
Ne mals, pus és garits,
Ja no cal matzinar».

(No hem sabut trobar la referència.)

c) Jacme March

Es coneixen diverses dades, si no per tenir una idea prou suficient com voldríem de la seva vida, que poden ajudar l'establiment de la seva biografia. Com tothom sap, En Jacme March, germà d'En Pere March i, per consegüent, oncle d'Auzias, va ésser un dels dos primers mantenidors i instauradors del consistori de la Gaia Sciència a Barcelona; aquest mèrit li provenia especialment per ésser autor del Llibre de Concordances apel·lat «Diccionari» i per ésser-ho de diverses cançons i obres en noves rimades. En aquesta darrera forma, era costum tolosenca i catalana fer-hi els judicis; no se'ns han conservat els judicis de Jacme March ni de Lluís d'Averçó, però se'n conserven prous dels mantenidors successors per a tenir la seguretat que tots els judicis havien per força ésser redactats en la forma usual de la poesia narrativa.

En Milà, gairebé per dates semblants 1862 i 1865, va escriure dues obres

— una de general (1) i una d'especial (2) — en les quals va precisar en poques frases els fets principals sobre la vida i obres d'En Jacme March que eren coneguts al seu temps i traient un xic l'entrellat sobre la confusió possible entre els diversos Jacmes Marchs, pertanyents a una sola família. En 1912 l'Amadeu Pagès (3) va reunir ja un nombre un xic considerable de dates referents a la seva vida, pretenent demostrar, entre altres coses, que la relació d'armar-se cavaller en presència del rei Pere III de les Cerimònies, al monastir de Pedralbes en 1360, es deu al Jacme poeta, restant esvaïts els dubtes d'En Milà. Però la mateixa notable relació de pendre la cavalleria de l'ordre de Sant Jordi, la fa el Jacme March pare del poeta, i la pren no en la jovenesa (cosa natural si s'hagués tractat del March poeta) sinó als seixanta anys, segons pròpia declaració. Així és que el pare anava amb el segle, havent nat en 1300; l'any 1373 encara vivia el pare va associar-se el seu fill poeta en l'administració del seu patrimoni. El rei Pere, en indicar-li el seu desig d'armar-lo cavaller, li diu expressament que l'honra del pare vindrà als seus succeïdors que tots podran pendre la cavalleria, com de fet la prengueren sens dubte a l'edat regular. Tota la construcció respecte a la vida del Jacme March poeta aixecada per En Pagès cau, i els dubtes d'En Milà resten encara en peu. Poden referir-se al poeta totes les dates o algunes d'entre elles, sobre l'assistència en Corts i àdhuc és força probable que també fos present a les que precediren al parlament de Casp en 1413.

Gairebé al mateix temps que En Pagès, En Francesc de Bofarull publicava el seu anunciat estudi sobre la baronia d'Aramprunyà (4), en el qual s'afegiren algunes notícies interessants, per més que ja havien estat espigolades molt abans i tretes del mateix arxiu per En Torres i Reyetó (5).

D'entre aquestes publicacions i de l'examen de les seves obres es pot

(1) *Ressenya dels antics poetes catalans*, que tingué premi en els Jocs Florals de l'any 1865 (*Obras*, III, pp. 301-357), i les notes referents a Jacme March, p. 310.

(2) *Catalanische Dichter*, en *Jahrbuch für romanische und englische Literatur*, V, pp. 137-190; *Obras*, III, pp. 301-352. Tracta de Jacme March en les pp. 145 i 310, respectivament.

3) *Auzias March et ses prédécesseurs* (París, 1912); les pp. 27-31 i 137-148 es refereixen a Jacme March el poeta.

(4) *El castillo y la baronía de Aramprunyá* (Barcelona, 1915). Les notícies referents al Jacme March pare, pp. 88-99, i les poques del seu fill, p. 98.

(5) *Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, III (1887), pp. 33-64: *Lo castell d'Aramprunyà*.

concloure: que En Jacme March havia de nàixer posteriorment a l'any 1335 (data que assenyala En Pagès), que no va ésser armat cavaller a Pedralbes en 1360, però que era l'hereu del senyoriu d'Aramprunyà, que en 1365 era al setge de Murvedre (1) pel rei Pere contra el rei de Castella que se n'havia apoderat; que ell mateix data l'obra *La Ciutat d'Amor*. (*La Joyosa Garda* d'En Pagès) al darrer dia d'agost de 1370; que en l'any següent, 1371, va acabar el seu Diccionari (2), escrit a precs de Pere III, al qual endreça el llibre; que a 17 setembre 1385 l'infant Joan li encarrega que activi certes coses del seu germà Pere March (3). Una sèrie de documents es refereixen a ell o a un altre Jacme; però el més important és el de Joan I creant els consistoris de la Gaya Sciència de Barcelona a 20 de febrer de 1393 (4) i nomenant el cavaller Jacme March i el ciutadà Lluís d'Averçó mantenidors. El darrer document que cita En Pagès, que pugui amb certesa referir-se al poeta és de 1397; però En Rubió ha publicat un document (5) del rei Martí en el qual el suposa viu en 12 d'agost de 1399, que reglamenta algunes coses referents a la Gaya Sciència; no podia morir, com opina En Pagès, envers 1396, i potser tampoc en 1400; pot ésser ben certa la data d'aquest any 1400, per mort de sa vídua Guillelmona i enterrada al convent dels dominicans de València, vídua en segones noces de N'Esplugues (?). Si fossin certes les dates (que no més són suposades) de naixença i mort, En Jacme hauria arribat als seixanta-quatre anys. El curiós del seu pare (primer March que va ésser, ja vell, armat cavaller), va viure força més.

Les obres narratives d'En Jacme són aquestes: «Dins un verger molt gran», que és la que avui ens ocuparà perquè és l'única d'entre les seves en les quals va fer citacions de trobadors; el *Debat entre Honor e Delit*, de la qual en tenim dos textos, essent publicat el de Catània (6) i no encara el del cançoner

(1) *Debal entre Honor e Delit*, notable obra en noves rimades d'En Jacme: «Que lo molt alt rey d'Aragó — Tenia Murvedr'assetjats».

(2) MILÀ i PAGÈS n'han parlat d'aquest tractat, com nosaltres en la nostra *Bibliografia dels anties poetes.* L'edició completa és publicada per l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS: *Diccionari de rims de Jaume March*, editat per A. GRIERA (Barcelona, 1921).

(3) RUBIÓ I LLUCH: *Documents per la cultura medieval catalana*, Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 1908), vol. I, p. 331.

(4) TORRES AMAT: *Memorias* (1836), p. 60; RUBIÓ: *Documents*, p. 383, nota.

(5) *Doeuments*, II (1921), p. 352.

(6) ARISTIDE RAIMONDI: *Relazioni fra Sicilia e Catalogna*, en Archivio storico per la Sicilia orientale, any X, Catania, 1914 pp. 231 258. — Publica el poema no exent d'errades. Vegi's també la nostra *Bibliografia* , p. 367.

Estanislau Aguiló; *La cort del rey d'Amor*. Les obres líriques, generalment morals, són en nombre de tres: les *Cobles de Fortuna*, i les amoroses «Las, treballt e fora de mesura» i «Un sobres-pler m'és vengut per lo veure»; té també una dança cínica, *Cobla equivocada*, que posa al seu germà Pere; i en acabat la part que li correspon en el debat que va posar-li el vescomte Dalmau de Rocabertí sobre el *Departiment de l'estiu e l'ivern* (1).

DINS UN VERGER MOLT GRAN

Es tracta d'una obra inèdita continguda en el cançoner que posseïa el malaguanyat amic Estanislau Aguiló, a continuació de la Visió en somni d'En Bernat de So i precedint al debat entre Honor e Delit d'En Jacme March. Si En Pagès va poder analitzar les obres narratives d'En Jacme i d'En Pere March (exceptuant l'*Arnès del cavaller*), va ésser perquè nosaltres n'hi trametérem còpia integral: no sabem que ho faci constar enlloc. Però encara va fer una confusió deplorable entre l'obra d'En So i aquesta que encapçala aquestes ratlles que res no justificava. En dit notable cançoner, després de la Visió d'En So, vénen plegades les obres dels dos germans poetes, de primer les d'En Jacme, en acabat les d'En Pere.

La present és la sola obra amb citacions de tot el cançoner. El fet que aquesta obra anés a continuació de l'obra d'En So, se'n ha fet una sola de les dues (Pagès, obra citada, p. 150). «Dins un verger» és una obra només de 302 versos; en ella solament s'hi fan quatre citacions, anomenant un sol trobador, dues de les quals no ha abastat la nostra diligència a verificar.

El poeta fingeix trobar-se en un verger paradisíac del qual no n'eixiria mai de grat; en el centre del verger hi veu un arbre roser florit del cim del qual ne sortia una forta claror; el roser té tres branques iguals les flors essent de diverses colors; al peu del roser hi raja una font d'aigua clara; colles de gents semblen plenes de felicitat i constantment joioses. El poeta desitjaria estar-se allí amb la seva estimada. Se li apareix un donzell que li explica el significat de tot allò que En March meravellat contempla. El verger amb el seu fruiterar representa la natura que ara floreix, ara grana i més avant perd la fulla: això designa també entre els humans la roda de Fortuna que

(1) TORRES AMAT: *Diccionario*, p. 367.

fa pujar i baixar a tothom. L'arbre roser és un arbre d'honrança que té tres arrels: Amor vera, Humilitat i Esperança. Convé, doncs, amar lealment sens falsia, amb humilitat i esperant de bon grat. El roser té tres branques i a cadascuna muda la color de les flors: les blanques volen indicar Virginitat, les vermelles l'estament Matrimonial, les grogues l'estament Vidual. La claror de dalt de l'arbre figura Consolació, que ve després d'obtinguda mercè com recompensa de l'amor vera, humil i llong esper. L'aigua de la font figura el Desig; qui en té ne pot beure a pler, qui no en té l'aigua se li estronca. Acaba l'obra el poeta la visió tan ben començada: «E cell qui fa falença — Pendrà gran penedença, — O de çay o de lay. — E perdonats, si·us play».

En les mencions de trobadors es coneix que el mateix En March que els que vindran, senten la imitació de «En aquel temps» d'En Ramon Vidal, que, com hem vist, tant va divulgar-se a Catalunya. Però els temps canviaven i les influències literàries dels trobadors també.

66. [?]

(43) E gitey un sospir
E s anen començar:
«Amor los fis degren tener en car
Car leys honran, gasten lo cor e'l sen».

No hem sabut trobar la referència d'aquesta citació.

67. [*Folquet de Marsella*].

(57) E breument li diray
D'una cobla que·n say
Solamén dos bordós:
«E si mercè a nul poder en vos,
Tratxas enan, si ja·m deu pro tener».

De la quarta cobla de «S'al cor plagués, ben for' oimais razós». (STRONSKI: *F. de M.*, p. 37, n.º VII, versos 31-32.)

68. [?]

(97) E si vol ben servir,
Fermamén porà dir,
Que n'aurà aytal renda:
«No n'és null jorn qu'en son cor no dexenda
Una dolçor que ven del dolç pays».

No hem sabut verificar.

69. *Rigau de Barbazil.*

(138)
Que feu cell trobador
Que sofrich per Amor,
Rigaut de Barba zil,
Fis amayre jentil
Que dix, tan fo aclís:
«No n'és nul joy ni autre paradís
Per qu'ieu donés l'esperar ni l'atendre».

De la primera cobla de la cançó «Be volgra saber d'Amor». (ANGLADE: *Rigaut de Barbezieux*, en *Revue des Langues romanes*, 1920, p. 269, V, versos 7-8.)

(*d*) JORDI DE SANT JORDI

En Milà va remarcar el mèrit de les poesies de Sant Jordi, i nosaltres, en 1902, percaçant-les en els diversos manuscrits que les contenen, vàrem publicar una edició de les divuit obres que vàrem trobar (1), acoblant algunes notícies interessant la seva biografia. En Nicolau d'Olwer (2) va publicar dues noves obres, una sola de les quals ens interessa avui, que, havent-les senyalat en la nostra *Bibliografia dels antics poetes*, no sospitàrem. En Nicolau ha publicat, demés, trenta documents que estableixen diverses dates per aclarir alguns fets de la seva vida, i ha proposat correccions a la nostra edició, una d'entre elles essent de la més gran trascendència (3). De la vida de tan excel·lent poeta no en coneixem sinó el curt espai de vuit anys que van des del 1416 fins al 1423, que potser constitueix el període més productiu; per sort els documents durant aquell temps són relativament abundosos. Mossèn Jordi era natural de València, i en 1416 va fer un viatge a França per la compra de diversos objectes destinats a la persona del rei d'Aragó, Alfons *el Magnànim*, el qual li demostra especial afecte i protecció decidida. Una germana del poeta, Isabel de Sant Jordi, desitjava entrar monja al convent de la Çaidia de València i, malgrat totes les instàncies

(1) *Obres poètiques de Jordi de Sant Jordi*, «Bibliotheca Hispanica» (Barcelona, «L'Avenç», 1902).
(2) *Jordi de Sant Jordi* (poesies, dates i comentaris) en *Estudis romànics*, II (1917), pp. 6 i 8-13.
(3) *Literatura catalana*, notes i comentaris en *Estudis Universitaris Catalans*, VII (1913), pp. 163-179).

del rei i de la reina, no va conseguir-ho perquè en l'any següent entrà monja al convent de les Madalenes de la pròpia ciutat. Una sèrie d'entregues de fortes quantitats fetes pel rei a favor de Mossèn Jordi, entre elles una de 98 florins perquè es compri una folradura de marts gibellins, ens mostra l'afecció del rei envers el seu amat cambrer. En 1418 el rei Alfons li concedeix la renda anual de 600 florins d'or vitalicis cobradors sobre certs drets d'exportació a Sicília. L'any 1420 marca una data important en la vida del poeta: havent tingut l'alcaldia de Penàguila, n'ha feta relaxació al rei, formà part de l'expedició a Còrcega i Sardenya empresa per Alfons IV, sortint de Barcelona En Jordi de Sant Jordi per ell duent quatre homes d'armes i anant en sa companyia el poeta Andreu Febrer. A les darreries de l'any, batallant a Còrcega, fou armat cavaller: això fa pensar que no tindria gaire més de vint-i-cinc anys; el 3 de desembre, estant al setge de Bonifaci, el rei va concedir-li l'alcaidia de la Vall d'Uixó, que va costar-li al poeta sostenir un plet amb l'antic posseïdor mossèn Gispert de Talamanca. Havent pres part en les batalles de Sicília i de Nàpols, va caure presoner el 30 de maig de 1423, restant, en companyia d'altres cavallers, en captiveri del condottiere Francesc Sforça. D'on fou originari el nom de Sant Jordi? A l'Empordà hi ha el poble de Sant Jordi cimejat per un castell; el rei Joan II concedí terres de Castelló d'Empúries a un Joan de Sent Jordi; de les deveses de Torroella de Montgrí totes les escriptures les nomenen deveses del senyor de Sant Jordi. Des del temps de la conquesta de València, el llibre de Repartiment senyala una casa d'un mor donada a un Sanctus Georgius. Potser es tractava d'una casa catalana de la qual es formà una branca valenciana; de la mateixa manera que va succeir amb els Marchs senyors d'Aramprunyà que a les darreries del XIV[èn] segle es formà la de València.

L'anomenada d'En Jordi de Sant Jordi va ésser extraordinària al seu temps. El castellà Iñigo López, marquès de Santillana, l'il·lustre autor de les fresques *serranas*, en un notable proemi de les seves poesies endreçades al conestable de Portugal, diu del nostre autor: «En estos nuestros tiempos floresció Mossen Jorde de Sant Jorde, cavallero prudente, el qual ciertamente compuso assaz fermosas cosas, las quales él mesmo asonava ca fué musico excellente; e fizo, entre otras, una cancion de oppositos que comienza: *Totjorn aprench e desaprench ensemps*. Fizo una *Passion de Amor*, en la qual copiló muchas buenas canciones antiguas, asy destos que ya dije (Guillem de Ber-

gadà, Pau de Bellviure i Pere March) como de otros.» Se suposa que aquest «Prohemio» fou escrit envers l'any 1449, i es veu que s'hi considera mort el nostre poeta pel fet de fer constar de l'Auzias March «que aun vive». No és aventurat creure que els dos poetes es varen conèixer personalment. El marquès de Santillana fou un dels nobles castellans que acompanyaren l'infant Ferran d'Antequera quan vingué a Barcelona a pendre possessió de la Corona d'Aragó que li havia conferit el Parlament de Casp. Allí pogué el jove poeta contreure relacions amb els trobadors de quals obres tan agradat n'estava. La notícia més circumstanciada de les nostres festes de la Gaya Sciència, instaurades aquí a imitació de les de Tolosa les escrigué Enric de Villena com Iñigo López present a Barcelona. El marquès degué servar bon record del nostre poeta perquè, a més de nomenar-lo «cavallero prudente», té pel català agradables frases en el seu poema *Coronacion de mossen Jorde*, on el fa presentar davant del tribunal de Venus, acompanyat per Homer, Virgili i Lucà. En el segle XVIè va formar-se una llegenda segons la qual existia un poeta Sant Jordi al temps de Jaume *el Conqueridor*. Es clar que aleshores el Petrarca (1304-1374) devenia imitador de mossèn Jordi quan el cert és que n'era inspirador i que no ha existit, com a poeta, sinó un sol Jordi de Sant Jordi. El mateix poeta ens ofereix algun detall personal en els seus versos: sembla que era de baixa estatura («Que suy petits e curt d'alfizomia») i que va engruixir-se al passar de la mitjana edat («Qu'engrossezits me suy de lora en çay»). Desgraciadament no podem ara, com podia al XVèn segle el marquès de Santillana, apreciar la qualitat de «musico excellente» perquè de les seves obres no ens n'ha arribat sinó la lletra. En Jordi de Sant Jordi, a semblança dels antics trobadors que imitava («Los enuigs»), composava poesia i so. Les obres que ens resten són essencialment líriques i algunes, com «Sus lo front» (Estramps, p. 7), «Un cors gentil» (Debat, p. 4), «Sovint sospir» (Comiat, p. 15), «Enyorament» (p. 18) i «Desert d'amichs» (Presoner, p. 21), són composicions que són de poesia eternal que il·lustrarien qualsevol literatura.

PASSIÓ D'AMOR

Hem vist com Iñigo López esmentava aquesta obra feta de trossos d'altres obres. En Nicolau, qui va endevinar-la i trobar-la, va publicar-la sencera, verificant forces citacions. Però aquestes són tantes, que l'obra en sembla

empedrada; potser mai podran verificar-se totes, per què forces poetes que va utilitzar i que ell tenia a mà, no es retrobaran. De vegades es veu que aprofita mitjos versos, com p. ex. el vers 54 «Ab xant d'auzelhs» que pertany a una poesia prou coneguda que apareix en diversos cançoners catalans (1). Es la sola obra d'En Jordi que pot dir-se narrativa; en sentit general, és en noves rimades, sovint en codolada, però de rimes aparellades; a l'encaixar-hi les citacions, té bon compte de completar ell mateix la rima o rimes que resten soltes; no obstant, apareixen tres excepcions: una solta, tres rimes iguals seguides. La única obra que té una forma de codolada més perfecta són *Los enuigs*, on es solen veure tres i quatre consonants seguides iguals. El títol del manuscrit és així: *Pació amoris secundum Ovidium.* Aquest epígraf, un xic diferent del que posa l'Iñigo López, ve justificat amb el vers «D'on vulh Ovidi reclamar» (Nicolau, vers 9). La dificultat en verificar les citacions radica en el fet que En Jordi no esmenta un sol autor els versos dels quals emmanlleva. La nostra tasca ha estat facilitada per les verificacions resoltes per l'editor del poema. Altres autors de poemes col·lectius esmenten algun que altre dels versos dels poetes (Jacme March), altres n'esmenten d'equivocats (Francesc de la Via), però que no en mencioni ni un sol no n'hi ha cap altre. Sense haver-les resoltes, ni de mult lluny, trobem més citacions de versos emmanllevats que l'editor. La que en podríem dir segona cobla (versos 19-40) sembla feta tota de trossos; no obstant, nosaltres no en trobem sinó tres de clares, però tenim el sentiment que deu haver-n'hi cinc. El text del poema es troba en el cançoner n.º 8 de la Biblioteca de Catalunya (el nostre H^b 13).

El poema consta de 154 versos i, segons són les citacions, van des de set síl·labes fins a l'endecasíl·lab. El poeta simula trobar-se preocupat pel mal temps i pensa que Jesús va morir per amor; ne té una idea alta de l'amor, i s'encara amb Ovidi. Deu engendrar-se en cor noble i veritable, fora mentides i veleitats; Amor és saber i poder. El Déu d'amor habita en un castell alt en mig d'un casal; dos portals hi donen accés; a l'un hi ha Joia, en l'altre Dolor. Penetra per Joia, que el rep alegrament, i Voler el guia fins a la pre-

(1) «Ab xant d'auçels començ eu mes xançós». La primera part d'aquest, com veurem, arribà a ésser força popular a Catalunya. Vegi's la nostra edició en *Riambau de Vaqueres*, p. 428, n.º VI, on es troben les diverses atribucions que ofereixen els manuscrits.

sència del Déu d'Amor; ell s'agenolla i el Déu li dóna la benvinguda, però es troba ell tan dubtós i cohibit, que Dolor li tramet els dos missatges maldients (lausangiers); això és: Enveja i Malengua; l'agafen, el baten i el llencen a fora. Gira els ulls envers el Déu d'Amor i suplica Voler que l'ampari, però ningú en fa cas. Dolor li diu: foll: perquè venies en aquest lloc?; tot empenyent-lo, perxò, fora del portal. Tot fent les dues darreres citacions, es tanquen les portes del casal i ell expressa la seva incomprensió i el seu desesper. Debuta la ficció per la citació d'En Guillem de Bergadà. Les xifres entre parèntesi designen, com sempre, els versos.

70. [*Guillem de Berguedà*].

(1) Can vey lo temps camgar e 'nbrunesir
que no n'aug chant d'auzel, voltas ne lay»,
Me sent al cor un tal smay,

Publicada diverses vegades, principalment en la edició del çançoner *A* (Vaticà n.º 5232) diplomàtica de Pakscher i De Lollis (en *Studj de filologia romanza*, vol. III, p. 624) i l'edició de les obres d'En Guillem, un xic antiquada (KELLER: *Lieder Guillems von Berguedan*, Mitau-Leipzig, 1849, p. 42, MILÀ, *Trovadores*, p. 302).

71. [*Poetessa anonima*].

(19) «Axí com fech dels quatre vents natura
Que z on plus van esforssen lur poder»
Amor és sauber e poder

Són els dos primers versos de la segona cobla de la cançó que comença «Axí cant és en muntanya deserta», que es troba en el mateix cançoner de la Biblioteca de Catalunya en el qual hi ha escrita la present *Pacio* d'En Jordi; nosaltres, en la *Bibliografia*, la marquem Hª 52; apareix aquesta obra prou bella d'una trobadoressa a continuació d'una d'En Pere Català. Es endreçada «Als jutges set»; per consegüent, al consistori de Tolosa.

72. [?]

(30) «Sobre tots celhs qu'eu say enamoratz
(E per) res no sosté offensa ne barats»

No hem trobat la referència.

73. [*Arnau de Marull*].

(32) «Axí com celh qui ama e no 's amatz».

Primer vers d'obra coneguda. És de doldre que encara no s'hagi publicat cap edició crítica d'aquest dolçs trobador. (STENGEL, *Die altprovenzalische Liedersammlung c der Laurenziana in Florenz*, Leipzig, 1899, p. 23, n. XLI.)

74 [*Bernat del Ventadorn*].

(40) E diu en aut cridant:
«No's meravelha si yeu xant
Mils de nulh autre xantador».

Són els primers dos versos d'una cançó. (APPEL: *B. von V.*, p. 188, n.º 31.)

75. [*Rigau de Barbezill*].

(48) «Atressí com l'orifany,
Qui quant chay no·s pot levar»,
Celh qu'en la porta vol entrar.

Una de les cançons que més han influït a Catalunya. (ANGLADE: *Rigaut de Barbezieux*, I, versos 1-2).

76. [?]

(55) E puys avant l'aporta
Aut en la sobirana porta,
On veu de virtuts canta:
«Vergier d'Amor on naix la fina planta,
Que'b gran beutat gen spandex e brulha».

M. ARTHUR LANGFORS ens senyala el poema francès *Le Romans du Vergier et de l'arbre d'Amours* (vegi's el seu utilíssim *Incipit des poèmes français anterieurs au XVIe siècle*, p. 393; RAYNAUD: *Bibliographie des Chansonniers français*, esmentada, I, p. 123), del qual podia haver existit un text provençal.

77. [*Jordi de Sant Jordi*].

(64) L'aman dits per fin' amistança:
«En lo front port vostra belha semblança,
De que mon cor nuyt e jorn fa gran festa».

Vegi's la nostra edició, p. 7, *Estramps*, essent els dos primers versos.

78. [?]

(67) Voler, ab ray[s]ó presta,
Diu a l'ayman:
Amic, entés, hay dir per ver:
«Qui tinch per folh qui ama e no requer
Dompna del mon, ne's fia en lur semblan».

79. [?]

(77) L'aman respon apercebutz
Ses altre dir:
«De vos mi venon li desir
Al cor ab sospir amorós».

Es retroba aquest primer vers en un poema *La cort d'amor* publicat en Revue des langues romanes, XX, p. 213.

80. [?]

(84) «Duptós e certs, e z arditz e coartz,
Trists e gaugós, avars e franchs e brutz».

Podria tractar-se d'alguna obra perduda de P. de Bellviure o d'En P. March.

81. [*Folquet de Marsella*].

(94) E z elh crida 'b dolor:
«Be m'an mort mi e lhor
Mey hulh galiador».

Són els dos primers versos de la cançó. (STRONSKI: *F. de M.*, p. 11.)

82. [?]

(104) Ell diu: «Tant hay lo cor en pensamén
Del temps com axí·l vey giratz
Que·l gaug m'és a tristor camgats
E·l plaser mi va dexendén».

83. [*Clara d'Anduza*].

(122) Respon dolén:
«En greu smay e z [en] greu pensamén
Ay mis mon cor e z en granda error,
E·l lausanger e·l falç devinador,
abaxador de joy' e de jovén».

Començament de la única obra de la poetessa. (OSKAR SCHULTZ: *Die Provenzalischen Dichterinem*, Leipzig, 1888, p. 26, n.º 13.)

84. [?]

(130) Qui fay cest camí lonch,
«Car aysí·m pren com fay al jonch
Qui no n'a frug, fulhes ni flor».

85. [*Jordi de Sant Jordi*].

(139) «Ara haujats, dompnes, que·us fau saber
A qualsevol d'estat o ley que sia
Que no·m creats si·us demostre voler
Car, jur-vos Deu, que·u fau tot per falsia.
Ten pauques sots dispostes per amar,
Que tot desir e voluntat m·oblida,
(145) Mas [per] qu'en res no·u puscats ignorar
Yeu vos n'avís ab ma publica crida».

Vegi's la nostra edició, p. 29.

86. [*Ponç d'Ortafà*].

(147) E clou les portes de l'hostal.
E roman lay,
Cridán ab gran votz d'esmay:
«Si n'ay perdut mon sauber
Qu'apenes say on m'estau,
Ne d'on vench, ne vas on vau,
Ne que·m fau lo jorn ne·l ser
Car trasit suy en cresensa».

Es curiosa la trasposició del darrer vers que fa En Jordi de Sant Jordi: els quatre primers són 1-4, el quint és el 12. Vegi's la nostra edició en *Riambau de Vaqueres en els cançoners catalans* (en *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* de 1907, p. 433). Els col·lectors dels cançoners provençals *CR*, que segurament havien utilitzat cançoners escrits a Catalnuya, són els únics que atribueixen aquesta obra al rossellonès Pons d'Ortafà; *a b* a Pons de Capdull; el cat. H l'atribueix a Riambau de Vaqueres.

e) Francesc de la Via

Poques dades se saben d'En Francesc de la Via. Que el seu nom de casa era la Via i no Lavià (família també prou il·lustre, procedent del castell

de Llabià), com feia sospitar En Milà (1), resta demostrada per la rima d'un poema seu (com veurem): «On stigués un dia, — E Francesch de la Via, — Sotsveguer graciós». Aquest mateix poema del sotsveguer de Girona, és datat de l'any 1406 (2). En una altra obra («Fra Bernat») termena «cavalcant tot gint vers Gerona». Però no n'apareix cap altra de datada. Els La Vias eren sotsveguers durant aquesta època. A mitjan segle (1447) hi ha rastre d'un Joan de la Via, cònsol de catalans a Constantinoble (3).

En Francesc és autor d'obres líriques i d'obres narratives. Entre les líriques té una *Cobla tramesa per En Francesch de la Via a mossen Narcís de Sant Deunis, qui li respós en dues maneres.* La cobla comença així: «Pus que d'amar sabé l'art d'aventatge». En Narcís de Sant Deunís, doctor en lleis, és el jurisconsult prou conegut, de primer canonge de Girona i més tard canonge de Barcelona, autor, entre altres, del Compendi de les constitucions de Catalunya, acabat en temps de Ferran d'Antequera (4). Es pot llegir la seva *Resposta primera*: «Sucseir vulh en lo vostr' eretatge». La segona no pot llegir-se pel mal estat del manuscrit, que és el Hª 160 (Biblioteca de Catalunya). Té una cançó amorosa, que es troba en dos manuscrits N 178 i P 96, molt delicada: «Si com l'infant quant apren de parlar», i una altra de molt ardent que tan solament pot llegir-se en P 158, havent estat reproduïda, saltant alguns versos obscens, en l'edició Baselga (5) i completada per En Bulbena en 1905 en lletra gòtica.

Les obres narratives són dues: una, *La Senyora de valor*, que ens interessa avui; l'altra, prou lliure, de la qual s'havia parlat de referència i que ha estat publicada fa pocs anys per En Ramon Miquel i Planas (6), treta de l'únic exemplar d'un imprès de la Colombina; és el *Libre de Fra Bernat*, poema en codolada de 2,095 versos.

(1) *Obras completas*, III, p. 173.
(2) «Com per conclusió Requer lo nostra stil. Dada'l darrer d'abril L'any quatre cents e sis.»
(3) Arxiu municipal de Barcelona: Cartes comunes originals.
(4) N'existeixen diversos manuscrits del XVèn segle, un de ben important, en la Biblioteca de Catalunya.
(5) *Cancionero catalán de la Universidad de Zaragoza*, p. 232.
(6) *El «Libre de Fra Bernat» d'En Francesc de la Via*, en *Bibliofilia*, I (1911-1914), cols. 548-580 i 598.

LA SENYORA DE VALOR

Tal com aquesta obra apareix en el manuscrit H^b 2, mancant el començament per pèrdua i esqueix de folis, té 2,969 versos, comptant tots els bocins que en resten; això fa creure que en el seu primer estat havia de sobrepassar els 3,000. Podria titular-se el «Procés de la Senyora contra En Bertran Tudela». L'obra està escrita en noves rimades, exceptuades, com se comprèn, les citacions. Aquest poema sembla un al·legat jurídic, un veritable procés. Entre els personatges que hi intervenen, n'hi han alguns que semblen pertànyer a una colla lletraferida. Els principals que hi figuren són: Bernat Coll, escrivà; el rei En Pere en les Corts de Montçó; Pesc Desbosch, batxeller en drets, oficial de bisbe de Girona; Peyre Bancó, capellà de Bordils, mossèn Guillem Icart, que fa d'assessor. A més de la Senyora de Valor, hi entren madona Sampsona, madona Domengs, madona d'En Icart i madona d'En Benet. Qui arma el procés contra la Senyora és En Bertran Tudela. Els epígrafs principals són entre el propi Francesc de la Via i la Senyora; però hi ha també els següents epígrafs: En Tudela; La forma de dret; Quant En Tudela manllevà les penyores; La requesta de la Senyora, e del procurador fiscal, i, en havent parlat les madones, ve finalment La Sentència. Aleshores, satisfet d'haver-la pronunciada, el sotsveguer de Girona, Francesc de la Via, se'n entorna: «Es yeu, la raysó feta, — Prenguí son comiat, — E fuy tost cavalcat. — E z ab gran alegria, — Tot dreig tenguí ma via, — Ab pensa molt joyosa, — Per la vall tenebrosa — Intrey lay m'issausir — En lo gay monestir Nomnat Sant Deniel».

Amb ocasió d'aquest procés poètic, les citacions són prou interessants i suggestives. El poeta hi barreja una seva poesia que altrament no és gens coneguda, ens n'esmenta un fragment del seu company Bertran Tudela i ens mostra un nou poeta, En Guillermó de Vich. Pren per model també una cobla molt coneguda d'En Bernat de Mallorques, que els demés poemes col·lectius que examinarem també citaran, tanta impressió degué produir entre els seus contemporanis i els poetes de tot el XV^{èn} segle.

Els números entre parèntesi indiquen les planes del manuscrit.

87. *Perdigó.*

(364) La Senyora
Ay, lass', axí m'a pres
Com dix En Perdigó,
Que '«mal d'altruy rialles so»;
Dix la domna d'onor.

En tota l'obra d'aquest poeta reunida per Chaytor (*Poésies du troubadour Perdigon*, en *Annales du Midi*, XXI, 1909, pp. 153-158 i 312-337), no s'hi veu aquesta màxima.

88. *Arnau Daniel.*

(423) En Tudela
Per que'us vulh alegar,
De lausangiers crusels,
So qu'Arnautz Danicls
Ne dix, si no·us embargua:
«Fals lausangiers, fochs la lengua vos arga
E que perdats vostres ulls de mal cranch,
Car per vos suy traytz com cavalh manch,
Sofrits per pauch c'amor del tot me plomba,
Confonda·us Dieus, car ja no saubetz com
Vos fayts als drutz maldir e cartener,
Desastre n'és qui·us sech desconexer
Ans menys valets qui plus vos amonesta».

Sisena cobla de «Si fos Amors de joi donar tan larga». (Mahn: *Gedichte der Troubadours*, Berlín, 1856, I, p. 56; Canello: *La vita e la opere del trovatore Arnaldo Daniello*, Halle, 1889, p. 118.)

89. Bertrau Tudela.

(425) La Senyora
. . . .
On stigués un dia,
E Francesch de la Via,
Sotsveguer graciós,
Havén compaciós,
De la vostra persona,
Qui encara·us resona,
Vench-vos a visitar
E can se·n volch anar
Donas-li cesta cobla,
E vegats com disia:

«Corona d'aur ab Francesch de la Via,
En cest arrest prench gaug e z alegria,
Mas tan remir lo grau qui en vos rau be
Tristors me fuig e gaug mon cors sosté».

90. *Guerau de Bornell.*

(427) Saubetz que dix engany
Us trobadors ysnelhs,
En Garau de Bornelhs
Parlant de folha gent
Qui no han tempramén
E seny perfayt los falh:
«A folh no qual metre sonalh,
Qu'elh fay de sa lengua batalh
Ab que descobre ses folhors,
E qui tendrà per cabalós;
Dich que·l duy sien companyós».

En l'obra de Guerau no s'hi troba aquest fragment.

91. [Francesc de la Via].

(437) Perque 'b gran confiança
La cobla vulh retrer
Que fech lo sotsveguer
En son novelh cantar:
«Sitot no·m val «mercé!» cridar
Can vetz lo jorn ab gran suspir,
Ja no·m veyrets de vos lunyar,
Mays vos tem perdre que morir;
E si no·us platz, vostre cors me defença
La boca·l cor cridcray: Belh' aymia!
Vos m'avetz ses tort que no·us tenia,
Ten mala·us vi com li Troyans Elena».

No ens ha pervingut, d'aquest novell cantar, només que aquest fragment.

92. [Bernat de Mallorques].

(438) Senyors, de vostra pena,
Me suy aconortada;
La cobla m'és membrada,
Que fay trop be per vos:
«Cercatz d'uy may, ja·t siatz belh' e pros,
Que·lhs vostres fayts vos lou e·ls dits valens,

Que vengut és lo temps que n'havetz mens;
No m'alciuran vostres falças amors,
Ne la semblança gaya,
Ans faytz tot ço que·us playa
Car no·m cur gens de vos».

Vegi's, respecte a l'autor i la cobla, la citació n.º 214.

93. *Pere Vidal* [*Uc de Sant Circ*].

(443) Madona Samsona.
. . . .
Qu'un trobador mot gay
Que fon Peyres Vidal,
De Tolza natural,
Ho dix, si Deus m'ajut:
«Nulhs hom no sab d'amich tro l'a perdut
So que l'amich lo volia de 'bans,
Mes quant lo pert e puys l'a a sos dans
E·l notz aytan com l'avia volgutz;
A donchs conex so que l'amich valia
Per qu'yeu volgra mos amichs conegués
So qu'yeu li vay ans que perdut m'agués,
Car ja despuys al seu tort no·m perdria».

Vegi's Jeanroy-Salverda de Grave: *U. de S. C.*, p. 36, n.º VII. En La Via creia ben bé que aquesta poesia era d'En Pere Vidal.

94. *Un trobador* [*Gui d'Ussell*].

(446) E volets qu'eu vos dia,
Al·legan un actor,
So que z un trobador
Dix parlan d'omes pros:
«Tant quan hom fa so que deu hom és pros,
E ten leyals com se guarda d'engan;
Per mi·us ho dich, que si·us la ausi antan
Cant era·ls [ditz] verdadier e·ls faytz bos;
Ges per ayçó no devets dir que men,
Si cant no·us tench [eras] per tan valén,
Car qui laxa [ço] c'a be comessatz
No mereix laus d'ayçó qui és passatz».

Aquest trobador no és altre que Gui d'Uxell, cobla cinquena de: «Si be·m partetz, mala dompna, de vos»; (Audiau: *Les poésies des quatre troubadours d'Ussel,* París, Delagrave, 1922, pp. 31-32, n.º II. Compari's el nostre n.º 18.

95. *Huc Brunenc.*

(447) Madona Domenge.

. . . .
Si haguessets apresa
Una cobla d'amor
Que fech un trobador
Qu'yeu tot jorn la sovenh,
E crey fos Hut Brunnench,
Hagués servit adés:
«Ab los cortés deu esser hom cortés,
E qui perlan entr'els enrayzsonatz
Qu'atrestants son de bons mots si'ls sercats
Com de malditz e vils e descortés;
E gen parlar ab avinen respos
Adutz amichs e no'n creix maciós».

Amb canvis notables és la segona cobla de «Coindas razós novelas e plazens». (Bertoni: *B. Amorós,* Campori, p. 187, n.º 101, versos 7-12.)

96. Cerverí [de Girona] [Guillem de Cervera].

(448) Arcs, l'amich leyal,
Augatz, si Deus vos sal,
E'us gart a vos e mi
Que dix En Cervarí:
«Mays te val nessiars
De l'amich qu't desira
Que no fay lo baysars
De l'amich qui t'asira».

En La Via confon, com tants altres, en Cerverí amb En Guillem de Cervera. (Thomas: *Proverbes de Guillem de Cervera,* en *Romania,* XV, 1886, pp. 25-110; seguim *Cançoner dels comtes d'Urgell,* Societat Catalana de Bibliòfils, 1906, p. 5, versos 66-74.)

97. *Un trobador* [*Uc Brunenc*].

(449) La Senyora.

. . . . , ...
O Deu! qui porà dir
A l'hom malvat qu'és proz?
Augats us trobadors
Com ho ditz claramens:

«E qui·us cregatz que·us sia deffendéns
Si etz avols c'om no·us apelh malvatz?
Pus temps havetz e·l poder vos és datz
E no·y vesets mentre·l lum és ardens;
Guardatz-vos-hi, que·l temps és tenebrós
E no·y veyrets can la lum és resclos».

Quarta cobla de «Coindas razós novelas e plazens». (BERTONI: *Bernart Amorós*, p. 187, n.º 101, versos 19-24; APPEL: *Der Trobadors Uc Brunenc*, Halle, 1895, p. 31.)

98. *Pere Vidal.*

(452) Madona d'En Icart.

....
E z aprés scoltatz
Que dix Peyres Vidal
Contra celh qui no val
Ne li basta poder:
«E qui pot e no vol valer
Cant no cessarà de morir,
Pus que la mort no·l vol aucir,
Per far anuig e desplaser,
Car s'enug hom d'avol pagès
Cant no reculh rendes e·l ses,
Cors poyrit ab cors vermenós,
Vivent ses grat de Deu e nos».

Cinquena cobla de «Quant hom és en altruy poder». (ANGLADE: *P. V.*, versos 33-40.)

99. Guillermó de Vich.

(454) La Senyora.
Sabets que dix antan
En Guillermó de Vich:
«No vulhas ajudar a tort al teu amich
Car pus Deus permetrà ser a ton enamich».

No es coneix altra menció d'aquest poeta.

100. *Gui d'Ussell* (?).

(455) Scoltatz la cançós
E z un leyal conselh
Que dix En Gui d'Uxelh,
Si Deus vos do salutz:

«Vos d'autra part ses vertat mos scutz
A guardar may de la vostra falssura
E gens per me no fassatz fortfetxura
Enant vos dich, no·m rendatz les salutz,
E no·us pensets que per vos xan ne ria,
Ans seguiray d'ara'nan autra via,
E vulh sabgats qui pert vostr'amor
S'asanya mays que qui la conqueria».

No trobem aquest fragment entre les obres d'En Gui d'Uxell en Audiau: *op. cit.*

101. [?] *Un jòglar de Tolosa.*

(457) Scoltats que vol dir,
Senyora graciosa,
Us joglars de Tolosa,
Qui fon bon trobador:
«Ab nulhes gens no trop yeu tant d'onor
Ne tanta fe, segons lo mieu semblan,
Com ab lo meus car ja no·m falhiran
Li miei paren, s'eu no falh contra lor;
D'on m'és semblan que tots Senyors deuria
Los seus tostemps anantir si podia,
Car ab los seus pot, qui·ls sab gen tenir,
Lo sieu guardan e l'altruy conquerir».

No hem trobat la referència.

f) Francesc Ferrer

En Francesc Ferrer té una sola obra datada, que és el *Romanç de l'armada del Soldà contra Rodes*. Totes les altres, inclosa la que avui ens toca examinar, són amoroses o endevinalles que resulten indatables. La notícia de l'atac dels turcs contra Rodes la dóna En Ferrer amb detalls personals. Comença un dilluns, dia de Sant Llorenç, el 10 d'agost de 1444, i acaba el 18 de setembre amb la fugida de l'estol sitiador. L'obra apareix plena de vida: el comiat de les famílies en l'entrar en combat, la descripció de les embestides, les devocions, l'esforç dels catalans i dels francesos tenen valor real. Es troba en N (Ateneu) i P (Saragossa). Les cobles devinadores que dirigeix a d'altres poetes com Rocafort, Torroella, Perot Joan, el navarrès Valtierra, són generalment innocentes: en dues es troba el nom Caterina a tall de xarada. Sense

aquestes, té dues obres verament líriques que es retroben només en J (París) i la seva rèplica K (Biblioteca de Catalunya); en acabat, el *Conort*, del qual tractarem tot seguit.

Resumint, ens resten d'En Ferrer les poesies següents, de les quals esmentem només els primers versos: 1) el Romanç sobre la presa de Rodes, publicat diverses vegades (1) sencera o fragmentàriament; es troba en els cançoners L, N i P, «Qui veu present lo que may no ha vist»; és obra de deu cobles de vint-i-quatre versos i de vegades un vint-i-cinquè amb frase llatina. 2) *Cobla devinadora de Francesch Ferrer de Valterra* «Huit letres son e la meytat vocals», amb la resposta del navarrès Valterra (2). 3) Obra injuriosa contra un canonge llicenciós, en la qual entren diversos poetes, la majoria dels quals varen tenir activitat productiva àdhuc a les darreries del segle XVè.: Perot Joan la proposa, En Francesc Ferrer li respon, després d'ell un Don Diego i En Pere Torroella: «Aveu lexat ut, re, mi, sol, la. 4) A una demanda als trobadors de València que fa frare Pere Martínez (mallorquí ?), oferint una corretja d'or, acuden mestre Rocafort i Francesc Ferrer amb l'obra que comença: «Arbitr' és gran levar juhí». 5) El nostre poeta va escriure una lletra al seu amic Pere Torroella, demanant-li què és Grat, que no ens ha pervingut, però s'ha conservat en N i P la resposta treballada d'En Torroella. 6) Poesia trobadoresca a la moda barcelonesa «De fi en fi vos am tan finament», així mateix com 7) «Qui be serveix, lexau que grat ne ten», que només es troben en J i K. 8) Una obra d'En Ferrer sembla haver tingut certa fama, «Enamorats, doleu-vos de ma vida»; en ella ofereix un pagó dels millors al trobador que li resoldrà la cobla devinadora amb tornada que posa a la fi; no sabem que ningú li respongués, però En Torroella, en el seu poema col·lectiu, li aprofita la terça cobla: «Si don' al mon s'ateny per ben servir». 9) El *Conort*.

LO CONORT

Aquest llarg poema se'ns ha conservat en els cançoners J, L i N. Del primer va fer-ne una edició privada el benemèrit rossellonès Josep Tastú,

(1) Edició BASELGA de *El «Cancionero Catalán» de la Universidad de Zaragoza* (1896), pp. 295-302; VALLS TABERNER: *El Cançoner del XVèn segle de l'Ateneu Barcelonès* (incompleta l'edició), pp. 40-46.
(2) Vegi's MILÀ: *Obras*, III, p. 193.

trametent-la a En Torres Amat, qui va reproduir-la en el seu *Diccionario* (1). Aquesta és la única que tenim encara: consta de 730 versos. El poeta gairebé no fa més que citacions de poetes catalans, alguns d'entre ells coetanis de l'autor; una sola en fa de clàssic provençal, Bernat del Ventadorn. El poeta es veu molt congoixat pels menyspreus de la seva amada. Debuta el poema pels tres versos: «O be's despit e gran dolor — Oir parlar a molts d'amor — E no tenir què mtr' en joch». En un tal estat d'esperit es sent inclinat a dir mal de les dones. Un dematí, estant-se al palau del Rei, veu molts altres cortisans alabar-se de llurs aimies, contents i alegres; adonant-se alguns de la seva tristícia li'n pregunten la causa. El poeta fuig, se'n va a casa seva i es tira sobre el llit mig incorporat. Al bo i millor sent una gran remor fora la porta, l'obra i es troba amb un estol de poetes d'altres temps i del seu que tots havien sofert per amor. Diu d'ells Ferrer que «No n'i hach hu qu'ab son senyal — No·m fos present de conexença, — Si be n'i viu que·m fas creença — Que no·ls conech sino per fama». Els compta, en troba tretze i els nomena. Cadascú d'ells parla i maldiu d'aquesta manera i en aquest ordre:

102. Mossèn Berenguer de Vilaragut.

(145) No n'i ach hu que fos delliure
Que no tingués paper en mà,
E cadascú d'aquests pregà
A Mossèn de Vilaragut
Que, com a bo e conegut,
Volgués dir son vot primer.

. . . .

(182) Fiu-ne un tal publicament
Mostran a tots c'om la desam:
Mossèn Berenguer de Vilaragut.
«A Dieu prey me fira l'am
Si eu am dona tant menyspresa,
Que sia tant fort encesa
Que per molts porta un ram;
Ne d'amar a tots reculla
Si com fan mantes que'n say,
Que lur valor no decay
Si com l'arbre pert la fulla,
Que no és bo ne olent,
Axí·ls ne pren verament».

(1) *Memorias para ayudar a formar un Diccionario de los Escritores Catalanes* (1836), pp. 229-237.

No coneixem d'aquest altra obra que aquesta esmentada. No obstant, deu ésser el mateix que Fra Vilaragut, del qual els cançoners J i K porten una cobla esparça: «Certes dich pus que la millor.» (Vegi's MILÀ: *Obras*, III, p. 332.)

103. Mossèn Pròxida.

(196) Mossèn Pròxida·s levà
E comensé·m dir axí:
Ferrer, jo conech per mi
. . . .
Dixí tals rahons present:
«Trasit m'avets, dona desconexent,
Per foll' amor qui·us gira lo voler
(219) Vers altr' aymant ab cuy vos dats plaser,
E lexats-me, qui·us am tan lealment.
No crech per què ni crech rahons hi valla
Per que·m dejats axí desemparar,
Car be sabets lo bon voler tan car,
Que·us hay portat ses far neguna falla».

El cançoner Hª és l'únic que porta les poesies d'En Pròxida en nombre de vint-i-una. Aquest cavaller es deia Joan de Pròxita i era probablement valencià, descendent de Sicília. De totes maneres cap de les poesies contingudes en el cançoner Hª (algunes de les quals fan de mal llegir a causa del mal estat del manuscrit) conté la coble retreta per En Ferrer.

104 Jacme Escrivà

(228) No preu tan com una palla,
Dix mossèn Jacme Scrivà
. . . .
(254) Yo·m publich per mal dient,
Per inimich en tot d'amor:
Mossèn Jacme Scrivà.
«Amor, amor, qui·s vulga·us do lauzor
E xant per vos, car d'ara 'nan
De cor maldich vostra follor,
E·l vostre seny complit d'engan,
E l'hoch e·l no que vos fay dir,
E·l brau repòs e·l graciós;
De cor maldich quant és de vos
E per foll tinch qui·us vol servir».

Entre les poques obres que es conserven d'En Jacme Escrivà no hi és aquesta cobla. P ens dóna dues obres: «En be fort punt suy entrat en la setla»

i «Pus que demandat m'avets»; d'aquesta darrera el manuscrit de la Biblioteca de Catalunya n.º 43 (*Butlletí*, III, 1916, p. 230) ens ofereix el títol d'aquest consell curiós: *Recepta per apendre de scriure dreçada a una monge qui volia apendre de hun galant.* El cançoner Hb, entre obres en francès d'Ot de Granson, una almenys d'En Jacme Escrivà: «Hoies ores, mon cuer, ce que vueil dire».

105. Mossèn Jordi de Sant Jordi.

(264) Mossèn Jordi voleh seguir
Les petjades dels primers.
. . . .
Pus companyi' ab mi no feu
Abans ab esta cobla breu
Sos mals barats li vaig dir clar.
Mossèn Jordi.
«Pus axí be sabets de cambiar
E conexets moneda com se val,
Assats teniu prou covinent cabal.
Si dura tant la taula d'esmerçar
Parroquians no·us falran per bon ús;
Mas jo no creeh que guanyets ab mi plus;
Ja no metrets vostres diners menuts
Ab mos florins, de pes ben coneguts».

(Vegi's Massó: *Jordi de Sant Jordi*, p. 42.)

106. Mossèn Corella [Bartomeu de ?].

(306) D'açò és causa libertat,
Dix aprés Mossèn Corella,
Qui tostemps paren lur orella
. . . .
(327) Que la gentil ab vils se liga
E dels bons és inimiga;
Açò deu dir tot trobador.
Mossèn Corella.
«Gens no cregau que la vostr' onor
Defenen vuy nenguns vostres amichs,
Car vostres fets son pel mon tan publichs
Que tothom diu que·us cubriu d'un pastor.
A cors gentil de edilitat vilana,
Que contrafeu l'avol ca escuder,
Ab tal barreig de vostra carn luçana
Que·l pudent corp feu cenar d'esparver».

Qui devia ésser aquest Mossèn Corella del qual En Ferrer retreu la cobla precedent? L'estil i l'època el separen completament del famós Joan Roiç de Corella. Els cançoners J i K, que, com és sabut, són còpia l'un de l'altre, porten dues poesies que semblen aplicar-se a un Bartomeu de Corella; són aquestes: «En lo mon trop molts homens ralladors» i «Enamorats de sentiment groller». L'epígraf d'aquestes dues obres, en ambdós cançoners, és *Altra de Barthomeu de mossen Corella*; així és que no sabem si es tracta d'una obra d'un Barthomeu sobre un mossèn Corella o d'una obra de mossèn Corella sobre un Barthomeu. Això seguint la costum dels epígrafs usual; però ens sembla evident que Corella i Bartomeu eren dos individus diferents. La segona obra, «Enamorats», va capçada *Altre ell mateix*; en ambdues obres es satiritza a algú. Ara bé; en el cançoner N (Ateneu), núms. 138 i 139 de la nostra *Bibliografia* compareixen les mentades poesies sota l'epígraf consabut *Altra*, seguint a obres d'En Joan Berenguer de Masdovelles, que no es retroben entre les nombroses poesies del més extens de tots els poetes catalans, Auzias inclòs. La sola cosa que resulta certa és que En Ferrer esmenta una cobla d'un Mossèn Corella, que les poesies de J i K podrien ésser del mateix i que la qüestió no resta resolta.

107. Mossèn Pere de Queralt.

(338) A la fi si·s pogués fer,
Dix Mossèn Pere de Queralt
. . . .
(363) Tot en així e per menut.
Mossèn Pere de Quaralt.
«Si·s pogués fer que tot quant n'é agut
En vostr'endés (vos) volenters me rendera,
Mas no·s pos far, be·u sab vostra cambrera
Que nostra fayt ha tot vist é sabut.
Per que me·n leix e dich-vos que prou basta
Vostr' amistat, e no·us pensets d'uymay
Yo xant per vos cançó, dança ni lay,
Pus de tal drap me fes semblant rebasta».

A més d'aquesta esparça hi ha una cançó de cinc cobles d'aquest valerós noble català que es troba en J, K i L, el primer vers de la qual és :«Sens pus tardar me n'é de vos partir». (Vegi's Milà: *Obras*, III, p. 330.)

108. Frare Joan Basset.

(374) O! be son de avol pasta
Que tart n'ix res que sia net,
Oigau que·n diu Frare Basset
. . . .
(390) Si be·n so frare, sert no·m fall
Sentir la passió d'amor
. . . .
(400) E per ço que n'e scrits trop
Fiu est maldit per sa errada.
Frare Basset.
«Per gran raysó, cruel dona malvada,
Fas clam de vos e maldich vostra vida,
Que·m tinch per foll del temps que·us he servida
Tant feelment, ne crech gayres lunyada.
De tots bons anys e l'altre deu forosa,
Plena de crims e d'engans abondosa,
Mayres d'ergull, mayrastre de Satan,
Vostres cors fals al diable coman».

Frare Basset o Bacet (Becet) portava el nom patronímic de Joan, segons consta en encetar les obres poètiques seves el cançoner H^{a}_{2} que és l'únic que les porta, en nombre de vint-i-tres. La majoria són obres devotes o amoroses endreçades a Nostra Dona (en MILÀ: *Poètes lyriques catalans*, 1878, p. 19, dóna una Dança a Nostra Dona;) dues d'històriques endreçades a personatges coneguts que permeten fixar la seva producció poètica entre els anys 1390-1440; i tres maldits purament amorosos amb dos maldits prou forts. La cobla que retreu En Ferrer, forma la segona del maldit que comença «Yeu vos requir, cruel dona malvada»; a cada cobla repeteix els mateixos dicteris a la seva aimia. En Joan Bacet devia pertànyer a la mateixa família d'En Pere, tal vegada germà (F. Martorell Trabal i F. Valls Taberner, *Pere Becet* (1365 ?-1430) en *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1912).

109. Lo Mercader Mallorquí [Bernat de Mallorques].

(410) E com mes dieu pijor fan,
Dix lo bon de Mallorquí
. . . .
(431) Mas est comiat li presentí
Per que visqués mils ab repós.
Lo Mercader Mallorquí.

«Cercats d'uymay, ja siats bella e pros,
Que·ls vostres pres e laus cresí plasents,
Car vengut és lo temps que m'auretz menys,
No m'auciurà vostro sguart amorós,
Ne la semblança gaya,
Car trobat n'ay
Altra qui·m play
Sol que luy playa;
Altra sens vos, per que li·n volray be
E tindré'n car s'amor qu'exí·s cové».

Vegi's el nostre n.º 92 i la mateixa citació del poema del n.º 214. En Ferrer, en fer comparèixer els tretze poetes, diu així: «E aguí bon alh — D'un de Mallorques Mercader — Que de son nom no sé lo ver».

110. *Bernat del Ventadorn.*

(448) Semblant engan en tots no sce,
Dix En Bernat del Vent adorn,
. . . .
(472) Per que les vull totes lexar,
Que, poch o molt, s'an a semblar;
En esta·us dich tot mon parer.
Bernat del Ventadorn.
«De les dones me desesper,
Jamés en lor en fiaray
Qu'axí c'om les sol mantener
Tot aysí les desmantendray.
Pus veig que una prou no·n té,
Vers sella qui m'art e·m confon,
Totes les dupte e les menycré
Car crech que altres tals se son».

Tercera cobla de l'obra que comença «Can vei la lauzeta mover». (APPEL: *B. von V.*, p. 251, n.º 43.)

111. [Guillem de] Masdovelles.

(482) Destrucció son d'aquest mon
Que lo mes mal avem per elles,
Be·u dix fort En Masdovelles
. . . .
(508) Per ço li dich, pus tal me fa,
En esta cobla que·s conega.
Masdovelles.

«Digats, mi-donchs, pençats vos que·us servesca
En va tostemps a manera de pech?
Trobat m'avets que ay ben groch lo bech,
Mas ja d'uymay no tendrets pus en resta,
Anats sercar altre que·us faça riure,
Del qual puxats traure e scarnir,
Però null temps eu no puxa morir
Fins per amor vos veja ab dol viure».

La cobla precedent és la primera cobla d'un Maldit d'En Guillem de Masdovelles que es troba sencera en M (Cançoner dels Masdovelles). Sense aquesta es conserven quinze poesies d'En Guillem, dues d'elles històriques que poden datar-se 1390 i 1393. Era un personatge important, que havia estat de la Generalitat de Catalunya durant els anys de 1380-1390.

112. Auzias March.

(518) Senyós, senyors, no·s pot scriure,
Dix Mossèn Auzias March
. . . .
(542) Mas si d'esta be li·n pren
De totes se porà loar,
Que tal l'avers no·n poguí star
Que no lançàs semblant gotada.
Mossèn Auzias March.
«Quant hoireu, alcavota provada;
Responeu prest, que per vos ho diran,
E puys ab nom propri'us cridaran,
No·us mostreu gens en luyr empatxada
Dient: Senyors, e qu'és lo que voleu?
Hay res a fer qu·en servey d'Amor puixa?
Qu'en tracte tal jamés m'i trobí fluixa
Si·us n'informan, axí ho trobareu».

Cinquena cobla de l'obra «Vos qui sabeu de la tortra·l còstum». (PAGÈS: *Les obres d'Auzias March*, ed. de l'Institut d'Estudis Catalans, 1912, I, p. 320.)

113. Francesc Centelles.

(554) Francesch Farrer, no m'ajut Deu,
Si no·s trahit qui mes les ama
. . . .
(560) Dix Mossèn Francesch Sentelles

. . . .
E jo, luny de tal comport,
E dich lay clar ab amor sana.
Mossèn Sentelles.
«Donosa sou, bella sens gran ufana,
Lo vostre mal no és sinó frescor,
Abta en tot quant és viltats d'amor,
En practicar menys que una campana;
Renech de tal qu'ab los graxers s'aferra,
E no's coneix qui és dit fin voler,
E liberal en tot l'altre mester
Que's liura qui volen sa desferra».

No coneixem cap altra poesia d'aquest poeta. D'aquest nom de casa se sap força del poeta valencià Jordi Centelles i d'un Ramon, però res d'En Francesc.

114. Pau de Bellviure.

Lo pus fort metén per terra,
Dix en aprés Pau de Bellviura
. . . .
Van enganant molt hom valent,
Aconortar donchs bona gent
Pus tots aquests n'an pres barat.
Pau de Bellviura.
«Per fembra fo Salamó enganat,
Lo rey Daviu e Samsó exament,
La payr' Adam ne trencà'l mandament,
Aristòtil ne fou com encantat,
E Vergilí fou perdut per la tor,
E sent Johan perdé lo cap per llor,
E Ipocras morí per llur barat;
Donchs si avem per dones follejat
No smayar tenir tal companyía».

D'aquest famós poeta, esmentat per Auzias, no en resta, a més d'aquesta cobla, que una poesia «Domna gentil, vos m'inculpats a tort», que es troba en els cançoners J, K i L. (Vegi's Milà: *Obras*, III, p. 331.)

En Francesc Ferrer, quan «Cascú ha dit lo que sabia», es troba aviat amb un agutzir del rei, que vol empresonar-los tots catorze, els poetes citats i l'autor col·lector, per haver maldit de les dones tots plegats. El rei està sobre tot excitat envers En Ferrer perquè ha acullit a casa seva una colla de

malparlers. Mercès a la intervenció de Joan Boccaci (Johan Bocasi) i d'En Cerverí (Servarí) el rei s'entera que tots eren trobadors i els perdona. En la fi del poema, com conseqüència de tal debat, s'ha de dir bé de la bona i «dir tostemps mal de mala dona.»

g) Pere Torroella

El cavaller mossèn Pere Torroella és el darrer autor dels que En Milà anomenava poemes col·lectius. Va ésser d'un mateix temps amb En Francesc Ferrer i En Pere Rocafort i tants altres amb els quals està en relació, tençona o carteja. La seva vida degué ésser llarga perquè àdhuc enceta un diàleg sobre qüestions amoroses amb En Francesc Alegre, que devia arribar fins als inicis del segle XVI^{è}; la resposta de Pere Torroella al poeta Romeu Lull ha d'ésser anterior a 1484, data en la que En Narcís Gual acaba d'escriure el cançoner X (Jardinet d'orats). L'obra d'En Torroella consta de trenta una poesies, i de tres lletres en prosa responent a Francesc Ferrer, al comanador Rocabertí, castellà d'Amposta i l'esmentada a Romeu Lull.

La partida més notable del cançoner d'En Torroella es troba en O^2 (Nova York, The Hispanic Society) a la fi dels cants d'Auzias, i en P (Saragossa); no obstant, gairebé tots els principals cançoners ne duen obres. Entre aquestes hi ha tres Lays, cançons amoroses usuals, dues en noves rimades i una complanta a la mort d'un seu fill («Yvo, mon fill, — O! mon car fill») que constitueix una imitació servil d'Auzias (1); per cert no sembla ocasió oportuna per pensar en copiar. Té també un altre plant, que és un «Conort e notificació de la mort de la senyora»; quatre cobles esparces i el primer i únic Sonet que hem trobat entre els poetes de l'època «Pus no·us desment ignorança l'entendre». Dels lais ne té dos que s'inserten en sis cançoners, el que fa creure que degueren tenir crit: un en decasíl·labs «Enamorats, los qui per ben amar», i l'altre en versos de nou síl·labes «Qui volrà veure un pobre stat». Sense aquesta obra és En Torroella autor de l'extens poema en codolada amb citacions que haurem d'extreure tot seguit. En Torroella és un dels nostres poetes que promiscuen l'ús del català amb el del castellà; s'inicia depressa la decadència. Segons les nostres notícies, té onze obres en aquesta llengua; que portava aparellada naturalment el canvi de la prosòdia; totes les obres castellanes

(1) Pagès: *Auzias March et ses prédécesseurs* (París, 1912), p. 396.

són cançons i glosses sempre octosil·làbiques, metre que mai usa en les catalanes. Així ho feien tots els altres bilingües. També es muda el nom; generalment En Pere Torroella constant devé Pero Torrellas; però hi han excepcions, com p. ex. quan el títol en el cançoner és català: *Glosa feta per mossèn Pere Torroella a esta cobla qui·s seguex, per la il·lustra senyora dona Johana d'Aragó, reyna de Nàpols.* «Entre las otras soys vos». En una altra el poeta se *fingió d'esser muerto*; però unes *Coplas fechas por mossen Pero Torrellas, catalan,* que, segons els textos, varia l'epígraf *del mal dezir de las donas,* varen tenir una gran notorietat, responent-li Jorge Manrique i El Ropero. Era moda literària en el XVèn segle de dir mal o bé de les dones. Ens hem entretingut més del compte tractant de les obres castellanes d'En Torroella per la seva transcendència i perquè és un dels primers que s'hi decideix. Diu En Milà que En Pere Torroella havia estat majordom del príncep de Viana i que després va servir al rei Joan II. L'època de la seva producció sembla escolar-se, deduïts certs fets i relacions, entre els anys 1435-1490.

TANT MON VOLER S'ES DAT A' MORS

Aquest poema és el primer (essent el darrer que fa pel nostre objecte) que apareix en forma de codolada. Les citacions que fa són de provençals, de catalans, de castellans i de francesos. Això constitueix una forta novetat i indica influències; d'aquesta manera aquest poema interessa la literatura dita provençal per set citacions de Pere Vidal, Pons d'Ortafà, Blacasset, Arnau Daniel, Bernat del Ventadorn, Riambau de Vaqueres, Guillem de Bergadà (o Pere Vidal ?); la catalana, per esments de Jacme March, Lluís de Vilarasa, Arnau March, Auzias March, Martí Garcia, Jordi de Sant Jordi, Francesc Ferrer, Francesc d'Amèzcua ?, Joan de Castellví i Andreu Febrer; la castellana, per Lope d'Estúnyega, Alfonso Alvarez, Iñigo López, Juan de Torres, Joan de Mena, Macias, Juan de Dueñas i Santafé, i la francesa, per Alain Chartier, Guillem de Machaut i Otó de Granson; fent un conjunt de vint-i-nou citacions. Aquesta obra se'ns ha conservat en dos manuscrits: O² i P. S'ha imprès dues vegades: per Víctor Balaguer (1) i per Balsega (2), sempre

(1) *Historia de Cataluña,* 1.ª edició, III (1862), pp. 722-738; 2.ª edició, VI (1886), pp. 346-366.
(2) Baselga: *El «Cancionero Catalán» de la Universidad de Zaragoza* (Saragossa, 1896), pp. 183-206.

seguint la lliçó de P (Saragossa). Seguirem aquesta darrera edició. Es fa difícil treure l'entrellat de l'argument d'aquest poema, que pot dir-se que no en té. En Torroella és molt dat a disquisicions amoroses intrincades, tant en vers, com en prosa, en la que es ressent molt influït de l'estil de valenciana prosa, com tots els del seu temps i molt especialment la colla literària que a Barcelona formava la cort del malaguanyat príncep Carles de Viana. Les qüestions amoroses intrincades, filosòfiques, no distingia edats, joventut o vellesa. Grat o desgrat, llaor o desllaor, esperança o comiat, servitud o deseiximent, és en general un estat d'esperit tot imbuït de monotonia pel lector actual.

El poeta s'ha entregat de ple a l'Amor que li subjuga la voluntat; per això retreu «tots quants dits de trobadors — Lig ne recort» que es varen trobar en un sentiment semblant al seu i els pregunta que li profetitzin què li succeïrà. «Lurs rahons troban actoritats». El procediment apareix en el manuscrit parlant l'autor citat i, en acabat, *Parla Torroella*, raonant la cita que retreu, i així seguint. A la fi parla amb aquests versos: «A vos, Mort, de bon servidor, — Començ e fi de ma clamor — Contra de si; — Pus no·us suplich d'aquesta fi, — Mas del que vos feu a mi, — Deman perdó, — Per que so stat ocasió; — Vostre gentil condició — Vingu' a fer mal».

115. Jacme March.

(45) A tots en una correspondre
Axí de mos anuigs dispondre,
Pens una part
Que mossèn Jacme March depart,
Dispost ha creure.
Parla mossèn Jacme March.
«Un soptós pler m'és vengut per lo veure
Fent-me pensar e consebre desigs,
Qui no·s partrà de mi ho no·u puch creure,
Pus calitat veig star en lo mig.
E a·m crescut hun tan strany voler
Qui, per son nom és nomenat Amor,
Que·m toll lo seny, sentiment he saber
E fau que may he gustat tal sabor».

En examinar *c*) hem tractat d'En Jacme March i de les seves obres. Aquesta cobla retreta es troba en K i forma la primera d'una cançó composta de cinc cobles amb tornada.

116. Alain Chartier.

(66) Penedit de mos pensaments,
Torní als drets comendaments
De Layn Xertier.
Parla Xertier.
«Amour es cruzel lizongier,
Aspre en fayt e douç ha mentir,
E se cert bien de seus vengier
Que cuident ses secrets sentir.
Y lles fet a soy consentir
Per una entre de cherté,
Mes quant vient jus que·l repentir
Lors se deseuevre sa fierté».

Constitueixen els versos 303-320 de *La belle dame Sans Merci.* — Per a que s'observi el procediment de la traducció que En Francesc Oliver va fer d'aquest poema, sovint allargaçada, copiarem de K aquest mateix passatge, fol. 29, cobla segona, la quarentena de tota l'obra. El títol; com se sab, és així en la traducció catalana: «*Requesta d'amor de ma dama Sens mercè.* «Amor és cert cruel lagotera, — Dolç' en mentir e molt aspr' en sos fets, — E sab d'aquells venjar-se·n ben leugera — Qui·s pens envuy saber sos grans secrets; — Car ella·ls fa consentir a sa guisa — Per un entrar de caritat molt gran, — Mas puys, quant ve el penedir, allisa — E mostre·ns clar la feredat d'angan.»

117. *Pere Vidal.*

(81) Mas molt pus tost que nosmenar
Se pot rependre.
Pere Vidal nos dona 'ntendre
Lo cap qu'en tal cars se deu pendre
E que·s deu fer.
Parla P. Vidal.
«Quan hom és en altruy poder
No pot tots sos talens complir,
Ans li convé sovin jaquir
Per altruy grat lo seu voler.
Donchs pus en poder me soy mes
D'Amor, segray los mals e·ls bes,
E·ls torts e·ls dans e·ls mals e·ls prous
Qu'axí m'o manda la raysós».

Vegi's ANGLADE: *Peire Vidal,* p. 122, versos 1-8.

118. Lluís de Vilarasa.

(102) Voleu pus dir,
Ans en loch de disminuir
De Vilarassa vinch seguir
Son stament.
Parla Vilarassa.
«Si com lo foch s'ensen ab fumament
Que de molt poch se fa gran e major,
L'imaginar m'a fet semblar millor
Tot ço d'on l'alt ha pres comensament;
E creixent l'alt, doble·s l'imaginar,
Abduy ensemps tot jorn se fan crexer
En els mateys, transformant mon esper,
Per que m'esforç ha tots jorns mils amar».

En Vilarasa és autor de quatre poesies amb les cinc cobles usuals, dues esparces, essent sobre tot conegut per les seves cinc balades. La citació que en fa Torroella forma la segona cobla de la primera balada, que comença: «Comens de cas m'aporta pensament»; se troben en els cançoners J, K, L i N.

119. Arnau March.

(121) Ley, fe ne paraula guardant,
Envers ne dret.
Mossèn Arnau March ha retret
Lo cars hon Amor me sotmet,
De fi en fi.
Parla Mossèn Arnau March.
«Tothom se guart de mi
De 'si avant, treva pus no tindria,
Ne pau ne bona fy,
Bon' amistat no la conservaria,
Qu'Amor vol que seu sia
Ne guardant dret mes sola voluntat,
E yo m'i so ab tal pena donat».

Arnau March, a judicar per les obres conservades, és sobre tot un poeta moral (1). De les dues obres francament amoroses que podrien acostar-les a aquesta cobla precedent, cap estrofa la recorda: «Si m'avets tolt del tot lo sen» i «Novell panser m'és vengutz per lo veure», que ens ofereix només

(53) Pagès: *Op. cit.*, p. 181.

el cançoner H[a]. Les altres, fora la coneguda *Cançó d'Amor tençonada... e ha-y sentencia donada per ell mateix, la qual no és ací per manament de la senyora reyna dona Margarida a ell fet*, totes són devotes: una *Visió de la Verge Maria* «Levant mos ulhs pres del cel viu estar», una cançó *De Nostra Dona* «Qui porà dir lo misteri tan alt» i el *Vers de la Nativitat de Jesu Crist* «Un novelh fruyt exit de la rabaça».

120. Guillem de Machaut.

(142) Per esser donchs lo sim d'onor
Lo dit de Mechaut, e major
En ell aguayt.
Parla Mechaut.
«En li n'a rien de contrefayt
En fet n'en dit n'en continença,
Dont hom l'apella tout-à-fayt
Mire cur, qui les autres per fayt
E de ço monde leixelança».

No trobem aquesta citació en els dos volums publicats de les obres del poeta per la Société des anciens textes; Hœpffner: *Œuvres de Guillaume de Machaut*, 1908-1911.

121. Auzias March.

(162) D'açò qu'Esperança lexà
Contra rahó.
Lavors en semblant passió,
De mossèn Auzias March so
C'om vench compendre.
Parla mossèn Auzias March.
«Alt he Amor d'un gran desig s'engendre
Sper venint, per tots aquests grahons,
Me son delits, mas donan passïons
La por del mal que·m fa languir carn tendre.
E port al cors ses fum continu foch,
E la calor no·m surt a part de fora;
Socorreu-me dins los termens d'un' ora,
Car mos senyals demostren viure poch».

(Vegi's Pagès: *Les Obres d'Auzias March*, I, p. 191.)

122. Lope d'Estúñiga.

(179) Sino per mort, ab vida pas
Per major mal.
Ab Lope d'Estuènyega egual
Del temps quant stava tal
Com vol mostrar.
Parla Lope d'Estunyega.
«Bien quanto mi desear
Mortal amador me faze
Todavia,
Bien tanto causar
A la Fortuna le plaze.
Muerte mia,
Mas no de manera tal
Que mi triste pensamiento
Matar quiera,
Sino que viva mi mal
E que james mi turmento
Nunca muera».

Quatrena cobla de l'obra «Si mis tristes pensamientos». (*Cancionero de Lope de Stúñiga*, Madrid, 1872, p. 39.)

123. *Ponç d'Ortafà.*

(221) Puga fer altre sino aquell
Que·m menarà.
Pensa, qui·u sent, donchs com me và.
Yo contrafaç Ponç d'Ortefà
Segons requer.
Parla Ponç d'Ortefà.
«Si n'ay perdut mon saber
Qu'apenas se hon m'estau,
Ne d'onch vinch ne vas hon vau,
Ne que fas lo jorn e·l ser;
E soy de tal captinença
Que no vell ne puch dormir,
Ne·m plau viure ne morir,
Ne be ne mal no m'agença».

(Vegi's el n.º 86.)

124. Martí Garcia.

(255) En tal stat, què·m fa parer
Lo desamar?
Mas venint a l'executar,
Martí Garcia e recordar
Per cars semblan.
Parla Martí Garcia.
«Lo voler pot be son dan
A part possar e cobrir,
Mas no·u porà soferir
Lo saber qui veu l'enguan,
Mas l'Amor qui vol forçar
E sobrar,
E·l que ama finament
Fa callar lo sentiment».

Entre les deu obres poètiques que coneixem, totes amoroses, dues de ben semblants a aquesta cobla, no li hem trobada .

125. Alfonso Alvarez, de Villa Sandino.

(273) Seguesca donchs aquesta via
Fanyent-me un'altre que sia,
Recort lo verç
Que dix Alfonço Alverés,
Mostrant lo ver de tot quant és
En tal furor.
Parla Alfonç Alveres.
«Ha gran error
Quien por amor
Todos tiempos se guia,
Mas la calor
De tal error
Es mostrar alegria,
Perder temor,
No dar favor
Al mal sabor
Qu'el sabidor
Pone por philosofia.
Est' enxemplo en tal temor,
Hueso que cupo en parte
Ruelo con subtil arte».

En el llarg cançoner d'aquest poeta no trobem aquesta cobla (*Cancionero de Baena*), Madrid, 1851.

126. Iñigo López.

(314) Pus la fin donehs, mi senyora,
Si del que fa content no fora
Deig dir axí
Com Inyego Lopes referí
Pus arm' e cors, mos senys e mi,
Li presente.
Parla Inyego Lopes.
«Por amar no sabiamente
Mas como loco sirviente
He servido a quien no siente
Meu cuydado».

(Vegi's J. AMADOR DE LOS RIOS: *Obras de Iñigo López de Mendoza*, Madrid, 1852, p. 443.)

127. Jordi de Sant Jordi.

(336) Que bon voler ab desamor
Ne bon servey ab desfavor
Poden molt viure.
Per ço voleh mossèn Jordi scriure,
Si de tal vida he jamés part,
Pus viure solt és mellor part
De vida humana,
So que Amor a' lguns eomana,
En so d'ell qui provant s'enguana
Lavors dire.
Parla mossèn Jordi.
«James guasanyé tan en re
Com quant perdí m'aymia,
Car perdent leys, guasanyé me
Cuy heu perdut avia.
Petit guasany fa qui pert se,
Mas qui pert ço d'on dan li ve
Heu ereu guassany li sia;
Qu'eu m'era donat per ma fe
A tal que m'ausisia,
No sé raho perqué!»

Aquesta cobla del poeta només es troba en la menció d'En Torroella. (MASSÓ: *J. de S. Jordi*, 1902, p. 35.)

128. *Blacasset.*

(368) E no pueh ma lengua rependre
D'açò que·l cor no vol entendre,
Juy ne desig;
Com de Blanquasset un' obre lig,
Creeh que per un semblant desig
Vos vineh amar.
Parla Blanquasset.
«Ab tal voler feu amor atorguar
Mon cor a vos, qu'eu desig carament,
Que·m foren tots vostres plasers pressent
Per qu'eu volgre tostemps aytall star;
Que pus car tineh la vostra senyoria,
Que si altre·m des ço que de vos volria,
No pot sens vos complir los meus talents
Tant és mon cor d'onrat juy desigants».

Quarta cobla de «Si·m fai Amors ab fizel cor amar». (Raynouard: *Choix,* III, p. 460; Klein: *Der Troubadour Blacassetz,* Wiesbaden, 1887, p. 18.)

129. Otó de Granson.

(391) Ab la virtut de pasiència
A mos delits dona lisènsia,
Ven-sen los mals
De miser Oto acordant tals
Paraules ha mos fets eguals
Qui be les mira.
Parla miser Oto.
«Nul ne set en sest livre lire
S'il n'el sufrans e pasiants,
Amor le fet de gre serire
Anvesible per mantes gants;
Qui hi recordant tout leur temps
E ja n'i seroyt lire letre.
Car qui en lire se veult metre
Il ne doyt pas si eler veoyr,
Qu'ill donye tout se qui peut estre
Encontra li aparsevoyr».

No trobem aquesta estrofa en A. Piaget: *Oton de Granson et ses poésies,* en *Romania,* XIX, 1890; no obstant sembla un fragment de la *Pastourelle,* p. 403, segons ens observa Mlle. Droz.

130. Juan de Torres.

(412) E per ço dich, ab veu fallona,
Ço que Johan de Torras raona
No sens tristura.
Parla Johan de Torres.
«O, maldicha fermosura,
Gracia, sentir e beldat!
Que fazeys en creatura,
Do no mora piadat».

131. *Arnau Daniel.*

(440) Als bons servis de conexença
E als amadors de benvolença
No guardonar;
Per ço Arnau Deniell me par
Qu'Amor volent ben sperar
No desembargua.
Parla Arnau Deniell.
«Si be·n fonch lonch, sper no m'embargua,
Qu'en tan rich loch me sosmés e m'estanch,
D'un sols bels dits me feran joy lareh
E segray tant com me porte la gamba.
Qu'eu no so gens cell qui do aur per plom,
E puys no say d'altre mercè querer,
Tant le seray franchs ne obedients
Tro que s'amor, si·l blay baysant m'ofresca».

Segona cobla de «Si fos Amors de joy donar tan larga». (Mahn: *Gedichte*, I, p. 56, n.º 95; Canelle: *Arnaldo Daniello*, p. 117).

132. *Bernat del Ventadorn.*

(454) Qui pres jamés ab ham sens escha
Ne'b fel donas dolçor de brescha
Co vos a mi;
Bernat del Ventadorn legí,
Qu'en semblant cars pens que sentí
So que dir vull.
Parla Bernat del Ventadorn.
«Com me sové vos clam e vull,
Prous dona 'b mala mercé,
Sapiats que tal ira m'acull
Que per pauch joy no·m reté.

E se hom per ben amar mor
Eu ne morray, car en mon cor
Vos port amor tan fina e tan corall
Que tots son falç contra mi, ·l pus leyall».

Segona cobla, molt modificada, de l'obra «Can par la flors josta·l vert folh». (APPEL: *Bernart von Ventadorn*, p. 234, n.º 41.)

133. Francesc Ferrer.

(481) Si per amar-ne jamés dona
Pert si, vos no,
Que res sens vos no tinch per bo,
El que Francesch Farrer diu so,
No·us vull pas dir.

Parla Francesch Ferrer.

«Si dona'l mon se teny per ben servir
Yo son aquell qui·m done tall rahó,
Que puch fer pus? sino que·m do,
Que n'oblit Deu que tart li puch res dir.
Ell s'o mereix en fer-la singular,
Hi amor és tall que·ls amadors abscgua,
Pus que voler a tart se pot donar
A dos egual que l'hu vos desconegua».

Ja hem tractat d'En Francesc Ferrer en *f*). La present cobla forma part de la cançó «Enamorats, doleu-vos de ma vida». (Vegi's VALLS: *El cançoner del XVèn segle de l'Ateneu Barcelonès*, edició incompleta, p. 108.)

134. Juan de Mena.

(516) Que trebalant ço que no és
Aver covė.
Axí yo donchs speraré
E com Joahn de Mena diré,
Esperant tal dó.

Parla Johan de Mena.

«Si en algun tiempo dexado
Ser espero de passiones,
Gloriaré d'aver passado
Las tantas tribulaciones;
Qu'an el tiempo de la gloria
Mas és que gloria pasar,
Reducir a la memòria
Como tal bien de victòria
Se cobró por afanar».

No trobem aquest passatge en els llibres que hem pogut veure.

135. Francesc d'Amèzcua.

(530)

En tant me vull aconortar
E·l pler sentir
Que sols content de ben servir,
Francesch de Méscua vol dir,
E be·u sentia.

Parla Francesch de Mescua.

«Anuig al mon per fort que sia
No·s pot al delit comperar
De l'amador qui pot pensar
Que viu content de bell' aymia».

136. Macias.

(546)

Per ço·us requir,
Prenint ab report del sentir,
De ço que volch Masias dir
Lo mateix ço».

Parla Masias.

«No por que·l merecimiento
A ti lo manda,
Mas por la merect complida
Duele-te del perdimento
En que anda
Mia ventura he vida;
Fas que non sea perdida
En ti la mi' sperança».

(Gallardo: *Ensayo de una biblioteca de libros raros y curiosos*, Madrid, 1863, I, col. 531, «Ay señora, en que fiança».)

137. *Riambau de Vaqueres.*

(573)

Amor, qu'ab lengua mal diserta,
No puch mostrar,
Per ço vull per mi al·leguar
So que·l de Vaqueras perlar
Volch, no sens por.

Parla Vaqueras.

«S'eu no son rich contra vostra ricor,
Ne prou valent contra vostra valor,
Mon poder fas e suy cell qui·us mercenya
E·us blan e·us cre he ham-vos mays que re,

E·m guart del mall he m'esforç de tot be
Per vostr' amor e sembla·m mils que deya
Pus domn' amar un servidor presat
En dret d'amor que·l rich oltracuydat».

Quatrena cobla de «Atressí ay guerrejat ab Amor». (Massó: *R. de Vaqueres en els manuscrits catalans*, en *Anuari*, I, 1907, 438, XIII, versos 25-32.)

138. Juan de Dueñas.

(597) De mort cometre
Que rahó de mon propossit retre,
Johan de Duenyes vench cometre
Juy de tal cura.
Parla Johan de Duenyas.
«Amor, temor e cordura
Fazen callar en pressencia
El deseo qu'en absencia
Decir me manda tristura».

Entre les seves obres no hem trobat aquesta cobla.

139. Joan de Castellví.

(619) Ab tal recort me veig davan
De Castellví, mossèn Johan,
El qual refer.
Parla mossèn Johan de Castellví.
«Amor és tal que son poder
No sabrà sens speriment,
Negú, donchs, com porà saber
Si és gran mal lo que jo sent,
Dona que may n'ach sentiment».

Unica obra coneguda d'aquest autor. Sense aquest Joan, existeixen algunes obres de Franci, Galvany i Lluís de Castellví, tots valencians.

140. Santafé.

(631) Part d'aquest mal
Santafé dix per altre tal,
Ferit d'esta plague mortal
Desordenada.
Parla Santafé.
«Si mi senyora laguada,
Fuesse del mal que m'atierra,
Haun que me fizés guerra,

Seria con pas mesclada,
La gentil enamorada,
De mi corazón 'talaya ,
Conosca qu'és bien querer;
Por que me quiero valer
Quanto menester la aya».

Tercera cobla de «Como yo mi amor caya». (GALLARDO: *Ensayo*, I, col. 518.)

141. *Guillem de Bergadà* (?).

(654) Enamorats, com per descans
Escriu la mà
E com Guillem de Bergadà,
En un complant que d'amors fa,
Planyent rahona.
Parla Guillem de Bergadà.
«Axí com cell qui del tot s'abendona
Per viure be ho per breument morir,
Entrant al loch d'un pot jamés exir;
Axí fas yo que, per viure joyós
E fis e franch, sofrens e amorós.
Ham en tal loch de que negun conort
No puix aver, tant suy pres de la mort,
Si donchs Amor, Coneixenç' e Mercé
E ma domna, qu'és lo sim de tot be,
No·m vol donar breument salut e vida».

No cal dir que no figura aquesta obra entre les conegudes d'En Guillem de Bergadà, el més original i aixelabrat dels trobadors. En el cançoner E (Estanislau Aguiló, Palma) la porta aplicant-la a Pere Vidal; d'aquesta, que dóna l'obra completa (cinc cobles i tornada), l'ha publicada l'Anglade (*A propos des troubadours toulousains*, Tolosa. 1917, p. 32). El cançoner P (Saragossa) sembla oferir-nos una paròdia d'aquesta primera cobla: «Jonquers amics, pus axí s'abandona».

142. *Andreu Febrer.*

(690) Mas, vent-la luny de tal partida,
Ja de molt pres la Mort me crida
Que·m vol desfer;
Per ço dich, quaix al punt derrer,
Part d'aquell lay que dix Fabrer,
Ab gran dolor.

Parla Febrer.
«O Deu, e que diré de ma langor?
Qui·s planyarà de mon greu plant?
Qui pendrà part de ma tristor?
Serà mill, tan leyal amant,
Qui de mon xant, qu'en la mort xant,
Mostre semblant d'aver dolor».

Del celebrat traductor de la Comèdia del Dant (1429) se'n coneixen quinze obres líriques que es troben totes en el cançoner H^a. La cobla retreta per En Torroella és la tercera de «Amors, com fayts amar ten aut».

II

LES OBRES DELS TROBADORS EN ELS CANÇONERS CATALANS

Si en el capítol precedent hem anotat les obres de poetes catalans, castellans o francesos dels quals es fan citacions en els poemes examinats com si fossin autoritats, és solament perquè les hem trobades al pas tot enregistrant les obres de caràcter provençal, i ens ha dolgut deixar-les; de totes maneres les hem posades en tipografia diferenta per tal que no's prestessin a confusions. En aquesta secció no farem esment sinó de les obres de trobadors de la bona època i de les que pertanyen a l'escola de Tolosa, que no tinguem per catalanes: les presentarem en el mateix ordre en el que apareixen en els cançoners pròpiament catalans per que pugui comprovar-se el grau d'influència que en els nostres exercien les poesies d'autors que eren donades com models. Aquestes poesies compareixen tan aviat reunides totes plegades com barrejades entre mig de les catalanes. En la nostra *Bibliografia dels antics poetes catalans* (1), obra que un dia o altre serà completada amb el *Repertori*, varem assenyalar unes sigles amb lletres majúscules de rodó, essent així que els provençalistes les marquen amb les mateixes d'En Bartsch (2), però de majúscules cursives completades ara per En Jeanroy (3). Els cançoners catalans, contenint obres de trobadors són els nostres A, E, H^a, H^b i L. D'entre

(1) Publicada en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1913-1914, pp. 3-276). En el tiratge a part hi han diverses inclusions i noves taules.
(2) *Grundriss zur Geschichte der provenzalischen Literatur* (Elberfel, 1872), pp. 27-31.
(3) *Bibliographie des Chansonniers provençaux* (*manuscrits et éditions*), en *Les classiques français du Moyen-Age* (1916), pp. 1-33.

aquestes obres, quan són anònimes es fa de vegades molt difícil verificar l'autor i distingir si són provençals o catalanes; i forces vegades ni per la llengua ni per la forma no's sab si pertanyen a un autor provençal o a un de nadiu de Catalunya. D'una manera general no pendrem nota de trobadors catalans (Guillem de Berguedà, Guillem de Cabestany, Serverí de Girona) per més que usualment figurin en la literatura provençal, per altra part inclusió prou justificada.

No obstant, no tan sols per ésser un cançoner escrit per mà catalana justificaria la inclusió en la nostra llista. Cançoner més degut a mà nostra tan evident com el prov. *V* gaire bé pot dir-se que no n'existeix d'altre sencer o fragmentari: se'n declara escrivent, potser col·lector, En Ramon de Capellades que va acabar-lo en l'any 1268, especificant una pila de detalls precisos: és, d'entre tots els cançoners provençals o catalans datats, el més antic. Però aquest manuscrit *V* (Venècia, biblioteca Marciana, App. francesa XI) no fa pel nostre objecte, car duu solament obres de trobadors provençals com tants altres i de nadius de país català porta exclusivament set poesies del rossellonès Guillem de Cabestany. De totes maneres per la descripció i edicions pot veure's la nostra esmentada Bibliografia, p. 25 i Jeanroy p. 16: però repetiré corretgint-la, l'interessant i humorístic explícit que a En Crescini (1) va semblar-li enigmàtic i per nosaltres presentada incorrectament, diu així allargades les abreviatures: «Anno domini .M̊. c̊c. Lx. viij̊. II Kalendas iunii Sig + num. R. De capelades qui h[oc] scripsit. Testes huius rei sunt [S]cindipendium et pennam.»

En el present capítol els números aràbigs entre parèntesi no indiquen els versos com en el precedent, sinó que són els mateixos que nosaltres havíem posat a cada obra. Ens estalviarem de descriure els cançoners referint-nos, una sola vegada per totes, a la *Bibliografia* on tots van descrits.

El primer i de bon tros més important és

A

Aquest manuscrit del segle XIV^{è} porta el núm. 146 de la Biblioteca de Catalunya. Després de cent quatre obres d'En Cerverí de Girona, en

(1) *Il canzoniere provenzale della Marciana*, en *Pe gli studj romanzi* (Padova, 1892), p. 121.

porta 21 d'En Riambau de Vaqueres, 2 d'En Bertran del Born, 73 d'En Guerau de Bornell, 6 d'Arnau Daniel, 4 d'En Guillem de Sant Lesder, 3 d'En Bernat del Ventadorn, 7 d'En Ponç de Capdull, 3 d'En Jofre Rudel, 12 d'En Joan de Castellnou, 19 d'En Ramon de Cornet, 2 d'En Ramon At de Montaut, 2 d'En Tomas Periç de Fozes, 1 d'En Bernat de Penasach, 2 d'En Jacme de Tolosa, 2 d'En Gastó, comte de Foix, 2 d'En Guillem Borzatz, 3 d'En Bertran de Sant Roscha, 1 d'En Joan Blanch, català, 1 d'En Bertran del Falgar, 1 d'En Guillem Vetzinas, 1 d'En Bertran d'Espanya, 2 d'En Guillem de Berguedà, fragnemt del Roman de Troie i 1 altra d'En Bertran del Falgar. Figuren demés les vides d'En Riambau de Vaqueres, d'En Gueran de Bornell (dues), d'En Guillem de Sant Lesder, d'En Bernat del Ventadorn i d'En Ponç de Capdull. Seguim l'ordre de les obres tal com es troben en el cançoner per tal que puguin apreciar-se els materials poètics que'l col·lector va acoblar. Descolla sobre totes en A les d'en Cerverí amb 92 obres inèdites i les de l'escola de Tolosa, que tanta preponderant influència va exercir a Catalunya; però entremig és notable la col·lecció de poesies de trobadors clàssics. Esmentarem no més el primer vers i continuarem el número d'ordre general establert fins aquí amb l'objecte de facilitar les referències en les taules, però, donant un número per autor i no per obra per abreujar.

143. *Riambau de Vaqueres* es troba sota les formes Riambaut de Vaqueyras, Riambaut de Vaqueyres i Riambaut de Vaqueiras.

(106) Bona dona, un cosseyl vos deman
(107) Era·m requer sa custum e son us
(108) En abril can vey verdejar
(109) Ab xan d'aucels començ eu mes xançós
(110) Savis e fols, humils e erguyllós
(111) Atressí ai guerreyat ab amor
(112) Leu pot hom gaug e pretz aver
(113) Kalenda maya, Ne fuiyl de faya
(114) Eras can vey verdeyar
(115) Ar pren comyat per tostemps de xantar
(116) No m'alegra yvern ni pascors
(117) Valen marqués, seynor de Montferrat...
Valen marqués, ja no diretz de non...
Valen marqués, no·us vuyl tot recomtar...
(118) L'Amor trop ales en que·n restayn
(119) Eu say la flor pus bela d'altra flor
(120) Guerra ne playt contr'amor no son bo

(121) Ab gay sonet leugier
(122) Anc no cuydé veser
(123) Truan, mala guerra
(124) Ara·m digatz, Riambaut, si·us agrada
(125) Gaita ben, gaiteta del chastel
(126) L'altas undas que venez sus la mar

Totes aquestes poesies inèdites, atribuïdes i autèntiques varen ésser publicades per Massó Torrents, *Riambau de Vaqueres en els cançoners catalans* en l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907, pp. 414-462.

144. [*Bertran del Born*].
(127) dona per monçonjas comtar

Manca de començament la cançó «Eu m'escondisc» continuant 5 cobles de 6 versos i represa de 3. (Vegi's edició Thomas, *Poésies complètes de Bertran de Born,* Tolosa, 1888, p. 108, edició Stimming, *Bertran von Born,* Halle a. S. 1913, p. 120.)

145. *Bertran del Born* [lo fill].
(128) Can veí renuelar

Hi han 5 cobles de 8 versos. Aquest vers apareix incomplet, mancant lo temps «Can vei lo temps renovelar».

146. *Guerau de Bornell.* Es troba les formes Guiraut de Borneil, Borneill i Borneyll.
(131) De chantar m'i for' entremés
(132) Can creis la fresca fuylles rams
(133) Los apleis ab q'ieu sueill
(134) Qui chantar sol ni sap de cui
(135) Ara si·m fos en grat tengut
(136) M'amiga·m menestra lei
(137) Mas con m'avé, Dieus m'ajut,
(138) Si·m sentés fizels amics
(139) Nuylla res a chantar no·m faill
(140) A ben chantar convé amors
(141) Car no n'ay joi qui m'aon
(142) Quant la brun' aura s'eslucha
(143) Si eus quier conseill, bel' amig' Alamanda
(144) Un sonet fatz malvais e bo
(145) Ay las! com muer
(146) Abans que puey blanc sion vert

(Els cançoners l'atribueixen a G. de B., a Pere d'Alvernya i a Pere Roger, *Gr.* 323-1).

(147) Apena say comensar
(148) Er ai gran joi que.m remembra l'amor
(149) L'autr'ier el primer jorn d'agost
(150) Si ja d'amor poghes aver lauzor
(151) Ab joi comens mas chansós

(Albert de Sestaró, Mahn, *Ged.* 188, Bartsch, *Gr.* 16. 1).

(152) S'ieu tant be no n'amés

(Obra d'Aimeric de Peguillà, *Gr.* 10. 49).

(153) Al plus leu qu'ieu sai far chansós

Vegis Kolsen, *Ein neues Gedicht des Trobadors Guilhem de Cabestanh* en *Zeitschrift f. rom. lit.*, XXXII (1908), pp. 698-704. Discuteix l'atribució Langfors, *Le troubadour Guillaume de Cabestanch,* Tolosa, 1914, extret de Annales du Midi, XXVI, pp. 7 i 55. Els cançoners prov. *CMRV* atribueixen també aquesta poesia a G. de Bornell.

(154) Un sonet novel far

(Atribucions a G. de B, a Pere Bremon, a Peirol i a Raimbau d'Aurenga, *Gr.* 242. 81; no és en Kolsen).

(155) Joys e chanz e solatz
(156) La flors del verjan
(157) Gen. m'atèn
(158) Ges aisí del tot non lais
(159) Ja·m vai revenen
(160) Er auzirets
(161) Ben deu en bona cort dir
(162) Senz valer de pascor
(163) Ben for' oimais dretz e·l temps gen
(164) Quant braca·l brondels e·l ramor
(165) Alegrar me volgr'en chantan
(166) Si per mon sobre totz no fos
(167) Ben m'era bel chantars
(168) Tostemps no i sol
(169) De chantar
(170) Be·s covè ja baiza'l ram
(171) No·m plai chans de roysinol
(172) Si·l cor no·m ministres dreig
(173) Aquest termini clars e gens

(174) Per solatz reveillar
(175) Obs m'agra si m'o consentís
(176) S'era non pueja mos chans
(177) Lo douz chan d'un auzel
(178) Si sotils sens
(179) Leu chansoneta vil
(180) Non puesc sofrir c'a la dolor
(181) Quant de sobrevoler no·m tucill
(182) Tot soavet e d'apas
(183) Era quan vei reverdezits
(184) En un chantar
(185) Si plagués tant chans com solder enans
(186) Sol c'amors me plevís
(187) A semblan me fai dechazer
(188) S'anc jorn aiguí joi ne solatz
(189) Pos lo glatz e·l frei e la neus
(190) Be n'és dreitz pos en tal port
(191) Jois sia comensamens
(192) Ab l'onor Dieu torn en mon chan
(193) Sazo e luec e coz e sen
(194) De bels digs m'enutz frais
(195) Aital chansoneta plana
(196) Solatz, jois e chantar
(197) Plana e sospir e plor e chan
(198) Amars, honrars e cartener
(199) Can vei lo dous temps venir

(Obra en 57 versos, potser és de Guillem Augier: *CR* l'atribueïxen a G. de B.; *Gr.* 242. 61; no és en Kolsen).

(200) Rey gloriós, verais lums e clardatz
(201) Icu sui tan sorteza gaita

(Vegi's el nostre 211 entre parèntesi).

(202) Ben deu hom chastian dire
(203) No·s pot sufrir ma lenga qu'ill non dia

Totes les obres de les quals no s'hi fa altra observació han estat publicades per Kolsen, *Samtliche Lieder des Trobadors Giraut de Bornell*, I (únic publicat), Halle 1910, que va fruir d'una còpia del cançoner A (S_g).

147. *Arnaut Daniel.*

(204) Lo ferm voler qui·l cor m'intra
(205) Motz braus e critz
(206) Si·m fos amors de joy donar tan larga
(207) Er vey vermey, vert, blanch e groch

(208) E non son coind' e lerí
(209) Chanson del mot son plan e prim
(210) En breu briserà·l temps braus
(211) En soi tan cortesa gaita

(Aquesta obra, que'l nostre núm. 201 atribueix a Guerau de Bornell, no sabem que hagi estat publicada.) Aquestes obres d'Arnau Daniel, exceptuades les dels nostres núms 205 i 211 entre parèntesi, es trobaran en les dues edicions: Canello, *La vita e le opere del trovatore Arnaldo Daniello*, Halle 1883, i Lavaud, *Les poesies d'Arnaud Daniel, réédition critique d'après Canello, avec traduction française et notes* en Annales du Midi, t. XXII (1910), pp. 15-55 i 162-179.

148. *Guillem de Sant-Lesdier.*

(213) Be·n chantera si m'estés ben d'amor
(214) Pueis tan m'i fors' amors que m'ha fait entremetre
(215) Dompna, ieu vos sui messatgiers
(216) Lo plus iratz remaing chatius

149. *Bernat del Ventadorn.* Les tres poesies que segueixen porten l'epígraf Bernat i Bernad del Ventador.

(218) Lancan vei la fueyla
(219) Quan par la flor josta·l vert foil
(220) Ara non vei luzir soleyl

Publicades per Carl Appel, *Bernart von Ventadorn*, Halle, 1915.

150. *Ponç de Capdull.* Es troben en A les formes Ponç de Capdueyll, Capdueyl i Capdueil.

(222) Leyals amics cuy amors ten joyós
(223) Si com selui c'apron de valedors
(224) Aissí m'és pres com celui que cercan
(225) De totz caitius soi eu aicel lo plus
(226) Locs és c'om se deu alegrar

(Ponç Fabre d'Uzés, *Gr.* 376. 1.)

(227) Cel que joc tanh ni cantar sab

(Ramon de Miraval, *Gr.* 406. 18.)

(228) Be·m plai lo gai temps de pascor

Aquestes obres, exceptuades les que porten els núms. 226 i 227 entre parèntesi, van publicades per Napolski, *Leben und Werke des Trobadors Ponz de Capduoill*, Halle, 1880.

151. *Jaufre Rudel.* En la primera poesia es troba la forma En Jaufre Rudel de Blaia.

(229) Lancant li jorn son lonc en mai
(230) Cant lo riu de la fontaina
(231) Cant lo rossynol e·l foilhos

Aquestes tres obres tan conegudes poden llegir-se en les edicions de Stimming, *Der Troubadour Jaufre Rudel,* Kiel 1873, i en la de Jeanroy, *Les chansons de Jaufré Rudel,* Paris. 1915.

152. *Johan de Castellnou.* No donarem els títols de les obres, alguns prou llargs, per haver totes les obres estat publicades i els epígrafs sencers haver aparegut en la nostra *Bibliografia* esmentada.

(232) Tot claramen vol e mostra natura
(233) Axí·m te dins el gran briu
(234) Ara's l'ivern que s'alongon las nuetgs
(235) Si com de cauza vedada
(236) Si co·l soleyls, per son cors acomplir
(237) Tan soi leyals envas ma bel' aymia
(238) Al gay coven vuyl far aquest deman
(239) Valor ses frau, dona, tenetz en car
(240) Pus mi dons val tant, si Deus m'enantischa
(241) Dieus! E com soy alegres e joyós
(242) Qui de conplir tot son plazer assaya
(243) Tant és lo mons pler d'amor descorteza

153. *Raimon de Cornet.*

(244) Si no·m te pro vers, cansós e deportz
(245) El mes d'abril, car vey per mig los camps
(246) Car vey lo mon de mal puyat al cim
(247) Los mieus saber joy deziran se pert
(248) Pauc homes vey de sen tan freyturós
(249) Aras fos hieu si malautz e cotxatz
(250) Ins en al font de cobeytat se bayna
(251) Rasó ni sens no pot vezer lo moble
(252) Be n'és vilas fols e mals e rustichs
(253) Intrar vuyl en guerrejar, si puch tan
(254) Cors mot gentils, fons e grans mars d'apteza
(255) Cent castels e cent tors
(256) En aycell temps c'om no sen fretg ni cauma
(257) A sent Marcel d'Albeges, prop de Salas
(258) Totz temps azir falsetatz e'z engan

(259) Qui dels escachs vol belamen jogar
(260) Pres m'és talens d'un pech partimen far
(261) Amors corals me fay dejós .I. cas
(262) Ab tot mon sen d'amors, si pusch, faray

Totes les poesies d'En Joan de Castellnou i d'En Ramon de Cornet les hem publicades en els *Annales du Midi* en 1914-1915 sota el títol: *Poésies en partie inédites de Johan de Castellnou et de Raimon de Cornet, d'après le manuscrit de Barcelone*, Tolosa, 1915.

154. *Ramenat de Montaut* [Ramon At?], cavaller, seynor de Putg Daniel.

(263) No pusch que no·m playna
(264) Lo bel regart e·l fin pretz de la gaya

155. *Tomas Periç de Fozes.* Apareix dues vegades la gràfia d'aquest desconegut noble poeta aragonès n. 266 Thomas Periz de Fozes i n. 280 Thomas de Fozes.

(265) Si co·l vassayl can servex longamen
(266) Trop me desplay can vey falir

En (280) hi ha el nom però no l'obra.

156. *Bernat de Penasach.*

(267) Amors, car say que faretz pietat

Sobre la vida de l'únic noble que era mantenidor del consistori de Tolosa i publicació d'aquesta poesia vegi's A. Thomas, *Bernard de Penasac, un des fondateurs des Jeux Floraux*, en *Annales du Midi*, XXVII (1915), Tolosa.

157. *Jacme de Tolosa.* Aquest nom apareix en les dues formes, Jahmes de Toloza i Jagmes de Tholoza.

(268) Ins en mon cor me firon man sospir
(269) Ges pel temps gay can florixon li ram

158. *Gastó, comte de Foix.*

(270) Eras can vey del boy fuylar la rama

159. *Guillem de Borzach d'Aorlach.* Hi ha també la forma Guillems Borzats Daorlayachs.

(271) El temps que xay li nieus per mig los camps
(272) Trop home son par de ver lauzador

160. *Bertran de Sant Roscha*, canonge de Sant Esteve a Toloza.

(273) No·m pux que'z cu de mort no·m tema
(274) Eras can vey lo fin pretz cum és nobles
(275) Sofrén perills d'amors, afans e pena

161. *Joan Blanch, català.*

(276) Ben hay razó que z ieu mos xans espanda

162. *Bertran del Falgar*, senyor de Vilanova, que fou mantenidor en 1355.

(277) Eras can vey l'ivern baxar els trums
(285) Per ço ear vey que voluntat amena

163. *Guillem Vetzinas.*

(278) Nafratz d'ira eum eel qu'és d'ira pres

164. *Bertran d'Espanya.*

(279) Ses vos, Amor, no say ab cuy m'aeost

165. [*Guillem de Bergadà*].

(280) (Eu non euidavava xantar) fragment
(281) Cantaray mentre m'estau
(282) Cel so qui capol e dola

E

Aquest manuscrit conté rastre al menys de dos cançoners i algun fragment relligats plegats; demés hi ha el Compendi d'En Joan de Castellnou dividit per plecs i cusit malament. Era en la biblioteca formada pel malaguanyat amic Estanislau Aguiló, de Palma de Mallorca.

166. *Pistoleta.*

(9) Senyer N'Azbert, estats-vos donchs defora

Tota l'obra va escrita a tall de prosa. En la 2.ª cobla comença la coneguda: «Ar'agués en M. March de bon argent» (Niestroy, *Der Trobador Pistoleta*, Halle, 1914, p. 60).

167. *P*[*ere*] *Vidal*? Guillem de Bergadà?

(11) Axí com cell qui del tot s'abandona

(Vegi's alló que s'ha dit en el núm. 141).

H^a

Aquest manuscrit i el següent H^b formaven un sol cançoner amb foliació seguida que va ésser partit, a la primeria del segle XVIII^{è}, en rebre la relligadura per trobar-se abans malmès de la humitat. Lletra dels principis del XV^{èn} segle. Es troba a la Biblioteca de Catalunya ms. 7.

168. *Guillem de Cabestany*
 (27) Lo dolç cossire

(Langfors, *Le troubadour Guillem de Cabestanch*, p. 31.)

169. *Arnaut* i comte *Berenguer de Provença.*
 (31) Partinens?— Amichs N'Arnautz, cen dompnas de peratge

(Bartsch, *Grundriss* 25-1 i 184-1)

170. [*Cadenet*].
 (33) Amors, e com és de me

(Bartsch, *Grundriss*, 106, 7.)

171. [*Arnau de Marull*].
 (34) Aycí com celh qui z aim e no's amatz

(Bartsch, *Grund.*, 30-3.)

172. *En Blatcaxiç* [Blancasset].
 (44) Si·m fay amor ab fizel cor amar

(Bartsch, *Grund.*, 96-11.)

173. *Folquet de Marsella.*
 (45) Per Deu, amors, be·n saubetz veramen
 (46) Si tot me suy trop tart aperçebutz

(Stronski, *Le troubadour Folquet de Marseille*, Cracovia, 1910, p. 56 i p. 52).

174. [*Uc de Sent-Circ*].
 (47) Tres enamichs e (dos mals) senyors (ay)

N'Uch de Sant Circh.
(58) Nuls hom no sap d'amich tro l'a perdut

(Jeanroy-Salverda de Grave, *Poésies de Uc de Saint-Circ*, Tolosa, 1913, pp. 11 i 35.)

175. Autra [*Bernat del Ventadorn*].
(54) Ab joy mou lo verç al començ
(61) Amors, e que'us es vigayre?
(93) Cant vei la lauzera mover

(Appel, *Bernart von Ventadorn*, Halle, 1915, p. 1, 20 i 249).

176. *Arnau Denielh.*
(60) Lo ferm voler que dins al cor m'intra

177. *Gilhem de sant Lesder.*
(62) Dompna, yeu vos son missatgiers

(Bartsch, *Grund.*, 234, 7).

178. [*Rigau de Barbesill*].
(82) Atressí com aurifans que caut no's pot levar

Autra
(135) Atressí com l'orifans que quant chay no pot levar

(Anglade, *Les chansons du troubadour Rigaud de Barbezieux*, en *Revue des langues romanes*, VI serie, tom X, Gener-Juliol 1920, pp. 201-314 i una fulla solta; p. 256).

179. *Reambau de Vaqueres*, trobant-se també la forma Reambaut de Vaqueras i Reambautz.
(86) Bona dompna, un conselh vos deman
(87) Se n'ay perdut mon sauber
(88) Ar pren camgat per tostemps de xantar
(136) Si n'ai perdut mon sauber

(Per totes aquestes obres vegi's el nostre *Riambau de Vaqueres en els cançoners catalans* en *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1907, i per la primera (86) també Niestroy, *Der Trobador Pistoleta*, Halle, 1914, p. 65. Les

poesies (87) i (136) es sol atribuïr a Ponç d'Ortafà, com ho fan els cançoners provençals *C R*. La (88) va publicar-se per primera vegada per Massó, *Riambau de Vaqueres* p. 422).

186. *Peyres Vidals* [*Aimeric de Peguillà*].

(96) Celh qui s'irax ne guerreg' ab amor

(Bartsch, *Grundriss*, 10, 15).

H^b

Porta el núm. 8 a la Biblioteca de Catalunya.

Aquesta segona part del cançoner H^b ofereix la particularitat d'un canvi d'escriptura, més moderna des del nostre (37) fins a la fi, contenint les dues úniques obres que hem d'anotar avui. Mentre tot H^a i la més gran partida de H^b són d'una mà dels inicis del XV^{èn} segle, els núms. 37, 38, 39 i 40 són escrits per una de molt entrat el mateix segle. Conté H^b principalment obres d'extensió i un cançoner francès (Granson) de la mateixa mà de les catalanes.

181. *Ramon de Cornet.*

(38) *Lo bell guardacors que feu fra Ramon de Cornet.*
Lo meu car fill un noble guarda cors

(Vegi's Noulet-Chabaneau, *Deux manuscrits provençaux du XIV^{è} siècle contenant des poésies de Raimon de Cornet*, Montpeller, 1888; és la primera obra del segon manuscrit de l'Acadèmia dels Jocs Florals de Tolosa sota el títol *Garda cors de mal.*)

182. *Pere Cardenal* [?]

(40) *Serventesch tot uniçonant fet per En Pere Cardenal.*
Si tots temps vols viure valent e pros

(C. Fabre republicant aquesta poesia sota'l títol *Un poème inédit de Peire Cardinal* en *Archivium romanicum*, III (1919), pp. 28-42, decantant-se per l'atribució, pot ser no prou segura, a Pere Cardinal; En Bertoni ha refermat diverses vegades que l'escrivent de les obres d'En Pere Català, equivocant-se, va escriure Cardenal en lloc de Català. Aquesta suposició està desproveïda de fonament perque entre l'escrivent de les obres d'En Pere Català, que

pertany a l'escola de Tolosa, i el d'aquesta hi podia mitjançar una cinquantena d'anys. Per l'establiment d'aquests fets ens referim a la nostra recensió de l'*Archivium romanicum* en *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1915-1920, p. 902. El mateix C. Fabre, l'ha encara republicat, *Un poème inédit de Peire Cardinal* en The Romanic Review, vol. XI (1920), pp. 195-222, acompanyant-lo de llarg comentari literari i històric.)

L

Aquest cançoner, que porta el manuscrit 9 a la Biblioteca de Catalunya, formava set plecs separats abans de rebre la relligadura. No més conté que obres de poetes catalans i ara ens pertoca citar-ne una de sola.

183. *Riambau de Vaqueras.*

(70) Bona dompna, un consell vos deman

(Sobre aquesta obra i aquesta atribució ens referim a la que portem dit en el núm. 179.)

III

INFLUÈNCIA DIRECTA DELS TROBADORS EN OBRES EN PROSA I EN VERS NO COL·LECTIVES

En aquest capítol presentarem diverses obres en prosa i en vers directament influïdes, en la major part de les quals la menció d'un primer vers els excitava una melodia coneguda per aplicar-se a una altra poesia determinada. Com que algunes d'aquestes melodies trobadoresques ens són conegudes, és sensible que ignorem la puresa amb la qual s'havien conservat o alterat a travers de les centúries, per què no'ns n'ha arribat cap. Encara es coneix que existien sons o melodies d'obres celebrades catalanes del segle XIV^{è} que eren adaptades a composicions poètiques durant tot el llarg del XV^{èn} segle. Per apurar les citacions, i no per cap altre intenció, començarem per les que fa En Ramon Vidal en les *Razós de Trobar*, per consegüent a la primeria del XIII^{èn} segle, però el salt serà molt gros perquè de la següent centúria no tenim sinó una sola citació important per fer, i encara ens caldria alterar-ne l'ordre

cronològic cercant principalment nosaltres el rastre de la cançó provençal en les obres catalanes. Tractarem doncs de les obres següents: *a*) *Las Razós de Trobar* d'En Ramon Vidal de Besalú. *b*) Traducció catalana del *Decameron* (1429). *c*) *Curial e Guelfa*. *d*) *Cançons d'uns homens de València* (1342-1396). *e*) *Misteri d'Elx*. *f*) *Misteri de Prades*. *g*) *Goigs de la Verge Maria*. *h*) *La Glòria d'amor* d'En Rocabertí, i *j*) La poesia religiosa anònima.

De segur que sense aquestes nou obres, n'hi han algunes més d'influïdes. Ja hem esmentat al començament d'aquest «estudi» algunes citacions generals i vagues d'obres literàries però hem triat les més característiques i precises. Potser que la *Glòria d'Amor* hi serà fora de lloc, l'hem inclosa no obstant perquè les sis mencions que fa En Rocabertí no són versos o fragments, sinó personatges que, per més que'ls envolta en mig d'una selva de parelles enamorades de totes les edats (marcant influències predominants boccacesques, dantesques i un xic petrarquesques), són interessants les llegendes provençals que dóna per sabudes.

a) «Les Rasós de Trobar» d'En Ramon Vidal de Besalú

Treient algunes dades d'aquest excel·lent i claríssim tractat gaire bé, una sola exceptuada (Castiagilós), ens haurà llegut passar els ulls a totes les obres de l'intel·ligent Ramon Vidal. *Las Rasós de Trobar* havent estat publicades des de 1858 (1) per Guessard, havia pogut ésser estudiada per En Milà en 1863 i per en Gröber (2) entre altres; més endavant Ed. Stengel va fer-ne una edició més acurada presentant plegats els dos textes més notables i donant les variants de tots els altres (3). Abans de Stengel, posteriorment a Milà en Vignau i Ballester va publicar en 1865 un estudi gramatical, principalment tret de la primera obra d'En Guessard i servint-se de la seva edició (4). No

(1) *Grammaires provençales de Hugues Faidit et de Raymon Vidal de Besaudun (XIIIe siècle)* (París, 1858). L'obra d'En Vidal comença a la p. 68.

(2) *Die Liedersammlungen der Troubadours*, en els *Romanische Studien* d'En Boehmer, II, pp. 335-676 (Strasburg, 1877). La nota de les dinou citacions de la *Razós* és a la p. 646.

(3) *Die beiden ältesten provenzalischen Grammatiken «Lo Donatz proensals» und «Las Rasós de Trobar», mit einem provenzalisch-italienischen Glossar* (Strasburg, 1878). L'obra d'En Vidal comença a la p. 67.

(4) *La lengua de los trovadores. Estudios elementales sobre el lemosín-provenzal, seguidos de una traducción de las «Rasós de Trobar» y del «Donatz proensals»* (Madrid, 1865). La traducció del tractat d'En Ramon Vidal comença a la p. 81.

cal dir que el pròleg, tant suggestiu d'En R. V. ha estat republicat i vulgaritzat, p. e. molt bé en la *Crestomatia* de Carl Appel (1). No ens caldrà doncs fer un examen d'aquesta obra tan coneguda i bona. És sabut que tractant d'alguns defectes posa exemples d'alguns versos dels trobadors del seu temps o d'anteriors en els quals incorren forçats sobretot per la rima. Són precisament aquests que anotarem. Seguim principalment de l'edició Stengel el text B, però devegades utilitzem el C quan ens sembla més complet o més correcte o d'un sentit més acostat al català. Les xifres entre parèntesi són les de les pàgines de l'edició Stengel.

184. *Bernat del Ventadorn.*

(75 B) En Bernart del Ventadorn dis:
«Ben eschai a domna ardiments». Et dis en autre luoc: «Bona domna, vostre cor gentz».

(Els esmentats versos són els primers de la cinquena i de la setena cobla de l'obra: «Ab joi mou lo vers e·l comens», Appel, *Bernart von Ventadorn*, p. 4 i 5).

185. *Guillem de Sant Lesder.*

(75 B) En Guillerm de Sain Lesdier dis: «Dompna, ieu vos sui missatgiers». Et en autre luoc dis: «Non sai cals és lo cavaliers».

(Són els versos primer de l'obra i primer de la segona cobla: tot esperant l'edició que d'En Guillem de Sant Lesder prepara En Langfors ens referirem a l'edició de *Q* d'En Bertoni p. 82).

186. *Guerau de Bornell.*

(75 B) En Giraut de Borneill dis: «E pos del mal no·m fui la fams. E conosc cal seria·l bes». Tuit aquist nominatiu foron singular alongat.

(Són els dos primers versos de la cinquena cobla de l'obra: «Can creis la frescha folh' e ·l rams» vegi's Kolsen, *Giraut de Bornelhs*, p. 188).

187. ?

(75 B) Ara·us donarai senblanz dels vocatius en un luec: «Et vos, domna pros, franche et de bon aire».

(1) *Provenzalische Chrestomathie* (Leipzig, 1902 i edicions posteriors), p. 195.

188. ?

(76 B) Et en autre loc dis: «Qu'ieu ai de vos chantar — Ben ai dos anz Bels cors prezanz».

(76 C) Et un autre cantar dis: «Eu hai de vos cantat — Ben dos anz Cors prezans».

189. *Bernat del Ventadorn.*

(76 BC) Ara·us donarai senblanz dels nominatius plurals com s'abreujon. En Bernat del Ventador dis: «Li sei bel oil trahidor».

(Es el primer vers de la sisena cobla de «Era·m cossalhatz, senhor»; vegi's Appel, *Bernart von Ventadorn*, p 34)

190. *Bertran de Born.*

(76 C) E B. de Botz dis: «Saber podon Peitavin et Norman».

(Es en lliçó diferenta el primer vers de la sisena cobla de: «Quan la novella flor par al verjan»; vegi's Thomas, *Poésies complètes de Bertran de Born*, Tolosa, 1888, p. 59).

191. *Guerau de Bornell.*

(76 BC) Et En Giraut de Borneil dis: «E si·l fag son gentil».

(Primer vers de la sisena cobla de: «Leu chansonet' e vil»; Kolsen, *Giraut de Bornelh*, p. 304).

192. *Bernat del Ventadorn.*

(76 BC) Pois vos donarai senblanz del vocatius plurals. En B. del Ventadorn dis: «Ar me cosseillatz, senhor».

(Appel, *B. von B.*, p. 32; és el primer vers de la poesia).

193. *Folquet de Marsella.*

(77 BC) E donarai-vos en semblanz del trobadors. En Folquetz diz: «S'al cor plagués, ben for' oimais sazos».

(Es el primer vers de la cançó; vegi's Stronski, *Le troubadour Folquet de Marseille*, p. 35).

194. *Arnau de Marull.*

(77 B) N'Arnautz de Marveill dis: «Si·m destregnés, dompna, vos en amor».

(Primer vers de cançó; Raynouard, *Choix*, III, p. 156).

195. *Bernat del Ventadorn.*

(83 B) Però En Bernat del Ventadorn més la terza persona per prima en dos cantars. L'uns ditz: «Ara vei la fuelha jus dels arbres cazer». E l'autre ditz: «Era non vei luzer soleill». Del primer cantar fon-li falla la cobla qe ditz: «En contra·l dampnatge. E la pena qu'ieu *trai*». E degra dir *trac.* E l'autre cantar fon-li falla en la cobla que ditz: «Ja ma dompna no·s meravelh — S·il prec que·m don s'amor. Contra la foldat q'ieu *retrai.*» Atressí degra dir *retrac.*

(En la primera citació es tracta de la cançó «Lancan vei la folha», l'exemple consistint en els dos primers versos de la sisena cobla; la segona citació es troba en els tres primers versos de la sisena cobla; Appel, *B. von V.*, p. 148 i p. 43).

196. *Guerau de Bornell.*

(84 B) Mas En G. de Borneill i fallí en una bona chanson: «Gen m'aten — Ses faillimén — En un chan valén»; en aquella cobla que ditz: «De noen, — M'i vaue metén — Per sobr'ardimén — En bruda Mantenguda; — Que·m trai — Val tal assai — Q'a la mia fe — Be·n cre». Aquest *cre* és la terça persona mès el en la prima on hom deu dire *crei.*

(El començament de la primera i terça cobles; Kolsen, *G. de B.*, pp. 114 i 118).

197. *Peirol.*

(84 B) Atressí ne blasmei En Peirol qi ditz: «Et eu amés-la tant — A la mia fe — Qan vei mon dan — Ges mi meseis non ere». Aquest *cre* és de la terza persona e degr' esser de la prima e dir *crei.*

(Es de l'obra «Mout m'entremis de chantar voluntiers».)

198. *Bernat del Ventadorn.*

(84 B) Et En B. del Ventadorn que dieis: «Totas las dot e las mescré», e degra dir *mescrei.* Et en autre luee: «A per paue de joi no·m reeré»

(La primera citació és el penúltim vers de la terça cobla de «Can vei la lauzeta mover», i l'altra citació correspon al quart vers de la quarta cobla de «Can par la flors josta·l vert folh». Appel, *B. von V.*, p. 252 i 236).

199. *Folquet de Marsella.*

(84 B) Per que En Folquetz i failli qe dicis en la terça persona *trai* en aquesta canson qe ditz: «A! can gent venz et ab can pauc d'afan», en aquella cobla que ditz: «On trobarés mais tan de bona fe — C'anc mais nuls hom si mescis no·n trai». Aquest *trai* és en la terça persona on hom deu dir *traic.*

(Stronski, *F. de M.* Són els dos primers versos de la quarta cobla, p. 50).

200. *Pere Vidal.*

(85 B) En Peire Vidal qi diz en la terza persona: «C'Alizandris moric — Per sos serf qu'enriquic — E·l rei Daircs feria — A mort cel qe·l noiria».

(Són els quatre darrers versos de la quarta cobla de: «Be·n viu a gran dolor»; Anglade, *Les poésies de Peire Vidal*, p. 120).

201. *Bernat del Ventadorn.*

(86 B) Aisí com B. del Ventadorn qe en las primieras quatre coblas d'aqel chantar qe diz: «Be m'an perdut de lai vas Ventador», e ditz qe tant amava sa dompna qe per ren no se·n poriar parlar ni se·n partria, et en la quinta cobla diz: «A las autras sui uei mais eseazut — Car una·m pot, si·s vol, a son ops traire».

(Appel, *B. von V.*, p. 70).

202. *Pere Vidal.*

(87 B) Dicis en P. Vidal *verge* per... e *galisc* per *galesc.*

203. *Bernat del Ventadorn.*

(87 B) et En Bernartz dicis *amis* per *amics* e *chastui* per *chastic.*

204. *Pere Ramon.*

(87 C) E Peire Raimonz de Toloza en una seva canzon qe diz: «De fin' amor son tuit mei pensamen», en la segonda cobla: «qe·l solatz e·l gen parlars — Mostran qals et a cels qi sap chauzir» e degra

dir «a celui qi sap chauzir», et si volia dir plurals «acels» degra dir «qi sabon chauzir» et en aqella chanzon en la fin de la tornada pauzet un mot francés per proenzal qan el diz «degran solaz e de joi mantenir» degra dir «mantener» mas la cobla vai en «ir».

(En aquesta d'En Pere Ramon de Tolosa hi concorren tots els fets assenyalats per En Ramon Vidal; vegi's la edició més recent; Anglade, *A propos des troubadours toulousains*, Tolosa, 1917, extret del *Bulletin de la Société Archéologique du Midi de la France*, tom. 45 (1915-1917), p. 44).

205. *Gaucelm Faidits.*

(87 C) E Gaucelm Faidiz faillia en una cobla de la seva chanzon q'el fez qi diz: «De faire chanzon» en la cobla qi diz: «Aissí com ieu *ve* — Qe cuidet far de me» pauzet la terza persona en luec de la prima et degra dir, «aissí q'om eu vei» tot o a zei.

(Vegi's Kolsen, *Dichtungen der Trobadors*, Halle 1919, p. 166. La quarta cobla apareix així: «Aissí sai e cre Que cuget far de me» però en p. 171 En Kolsen fa constar aquesta lliçó d'En Ramon Vidal en *vs.*)

b) Traducció catalana del «Decameron»

Entre les diverses aplicacions que la anònima traducció del *Decameron* de Joan Boccaci posa, n'hi ha una que convé esmentar per tractar-se d'un trobador del qual no resa res la obra original. Les cançons amb les quals substitueix hàbilment el traductor les que canta cadascú de l'amable bergada a la fi de cada jornada tenen també aire trobadoresc o de segur eren compostes o tretes per ésser adaptades a cançons les melodies de les quals eren més conegudes, fet que veurem repetit més endavant. Però d'aquestes adaptacions líriques, que no més són quatre, no'ns ne caldrà parlar i com que tot ha estat establert en la nostra edició (1) ens estalviarem de fer-ne cap menció, car si haguessim de tractar de totes les poesies influïdes dels trobadors ens trobariem en el cas de posar gaire bé tota la producció poètica antiga catalana, àdhuc les influïdes per Itàlia.

(1) Johan Boccaci: *Decameron*, traducció catalana publicada, segons l'únic manuscrit conegut (1429), per J. Massó Torrents (New-York (Barcelona) 1910). Veg'is també Caroline Brown Bowrland: *Boccaccio and the «Decameron» in castilian and catalan literature* (New-York, París, 1905), extret de la *Revue Hispanique*, vol. XII.

Es difícil que cap altra literatura posseeixi del XV^{èn} segle una traducció tan notable i tan fresca i bella del *Decameron* com aquesta catalana que va acabar-se en l'any 1429 a la vila de Sant Cugat del Vallès.

La aplicació és molt curiosa. L'epígraf de la Novella sisena de la Jornada desena diu així: *Lo rey Carles, en etat molt veylla, s'enamorà de una donzella, e puys, avent vergoya de son foll pensament, maridà ella e una seva germana.* Carles d'Anjou, en havent mudat les coses de Florença, percaçant els Gibelins i establint els Güelfs, se n'anà un dia de forta calor a sopar a una casa molt bella que Neri degli Huberti tenia a Castellamar. En acabat les dues gentils filles de Neri apareixen oferint al rei unes plates de fruites, i, separant-se, es posen a cantar una cançó que en l'original consta de dos versos: «Là ov'io son giunto, amore, Non si poria cantare lungamente». Veus aquí com la traducció catalana interpreta el passatge.

206. [*Rigau de Barbezill*].

(p. 576) E en açò alguna cosa pus no restava al sopar sinó fruyta, per la qual a donar vingueren les dues donzelles ensemps vestides de dues aljubes de sendat vert molt bell, ab dos plats d'argent molt bells en les mans plens de variables fruytes segons qu'al temps requeria, e aquella davant lo rey posaren sobre la taula. E, fet açò, tirant-se un atras, comensaren a cantar un so les paraules del qual foren:

«Atressí·m pren com l'orifany
Que quant xay no·s pot levar
Tro li autruy ab lur criar
De lur vots se leven sus».

E aprés longament ab tanta dolçor hagueren cantat, plagué al rey tant que li paria que tota la melodia de tots els animals del món fos en llur gorga venguda a cantar.

(Ja hem citat l'edició de Anglade de *Rigaud de Barbezieux*, de 1920, p. 259).

c) «Curial e Guelfa»

La interessantíssima novel·la *Curial e Guelfa*, amb els seus variats episodis d'agradable lectura, escrita sempre en bell llenguatge, té el lligam general tret de la biografia d'En Rigau de Barbesill amb el crit de Mercè! proferit per cent persones de diversa condició; de manera que no sols hi ha el tema principal sinó que també Curial esmenta un vers de l'obra més coneguda del

mateix trobador. Es estudiada la influència d'aquesta llegenda en les literatures francesa (1) i italiana (2): de quina d'aquestes dues va pendre-la l'anònim autor de *Curial*? Sense haver conegut una font italiana per que no sabia sens dubte la melodia de la cançó *Atressí com l'aurifany*, que podien trametre's les generacions com una cançó exemplar, podia l'autor de la novel·la no haver conegut la biografia d'En Rigau directament.

De totes maneres tenim en aquesta novel·la una de les millors produccions de la nostra literatura imaginativa del XVèn segle. La seva forma episòdica la fa semblar una serie de novel·les lligades per les proeses del cavaller Curial: l'aspecte llegendari i patriòtic de Pere d'Aragó; l'aspecte italià de Montferrat, l'aspecte clàssic (influència Ovidiana? de l'expedició catalana a Orient?), història de captius, la cort cavalleresca de França. Del conjunt se'n desprèn una gran veritat en dir les coses, facilitat d'explicar bé els fets més extraordinaris sense moure's mai de la realitat.

De l'edició del senyor Rubió i Lluch (3), acompanyada de notes sempre judicioses i precises, n'extraurem la única citació que hi ha.

207. [*Rigau de Barbesill*].

(p. 439) E tanta era lur alegria, que Johan, qui Curial havia nom, pensant en la Guelfa e en l'exili del Marquesat de Montferrat e en les paraules que la Guelfa havia dites, que si la Cort del Puig e·ls leals amadors no la pregassen, nulls temps li perdonaria, axí com aquell qui era gran trobador feu una cançó qui diu:
«Atressí com l'aurifany».

(No hi ha en el manuscrit sinó aquest vers seguit d'un llarg espai blanc. Vegi's, en la p. 527, la nota d'En Rubió i Lluch en la qual s'estableixen aquests fets, referint-nos també a l'esmentada citació de l'Anglade, p. 259).

d) Cançons fetes per alguns homes de València

El títol exacte d'aquestes cançons és així: *Cobles fetes per lo preciors cors de Jhesu xrst per alguns homens de Valencia*. Varen ésser publicades per N'Ama-

(1) Gauchat: *Les poésies provençales conservées par les chansonniers français*, en *Romania*, vol. XXII (1893), pp. 363-404.

(2) Sanvisenti: *Su le fonti e la patria del «Curial y Guelfa»*, en Studi medievali, I (1904), pp. 94-106; estudi que no convenç.

(3) Antoni Rubió y Lluch: *Curial y Guelfa. Novela catalana del quinzèn segle*, publicada y á despeses de la Real Academia de Buenas Letras (Barcelona, 1901).

deu Pagès en 1913 (1) sota un títol prou estrany per haver confós cors per *cœur* en lloc de *corps*. Aquestes cobles es troben en el ms. 377 de la biblioteca de Carpentras (és el nostre F^{b}), i es poden fàcilment datar per aproximació com ho fa molt bé l'editor: semblen endreçades a «L'aut cardenal En Jacmes, descendents De pures fonts de reyal dignitat: C'apur mos vers per sa benignitat». Jaume d'Aragó (1342-1396) era cosí del rei Pere de les Cerimònies i primfilant, prova que aquest probable concurs que podia exitar havia d'haver tingut lloc entre els anys 1387 i 1392. Les poesies són set en nombre i prou aprovençalades de forma i de llenguatge. Tenen bones qualitats poètiques apareixent escrites amb una gran facilitat no notant-se apenes el més lleu esforç. Cada poesia, fora la primera, porta el títol *Cansó*. Però a nosaltres ens interessen especialment les cançons que porten els núms. 5 i 6, perquè especifiquen amb quin sò o melodia ha de cantar-se la cançó, fet que té prou importància en les obres del segle XIV^{è} que com veurem és un costum que's continua en la centúria següenta. Els números entre parèntesi són els que li dóna en Pagès que, per altra part, indiquen l'ordre del manuscrit.

208. [*Riambau de Vaqueres*].?

(5) Cançó ab zo de *xant d'euceylls*.
«Lenga no deu jamays devotaments».
(Són 9 cobles de 6 versos.)

(Aquest só no és altre que'l de la cançó «Ab xant d'auçels començ eu mas xançós» que'l cançoner català A atribueix a Riambau de Vaqueres i per nosaltres publicada en l'article citat, *Riambau de Vaqueres en els cançoners catalans*, p. 428; s'havia popularitzat a Catalunya la melodia. Amb tot el primer vers diferent, els cançoners provençals l'atribueixen a Bernat del Ventadorn, Guillem Ademar i Pere Roger; però és el vers que'ns ofereix A el que pot esmentar-se).

209. [*Ramon Jordà ? Perdigó ?*]

(6) Cançó *Axí com zell qui'm mar vay perillant*.
«O rey dels reys e senyor dels senyors».
(Són set cobles de 8 versos.)

(1) *Poésies catalanes inédites du ms. 377 de Carpentras*, en *Romania*, XLII (1913), pp. 174-203. Les cobles les titula així En Pagès: *Chansons en l'honneur du Sacré-Cœur* (!.)

(Segons comunicació de M. Jeanroy a En Pagès, aquest *sò* podria ésser tret de la cançó d'En Ramon Jordà (Perdigó *CR* o d'altres trobadors) que comença: «D'amors non pot partir ni dessebrar», el primer vers de la quarta cobla essent: *Cum hom en mar qan s'i sent perillar*. Es poc probable que la referència d'un sò per aplicar a una altra poesia que s'intenta escriure per que pogués esser-hi cantada es faci sobre una quarta cobla i no d'un primer vers de la primera d'una cançó. De totes maneres essent semblant el vers podria ésser possible que un cançoner mutilat, el de la cançó, debutés per la quarta cobla hauria pogut popularitzar-se a Catalunya. Pot veure's l'obra sencera en l'edició de *A*, en *Studj di filologia romanza*, III, p. 405. D'una manera més punyent i forta, cinquanta o seixanta anys més tard de la mort del cardenal Jacme d'Aragó, l'Auzias March sembla haver recordat l'idea de la cobla de Ramon Jordà en la que diu «Yo contrafaç nau en golf perillant», seguint l'imatge, sinó amb versos millors i amb més ferma transcendència. Vegi's *Auzias March*, edició Pagès, I, p. 273).

e) «Misteri d'Elx»

No es tracta de tot el text de l'antic misteri, sinó solament del paper del que estava encarregat de representar el personatge de Maria; donant-s'hi els parlaments i els accionats i alguns versos dels parlaments dels demés anterior i posterior a l'entrada en escena de la Maria. Aquest preciós manuscrit es trobava en possessió de D. Joaquim Sastre quan tinguérem la sort de veure'l i d'examinar-lo en 1900 i de publicar la descripció en 1906 (1); més tard d'haver tingut aquest llibret de lletra del segle XVè a les mans, va publicar-lo integralment el baró d'Alcahalí en 1903 (2). En Llorente (3) havia estat sorprès justament pels provençalismes que es troben en els versos, que són sens dubte anteriors a l'època del manuscrit (paire, maire, palays), així com els sons de cançons de poesies provençals i d'altres autors del segle XIVè. N'Henric Mérimée (4) li semblen que aquests sons retrets no podien

(1) *Manuscrits catalans de València* en la *Revista de Bibliografia Catalana*, any sisè (1906), p. 258.

(2) *Diccionario biográfico de Músicos Valencianos* (València, 1903), pp. 84-91.

(3) Llorente: ***Valencia*** de la col·lecció Cortezo, ***España,*** etc., 1889 però 1900, vol. II, p. 1,006, dóna notícia dels manuscrits per primera vegada.

(4) *L'art dramatique à Valencia depuis les origines jusqu'au commencement du XVIIe siècle* (Tolosa, 1913).

ésser altra cosa que unes cançons de bressol i aires populars amorosos en la ignorància que algunes d'elles eren d'autors prou coneguts. Aquests podien però haver-se un xic popularitzat fins al punt de retreure'n tonades per ésser cantats els versos que s'hi apliquen. No sabem d'aquesta obra si són més interessants els versos que constitueixen el text del paper de Maria, les acotacions o els sons retrets per mitjà d'un vers o d'un fragment de vers.

Comença així: «Quan la Maria serà en lo quadafal muntada, vaja-se·n a la cambra sua que serà aparellada e tancada ab los vels entorn, e entre-se·n per la porta ab ses dues donzelles que li vajen aprés detràs. E quant serà en lo setial asiga·s onestament e tinga en les mans hunes *horetes* en que liga. E les donzelles pleguen tots los vels, per tal que lo poble vega la Maria. E les dites donzelles seuen-se davant la Maria queucom lunyet, girant la lur cara devés la Maria.»

210. [*Riambau de Vaqueres ?*].

(p. 86) E quant serà hora de començar lo *misteri*, estant Maria aseguda, diga a les donzelles en so de *Ab cant d'aucells*, e les donzelles leven-se dem peus:

«Donzelles fels, prech-vos vingats avant» (4 versos).

(Vegi's el nostre núm. 208.)

211. ?

Tantost responguen les donzelles, estant agenollades, la cobla següent, en so de *Si cascun jorn me daz de vos:*

Donzelles: «Senyora, tost e prestament».

(No sabem a quina obra pugui pertànyer el so d'aquest vers.)

212. ?

E quant la Maria serà davant de Cherichó, agenol-se, e diga ab les mans junctes ben alt vers lo cel, al so de *Així com dos infants petits,* e les donzelles estiguen agenollades ensemps ab la Maria.

Maria: «Ho! fill Jhesús, quant yo'm recorde».

(Són 7 versos.)

Aquest mot hauria d'ésser *recort,* i tots set versos tenen la mateixa rima en *ort* (tort, mort, desconort, fort, port). ¿Quina devia ésser aquesta obra que tenia set rimes en *its* de la qual n'és retret un vers? En passatges sub-

següents sembla aplicat aquest vers: *en lo sobredit so*, amb set rimes en *ent*, *al dit so*, amb set rimes en *at*, *en lo dit so*, amb set rimes en *or*.

213. [*Riambau de Vaqueres* ?].

(p. 87) Quant haurà acabada sa cobla, leu-se d'en peus e, e si pot bastar a la forma dels peus de Jhesús, besi ho boca ho ab mà. E puys torne-se·n devotament a la casa; e quant serà a la porta gir-se devers lo altar, e puys, entre-se·n e sigas en lo sitial. E a fort poch, per no tenir temps, leu-se dem peus, e agenol-se, e mir vers lo cel ab les mans junctes diga la cobla seguent en so de *Ab cant d'auzells.*

Maria: «O, fill Jhesús! mon Deu e creador».

(Són sis versos les rimes dels quals podien cantar-se perfectament amb la suposada melodia d'aquesta obra coneguda; vegin-se els núms. 208 i 210.)

214. [*Bernat de Mallorques*].

E tantost torn-se a siure en lo setial, e facen sos trons e devall l'Angel; e quant l'Angel serà davant la Maria, la Maria guart-lo molt humilment, e lo Angel diga sa cobla al so de *Cercats d'uymay.*

Angel: «Palays de Deu alt e maravellós».

(En els nostres núms. 92 i 109 hem trobat menció d'aquesta mateixa obra que porten dos altres cançoners catalans que no hem esmentat per estar fora del nostre objecte. El pseudònim de l'autor es troba Lo Mercader Mallorquí, Bernat de Pal[ma ?], i en una altra obra que tençona amb Jacme Rovira, datada 1386, es titula Bernat de Mallorques, que li deixem. L'obra i la melodia degué estendre's des del moment que l'autor del *Misteri* l'aplica: *Cercats d'huy may, ja siatz belh' e pros.* Vénen més endavant quatre aplicacions: *en son so, en lo dit so, en son so, en son so*, però només les segona i quarta poden referir-se al model *Cercats* que és el so constant de l'Angel, que al manuscrit del paper de la Maria no li interessa sinó treure'n un sol vers per record. Els altres dos sons, que són els de la Maria, es refereixen a *Ab cant d'aucells.*)

215. [*Bernat del Ventadorn*].

(p. 88) E responguen tantost les donzelles: «Senyora, tot nostre voler», al so de *Quant vey la lauseta mover.* E aprés, vagen les donzelles al poble.

(Diverses vegades hem esmentat aquesta obra tan coneguda (Appel, *B. von V.*, p. 249), que es veu que era gairebé popular tan bella melodia.)

216. ?

(p. 91) E quant la Maria Salomé haurà acabat, tornen Sent Jachme e la Maria al Jhesús, e agenol-se. E ensemps ab Moysés e Abram, diguen en so de *Pus amor vol qu'un sia pacients.*

Maria: «Angel molt sant en lo mon devallat».

(Aquesta és la darrera citació del *Misteri*, que no hem sabut trobar.)

f) Misteri de Prades»

Aquest títol no correspon exactament al del misteri de l'Assumpció de la Verge Maria donat a conèixer en 1898 per Mossèn Joan Pié (1); i el porta solament per haver-se trobat en una llibreta de censals de la senyoria Prades i de Montral, dins de l'actual província de Tarragona. La representació del misteri podia tenir un caràcter més general i sembla que'l tinguin unes precioses indicacions per la representació on sigui: «En lo loch hon se farà aquesta Representació sia ordenat ayxí com se segueix». El veritable misteri debuta amb el que diu el personatge que representa el Jesús: «En nom de Deu sia, e de madona Santa Maria, comença la representació de la Assumpció de ma dona Sancta Maria ja damunt dita (p. 675). Els sons amb els quals se canten els versos són generalment el d'himnes de l'església. La Maria sol fer-ho «en so de *cleriana* si sab lo so, sinó digua aquell que va en so de *vexilla Regis prodeunt,* segons que's segueix la una aprés l'altra» (p. 625). «Aço devall digua en so de *vexilla*». Però el Jesús canta *en so de rima;* l'angel a la Maria *al so del veni creator Spiritus,* la Maria li respon també *en so de rima* i desprès *tot plà,* que vol dir parlat. Quan apareix en el *parays* Jesucrist voltat dels sants, dos àngels li canten una cantinela i els sants responen *en so de Dei gracia.* En aparèixer Jesús amb els sants davant del llit de Maria, li canta els versos convinguts *en so de veni creator,* com usualment. Però també de vegades es canten alguns versos en sons d'obres vulgars o potser recort de melodies trobadoresques. Són ben poques però les anotarem, deixant apart els sons de rima que no'ns indiquen quins podien ésser. Els números entre parèntesi són els de les planes d'aquest text. Les citacions de sons vulgars, que són els

(18) *Autos sagramentals del segle XIV*, en la Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa, I (1896-1898), pp. 673 686 i 726-744.

que'ns interessen ara fer constar no tenen la importància de les aplicacions del Misteri d'Elx, però semblen més aviat tretes de mclodics ocasionals que podien haver-se fetes populars que no pas citacions veres de versos de trobadors.

217. ?

(p. 726) Puys respona Sta. Maria el so de *bella oliva.*
«A tu, senyor, vull hobeyr».

218. ?

(p. 727) Lavós, Jesuchrist ab tota sa companya, torne-sen a paraís, e los apostols quaix plorant, diguen en so d'*Oliva, bella Oliva.*
«Mare de Deu, membre't de nos».

219. ?

(p. 727) Pux isquen a carrera los àngels, e Sta. Maria romasa en paraís, e mantinent diguen en so de *beyla Oliva.*
«Qui és qui puya del desert».

(Quina devia ésser aquesta cançó, tres voltes citada, amb el mateix ritme, no ho sabem. Era popular o vulgar?)

220. Himne de Nadal.

(p. 735) Pux dita cantimela damúnt dita (de Nativitate Saneta Maria), Sta. Maria gir-se en vés lo poble e digua en so de *ymne de Nadal.*
«Pecadós, estats ab bon cor».

221. ?

(p. 735) ...vagen-se'n... e canten, de dos a dos... la cantilena davayl scrita, segons que's segueix:
«Verge Santa Maria que del mon est guarayre».

222. ?

(p. 736) Sonus *Ab goyg e ab alegria, — Mala suy tan fresqueta, — Com no fuy mongeta?*
«Verge Sta. Maria....
Faran la confraria...

(Com pura curiositat, sense que'l ritme hi correspongui sinó a l'última part, vegi's Rubió i Balaguer, *Del manuscrit* 129 *de Ripoll*, extret de la *Revista de Bibliografia Catalana*, 1911, p. 98 «Monjada fuy a mon dan»).

g) «Goigs de la Verge Maria»

En el mateix text que conté el *Misteri de Prades*, en haver despedit amb els dos versos següents «Glòria e honor sia a Deu e lausament E goyg e alegria a tot aquest convent, Amen» venen unes cobles sobre la Creuada a Terra Santa, prou notables i continuen unes cobles dels Goigs de la Verge en les quals se nota només un sò.

223. ?
(p. 741) Sonus *la bella Verge Maria — Sireu m'aymia.*
«Verge humil, Maria».

h) Rocabertí: «La Glória d'Amor»

Si un poema no té cap aire trobadoresc ni en l'argument ni en la forma, és *La Glòria d'Amor* de Fra Rocabertí: té molt aspecte italià sobre un tema de remota influència francesa. En la seva ficció delitable, acompanyat de Coneixença, veu passar la llarga teoria de parelles enamorades barrejant totes les èpoques i països, a presentar-les quals l'Edat mitjana era tan afectada. Tot podent tenir a les mans l'edició excel·lent de Mr. Heaton (1), ens abstindrem de seguir Fra Rocabertí en la seva fantasiosa excursió pel Jardí d'Amor. No més per curiositat i per cloure aquesta passejada per algunes obres literàries, esmentarem els trobadors que anomena, sense intentar-ne treure'n la més lleu importància. La idea que l'autor té dels trobadors és llunyana i gairebé esvaïda: no obstant, creiem que és interessant de pendre'n nota. La nostra antiga literatura posseeix un altre poema: *La Nau* d'En Lleonart de Sors (2), datada de l'any 1448 i no hi apareix un sol nom de trobador, sinó tan solament el d'algun poeta clàssic. Segons les deduccions de Heaton, Fra Rocabertí va escriure el seu poema entre els anys 1453 i 1461, acostant-se, però, més aviat envers la primera sèrie d'anys que a la darrera. Els números entre parèntesi són els versos de l'edició Heaton.

(1) *The «Gloria d'Amor» of Fra Rocabertí. A catalan vision-poem of the 15th century, edited with introduction, notes and glossary* by H. C. Heaton (New-York, 1916).
(2) Baselga: *El cancionero catalán de la Universidad de Zaragoza* (Saragossa, 1896), pp. 78-117. Es el nostre P 100.

224. *Guillem de Capestany.*

(952) Passat jo viu *Guillem de Capestany,*
Vian' ab ell e Paris lo segon,
Isold' aprés ab lo noble Tristany,
Tots arreglats en forma de cos alt,
Cascú cantant per diverç' alagria...
Jo piedors, cuytat, los fuy mirar,
E d'ells aprés viu ab trista semblança
Ser *Capestany* lo primer en cantar:
«Fortuna no·m farà pensar
Res contra ma bell' aymia;
Abans la mort consintria»

(No cal dir que no es tracta de cap citació ni en l'obra del trobador no hi ha res a fer amb tal fragment.)

225. *Pau de Bellviure.*

(1120) Galeot viu cerca *Pau de Bellviure.*

(Sembla que aquest poeta del qual, com és sabut, diu Auzias March «que per amar sa dona tornà foll», conservant-se'n una sola poesia va florir en la segona meitat del XIV^{èn} segle.)

226. *Riambau de Vaqueres.*

(1218) Alsant los ulls jo viu, quasi torrat
D'amor, estar *Riambau de Vaqueres,*
E *Beatriu,* nobla de Montferrat.

(Com que es tracta en aquest poema de visió amorosa aquest fet sembla tret de la biografia del trobador.)

227. *Jofre de Blaya.*

(1230) A l'altra part estech *Jofre de Blaya,*
Molt delitós, e *contessa de Tripol;*
En ben amar algú d'ells no s'esmaya.

(Influència de la bonica llegenda que es troba en la biografia.)

228. *Arnau Daniel.*

(1245) Tant contemplí per discernir la forma
D'amor que viu, si Cupidó no fos
Déu, for' Arnau Daniel en la forma.

(Potser influït per Dant.)

229.

(1254) Tornant los ulls d'on partits los havia,
Jo viu lo *Ray* ab la nobla *Lauseta*.
La nit ensemps ab lo jorn aparia,
Ab gran confort ajudant lur natura.
E viu *Bernat del Ventadorn* estar
Apart mirant lur delit ab tristura.
Dos grans contrasts en amor conexia
Donant turment e delit dins un terme;
Vent qu'era mort, *Bernat* conort sentia.
. . . .
(1269) E com aquells qui son promptes en dir
Tot lur voler mes en plorar que riure,
Axí *Bernat* dix ab agre suspir:
«Los qui amen dona qu'és virtuosa
Planyen mon dan e sa desconaxença.
Jo lagrimant de ma no trista faula,
Voltí l'esguart en millor pensament;
De tals viltats pus dir volguí paraula.»

(Es molt curiosa la personificació en *Ray* i en nobla *Lauseta* per una estranya lectura dels dos versos «Cant vei la lauzeta mover — De joi sas alas contra·l ray»; Appel, *B. von V.*, p. 249, que ha estat notada per Mr. Heaton, *Glòria d'Amor*, p. 132 i de primer per Bartsch, *Jahrbuch*, II p. 284).

j) Poesia religiosa anònima

Sembla que degué haver-hi a Catalunya des de molt d'hora (segles XIIè-XIIIè) cançons devotes de destinació popular, en les quals podríem ara destriar-hi algunes formes primitives de la poesia. Doncs, per més que sembli estrany, la poesia religiosa sent les mateixes influències que la pròpiament trobadoresca. Es clar que, passant els segles i traspassant les diverses regions, es tenen textos més acostats al llenguatge parlat. Adhuc es dóna el cas que en manuscrits en els quals dominen les obres en prosa completament catalana, les poques poesies devotes que s'hi inserten intenten usualment provençalitzar tant com poden en el segle XVè i tot. Es cert que a les darreries d'aquesta centúria es va desprovençalitzant la producció religiosa, però

també ve el desús del vulgar promisquant amb els textos llatins, penetren modes noves, no restant gairebé en les cerimònies litúrgiques altre vulgar que el dels misteris representats.

De les paràfrasis en vulgar d'algunes epístoles varen ésser molt esteses, com tothom sap, les de Sant Esteve i de Sant Joan; de la primera especialment se'n conserven prous textos de cap a cap del país català, d'Elna fins a València, passant per Girona, Vich i Barcelona (1). No caldrà, doncs, pendre'n nota avui perquè poques variants de les d'Aix i de Montpeller són prou conegudes; les nostres, també publicades, es delaten pels seus nombrosos catalanismes.

La particularitat d'aquesta poesia anònima, de la qual és molt difícil esbrinar-ne l'origen, és que es conserva la melodia de la major partida. Com es comprèn, dominen les cançons endreçades a la Verge Maria, la millor font de regalada poesia que pot davallar de les amoroses.

230. *Càntic a Jesucrist.*

Quan ay lo mon consirat
tot l'als és nién mas Deu.

Són tres cobles de forma imperfecta, però amb notació; després ne segueix una de quatre versos endecasíl·labs sense notació, el primer dels quals és:

Aytal senyor devem tembre e honrar.

Tornen a venir tres cobles de quatre versos octosíl·labs, i, finalment, la represa que devien fer els oients, també notada:

On preyarem tots ensems lo Creador
que·ns do s'amor e·ns guard de mal e d'error.

Es troba aquest text en el manuscrit 105, fol. 123 v.º de la Biblioteca Nacional de Madrid; publicat per nosaltres en el catàleg *Manuscrits Catalans de la Biblioteca Nacional de Madrid* (Barcelona, 1896), p. 56.

(1) ELNA: Delhoste, *Noëls catalans*, en el Bulletin de la Société des Pyrénées Orientales, 1865, p. 174. — VICH: Villanueva, *Viaje*, VI, p. 258. — BARCELONA: S'han descobert recentment a la Catedral fins a tres textes. — VALÈNCIA. Massó Torrents, *Manuscrits catalans de València*, en la Revista de Bibliografia Catalana, III, p. 77.

231. *Plant de Santa Maria.*
Auyats, seyós, si credets Deu lo paire

Són nou cobles de quatre versos amb la represa:

Oy, bels fyls cars,
Molt m'és lo jorn dolorós e amars!

Va ésser publicat per VILLANUEVA: *Viaje literario*, IX, p. 148, tret d'un epistolari de l'antiga col·legiata d'Ager, tot en pergamí, lletra del segle XIIIè, que es creia perdut i que recentment ha estat retrobat. Vegi's també CHABANEAU en *Revue des langues romanes*, t. 28, p. 58, i APPEL, *Provenzalische Chrestomathie*, p. 144. El P. PASQUAL copia en els seus *Sacrae Cathaloniae antiquitatis Monument,a* t. XI, p. 53-54, una altra versió, que va trobar en un full d'un martirologi de Solsona:

Auyats, senyors, qui credets Deu lo payre.

232. *Plantz de madona sancta Maria.*
De gran dolor cruzel, ab mortal pena.

Diversos textos, tots de mà catalana, hem anotat en la nostra *Bibliografia*, L. 55, N^2, r i ı^2. Dues edicions han estat fetes per Manuel de Bofarull d'aquest mateix text (Sant Cugat), la darrera en la *Revista Catalana* (1892), pp. 400-402, *Troballes d'arxiu*. Abans l'havia publicada CHABANEAU: *Varia provincialia* (1889), p. 63. PAUL MEYER: *Plainte de la Vierge*, en *Romania*, X (1881), p. 223, n'havia donat a conèixer una versió treta del manuscrit llatí n.º 6652 de la Biblioteca Nacional de París: «De grieu dolor cruzel». El text del cançoner de l'Ateneu Barcelonès ha estat publicat per Valls i Taberner en l'edició incompleta, p. 6.

233. *Cançó antiga feta a honor de la gloriosa humil verge Maria.*
Flor de paradís, regina de bonayra.

Són divuit cobles de sis versos d'aquesta coneguda obra de la que se'n saben per ara, sense la present, tres d'altres: 1) Biblioteca Nacional de París (BARTSCH, *Denkmëler* (1856), pp. 63-71); 2) Biblioteca Municipal de Siena (JEANROY: *Revue des langues romanes*, XXVII, p. 245); 3) Biblioteca Lauren-

ziana, de Florencia (P. Meyer: *Un nouveau texte de la pièce «Flor de paradís»*, en *Romania*, XXXI (1902), p. 596). Aquest nou text es troba en la Biblioteca Capitular de Barcelona, cod. 6. Veure la nostra *Bibliografia*, p. 233. El mateix manuscrit, que forma un llegendari de miracles de la Verge, alguns d'ells ben locals de Barcelona i de Catalunya, porta aquestes dues altres obres en llaors de la Mare de Déu:

234. *En lo seguent Compendi aparen e son contenguts tots los actes seguits en e per la gloriosa Verge Maria, del comensament del mon fins en la Nativitat del gloriós fill seu.*
Vierge de les vierges, flor de les flors.

Són dos versos i vint cobles de quatre. No s'assembla gaire a les publicades.

236. *Enterpretació del nom de Maria.*
Mayre de Dieu, stiell de l'albe pura.

Cinc cobles de quatre versos.

236. *Llaors de Maria.*
Lirs virginals, mayres de Deu e filla.

Són cinc cobles de vuit versos i dos de quatre. Lletra del segle XIVè, d'un manuscrit de la Biblioteca Capitular de la Seu de València, titulat *Miscelanea Christiana*. En els dos darrers versos es llegeix: «Que d'Aragó lo rey n'Anfons s'estenda — Pels infels tost e·ls torn al sant batisme». Deu tractar-se de la creuada preparada per Alfons *el Benigne* (1327-1335); vegi's Miret i Sans: *Negociacions diplomàtiques d'Alfons III de Catalunya-Aragó ab el rey de França per la croada contra Granada* (1328-1332), en *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1908), pp. 265-336. La poesia està influïda per l'escola tolosana.

237. *Virolay de madona sancta Maria.*
Rosa plasent, soleyl de resplandor.

Es el notable *Virolay de Montserrat*, publicat moltes vegades i remetrifi-

cat per En Verdaguer; p. e. VILLANUEVA: *Viage*, VII, p. 152, i, entre altres, per V. BALAGUER: *Trovadores*, I, p. 180.

Són quatre cobles de quatre versos.

238. *Cobles de la Mare de Deu de Montserrat.*
Verge humil, digna de gran lausor.

Es tracta només d'una recomposició quasi dels mateixos versos del *Virolay*, però en quatre tercines.

239. *Ballada dels goyts de nostra Dona en vulgar cathallan, a ball redon.*
Los set gotx recomptarem.

Aquest i el notable 240 constitueixen els únics catalans que duu el «Llibre Vermell de Montserrat», acompanyats, com alguns de llatins, amb la tonada. S'han publicat diverses vegades, molt ben publicats i estudiats el cant i la poesia en *Analecta Montserratensia*, I (1917), pel P. GREGORI M.ª SUÑOL: *Els cants dels romeus*, pp. 100-192, i pel P. Arxiver: *Textos catalans del «Llibre Vermell»*, pp. 201-225.

240. *Imperayritz* (sense títol).
Imperayritz de la ciutat joyosa.

Aquesta important cançó, que s'assembla a tantes d'altres devotes de l'escola de Tolosa, forma catorze cobles de quatre versos. Es troba també en el «Llibre Vermell» de Montserrat, i val tot el dit en la nota precedent.

241. *Poesia a la Verge.*
Flor de lir e de gràcia e d'elegansa.

La publicà MILÀ: *Trovadores* (1889), p. 404, dient-la treta d'un manuscrit del segle XIVè o XVè.

242. *Assí comensen los .vij. goy de la Verge Maria.*
Sancta Maria, verge puella.

Són setanta quatre versos aparellats o en noves rimades molt imperfectes, traslluint la traducció directa del llatí. Els publicà En PROSPER DE

BOFARULL: *Documentos literarios en antigua lengua catalana* (Barcelona, 1857), p. 152, trets del manuscrit de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Sant Cugat, *Miscelanea ascetica.*

243. *Verge plasent.*

Verge plasent qui est tan exalçada.

En el *Misteri de Prades* esmentat es nota rastre, en alguns parlaments, de cançons antigues en lloança de la Mare de Déu. El fragment el primer vers del qual hem transcrit forma una estranya combinació de quartets amb tercines monorimes amb rima interna.

244. *Verge sancta Maria.*

Verge sancta Maria que del mon est guarayre.

Treta del mateix *Misteri de Prades,* és un rastre de cançó antiga en combinació de metre èpic aparellat sense rima interna, però amb bioc penjat rimant amb el vers precedent, que li dóna un aspecte completament líric. El mal estat del manuscrit deixa entreveure unes cinc cobles. La precedent es troba a la p. 734 i aquesta a la p. 735-6.

IV

CONCLUSIÓ. ELS TROBADORS MÉS DIVULGATS DE CATALUNYA

LLISTES ALFABÈTIQUES

De tot aquest recull de materials, d'establiment de fets, se'n podria historiar, en certa manera, la influència de la poesia dels trobadors en la catalana. Però ens ha llegut entreveure-la també, aquesta influència, en les principals obres en prosa nostra, que'ns ne presenten alguns caires plens de vida. En les notícies que hem posat al peu de cada fragment poètic, en les que hem fet precedir a cada obra examinada, a cada autor important, hi hem posat alguna part del treball que serà útil; el qui'n vulgui estudiar-ne algun dels aspectes hi trobarà potser abundós ensenyament. A nosaltres

no'ns pertoca avui treure'n conclusions ni conseqüències per temtadores que fossin per nosaltres.

La contribueió més important és la d'En Ramon Vidal: ell fa citacions perquè les sent; alguns trobadors eren coneixences personals i, si no en les novel·les, en les Rasós indiea una córrecció feta personalment: és encara la bona època. Cerverí de Girona, que produeix en ple segle XIII^{è}, és un trobador retardat que escriu i fa citacions en època decadent. Tots els demés autors d'obres col·lectives examinades fan citaeions de trobadors per anomenada, no per coneixensa sinó per autoritat; però per coneixensa tal volta personal esmenten i barregen poetes del llur temps, àdhuc alguns pertanyents o d'altres literatures: Que'ns serveixi de disculpa si els hem posat, per més que no fos aquest el nostre obgecte.

L'ordre dels trobadors més sovint eitats és aquest: va devant, i això sembla una prova de bon gust en els nostres, el dolç Bernat del Ventadorn; segueixen en Riambau de Vaqueres, per tenir dues cançons atribuïdes, «Bona dona» i «Ab xant d'aucels», que varen divulgar-se; Guerau de Bornell, Folquet de Marsella, Ramon de Miravall i Pere Vidal. Tots els demés, tenen eomptades citacions.

En les llistes separem l'exígua minoria esmentada de trobadors catalans dels provençals (traetem de la eontribució catalana de l'eseola de Tolosa en el nostre llibre: *l'antiga escola poètica de Barcelona*, p. 29); l'escola de Tolosa ve representada per una altra notable minoria, així com els poetes castellans i els franeesos: una llista de primers versos d'obres anònimes o introvades acaba el treball.

Els números d'aquestes llistes son els de les eitaeions.

TROBADORS NO CATALANS

Aenac: 56.
Aimeric de Peguillà (Pere Vidal): 180.
Arnau Daniel: 88, 131, 147, 176, 228.
— Vegi's Uc Brunenc: 13, 14.
Arnau de Marull: 6, 52, 53, 57, 72, 73, 171, 194.
Arnaut i Berenguer de Provença: 169.
Berenguer de Provença: 169.
Bernat del Ventadorn: 1, 5, 17, 22, 74, 110, 132, 148, 175, 184, 189, 192, 195, 198, 201, 203, 215, 229.
Bertran de Born: 42, 51, 144, 190.
Bertran de Born lo fils, 145.
Blancasset: 128, 172.
Cadenet: 48, 170.
Folquet de Marsella: 7, 16, 36, 37, 43, 44, 67, 81, 173, 193, 199.
Gaucelm Faidit: 40, 47, 205.
Gausbert de Poicibot: 49.
Girardó lo Ros: 23.
Guerau de Bornell: 8, 11, 12, 50, 58, 63, 90, 146, 186, 191, 196.

Gui d'Ussell: 18, 61, 94, 100.
Guillem Azemar: 10.
Guillem de Sant Lesder: 9, 15, 148, 177, 185.
Jofre Rudel: 151, 227.
Montanyagol: 46.
Perdigó: 2, 43, 60, 87.
Pere d'Alvernya: 202.
Pere Bremon: 21.
Pere Cardenal: 182.
Pere Ramon: 204.
Pere Roger: 55.
Pere Vidal: 98, 117, 141, 167, 180, 200, 202.
Perol: 45, 197.
Pistoleta: 166.
Ponç de Capdull: 150.
Ramon Jurdà: 209.
Ramon de Miravall: 4, 20, 24, 26, 28, 29, 30, 33, 41, 54, 59.
Riambau d'Aurenga: 3.
Rimbau de Vaqueres: 32, 34, 137, 143, 179, 183, 208, 210, 213, 226.
Rigau de Barbesill: 69, 75, 178, 206, 207.
Uc Brunenc: 13, 14, 35, 95, 97.
Uc de Sant Circ: 93, 174.
Un Joglar de Tolosa: 101.
Un Joglaret: 38.
Un Trobayre: 65.

TROBADORS CATALANS

Cerverí de Girona: 96.
Guillem de Berguedà: 70, 141, 165, 167.
Guillem de Cabestany: 168, 224.
Pons d'Ortafà: 86, 123.
Ramon Vidal: 19, 31, 39.

POETES DE L'ESCOLA DE TOLOSA

Bernat de Penasac: 156.
Bertran d'Espanya: 164.
Bertran del Falgar: 162.
Bertran de Sant-Roscà: 160.
Gastó, comte de Foix: 158.
Guillem de Borzac d'Aorlach: 159.
Guillem Vetzinas: 163.
Jacme de Tolosa: 157.
Joan Blanch, català: 161.
Joan de Castellnou: 152.
Ramon At de Montaut: 154.
Ramon de Cornet: 153, 181.
Tomàs Pèriç de Fozes, aragonès: 155.

POETES CATALANS

Andreu Febrer: 142.
Arnau March: 119.
Auzias March: 112, 121.
Bartomeu Corella: 106.
Berenguer de Vilaragut: 102.
Bernat de Mallorques: 92, 109, 214.
Bertran Tudela: 89.
Francesc d'Amèzcua: 135.
Francesc Centelles: 113.
Francesc Ferrer: 133.
Francesc de la Via: 91.
Guillem de Cervera: 96.
Guillem de Masdovelles: 111.
Guillermó de Vich: 99.
Jacme, Enfant d'Aragó: 64.
Jacme Escrivà: 104.
Jacme March: 115.
Joan Basset: 108.
Joan de Castellví: 139.
Jordi de Sant Jordi: 77, 85, 105, 127.
Lluís de Vilarasa: 118.
Martí Garcia: 124.
Pau de Bellviure: 114, 225.
Pere de Queralt: 107.
Pròxita: 103.
Poetessa de Ha: 71.

POETES FRANCESOS

Alain Chartier: 116.
Guillem de Machaut: 120.
Otó de Granson: 129.
Un Francès: 27.

POETES CASTELLANS

Alfonço Alvarez: 125.
Iñigo López: 126.
Joan de Dueñas: 138.
Joan de Mena: 134.
Joan de Torres: 130.
Lope d'Estúñega: 122.
Macias: 136.
Santafé: 140.
Un Castellà: 25.

PRIMERS VERSOS D'OBRES ANÒNIMES

Ab goyg e ab alegria: 222.
Ab nulles gens no trop yeu tan d'onor: 101.
Amor los fis degren tener en car: 66.
Auyats, seyós, si credets Deu lo paire: 231.
Axí com dos infants petit: 212.
Axi com fech dels quatre vents natura: 71.
Car aysí·m pren com fay al jonch: 84.
Cosselhez moi, senhor: 27.
De gran dolor cruzel ab mortal pena: 232.
De vos mi venon li desir: 79.
Duptós e cartz, e z arditz e coartz: 80.
e si·l bos faytz a la fi non paret: 38.
Et vos dompna pros, franche et de bon aire: 187.
Flor de lir e de gràcia e d'elegansa: 241.
Flor de paradís, regina de bon ayra: 233.
Imperayritz de la ciutat joyoza: 240.
la bella verge Maria: 223.
Lirs virginals, mayres de Dieu e filla: 236.
Los set gotx recomptarem: 239.
Mayre de Dieu, stiell de l'albe pure: 235.
No deu hom los oblits: 65.
No n'és null jorn qu'en son cor no dexenda: 68.
Oliva, bella Oliva: 217, 218, 219.
Pus Amor vol qu'eu sia pacients: 216.
Quan ay lo mon consirat: 230.
Qu'ieu ai de vos chantar: 188.
Qui soferir se·n pogués: 62.
Qui tinch per foll qui ama e no requer: 78.
Rosa plasent, soleyl de resplandor: 237.
Sancta Maria, verge puella: 242.
Si cascun jorn me dats de vos: 211.
Tal dona no quiero servir: 25.
Tant hay lo cor en pensamén: 82.
Verge humil, digna de gran lausor: 238.
Verge plasent, qui est tan exalçada: 243.
Verge santa Maria que del mon est guarayre: 221, 244.
Vergier d'Amor on nais la fina planta: 76.
Vierge de les vierges, flor de les flors: 234.
Ymne de Nadal: 220.

ÍNDEX DE MATÈRIES

Pàgs.

La sobirania de les persones polítiques, per PERE COROMINAS 1

El problema de la transformació de la catedral del Nord importada a Catalunya. Contribució a l'estudi de l'arquitectura gòtica meridional, per J. PUIG I CADAFALCH 65

Distribució altimètrica de les humitats mitjanes des del port de Barcelona a la muntanya, per EDUARD FONTSERÈ 89

Els reflexos tròfics glucemiants, per AUGUST PI SUÑER 117

Píndar-Teòcrit. Manuscrit de la Biblioteca de Catalunya, per LLUÍS NICOLAU D'OLWER 137

Comentaris fonètics: Idees i realitats, per PERE BARNILS 145

Varietat nova d'Ascalaf (Neuròpter) dedicada a En Prat de la Riba, per LLONGÍ NAVÀS, S. J. 149

L'educació de la inventiva, per JOAQUIM RUYRA 151

Català «Poll», per A. GRIERA 211

La Companyia Catalana sota el comandament de Teobald de Cepoy. Campanyes de Macedònia i de Tessàlia (1307-1310), per A. RUBIÓ I LLUCH 219

Leben und Sprache, per LOUIS GAUCHAT 271

Himne de l'Epifania, per MIQUEL COSTA I LLOBERA, Pvre 283

De la marmessoria d'Arnau de Vilanova, per RAMON D'ALÓS 289

Assassinat de Don Antoni de Fluvià i de Torrelles, i homicids, robatoris i saqueig del castell i terme de Palautordera (episodi de l'any 1640), per FERRAN DE SAGARRA 307

La cançó provençal en la literatura catalana, per J. MASSÓ TORRENTS........ 341

TAULA D'AUTORS

Alós (Ramon d') .... De la marmessoria d'Arnau de Vilanova. 289.

Barnils (Pere) .... Comentaris fonètics: Idees i realitats. 145.

Corominas (Pere) .... La sobirania de les persones polítiques. 1.

Costa i Llobera, Pvre. (M.) .. Himne de l'Epifania. 283.

Fontserè (Eduard) .... Distribució altimètrica de les humitats mitjancs des del port de Barcelona a la muntanya. 89.

Gauchat (Louis) .... Leben und Sprache. 271.

Griera (A.) .... Català «Poll». 211.

Massó Torrents (J.) .... La cançó provençal en la literatura catalana. 341.

Navàs, S. J. (Llongí) ...... Varietat nova d'Ascalaf (Neuròpter) dedicada a En Prat de la Riba. 149.

Nicolau d'Olwer (Lluís) ... Píndar-Teòcrit. Manuscrit de la Biblioteca de Catalunya. 137.

Pi Suñer (August) .... Els reflexos tròfics glucemiants. 117.

Puig i Cadafalch (J.) ...... El problema de la transformació de la catedral del Nord importada a Catalunya. Contribució a l'estudi de l'arquitectura gòtica meridional. 65.

Rubió i Lluch (A.) .... La Companyia Catalana sota el comandament de Teobald de Cepoy. Campanyes de Macedònia i de Tessàlia (1307-1310). 219.

Ruyra (Joaquim) .... L'educació de la inventiva. 151.

Sagarra (Ferran de) ...... Assassinat de Don Antoni de Fluvià i de Torrelles, i homicidis, robatoris i saqueig del castell i terme de Palautordera (episodi de l'any 1640). 307.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

PALAU DE LA DIPUTACIÓ BARCELONA

Publicacions de

l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Representants: a FRANÇA: H. Champion, 5, Quai Malaquais, Paris; a ALEMANYA: Otto Harrassowitz, Leipzig; a INGLATERRA: Dulau & Co., 37, Soho Square, Londres.

Miscel·lània Prat de la Riba, recull d'escrits en homenatge al fundador de l'Institut d'Estudis Catalans, vol. I .... 20 ptes.

SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Anuaris de l'Institut d'Estudis Catalans. Grans volums de més de 700 planes, profusament il·lustrats.

Anuari MCMVII,	de	540 pàgines,	105 gravats	i una tricromía.....			30 ptes.
» MCMVIII,	de	650 »	270 »	i 7	làmines apart..		30 »
» MCMIX-X,	de	792 »	300 »	i 6	»	» ..	30 »
» MCMXI-XII,	de	774 »	471 »	i 6	»	» ..	30 »
» MCMXIII-XIV,	de	1,048 »	401 »	i 11	»	» ..	30 »
» MCMXV-XX,	de	1,026 »	892 »	i 8	»	» ..	30 »

Les Pintures Murals Catalanes. Es publica en fascicles monogràfics, gran foli, ab il·lustracions i làmines soltes en tricromía.

Fascicle	I.	Pedret..	*(Exhaurit)*
»	II.	Sant Martí de Fenollar, Sant Miquel de la Sèu...........	10 ptes.
»	III.	Tahull i Bohí, Santa María d'Aneu, Sant Pere de Burgal..	10 »
»	IV.	Ginestarre de Cardós, Esterri de Cardós, Santa Eulàlia d'Estahon, Santa María de Mur i Sant Pere d'Ager....	10 »
»	V.	Sant Sadurní d'Ossormort, Sant Martí Ces-Corts, El Brull.	*En premsa*

Les Monedes Catalanes. Estudi i descripció de les monedes carolingies, comtals, senyorials, reials i locals propries de Catalunya, per JOAQUIM BOTET I SISÓ. Obra completa en tres volums.

Volum	I..	*(Exhaurit)*
»	II..	12 ptes.
»	III i darrer	20 »

Documents per l'Historia de la Cultura Catalana Mig-eval, publicats per A. RUBIÓ I LLUCH. Obra completa en dos volums.

Volum I, contenint més de 500 documents	*(Exhaurit)*
» II i darrer	25 ptes.

L'Arquitectura Romànica a Catalunya, per J. Puig i Cadafalch, A. de Falguera i J. Goday. Obra completa en tres volums.

Volum I. Precedents: l'Arquitectura romana, l'Arquitectura cristiana prerromànica	*(Exhaurit)*
» II. Des del segle IX a les derreríes del segle XI	25 ptes.
» III i darrer. Els segles XII i XIII	35 »

Les Obres d'Auzias March. Edició crítica en vista de tots els manuscrits i totes les edicions, per Amadeu Pagès. Obra completa en dos volums.

Volum I. Introducció. Text de les poesíes I-LXXIV	12 ptes.
» II i darrer. Poesíes LXXV-CXXVIII. Glossari	12 »

Itinerari de Jaume I el Conqueridor, per J. Miret i Sans .... 20 »

ESTUDIS DE BIBLIOGRAFIA LULIANA

I. — **L'Edició Maguntina de Ramón Lull**, pel Dr. A. Gottron	5 »
II. — **Bibliografia de les impresions lulianes**, per Elies Rogent i Estanislau Duran	*En premsa.*

ALTRES OBRES EN PREPARACIÓ

Arqueologia litúrgica de la Província Tarragonina, per *Mn. Josep Gudiol.*
Catàleg dels manuscrits lulians de Roma, per *Ramón d'Alòs.*

FUNDACIÓ CONCEPCIÓ RABELL CIBILS, VÍDUA ROMAGUERA

Gesta Comitum Barcinonensium. Textos llatí i català, per *L. Barrau-Dihigo* i *J. Massó Torrents.*	*En premsa.*
Dietari del Capellà d'Alfons V, publicat i anotat per *J. Sanchis Sivera i F. Martorell Trabal*	*En premsa.*

SECCIÓ DE CIENCIES

Arxius de l'Institut de Ciències.

Any I. —	Fascicles	I, II i III	4 ptes.
» II, —	»	I, II i III	4 »
» III. —	»	I, II i III	4 »
» IV. —	»	I a IX	2 »
» V. —	»	I a VI	2 »
» VI. —	»	I, i II a V	3 »
» VII. —	»	únic	4 »
» VIII. —	»	únic	4 »

Treballs de la Societat de Biología, publicats sota la direcció d'A. Pi i Suñer.

Volums I a VIII, cada un	10 »

Treballs del Servei Tècnic del Paludisme (1915-1916) .... 5 »

Flora de Catalunya, per J. CADEVALL i A. SALLENT.

Volum I. — Fascicles I a V, cada un	5 ptes.
» II. — » I a V, »	5 »
» III. — » I a V, »	5 »

Fauna de Catalunya, dirigida per JOSEP M.ª BOFILL I PICHOT.

Malacologia. Fascicles I i II, per *M. Chía*, cada un	5 ptes.
Fascicle III, » » » »	1 »
Entomologia. DÍPTERS. Fascicle I, per *J. Arias Encobet.*	5 ptes.
» COLEÒPTERS. *G. Carabus.* » I, » *A. Codina*	7 »
» HEMÍPTERS, per *A. Codina*	7 »
» NEURÒPTERS.. — Monografia general de Catalunya, pel *P. Longí Navás*, S. J.	*En premsa.*

Monografia mundial de l'ordre dels Rafidiòpters, pel P. LONGÍ NAVÁS, S. J.	4 ptes.

Treballs de l'Institució Catalana d'Historia Natural.

Volum I a V, cada un	10 »

Treballs de l'Estació Aerològica de Barcelona, per F. FONTSERÉ.

Volums I a III,	*(Exhanrit)*
Servei Meteorològic de Catalunya, fasc. I a XVIII	Cada un 2 ptes.

Col·lecció de cursos de Física i Matemàtica, dirigida per E. TERRADAS.

Volum I. — Els elements discrets de la matèria i la radiació. — Conferències per *E. Terradas*, recullides per *J. Pólit*	3 »
» II. — Teoria de la Representació Conforme. — Conferències per *J. Rey Pastor*, redactades per *E. Terradas*	3 »
» III. — Poincaré i la teoria de les equacions diferencials. — Conferències per *J. Hadamard*, recullides per *E. Terradas* i *B. Bassegoda*	3 »
» IV. — Propietats dels gasos ultraenrarits. per *J. Palacios*	3 »
» V. — Qüestions de Mecànica clàssica i relativista. — Conferències per *Levi Civita*	3 »

Biblioteca Filosòfica, dirigida per PERE COROMINAS.

Volum I. — VIVES A ANGLATERRA, per *Foster Watson*	10 »
» II. — LA NATURA I L'HISTÒRIA, per *Pedro Dorado Montero*	6 »
» III. — LES ÈTIQUES D'ARISTÒTIL A NICÒMAC, per la *Societat Catalana de Filosofia*	*En preparació*
Anuari de la Societat Catalana de Filosofía vol. I (any 1923)	*En preparació*

SECCIÓ FILOLÒGICA

Himnes Homèrics. Traducció en vers de JOAN MARAGALL, i text grec amb la traducció literal de P. BOSCH GIMPERA	*(Exhaurit)*
El Gènesi, versió de l'hebreu segons els textos originals, i amb anotació, de MN. FREDERIC CLASCAR	5 ptes.
Edició en paper de fil	20 »
Museu: Hero i Leandre. Text grec amb la versió literal en prosa de LL. SEGALÀ i en hexàmetres de d'AMBROSI CARRIÓN, duent en apèndix les traduccions inèdites, en vers, de P. BERTRAN I BROS i J. M. PELLICER I PAGÈS	2 »
Edició en paper de fil	5 »
Mireia. Poema provençal de FREDERIC MISTRAL. Traducció catalana de MARIA-ANTÒNIA SALVÀ, 2.ª edició	*En premsa.*
Edició en paper de fil	15 ptes.

El Càntic dels Cántics, versió segons els textos originals i amb anotació de Mn. Frederic Clascar .... 3 ptes.
Edició en paper de fil .... 10 »

Normes ortogràfiques .... *(Exhaurides)*

Els IV llibres de les Geòrgiques de Publi Virgili Maró, traducció en vers per Mn. Llorenç Riber .... 6 ptes.

L'Exode, versió de l'hebreu per Mn. Frederic Clascar .... *En premsa.*

Tàcit. La Germània. Traducció de C. Riba Bracons........ *En premsa.*

Butlletí de Dialectologia Catalana (publicació semestral des de 1913).

Volum I (abril-desembre 1913)	3	ptes.
» II (gener-juny 1914)	1'50	»
» II (juliol-desembre 1914)	2	»
» III (gener-juny 1915)	2'50	»
» III (juliol-desembre 1915)	2'50	»
» IV (gener-juny 1916)	3	»
» IV (juliol-desembre 1916)	3	»
» V (gener-desembre 1917)	3	»
» VI (gener-juny 1918)	2'50	»
» VI (juliol-desembre 1918)	2'50	»
» VII (gener-desembre 1919)	5	»
» VIII (gener-desembre 1920)	5	»
» IX (gener-desembre 1921)	5	»
» X (gener-desembre 1922)	*En premsa.*	

BIBLIOTECA FILOLÒGICA

I. **Documents en vulgar per a l'estudi de la llengua** (segles xi, xii i xiii), per Mn. Pere Pujol .... 2 ptes.

II. **Die Mundart von Alacant. — Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen,** von Dr. Pere Barnils Giol .... 4 »

III. **Diccionari Aguiló.** Fascicles I a X. Cada un .... 4 »

IV. **La frontera catalano-aragonesa,** per Antoni Griera........ 5 »

V. **Textes catalans avec leur transcription phonétique,** précédes d'un aperçu sur les sons du catalan, per J. Arteaga Pereira, ordenats i publicats per P. Barnils .... 4 »

VI. **Estudis Romànics** (Llengua i Literatura), vol I........ 8 »

VII. **Vocabulari català-alemany** de l'any 1502, edició facsímil segons l'únic exemplar conegut, acompanyada de la transcripció, d'un estudi preliminar i de registres alfabètics, per P. Barnils........ 12 »

VIII. **Diccionari de rims,** de Jaume March, editat per A. Griera........ 10 »

IX. **Estudis romànics** (Llengua i Literatura), vol. II .... 12 »

X. **La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal,** secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano I. 79 sup., pubblicata da Vincenzo Crescini e Venanzio Todesco .... 10 »

XI. **Diccionari Ortogràfic,** precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema adoptat per l'Institut d'Estudis Catalans. Redactat sota la direcció de P. Fabra, membre de la Secció Filològica .... 5 »

XII. **Gramàtica Catalana,** per Pompeu Fabra (tercera edició)........ 3'50 »

XIII. **Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal,** par J. Anglade.— **L'article majorquin et l'article roman dérivé de «ipse»,** par P. Rokseth. — **Les vocals tòniques del rossellonès,** per P. Barnils. — **El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic,** per M. de Montoliu .... 10 »

XIV. **Epistolari d'En Milá i Fontanals,** correspondència recollida i anotada per L. Nicolau d'Olwer, tomo I (1840-1874) .... 10 »

XV

VI

LABORATORI DE FONÈTICA

Estudis fonètics. — I. .... 20 ptes.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA

Butlletí de la Biblioteca de Catalunya.

Any I, 1914, núm. 1 (gener-abril)	1'50 ptes.
» » » 2 (maig-agost)	3 »
» » » 3 (setembre-desembre)	1'50 »
» II, 1915, » 4 (gener-agost)	4 »
» » » 5 (setembre-desembre)	2 »
» III, 1916, » 6 (gener-desembre)	5 »
» IV, 1917, » 7 (gener-desembre)	10 »
» V-VI, anys 1918-1919, núm. 8	20 »
» VII-IX, anys 1920-1922	*En premsa.*

Catàleg de la Col·lecció Cervàntica Bonsoms, per JOAN GIVANELL I MAS.

Volum I (anys 1590-1800)	20 »
Edició de 40 exemplars numerats en paper de fil	40 »
Volum II (anys 1801-1879)	30 »
Edició de 40 exemplars numerats en paper de fil	50 »
Volum III	*En premsa.*

Publicacions del Departament de Música de la Biblioteca de Catalunya.

Volum I. — Els Madrigals i la Missa de Difunts de Brudieu, pel mestre FELIP PEDRELL i MN. HIGINI ANGLÈS	20 ptes.
Volum II.—Catàleg dels manuscrits musicals de la Col·lecció Pedrell, per HIGINI ANGLÈS	*(Exhaurit)*

Butlletí d'Adquisicions.

Any 1918	*(Exhaurit)*
» 1919	0'50 ptes.
» 1920	0'50 »
» 1921	0'50 »
» 1922	*En premsa.*

FUNDACIÓ CONCEPCIÓ RABELL CIBILS, VÍDUA ROMAGUERA

Sentències catòliques del diví poeta Dant Florentí, per JAUME FERRER DE BLANES. Reimpressió facsímil de l'edició original (Barcelona, 1545).
Edició de 100 exemplars no posats a la venda.

EN DIPÒSIT

Catàleg de la Biblioteca musical de la Diputació de Barcelona, per FELIP PEDRELL (2 volums) .... 65 ptes.

Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona, 1908 . 4 »

Estampat als tallers
ARTS GRÀFIQUES, S. A.,
Successors d'Henrich i C.ª
Barcelona

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU